

SSAD

Stratejik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi
Journal of Strategic and Social Researches

Vol 5
Issue 3
November 2021
ISSN 2587-2621

SSAD

Stratejik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi
Journal of Strategic and Social Researches

Vol 5
Issue 3
November
2021

SSAD

STRATEJİK VE SOSYAL ARAŞTIRMALAR DERGİSİ

Journal of Strategic and Social Researches

ISSN 2587-2621

Stratejik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi, uluslararası hakemli bir dergi olup dörder aylık dönemler halinde (Mart-Temmuz-Kasım) yılda üç sayı olarak elektronik ortamda yayınlanan akademik, hakemli ve uluslararası dergidir.

Stratejik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi'nde yayınlanan yazıların dil, bilim ve hukuki sorumluluğu yazarlarına, yayın hakları Stratejik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi'ne aittir.

Yazarlar yayıncının yazılı izni olmaksızın kısmen veya tamamen herhangi bir şekilde basılamaz veya çoğaltılamaz.

Yayın Kurulu dergiye gönderilen yazıları yayınlayıp yayınlamamakta serbesttir.

Dergiye gönderilen yazılar iade edilmez.

The Journal of Strategic and Social Researches (SSAD) is an academic, refereed and international journal published electronically three times a year (March-July-November). Linguistic, scientific and legal responsibility of the articles published in the SSAD belongs to the authors, and the publication rights belong to the SSAD.

Articles may not be published or reproduced in whole or in part in any way without the written permission of the publisher.

The Editorial Board is free to publish or not publish the articles submitted to the journal.

Works sent to the journal are not returned.

Journal of Strategic and Social Researches indexed by

International Scientific Indexing, EBSCO, ResearchBib, I2OR, Google Scholar, ISAM, ESJI, ROAD, Crossref, Maktaba, Academic Journal Index

Stratejik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi / Journal of Strategic and Social Researches

Cilt 5, Sayı 3, Kasım 2021 / Vol 5, Issue 3, November 2021

SSAD

STRATEJİK VE SOSYAL ARAŞTIRMALAR DERGİSİ

Journal of Strategic and Social Researches

ISSN 2587-2621

www.dergipark.gov.tr/sisad

sisaddergi@gmail.com

Sahibi | Owner

Doç. Dr. Mehmet Ali KARAMAN

Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü

İstiklal Yerleşkesi 15130 BURDUR

Editörler | Editors

Doç. Dr. Mehmet Ali KARAMAN Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi

Doç. Dr. Sibel AKOVA Yalova Üniversitesi

Yardımcı Editör | Associate Editor

Dr. M. Abdullah KÜNDEYİ Afyon Kocatepe Üniversitesi

Stratejik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi / Journal of Strategic and Social Researches

Cilt 5, Sayı 3, Kasım 2021 / Vol 5, Issue 3, November 2021

Alan Editörleri/Field Editors

İktisadi ve İdari Bilimler

İzzet GÜMÜŞ (Prof. Dr. İstanbul Gelişim Üniversitesi Türkiye)

Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri

Tuncay GÜLOĞLU (Prof. Dr. Yalova Üniversitesi Türkiye)

Makro Ekonomi

Lale VELİYEVA (Doç. Dr. Sumgayit Devlet Üniversitesi-Azerbaycan)

İşletme

İzzet GÜMÜŞ (Prof. Dr. İstanbul Gelişim Üniversitesi-Türkiye)

Uluslararası İlişkiler

Tuncay Ercan SEPETÇİOĞLU (Doç. Dr. Aydın Adnan Menderes Üniversitesi-Türkiye)

Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi

Gökmen KANTAR (Dr. Öğr. Üyesi Tekirdağ Namık Kemal Üniversitesi Türkiye)

Sosyoloji

Ümit AKCA (Prof. Dr. Süleyman Demirel Üniversitesi-Türkiye)

Felsefe

Süleyman Ertan TAĞMAN (Dr. Öğr. Üyesi, Burdur Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Türkiye)

Sanat Tarihi-Arkeoloji-Mimari

Abdullah Şevki DUYMAZ (Prof. Dr. Süleyman Demirel Üniversitesi Türkiye)

İletişim

Burhanettin Aykut ARIKAN (Prof. Dr. Türk Alman Üniversitesi -Türkiye)

Eğitim Bilimleri

Said TAŞ (Prof. Dr. Süleyman Demirel Üniversitesi -Türkiye)

Tarih

Gürsoy ŞAHİN (Prof. Dr. Afyon Kocatepe Üniversitesi Türkiye)

Coğrafya

Erkan YILMAZ (Doç. Dr. Ankara Üniversitesi- Türkiye)

Türk Dili ve Edebiyatı

Abdülkadir EMEKSİZ (Prof. Dr. İstanbul Üniversitesi- Türkiye)

Yazı İşleri | Editorial Office

Prof. Dr. Abdullah Şevki DUYMAZ

Süleyman Demirel Üniversitesi

Türkçe Dil Editörü | Turkish Language Editor

MA. Fatma Zehra Kündeyi

Afyon Kocatepe Üniversitesi

İngilizce Dil Editörü | English Language Editor

Doç. Dr. DMITAR TASIĆ

Philosophical Faculty, University of Hradec Kralove, Çek Cumhuriyeti

MA Umut Serger DAL

Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi

Mizanpaj Editörü | Making up Editor

Doğukan Celal ÇETİN

Yayın Kurulu | Editorial Board

Prof. Dr. Amira TURBIĆ-HADŽAGIĆ (Tuzla Üniversitesi - Bosna - Hersek)

Prof. Dr. Gürsoy ŞAHİN (Afyon Kocatepe Üniversitesi - Türkiye)

Prof. Dr. Redzep SKRIJELJ (Novipazar Devlet Üniversitesi - Sırbistan)

Prof. Dr. Ümit AKCA (Süleyman Demirel Üniversitesi - Türkiye)

Doç. Dr. Armend MEHMEDİ (Priştina University - Kosova)

Doç. Dr. Dimitar ATANASSOV (Sofya Üniversitesi - Bulgaristan)

Doç. Dr. Esmâ IGUS (Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi - Türkiye)

Doç. Dr. Lale VELİYEVA (Sumgayıt Devlet Üniversitesi - Azerbaycan)

Doç. Dr. Memli KRASNIQI (Priştina Üniversitesi - Kosova)

Doç. Dr. Mirza DZANIĆ (Tuzla Üniversitesi - Bosna Hersek)

Doç. Dr. Nurhodja AKBULAEV (Azerbaycan Devlet İktisat Üniversitesi - Azerbaycan)

Doç. Dr. Sevcan YILDIZ (Akdeniz Üniversitesi - Türkiye)

Sekreteryâ | Secretary

MA Ali Rıza BİLGİN (Süleyman Demirel Üniversitesi)

Bu Sayının Hakemleri | Reviewers of the Issue

- Prof. Dr. Ahmet ÇAYCI (Necmettin Erbakan Üniversitesi)
- Prof. Dr. Ahmet YÜKSEL (Sivas Cumhuriyet Üniversitesi)
- Prof. Dr. Ali BORAN (Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi)
- Prof. Dr. Alpaslan DEMİR (Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi)
- Prof. Dr. Bahattin YAMAN (Süleyman Demirel Üniversitesi)
- Prof. Dr. Emin ATASOY (Uludağ Üniversitesi)
- Prof. Dr. İbrahim AYDIN (Balıkesir Üniversitesi)
- Prof. Dr. İrfan YILDIZ (Dicle Üniversitesi)
- Prof. Dr. Nejdet KELEŞ (Pamukkale Üniversitesi)
- Prof. Dr. Osman KÖSE (Milli Savunma Üniversitesi)
- Doç. Dr. Ahmet Faruk LEVENT (Marmara Üniversitesi)
- Doç. Dr. Barış MUTLU (Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi)
- Doç. Dr. Bora GÖKTAŞ (Bayburt Üniversitesi)
- Doç. Dr. Ümmügülsüm CANDEĞER (Osmaniye Korkutata Üniversitesi)
- Doç. Dr. Gencay KARAKAYA (İstanbul Ticaret Üniversitesi)
- Doç. Dr. Ramazan UYKUR (Manisa Celal Bayar Üniversitesi)
- Doç. Dr. Samet ZENGİNOĞLU (Adıyaman Üniversitesi)
- Doç. Dr. Sevilay ÖZER (Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi)
- Doç. Dr. Süleyman KARATAŞ (Akdeniz Üniversitesi)
- Dr. Öğr. Üyesi Ahmet Caner ÇATAL (Osmaniye Korkutata Üniversitesi)
- Dr. Öğr. Üyesi Ahmet SONGUR (Süleyman Demirel Üniversitesi)
- Dr. Öğr. Üyesi Ali BİLGİNOĞLU (Aydın Adnan Menderes Üniversitesi)
- Dr. Öğr. Üyesi Cafer GARİPER (Süleyman Demirel Üniversitesi)
- Dr. Öğr. Üyesi Cem DOĞAN (İğdır Üniversitesi)
- Dr. Öğr. Üyesi Ekin KAYNAK ILTAR (Akdeniz Üniversitesi)
- Dr. Öğr. Üyesi Günnur AYDOĞDU (Eskişehir Osmangazi Üniversitesi)

Dr. Öğr. Üyesi Güzel SADYKOVA (Kastamonu Üniversitesi)
Dr. Öğr. Üyesi Keisuke WAKIZAKA (İstanbul Gelişim Üniversitesi)
Dr. Öğr. Üyesi Metin IŞIK (Ahi Evran Üniversitesi)
Dr. Öğr. Üyesi Nermin AYDEMİR (Antalya Bilim Üniversitesi)
Dr. Öğr. Üyesi Rezzan AYHAN TÜRK BAY (Pamukkale Üniversitesi)
Dr. Öğr. Üyesi Tolga ALA (Erzincan Üniversitesi)
Dr. Öğr. Üyesi Tolga ŞENTÜRK (İzmir Katıp Çelebi Üniversitesi)
Dr. Öğr. Üyesi Vahit Cemil URHAN (Trakya Üniversitesi)
Dr. Feyzullah UYANIK (Trakya Üniversitesi)
Dr. Mustafa YILDIRIM

Dış Temsilcilikler | Country Representatives

Almanya: Uğur Berk KALELİOĞLU (M.A. Duisburg-Essen Üniversitesi)
Azerbaycan: Lale VELİYEVA (Doç. Dr. Azerbaycan Sumgayıt Devlet Üniversitesi)
Bosna Hersek: Amira Turbic HADZAGIC (Prof. Dr. Bosna Hersek Tuzla Üniversitesi)
Gürcistan: Valery MODEBADZE (Prof. Dr. Saint Andrew the First Called University)
Togo: Tete Jean Philippe GUNN (Ph. D.)

İÇİNDEKİLER | CONTENTS

Yavuz Selim ALKAN

REPRESENTATIVE DEMOCRACY AND THE CONCEPT OF REPRESENTATION: DO THEY HAVE A LEGITIMIZING OR CHECKING FUNCTION?

Temsili Demokrasi ve Temsil Kavramı: Meşrulaştırıcı mı Yoksa Kontrol Edici Bir İşleve mi Sahip?

ss. 441-453

Şevket ŞEKER

YEMEN'İN BAŞARISIZ DEVLETE DÖNÜŞ SÜRECİ

Yemen's Transformation Process to a Failed State

ss. 455-473

Murat ÇUBUKCU

SOSYAL YERLEŞİKLİK KURAMI ÇERÇEVESİNDE İŞ İNSANLARININ SOSYAL AĞLARA KATILIM GEREKÇELERİ: LİTERATÜR TARTIŞMALARI

The Reasons for Business People's Participation in Social Networks within the Framework of Social Embeddedness Theory: Literature Discussions

ss. 475-495

Yasemin GEDİK

ETKİNLİK PAZARLAMASI: AVANTAJLARI, ZORLUKLARI VE STRATEJİLERİ ÜZERİNE KAVRAMSAL BİR DEĞERLENDİRME

Event Marketing: A Conceptual Assessment of Advantages, Challenges and Strategies

ss. 497-515

İbrahim SERBESTOĞLU & Mim Sertaç TÜMTAŞ

II. ABDÜLHAMİD DÖNEMİNDE BİR LİMAN KENTİ: DEDEAĞAÇ

A Port City During The Abdulhamid II: Alexandroupoli

ss. 517-525

Metin MENEKŞE

17. YÜZYILDA OSMANLI DEVLETİ'NDE MAKBUL İKEN MAKTUL OLAN BİR
DEVLET ADAMI: KAPTAN-I DERYA SİLAHDÂR YUSUF PAŞA

A Statesman Who Murdered While Favorited in the Ottoman Empire in the 17th Century:
Kaptan-ı Derya Silahdar Yusuf Pasha (1604-1646)

ss. 527-553

Okan GÜVEN & Oğuz ŞENTÜRK

SELANİK ROMANYA KONSOLOSLUĞU VE FAALİYETLERİ (1879-1912)

Consulate of Romania in Thessaloniki and its Activities (1879-1912)

ss. 555-575

Yasin TURNA

ERKEN CUMHURİYET TÜRKİYE'SİNDE İÇTİHAD DERGİSİ'NİN DİN POLİTİKASININ
ŞEKİLLENİŞİNDEKİ ETKİSİ ÜZERİNE İNCELEME

An Analysing on The Impact of İctihad Journal on Configuration of Religion Based Politics in
the Early Times of Turkish Republic

ss. 577-587

Canan YILDIRIM

ADA-YI TAHAFFUZUN MEMURLARI: KAMARAN ADASI ÖRNEĞİNDE
TAHAFFUZHANE ÇALIŞANLARI (1882-1916)

Officers of the Quarantine Island: Employees of Quarantine Station in The Example of
Kamaran Island (1882-1916)

ss. 589-612

Rüştü ILGAR

ÇANAKKALE İLİNİN SULAK ALANLARI

Wetlands of the Çanakkale Province

ss. 613-629

Murat KAYA

GERMEN ORMAN İNANÇLARININ ALMAN MİLLÎ KİMLİĞİNE YANSIMALARI

Reflections of Germanic Forest Beliefs on German National Identity

ss. 631-649

Razan AYKAÇ & Erdal ELMAS

SİVEREK MEZAR TAŞLARI

Tombstones of Siverek

ss. 651-683

Doğukan YAYCI & A. Şevki DUYMAZ

**ANKARA ANADOLU MEDENİYETLERİ MÜZESİ'NDEKİ ZENGÎ ATABEGİ
NÂSİREDDİN MAHMUD DÖNEMİ'NE AİT ALTIN SİKKE ÖRNEKLERİ**

Gold Coin Samples From The Zengî Atabeg Nâsireddin Mahmud Era Displayed At Ankara
Anatolian Civilizations Museum

ss. 685-705

Çiğdem Belgin DİKMEN & Ferruh TORUK

KORUNMASI GEREKEN BİR YERLEŞİM: MİSİS

A Settlement to Be Protected: Misis

ss. 707-737

Mehmet METE & Mustafa ÖZGENEL

**ULUSLARARASI YÜKSEKÖĞRETİM ÖĞRENCİLERİNİN TÜRKİYE'Yİ TERCİH ETME
NEDENLERİNİN VE BEKLENTİLERİNİN İNCELENMESİ**

Examination of the Reasons and Expectations of International Higher Education Students to
Prefer Turkey

ss. 739-753

Ayşegül OKKA TAĞMAN

VAROLUŞÇULUĞUN SAVAŞ SONRASI İSPANYOL ROMANLARINA ETKİSİ

The Effect of Existentialism on Post-War Spanish Novels

ss. 755-763

Fazilet Cemile ARMAĞAN

**TARİHİN TEKNOLOJİ İLE BÜTÜNLEŞTİRİLMESİNİN TARİH BİLİNCİNİN
OLUŞMASINA ETKİLERİ (ISPARTA ÖRNEĞİ)**

**The Effects of Integrating History with Technology on the Formation of Historical
Consciousness (The Case of Isparta)**

ss. 765-773

Rıfki Buğra BAĞCI

**GÖSTERİŞÇİ TÜKETİMİN TÜRKİYE'DE KÜLTÜR BAĞLAMINDA İNCELENMESİ:
ELTİLERİN SAVAŞI FİLMİ ÜZERİNE DEĞERLENDİRMELER**

**Examining Conspicuous Consumption within the Context of Culture in Turkey: Evaluations on
the Film Eltilerin Savaşı**

ss. 775-787

SSAD

Stratejik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi

ISSN 2587-2621

Volume 5 Issue 3, November 2021

sisaddergi@gmail.com

Makale Türü/Article Type: Araştırma/Research

Makale Gönderim Tarihi/Received Date: 07.09.2021

Makale Kabul Tarihi/Accepted Date: 24.09.2021

DOI: 10.30692/siad.992529

REPRESENTATIVE DEMOCRACY AND THE CONCEPT OF REPRESENTATION: DO THEY HAVE A LEGITIMIZING OR CHECKING FUNCTION?

Temsili Demokrasi ve Temsil Kavramı: Meşrulaştırıcı mı Yoksa Kontrol Edici Bir İşleve mi Sahip?

Yavuz Selim ALKAN

Dr. Öğr. Üyesi

Akdeniz Üniversitesi

İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi

Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü

ORCID ID: 0000-0002-5211-5809

yavuzselimalkan@akdeniz.edu.tr

Atf/Citation: Yavuz Selim Alkan, (2021), "Representative Democracy and the Concept of Representation: Do They Have A Legitimizing or Checking Function?", *Stratejik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, C.5, S.3 Kasım 2021 s.441-453.

Abstract: The notion of representative democracy has been an influential and relatively dominant understanding of democracy throughout the twentieth century. A growing body of scholarly literature has therefore emerged focusing on representative democracy, its institutions, and the following decision-making procedures: elections, voting, and the roles and functions of representatives. Given especially the functions of representative democracy, Jonathan R. Macey raises a crucial question of whether democracy should "serve either to legitimize or to check government". This study aims to answer this question by examining both the concept of representation and the oft-cited definitions and understandings of representative democracy in the scholarly literature. This examination is undertaken with the perspective that democracy has normative and institutional dimensions: there may be disagreement over the value of particular institutional arrangements to serve democracy, however, there is a consensus over the essential normative principles/values and some institutional requirements of democracy. As a result of the examination, it has been revealed that some oft-cited perspectives on the concept of representation and representative democracy agree on democracy's legitimizing function, but they disagree on accountability or responsiveness of representatives or the minimum conditions of representative democracy. In other words, even though those perspectives share some core checking mechanisms, conflict becomes much more obvious when it comes to envisioning more substantive values or institutional mechanisms. This is mainly because while the legitimizing function of democracy stands as a more neutral attribution embedded in and can be shared by any understanding of (representative) democracy, the checking function has a liberal content with a normative quality.

Keywords: History of political thought, representation, representative democracy, liberalism.

Özet: Temsili demokrasi düşüncesi, yirminci yüzyıl boyunca etkili ve nispeten baskın bir demokrasi anlayışı olmuştur. Bu nedenle; temsili demokrasi, onun kurumları ve şu karar alma prosedürlerine odaklanan ve giderek gelişen bir akademik literatür oluşmuştur: seçimler, oy verme ve temsilcilerin rolleri ve işlevleri. Özellikle temsili demokrasinin işlevleri ele alındığında, Jonathan Macey, demokrasinin “hükümeti meşrulaştırmaya mı yoksa denetlemeye mi” hizmet etmesi gerektiği konusunda hayati bir soru sorar. Bu çalışma hem temsil kavramını hem de akademik literatürde sıklıkla atfı yapılan temsili demokrasi tanım ve anlayışlarını inceleyerek bu soruya yanıt vermeyi amaçlamaktadır. Bu inceleme, demokrasinin normatif ve kurumsal olmak üzere iki boyutu olduğu bakış açısıyla yapılmıştır: Demokrasiye hizmet edecek belirli kurumsal düzenlemelerin değeri konusunda anlaşmazlık olabilir, ancak demokrasinin temel normatif ilkeleri/değerleri ve bazı kurumsal gereklilikleri üzerinde bir fikir birliği vardır. İnceleme sonucunda, sıkça atıfta bulunulan temsil ve temsili demokrasi kavramına yönelik bazı yaklaşımların demokrasinin meşrulaştırıcı işlevi üzerinde anlaşıkıkları, ancak temsilcilerin hesap/yanıt verebilirliği veya temsili demokrasinin asgari koşulları konusunda ihtilafa düştükleri ortaya konmuştur. Başka bir deyişle, bu yaklaşımlar bazı ortak temel kontrol mekanizmalarını paylaşsa da, konu daha önemli değerler veya kurumsal mekanizmaları formüle etmeye geldiğinde çatışma çok daha belirginleşmektedir. Bunun nedeni, demokrasinin meşrulaştırıcı işlevi, herhangi bir (temsili) demokrasi anlayışında yerleşik olarak bulunabilecek ve bu anlayışlar tarafından ortak olarak paylaşılabilir tarafsız bir niteliğe sahipken, denetleme işlevi daha çok normatif niteliğe sahip liberal bir içerik taşımaktadır.

Anahtar Kelimeler: Siyasal düşünce tarihi, temsil, temsili demokrasi, liberalizm.

INTRODUCTION: TWO DIMENSIONS OF DEMOCRACY

Democracy has been defined in different ways by a great number of scholars. Even though a generally accepted definition of democracy has been sought to formulate, those who attempted have been “constantly refuted” (Gagnon, 2010, p. 5). Accordingly, the scholarly literature is replete with a great variety of opposing definitions and understandings of democracy even though all of them address the same question: What is democracy? (see, Kelsen, 1955; Pickles, 1970; Diamond, 1990; Schmitter and Karl, 1991; Paul et.al., 2000; Crick, 2002; Saward, 2002; Held, 2006; Ringen, 2007; Weale, 2007; Ober, 2008; Anderson and Stephenson, 2020; Collins, et. al. 2020).

Dorothy Pickles (1970, p. 9) regards this question as one of the most thorny questions to answer. Even it is unusual to find a word like democracy which has several divergent meanings at the same time (Roskin et. al., 2003, p. 73) and is said to mean both “all things to all people” (de Schweinitz, 1964, s. 13) and “different things to different people” (Saward, 2003, p. 42; Ober, 2008, p. 3). In other words, as Reginal Basset notes, people refer to the term democracy to “cover anything and everything” they consider desirable; and, not surprisingly, some use the term to “cover anything they think undesirable” (see Pickles, 1970, p. 12).¹

This denotes that interpretations and meanings attained to democracy by each scholar or perspective tacitly or overtly reflect and include some theoretical, ideological, or normative preferences. Despite their differences, these different approaches, on the other hand, might still share not only some theoretical/normative ideals or claims but also technical, practical, or institutional attributes/requirements which can be embedded in any understanding of democracy. In other words, even though democracy lacks a universally accepted meaning or institutional design of decision-making mechanism, diverse theorists could reasonably agree on some common arguments and practical issues about democracy.²

Even though *the core principles and normative ideals* (peace, equal participation, stability, consensus, etc.), *or some institutional requirements of democracy* (public political debate, voting, etc.) may be regarded as a ground for agreement among divergent perspectives, there is an ongoing disagreement over the institutions and practical *implementations* of democracy. Despite

¹ William A. Hay also argues that democracy as a term “allows for diverse meaning to suit particular objectives and the consequent lack of clarity” may cause some problems about implementing policies effectively. For further information, see Hay, 2006, p. 133.

² For an early draft of this approach, see Alkan, 2020. The author has also previously applied a similar approach to the ideal of secularism see Alkan, 2015.

some commonly shared arguments and institutional dimensions, the value of particular institutional arrangements to serve democracy is not generally accepted. This has resulted in both an ongoing and growing debate over the institutional and procedural preferences in real politics to attain the values of democracy, and developing different types: direct, representative, liberal, deliberative, agonistic, etc.

As far as the aforementioned ambiguity (Schmitter and Karl, 1991, p. 75) surrounding the definition of democracy is concerned, it can be easily observed that democracy has two essential dimensions: the first of these is about the values and principles which are the intrinsic and indispensable elements of democracy, and the second is about the practical implementations of these ideals in the real world.

David Beetham (1999, p. 26), for instance, points out that there is a major antithesis in the opposition between “descriptive” and “prescriptive” conceptions of democracy. He observes that the former regards democracy as an institutional procedure while the latter regards it as a normative ideal. Democracy should be defined in the first instance in light of its “core principles” or “regulative ideals” because “any institutional definition on its own is incoherent”. Nevertheless, he also stresses the importance of institutional analysis by noting that “principles on their own are barren without an understanding of the procedures through which they may be realised and the problems involved in doing so” (ibid, pp. 26-27). We may at least take from this that normative and descriptive/empirical work is distinctive and irreducible. As he purports to indicate, “there is a basic core to the meaning of democracy, which can be used to explain and resolve many of the disputed definitions and antitheses, and in respect of which the remainder can be seen to be confused or simply mistaken”. In his analysis, the core principles of democracy are popular control and political equality (ibid, pp. 4-5).

In a similar vein, Bernard Brick (2002, p. 2) proposes that debates over the definition of democracy may be divided into the following two main categories: democracy as a set of values and as a set of institutional arrangements. The “cluster of meanings” attributed to democracy may therefore be summarised as follows: democracy as an ideal or doctrine, as a type of behaviour towards others, as certain institutional and legal arrangements, and finally as all of these together or each separately (ibid, p. 11).

In this sense, the aim of this study is not to examine all the aforementioned types of democracy in the scholarly literature following a descriptive analysis. Rather, the focus is given to exploring contestable and concurring opinions of especially late modern scholars about the concept of representation and representative democracy in the light of the aforementioned two dimensions of democracy. To narrow down the scope of analysis, the following question raised by Jonathan R. Macey (1993, p. 49) is the point of departure: “should democracy serve either to legitimize or to check government?”.

According to Macey (1993, p. 49), the popular and dominant contemporary answer to this question (especially in the United States) is that democracy serves a legitimizing function. In other words, as Edward C. Banfield notes, it is the idea that today’s representatives “epitomize legitimacy because they are elected representatives” and that “it is the people — the voters — who rule” (see ibid, p. 51). However, Macey maintains that the Framers’ (the founding fathers of the United States) vision of representative democracy should be adopted rather than the idea that democracy ought to serve a legitimizing function (ibid, p. 53). The Framers’ approach reflects the idea that “democracy serves a checking function”, therefore “checking devices (judicial review, checks and balances, the separation of powers, and the executive veto)” created by representative democracy can be applied to “reduce the efficacy of majoritarianism in a democratic system” (ibid). The Framers were aware of the potential problems with the idea that the people rule. In other words, they observed the “the dangers that accompanied the rule of the

people” and suggested establishing “a constitutional regime of checks and balances” to prevent a tyranny of the majority over minorities (ibid, p. 52).

Similarly, Rainer Knopff (1998, p. 685) also analyses James Madison’s (one of the founding fathers of the United States) understanding of representative democracy which regards representative democracy as one of the significant “solution[s] to the problem of faction”. As Knopff puts it, Madison’s main aim was to control the damaging effects of factions because factions have a “tendency to zealotry” and all factions “are subject to what might be called the “theocratic temptation” (ibid, p. 686). After stating that factions can lead to two types of tyrannies; namely, those are “tyranny of the majority” and “tyranny of the minority” (ibid, p. 688); Madison aimed at finding “ways to offset or counteract theocratic temptation, [so to say], the fundamental source of zealous factionalism” (ibid, p. 689). Madison suggested that “separated institutions sharing powers would establish a system of check and balances” to overcome the problems associated with factionalism and to counteract different ambitions (ibid, p. 695). Even though representative democracy based on checks and balances promotes moderation in politics; “both populism and the politics of rights support extremism” (ibid, p. 702).

In this regard, in light of the aforementioned debates over the two dimensions of democracy, this study aims to answer Macey’s question by examining both the concept of representation and the oft-cited definitions and understandings of representative democracy in the scholarly literature. The question of whether a consensus among divergent perspectives can be observed over the essential normative principles/values and some institutional requirements of democracy (viz. democratic legitimacy or some core checking functions) despite disagreement over the value of particular institutional arrangements to serve democracy (accountability, responsiveness, or substantive mechanisms for checking the government). This article is structured in two parts. The first part starts with an examination of the concept of representation. The second part provides the influential and oft-cited definitions and understandings of representative democracy developed especially by late modern scholars. The study is concluded with an assessment of which perspectives regard democracy as a legitimizing factor and which ones argue that it has a checking function. The concluding remarks also include a claim raised in this study that while the legitimizing function of democracy stands as a more neutral attribution embedded in and can be shared by any understanding of democracy, the checking function has a liberal content with a normative quality.

The Concept of Representation

Throughout the development of the idea of democracy, the concept has been defined in terms of “the participation of the governed in the government” (Kelsen, 1955, p. 2) directly or indirectly. Even though the first recognised form of democracy in Ancient Athens was direct democracy, representative democracy replaced it over time to some extent. Representative democracy has been the most prevalent form of democracy adopted by self-identified contemporary democracies in the late modern times and the democratic decision-making process has generally been associated with voting, elections, and particularly with majority rule.

The dominant position of representative democracy has mainly derived from the assumption that direct democracy is “unable to function efficiently in large polities” (Dalton et. al., 2001, p. 142). This is because as the size of a political unit and population grow, party politics becomes the core mechanism of decision-making (ibid). Jean-Jacques Rousseau (2014), for instance, rejected the representative form of democracy and claimed that the truest form of democracy is direct democracy. Rousseau, however, argued that the realization of true democracy is almost impossible in modern times which is characterised by geographically big political units and a high population. In a similar vein, Madison argued that “direct democracy was possible only in a small society” (Knopff, 1998, p. 688), therefore he favoured representative democracy by pointing out that assembly ought to be small while regime ought to be large (ibid, pp.691-692).

The influential position of representative democracy can also be observed in the scholarly literature. Until a critical stance towards liberal and representative democracy is grown, the indirect democracy-oriented approaches of, i. e. Joseph A. Schumpeter (1976), Anthony Downs (1957), and Robert Dahl (1956, 1971, 1982, 1989) have been some of the influential and dominant understandings of democracy in the scholarly literature. Even though these understandings of representative democracy seem to provide a relatively neutral conception of democracy by establishing a technical and institutional framework for representative democracy, they have accepted the current conditions of politics and decision-making mechanisms in the modern era as given and put forward arguments based on some theoretical, normative, and ideological assumptions.

Before analysing their approaches; it is essential, to begin with examining the concept of representation since each definition of representation in the scholarly literature refers to and features normative or ideological preferences too. Representative democracy can be described as a model that “takes the form of party-based parliamentary rule and functions primarily through elected representatives” (Dalton et. al., 2001, p. 142). Unlike the model of direct democracy, in the representative model, the role of citizens is limited to expressing their preferences at elections, leaving policy-making to the representatives interim between election periods (ibid). This approach attains a significant role to the representatives and raises issues regarding accountability and interest realisation.

Political theorists have offered insights into the concept of representation by making several definitions of the concept and dividing it up into different types and categories. According to Albert Weale (2007, p. 132), for instance, as far as political representation is concerned, the original meaning of representation is “one thing stands for another”. In a similar vein, in her oft-cited classic, Hanna F. Pitkin defines representation as “the making present in some sense of something which is nevertheless not present literally or in fact” (Pitkin, 1967, p. 8). Even though the definition of the concept might itself include some normative content, the concept of representation takes several forms all of which refer to a normative choice regarding the role and function of the representatives.

Pitkin (1967) distinguishes between two types of representation: descriptive and substantive representation. Descriptive representation refers to the number or ratio of representatives elected to the political institutions who represent the various portions of the society, i.e. women, ethnic and religious minorities, ideologies, etc. Regardless of their number or ideological, ethnic, or religious background; substantive representation, on the contrary, is concerned with the effects of and active roles played by the representatives regarding interest representation in the decision-making and policy-making processes. In this sense, Pitkin refers to responsiveness arguing that both the representative and the represented should have autonomy, however, genuine representation occurs when the representative acts on behalf of the represented.³

In his analysis, which is based on Pitkin’s aforementioned types of representation, Weale (2007, p. 133) argues that there are differences between authorization and accountability. Taking Thomas Hobbes’ definition of a representative, which is “a representative is someone authorised to act for others” as a starting point, Weale claims that there is no room for accountability in Hobbes’ account of understanding. In other words, emphasising authorisation concerning the idea of representation does not include the accountability of representatives towards the members of the community (ibid, p. 133). In a similar vein, Emmanuel-Joseph Sieyès (1964), for instance, argues that it is entirely legitimate for representatives elected by the people to make decisions independently of those represented. In this sense, there is a distinction between the “authorised representative” and the “accountable representative” (Weale, 2007, p. 133). In this sense, a similar

³ For a similar analysis, see Anne Philips’ (1995, 2002) distinction between the politics of ideas and the politics of presence.

line between Pitkin's "substantive notion of representation" and authorised and accountable representatives can be drawn. The former, who is someone who acts in the interests of others, is quite different from the latter, because "clearly someone can act in another's interest without being authorised or accountable to that person" (ibid). Referring to Pitkin's "principle of responsiveness" Weale argues that Pitkin associates responsiveness with accountability even if they are distinct concepts. In light of the idea of party-mediated populism, Weale notes that "accountability allows elected political officials to depart from popular opinion between elections, but requires them to explain at elections how and why they behaved as they did". On the other hand, responsiveness holds that "even in the office, elected officials should implement the popular view" (ibid, p. 131). He concludes that "political representatives can be responsive to their constituents without necessarily rendering them an account or giving an explanation of their actions" (ibid, p. 133). This last argument takes us into the tension between the pluralist vision and the Burkean paradigms of the representative's role.

After depicting the pluralist and the Burkean vision of the representative's role as competing paradigms, Macey states that the pluralist vision "considers the representative an advocate for his particular constituency". The Burkean vision, on the other hand, holds that "representatives are guardians, promoting neither their own narrow interests nor those of their constituents, but rather the broader interests of society as a whole" (ibid, p. 49). Macey regards the former paradigm as "both the dominant historical and current view" (ibid). In other words, "an inherent conflict between the private interests of a politician's constituency and the interests of society in the aggregate" constitutes one of the basic conditions of representative democracy along with "rivalrous competition for political office" (ibid, p. 50). According to Weale (2007, pp. 140-141), the same distinction can be made between populism and Burke's approach in terms of responsiveness. Populism stresses the significance of public policy that is highly responsive to popular preferences while the Burkean approach emphasises the relative insignificance of "responsiveness to the interests and opinions of constituents".

Burke's approach, as Weale (2007, p. 141) puts it, can be regarded as an example of the elitist account that conceives political representatives as independent of their constituents and leaves no room for any element of accountability. On the other hand, by following the aforementioned argument which supports the idea that responsiveness and accountability are not identical, Burke's approach can also be regarded as reflecting the idea that "the representative is accountable but is not responsive". In other words, since "the representative owes a judgement to constituents", they can ask for such a judgement during the election process; therefore it means that (i) accountability towards electors is not necessary between elections; and (ii) representatives can behave more independently (ibid). However, no matter how his approach is read, Burke's approach can be regarded as a narrow interpretation of democracy that views elections as being at the heart of democratic politics and gives fewer roles to the people during the period between elections.

The examination of the concept of representation above shows that the relation between the representative and autonomy, authorisation, accountability, and responsiveness are complicated and open to divergent interpretations. Being a representative does not automatically mean being authorized, accountable or responsive. Moreover, according to some perspectives, a representative should not be accountable or responsive to their constituents or act solely on their particular interests. Nermin Aydemir and Rens Vliegthart, for instance, points to a relatively dramatic exception to a common expectation: they find out that even though minority representatives are potentially expected to act on behalf of their constituency and reflect their interests in the parliaments; the representatives may support, suppress or silence cultural and/or religious freedoms. (see Aydemir and Vliegthart, 2015). In a similar vein, in their remarkable work on the substantive representation of women, Celis and Erzeel (2015) point to a similar contradiction indicating that the presence of women representatives in parliaments or any other political institutions does not guarantee that they promote women's interests; on the contrary,

some unusual representatives, i.e. non-feminist and male MPs, may speak out on behalf of women (see also Celis and Childs, 2012).

Given the two dimensions of democracy, the afore given analysis indicates that different perspectives on the concept of representation agree on the legitimizing and checking functions of democracy while they disagree on specific formulations of accountability or responsiveness. This conflict is much more obvious when it comes to divergent perspectives on representative democracy.

Representative Democracy

As argued in the previous section, even though the pure version of democracy was based on direct democracy, representative democracy has replaced its role over time. Representative democracy has been regarded as an “inescapable compromise in the large countries of modernity” (Knopff, 1998, p. 684) and political parties have been regarded as “inevitable” (see Pickles, 1970, p. 59) since “regularly consulting the people as a whole” is conceived practically impossible (Knopff, 1998, p. 684). Arguably there has been a tendency to identify the meaning of democracy with representative democracy in the modern era on the grounds that “under modern conditions, only representation can make democracy possible” (Pitkin, 2004, p. 336).

What are the main characteristics of representative democracy and what functions does it have? According to John Stuart Mill, representative democracy is the idea that “the whole people or some numerous portion[s] of them exercise through deputies periodically elected by themselves the ultimate controlling power” (Pickles, 1970, p. 42). In a similar vein, William A. Hay (2006, p. 136) argues that representative democracy “allows citizens to rule themselves in polities beyond the smallest communities by enabling leaders to mobilize opinion that facilitates consensus and allows them to implement policies”. As far as these two selected definitions are concerned, the arguments about representative democracy cluster around the ideas of representation, competition, elections, accountability, and the scale of communities in terms of the feasibility of direct democracy. Let us have a look at the influential definitions and understandings of representative democracy in the scholarly literature.

Joseph Schumpeter’s well-known definition has been one of the influential and dominant understandings of democracy throughout the twentieth century. According to Schumpeter (1976, p. 269), pre-twentieth century theories of democracy were “unrealistic” and “outdated” and are unsuitable to explain the complex, bureaucratic, and mass societies of the twentieth century. His new theory of democracy can be observed in his renowned definition: “The democratic method is that institutional arrangement for arriving at political decisions in which individuals acquire the power to decide by means of a competitive struggle for the people’s vote” (ibid). It may be observed that Schumpeter’s definition can be accepted as a typical example of viewing representative democracy as an institutional tool.

Schumpeter, as Saward (2003, p. 56) argues, regards democracy as a method in terms of means and seeks to “detach democracy from high-flown goals and aims” and focuses solely on the “competitive struggle for power and office”. Schumpeter’s political unit for democracy is the nation-state and his main concern is considering how to organise the institutional structure of central government. He views democracy as a method of selecting leaders with a special emphasis upon the representative method, and his approach mainly described what democracy is in a particular kind of political system, rather than what it ought to be (ibid, p. 56). Schumpeter associates the realm of politics with the realm of the market. The idea of competition for leadership in real politics can be compared with that of competition in the economic realm (Schumpeter, 1976, p. 271). In the game of politics, the actors combating for leadership are elites and the combat arena is elections. As for the role ordinary people play in this game, this role is not about deciding policies; instead, it is just about selecting the people who will decide policies

on their behalf. In other words, after the people have selected a person, politics is her business and not theirs (ibid, p. 295).

Anthony Downs' "economic theory of democracy" takes a similar approach to that of Schumpeter's market-alike-game of politics. Downs nearly replicates the core assumptions of Schumpeter summarised by Saward (2003, p. 56): "the individualism, the idea of competition for office, the idea that representation is central to democracy". Similar to Schumpeter, Downs focuses on accepting the current conditions of politics as given rather than answering the question of what democracy ought to be. This reflects the aspiration to offer a value-free and descriptive account of democracy. Voters and politicians in politics as rational and competitive actors. As an individual aims to maximise her own benefits and interests by selecting the most appropriate product or service in the free market, the main role of individual voters is to select a politician or party which promises to deliver more benefit to the individual voter. The main concerns of politicians are to gain or stay in office (Downs, 1957, p. 36). In Downs' model, to stay in the office seems to require the representatives to act in line with the particular interests and benefits of the constituents.

One of the potential problems with equating politics with the games of market economy and offering a value-free conception of democracy is about the role and functions of the representatives. It is unclear in Schumpeter's and Downs' model whether assigning the role of "doing business of politics" to the representatives only means that the representatives are exempt from the duty of accountability or responsiveness. Given the similarity between politics and the market, if the quality of a product does not meet the expectations of a customer or the cost of a product is getting much higher than its benefits, the customer will most probably not buy that product again next time. Similarly, a representative should act in the interests of its constituents to be elected in the next elections. This, however, does not guarantee that the representative will act responsibly or be accountable. If the aforementioned Burkean approach is prevalent in the political system of the society, as long as checking and control mechanisms are not established, a representative can act in either her own or constituents' particular interest.

Not all the influential definitions and understandings of representative democracy in the scholarly literature provide a descriptive account of democracy, some also include basic mechanisms and institutions to check and control the risks associated with a sole constituent or politician-based interest representation. For instance, as Lon Fuller has set out the eight "principles of legality" (Fuller, 1969) to present how the current legal system's rules ought to be, Robert Dahl lists the "procedural minimal" conditions of modern political democracy to depict the required institutional guarantees for determining a system of government as democratic. Dahl's (1982, p. 11) well-known conditions can be summarised as follows:⁴

(i) control over government decisions about policy is constitutionally vested in elected officials; (ii) elected officials are chosen in frequent and fairly conducted elections in which coercion is comparatively uncommon; (iii) practically all adults have the right to vote in the election of officials; (iv) practically all adults have the right to run for elective offices in the government (...); (v) citizens have a right to express themselves without the danger of severe punishment on political matters broadly defined (...); (vi) citizens have a right to seek out alternative sources of information -moreover, alternative sources of information exist and are protected by law; (vii) (...) citizens also have the right to form relatively independent associations or organizations, including independent political parties and interest groups.

It may be observed that Dahl's minimum conditions for democracy share some similar features with Schumpeter's and Downs' models. Dahl takes indirect democracy for granted, emphasises

⁴ Dahl presents different lists in his diverse books and articles. For the list used in this study see Dahl, 1982, p. 11. For different lists see Dahl, 1956, 1971, 1989.

competition for power, and stresses the importance of elections and voting. However, he moves away from the descriptive account or narrow interpretation of democracy that views elections as being at the heart of democratic politics and gives no role to the people between elections (Saward, 2003, p. 56). For this purpose, he stresses the importance of control over government decisions and develops some conditions concerning the extension of the rights of people like the freedom of expression and freedom of association. Dahl also remarkably propounds the existence and the importance of alternative sources of information protected by law. It seems Dahl means by this something to do with accountability.

Nevertheless, Dahl's aforementioned representative democracy-focused minimum conditions of democracy are significant, but not sufficient. Philippe C. Schmitter and Terry L. Karl, for instance, propose two additional conditions to complete Dahl's list of requirements for democracy. Dahl's first condition should be refined as "popularly elected officials must be able to exercise their constitutional powers without being subjected to overriding (albeit informal) opposition from unelected officials" (Schmitter and Karl, 1991, pp. 81-82). This may be accepted as a veiled attack on constitutional judicial review and it seems that they intend to call attention to one of the most controversial topics in modern democracies: the role of the military, civil servants, so to say, bureaucracy's role in democratic politics. Secondly, "the polity should be self-governing", put another way, "it must be able to act independently of constraints imposed by some other overarching political systems (...) [for instance] outside their territorial domain" (ibid, p. 82). Schmitter and Karl's second requirement seems to collide with the main assumptions of cosmopolitan democracy.

In a similar vein, Alfred Stepan (2000, p. 39; see also Linz and Stepan, 1996) touches upon the insufficient characteristics of Dahl's conditions and claims that they are "(...) necessary but not (...) sufficient condition[s] of democracy". They are insufficient because Dahl's conditions say nothing about "how free and fair the elections" are, or "how large the government's majority" (Stepan, 2000, p. 39) must be, or about the idea of restricting the government by forcing it to act in line with constitutional limitations. He notes that "democracy must also have a constitution that itself is democratic in that it respects fundamental liberties and offers considerable protection for minorities". Democracy could not also be consolidated in a country unless a growing and critical civil society is helping to check the government's actions and decisions. Similarly, Crick (2002, pp. 97-98) notes an omission in Dahl's conditions, stating that as far as the condition concerning independent political parties and interest groups is concerned, there should be a separate title regarding the "multi-party system" and "multicultural policies".

Dahl's understanding of representative democracy and critiques leveled at his approach aiming to extend his list of minimum conditions of democracy indicate that they keep defining representative democracy as a descriptively formulated institutional procedure. However, these approaches also aim to portray representative democracy as a model which has substantive or even normative qualities to promote some aims and values: checking and controlling of representatives; ensuring free elections, equal participation, freedom of expression, etc. The following recent definitions and understandings of representative democracy are the cognate examples of this tendency in the scholarly literature.

Schmitter and Karl (1991, p.79) define modern political democracy as "a system of governance in which rulers are held accountable for their actions in the public realm by citizens, acting indirectly through the competition and cooperation of their elected representatives". Similarly, Seymour M. Lipset's definition of democracy "places a heavy emphasis on elections to choose representatives that hold political office": (Bollen, 1980, p. 371). Democracy is defined "a political system which supplies regular constitutional opportunities for changing the governing officials" and also a social system that "permits the largest possible part of the population to influence major decisions by choosing among contenders for political office" (Lipset, 1963, p. 27). Pickles (1970, p. 13) also emphasises the indirect type of democracy and views democracy

as “a set of institutions” which accomplish two main requirements: (i) it must be able to “elicit as accurately as possible the opinion of as many people as possible on who shall be their representatives and on how the country ought to be governed”; (ii) “it must provide ways of ensuring that those chosen by the public do in fact do what the electorate wants them to do or that they can be replaced if they do not, even between elections”. Gerhard E. Lenski (1966, p. 319), from a different perspective, states that democratic political systems cannot only be identified with the electoral franchise; rather, they should also be associated with the existence of political liberties. Like Lenski, Ho-Won Jeong (2005, p. 114) posits that elections are not identical with democracy, and democracy cannot be reduced to elections, without obtaining established rules by all players.

CONCLUSION AND EVALUATION

The chief focus in this study has been laid on examining divergent definitions and understandings of the concept of representation and the representative democracy developed by some influential late modern scholars in academia. For this purpose, firstly, the concept of representation itself, different types thereof, their relationship, and tension with authorisation, accountability, and responsiveness are analysed. Secondly, the meanings of representative democracy offered by some influential scholars have been canvassed by drawing distinctions between and clarifying different claims about it with reference to a claim and a question: (i) democracy has two dimensions, namely, normative and institutional dimensions, and (ii) should democracy legitimize or check the government?

Democracy has two dimensions. While the normative dimension views democracy as a normative ideal with inherent values that needed to be ensured and promoted, the institutional dimension views democracy as an institutional procedure with particular institutional arrangements that are formulated to serve democracy. There may be disagreement over the value of particular institutional arrangements to serve democracy, however, there is a prevailing consensus over the essential normative principles or values and some institutional requirements of democracy.

Given the main focus of this study and Macey’s question, the aforementioned ground for agreement among the examined different perspectives on representation and representative democracy is the principle of democratic legitimacy. They all take democratic legitimacy or the cognate and interrelated principles of popular consent and the rule by the people,⁵ for granted. Any definition or perspective on the concept of representation or representative democracy must naturally refer to the ideal of democratic legitimacy, because, as Kelsen (1955, p. 3) rightly argues, “no answer whatsoever justifies rejecting the concept of democracy as government by the people and replacing it by another concept (...)”. Democratic legitimacy via elected representatives is one of the core principles among many other “generic concepts” that distinguish representative democracy “as a unique system for organising relations between rulers and the ruled” (see Schmitter and Karl, 1991, p. 76). Any understanding of representation or representative democracy accepts the popular power or popular sovereignty as the source and justification of political authority. There is a consistency of viewing that democracy serves as a legitimizing function within the afore-examined influential conceptions of representative democracy in the scholarly literature.

Even though different perspectives on representative democracy agree on democracy’s legitimizing function, they disagree on accountability or responsiveness of representatives or the minimum conditions of representative democracy. Debates over accountability or guarantees for a more genuine and inclusive representative democracy refer not only to the legitimizing but also to the checking function. Being a legitimate elected representative or government does not always

⁵ It should be pointed out there is a distinction between rule and participation. Participation of the people does not directly result in rule by the people. For instance, regular elections can be arranged under the rule of an authoritarian leader or a nondemocratic government.

guarantee that they act or develop public policies in line with democratic principles and values. A democratic political regime might potentially turn into a tyranny of the majority unless checking and controlling mechanisms are created. Even though the examined perspectives on representative democracy share some core checking mechanisms, viz. control over government decisions, ensuring free and fair elections, the freedom of expression, and the freedom of association, conflict becomes much more obvious when it comes to envisioning more substantive values or institutional mechanisms.

This is because while legitimizing function of democracy stands as a more neutral attribution embedded in and can be shared by any understanding of (representative) democracy, the checking function has a liberal content with a normative quality. Liberalism limits the power of the state, separates the legislative, executive, and judicial powers, and creates mechanisms for checking the government with a view to ensuring a substantive ideal: to protect individual liberty. The individual is seen as inherently valuable in liberal theory. The individual should act only by her own personal interest and pursuit happiness without aiming to realize a certain social good. This is guaranteed only when liberty is defined in negative terms, the public and the private spheres are distinguished, a constitutional political regime based on the separation of powers and the rule of law is established.

Answering the questions of any democracy should serve as a checking function or any democracy without a liberal content cannot be a genuine democracy can be a subject of another comprehensive study. This study can therefore provide ground for further research on the relationship between liberalism and democracy.

REFERENCES

- Alkan, Y. S. (2015). *Facilitative Secularism: The Place of Religious Arguments in Public Political Debate* (Unpublished Ph.D. Thesis). The University of Leicester.
- Alkan, Y. S. (2020). *Demokrasi ve Siyasal Katılımın Değeri: Doğrudan ve Temsili Demokrasi Üzerine Güncel Tartışmalar [Democracy and the Value of Political Participation: Recent Debates on Direct and Representative Democracy]*. In T. Şener (Ed.), *Siyaset, Medya ve Seçmen [Politics, Media, and Elector]* (ss. 31-44). Ankara: Nobel Bilimsel Eserler.
- Anderson, C. D. and Stephenson, L. B. (2020). *What is Democracy and How Do We Study It?* Toronto, Buffalo and London: Toronto University Press.
- Aydemir, N. and Vliegthart, R. (2015). "Minority Representatives" in the Netherlands: Supporting, Silencing or Suppressing? *Parliamentary Affairs*, 69(1), 1-20.
- Beetham, D. (1999). *Democracy and Human Rights*. Cambridge: Polity Press.
- Bollen, K. A. (1980). Issues in the Comparative Measurement of Political Democracy. *American Sociological Review*, 45(3), 370-390.
- Celis, K. and Childs, S. (2012). The Substantive Representation of Women: What to Do with Conservative Claims? *Political Studies*, 60(1), 213-225.
- Celis, K. and Erzeel, S. (2015). Beyond the Usual Suspects: Non-Left, Male and Non-Feminist MPs and the Substantive Representation of Women. *Government and Opposition*, 50(1), 45-64.
- Collins, H., Evans, R., Durant, D. and Weinel, M. (2020). What Is Democracy? In *Experts and the Will of the People: Society, Populism and Science* (pp. 23-34). Cham: Palgrave.
- Crick, B. (2002). *Democracy: A Very Short Introduction*. New York: Oxford University Press.

- Dahl, R. A. (1956). *A Preface to Democratic Theory*. Chicago: University of Chicago Press.
- Dahl, R. A. (1971). *Polyarchy: Participation and Opposition*. New Haven: Yale University Press.
- Dahl, R. A. (1982). *Dilemmas of Pluralist Democracy*. New Haven: Yale University Press.
- Dahl, R. A. (1989). *Democracy and its Critiques*. New Haven: Yale University Press.
- Dalton, R. J., Burklin W. P. and Drummond, A. (2001). Public Opinion and Direct Democracy. *Journal of Democracy*, 12(4), 141-153.
- de Schweinitz, K. (1964). *Industrialization and Democracy*. New York: Free Press.
- Diamond, L. J. (1990). Three Paradoxes of Democracy. *Journal of Democracy*, 1(3), 48-60.
- Downs, A. (1957). *An Economic Theory of Democracy*. New York: Harper and Row.
- Fuller, L. L. (1969). *The Morality of Law*. New Haven, Conn.: Yale University Press.
- Gagnon, J. P. (2009). The Element of Democracy: A Theory and Definition of Democracy Implications for the MDGs. Meeting the Millennium Development Goals: Old Problems, New Challenges Conference, Melbourne, 30 November – 1 December 2009. <https://iuristebi.files.wordpress.com/2012/12/the-element-of-democracy-a-theory-and-definition-of-democracy.pdf>
- Hay, W. A. (2006). What is Democracy? Liberal Institutions and Stability in Changing Societies. *Orbis*, 50(1), 133-151.
- Held, D. (2006). *Models of Democracy*. Cambridge and Malden: Polity.
- Jeong, H. W. (2005). *Peacebuilding in Postconflict Societies: Strategy and Process*. Boulder, Co.: Lynne Rienner Publishers.
- Kelsen, H. (1955). Foundations of Democracy. *Ethics*, 66(1), 1-101.
- Knopff, R. (1998). Populism and the Politics of Rights: The Dual Attack on Representative Democracy. *Canadian Journal of Political Science*, 31(4), 683-705.
- Lenski, G. (1966). *Power and Privilege: A Theory of Social Stratification*. Chapel Hill and London: The University of North Carolina Press.
- Linz, J. J. and Stepan, A. C. (1996). *Problems of Democratic Transition and Consolidation: Southern Europe, South America and Post-Communist Europe*. Baltimore, M. D.: The Johns Hopkins University Press.
- Lipset, S. M. (1963). *Political Man*. New York: Anchor Books.
- Macey, J. (1993). Representative Democracy. *Harvard Journal of Law*, 16(1), 49-54.
- Ober, J. (2008). The Original Meaning of “Democracy”: Capacity to Do Things, Not Majority Rule. *Constellations*, 15(1), 3-9.
- Paul, E. F., Miller, F. D. and Paul, J. (Eds.) (2000). *Democracy*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Phillips, A. (1995). *The Politics of Presence*. Oxford: Clarendon Press.
- Phillips, A. (2012). Representation and Inclusion. *Politics & Gender*, 8(4), 512–518.
- Pickles, D. (1970). *Democracy*. London: BT Batsford Ltd.
- Pitkin, H. F. (1967). *The Concept of Representation*. Berkeley: University Of California Press.
- Pitkin, H. F. (2004). Representation and Democracy: Uneasy Alliance. *Scandinavian Political Studies*, 27(3), 335-342.
- Ringen, S. (2007). *What Democracy is for*. Princeton, N. J.: Princeton University Press.

- Roskin, M. G., Cord, R. L., Medeiros, J. A., and Jones, W. S. (2003). *Political Science: An Introduction*. Essex: Prentice-Hall.
- Rousseau, J. J. (2014) [1762]. *The Social Contract*, tr. G. D. H. Cole. Scotts Valley, CA: CreateSpace Independent Publishing Platform.
- Saward, M. (2003). *Democracy*. Cambridge: Polity Press 2003.
- Schmitter, P. C. and Karl, T. L. (1991). What Democracy is...and is not. *Journal of Democracy*, 2(3), 75-88.
- Schumpeter, J. A. (1976). *Capitalism, Socialism and Democracy*. London: Allen and Unwin.
- Stepan, A. C. (2000). Religion, Democracy, and the "Twin Tolerations". *Journal of Democracy*, 11(4), 37-57.
- Sieyès, E. J. (1964) [1789]. *What is the Third Estate?* New York: Praeger.
- Weale, A. (2007). *Democracy*. Basingstoke: Palgrave Macmillan.

SSAD

Stratejik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi

ISSN 2587-2621

Volume 5 Issue 3, November 2021

sisaddergi@gmail.com

Makale Türü/Article Type: Araştırma/Research

Makale Gönderim Tarihi/Received Date: 22.04.2021

Makale Kabul Tarihi/Accepted Date: 06.08.2021

DOI: 10.30692/sisad.926410

YEMEN'İN BAŞARISIZ DEVLETE DÖNÜŞ SÜRECİ

Yemen's Transformation Process to a Failed State

Şevket ŞEKER

Kocaeli Üniversitesi

Sosyal Bilimler Enstitüsü, Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı

ORCID ID: 0000-0002-2950-8858

sevketsekerr@gmail.com

Atıf/Citation: Şevket Şeker (2021), "Yemen'in Başarısız Devlete Dönüş Süreci", *Stratejik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, C.5, S.3 Kasım 2021 s.455-473.

Özet: Otoritesini veya egemenliğini muhafaza etme gücüne sahip olamayan devletler başarısız devlet olarak ifade edilmektedir. Siyasi sistemi ve devlet mekanizması çökmüş olan şu anda dünyanın en kötü insani krizinin yaşandığı Yemen, en başarısız ya da kırılğan devlet olarak nitelendirilmektedir. Bu çalışmanın amacı, Yemen'in en başarısız devlet olma sürecini ifade etmektir. Bu süreçte Yemen'in sömürücü siyasi ve ekonomik kurumlarının etkisiyle refah ve iktidarın adil paylaşılmaması devletin meşruiyetinin sorgulanmasına neden olmuştur. Arap Baharı gösterileri sonrasında Salih'in devrilmesinden sonra patlak veren meşruiyet krizi, dış müdahalenin eklememesiyle iç savaşa dönüşmüş ve devlet sisteminin tamamen yok olmasına yol açmıştır. Ülke siyasetine müdahil olan üçüncül aktörler Yemen'i bölgesel güç ve hakimiyet mücadelesinin yaşandığı bir saha haline getirmiştir. Böylece bir durumun etkisiyle Yemen en kırılğan devlet olarak nitelendirilmeye başlanmıştır. Devlet aygıtının tamamen çökmesi durumundan dolayı büyük bir insani kriz ile karşı karşıya kalmıştır. Ayrıca Yemen'deki kaotik ortam gerek bölgesel gerekse uluslararası toplumu tehdit etmektedir.

Anahtar Kelimeler: Yemen, Başarısız Devlet, Dış Müdahale

Abstract: States that cannot maintain their authority or sovereignty are described as failed states. Yemen, whose political system and state mechanism have collapsed, is currently experiencing a bad humanitarian crisis in the world, and is described as a failed or fragile state. The purpose of this article is to express Yemen's failed state turn. In this process, the unfair sharing of prosperity and power, under the influence of the political and economic institutions of Yemen, has led to the questioning of the legitimacy of the state. The legitimacy crisis that broke out after the overthrow of Saleh after the Arab Spring demonstrations turned into a civil war with the articulation of foreign intervention, and the state system was completely destroyed. Tertiary actors involved in Yemen politics have made Yemen a field where power and domination struggle is being experienced. With the effect of such a condition, Yemen started to be considered as the most fragile state. It has remained linked to a great humanitarian crisis, from the state of the state apparatus to actually collapse. In addition, the chaotic environment in Yemen threatens the international community.

Keywords: Yemen, Failed State, Foreign Intervention

GİRİŞ

Arap Yarımadası'nın güneybatısında yer alan Yemen'in doğusunda Umman, kuzeyinde Suudi Arabistan, batısında Kızıldeniz, güneyinde Aden Körfezi bulunmaktadır (Özey, 2017, s. 277). Yemen'in coğrafi konumu itibarıyla geçmişten günümüze pek çok kavim kontrol etmek istemiştir. Bunun yanı sıra engebeli ve dağlık coğrafi özellikleriyse hakimiyet kurmayı oldukça zorlaştırmıştır.

Önemli ticaret limanlarına sahip olan ve geçiş güzergahında bulunan Yemen, güç ve rekabet mücadelesi sahasına dönüştüğü için oldukça istikrarsız bir tarihi geçmişe sahiptir. Birinci Dünya Savaşı sonrasında İmamlık rejimi kurulan Yemen, pek çok iç ve dış sorunlarla karşı karşıya kalmıştır. 1962 sonrası yıkıcı bir iç savaşla Cumhuriyet rejimine geçilmiştir. Buna karşın beklenen istikrar oluşmamış ve politik belirsizlik devam etmiştir. Abdullah Salih ile birlikte ülkedeki siyasi boşluk doldurulmuş olsa da hızlıca otoriterliğe doğru geçiş yapılmıştır. Ardından İngilizlerden bağımsızlığına kavuşan ve uluslararası konjonktürün bölünmüşlüğünden faydalanarak ayakta durmaya çalışan Güney Yemen'le birleşme gerçekleşmiştir. 1990 sonrası iktidarını sağlamlaştıran Salih ülkeyi katı bir diktatörlüğe dönüştürmüştür. Artan yolsuzluk, rüşvet, ekonomik çöküş, çeşitlendirilememiş ekonomi, işsizlik ve siyasi iktidarın adil paylaşılmaması gibi sorunlar iktidarla pek çok grup arasında çeşitli çatışmalar meydana getirmiştir.

Ülkedeki bütün siyasi ve ekonomik kurumlar, rejimin siyasi iktidarını sürdürmesini sağlamak üzere dizayn edilmiştir. Dolayısıyla ülkedeki siyasal ve ekonomik kurumlar toplumun her kesimini kapsamaktan ziyade belirli bir yönetici elitin kontrolü altındadır. Bu nedenle ülkede yerleşmiş sömürücü kurumlar devletin başarısızlığının temellerini atmıştır. Arap Baharı isyanları, ülkede mevcut olan çatışmalara meşruiyet kazandırmış ve Salih rejiminin devrilmesine giden yolu açmıştır. Fakat Salih'in devrilmesinden sonra ülkede meşruiyet krizi ortaya çıkmış ve pek çok iç ve dış aktörün ülkeyi kaosa sürüklediği bir ortam meydana gelmiştir.

Arap Baharı sürecinde ülkelerin iç dinamiklerine herhangi bir dış müdahale olmayan devletler oldukça kansız ve başarılı sayılabilecek bir geçiş yaşarken, herhangi bir dış müdahaleye maruz kalan ülkeler başarısız olmakta ve devlet mekanizmaları çökmektedir. Yemen bu ülkelerden biridir. Gerek Suudi Arabistan ve Birleşik Arap Emirlikleri gerekse İran sürecin vekalet savaşına ve bölgesel güç mücadelesine dönüşmesine yol açmıştır. Böylesi bir mücadele devlet sisteminin çökmesine neden olmuştur.

Bu çalışmanın amacı, Yemen'in başarısız devlete giden sürecinin kökenlerini irdelemek ve devlet sisteminin çöktüğü ve dünyadaki en kırılgan ya da başarısız devlet nitelendirilmesine sebep olan unsurları belirtmektir. Bu doğrultuda mevcut literatür tarandığında Yemen'in başarısız devlete giden süreçte genellikle dış müdahaleye odaklanıldığı görülmüştür. Çalışmada devlet sisteminin çökmesine yol açan dış müdahalenin yanı sıra geçmişten gelen devlet sisteminin çarpıklığı ve başarılı bir şekilde gerçekleşemeyen bütünleşmenin katkısı da vurgulanmaktadır.

Bu çalışmada önce başarısız devlet kavramına kısaca değinilmiş olup, ardından Yemen'in başarısız devlete giden sürecin kökenlerine değinilmiş ve Arap Baharı olaylarını ortaya çıkartan atmosfer ele alınmıştır. Ardından Arap Baharı ile birlikte Abdullah Salih'in devrilmesiyle Yemen'de patlak veren meşruiyet krizinin vekalet savaşına dönüşmesi ele alınmış olup, bölgesel güç ve rekabetin Yemen'i en başarısız ve kırılgan devlet olarak listenin üstüne çıkartan süreç aktarılmıştır. Sonuç yerineyse dış müdahalenin Yemen'de meydana getirdiği insani kriz ve çöken devlet mekanizmasının yansımaları ifade edilmiştir.

Başarısız Devlet Kavramı

Başarısız devlet kavramı literatüre Soğuk Savaş sonrası girmiş olmasına karşın üzerinde uzlaşılmış net bir tanımı mevcut değildir. Kavram ilk kez Helman ve Ratner tarafından Saving

Failed States (1993) adlı çalışmada kullanılmıştır. Çalışmada başarısız devlet, uluslararası toplumun bir üyesi olarak varlığını sürdürme gücüne tamamen sahip olamayan ülkeler olarak tanımlanmıştır (Helman ve Ratner, 1993, s. 3). Başarısız devlet kavramının tanımı üzerine literatüre daha sonra pek çok tanım girmiştir. William Zartman, *Collapsed States: The Disintegration and Restoration of Legitimate Authority* adlı kitabında (1995), yerine getirmesi gereken temel işlevlerini uzun süredir gerçekleştiremeyen devletleri başarısız devlet olarak nitelendirmiştir. Robert Rotberg ise, *Failed States, Collapsed States, Weak States: Causes and Indicators* (2003) isimli makalesinde, iç şiddete maruz kaldıkları için vatandaşların siyasi taleplerini yerine getiremeyen ulus devletleri başarısız olarak ifade etmektedir. Aynı zamanda siyasi beklentileri karşılamayan devletlerin meşruiyetlerini kaybedeceğini ve giderek gayri meşru hale geleceğini ileri sürmektedir.

Başarısız devlet kavramı literatüre her ne kadar Helman ve Ratner ile girmiş olsa da devlet ve vatandaşları arasındaki ilişkilerde güvenlik boyutunu önceleyen Barry Buzan, *People, States and Fear: The National Security Problem in International Relations* (1983) adlı eserinde zayıf ve güçlü devlet kavramlarına değinmiştir. Buzan, zayıf devletlerin başlıca ayırt edici özelliğini hükümetin güvenliğine yönelik iç kaynaklı tehditlere karşı yüksek düzeyde endişe duymaları olarak belirtir. Dolayısıyla ülkenin kaynaklarının çoğu rejimi ya da mevcut siyasi yapıyı korumaya harcanmaktadır. Buna rağmen iç siyasi ve sosyal birliği sağlamada başarısız olmaktadır. Bunun neticesinde ülkenin ekonomik, siyasi ve doğal kaynakları başarılı bir devlet inşa etmek için yönlendirilememektedir. Bu nedenle zayıf devletler kendilerini ekonomik gelişme ve siyasi gücün tarihsel kalıplarına sıkışmış bulabilirler. Devletin piyasadaki büyüklüğüyle de devlet gücüne açıklama getiren yazar, piyasada güçlü olan Brezilya, Nijerya İran ve Pakistan gibi devletlerin oldukça kırılğan ve zayıflığa eğilimli olduğunu ifade ederken, daha liberal politikaları benimseyen Avustralya, Hollanda, Norveç ve Singapur gibi piyasada zayıf devletlerin oldukça başarılı ve güçlü olduklarını ileri sürmüştür (Buzan, 1983, s. 66-67).

Devletin gücünün göreceli ve ölçülebilir olduğunu ileri süren Patrick (2006), devletin temel hizmetlerini, güvenlik, siyasi kurumların meşruiyeti, ekonomi yönetimi ve sosyal refah, sağlama yeteneği ve istekliliğiyle devlet başarısını ilişkilendirir. Diğer taraftan Fukuyama, başarısız devletlere ciddi bir güvenlik meselesi olarak bakmaktadır. Soğuk savaş sonrasında meydana gelen uluslararası krizlerin birçoğunun başarısız devletler etrafında yoğunlaşması başarısız devletlerin uluslararası düzen için önemli bir sorun olarak görülmesine yol açmıştır (Fukuyama, 2015, s.111-112).

Başarısız devletlerle ilgili temel yaklaşımlardan yola çıkarak, otoritesini ve egemenliğini sürdürmeye ve muhafaza etmeye gücü olmayan başarısız devletler önce bölgesel ardından uluslararası güvenliği ve sistemi tehdit eden bir durum meydana getirmektedir.

Başarısız devletler üzerine önde gelen araştırma kuruluşu ABD menşeli The Fund for Peace (FFP), başarısız devletleri beş ayrı grupta on iki adet gösterge üzerinden ölçmektedir:

- I. Sosyal Göstergeler
 - a. Demografik Baskı
 - b. Mülteci ve Yerinden Edilmiş Kişiler
- II. Ekonomik Göstergeler
 - a. Ekonomik Düşüş
 - b. Eşitsiz Ekonomik Kalkınma
 - c. İnsan ve Beyin Göçü
- III. Siyasi Göstergeler

- a. Devlet Meşruiyeti
 - b. Kamu Hizmetleri
 - c. İnsan Hakları ve Hukukun Üstünlüğü
- IV. Uyum Göstergeleri
- a. Güvenlik Aygıtı
 - b. Yönetici Elitler (İktidar Mücadelesi, Siyasi Rekabet)
 - c. Gruplar Arası Sıkıntılar
- V. Göz Önünde Tutulması Gereken Unsur
- a. Dış Müdahale

FFP, yukarıdaki 12 gösterge üzerinden her yıl devletlerin başarısını ya da kırılganlığını belirleyerek en kırılgan devletten en sürdürülebilir devlete kadar 178 devletin sıralamasını yapmaktadır. Başarısız devletlerin temel özellikleri arasında adli ve siyasi suçlarda artış, devletin sınırları üzerinde kontrol kaybı, etnik, dini, dilsel veya kültürel gerilimler, zayıf altyapı, işlemeyen devlet mekanizması, zayıf ekonomi, yüksek seviyede yolsuzluk, yüksek ölüm oranı ve sınırlı imkanlar sayılabilir (Potter, 2004, s. 4).

Dekolonizasyon sonrası bağımsızlığını ilan eden devletlerin sömürge mirası, devlet yöneticilerin deneyim eksikliği, zayıf siyasi kurumlar, sınırlı ekonomik beklentiler, etnik çekişmeler devletleri çaresizliğe düşüren temel sebepler arasındadır (Helman ve Ratner, 1993, s. 5). Ayrıca Robinson ve Acemoğlu, *Ulusların Düşüşü* (2014) adlı çalışmalarında devletin sürdürülebilirliğini ve başarısını tartışmaktadır. Burada sömürücü ekonomik ve siyasi kurumların varlığının devletin başarısını ne yönde ve nasıl etkilediğini ifade etmektedir. Dışlayıcı ya da sömürücü kurumlardan ziyade kapsayıcı kurumların tesisi devletin refahını arttıran ve sürekliliğini sağlayan temel parametredir.

Yemen: Başarısızlığın Kökenleri

Yavuz Sultan Selim'in Mısır seferi sonrasında Osmanlı, Yemen'de nüfuz kazanmaya başlamıştır. Yemen'in kuzeyinde yaşanan çetin mücadeleler sonrasında hakimiyet kuran Osmanlı, Güney Yemen-Aden üzerinde etkili ve kalıcı olamamıştır. Osmanlı, Yemen'de yerel hanedanlar ve özellikle Zeydi İmamlarla hakimiyet mücadelesi yaşamıştır (Niyazi, 2017). İtaat ettirilemeyen yerel unsurlar nedeniyle Osmanlı, Yemen'de dönem dönem fiili hakimiyetini kaybetmiştir. Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra İmam Yahya bağımsızlığını ilan etmiş ve Zeydi mezhebine dayalı bir devlet kurmuştur. İmamlık rejiminin kurulduğu Yemen, İmam Yahya'dan sonra ülkeyi yöneten İmam Ahmed'le birlikte katı ve otoriter bir diktatörlüğe dönüştürülmüştür. 1962 yılında İmam Ahmed'in ölmesinden sonra oğlu İmam Bedr yönetimi devralmış fakat bir hafta içinde Albay Abdullah el-Sallal'ın yaptığı darbeyle düşürülmüştür. Darbeden sonra Yemen Arap Cumhuriyeti kurulmuş ve imamlık rejimine son verilmiştir. Yeni rejimi ilk tanıyan Mısır ve Sovyetler Birliği olmuştur (Arı, 2012, s. 218-219). Sovyetler Birliği yeni rejimle ekonomik yardım antlaşması imzalamıştır. 60 milyon dolarlık kredi verilirken askeri danışmanlar ve uzmanlar Yemen'e gönderilmiştir (Orkaby, 2014, s. 108). Sovyetler Birliği, Arap dünyasında monarşi rejimlerinin değişimiyle ilgilenmemiştir. Sosyal ve siyasi devrimler dışardan değil iç dinamiklerin etkisiyle oluşmalı ve olgunlaşmalıydı. Sovyetler Birliği Yemen'de yaşanan devrim sonrasında Cumhuriyetçilere yardımda bulunmakta tereddüt etmeden Yemen'e müdahil olmuştur (Primakov, 2010, s. 129-131).

Sallal, Arap milliyetçilerinin de desteğini alarak Nasır'ın Mısır'ına benzer bir kurumsallaşma içine girmiştir. Nasır'ın 1961 yılında Birleşik Arap Cumhuriyeti'nin dağılmasından sonra azalan

prestijinin yeniden artması için yeni bir siyasi başarı gerekmektedir. Ayrıca 1962 yılında ilan edilen Ulusal Tüzük ile Mısır'da yapılan devrimin Mısır'ın sınırlarının ötesine ihraç edileceği ifade edilmişti. Yemen'de darbe sonrası ortaya çıkan durum Nasır'a aradığı fırsatı vermiştir. Nasır, gücünü göstermek ve Suudi Arabistan başta olmak üzere muhafazakâr Arap liderlerine karşı üstünlük sağlayabilmek için Yemen'de darbe sonrası Cumhuriyetçilere her türlü desteği verdi ve 70.000 Mısır askerini Yemen'e intikal ettirdi (Gerges, 1995, s. 297-298).

Darbeden sonra Bedr'in öldürüldüğü duyurulmuşsa da kısa süre sonra ölmediği anlaşılmıştır. Yemen'in kuzeyine kaçarak buradaki geleneksel Zeydi İmamların desteğini alan Bedr, Mısır'ın desteklediği cumhuriyetçilere karşı savaşmıştır. Kabilelerin sık sık taraf değiştirmesi ve güçlü kabilelerin cumhuriyetçilerin tarafında durması Bedr'in dış destek almasına yol açmıştır (Wenner, 1993, s. 96-97). Nasır'ın yanı başında nüfuz kazanmasını istemeyen ve bölgede milliyetçi ve cumhuriyetçi fikirleri tetikleyeceğinden dolayı Sallal yönetimine karşı Suudi Arabistan, el-Bedr'i desteklemiştir. Suudi Arabistan, daima Yemen'i ulusal güvenliği için önemsemiştir. Yemen'e Mısır askerlerinin gelmesinin amacını, Suudi monarşisini devirmek ve petrol yataklarını ele geçirmek olarak algılamıştır. Suudi Arabistan 1958 yılında Irak monarşisinin devrilmesinden sonra muhafazakâr kampın liderliğini üstlenmiştir. Buna karşın 1962 yılına kadar çatışmacı bir tutum takınmamıştır. Mısır'ı tek başına Yemen'den çıkaramayacağını düşünen Suud ve 1964'te tahta geçen Faysal, bölgesel ve dış destek aramıştır. Bu doğrultuda Suudi-Ürdün ittifakı Nasırizme ve Arap milliyetçiliğine karşı zorunlu olarak ortaya çıkan bir ittifak olmuştur. Yine de Suudi Arabistan'ın aradığı ya da kurduğu bölgesel ittifaklar ve ilişkiler Mısır'a karşı durumu lehine çevirebilecek düzeyde değildi. Bu nedenle Suudi Arabistan oluşan konjonktüre hazırlıksız yakalanmıştır. Dolayısıyla Amerika Birleşik Devletleri'nden başka şans kalmamıştır. Kennedy yönetimi ise Yemen sorununa müdahil olmaya istekli değildi. Çünkü Kennedy, Arap Milliyetçiliğini komünizmle eş tutan önceki yaklaşımların yanlış olduğunu ve Yemen'deki olayların komünist düşünce çerçevesinde değil, milliyetçi ve reformcu bir yaklaşımla geliştiğini düşünmekteydi. Kennedy'nin bu tutumu ABD'de her kesimi memnun etmedi. Yoğun muhalefete karşın Kennedy, Mısırlılar ve Suudiler arasında arabuluculuk yapmaya çalıştı ancak başarılı olamadığı gibi olaylar da tırmandı. Mısır savaş uçakları ve gemilerinin Suudi Arabistan'ı bombalaması Kennedy'nin Suudileri koruyan bir pozisyon takınmak zorunda kalmasına yol açmıştır (Gerges, 1995, s. 299-304). ABD, petrol krallığını korumak için Mısır'ın faaliyetlerine karşı harekete geçmiştir. Londra ise kontrol altında tuttuğu Aden'in geleceği için Suudi Arabistan'ın yanında yer almıştır.

Mısır ve Suudi Arabistan'ın Yemen'de hayati gördükleri çıkarları dolayısıyla olaylar cumhuriyetçi ve monarşi yanlılarının arasındaki savaştan Mısır ve Suudi Arabistan arasında yaşanan bir savaşa dönüşmüştür. 1962'den 1967'ye kadar tırmanarak devam eden savaş, her iki ülkenin yabancı güce bağımlılığını arttırmıştır. Yemen, Mısır ve Suudi Arabistan için bir çıkmaza dönüşmüş ve buna karşın binlerce insan hayatını kaybederken, Yemen tahrip edilmiştir. 1965'ten sonra her iki taraf müzakerelerde bulunmuş olsa da bir sonuç alınmamıştır. 1967 Arap-İsrail savaşından sonra Mısır, Yemen'den vazgeçmeye başlamıştır. Mısır askerlerini çekmek ve Suudi Arabistan ise cumhuriyetçilere olan desteğini kesmek konusunda anlaşmıştır. Savaşın şiddeti azalırken Kasım 1967'de toplum nezdinde ve cumhuriyetçiler arasında güç kaybeden Sallal'a bir darbe yapılmış ve İslamcı Kadı Abdurrahman el-İryani yönetimi ele geçirmiştir. El-İryani, kralcılar ve cumhuriyetçiler arasında anlaşma zemini aramış ve Mayıs 1970'te kralcılarla iktidarın bir kısmını paylaşan antlaşmayla iç savaşı tamamen sona erdirmiştir. Yemen, Mısır ve özellikle Nasır çizgisinden uzaklaşmaya başlamış ve Yemenlilik kimliği oluşturulmaya çalışılmıştır. Yemen'in geleneksel toplum yapısı yeniden canlanmaya başladı. İryani 1974'te darbeye devrilmiştir. Yerine gelenler kalıcı olamamış ve sürekli darbe ve suikastlarla 1978 yılına kadar istikrarsızlık sürmüştür. 1978 yılında Yarbay Ali Abdullah Salih iktidara gelmiştir (Arı, 2012, s. 220-221). Yemen'in kabilesel bölünmüşlüğü ulusal bütünlüğün ve Yemen ulusal kimliğinin oluşmasına mâni olmuştur. Bu durumun etkisi devam etmektedir.

Yemen'in kuzeyinde yaşanan iç savaş, Güney Yemen'de milliyetçi duyguları arttırmış ve 1839 yılında Aden'i işgal ederek bölgede nüfuz kuran İngiltere'ye karşı isyan hareketi ortaya çıkmıştır. İngilizler bölgeden çekilmek zorunda kalmış ve Güney Yemen Halk Cumhuriyeti 1967'de kurulmuştur. 1970 yılında yaşanan sol bir darbeyle Yemen Demokratik Halk Cumhuriyeti olarak isim ve rejim değişikliği yaşanmıştır. Stratejik limanlara sahip olan ve geçiş güzergahlarının üzerinde bulunan Güney Yemen, Kuzey Yemen'e göre daha fazla gelişme imkânı bulmuştur. Çin ve Sovyetlere yakın olan Güney Yemen, Batı ve Suudi Arabistan'a karşı mesafeli ve soğuk ilişkilere sahip olmuştur (Yıldırım, 2015, s. 7).

1972 ve 1979 yıllarında Kuzey ve Güney Yemen arasında şiddetli çatışmalar yaşandı. Çatışmalara Güney Yemen'in Sovyet uydusu haline gelmesi nedeniyle ABD ve Suudi Arabistan, Kuzey Yemen'e askeri ve ekonomik yardımda bulunarak müdahil olmuşlardır. 1980'li yıllarda Güney Yemen'de binlerce kişinin hayatını kaybetmesine neden olacak iktidar mücadeleleri yaşanmıştır. Liderlik mücadelelerinin neden olduğu yıkım ve Sovyetlerin dağılması Güney Yemen'i Kuzey Yemen'le birleşmeye itmiştir. 22 Mayıs 1990 yılında iki Yemen, Yemen Cumhuriyeti adı altında birleşmiş ve Cumhurbaşkanı Kuzey Yemen Cumhurbaşkanı Ali Abdullah Salih, Başbakan ise Güney Yemen Başbakanı Yasin Sait Numan olmuştur (Arı, 2012, s. 223-225). Yeni hükümete ve siyasal yapıya Güney ve Kuzey Yemen devletlerinden çeşitli otoriteler alınmış olsa da iktidarın bölünmesi ve politikaların belirlenmesiyle ilgili birçok sorunla, 1993 sonunda yapılacak olan seçimlerden sonra ilgilenebilmesi planlanmıştır (Carapico, 1994, s. 5).

Arap Yarımadası'nda 1980'lere kadar petrol bulunmayan iki devlet Kuzey Yemen ve Güney Yemen'di. Bölgedeki diğer devletlerin aksine petrol bulunmayan ülkenin geliri, yabancı ülkelere giden göçmenlerin ülkeye gönderdiği dövizlere, Körfez'den gelen dış yardıma ve geleneksel tarıma dayanmaktaydı. 1980 yılında göçmen işçilerden Yemen Arap Cumhuriyeti'ne yaklaşık 1 milyar dolar gelmekteydi. Yurtdışına giden işçi sayısı yaklaşık 550.000 idi. Yemen Demokratik Halk Cumhuriyeti'nde bu sayı 200.000 ve döviz geliri 180 milyondur. Ülkenin gelişmesi gerek imamlık dönemi gerekse yaşanan iç savaş ve politik istikrarsızlık nedeniyle oldukça sınırlıydı (Owen ve Pamuk, 2002, s. 294-295). Okuryazarlık oranı 1995 yılında ortalama yüzde 37 iken, erkekler ve kadınlar arasındaki eşitsizlik fazlaydı. Kadınlar arasında okuryazarlık oranı yüzde 17 iken erkeklerde bu oran yüzde 56,7ydi (Unesco). İmamlık rejiminde kurumsallaşan sömürücü siyasal ve ekonomik sistem ülkenin refah ve gelir dağılımının eşitsiz olmasına yol açmıştır. Dolayısıyla zayıf siyasal ve sivil kurumlar, İmamlık rejiminin son bulmasından sonra patlak veren iç savaşı önleyemediği gibi iç çekişme bölgesel güç mücadelesine dönüşmüş ve gelir eşitsizliği sürmeye devam etmiştir. FFP endeksinde ifade edildiği gibi göz ardı edilmemesi gereken dış müdahale Yemen'in sivil yönetiminin güçlenmesini yine mümkün kılmamıştır.

1990 yılında birleşme yaşandıktan kısa bir süre sonra patlak veren Körfez Savaşı'nda Yemen, Irak'ın Suudi Arabistan'ın Yemen üzerindeki baskısına karşı dengeleyici bir rol üstlenmesi ve yaptığı finansal yardımlar nedeniyle Irak'ı desteklemiştir. Buna ek olarak Irak güçlerinin Yemen'den çıkartılmasına yönelik BM Güvenlik Konseyi kararını desteklememesi ABD, Suudi Arabistan ve diğer Körfez ülkelerinin tepkisine ve yaptırımına neden oldu. Suudi Arabistan ve Kuveyt'ten yaklaşık 1 milyon Yemenli işçi sınır dışı edildi. ABD, Suudi Arabistan ve Kuveyt Yemen'e yaptığı yardımları kesti. Bu durumsa kırılganlığı yüksek olan ve dış yardıma bağlı olan ülkenin ekonomisini krize sokmuştur (Açıkalın, Coşkun ve Laçiner, 2010, s. 75-77).

Birleşmenin ardından iki tarafın güvenlik kurumlarının birleştirilmesi yerine ordu tümenlerinin kısmi yer değişimi, güvenlik sisteminin parçalı olmasına neden olmuştur. Bir inanç göstergesi olarak beş eski Güney Yemen tugayı başkent Sanaa'dan birkaç saat uzaklıkta merkezi hükümete karşı çıkma eğiliminde olan kabilelerin topraklarına yerleştirildi. Seçimlerden sonra iktidarı paylaşma süreci gerilimli bir mücadeleye neden oldu. Yemen Sosyalist Partisi'nin seçimde güç kaybetmesi ve kurulan hükümette yer almaması parti liderinin ayrılıkçı talepler dile getirmesine yol açtı. Güney'de sosyalistlerin ayrılıkçı taleplerde bulunması, birbirine entegre edilmeyen Kuzey ve Güney Yemen askerlerinin birbirine karşı savaşmasıyla sonuçlanmış ve yetmiş gün

sürecek bir iç savaşa neden olmuştur. Ali Abdullah Salih, güneyli ayrılıkçıları mağlup ederek ülkede hakimiyeti ele geçirmiştir. Buna karşın 1993 seçimleri, ulusal birlik koşullarını sağlayamamıştır. Savaşın sonra ülkede çok partili demokratik yaşam başlamış olsa da her geçen gün Ali Abdullah Salih iktidarını sağlamlaştırmıştır (Carapico, 1994). Kuzey Yemen, 1993 sonrasında Güney Yemen üzerinde otoritesini sağlamlaştırmışken, iktidarda Güney Yemen'e yer verilmemiştir.

İç savaştan sonra ülkenin kuzeyindeki elitler ekonominin üzerindeki etkisini arttırmıştır. 2000'li yıllara gelindiğinde Yemen, ekonomik olarak toparlanamamış, petrol ve diğer önemli gelir kaynakları belirli bir kesim kontrol ederken, iktidar oligarşik bir hal almıştır. Salih rejimi boyunca güç ve serveti merkezileştirmeye çalıştı. Devletin resmî kurumlarından ziyade güçlü yerel unsurlarla patronaj ilişkisine dayanan bir rejim ortaya çıkardı. Ordu yapısı merkezi olmaktan uzak kabile güçlerine dayanan bir hizip ittifakından meydana gelmekteydi. Ordu, darbe gerçekleştirebilecek merkezi güçler yerine feodal-yerel unsurlarından oluşan bir yapılanmadan ibaretti (Hill, Salisbury, Northedge, ve Kinninmont, 2013, s. 18, 21). Ordunun kabile güçlerinden oluşması, kabilelerin iktidar üzerindeki ağırlığını arttırdığı gibi Yemenlilik bilincinin oluşmasını engellemektedir. Her kabilenin kendi çıkarlarını önceleyen yaklaşımı ordudaki mensuplarını da etkilemektedir. Bu durum birliklerin ülkenin önceliklerinden ziyade kendi kabilelerinin menfaatlerine göre hareket etmeye eğilimli olmasına yol açmaktadır.

1994 yılından sonra Kuzeyin ulusal kaynaklara hâkim olması Güneyde sorunlar ortaya çıkartırken rejimin meşruiyeti sorgulanır hale gelmiştir. Bu durum 2007 yılında, ekonomik açıdan ihmal edildiğini ve siyasi baskı altında olduğunu dile getiren bağımsızlık yanlısı Güney Hareketinin doğmasına neden olmuştur. Yemen'in kuzeyinde de tam anlamıyla birlik sağlanamamıştı. Husiler rejime ve devlete entegre olamamış ve ülkenin bütünlüğüne tehdit olmuşlardır. Salih rejimine karşı, Suudi Arabistan'ın selefi görüşlerini ülkede yaymasına göz yumması nedeniyle saldırıda bulunmaya başlamışlardır. 2009 sonrası Suudi Arabistan'ın ülkesinde el-Kaide'ye karşı operasyon başlatması ve Suudi Arabistan'daki teröristlerin Yemen'deki el-Kaide'yle birleşmeleri sonucunda oluşturdukları Arap Yarımadası'ndaki El Kaide (AYEK), Yemen için yeni bir sorun daha oluşturmuştur (Gün, 2012, s. 125-126).

Güney'deki ayrılıkçı hareket, el-Kaide ve Husilerin isyanları Yemen'in ulusal bütünlüğünü tehdit eden önemli sorunlardır. Bununla birlikte artan yolsuzluk, azgelişmişlik, bölgeler arasındaki gelişmişlik farkları, ekonomik sıkıntılar ve işsizlik sorunları büyümekteydi. Ali Abdullah Salih'in otoriter yapısı ve ülkenin demokratik bir yapıya sahip olmaması, kabileler arası mücadele ülkeyi çıkmaza sürüklemekte ve sorunları kronikleştirmiştir. Ayrıca ülkede siyasal sistemin eşit dağıtılmaması, devletin temel işlevlerini yeterince yerine getirememesi, sistemin meşruiyetinin kaybolmasına yol açmıştır. Bütün bu unsurlar devletin başarısını sorgulatırken, gücünü günden güne yitirmesine yol açmıştır.

Husiler, Salih yönetimini ABD ve Suudi Arabistan'la iş birliği yaparak halkına zarar veren bir despot olarak suçlamıştır. Rejimse Husileri İran'la iş birliği yapmakla suçlamaktadır. Abdullah Salih'in 11 Eylül saldırıları sonrasında ABD'yle ilişkilerini sıkılaştırması Şii gruplarla kendisi de Şii olan Abdullah Salih arasında gerilimlerin tırmanmasına neden olmuştur. 2003 yılında Abdullah Salih'in Hacca giderken Cuma namazını Sa'ada'da İmam Hadi camisinde kılmayı planlamıştır. Namazı kıldıktan sonra konuşma yapacakken camideki bir grup tarafından Amerika, İsrail ve Yahudi karşıtı sloganlar atınca konuşma yapamadan camiden ayrılmak zorunda kalmıştır. Bu olaydan sonra Şii gruplar arasında gösteriler başlamış ve kısa sürede gösteriler, hükümetin Şii mezhebine karşı ayrımcılık yapmak, ekonomik olarak geri bırakmak, Suudi Arabistan'ın mezhepsel politikalarına destek vermek ve ABD'yle iş birliği yapmak suçlamalarıyla tırmanmıştır. Salih yönetimi gösterilerin liderliğini yapan Zeydilerin bir kolu olan Husileri uyarılmış ve gösterileri sonlandırma girişimlerinde bulunmuştur. Buna karşın gösteriler dinmeyince güvenlik güçleri müdahale etmiş ve olaylar 2004 Haziran'dan sonra silahlı çatışmaya dönmüştür. Eylül 2004'te göstericilerin lideri Hüseyin Husi'nin öldürülmesinden sonra hükümet

çatışmaların bittiğini açıklamış olsa da liderliği üstlenen Hüseyin Husi'nin kardeşleri çatışmaların şiddetini arttırmıştır. Husilerin isyanları zaman zaman azalmış olsa da çatışmalar Arap Baharı isyanlarına kadar sürmüştür. İran bölgede nüfuz ve güç kazanabilmek için Husileri desteklerken, Suudi Arabistan çevresinde Şiiilerin hâkim olduğu bir bölge istememekte ve İran'ın bölgede nüfuz kurmasına mâni olmak için çabalamaktadır. Bu hassasiyet ve yaklaşımla Abdullah Salih'i desteklemektedir (Ayhan, 2010, s. 14-16).

Yemen'de 2004 yılında başlayan Husilerle rejim arasındaki altı kez ateşkes yapılan mücadeleler 2010 yılına kadar devam etmiştir (Büyükkara, 2011, s. 139). Yapılan ateşkeslerle sorun çözülmeye çalışılmış olsa da kalıcı bir çözüm ortaya konulmamıştır. Bu nedenle 2011 yılında başlayan gösterilerden sonra Husiler yeniden harekete geçmişlerdir.

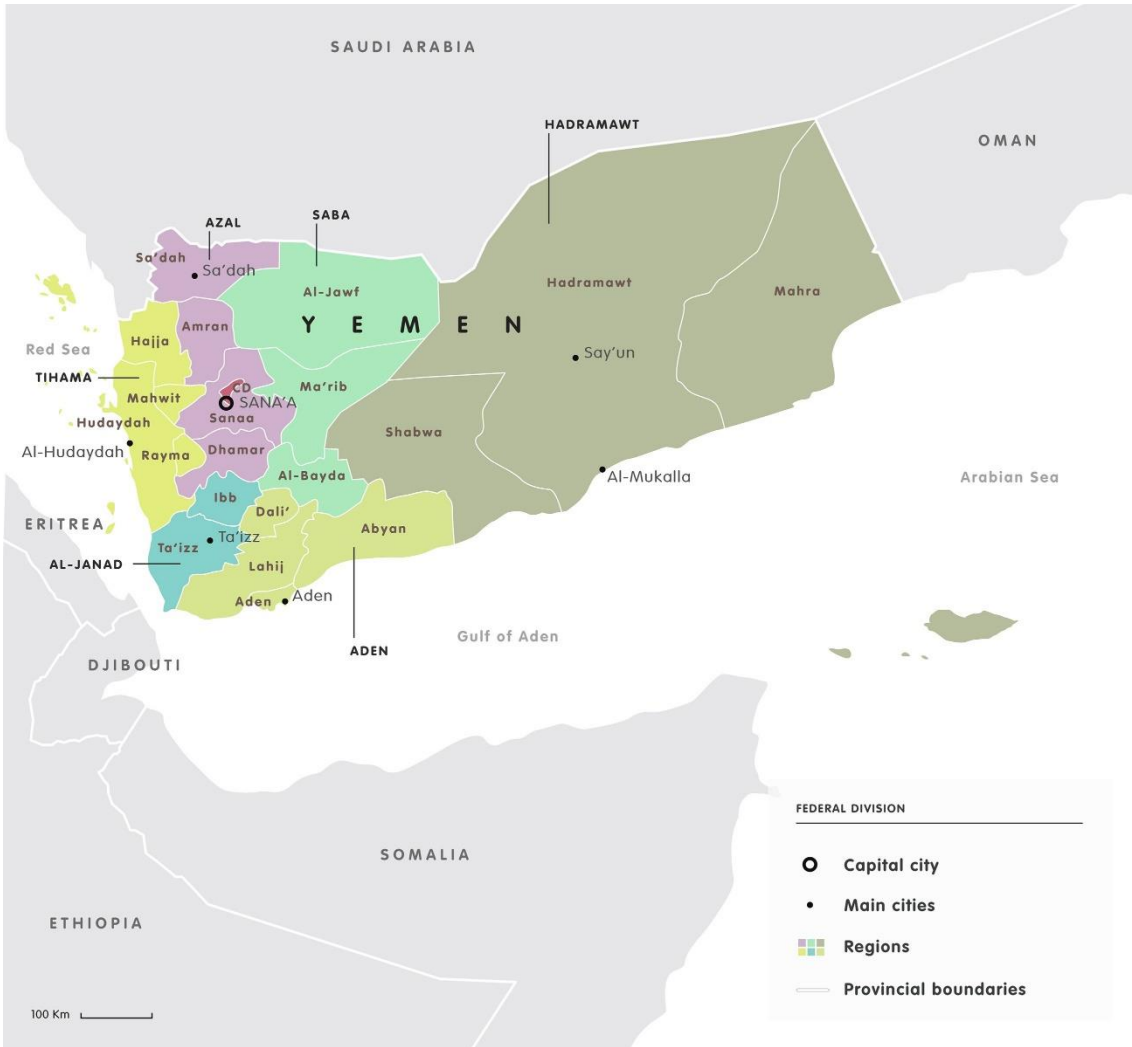
Yemen'de Arap Baharı

2010 yılının sonunda Tunus'ta adalet, özgürlük, ekmek ve demokrasi gibi sloganlarla başlayan gösteriler 22 Ocak 2011'de Yemen'e sıçramıştır. Sana Üniversitesi'nde birkaç yüz öğrencinin katılımıyla başlayan gösteriler birkaç gün içinde on binleri bulan katılımıyla Sanaa'nın dört bir tarafına yayılmıştır. Gösterilerin büyümesi üzerine Salih'in 2013 seçimlerinde aday olmayacağını ve iktidarı oğluna da bırakmayacağını ilan etmişse de göstericiler tarafından dikkate alınmamıştır. Abdullah Salih 1999 ve 2006 seçimlerinde aday olmayacağını ilan etmişse de tekrar aday olması Salih'in bu kez ciddiye alınmamasıyla sonuçlanmıştır (Balcı, 2008, s. 306). Şubat ayından itibaren olaylar ülke çapına yayılmaya başlamış ve kabilelerle aşiretler göstericilerin safına geçmeye başlamıştır. 18 Mart Cuma günü güvenlik güçlerinin sert müdahalesi sonrasında 52 kişi hayatını kaybederken yaklaşık 240 kişi yaralanmıştır. Gösterilerin dönüm noktasını oluşturan bu hadise sonrasında ülkede pek çok istifa haberi gelirken, subaylardan siyasilere aşiretlerden diplomatlara birçok kişi göstericilerin safına geçmiştir (Muslu, 2012, s. 328-332). Özellikle Mohsen Al-Ahmer ve birinci ordunun göstericilerin safına geçmesi olayların seyrini değiştirmiştir.

Körfez İşbirliği Konseyi'nin arabuluculuk faaliyetlerine karşı bir sonuç alınamayan Yemen adeta iç savaşa sürüklenmiştir. 3 Haziran Cuma günü Devlet Başkanlığı Saray Camisi'ne namaz için toplandığı ve devlet görevlileriyle Salih'in de camide olduğu bir anda roketli saldırı yapıldı. Saldırıda Salih yaralandı ve tedavi için Suudi Arabistan'a gitti. Salih'in yerine Devlet Başkan Yardımcısı Mansur Hadi vekalet etmeye başladı. Salih'in gidişinden sonra gösteriler düşük yoğunlukta sürmüştür. Eylül'de Salih'in ülkeye dönmesi gösterileri yeniden tırmandırdı. 23 Kasım'da Riyad'da varılan mutabakatla Salih görevi yardımcısına bırakmış ve Şubat 2012'de seçimlerin yapılacağını bildirmiştir. Buna karşın varılan mutabakatla, Abdullah Salih başta olmak üzere birçok bürokrat dokunulmazlık kazanmıştır. Bu nedenle antlaşmaya tepkiler sürmüş, gösteriler devam etmiştir (Muslu, 2012, s. 339). Anlaşma Abdullah Salih'e yargı muafiyeti getirmiştir. Bu nedenle Salih'in yargılanmasının ve ceza almasının önüne geçilmiştir. Halkın Salih'in yargılanmasını isteyen talepleri karşılıksız bırakılmıştır. Bunun yanı sıra Abdullah Salih, ordu ve bürokrasi üzerinde etkisini korumuş ve Genel Halk Kongresi'nin Başkanlığını sürdürmüştür (Perkins, 2017, s. 300).

Mutabakata uyarak Şubat 2012'de seçimler yapılmış ve Mansur Hadi'den başka aday çıkmayan seçimler yüzde 65 katılımıyla gerçekleşmiştir. Seçim sonucuna göre iki yıllık geçiş süreci için yeni devlet başkanı Hadi olmuştur. Silahların gölgesinde geçen seçimleri güneydeki ayrılıkçılar el-Hirak Hareketiyle, kuzeydeki Husiler boykot etmiştir (Cnntürk, 2012). Mart 2013'de bütün partilerin, Güney Hareketinin ve Husilerin katılımıyla, güvenlik bürokrasisinden temel hak ve hürriyete, devlet inşasından ulusal mutabakata kadar birçok konuyu tartışmak ve Yemen'in geleceğini şekillendirmek üzere BM gözetiminde Ulusal Diyalog Konferansı toplandı (Saba, 2013). Delegationların %50'si Güney bölgesinden katılmaktayken, %20'si 40 yaş altı, %30'u kadınlardan oluşmaktaydı. 565 delegenin dağılımının bu şekilde olması liberal fikirlerin yeni inşa edilecek devlet yapısının karakterini oluşturacağı izlenimi bırakmıştır (Schmitz, 2014).

Konferans kesin bir sonuçla nihayete eremezken, en önemli sonucu ülkeyi altıya bölen federal sistem fikriydi. Altı bölgenin Azal, Saba, al-Janad, Tihama, Aden ve Hadramaut olması düşünülmektedir. Buna karşın bu taslak Husiler ve Güneyliler tarafından kabul edilmedi. Husiler kendi bölgelerinin önemli kaynaklardan yoksun olması ve bölgeler arası eşitsizlikle denize erişimi olmaması gibi jeopolitik dezavantaj nedeniyle planı reddettiler (Thiel, 2015). Güney Bölgesi ise güneyin ikiye bölünerek ayrılmasına güçlerinin azalacağı endişesiyle karşı çıkmıştır. Bunun yanı sıra daha fazla özerklik talep edilmekteydi. Taslak planı ülkenin ekonomik ve demografik gerçekliğiyle bağdaşmamaktaydı. Ülkenin bilinen petrol ve gaz sahasının neredeyse tamamı ülke nüfusunun yüzde 13'ünün kontrolüne bırakılmaktaydı. Bununla birlikte doğal kaynakların bölgeler arasında eşit bir şekilde dağıtılmasını sağlayan bir mekanizmanın kurulmaması ve bölgeler arasında siyasi ve ekonomik dengenin göz ardı edilmesi eşitsizliklerin artmasının önüne geçememişken krizin bitmesine katkıda bulunamamıştır (al-Deen, 2019). Konferans neticesinde herhangi bir ilerleme sağlanamamışken Yemen'deki kriz derinleşmeye başlamış ve 2014 Ocak ayında yeni anayasayı hazırlayacak komisyonun kurulmaması nedeniyle mevcut Cumhurbaşkanı Hadi'nin görev süresi bir yıl uzatılmıştır (Arı, 2015, s. 8).

Harita 1: Yemen Ulusal Diyalog Konferansı'nın Yemen'in federal bölünmesini kabul ettiği taslak (Baron, 2015)

Harita 1: Yemen Ulusal Diyalog Konferansı'nın Yemen'in federal bölünmesini kabul ettiği taslak (Baron, 2015)

Husiler denize erişim talep eden bir mektup yazarak haritanın düzeltilmesini talep etmişlerdir. Talepleri Hadi hükümeti tarafından dikkate alınmadığı gibi Hadi yönetimi, tasarruf tedbirleri

kapsamında sübvansiyon ve yardımları kısıtlayan kararlar alması protestoların yeniden artmasına neden olmuştur. Ülkede baş gösteren petrol kıtlığı ve her geçen gün kötüye giden ekonomi halkın sürece ve Hadi yönetimine olan umutlarını azaltmıştır. Bu sebeple 2014 yılının yaz aylarına doğru başlayan gösteriler Abdullah Salih'in desteğiyle Husilerin 21 Eylül'de başkent Sanaa'yı ele geçirmesiyle sonuçlanmıştır. Bu hareket sonrası BM öncülüğünde Barış ve Ulusal Ortaklık Antlaşması ile Husilerin ve el-Hirak'ın dahil olduğu yeni bir hükümet oluşturuldu. Buna rağmen Ocak 2015'te Cumhurbaşkanı ve Başbakanı yapılan baskılarla istifa etmeleri sağlandı. Ardından 6 Şubat'ta parlamentoyu fesheden Husiler, yeni bir komite kurulduğunu ve komitenin liderliğine başkent Sanaa'yı ele geçiren birliklere öncülük eden Muhammed Ali el-Husi'nin getirildiğini duyurdular. Hadi, 21 Şubat'ta Aden'e kaçmayı başarmış ve Aden'de ülkenin meşru cumhurbaşkanı olduğunu ve başkent geçici bir süreliğine Aden olacağını ilan etmiştir. Bu tarihten sonra iki taraf arasında çatışmalar şiddetlenmiştir (Tinas, 2020, s. 124-125). Husilerin Hadi'nin güçlerine karşı üstünlük kazanması ve Aden'in dış mahallerine kadar ulaşması neticesinde Hadi, Suudi Arabistan'a giderek oradan hükümeti yürütmeye başlamıştır.

Ali Abdullah Salih, otoritesini bırakmış olsa da Husiler yoluyla Yemen'de karışıklık çıkarmayı amaçlamıştır. Salih'e bağlı subaylar Hadi'nin iktidara geldiği sıralarda Husi milislerini eğitmeye başlamıştı. Bu şekilde muhaliflerini tasfiye etmeyi planlayan Salih, Husilerin başkent Sanaa'yı ele geçirmesinde kilit rol oynamıştır. İki taraf arasındaki gizli ilişkiler Saada Savaşları olarak adlandırılan ve 2004 yılından 2010 yılına kadar altı kez patlak veren sürece dayanmaktadır. Salih Husilerle süren bu savaşla ordudaki muhaliflerini zayıflatarak yok etmeyi amaçlamıştır. Bu savaş boyunca Suudi Arabistan hava kuvvetlerine Al-Mohsen Al-Ahmer ve onun birinci tugayına ait yerlerin koordinatlarını vermiştir. Böylece kendisinden sonra oğlunun iktidara geçmesinin önündeki en büyük engelin ortadan kaldırılmasını hedeflemiştir. Devrim sürecinde Salih, Husilerin devrime katılması ve devrimcileri bölerek süreci sabote etmeleri için teşvik etmiştir. Böylece devrimin başlangıcında göstericilerin tarafına geçen Al-Ahmer'den de intikam almayı amaçlamıştır. (Albahesh, 2018).

Abdullah Salih'in desteğiyle başkenti ve diğer birçok şehri kontrol altına alan Husiler merkezi ordunun silahlarını da ele geçirerek Yemen'de etkili bir güç olmuştur. Suudi Arabistan Husilerle Salih'in ittifakına önceleri Yemen İhvan'ı, İslah Partisinin güçlenmesi nedeniyle göz yummuştur. Böylece Şiiilerle İhvan'ın mücadelesinin her iki tarafta güç kaybına yol açacağı düşünülmüştür. Yapılan hesap hatası nedeniyle Husilerin alan kazanması Suudi Arabistan'ın doğrudan sürece müdahil olmasına yol açmıştır (Kurt, 2019).

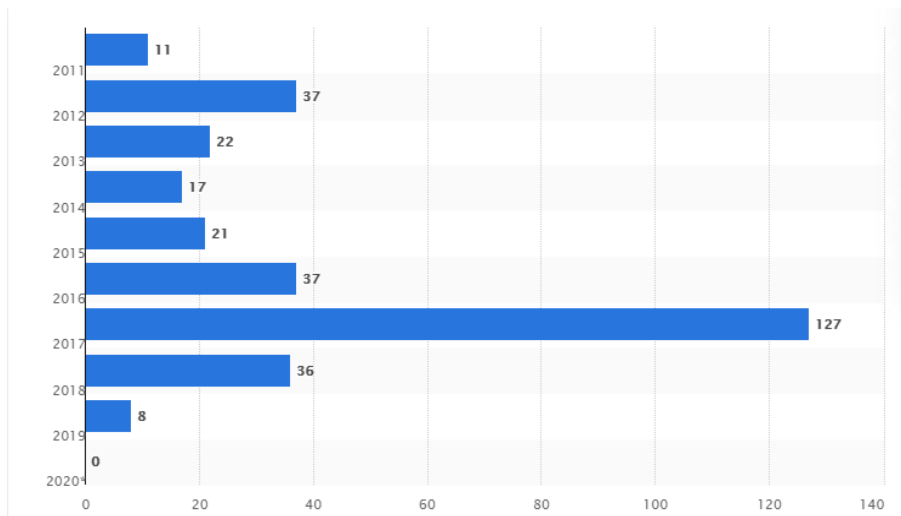
Salih'in 2011 sonunda siyasette devre dışı bırakılması, Husilerle ittifak kurarak iktidarda yeniden söz sahibi olma girişiminde bulunmasına yol açmıştır. İktidarı döneminde çeşitli ittifaklarla denge politikası takip ederek hayatta kalmıştır. Salih'in Husilerle olan ittifakı iç çekişmeler sonucu bozulmaya başlayınca yeniden Suudi Arabistan ve BAE'yle ittifak kurmak çabası içine girmiştir. 2 Aralık 2017'de Salih'in Suudi Arabistan ve BAE ile diyaloga açık olduğunu ve Husilerle ittifakın son bulduğunu açıklamasıyla ittifak yerini çatışmaya bırakmıştır. İki taraf arasında yaşanan çatışmalarda Salih taraftarları açıklamadan hemen sonra başkent dahil beş şehri ele geçirmiş fakat kısa sürede Husiler kontrolü yeniden sağlamıştır. İki taraf arasında başkentte yoğunlaşan çatışmalar sonrasında Abdullah Salih öldürülmüş ve bir devir kapanmıştır (Telci ve Kadri, 2017).

Yemen Cumhurbaşkanı Hadi, 25 Mart 2015'te BM'ye bir mektup yazarak Güvenlik Konseyinden Husilerin ilerleyişini durdurulması için "gönüllü ülkelerin" askeri müdahalesine yetki veren bir karar almasını istedi. Bunun yanı sıra Körfez ülkelerinden Yemen'deki Husi darbesine karşı askeri müdahale dahil her türlü adımın atılması için destek istemiştir. Bunun üzerine Suudi Arabistan öncülüğünde BAE, Katar, Bahreyn, Ürdün, Sudan, Kuveyt, Mısır ve Fas'ın katılımıyla 26 Mart 2015'te Kararlılık Fırtınası operasyonu başlamıştır. Husilerin Yemen'de etkin konuma gelmesi, İran'ın bölgede nüfuzunu arttırması ve ABD'nin herhangi bir adım atmaması Körfez'in iç savaşa müdahil olmasına yol açmıştır (Kurt, 2019, s. 316). Kararlılık Fırtınası Operasyonu'yla

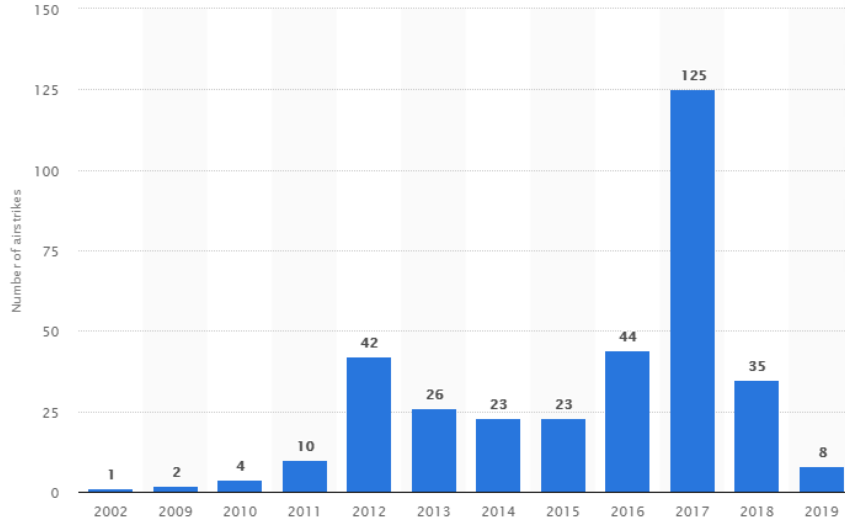
Husiler Aden’de durdurulmuştur. Hadi hükümeti alan kazanmaya başlamışsa da kayda değer bir ilerleme sağlanamamıştır. Bu nedenle iki taraf arasında çatışmalar artarak devam etmiştir.

Kararlılık Fırtınası Operasyonu sonrasında 21 Nisan 2015’te Umudun Yeniden Tesisi Operasyonu başlamıştır. Koalisyon güçleri bu tarihten sonra güvenlik, 'terörizmle' mücadele, yardım ve siyasi çözüme odaklanacağını ifade etmiştir (BBC, 2015). Koalisyon güçleri hava savunma sistemlerinden başlayarak önemli havaalanları ve limanları vurmuştur. Hava sahasını kontrol altına alan koalisyon güçleri denizden de abluka başlatmıştır. Bu hamleler Yemen’e savaşçı ve mühimmat girişini önlemek amacıyla yapılmış ancak bu durumdan ülkeye gelen dış yardımlar ve temel yaşam malzemeleri de olumsuz etkilenmiştir (Muslu, 2016, s. 249). Bunun yanı sıra koalisyon güçleri hatalı saldırılarla yanlış hedefleri vurması nedeniyle siviller yaşamını yitirmiştir (AA, 2018; Euronews, 2018; DW, 2016). Koalisyon güçlerinin Ağustos 2015’te kara birliklerini Yemen’e göndermesi çatışmaların şiddetini arttırmıştır. Hadi güçleri koalisyonun kara gücü desteğiyle önemli oranda ilerleme sağlamıştır. Hava bombardımanları, abluka ve çatışmalar Yemenlilerin %80’ini insani yardıma ve korunmaya muhtaç hale getirmiştir (Domazeti, 2020).

Yemen, el-Kaide için önemli bir ülkedir. Gerek Yemen’deki el-Kaide saldırıları gerekse çeşitli uluslararası saldırılarda Yemenlilerin başrol oynaması olağanlaşmıştır. Otorite boşluğundan faydalanan el-Kaide etkinliğini arttırmış ve bazı şehirleri ele geçirmeye başlamıştır. ABD, el-Kaide’nin alan kazanmasını kendi güvenliği için tehdit olarak algılamıştır. Bu nedenle 2009’dan itibaren el-Kaide’ye yönelik hava saldırıları düzenlemektedir (Kurt, 2019, s. 320). 2015 yılında Fransa’da gerçekleşen Charlie Hebdo saldırısını AYEK’in üstlenmesi sonrasında dikkatler Yemen el-Kaidesi’ne çevrilmiştir (Aljazeera, 2015). ABD, Yemen’de el-Kaide’ye yönelik hava saldırılarını devam ederken Trump ile birlikte İran’a maksimum baskı politikasıyla Yemen’deki Suudi Arabistan’ın operasyonlarına destek vermiştir. Bununla birlikte Trump, Kongre’nin Suudi Arabistan’ın Yemen’de işlediği insanlık suçları ve gazeteci Cemal Kaşıkçı cinayeti sonrasında desteğini ve silah satışını yasaklayan tasarımı sürekli veto etmiştir (Nytimes, 2019). Trump yönetiminin İran’ı baskılama politikasının ve görevi devretmeden önceki son adımlarından birisi de Ensarullah adıyla anılan Husileri yabancı terör listesine alacağı açıklamasıdır. Husilere bağlı Yüksek Siyasi Konsey üyesi Muhammed Ali el-Husi Trump yönetiminin bu kararına; “ABD terörizmin kaynağıdır ve Donald Trump yönetiminin politikası ve tasarrufları terörizmdir. Trump yönetiminden veya herhangi bir yönetimden kaynaklanan sınıflandırmalara yanıt verme hakkını saklı tutuyoruz” açıklamasıyla yanıt vermiştir (Trt Haber, 2021). Kasım 2020’de gerçekleşen seçimlerde ABD Başkanı seçilen Joe Biden, Ensarullah Hareketini yabancı terör listesinden çıkarmıştır (Aljazeera, 2021).

Şekil 1: ABD’nin Yemen’de Drone Saldırıları (STATİSTA, 2020a)

Şekil 2: ABD'nin Yemen'de Hava Saldırıları (STATİSTA, 2020b)

Koalisyon güçleri arasında bölgesel gelişmeler ve ikili ilişkilerin ortaya çıkardığı etkiler nedeniyle çatlaklar olmuştur. Katar, Fas, Moritanya, Senegal ve Sudan koalisyonundan ayrılmıştır. 11 Nisan 2019'da yaşanan askeri darbe sonrası 30 yıllık Ömer el-Beşir iktidarı devrilmiştir. Beşir'in yerine gelen yeni Sudan yönetimi, Yemen'den askeri birliklerini çekmiş ve bu durum sahadaki dengeleri değiştirmiştir. 2015 yılında kurulan koalisyonun en önemli iki aktörü Suudi Arabistan ve Birleşik Arap Emirlikleri arasında görüş farklılıkları ortaya çıkmaya başlamıştır. Birleşik Arap Emirlikleri'nin 2017 yılında Hadi'nin Aden valisini görevden almasından sonra kurulan ve Güneyin bağımsızlığını savunan Güney Yemen Geçiş Konseyi'ne (STC) verdiği destek, mutabakatın çökmesine yol açmıştır (Aljazeera, 2020a). STC'nin ayrılıkçı talepleri ve faaliyetleri Husi karşıtı cepheyi bölmüştür. BAE, Yemen'in coğrafi konumundan yararlanarak Afrika Boynuzu ülkelerinin üzerinde etki kurabilmek, stratejik limanlarda söz sahibi olabilmek, Sokotra ve Perim adalarına hâkim olmak amacıyla Yemen'de ayrılıkçıları desteklemektedir. BAE'nin bu politikası Suudi Arabistan'la ilişkilerin gerilmesine yol açarken, Hadi ve güneydeki ayrılıkçılar arasında çatışmaların yaşanmasına da yol açmaktadır (Telci, Yetim ve Erel, 2020, s. 8-9). BAE'nin Sokotra adasını kontrol etmesi Yemen'de bölünmeyi de derinleştirmektedir.

2019 Ağustos'unda STC'nin Aden'i ele geçirmesi Husi karşıtı blok üzerinde şok etkisi yapmıştır. Çatışmaların artması ve herhangi bir sonuç alınmaması bunun yanı sıra giderek artan insani kriz Yemen Savaşı'nın eleştirilmesine yol açmıştır. Husilerin Suudi Aramco tesislerine yönelik saldırıları, AYEK'in zemin kazanması Suudi Arabistan'ın başarısızlığını ortaya koymuştur. ABD'ye olan bağımlılığı gittikçe artan Suudi Arabistan'ın Cemal Kaşıkçı cinayetiyle itibarı zarar görmüştür. Hadi hükümetinin pozisyon kaybetmesi Suudi Arabistan'ı durumunu daha zor bir durumda bırakacağından dolayı STC ve BAE ile müzakereler yapılmıştır. Müzakereler sonucunda 5 Kasım 2019'da Riyad Antlaşması imzalanmıştır (Telci vd., 2020, s. 18). Antlaşmayla; 30 gün içinde bir hükümetin kurulmasına ve 24 bakanlığın STC ile Hadi hükümeti arasında paylaşılmasına, bütün askeri güçlerin Savunma ve İçişleri Bakanlığı'na bağlanmasına, tarafların ellerinde bulunan esirlerin karşılıklı değiştirilmesine ve hızlı bir yapılanma sürecine girilmesine karar kılınmıştır. Antlaşma, STC meşruiyet kazandırmış dolayısıyla BAE konumunu güçlendirmiştir. Her ne kadar antlaşmada hızlı bir yapılanma sürecinin başlaması planlanmış olsa da somut adımlar atılmamıştır. STC kuzeyden ayrılma taleplerini devam ettirmiştir. Bu nedenle sürdürülebilir bir ilerleme sağlanamamıştır. BAE'nin parçalanmış Yemen'i çıkarları

doğrultusunda en elverişli ortam olarak görmekte olduğu için ayrılıkçı taleplerin derinleştirmesini istemektedir. Bu nedenle STC'nin mutabakatın uygulanmasında samimi olmamasının temel motivasyonu BAE'nin tutumuyla yakından ilgilidir (Orsam, 2020). STC'nin Nisan 2020'de Güney Yemen'de özerklik ilan etmesi bu durumun bir yansımasıdır.

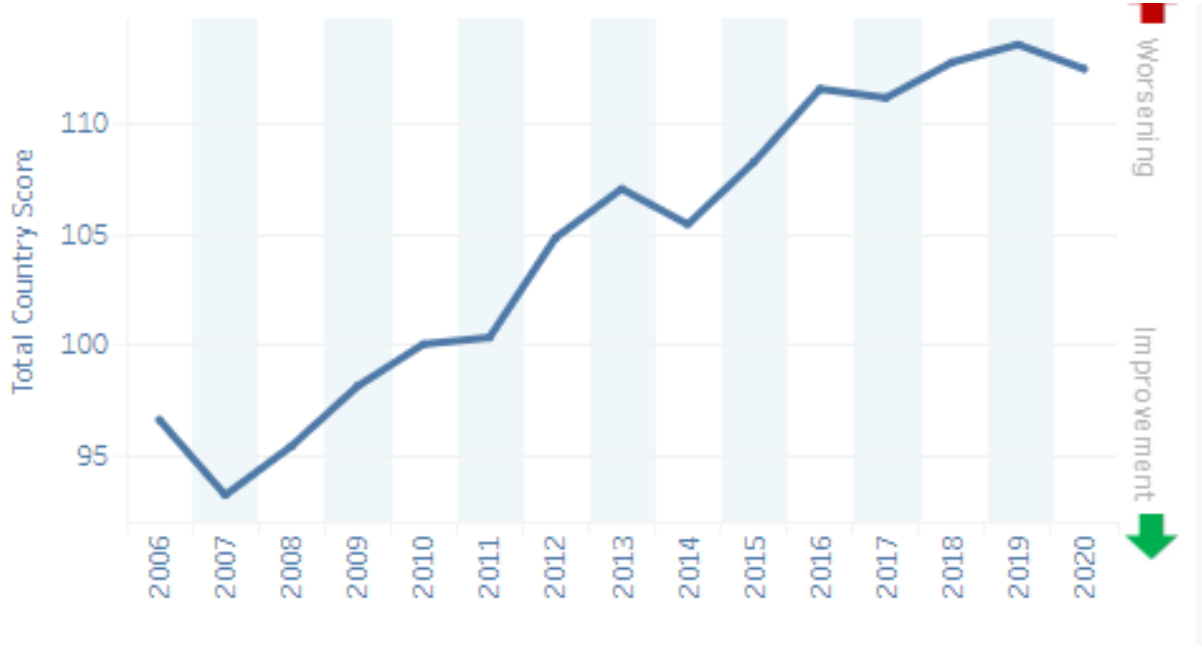
Suudi Arabistan'ın Rusya'yla yaşadığı petrol krizi, Covid-19 salgını ve 5 yıldır sonuç alınamayan Yemen Savaşının ağır mali yükü ekonomiyi yıpratmıştır. Bu nedenle Suudi Arabistan Yemen'den çıkış yolları aramaktadır. Riyad Antlaşmasının uygulanmasında ısrarcı olan Suudi Arabistan, Temmuz 2020'de Riyad Antlaşması'nın uygulanmasının hızlandırılması için yeni bir öneri sunmuştur. Öneri; "Ateşkesin devam etmesi, STC'nin özerk yönetimden vazgeçmesi, Riyad Anlaşması'nın uygulanması, Aden'e vali ve emniyet müdürü tayin edilmesi, Yemen Başbakanı'nın 30 gün içinde teknokrat hükümet kurmakla görevlendirilmesi, Aden'deki askeri güçlerin kent dışına çekilmesi, tarafların Ebyen'deki güçlerinin eski yerlerine çekilmesi, GGK tarafından aday gösterilecek bakanlar da dahil olmak üzere kuzey ve güney arasında hükümetin ortak bir şekilde paylaşılması ve hükümet üyelerinin Aden'de derhal göreve başlamasını" içermektedir. Öneriyi tarafların sıcak baktığı bildirilmiştir (Topçu, 2020).

Hızlandırma mekanizmasının ilanından sonra bazı adımlar atılmış olsa da ciddi bir ilerleme sağlanamamıştır. STC, özerklikten vazgeçti, buna karşın Aden'e STC yöneticilerinden vali ve emniyet müdürü atandı. Hadi, Abdülmelik Said'e hükümeti kurma yetkisi verdi. 18 Aralık'ta yeni bir hükümet kuruldu. STC'nin askeri güçlerinin Aden'den çekilme süreci başladığı duyuruldu (Sputnik, 2020). Buna karşın kurulan hükümetin homojen olmaması uzun vadeli uyum eksikliğine neden olabileceği gibi, BAE ve Suudi Arabistan çıkarlarıyla örtüşen bir hükümet görünümü sergilemektedir. Bu nedenle önemli ve tarihi bir fırsat olarak yorumlanan yeni hükümetin önceki hükümetler gibi başarısız olması sürpriz olmayacaktır. Ayrıca yeni kabine üyelerinin Suudi Arabistan'dan gelişi sırasında Aden havaalanında meydana gelen patlama yeni hükümetin işinin kolay olmayacağını göstermektedir (Aljazeera, 2020b).

Suudi Arabistan Husi karşıtı bloğun birleştirilmesi için adımlar atarken savaşı sona erdirmek için Husilerle gerginliği azaltarak diyalog masasında çözüm arama çabalarında bulunmaktadır (Monitor, 2019). Husilerle görüşmeler yürütülse de uygulamaya yansıtılmamaktadır. Suudi Arabistan çeşitli yollarla Yemen çıkmazından kurtulmak istemekte ve bu doğrultuda adımlar atmaktadır. Husiler ise alan kazanmak için mücadelesini sürdürmektedir. Bu doğrultuda Marib bölgesine saldırı başlattıkları gibi Suudi Arabistan topraklarına da saldırılarını devam ettirmektedir. Saldırlara karşı Suudi Arabistan, Türkiye'nin insansız hava araçlarını gündemine almıştır.

Suudi Arabistan, Yemen'de bir çıkmaza saplanmış ve Yemen, Riyad için bir kördüğüm haline gelmiştir. Ulusal güvenliği tehdit altında olan Riyad, ABD'de yaşanan iktidar değişikliğinden de olumsuz etkilenmiştir. Yeni ABD Başkanı Joe Biden, Suudi Arabistan'ın özellikle veliaht prens Muhammed bin Selman'ın işlediği insan hakları ihlalleri nedeniyle Riyad'a mesafeli durmaktadır. Bu nedenle bölgede ABD'nin desteğini de kaybeden Suudi Arabistan Yemen'den çıkmak için çareler aramaktadır.

SONUÇ YERİNE: BAŞARISIZ DEVLET YEMEN

Şekil 3: Yemen'in Kırılganlık Yapısı 2006-2020 (FFP)

İran ve Suudi Arabistan arasında vekalet savaşına dönüşen mevcut iç savaş ülkenin parçalanmasına yol açarken devlet sisteminin tamamen çökmesine neden olmuştur. Birleşmeden sonra bir bütün olarak sisteme entegre olamayan aktörlerin siyasi iktidarda yer edinmemesi marjinalleşmelerine neden olmuştur. Bu nedenle Güney Yemen yeniden bağımsızlık taleplerinde bulunmaya başlarken güç ve refah paylaşımının dengeli yapılamaması nedeniyle Husiler dış destekle mevcut iktidara karşı ayaklanmıştır. Mevcut durum Arap Baharı isyanlarıyla daha kanlı ve yıkıcı bir sürece evrilmiştir. Siyasi sistem işlevsiz hale gelirken, başarısız bir devlet ortaya çıkmıştır. 2010 yılında kırılganlık endeksinde onuncu sırada olan Yemen bu sürecin etkisiyle birinci sıraya yükselmiştir. Salih rejiminin yozlaşmış sömürücü kurumlarının etkisi, birleşme sonrası gerekli demokratik paylaşımın yapılamamış olması ve çeşitli grupların devlete entegrasi sağlanamaması kırılganlık yapısının yüksek olmasına yol açmıştır.

Devlete entegre olamayan grupların bulduğu dış destek, birleşmenin tamamlanma şansını azaltmaktayken her bir grubun sistemden beklentilerinin artmasına neden olmaktadır. Bu sebeple sürecin çıkmaza girmesinde dış destek başat rol oynamaktadır. Arap Baharı isyanları sonucu Salih rejiminin devrilmiş olmasına karşın devletin çökmesinde sağlıklı birleşmenin gerçekleşmemesinin önemli bir etkisi vardır.

İmamlık rejimi sonrasında Yemen'de meydana gelen 1962-1967 yılları arasında yaşanan iç savaş ile Arap Baharı sonrası ortaya çıkan iç savaş, Yemen'i bölgesel hatta uluslararası bir krize dönüştürmüştür. Yemen, bölgesel güç ve hakimiyet mücadelesinin yaşandığı ve bu mücadelenin başrol oyuncularının da bölgedeki rakip devletlerin olduğu bir süreç yaşamış ve yaşamaktadır. Görüldüğü gibi FFP'nin başarısız devlet göstergelerinden biri olan dış müdahale Yemen siyasetinde eksik olmamıştır. Yemen siyasetine ülke dışı aktörlerin müdahalesi sağlıklı bir siyasi sistemin oluşmasına mâni olmaktadır.

Ülke içindeki etnik ve mezhebi farklılıklar ile ekonomik gelişim düzeyinin eşitsiz olduğu demografik görünüm, siyasi ve ekonomik istikrarsızlık ortaya çıkarmıştır. Birbiriyle çatışan ve sürekli çekişme halinde olan gruplar ve kabileler gibi aktörler devlet otoritesinin kaybolmasına veya zayıflamasına neden olmaktadır. Devletin meşruiyetinin sorgulanması ve otoritesini

kaybetmesi ciddi güvenlik zafiyetlerine yol açmaktadır. Güvenlik kaygısı binlerce insanın yerinden edilmesine ve beyin göçlerinin yaşanmasına sebep olmaktadır. Ayrıca siyasi istikrarsızlık nedeniyle ekonomik kalkınmaya ve gelişmeye ayrılması gereken bütçenin, orduya ve silaha ayrılması temel ihtiyaçların dahi karşılanmasına mâni olmaktadır. Bununla birlikte yönetici elitin iktidarını korumak için yaptığı harcamalarsa ülkenin kaynaklarının boşa harcanmasına yol açmaktadır. Böylece kamu hizmetleri de gerektiği gibi yerine getirilememektedir. İfade edildiği gibi ülkenin mevcut ekonomik ve sosyal göstergeleri Yemen'in başarısız devlete giden süreci tetiklemektedir. Buzan'ın eserinde ifade ettiği gibi iktidarın güvenlik odaklı perspektifi kaynakların başarılı bir devlet inşa edilmesine yönlendirilmemesine sebep olmaktadır. Bu durumsa ülkenin siyasi ve ekonomik çıkmazdan kurtulamamasına yol açmaktadır.

Tarihsel ve kültürel mirasın bir yansıması olan Yemen'in kabilesel yapısı, ülkede ulusal kimliğin oluşmamasına sebep olmuştur. Dolayısıyla Yemenlilik anlayışından ziyade her kabile, mezhep ve grubun kendi çıkarlarını temel alması ülkenin istikrarsızlık noktalarından en önemlilerini oluşturmaktadır. Yemen siyasi tarihine bakıldığında mikro anlayışlar bir üst kimliğin oluşmasına mâni olmuştur. Bu nedenle devlet bilincinin oluşması da engellenmektedir. Bu bakımdan Yemen'de bir üst kimliğin oluşturulması zaruridir. Diğer taraftan Yemen'in önemli bir kısmını oluşturan Zeydilerin ve onun bir alt kolu olan Husilerin iktidardan dışlanması ve göz ardı edilmesi mevcut bunalımı ve krizi derinleştirmekten başka bir işe yaramayacaktır. Bu nedenle iktidarın adil paylaşımı krizden ve mevcut kargaşadan çıkılması için önemlidir.

Yemen'i yönetmeyi "yılanların başları üstünde dans etmek gibi" nitelendirmesiyle ifade eden Salih, iktidarını sürdürebilmek için birçok denklem kurmak zorunda kalmıştır. Ancak bu politika sonucunda ülkede sert ve baskıcı bir yönetim meydana gelmiştir. Güvenlik aygıtına oldukça fazla değer veren ve güvenlikçi bir iç politika benimseyen yönetici elit, insan hakları ve hukukun üstünlüğünü ikinci plana itmiştir. Bu sebeple kendini güvende hissetmeyen ve özgürce ifade edemeyen bir toplum ortaya çıkmıştır. Dolayısıyla uyum göstergeleri başlığı altında değerlendirilen yönetici elitin siyasi rekabet ve iktidar mücadelesi, güvenlikçi bir siyasi mekanizma ortaya çıkararak muhalefetin sindirilmesini sağlamıştır. Böylesi bir siyasal yapıya devletin başarısını olumsuz etkilemiştir.

Yemen'de 2004 yılında aralıklarla devam eden Husi-Salih çatışmaları, 2011 yılında Arap Baharı isyanlarının ülkedeki yansıması ve İran, Suudi Arabistan ve BAE başta olmak üzere dış müdahaleler büyük bir insani kriz meydana getirmiştir. Nüfusun yaklaşık %80'ni yardıma muhtaç hale gelirken, altyapı ve üstyapı tamamen tahrip olmuş, kurumlar işlevsiz hale gelmiş ve ülke yıkıma maruz kalmıştır. 3 milyondan fazla kişi evlerini terk etmek zorunda kalırken 233.000 kişi hayatını kaybetmiştir. Sağlık tesislerinin yalnızca %51'i işlevsel durumdayken ilaç ve tıbbi ekipmanlar sınırlı durumdadır (Unocha.org, 2020).

İç çekişmeler, demografik baskı, siyasi rekabet gibi nedenlerle halen son bulmamış olan çatışmalar nedeniyle 2014 yılında yaklaşık 43 milyar dolar olan milli gelir, 2019 yılında 22 milyar dolara kadar gerilemiştir. 2014 yılında 1460 dolar olan kişi başı hasıla 2018'te 940 dolara kadar gerilemiştir (worldbank.org). Çatışmalar başlamamış olsaydı sürdürülebilir kalkınma endeksi 2020'de yaklaşık %20'lerde seyredecektken, mevcut endeks eksi %20'lerdedir (Moyer, Hanna, Bohl, & Mapes, 2019, s. 12). Çatışmalar ülkenin geleceğini yok ederken milyonlarca insanın açlıkla karşı karşıya kalmasına neden olmuştur. İnsani gelişim endeksi 0,47 olarak gerçekleşerek en düşük ülkeler arasında yer almaktadır (undp.org). Memur ve özellikle öğretmenlerin maaşlarının ödenememesi yaklaşık iki milyon çocuğun eğitim alamamasına yol açarken, çocuk askerlerin artmasına, çocuk evliliklerinin ve çeşitli istismar biçimlerinin çoğalmasına neden olmuştur (Unicef, 2019). Devlet sisteminin çökmesi en temel gereksinimlerin karşılanmasını imkânsız duruma getirirken gerek toplum gerekse devlet yok olma tehlikesiyle karşı karşıyadır. Dolayısıyla Zartman'ın temel işlevlerini yerine getiremeyen devlet olarak adlandırdığı başarısız devlet kavramsallaştırması Yemen'i birebir ifade etmektedir.

Yemen Riyali savaş nedeniyle değer kaybetmektedir. Aralık 2020'de 1 dolar 900 Yemen Riyalinden işlem görmüştür. İç savaşın yanı sıra kolera, yetersiz beslenme, temiz suya erişim gibi sorunlar krizi derinleştirerek milyonlarca kişiyi etkilemektedir (AA, 2021). BAE ve Suudi Arabistan çizgisindeki hükümet ve gruplarla İran destekli Husiler Yemen'in en kırılgan devlet olarak başarısızlığa sürüklenmesine yol açmıştır. Aynı zamanda gerek Suudi Arabistan'daki petrol tesislerine saldırılar gerekse Babülmendep Boğazı'nı kullanan ticaret gemilerine saldırılar krizi uluslararasılaştırmaktadır. Ülkede mezhepsel bir çatışma olarak lanse edilen iç savaş, Yemen'in istikrarsızlığını her geçen gün arttıran bölgesel bir güç ve hakimiyet mücadelesine dönüşmüştür. Yemen krizi Fukuyama'nın ifade ettiği gibi uluslararası bir güvenlik meselesi haline gelmiştir. Yemen açıklarında yapılan saldırılar, krizi bütün dünyanın dikkatini vermesi gereken bir soruna dönüştürmüştür.

Temel hak talepleriyle başlayan Yemen'deki halk hareketi, birçok unsurun dahil olmasıyla çok boyutlu ve çok aktörlü bir krize doğru evrilmiştir. Önce bölgesel ardından uluslararası bir kriz haline gelen Yemen, dış müdahale ve geçmişten günümüze kadar devam eden sömürücü siyasi ve ekonomik kurumlar nedeniyle başarısız devlete doğru itilmiştir. Şu anda dünyanın en kötü insani krizinin yaşandığı Yemen, kırılgan devlet endeksi sıralamasında birinci sıraya yerleşmiştir.

KAYNAKÇA

- AA. (2018). [Erişim: 26.12.2020, <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/yemende-koalisyon-gucleri-yanlislikla-sivilleri-vurdu-14-olu-4-yarali/1124340>]
- AA. (2021).[Erişim: 11.01.2021, <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/yemendeki-insani-kriz-2020-yilinda-daha-da-derinlesti/2098648>]
- Acemoğlu, D., & Robinson, J. A. (2014). *Ulusların Düşüşü: Güç, Zenginlik ve Yoksulluğun Kökenleri*,(Çev. FR Velioglu). İstanbul, DK Doğan Kitap.
- Açıkalın, S., Coşkun, G., & Laçiner, S. (2010). *Yemen Dosyası*. USAK Books.
- Albahesh, A. (2018). *The Houthi Movement in Yemen: From Insurgency to Military Coup, 2004–2014* [Erişim: 12.31.2020, <https://medium.com/@drabdoalbahesh/the-houthi-movement-in-yemen-from-insurgency-to-military-coup-2004-2010-6756fbfa410b>]
- al-Deen, M. S. (2019). *Federalism in Yemen: A Catalyst for War, the Present Reality, and the Inevitable Future*. SANA'A CENTER, [Erişim: 20.12.2020 <https://sanaacenter.org/publications/analysis/7124>]
- Aljazeera. (2015). [Erişim: 31.12.2020, <https://www.aljazeera.com/news/2015/1/14/al-qaeda-in-yemen-claims-charlie-hebdo-attack>]
- Aljazeera. (2020a).[Erişim: 26.12.2020, <https://www.aljazeera.com/news/2020/4/26/yemen-what-is-the-southern-transitional-council>]
- Aljazeera. (2020b). [Erişim: 30.12.2020, <https://www.aljazeera.com/news/2020/12/30/several-killed-in-attack-on-yemens-aden-airport>]
- Aljazeera, (2021), [Erişim: 21.04.2021, <https://www.aljazeera.com/news/2021/2/16/biden-admin-ends-trump-era-houthi-terrorist-designation>]
- Arı, T. (2012). *Geçmişten Günümüze Orta Doğu - Siyaset, Savaş ve Diplomasi (Cilt 1)*. Bursa: Marmara Kitap Merkezi .

- Arı, T. (2015). Yemen’de Arap Baharından Husi Darbesine: Bir Demokrasi Denemesinden Başarısız Devlete Mi? *SDE Bakış*(8), 1-10.
- Ayhan, V. (2010). Yemen İç Savaşı: İktidar Mücadelesi, Bölgesel Etkiler Ve Türkiye İle İlişkiler. Orsam.
- Balcı, A. (2008). Yemen 2006. K. İnat, & M. Ataman içinde, *Ortadoğu Yıllığı 2006* (s. 330-342). Nobel Akademik Yayıncılık.
- Baron Adam. (2015). Mapping the Yemen conflict, ECFR, [Erişim:08.04.2021, <https://ecfr.eu/special/yemen/>]
- BBC. (2015). [Erişim: 30.12.2020, https://www.bbc.com/turkce/haberler/2015/04/150421-suudi-arabistan-yemen-operasyon_bitti]
- Buzan B. (1983). People, States and Fear: The National Security Problem in International Relations. The University of North Carolina Press.
- Büyükkara, M. A. (2011). Sosyal, Siyasi ve Dini Yönleriyle Yemen Hûsî Hareketi. *Dîvân: Disiplinlerarası Çalışmalar Dergisi*(30), 115-152.
- Carapico, S. (1994). Yemen: Human Rights in Yemen During and After the 1994 War. *Human Rights Watch/Middle East*6(1), 1-32.
- Cnntürk. (2012). *Yemen’de çatışmalı seçim*, [Erişim: 12.12.2020 <https://www.cnnturk.com/2012/dunya/02/21/yemende.catismali.secim/650061.0/index.html>]
- Domazeti, R. (2020). *Yemen’de İnsani Kriz Derinleşiyor*. İnsamer.
- DW. (2016) [Erişim, 26.12.2020, <https://www.dw.com/tr/s%C4%B1n%C4%B1rtan%C4%B1mayan-doktorlar-yemende-hastane-vuruldu/a-19476821>]
- Euronews. (2018) [Erişim:26.12.2020, <https://tr.euronews.com/2018/08/13/suudi-arabistan-dan-yemen-de-sivillerin-vuruldu-saldiriya-sorusturma>]
- Fragilestatesindex [Erişim: 01.11.2020, <https://fragilestatesindex.org/country-data/>]
- Fukuyama Francis, (2015), Devlet İnşası 21. Yüzyılda Yönetişim ve Dünya Düzeni, (Çev. Türkan Çolak), İstanbul, Profil Yayıncılık.
- Gerges, F. A. (1995). The Kennedy Administration and the Egyptian-Saudi Conflict in Yemen: Co-Opting Arab Nationalism. *Middle East Journal* 49(2), 292-311.
- Gün, M. S. (2012). Yemen’de Arap Baharı. *Yasama Dergisi*, (22), 120-140.
- Habertürk(2011), "Yemen’i yönetmek yılanların başları üstünde dans etmek gibi" [Erişim:20.04.2021, <https://www.haberturk.com/dunya/haber/607074-yemeni-yonetmek-yilanlarin-baslari-ustunde-dans-etmek-gibi>]
- Helman Gerald B. & Steven R. Ratner, (1993), Saving Failed States, 3-20.
- Hill, G., Salisbury, P., Northedge, L., & Kinninmont, J. (2013). Yemen: Corruption, Capital Flight and Global Drivers of Conflict. London: Chatham House Report.

- Kurt, V. (2019). Arap İsyancıları Sonrasında Ortadoğu'da Vekalet Savaşları: Yemen Örneği. *International Journal of Political Science & Urban Studies Uluslararası Siyaset Bilimi ve Kentsel Araştırmalar Dergisi*, 7(1), 307-326.
- Kurt, V. (2019, 01). Yemen Krizinde Suudi Arabistan'ın Çıkmazı. *Kriter Dergi*. [Erişim: 31.12.2020, <https://kriterdergi.com/dosya-iki-kusatma-arasinda-yemen/yemen-krizinde-suudi-arabistanin-cikmazi>]
- Monitor, M. E. (2019). [Erişim: 27.12.2020 <https://www.middleeastmonitor.com/20191107-official-saudi-arabia-confirms-talks-with-yemens-houthis/>]
- Moyer, J. D., Hanna, T., Bohl, D. K., & Mapes, B. R. (2019). Assessing The Impact Of War In Yemen. United Nations Development Programme (UNDP).
- Muslu, E. (2012). Yemen 2011 . K. İnat, B. Yıldırım, F. Aydın, & M. Ataman içinde, Ortadoğu Yıllığı 2011 (s. 323-359). Açılım Kitap.
- Muslu, E. (2016). Yemen 2015. K. İnat, & M. Ataman içinde, Ortadoğu Yıllığı 2015 (s. 245-263). Açılım Kitap.
- Niyazi, M. (2017). Yemen! Ah Yemen! . İstanbul: Ötügen Neşriyat.
- Nytimes. (2019). [Erişim: 31.12.2020 <https://www.nytimes.com/2019/04/16/us/politics/trump-veto-yemen.html>]
- Orkaby, A. A. (2014). The International History of the Yemen Yemen Civil War, 1962-1968. *Doctoral dissertation*. Harvard University.
- Orsam. (2020) [Erişim: 26.12.2020, 12 26, 2020 tarihinde <https://orsam.org.tr/tr/riyad-anlasmasinin-basarisiz-olmasindaki-etkenler>]
- Owen, R., & Pamuk, Ş. (2002). *20. Yüzyılda Ortadoğu Ekonomileri Tarihi*. İstanbul: Sabancı Üniversitesi Yayınları.
- Özey, R. (2017). Ortadoğu'nun jeopolitiği. Ankara: Pegem Yayınevi.
- Patrick Stewart, (2006), Weak States and Global Threats: Fact or Fiction? *The Washington Quarterly* 29(2), 27-53
- Perkins, B. M. (2017). Yemen: Between Revolution and Regression. *Studies in Conflict & Terrorism* 40(4), 300-317.
- Potter, Donald W.(2004), State responsibility, sovereignty, and failed states. Australasian Political Studies Association.
- Primakov, Y. (2010). Rusların Gözüyle Ortadoğu. İstanbul: Timaş Yayınları.
- Rotberg Robert I.(2003), Failed States, Collapsed States, Weak States: Causes and Indicators, State failure and state weakness in a time of terror, 1, 25.
- SABA. (2013, 03 18). [Erişim:19.12.2020, <https://www.saba.ye/en/news302514.htm>]
- Schmitz, C. (2014). *Yemen's National Dialogue*. Middle East Institute, [Erişim: 19.12.2020 <https://www.mei.edu/publications/yemens-national-dialogue>]
- Sputnik. (2020). [Erişim: 20.12.2020, <https://tr.sputniknews.com/ortadoğu/202008151042658438-birlesik-arap-emirlikleri-destekli-guney-gecis-konseyi-milisleri-adenden-cikartiliyor/>]

- Statista. (2020a). [Erişim: 31.12.2020, <https://www.statista.com/statistics/428496/us-drone-strikes-in-yemen/>]
- Statista. (2020b). [Erişim: 31.12.2020, <https://www.statista.com/statistics/274007/airstrikes-in-yemen-by-the-us-since-2002/#statisticContainer>]
- Telci, İ. N., & Kadri, F. (2017, 12 11). Yemen’de Bir Devrin Sonu: Sarsılan İttifaklar ve Salih Sonrası Dönem, Ormer, [Erişim: 01.01.2021, https://ormer.sakarya.edu.tr/20,3,,269,yemen_de_bir_devrin_sonu_sarsilan_ittifaklar_ve_salih_sonrasi_donem.html]
- Telci, İ. N., Yetim, M., & Ereli, G. (2020). Yemen İç Savaşı: Bölgesel Ve Küresel Aktörler, Yerel Unsurlar Ve Çatışmanın Geleceği. Ankara: ORSAM.
- Thiel, T. (2015, 07 20). Yemen’s Imposed Federal Boundaries. Middle East Report Online, [Erişim: 19.12.2020, <https://merip.org/2015/07/yemens-imposed-federal-boundaries/>]
- Tinas, M. (2020). Yemen İç Savaşı’nda Husiler: Vekâlet İlişkisinin Karmaşık Yapısı. *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 21(1), 117-136.
- Topçu, G. (2020). Anadolu Ajansı, [Erişim: 26.12.2020, <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/suudi-arabistandan-riyad-anlasmasini-hayata-gecirecek-yeni-oneri/1925625>]
- Trt Haber (2021). [Erişim: 12.01.2021, <https://www.trthaber.com/haber/dunya/abd-yemendeki-iran-destekli-husileri-terror-orgutu-ilan-edecek-546220.html>]
- Undp.org. [Erişim: 10.01.2021, <http://hdr.undp.org/en/countries/profiles/YEM>]
- Unesco. [Erişim: 09.12.2020, <http://uis.unesco.org/en/country/ye>]
- Unicef. (2019). [Erişim: 10.01.2021, <https://www.unicef.org/yemen/education>]
- Unocha.org. (2020). [Erişim: 09.01.2021, <https://www.unocha.org/yemen/crisis-overview>]
- Wenner, M. W. (1993). The Civil War in Yemen, 1962–1970. R. Licklider içinde, *Stopping the Killing: How Civil Wars End* (s. 95-123). NYU Press.
- Worldbank.org. [Erişim: 10.01.2021, <https://data.worldbank.org/country/yemen-rep>]
- Yıldırım, E. (2015). Yemen Ortadoğu’nun Taşrasındaki Çatışma. İnsamer.
- Zartman I. William, (1995), *Collapsed States: The Disintegration and Restoration of Legitimate Authority*, Lynne Rienner Publishers

SSAD

Stratejik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi

ISSN 2587-2621

Volume 5 Issue 3, November 2021

sisaddergi@gmail.com

Makale Türü/Article Type: Araştırma/Research

Makale Gönderim Tarihi/Received Date: 24.08.2021

Makale Kabul Tarihi/Accepted Date: 24.10.2021

DOI: 10.30692/siad.986840

SOSYAL YERLEŞİKLİK KURAMI ÇERÇEVESİNDE İŞ İNSANLARININ SOSYAL AĞLARA KATILIM GEREKÇELERİ: LİTERATÜR TARTIŞMALARI

*The Reasons for Business People's Participation in Social Networks within the Framework
of Social Embeddedness Theory: Literature Discussions*

Murat ÇUBUKCU

Dr.

Bursa Uludağ Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İşletme

ORCID ID: 0000-0001-9170-4852

mcubukcu16@gmail.com

Atf/Citation: Murat Çubukcu (2021), "Sosyal Yerleşiklik Kuramı Çerçevesinde İş İnsanlarının Sosyal Ağlara Katılım Gerekeçeleri: Literatür Tartışmaları", *Stratejik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, C.5, S.3 Kasım 2021 s.475-495.

Özet: Ağ düzenekleri içerisine yerleşik örgütlerin, bu sisteme dahil olmayan örgütlerin sahip olamayacağı kaynak ve bilgilere ulaşabileceği literatürde tartışılan konulardan biridir. Örgüt teorisi literatüründe, örgütlerin ağlara katılma nedenleri tartıőıla gelmiştir. Bu çalışmada, iş insanlarının buldukları sosyal ağların yerleşik olunan bağlamdan etkilenen özgün niteliklerinin olup olmadığının ve iş insanlarının bu ağlara katılma nedenlerine dair literatürdeki tartışmaların tespit edilmesi hedeflenmektedir. Bu çalışmada örgütsel alanda örgütün içinde bulunduğu ağ düzeneklerine dair oluşan geniş yazına dayanarak, girişimci aktörlerin bu ağlar içinde bulunma nedenlerine yönelik tartışmaların tespiti amaçlanmıştır. Bu çerçevede ilk olarak, iş insanlarının dahil oldukları sosyal ağlar ile rekabet avantajı sağlayacak üstünlükler elde ettikleri, örgütler açısından kritik nitelikli kaynaklara ulaşmak konusunda üstünlük sağladıkları savı öne sürölmektedir. İkinci olarak da sosyal ağların yerleşikliği ve iş insanlarının içinde yaşadıkları kültürel ve kurumsal bağlamın bu ağ yapıları ve ilişkilerine etkisi kritik bir araştırma sorunsalını oluşturmaktadır. Araştırmamızda girişimcilerin hangi temel saiklerle ağlara katıldıklarına yönelik tartışmalar tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Sosyal Yerleşiklik Kuramı, Sosyal Ağlar, Stratejik Esneklik

Abstract: It is one of the issues discussed in the literature that organizations embedded in network mechanisms can access resources and information that organizations not included in this system can not have. In the organizational theory literature, the reasons for organizations to join networks have been discussed. In this study, it is aimed to determine whether the social networks of business people have unique characteristics that are affected by the context in which they are located and the discussions in the literature about the reasons for business people to join these networks. In this study, it is aimed to determine the debates about the reasons for entrepreneurial actors to be in these networks, based on the extensive literature on the network mechanisms in the organizational field. In this framework, firstly, it is argued that business people gain advantages that will provide competitive advantage with the social networks they are involved in, and that they gain superiority in accessing critical resources for organizations. Secondly, the resilience of social networks and the impact of the cultural and institutional context in which business people live

on these network structures and relations constitute a critical research problem. In our research, discussions on the main motivations of entrepreneurs participating in networks have been identified.

Keywords: Social Embeddedness Theory, Social Networks, Strategic Flexibility

GİRİŞ

Girişimcilerin sahip oldukları kişisel ilişkilerin işletmeleri için kazanılmış en geçerli ilişki biçimi olacağı varsayımından hareket edilerek, örgütsel ağlara sahip olunmamasının veya mevcut ağların da stratejik olarak yönetilmemesinin olumsuz etkilerinin olacağı öngörülmüştür. Ancak girişimcilerin sosyal ağlara katılım gerekçelerinin sadece stratejik avantaj yaratmak ve örgütsel performansı olumlu etkileyecek kaynaklara ulaşmaktan ibaret olup olmadığı da bir diğer tartışma konusudur. Bir diğer deyimle, işletmelerin, dolayısıyla girişimci ve üst düzey yöneticilerin içinde buldukları sosyal bağlamın, sosyal ağlara katılım gerekçelerini de değiştirip değiştirmeyeceği, henüz cevaplanmış bir soru değildir.

Sosyal yerleşikliğin, örneğin meşruiyet elde etmek, politik gelişmelerden haberdar olmak, politik güç elde etmek gibi doğrudan kaynak erişimi niteliğinde olmayan ikincil amaçları gündeme getirmesi beklenebilir. Hatta, içinde yaşanan toplumun normları, örneğin bir iş insanının belirli sivil toplum kuruluşlarına, derneklere, “üye olması gerektiği” biçiminde kabul edilen davranış esasları, ilgili ağda olmaktan hiçbir stratejik çıkarı olmayan bir girişimciyi orada tutabilmektedir. Yine içinde bulunulan politik ortamın, iş insanlarını belirli sosyal ağların içinde bulunmaya “zorlayabileceğini” düşünmek mümkündür. Türkiye de sosyal, iktisadi ve politik geçmişi ve kurumları ile sosyal ağ kuramının geliştirildiği Anglo Sakson gelenekten önemli ölçüde farklılaşan bir ülkedir. Dolayısıyla girişimcilerin sahip oldukları sosyal ağların niteliğinin ve bu ağlara katılım gerekçelerinin farklılaşabileceğini beklemek mümkün görünmektedir.

Sosyal ağ literatüründe kaynaklara ulaşmak, güç elde etmek, meşruiyet elde etmek gibi gerekçelerin ağlara katılım nedenleri olarak ileri sürülmektedir. Öte yandan, ağlara katılım nedenlerinin bağlama göre değiştiği ve sosyal ağlara katılım düzeyi ya da katılınan sosyal ağların niteliğinin formel ya da informal olmasının bağlama yerleşik bir mesele olduğu belirtilmektedir. Birley vd. (1990) ve Singh vd. (2015) gibi araştırmacılar tarafından gerçekleştirilen bir dizi çalışmada, iş insanlarının fikir edinmek, girişimcilik fırsatlarını tanımak ve bilgi toplamak için ağları sürekli olarak kullandıkları iddia edilmektedir (Hoang ve Antoncic, 2003, s.169).

Son yıllarda örgütsel ağlar üzerine uluslararası literatürdeki en güncel tartışma konularından bazılarını örnek olarak aşağıda birkaç araştırma sunulmuştur: Aggarwal (2019), yöneticiler için stratejik ittifakların, işletmelerin çeşitli bilgilere ve inovasyon sürecine erişmelerine izin veren bir araç olduğunu iddia etmiştir. Ali ve Hawryszkiewicz (2020), iş ağlarındaki değişimlere ve ağ ortaklarının yeni mal ve hizmet geliştirmelerinde bilgi yaratmanın katkıları üzerine yoğunlaşmışlardır. Shen vd. (2021), hedef bir ağdaki düğümleri sınıflandırmaya ve ağda bulunan bilgiden yararlanmayı amaçlayan ağlar arası düğümleri sınıflandırma problemine odaklanmışlardır. Fonfara vd. ((2021), işletmenin performansı bağlamında işletmelerin iş ağındaki konumunun gelişimini analiz etmek için bir çerçeve önermektedir. Sözen (2021) çalışmasında, ilişkisel ve ilişkisel olmayan rekabetçi etkileşimlere sahip işletmelerin ağ oluşturma davranışları için kavramsal bir çerçeve geliştirmeyi amaçlamış ve olumsuz bağların rakip işletmeler için rekabetin anlamını nasıl değiştirdiğini tartışmıştır.

Bu çerçevede tasarlanan araştırmanın temel amacı, ağların stratejik önemi konusundaki literatürdeki tartışmaların ortaya konması ve girişimcilerin sosyal ağlara dahil olma gerekçelerinin tespit edilmesidir. Bu doğrultuda, sosyal ağ kuramına bağlamsal perspektiften bir katkı sunmak amaçlanmaktadır. Bu makalenin temel katkısı, sosyal yerleşik kuramı çerçevesinde iş insanlarının sosyal ağlara katılım gerekçelerine dair literatürdeki tartışmaların incelenmesindeki boşluğun doldurulmasıdır.

Bu makale iş insanlarının ağlara katılma nedenlerinin sosyal yerleşiklik kuramı çerçevesinde anlamamıza katkı sağlamaktadır. Bu çalışma, ortaya koyduğu sonuçlar itibariyle sosyal ağ teorisi yazınına, sosyal ağların yerleşikliği, bağlamsal etkileşimler ve iş insanlarının sosyal ağlara katılım nedenlerinin açıklanması konularında katkı sunar niteliktedir.

Sosyal Ağ Kuramı Çerçevesinde Yerleşiklik Kuramı

Örgütleri anlamak için, içinde yerleşik oldukları kurumsal çevrenin anlaşılması gereklidir (Dirlik, 2016, s. 15). Granovetter (1985) ve Uzzi (1997, s. 35)'e göre, örgütler arası ekonomik ilişkiler, ağdaki sosyal ilişkiler içinde yerleşiktir (Canbolat, 2010, s. 3). İşletme örgütlerinin davranışlarının açıklanmasına yönelik tartışmalarda (Aldrich ve Zimmer, 1986; Uzzi, 1997; Jack ve Anderson, 2002; Wang ve Altınay, 2010) ve ağ kuramı çerçevesinde gündeme gelen temel kavramlardan biri de “yerleşiklik” kavramıdır (Kantur, 2017, s. 175).

Granovetter'e (1985, s. 491) göre sosyal ilişkilerin ekonomik kararlar üzerinde önemli etkileri vardır. Bireyleri ya da örgütleri ait oldukları sosyal bağlamdan bağımsız bir biçimde anlamak mümkün değildir (Powell ve Dimaggio, 1991, s. 232). Örgütler, süregelen sosyal ilişkilere o kadar gömülüdür ki bunları bağımsız parçalar olarak birbirinden ayırmak neredeyse olanaksızdır. Ekonomik hareket ile sosyal davranışların iç içe geçmesine “yerleşiklik” adı verilmiştir (Granovetter, 1985, s. 481-482).

Literatürde genel kabul gören kavram, işletme davranışlarının ilişki sistemlerine yerleşik olduğunu ortaya koyan Granovetter (1985)'in yapısal yerleşiklik kavramıdır (Simsek vd., 2003, s. 427). Yapısal yerleşiklik, belirli bir ağ bağlantısını çevreleyen toplumsal yapıya gömülme derecesi ile tanımlanmaktadır (Lynch ve Mors, 2018, s. 2). Granovetter (1985), Gulati ve Gargiulo (1999), Powell ve Grodal (2006) gibi araştırmacılar tarafından örgütsel eylemlerin ilişki ağlarına yerleşik olduğu varsayımı genel kabul görmektedir (Venkatraman ve Lee, 2004, s. 878).

Yerleşiklik kavramı, Polanyi ve Granovetter tarafından ele alınmış ve sonraları yeni ekonomik sosyolojinin temel kavramı haline gelmiştir (Rodrigues, 2004, s. 191). Polanyi (1944, s. 48), ekonomik eylemlerin sosyal olarak yapılandırıldığına vurgu yaparak sosyal ilişki kurma ihtiyacının önemine ve dolayısıyla yerleşiklik kavramına önemli katkılar sağlamıştır. Granovetter'in (1985, s. 482) yerleşiklik teorisine göre yerleşiklik yani gömülü olma, bireylerin veya işletmelerin ekonomik davranışlarıdır. Yerleşik olmanın nesnelere sosyal ilişki, güven, kültür ve itibar gibi eylem mekanizmalarıdır. Kısacası toplum ekonomik ilişkilerin içine gömülüdür. Polanyi (2001) yerleşikliği bir durum olarak tanımlamıştır. Granovetter'e (1985, s. 506) göre ise yerleşiklik dinamik bir süreç olarak incelenmelidir. Çünkü ilişkiler davranışı etkilemekte veya sosyal ilişkiler ekonomik davranışı etkilemektedir (Lin ve Kede, 2011, s. 2). Yerleşiklik perspektifinin temel kabulü, ekonomik eylemin sosyal ilişkilerin yapısı tarafından şekillendirildiği varsayımdır (Rao vd., 2000, s. 268). Kurumsal yaklaşıma göre, örgütler arası ağ oluşumunu etkileyen bir diğer önemli faktör, kurumsal yerleşikliktir (Grandori ve Soda, 1995, s. 190). DiMaggio (1983) ve Powell (1991) gibi kurumsal yaklaşımı savunan araştırmacılar, örgütlerin çevreleriyle ve yapılarını uyumlandırmalarının önemine dikkat çekmişlerdir.

Ağlar üzerine yapılan çalışmalarda, daha yapısal olarak yerleşik bir ilişkinin, yerel grup normlarına uymak için sosyal baskılara maruz kaldığı da gösterilmiştir. Yapısal yerleşiklik terimi, ağ kuramından gelir ve bir bağın sosyal ağda birbirine bağlı olduğu anlamına gelmektedir (Moran, 2005). Granovetter'e (1985, s. 482) göre yapısal olarak yerleşik bir bağ çevreleyen yaygın ilgili temasların yoğunluğu ilişkideki etkileşimlerin daha iyi izlenmesini sağlamaktadır (Lynch ve Mors, 2018, s. 4). Yerleşiklik ilişkiye dayanmaktadır. Ağdaki bilgi ve ekonomik ilişkiler, sosyal yapının ve kişiler arası ilişkinin yerleşikliğinden etkilenmektedir (Lin ve Kede, 2011, s. 5). Literatürde geniş bir bakış açısı ile ağ yerleşikliğinin aktörlerin yalnızca birbirlerine değil aynı zamanda daha geniş bir bağlamsal ortama ve zamansal gerçekliğe, geçmiş, şimdiki zaman ve gelecek zamana bağımlı olduklarını özellikle vurgulayan tartışmalar bulunmaktadır (Halinen ve Törnroos, 1998, s. 188).

Literatürde ekonomik eylemin yerleşikliği bilişsel, kültürel, yapısal ve politik yerleşiklik biçiminde dört farklı şekilde tanımlanmıştır (Dequech, 2003, s. 462). Maksimum yerleşik bir ağ (Ouchi, 1980), tüm değiş tokuşların genelleştirilmiş karşılıklı normları tarafından yönlendirildiği yerdir (Simsek vd., 2003, s. 432). Tripsas ve Gavetti (2000), Gilbert (2005), Koch (2008, s. 2011) tarafından ortaya konan farklı çalışmalarda, yerleşiklik kurallarına sıkı sıkıya bağlı olan örgütlerin, çevresel değişime cevap veremediğini gösterilmiştir (Schmidt ve Braun, 2015, s. 493). DiMaggio (1994, s. 27), yerleşiklik araştırmacılarının sosyal yapıların, ekonomik eylemde bulunmamızı sağlayan kategorileri ve anlayışları nasıl sağladığını açıklamalarını önermiştir (Rao vd., 2000, s. 268).

Zukin ve DiMaggio (1990) yerleşikliği yapısal, bilişsel, politik ve kültürel olmak üzere dört boyutta incelemiştir. Yerleşikliğin son üç alanı, öncelikle yerleşik olma konusundaki sosyal inisiyatif perspektiflerini yansıtırken, yapısal yerleşiklik temel olarak maddi değişim ilişkilerinin kalite ve ağ mimarisinin ekonomik etkinliği nasıl etkilediği ile ilgilidir (Uzzi, 1997, s. 36). Polanyi (2001) modern pazarların sosyal yapısını tanımlamak için yerleşik olma kavramını kullanmış, Schumpeter (1950) ve Granovetter (1985) özellikle endüstriyel ağlar üzerindeki araştırmaları teşvik ederek ekonomik faaliyetler üzerindeki güçlü etkisini ortaya koymuşlardır (Uzzi, 1997, s. 35).

Aktörler birbirleriyle güven ve bilgi değişimini içeren, yerleşik sosyal veya ekonomik ağ ilişkileri içine girerler (Gulati, 1999, s. 400). Yerleşik bağlar, ortaklar arasında daha fazla bilgi alışverişi yapılmasını teşvik eder, bu da ittifakın başarısını ve bunlara giren işletmelerin performansını etkileyebilmektedir (Gulati, 1998, s. 298). Yerleşik bağlar, emsali bağlara kıyasla daha yüksek düzeyde güven, daha zengin bilgi aktarımı ve daha fazla sorun çözme kabiliyetiyle karakterize edilmiştir (Kilduff ve Brass, 2010, s. 324).

Swedberg ve Granovetter (1992, s. 6) tarafından yerleşiklik ilkesi, ekonomik ve sosyal eylemlerin bir türü olduğu, ekonomik eylemin sosyal olarak yapılandığı ve ekonomik kurumların sosyal oluşumlar olduğu tezleri üzerine çalışmalarını temellendirmişlerdir. İlişkisel ve yapısal yerleşiklik perspektifleri, sosyal ağların belirli aktörlere verebileceği enformasyonel avantajları vurgulamaktadır (Gulati, 1998, s. 297). Genel yerleşiklik kavramını ele alan Uzzi (1996, s. 675) yapısal yerleşikliğe de odaklanmıştır. Ayrıca Uzzi (1997, s. 57) yüksek yerleşik olmanın paradoksal olarak bir örgütün kapasitesini azaltabileceğini belirtmiştir (Venkatraman ve Lee, 2004, s. 878). Yapısal yerleşiklik, ittifaktaki partnerin seçimini de etkileyebilmektedir (Gulati, 1998, s. 300). Whiteman ve Cooper (2000, s. 1267) gibi araştırmacılar, sosyal yerleşikliğin ticari bir ilişkinin sonucu olmadığı, yerleşikliğin daha önceden var olduğunu ve ticari ilişkiyi şekillendirdiğini iddia etmişlerdir.

Yapısal yerleşiklik yaklaşımı, ağ düzeneklerine odaklanması ile dış kaynakların rekabetçi davranışı nasıl etkileyeceğini ifade etmektedir (Gnyawali ve Madhavan, 2001, s. 432). Uzzi (1999, s. 483-484) yerleşiklik ilişkilerindeki karşılıklı güven beklentilerinin, suüstimal olasılığını ortaya çıkarabileceğini iddia etmiştir. Ağ düzeneğindeki aktörlerin fırsatçı davranışlarının kısıtlanacağı ve ortak beklentilerle uyumlu olmayan davranışların ise diğerleri tarafından toplu olarak cezalandırılacağı iddia edilmiştir (Lin, 2006, s. 554).

İşletmelerin sosyal ağlarındaki yerleşikliğin önemli bir etkisi, işletmeler arasındaki güvenin artmasıdır. Barney ve Hansen (1994, s. 176)'e göre işletmeler arasındaki güven, bir partnerin diğer tarafın güvenlik açıklarından yararlanmayacağına olan güvenini ifade etmektedir (Gulati, 1998, s. 303). Güven bağları yoğun olmalıdır, böylece güven algıları ağ üyeleri arasında paylaşılmaktadır (Provan ve Kenis, 2007, s. 238). Aktörler arasındaki davranışlar, ilişkilere bağlı olarak kurulmuş ağ düzeneklerine yerleşiktir ve bu durum sosyal yaşamda bir güven oluşturulmasında önemlidir (Granovetter, 1985, s. 504). Ağ düzeneği içerisinde ortaya çıkan güvene dayalı ilişkiler, aktörlerin fırsatçı davranışlarını ve suüstimallerini engelleyici bir etki yaratmaktadır (Uzzi, 1999, s. 483).

İş İnsanlarının Sosyal Ağlara Katılım Gereçekleri

Girişimcilik, bağlamında yerleşik olan sosyal bir süreçtir (Sousa vd., 2008, s. 231) ve iş insanların ağları işletmeleri için önemli bir kaynak olduğu iddia edilmektedir. İş ve kişisel çevreleriyle iyi ilişkileri bulunan iş insanları, ağlarından destek, bilgi, tavsiye gibi önemli faydalar elde edebilmektedirler (Robinson, 2011, s. 182). Ekonomik eylemin sosyal yapıya yerleşik olduğu fikri, sosyal ilişkilerin ekonomik davranış üzerindeki olumlu ve olumsuz etkileri konusundaki tartışmaları da beraberinde getirmiştir. Çoğu örgüt kuramcısı, sosyal yapının ekonomik davranışta önemli bir rol oynadığını savunurken, birçok iktisat kuramcısı da sosyal ilişkilerin ekonomik işlemleri minimum düzeyde etkilediğini veya Peterson ve Rajan (1994) gibi bazı araştırmacılar da işlemleri piyasadan koruyarak verimsizlikler yarattığını iddia etmişlerdir (Uzzi, 1997, s. 35).

Bazı araştırmacıların çalışmalarında, girişimcilerin ve yeni işletmelerin hayatta kalmak için ağlara girmeleri gerektiği iddia edilmiştir (Huggins, 2000, s. 112). Szarka (1990), Brüderl ve Preisendörfer (1998) gibi araştırmacılar girişimcilerin ağ kurması gerektiğini iddia ederlerken, Arocena (1984) gibi diğer araştırmacılar ise yeni işletmelerin başarısı ya da başarısızlığının kurucuları tarafından geliştirilen ağlara bağlı olduğu öne sürmektedir (Dodd, Jack ve Anderson, 2002, s. 213). Literatürde ağ kurmanın güç ve politikaya odaklanma ve fırsat yaratma konusunda bir strateji olduğunu öne süren araştırmalar da bulunmaktadır (Wolf ve Kim, 2012, s. 45).

Bu çalışmada esas alınan soru, girişimcilerin sosyal ağlarının niteliğinin, diğer bir deyişle hangi sosyal ağlara katıldıklarının, bu konudaki seçimi hangi kriterlere göre yaptıklarının ve sosyal ağlardan beklenti ya da kazanımlarının bağlamsal değişkenlik gösterip göstermediğidir. Girişimcilerin, farklı kültürel ve kurumsal bağlamlarda farklı aktörlerle sosyal ağlar oluşturmaları beklenebilir. Örneğin hemşehrilik bağı, Türkiye'ye özgü bir sosyal ilişki biçimidir. Benzer biçimde dini inançlar ve topluluklar da hem kültürel hem ekonomik temelde birçok sosyal bağlantıya temel oluşturabilmektedir. Bu nedenle söz konusu araştırma, Türk iş insanların sosyal ağ özelliklerini ve bu ağlara dahil olma nedenlerini tespit etmeye yönelmektedir.

Girişimcilerin hangi temelde sosyal ağlar oluşturdukları, farklı ülkelerde yapılan araştırmalar ile incelenmiştir. Marsden (1988, s. 57) ve McPherson vd. (2001, s. 416) gibi araştırmacılar tarafından, aynı dine ve etnik kökene sahip, aynı eğitim seviyesinde, aynı işletme ve endüstrilerde deneyime sahip bireylerin kendilerine benzer başkalarıyla sosyal alanda da var olma eğiliminde oldukları tespit edilmektedir. Blau (1977) tarafından sosyal alanda yakınlığın önemi açıklanırken, aynı demografik kategorilerdekiler ve benzer geçmişe sahip olanların aynı ilgi alanlarına sahip olma ve aynı organizasyonlara ait olma eğiliminde oldukları iddia edilmiştir (Sorenson, 2018, s. 532). Marsden (1988, s. 58) genel sosyal araştırmasından elde edilen verilerde akrabalık kalıpları ve sosyal mesafe incelemiştir. Toplumsal sınıf oluşturan değişkenler olarak yaş, eğitim, ırk/etnik köken, din ve cinsiyet belirlenmiştir. Güçlü bağların oluşumunda ilişkilerin en çok ırk/etnik köken ve en azından cinsiyet ve eğitim tarafından kısıtlandığı belirlenmiştir (Marsden, 1988, s. 57-76).

Homofilik, benzer insanlar arasındaki temasın, benzer olmayan insanlara göre daha yüksek oranda gerçekleşmesi ilkesidir. Yaygın homofilik gerçeği, ağ çalışmalarında kültürel, davranışsal veya maddi bilginin yerleşme eğiliminde olacağı anlamına gelmektedir. Aynı zamanda iletişim için büyük ölçüde ağlara bağlı olan herhangi bir sosyal varlığın sosyal alanda yerleşme eğiliminde olacağını ve bir sosyal form ekolojisi içinde diğer sosyal varlıklar ile etkileşimde bulunurken belirli temel dinamiklere itaat edeceğini ima eder. Freeman (1979) gibi bazı araştırmacılar tarafından, bir ağdaki iki düğümün benzerliği ile bunlar arasındaki bağ olasılığı arasındaki pozitif ilişki olduğu iddia edilmiştir (McPherson vd. 2001, s. 416).

Ulusal kültürlerin ağ oluşumu üzerindeki etkilerini inceleyen az sayıda araştırmacı vardır (Brass vd., 2004, s. 797). Araştırmacılar, örneğin cinsiyet (Brass, 1985, s. 329), yakınlık ve örgüt yapısı (Borgatti ve Cross, 2003, s. 433) gibi demografik özelliklerdeki aktör benzerliğinin ağ modellerini ve ilişkilerini etkilediği belirlenmiştir. Böylece araştırmacılar tarafından kişisel özelliklerin ve

mikro sosyal çevrenin bireylerin ağlarını etkilediği tespit edilmektedir. Bununla birlikte, sosyal ağlar yerel tarihlere, kurumlara ve kültürlere derinden yerleşiktir. Çünkü aktörler ağları somut coğrafi konumlarda ve zamanlarda inşa eder ve harekete geçirirler. Ulusal kültürlerdeki farklılıklar ağ boyutu, yoğunluk, bağlantı gücü ve ağ üyelerine güven dahil olmak üzere zıt ağ örüntüleri ve ilişkilerini de yansıtabilmektedir (Batjargal, 2007, s. 397-401).

Granovetter ve Polanyi tarafından tartışılan yerleşiklik olgusunun Türkiye’de özgün bir ağ oluşumlarını ve ağlara katılma nedenlerini gündeme getirebileceğini söylemek mümkün görünmektedir. Türkiye gibi gelişmekte olan, piyasanın ciddi bir biçimde devlet tarafından etkilendiği bir ülkede, Türkiye bağlamında ve Türk iş insanları özelindeki durum, net bir biçimde belirlenmiş değildir. Bu açıdan, sosyal ağların niteliği ve ağa katılım nedenlerinin bağlamsallığına ilişkin olarak Türkiye’ye özgü biçimde elde edilecek bulguların sosyal ağ kuramına bir katkı sağlaması beklenmektedir.

Literatürde işletmelerin ve girişimcilerin karar verirken stratejik amaçlarının gereklerine göre hareket ettikleri ve sosyal ağlarını bu doğrultuda, bir rekabet avantajı yaratabilmek için kullandıkları savunulmaktadır. Beklentimiz, Türkiye bağlamında iş insanlarının örgütler arası ağlarının ve bu ağlara katılma nedenlerinin ABD ve Avrupa ülkelerine göre farklılık göstermesidir. Türkiye’deki iş insanlarının örgütsel ağları açısından bakıldığında farklı kısıtlar oluşacağı beklenmektedir. Türkiye’ye özgü örgütler arası sosyal ağların ve ağlara katılma nedenlerinin biçimlerinin ortaya çıkması çalışmamızın ana temalarını oluşturmaktadır.

Sosyal Ağların Yapısındaki Bağlamsal Farklılıklar

Literatürde ağların kendi kültürel bağlamlarında bir amaca hizmet eden işlevsel yapılar olduğuna dair tartışmalar mevcuttur. Örneğin Amerika gibi daha bireyci kültürlerde Çin ve Türkiye gibi daha kolektivist kültürlerde, kültürler arası ve yerel bağlama bağlı olarak sosyal ağların farklılaşması beklenmektedir. Ayrıca kanunlar, idari yapılar ve vergi sistemlerinin ağ örüntüleri üzerinde doğrudan etkilere sahip olabildiği iddia edilmektedir (Batjargal, 2007, s. 416). Chu (1996, s. 364) gibi bazı araştırmacılar tarafından, bireyin tek başına hayatta kalamayacağına dair Konfüçyüs’ün inanışına sahip Çin’de sosyal ağların öneminin de farklılaştığı öne sürülmektedir.

Bazı araştırmalarda kültürler arası farklılıkların ağ oluşturma faaliyetleri üzerindeki yerleşik etkisi vurgulanmıştır (Birley vd., 1990). Örneğin kolektif kültürde, bireysel kültürdeki akranlarına kıyasla maddi faydaları ve maddi olmayan kaynakları paylaşma olasılığı daha yüksek olan insanlar arasında fayda ve kaynakların paylaşımına değer verilmektedir (Zheng vd., 2014, s. 491). Japon otomobil ve İtalyan triko endüstrisi de açık sözleşmelerden ziyade güven ve kişisel bağlarla oluşturulan ilişkilerle karakterize olmaktadır (Uzzi, 1997, s. 37).

Fukuyama’ya göre (1998, s. 42), sivil toplum kuruluşları kendiliğinden sosyalleşmeyi sağlayan örgütlerdir ve sosyal sermaye düzeyi yüksek toplumlar yüksek güven düzeyi de yüksek toplumlardır. Yüksek güvenli toplumlara örnek olarak ABD’de Protestanlık ruhu ve güçlü sivil toplum ile oluşan gönüllü örgütlenmeler, Japonya’da keiretsu ağları ve Almanya’da loncalar gösterilebilir (Fukuyama, 1998, s. 42). Yoo (2003, s. 4), ABD’deki Silikon Vadisi girişimcileri üzerinde yaptığı araştırmada, sosyal ağlar ile girişimcilik arasındaki ilişkiyi analiz etmiştir. Araştırmasında göçmen girişimcilerin sosyal ağlarının büyük oranda aynı etnik kökene ait iş insanlarından oluştuğunu ve beyaz iş insanlarının hemen hemen hepsinin aynı sosyal ağlarda olduklarını ortaya koymaktadır. ABD’de ırk ve etnisitenin, sosyal ağlarda en büyük bölünme olduğu ve diğer etnik açıdan farklı toplumlarda da ağların yapılandırılmasında önemli bir rol oynadığı iddia edilmektedir (McPherson vd. 2001, s. 420).

ABD’li iş insanlarının üyesi oldukları ağ örgütlerinin genellikle hispanik, siyahi veya Asya kökenli gibi etnik temelde olabildiği gibi kadın girişimciler veya rotary kulübü gibi birbirini desteklemek, teşvik etmek ve birbirlerinden öğrenmek gibi fırsatlar yaratabilmek amacıyla da oluşturulmuş sosyal ağlar ve örgütlenmelerin mevcut olduğu tespit edilmektedir. ABD’de

üyelerinin ırksal, etnik ve diğer benzer ortak özelliklerine dayanan iş insanlarının üyesi oldukları bazı ağ türlerine örnek olarak; TAB (Alternatif Yönetim Kurulu), USHCC (Amerika Birleşik Devletleri Hispanik Ticaret Odası), NAWBO (Ulusal Kadın İşletme Sahipleri Derneği), NABC (Ulusal Azınlık Müteahhitleri Derneği), NBCC (Ulusal Siyah Ticaret Odası), IAICC (Hint Amerikan Uluslararası Ticaret Odası), ENET (Boston Girişimciler Ağı), Rotary Kulübü, BNI (Uluslararası İş Ağı), USchamber (ABD Ticaret Odası), ABWA (Amerikan İş Kadınları Derneği), EO (Girişimci Organizasyonu), YEC (Genç Girişimci Konseyi), SEA (Sosyal Girişim İttifakı), USASBE (Amerika Birleşik Devletleri Küçük İşletme ve Girişimcilik Derneği), AEN (Asya-Amerikan Girişimciler Ağı), InBIA (Uluslararası İş İnovasyonu Derneği), SBA Score (ABD Küçük İşletme Yönetimi), WEBO (Kadın Girişimciler ve İşletme Sahipleri Ağı) gösterilebilir. ABD’li iş insanlarının üyesi oldukları bazı ağ örgütlerinin kapsamaları ve amaçlarını içeren tablo Ek 1’de gösterilmiştir.

Buğra (1994), Sargut (2003, s. 115), Gökalp (2003, s. 173), Karagül ve Masca (2005, s. 48) gibi araştırmacıların sosyal sermaye konusunda yaptıkları çalışmalarda Türk toplumu sosyal sermayesi zayıf bir toplum olarak tanımlanmıştır. Bu sonuç, Türkiye’de insanların tanımadığı kişilere güven düzeyinin diğer toplumlara göre düşük çıkmasına dayandırılmaktadır. Türk toplumunun toplulukçuluk, belirsizlikten kaçınma ve güç mesafesi gibi baskın değerleri (Sargut, 2003, s. 108) nedeniyle, yabancının yabacıya güvenmesini sağlayacak bir ortamın oluşmadığı ve insanların sadece akrabalık, hemşehrilik gibi birincil bağlarla bağlı olduğu kişilere güvendikleri öne sürülmektedir (Özen ve Aslan, 2006, s. 131). Belki de benzerlik ilkesinin en temel kaynağı coğrafi konumdur ve bize daha yakın olanlarla uzak olanlara göre daha fazla temasımız vardır (McPherson vd. 2001, s. 429).

Bu Türk toplumundaki işlerin yürütülmesindeki toplulukçu kültürel değerler yaklaşımı nedeniyle kişisel ilişkilerinde ön plana çıktığı iddia edilmektedir (Sargut, 2003, s. 103). Türkiye’de iş insanlarının ağ oluşturma faaliyetlerine örnek olarak gösterilebilecek bazı ağ örgütleri şunlardır (Belen 2015, s. 177-187); TÜGİK (Türkiye Genç İş Adamları Konfederasyonu), GYİAD (Genç Yönetici ve İş Adamları), E Tohum, JCI Türkiye (Junior Chamber International), Endeavor.

Türkiye’de aktörlerin sosyal sermaye oluşturma eğilimi konusunda toplumun güven algısı ve kültürel özelliklerinin örgütlenme biçimlerine olan etkisine dair bazı araştırmalar yapılmıştır. Araştırmalarda ülke ekonomisindeki aktörlerin ağ ilişkilerinin oluşumunda belki de en önemli unsurlardan biri olan devletin Türkiye’nin kuruluşundan itibaren üstlendiği role dikkat çekilmiştir (Buğra, 1994, s. 227-228). Devletin rolü, örgütsel ağ ilişkileri bağlamında gelişen piyasa ilişkisi, yerleşik ilişki tartışmalarına farklı bir boyut kazandırmıştır. Siyasetçiler ve bürokratlarla kurulacak yakın bağların önemine ve devletin ekonomideki baskın rolüne dikkat çekilmiştir (Sargut vd., 2007, s. 15-16). Geçmişten ağlara örnek olarak loncalar gösterilebilir. Buğra’nın araştırmalarına (1994, 2008) göre Türkiye genel olarak bürokrasi ve hukuk sisteminin iktidarda olan hükümete bağlı olduğu güçlü bir devlet olarak kabul edilir (Szyliowicz, 1995, s. 124).

Bazı araştırmalarda Türk iş sisteminin, liberalleşme politikalarına rağmen devlete bağımlı niteliğini kaybetmediği öne sürülmüştür (Öniş, 1999). Dolayısıyla, örgütler arası iş birliğinin hala düşük düzeyde olduğu, ancak devlete bağımlılık derecesinin sektörden sektöre değiştiği iddia edilmektedir (Sargut vd., 2007, s. 2). Türk toplumunun yapısal boşlukların bol olduğu parçalanmış bir toplumsal yapıya sahip olduğunu iddia eden çalışmalarda vardır (Sargut, 2003, s. 118). Kolektivite kültürlerin karakteristik güçlü bağları, ekonomik sermayenin büyümesinde kullanılan güvenin gelişmesini ve gizli bilgilerin aktarılmasını sağlamaktadır (Uzzi, 1997, s. 35-67).

Orru, Biggart ve Hamilton (1991, s. 361-389), devletin ekonomiye müdahalesinin yüksek olduğu Güney Kore’de ekonomik aktörlerin devletle ilişkilerini güçlü tutmak için rekabet ettiklerini iddia etmişlerdir. Güney Kore ve Türkiye gibi devlete bağımlılık düzeyinin yüksek olduğu

ekonomilerde, siyasilerle ilişki kurma konusunda da iş insanların rekabet edebilecekleri iddia edilmiştir (Sözen, 2007, s. 70).

Türk iş sisteminin Whitley'in (2000, s. 859) tanımladığı iş sistemi türleri içinde devlete bağımlı iş sistemi özelliklerini yansıttığı (Sargut vd., 2007, s. 1-2) ve Güney Kore'ninkine benzerlik gösterdiği iddia edilmektedir (Gökşen ve Üsdiken, 2001, s. 326). Kabasakal ve Bodur (2002), Globe araştırmasında, Türk toplumunun özellikle aile işletmelerinin üst düzey yöneticilerinin aile üyelerinden, akrabalarından, tanıdıklarından veya aynı okuldan mezun olunan arkadaşlardan oluştuğu iddia edilmiştir (Tunçay ve Özer, 2017, s. 487-488).

Merkez çevre yaklaşımı ekonomi, siyaset ve sosyolojide güç ve baskı ilişkilerini açıklamada yaygın olarak kullanılmaktadır. Shils (2002, s. 86)'e göre toplum bir merkeze sahiptir. Uluslararası literatürde Shils'in adıyla anılan merkez ve çevre ikilemi veya ilişkisi, siyasal ve sosyal değişimi anlama yöntemini, Türkiye'de kavramsal olarak ilk uygulayan ise Şerif Mardin'dir (Shils, 2002, s. 87). Mardin'in (1973, 2003) belirttiği gibi Türkiye'de bir merkez çevre yapısı vardır. Mardin'in önerdiği merkez-çevre ilişkisi modelinde, merkez olarak tanımladığı yönetici seçkinler ile çevre olarak tanımlanan sivil toplum arasındaki ilişki incelenmiştir. Mardin Türk toplumundaki gelişmelerin kaynağını, merkez-çevre ilişkilerini ortaya koyarak açıklamaya çalışmıştır. Yerleşiklik, merkez ile çevre arasındaki çatışmayı doğuran bir alandır (Mardin, 2003, s. 137). Türkiye'deki bazı araştırmalarda, otomotiv gibi bazı sektörlerin kendine özgü merkez ya da çevre gibi bir grup yapısı oluşturulabileceği gibi, tekstil sektörü gibi farklı sosyo-ekonomik gruplara ait iş insanların da yeknesak bir grup yapısı oluşturabildiği iddia edilmektedir (Sözen, 2007, s. 71).

Ağ yapısı, endüstrinin yerleşik olduğu genel ilişki modelini ifade etmektedir (Gulati vd., 2000, s. 205). Belirli bir sektördeki örgütler arası ilişkilerin, o sektördeki örgütlerin yerleşik olduğu sosyo ekonomik ilişkiler açısından etkilendiği öne sürülmektedir. İş sisteminin merkezinde görece yaşlı, büyük, uluslararasılaşma derecesi yüksek TÜSİAD çerçevesinde örgütlenmiş holding şirketleri yer alırken çevrede ise görece küçük, genç merkezleri Anadolu da yer alan MUSİAD ile TOBB çevresinde örgütlenmiş holding ya da bağımsız işletmeler yer almaktadır (Sargut vd., 2007, s. 28). Türkiye'de özel sektör, TÜSİAD gibi sivil toplum kuruluşları aracılığıyla, devlet ile sürekli bir diyalog içerisinde bulunarak güçlü bağlar geliştirmişlerdir (Bikmen ve Meydanoğlu, 2006, s. 75).

Hofstede (1980, s. 25) gibi araştırmalara göre Türk kültürü ortaklaşa davranışçı bir kültürdür. Türk kültürünün bu kolektivist doğası, zayıf bağlardan ziyade güçlü bağlar kullanarak iş büyümesini sağlamak için sosyal ilişkilere taşınmaktadır (Kozan ve Akdeniz, 2014, s. 44). Türkiye'de bazı araştırmalarda bireylerin kendi grupları dışındaki kişilere güvenmedikleri vurgulanmış ve Türkiye'deki yerleşiklik ilişkilerinin taraflar arasındaki piyasa ilişkilerinin zaman içerisinde yerleşik hale geldiğine yönelik bulgular elde edilmiştir (Özen ve Aslan, 2006, s. 140-141). TÜSİAD'ın "Türk Toplumunun Değerleri" araştırmasında, Türk toplumunun özellikleri arasında "yakın çevre dışındakilere güvensizlik" ve "rekabetten kaçınma" özellikleri dikkat çekmektedir (TÜSİAD, 1991, s. 11).

Türkiye'de örgütler arası ilişkilerin mevcut durumu, devlete bağımlılığın ağ ilişkileri üzerindeki etkisini vurgulayan Whitley'in (2000, s. 858) ulusal iş sistemleri yaklaşımı ve Granovetter'in (1978) ve Coleman'ın (1988), Burt (1992, s. 229) ve Podolny (2001) yerleşiklik tartışmaları çerçevesinde ele alındığında, ülke ekonomisi yönlendiren dinamiklerin açıklanmasına yardımcı olabilecek bir model üretilebilmektedir. Araştırmamızda örgütlerin ağ ilişkilerinin yönünü belirleyebilecek, devletin piyasalarda üstlendiği role vurgu yapan Whitley'in ulusal iş sistemleri yaklaşımından faydalanılmıştır (Sargut vd., 2007, s. 27-28).

Türkiye'de örgütler arası ilişkilerin mevcut durumu, Granovetter'in (1973) ve Coleman (1988)'in, Burt (1992, s. 229) ve Podolny (2001) yerleşiklik tartışmaları çerçevesinde ele alındığında, sosyal ağların yapısındaki bağlamsal farklılıkları ve yerleşik sosyal ve iktisadi ilişkilerin sosyal ağlar üzerine etkilerini açıklamaya yardımcı olacak sonuçlara ulaşılabileceği düşünülmektedir.

Sosyal Ağlara Katılım Gerekçelerinde Bağlamsal Farklılıklar

ABD kaynaklı literatürde ağırlıklı olarak iş insanlarının işletmeleri adına rekabet avantajı yaratmak, kaynaklara, pazara ulaşmak gibi gerekçelerle sosyal ağlar oluşturdukları ve ağların bu anlamda işletmelere artı değer yarattıkları tespit edilmektedir. Granovetter ve Polanyi gibi araştırmacılar yerleşiklik kavramı üzerinden yürüttükleri tartışmalarda, yerelliğin bu ağların yapısını da bu ağlara katılma nedenlerinin sonuçlarını da etkilediğini ve her yerde aynı gerekçelerin olmadığını vurgulamışlardır (Granovetter, 1985; Polanyi, 2001). Türkiye bağlamında ağ ilişkileri ve gerekçelerinin de bağlama göre değişeceği ve bu nedenle Amerikan bağlamından farklı olacağı beklenmektedir.

İş insanlarının bir sosyal ağda elde ettikleri konumları ve sosyal sermayeleri, başarılarında ihtiyaç duyacakları güç ve katkıyı sağlamaktadır (Adler ve Kwon, 2002, s. 31). Türk iş insanlarının ağ içerisindeki konumlarının avantajlarından faydalandıklarına dair örneklerde vardır. Koç (1983, s. 84-85) 'Hayat Hikayem' isimli kitabında, Koç-Ford ortaklığının gelişmesinde köprü olarak bir siyasi bağ kullandığından bahsetmiştir. Ayrıca Koç (1983) hatıralarında, sivil toplum kuruluşlarıyla iletişim kurmak için ilişkilerden nasıl faydalandığını anlatmıştır. Sabancı (1985) 'İşte Hayatım' isimli kitabındaki hatıralarında, odalar birliği yönetim kurulu üyesi olduğu sırada, bu konumunun sağladığı avantajla, Koç'un yabancı bir ortakla aynı malı üretmek için izin almasını engellemiştir (Buğra, 2008, s. 126). Bu örnekte Sabancı, sahip olduğu avantajlı konumunu koruduğu görülmektedir. Sosyal ilişkilerin önemine dair bir diğer örnekte İzzet Baysal'a aittir (Özdemir, 2010, s. 78). Baysal'ın hayat hikayesinde, kendi ürününe ait, kural koyucunun çıkarmış olduğu bir engeli, uluslararası bir kuruluşa üye olarak aşmaya çalıştığından bahsedilmiştir (Çitçi ve Coşkun, 2012, s. 149-150). İş insanı İzzet Baysal hayat hikayesinde, resmi yazışmalarla aşamadığı engellerini yüz yüze geliştirdiği sosyal ilişkilerle aşabildiğini belirtmiştir (Özdemir, 2010, s. 83).

Örgütler arası ağ ilişkileri, meşruiyet kazanmanın da bir yolu olarak görülmektedir (Baum ve Oliver, 1991, s. 193). Ağların, daha fazla meşruiyet gibi gelişmiş stratejik hedefler peşinde koştukları (Sydow ve Windeler, 1998, s. 269) ve sosyal ağların meşruiyet kazanmada önemli bir rol oynadığı iddia edilmektedir (Nelson, 1988, s. 39-58). Meşruiyet kazanabilmek için örgütler, içinde buldukları sosyal sistemin kabul edilebilir davranış normları ile örgütsel faaliyetleri arasında bir uyum sağlamaya çalışırlar (Dowling ve Pfeffer, 1975, s. 122).

Örgütler ağ düzeneklerine dahil olduklarında çok çeşitli kaynaklara ulaşım paylaşılabirler (Kenis ve Oerlemans, 2007, s. 302). Ağlar, çoğu durumda gerekli olan dış kaynaklara erişmek için kullanılan bir yöntem olarak görülmektedir (Jarillo, 1988, s. 39). Örgütler arası ağ ilişkileri, kaynaklara erişimin bir yolu olarak görülmektedir (Baum ve Oliver, 1991, s. 193). Sosyal ağlar kaynaklara ve fırsatlara erişimi kolaylaştırmaktadır (Gargiulo ve Benassi, 2000, s. 184). Daha kapsamlı sosyal ağlara sahip girişimciler, daha nitelikli çalışanları işe alma eğiliminde olacaklar ve bu çalışanlar, firmaların başarılı olma ihtimalini artıracaktır (Dahl ve Sorenson, 2014). Girişimcilerin nitelikli ve hızlı bir şekilde insan kaynağına ulaşabilmeleri, daha kolay sermayeye erişebilmeleri, maddi destek görebilmeleri, kriz dönemlerinde krizleri daha kolay atlatabilmeleri ve finansal kuruluşlardan daha kolay sermaye edinimi sağlayabilmeleri ve sosyal dayanışma için sosyal ağlara katıldıkları iddia edilmektedir.

Ağlar yeni müşterilere ulaşmak için bir araç olarak görülmektedir (Thorelli, 1986, s. 46). Örgütler için ağa katılım yeni müşteri edinimini sağlayabilmektedir (Provan ve Milward, 2001, s. 420). Ağların, müşterilere ulaşma gibi konularda avantajlar sağladığı iddia edilmektedir (Adler ve Kwon, 2002, s. 17).

Ağ, bir maliyet disiplini sunar (Jarillo, 1988, s. 35). Ağ oluşturma için bir gerekçe olarak verimlilik ve işlem maliyetlerinde azalma öngörülmektedir (Gray ve Wood, 1991, s. 3). Stratejik ağ verimliliği, faaliyetlerin ve kaynakların koordinasyonu yoluyla işlem ve/veya operasyonel maliyetlerin azaltılmasını amaçlamaktadır (Möller ve Svahn, 2003). Stratejik ağlar, özellikle

işlem ve üretim maliyetlerini düşürmek suretiyle çeşitli gelişmiş stratejik hedefler peşinde koşulmasını sağlamaktadır (Sydow ve Windeler, 1998, s. 269). Sosyal ağlar güveni artırır ve işlem maliyetlerini birkaç şekilde azaltır (Gulati vd., 2000, s. 209).

Ağ oluşturma, değişken çevre koşullarında adaptasyon açısından ideal bir mekanizma olarak görülmektedir (Mintzberg, 1979). Möller ve Halinen (2017, s. 13) gibi ağların değer yaratma karakterini vurgulayan yazarlar tarafından, bir ağın, bir değer platformu inşa ederek, ağın ve üyelerinin rekabet gücünü artıran bir değer sistemi yaratabileceği öne sürülmüştür. Dyer ve Singh (1998, s. 676)'e göre stratejik olarak değerli mal ve hizmet tedarikçileriyle ilişkilerin bulunduğu ağlar, önemli ve kalıcı bir rekabet avantajı kaynağı olabilmektedir (Ritter vd., 2004, s. 177). Jarillo (1993), Alter ve Hage (1993, s. 233) gibi bazı araştırmacılara göre de ağlar, rekabet avantajı sağlamaktadır. Gulati vd. (2000, s. 207)'e göre işletmelerin ağları da sürdürülebilir rekabet avantajı kaynağı olarak hizmet edebilmektedir (Pratono, 2018, s. 682).

Ağın görev ortamındaki önemli değişikliklere uyum sağlaması önemlidir (Gargiulo ve Benassi, 2000, s. 183). Ağ yönetimi, çevresel koşullara uyum sağlanmasını ve değişimleri koordine etmelerini sağlar (Jones vd., 1997, s. 914-915). Literatürde Möller ve Rajala (2007, s. 901) gibi bazı araştırmacılara göre genel olarak örgütler arası ağların kurulması ve yönetilmesi için uyumun kritik rolü kabul edilmektedir (Perks vd., 2017, s. 109). Ağlar daha esnektir ve daha kolay uyum sağlamaya yardımcı olabilmektedirler (Achrol ve Kotler, 1999, s. 147). Ağa güç veren ilişkilerin kalitesi, uyum ve karşılıklı güvendir (Ibarra ve Hunter, 2007, s. 41). Chell ve Baines (2000, s. 195) araştırmaları, iş insanların ticari bağlantılarını yararlı ek bilgi kaynakları olarak kullandıklarını göstermiştir.

Stratejik ağların, bilgi paylaşımını kolaylaştırarak yenilik hızını artırdığı iddia edilmektedir (Dougherty ve Dunne, 2011). Stratejik ağlar, işletmelerin yenilikçiliğini hızlandırmasına ve böylece rekabet avantajı elde etmesine ve böylece yenilik faaliyetlerine ilham vermesine yardımcı olabilmektedir (Xie ve Gao, 2018, s. 812). Genel olarak stratejik ağlar, yenilikçiliği iyileştirmede önemli bir rol oynamaktadır (Öberg vd., 2016). Genel olarak stratejik ağlar, örgütler arası öğrenme gibi gelişmiş stratejik hedefler peşinde koşmaktadır (Sydow ve Windeler, 1998, s. 269). Bir girişimcinin ağı, fırsatlar ve kaynaklar hakkında anlayış kazanmak için bir öğrenme ortamıdır (Bowey ve Easton, 2007). Aldrich ve Zimmer (1985) tarafından girişimcilerin doğrudan temas içinde oldukları ağların en önemlileri olduğu ve ne kadar çok insan tanırlarsa ve ne kadar çok etkileşimde bulunurlarsa o kadar fazla bilgi ve kaynak toplanacağı iddia edilmiştir (Birley vd., 1990, s. 6). Ağlar bir aktörden diğerine bilgi transferi sağlayarak öğrenmeyi etkinleştirir (Podolny ve Page, 1998, s. 62). Örgütler arası ağlar, uygun uygulamaların ve fikirlerin yayılması için kanal görevi görür (Smith ve Powell, 2008, s. 594).

Bu çalışmada ağların, işletme stratejilerinin belirlenmesi üzerindeki belirleyici etkisi olduğu öngörülmekte ve ağların işletmelerin uluslararasılaşma yolunda önemli bir stratejik araç olarak kullanıldığı görüşü desteklenmektedir. İşletmeler uluslararası ağ oluşturma yoluyla, uluslararasılaşma süreçlerini hızlandırma fırsatı elde etmektedirler (Jaklic, 1998, s. 381). İşletmeler geliştirmiş oldukları ağlar sayesinde çok hızlı uluslararasılaşırlar (Hinterhuber ve Hirsch, 1998, s. 187). Literatürdeki çeşitli araştırmalarda, KOBİ'lerin uluslararasılaşmalarında ağ bağlantılarının önemine dikkat çekilmektedir (Jaklic, 1998, s. 359). Literatürdeki bazı çalışmalarda uluslararasılaşmada ağ bağlantılarının önemine vurgu yapıldığı görülmektedir (Johanson ve Vahlne, 2009; Johanson ve Mattsson, 1988).

Literatürdeki tartışmalarda sosyal sermayenin girişimciye sağladığı güç üzerinde durulmuştur (Burt, 1992). Siyasi ya da kültürel açıdan ortak özelliklere sahip aktörler arasında genellikle yerleşik ilişkilerin gerçekleşmesi beklenir (Yeloğlu, 2008, s. 245). Örgütlerin fiziksel kaynaklara, bilgiye, siyasi gücü elinde bulduran taraflara ulaşarak hayatlarını devam ettirmelerinde yerleşik ilişkilerin rol oynayabileceği düşünüldüğünde, sahip olunan ilişkilerin sayısı ve gücü de performanslarını etkileyen bir unsur olarak ön plana çıkmaktadır (Rao vd., 2000, s. 268).

Literatürde bir ortaklığın gelişmesinde köprü olarak bir siyasi bağ kullandığından bahsetmektedir. Benson (1975) örgütler arası ağı iki kıt kaynağın, paranın ve otoritenin dağıtımıyla ilgili politik bir ekonomi olarak tanımlamıştır (Thorelli, 1986, s. 39). Makro kurumsal yaklaşımlar içerisindeki Biggart ve Hamilton'ın (1991) otorite yaklaşımı ve Whitley (2000) ulusal iş sistemi yaklaşımları ulusal bazdaki kurumsal bağlamın oluşumunda devletin rolünü vurgulamaktadır.

Örgütler, sistem içindeki kendi güçlerini artırabilmek için stratejik bir tercih olarak ağa katılarak, çevresel bağımlılıklarını azaltma sürecine odaklanabilirler (Oliver ve Ebers, 1998, s. 563). Stratejik ağlar, çevresel belirsizliği yönetmenin bir aracı olabilmektedirler (Gulati ve Gargiulo, 1999, s. 1440). Yüksek derecede çevresel belirsizlik varsa, stratejik esneklik geliştirmek için, güçlü sosyal ağların kullanılması daha fazla teşvik edilebilmektedir. Son derece belirsiz ortamlarda faaliyet gösteren örgütler, dış ortamlardaki değişiklikler hakkında daha iyi tahminler yapmak için sosyal ağlar kurma eğilimindedirler (Perez vd., 2014, s. 861).

SONUÇ

Sosyal ağ kuramının ağırlıklı olarak ABD kaynaklı araştırmalarla geliştiği tespit edilmektedir. Gulati vd. (2000, s. 207), Jarillo (1988, s. 39), Alter ve Hage (1993, s. 231), Ahuja (2000), Grandori ve Soda (1995, s. 190), Jack (2002), Lin vd. (2001) ve Baum ve Oliver (1991) gibi araştırmacılara göre sosyal ağlar örgütlere rekabet avantajı, kaynak bağımlılıklarını yönetmekte ve kaynaklara ulaşmakta üstünlük ve meşruiyet sağlamaktadır. Öte yandan iş insanlarının dahil olduğu sosyal ağların yapısı ve işlevlerinin, diğer bir deyişle iş insanlarının bu ağlara katılım gerekçelerinin yerleşiklik olgusundan etkilenebileceği öne sürülmektedir (Granovetter, 1985, s. 491; Uzzi, 1997, s. 35; Coleman, 1990; White, 1992; Burt, 1997). ABD kaynaklı literatürde ağırlıklı olarak iş insanlarının işletmeleri adına rekabet avantajı yaratmak, kaynaklara, pazara ulaşmak gibi gerekçelerle sosyal ağlar oluşturdukları ve ağların bu anlamda işletmelere artı değer yarattıkları iddia edilmektedir. Ancak araştırma bulgularımız Türkiye bağlamına özgü farklılıkları ortaya koymaktadır.

Literatürde ağların girişimcilerin yeni iş fırsatlarını yakalamalarında, yeni çevre edinmelerinde ve yeni ulusal ve uluslararası pazarlara açılmalarında katkı sağladıkları yönünde tartışmalar olduğu tespit edilmektedir. Literatürdeki araştırma sonuçlarıyla paralellik arz eder şekilde ağlara katılma nedenleri araştırmamızın sonuçları, girişimci aktörlerin sosyal ağlarını bilgiye, kaynaklara ve olası fırsatlara ulaşmak için kullandıklarını göstermiştir. Sonuçlar ağların hem yerel hem uluslararası farklı kaynaklara ve bazen çelişkili çıkarılara sahip çeşitli ağ kuruluşları ile etkileşim ve iletişim içerisinde olma imkânı sağladığı tespit edilmektedir. Eksik rekabet koşullarındaki piyasalarda önemli mevkilerdeki iş insanlarıyla kurulan bağlar, var olan fırsatları ve gerekli bilgiye ulaşmalarına katkı sağlayacağı iddia edilmektedir (Lin, 1999, s. 31).

Son yıllarda örgütsel ağlar üzerine uluslararası literatürdeki en güncel tartışma sonuçlarından bazılarını örnek olarak aşağıda birkaç araştırmanın sonucu sunulmuştur: Aggarwal (2019)'a göre, bir işletmenin stratejik ittifakları aracılığıyla erişebileceği ağ kaynakları yeniliğin öncüleridir. Ali ve Hawryszkiewicz (2020), iş insanlarının iş ortamındaki değişikliklere sürekli uyum sağlamalarının önemine vurgu yaparak iş ağlarının daha dinamik hale geldiklerini iddia etmişlerdir. Shen vd. (2021), daha güçlü bağlı düğümlerin daha benzerliklere sahip olacak şekilde eşleyerek, düğümler arasındaki yakınlıkları yakalamak için ağ yapılarından yararlanılacağını öne sürmüşlerdir. Fonfara vd. (2021), işletmelerin davranışlarındaki sürekli değişiklikler nedeniyle bir işletmenin ağ konumunun sürekli değiştiğini ileri sürmüşlerdir. Sözen vd. (2021), örgütler arası ağlar üzerine yapılan çalışmaların çoğu pozitif bağ oluşum kalıpları ve bu etkileşimlerin sonuçları ile ilgilidir. Ancak olumsuz örgütler arası ilişkilerde ekonomik sosyoloji disiplinine önemli katkılar sağlayabilirler.

İş insanların çeşitli ağlara katılmaları sosyal sermayelerini artırabilmelerine ve işlerini geliştirebilmelerine fırsat sağlayabileceği iddia edilmektedir. İş insanların ağ bağlantılarının sayısının yüksek olması ve ağ ilişkileri içerisinde yer almalarının, sosyal sermayelerinin fazla olmasının beklendiği ve rekabet avantajı için yüksek bir katma değer sağlayabileceği sonucuna varılmıştır.

Literatür taraması sonucunda, örgütsel ağ literatürünün ağırlıklı biçimde ABD ortamına özgü düşünce biçimleri ve yaklaşımlarını içerdiği görülmüştür. Gulati gibi bazı araştırmacılara göre (Gulati vd., 2000, s. 212), kaynaklara erişim ve stratejik avantaj devşirme arayışı, ağların varlık nedeni ve aynı zamanda bu ağlara katılım sebebi olarak görülmektedir. Ancak bu ABD bağlamında bir çıkarımdır. Piyasanın ciddi biçimde devlet tarafından etkilendiği bir bağlamda aynı sonuç elde edilemeyebileceği varsayımından hareketle, Türkiye bağlamında iş insanların sosyal ağlara katılmaya ilişkin özgün gerekçelere sahip olabileceklerini düşünmek mümkün görünmektedir.

Literatürde uluslararası ağlara girmenin girişimcilere, meşruiyet kazandıracığı ve bireysel itibar oluşturulmasına katkı sağlayacağını iddia eden çalışmalar vardır. Ağlara katılma nedenlerine yönelik anket uygulaması sonuçlarından biride, özellikle ihracata yönelik çalışan büyük ölçekli işletmelerin araştırmaya dahil olan girişimcilerin bazılarının uluslararasılaşmak için yerel ve uluslararası ağlara katıldıkları tespit edilmektedir.

Ağlar girişimciler için yeni pazarlara açılmalarında uluslararasılaşma derecelerini artırmalarında, kendileri için fayda sağlayacak kişi veya kuruluşlarla temasa geçmelerinde ve yine bu kişi veya kuruluşların bağlantılarından, tecrübelerinden faydalanmak gibi konularda çok kıymetli bir ilişki kaynağı ve sermayesidir.

Benzer özelliklere sahip girişimcilerin ağ bağlantılarının benzer olması ve benzer sosyal çevrelerde hareket etmeleri beklenir. Girişimciler hedeflerine ulaşmak için kendilerine benzer girişimcilerle birlikte çalışmalarına olanak tanıyan ağlara katılırlar.

Literatürdeki tartışmalarda girişimcilerin öncelikle kendilerine yakın girişimcilerle etkileşimler kurma eğiliminde oldukları tartışılmaktadır. Girişimciler yerel fırsat ve bağlantıları yakalayabilmek için yerel ağlara da katılmaktadırlar. Girişimcilerin mesleki gelişim ve sektörlerindeki profesyonellerle bağlantı kurmak için ağlar önemli bir kaynaktır.

Batı kaynaklı literatürde ağırlıklı olarak işletmelerin ağlara katılmaları ve bir ağ içerisinde yer almalarının kaynaklara erişim, yenilik ve kalite geliştirme gibi konularda stratejik bir rekabet avantajı sağlayacağını öngörülmesi tespit edilmektedir. Dış çevreden haberdar olmak, yenilikçi fikirlere ulaşmak, yeni pazarlara ve müşterilere ulaşmak, uluslararası faaliyetlerinde avantaj sağlamak, siyasi destek elde etmek, saygınlık elde etmek ve belirsizlikleri azaltmak gibi nedenlerle rekabetçi avantaja dönüştürmek için ağların içinde olmayı tercih ettikleri tespit edilmektedir.

Sosyal yapının ekonomik eylemleri ne şekilde etkilediği literatürde yerleşiklik önermesi ile açıklanmıştır. Yerleşiklik önermesine göre ekonomik faaliyetler sosyal olarak yerleşik bulunduğu durumu sergiler. Araştırma sonuçlarımız Gulati (1998, s. 295)'in ekonomik eylemlerin içinde yerleşik olan bağlamdan etkilendiğini ve bu ekonomik eylemlerin sosyal ağ düzenekleri içerisindeki konumundan etkileneceği yönündeki görüşünü destekler nitelikte çıkmıştır. Türkiye'deki yerleşiklik etkisi, Batı'ya göre farklı saikler ve sonuçlar üretmektedir. Girişimcilerin örgütler arası sosyal ağlarının oluşumunda içinde buldukları sektörün, devlete olan bağımlılıklarının derecesinin ve içinde yerleşik oldukları ortamın etkileri olduğu savunulmaktadır. Türkiye'deki devlet iş insanı ilişkisi batıya göre farklılık gösterdiğinden, içinde bulunulan ağlarda farklılık göstermektedir.

İş insanların görevlerinin sadece insan kaynakları uygulamalarından, verimlilikten ve performanstan ibaret olmadığını aynı zamanda belirli ilişkiler ağında ve farklı aktörlerle etkileşim

içerisinde bulunmalarının faydaları konusunda tartışmalar bulunmaktadır (Porter ve Powell, 2006). İş insanlarının sahip oldukları ağ bağlantılarının işletmeleri için gerekli ilişki biçimi olduğu varsayımından hareket edilmiştir. Türkiye'de iş insanlarının güvene dayalı ilişkilerini geliştirmelerinde ve itibar kaynağı olarak ağları kullandıkları görülmektedir. İş insanlarının sosyal ağlarının öneminin farkında olmaları önerilmektedir. Alacakları kararlarda faaliyet gösterilen çevrenin özelliğinin ve devlet gibi etkili olabilecek güçlerinde varlığının dikkate alınması gerekliliği vurgulanmaktadır.

Literatürde ağ düzenekleri içerisine yerleşik örgütlerin, bu sisteme dahil olmayanların sahip olamayacağı kaynak ve bilgilere ulaşabileceği ve bir ağa dahil olmanın sağlayabileceği avantajlar konularının tartışıldığı tespit edilmiştir. Literatürde kaynak bağımlılığı (Pfeffer ve Salancik, 1978), örgütler arası ağ (Baker ve Faulkner, 2002) ve makro kurumsalcı (Whitley, 2000) yaklaşımlarda örgütlerin diğer örgütlerle ilişkilerinde yerleşik ilişkilerin ve sektörlerinin devlete bağımlılık düzeylerinin etkisi olduğunun öne sürüldüğü görülmektedir.

Hem yerel hem de uluslararası literatürde aktörlerin bireysel ve örgütsel başarılarına ulaşma yolunda sosyal ağlarını bilinçli olarak kullandıkları yönünde çalışmalar, araştırmalar ve tartışmalar olduğu görülmüştür. Bu nedenle iş insanları ve işletmelerine yönelik yapılacak araştırmalarda, özellikle iş insanlarının sosyal sermaye edinmelerinde ağlarını nasıl kullandıklarına yönelik sosyal ağlarını dikkate alarak araştırma modellerinin geliştirilmesinin faydalı olacağı düşünülmektedir.

KAYNAKÇA

- Achrol, R.S. ve Kotler, P. (1999). Marketing In The Network Economy. *Journal of Marketing*, 63, 146-163.
- Adler, P. ve Kwon, S. W. (2002). Social Capital: Prospects for a New Concept. *Academy of Management Review*, 27(1), 17-40.
- Aggarwal, V. A. (2019). Resource Congestion in Alliance Networks: How a Firm's Partners' Partners Influence The Benefits of Collaboration. *Strategic Management Journal*, 41(4), 627-655
- Ahuja, G. (2000). Collaboration Networks, Structural Holes, and Innovation: A Longitudinal Study. *Administrative Science Quarterly*, 45(3), 425-455.
- Ali, A. ve Hawryszkiewicz, I. (2020). A model for dynamic alliance networks. *Knowledge and Process Management*, 27(4), 280-293.
- Alter, C. ve Hage, J. (1993). *Organizations Working Together*, London: Sage.
- Barney, J. B. ve Hansen, M. H. (1994). Trustworthiness as a Source of Competitive Advantage. *Strategic Management Journal*, 15, 175-190.
- Baum, J. A. C. ve Oliver, C. (1991). Institutional Linkages and Organizational Mortality. *Administrative Science Quarterly*, 36(2), 187-218.
- Batjargal, B. (2007). Comparative Social Capital: Networks of Entrepreneurs and Venture Capitalists in China and Russia. *Management and Organization Review*, 3(3), 397-419.

- Belen, E. (2015). *Networking – Tanışma, Tanıştırma, Tanıtma Sanatı* (21. Baskı). İstanbul: Optimist Yayınları.
- Birley, S., Cromie, S. ve Myers, A. (1990). Entrepreneurial Networks: Their Creation and Development in Different Countries. *International Small Business Journal*, 1-36.
- Bikmen, F. ve Meydanoğlu, Z. (2006). *Türkiye’de Sivil Toplum Bir Değişim Süreci, Uluslararası Sivil Toplum Endeksi Projesi, Türkiye Ülke Raporu*, İstanbul: TÜSEV Yayınları.
- Borgatti, S. P. ve Cross, R. (2003). A Relational View of Information Seeking and Learning in Social Networks. *Management Science*, 49(4), 432-445.
- Brass, D. J., Galaskiewicz, J. J., Greve, H. R. ve Tsai, W. (2004). Taking Stock of Networks and Organizations: A Multilevel Perspective. *Academy of Management Journal*, 47(6), 795-817.
- Buğra, A. (1994). State and Business in Modern Turkey: A Comparative Study. *The American Journal of Sociology*, 100(3), 1-332.
- Buğra, A. (2008). *Devlet ve İş adamları* (6. Baskı). Çev., Adaman F., İstanbul: İletişim Yayınları.
- Burt, R. S. (1992). *Structural Holes: The Social Structure of Competition*. Harvard University Press.
- Burt, R. S. (1997). A Note on Social Capital and Network Content. *Social Networks*, 19, 355-374.
- Canbolat, E. Ö. (2010). Örgütlerin İçinde Bulunduğu Ağ Şebekelerindeki Konumlarının Örgütsel Alandaki Eşbiçimliliğe Etkisi. *Organizasyon ve Yönetim Bilimleri Dergisi*, 2(1), 1-9.
- Chell, E. ve Baines, S. (2000). Networking, Entrepreneurship and Microbusiness Behaviour. *Entrepreneurship & Regional Development*, 12, 195-215.
- Chu, P. (1996). Social Network Models of Overseas Chinese Entrepreneurship: The Experience of Hong Kong and Canada. *Canadian Journal of Administrative Sciences*, 13(4), 358-365.
- Coleman, J. S. (1988). Social Capital in the Creation of Human Capital. *American Journal of Sociology*, 94, 95-120.
- Coleman, J. S. (1990). *Foundations of Social Theory*. London: The Belknap Press of Harvard University Press.
- Çitçi, U. S. ve Coşkun, R. (2012). Sosyal Ağ Kullanımında Süreç Yaklaşımı: Girişimcilerin Sosyal Ağları Kullanımında Farklılaşmanın Değerlendirilmesi. *Selçuk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 12(23), 125-156.
- Dahl, M. S. ve Sorenson, O. (2014). The Who, Why and How of Spinoffs. *Industrial and Corporate Change*, 23(3), 661-688.
- Dequech, D. (2003). Cognitive and Cultural Embeddedness: Combining Institutional Economics and Economic Sociology. *Journal of Economic Issues*, 37(2), 461-470.
- DiMaggio, P. J. ve Powell, W.W. (1983). The Iron Cage Revisited: Institutional Isomorphism and Collective Rationality in Organizational Fields. *American Sociological Review*, 48, 147-160.
- DiMaggio, R.J. (1994). Culture and Economy. In N. J. Smelser and R. Swedberg (eds.), *Handbook of Economic Sociology*: 27-57. Princeton, NJ: Princeton University Press.
- Dirlik, O. (2016). Türk İş Sisteminin Evrimi: Makro Kurumsal Bir İnceleme. *Yönetim ve Organizasyon Araştırmaları Dergisi*, 1(2), 5-30.

- Dodd, S., Jack, S. ve Anderson, A. R. (2002). Scottish Entrepreneurial Networks in the International Context. *International Small Business Journal*, 20(2), 213-219.
- Dowling, J. ve Pfeffer, J. (1975). Organizational Legitimacy: Social Values and Organizational Behavior. *The Pacific Sociological Review*, 18(1), 122-136.
- Dyer, J. H. ve Singh, H. (1998). The Relational View: Cooperative Strategy and Sources of Interorganizational Competitive Advantage. *The Academy of Management Review*, 23(4), 660-679.
- Fonfara, K., Malys, L. ve Mrozek, M. R. (2021). Firm's Network Position and Business Performance. *Gospodarka Narodowa*, 306(2/2021), 51-66.
- Freeman, L. C. (1979). Centrality in Social Networks: Conceptual Clarification. *Social Networks*, 1(3), 215-239.
- Fukuyama, F. (1998). *Güven: Sosyal Erdemler ve Refahın Yaratılması*, Ankara: Türkiye İş Bankası Yayınları.
- Gargiulo, M. ve Benassi, M. (2000). Trapped in Your Own Net? Network Cohesion, Structural Holes and the Adaptation of Social Capital. *Organizaiton Sicence*, 11(2), 183-196.
- Gnyawali, D. R. ve Madhavan, R. (2001). Cooperative Networks and Competitive Dynamics: A Structural Embeddedness Perspective. *Academy of Management Review*, 26(3), 431-445.
- Gökalp, N. (2003). Ekonomide Güven Faktörü. *Yönetim ve Ekonomi*, 10(2), 163-174.
- Gökşen, N. S. ve Üsdiken, B. (2001). Uniformity and Diversity in Turkish Business Groups: Effects of Scale and Time of Founding. *British Journal of Management*, 12, 325-340.
- Grandori, A. ve Soda, G. (1995). Inter-Firm Networks: Antecedents, Mechanisms and Forms. *Organization Studies*, 16(2), 183-214.
- Granovetter, M. S. (1973). The Strenght of Weak Ties. *The American Journal of Sociology*, 78(6), 1360-1380.
- Granovetter, M. (1985). Economic Action and Social Structure: The Problem of Embeddedness. *American Journal of Sociology*, 91(3), 481-510.
- Gray, B. ve Wood, D.J. (1991). Collaborative Alliances: Moving from Praticce to Theory. *Journal of Applied Behavioral Science*, 27(1), 3-22.
- Gulati, R. (1998). Alliances and Networks. *Strategic Management Journal*, 19(4), 293-317.
- Gulati, R. (1999). Network Location and Learning: The Influence of Network Resources and Firm Capabilities on Alliance Formation. *Strategic Management Journal*, 20(5), 397-420.
- Gulati, R. ve Gargiulo, M. (1999). Where Do Interorganizational Networks Come From?. *American Journal of Sociology*, 104(5), 1439-1493.
- Gulati, R., Nohria, N. ve Zaheer, A. (2000). Strategic Networks. *Strategic Management Journal*, 21(3), 203-215.
- Hoang, H. ve Antoncic, B. (2003). Network-Based Research in Entrepreneurship: A Critical Review. *Journal of Business Venturing*, 18(2), 165-187.
- Hofstede, G. (1980). *Culture's consequences: international differences in work-related values*, Beverly Hills, CA: Sage.

- Halinen, A. ve Törnroos, J. A. (1998). The Role of Embeddedness in the Evolution of Business Networks. *Scandinavian Journal Management*, 14(3), 187-205.
- Hinterhuber, H. H. ve Hirsch, A. (1998). Starting Up a Strategic Network. *Thunderbird International Business Review*, 40(3), 185-207.
- Huggins, R. (2000). The Success and Failure of Policy-implemented Inter-firm Network Initiatives: Motivations, Processes and Structure. *Entrepreneurship and Regional Development*, 12(2), 11-135.
- Ibarra, H. ve Hunter, M. L. (2007). How Leaders Create and Use Networks. *Harvard Business Review*, 85(1), 40-47.
- Jack, S. ve Anderson, R. A. (2002). The Effect of Embeddedness on the Entrepreneurial Process. *Journal of Business Venturing*, 17, 467-487.
- Jaklic, M. (1998). Internationalization Strategies, Networking and Functional Discretion. *Competition & Change*, 3(4), 359-385.
- Jarillo, C. J. (1988). On Strategic Networks. *Strategic Management Journal*, 9(1), 31-41.
- Jones, C., Hesterly, W. ve Borgatti, S. P. (1997). A General Theory of Network Governance: Exchange Conditions and Social Mechanisms. *Academy of Management Review*, 22(4), 911-945.
- Kantur, D. (2017). Sosyal Girişimcilikte Yerleşiklik: Coğrafi Yayılım ve Kültürel Değerlerin Rolü. *Girişimcilik ve İnovasyon Yönetimi Dergisi*, 6(1), 173-196.
- Karagül, M. ve Masca, M. (2005). Sosyal Sermaye Üzerine Bir İnceleme. *Ekonomik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, Bahar, 37-52.
- Kenis, P. ve Oerlemans, L. (2007). The Social Network Perspective: Understanding the Structure of Cooperation. *The Oxford Handbook of Inter-Organizational Relations*, Oxford University Press, December, 289-312.
- Kilduff, M. ve Brass, D. (2010). Organizational Social Network Research: Core Ideas and Key Debates. *The Academy of Management Annals*, 4(1), 317-357.
- Koç, V. (1983). *Hayat Hikayem* (4. Baskı), İstanbul: Apa Ofset.
- Kozan, K. M. ve Akdeniz, L. (2014). Role of Strong versus Weak Networks in Small Business Growth in an Emerging Economy. *Administrative Sciences*, 4, 35-50.
- Lin, N. (1999). Building a Network Theory of Social Capital. *Connections*, 22(1), 28-51.
- Lin, M. H. (2006). Interorganizational Collaboration, Social Embeddedness, and Value Creation: A Theoretical Analysis. *International Journal of Management*, 23(3), 548-558.
- Lin, X. ve Kede, Q. (2011). *2011 International Conference on Management and Service Science Management and Service Science (MASS). 2011 International Conference*, 1-5.
- Lynch, S. E. ve Mors, M. L. (2018). Strategy Implementation and Organizational Change: How Formal Reorganization Affects Professional Networks. *Long Range Planning*, February, 1-16.
- Mardin, Ş. (1973). Center-Periphery Relations: A Key to Turkish Politics?. *The MIT Press*, 102(1), 169-190.
- Mardin, Ş. (2003). *Din ve İdeoloji*, İstanbul: İletişim.

- Marsden, P. V. (1988). Homogeneity in Confiding Relations. *Social Networks*, 10(1), 57-76.
- Mcperson, M., Lovin, L. S. ve Cook, J. M. (2001). Birds of a Feather: Homophily in Social Networks. *Annual Review of Sociology*, 27, 415-444.
- Mintzberg, H. (1979). *The Structuring of Organizations*, Englewood Cliffs NJ: Prentice Hall.
- Moller, K. ve Rajala, A. (2007). Rise of Strategic Nets — New Modes of Value Creation. *Industrial Marketing Management*, 36(7), 895-908.
- Moller, K. ve Halinen, A. (2017). Managing Business and Innovation Networks—From Strategic Nets to Business Fields and Ecosystems. *Industrial Marketing Management*, 67, 5-22.
- Moran, P. (2005). Structural vs. Relational Embeddedness: Social Capital and Managerial Performance. *Strategic Management Journal*, 26(12), 1129-1151.
- Nelson, R. E. (1988). Social Network Analysis as Intervention Tool: Examples From the Field. *Group and Organization Studies*, 13(1), 39-58.
- Oliver, A. L ve Ebers, M. (1998). Networking Network Studies: An Analysis of Conceptual Configurations in the Study of Inter-organizational Relationships. *Organization Studies*, 19(4), 549-594.
- Orru, M., Biggart, N. W. ve Hamilton, G. G. (1991). Organizational Isomorphism in East Asia: Broadening the New Institutionalism. *Institute of Governmental Affairs*, University of California, Davis, 361-389.
- Öberg, C., Shih, T. T. Y. ve Chou, H. H. (2016). Network Strategies and Effects in an Interactive Context. *Industrial Marketing Management*, 52, 117-127.
- Özdemir, N. (2010). *Cumhuriyetin Öncü Sanayicisi İzzet Baysal*, Ankara: Pfoenix Yayınevi.
- Özen, Ş. ve Aslan, Z. (2006). İçsel ve Dışsal Sosyal Sermaye Yaklaşımları Açısından Türk Toplumunun Sosyal Sermaye Potansiyeli: Ortadoğu Sanayi ve Ticaret Merkezi (OSTİM) Örneği. *Akdeniz İ.İ.B.F. Dergisi*, 12, 130-161.
- Perez, V. F., Montes, F. J. L. ve Morales, V. J. L. (2014). Towards Strategic Flexibility: Social Networks, Climate and Uncertainty. *Industrial Management & Data Systems*, 114(6), 858-871.
- Perks, H., Kowalkowski, C., Witell, L. ve Gustafsson, A. (2017). Network Orchestration for Value Platform Development. *Industrial Marketing Management*, 67, 106-121.
- Podolny, J. M. ve Page, K. L. (1998). Network Forms of Organization. *Annual Review of Sociology*, 24, 57-76.
- Podolny, J. M. (2001). Networks as the Pipes and Prisms of the Market. *American Journal of Sociology*, 107(1), 33-60.
- Polanyi, K. (1944). *The Great Transformation*, Boston: Beacon Press.
- Polanyi, K. (2001). *The Great Transformation*, Boston: Beacon Press.
- Porter, K. A. ve Powell, W. W. (2006). *Networks and Organizations*. The Sage Handbook of Organization Studies.
- Powell, W. W. ve Dimaggio, P. J. (1991). *The New Institutionalism in Organizational Analysis*, Chicago: University of Chicago Press.

- Powell, W. W. ve Grodal, S. (2006). *Networks of Innovators*. The Oxford Handbook of Innovation, Ed. Jan Fagerberg and David C. Mowery.
- Pratono, A. H. (2018). From Social Network to Firm Performance. *Management Research Review*, 41(6), 680-700.
- Provan, K. G. ve Milward, B. H. (2001). Do Networks Really Work? A Framework for Evaluating Public-Sector Organizational Networks. *Public Administration Review*, 61(4), 414-423.
- Provan, K. G. ve Kenis, P. (2007). Modes of Network Governance: Structure, Management and Effectiveness. *Journal of Public Administration Research and Theory*, 18(2), 229-252.
- Rao, H., Davis, G. F. ve Ward, A. (2000). Embeddedness, Social Identity and Mobility; Why Firms Leave the NASDAQ and Join the New York Stock Exchange. *Administrative Science Quarterly*, 45(2), 268-292.
- Ritter, T., Wilkinson, I. F. ve Johnston, W. J. (2004). Managing in Complex Business Networks. *Industrial Marketing Management*, 33(3), 175-183.
- Robinson, S. (2011). Social Networks And Entrepreneurial Growth. *International Journal of Management & Information Systems*, 15(4), 182-187.
- Rodrigues, J. (2004). Endogeneous preferences and embeddedness: A reappraisal of Karl Polanyi. *Journal of Economic Issues*, 38(1), 189-200.
- Sargut, S. A. (2003). *Kurumsal Alanlardaki Örgüt Yapılarının Oluşmasında ve Ekonomik İşlemlerin Yürütülmesinde Güvenin Rolü*. Sosyal Bilimlerde Güven, Ed. Ferda Erdem, Ankara: Vadi Yayınları, 89-124.
- Sargut, S. A., Varoğlu, K., Özen, Ş., Oğuz, F., Sözen, C., Yeloğlu, O. H. ve Sağsan, M. (2007). *Ulusal İş Sistemi ve Örgüt Ağları: Merkez-Çevre İkiliğinin Örgütler Arası İlişkilere Etkisi*. Ankara: Tübitak 106K174 Nolu Araştırma Projesi.
- Schmidt, T. ve Braun, T. (2015). When Cospecialization Leads to Rigidity: Path Dependence In Successful Strategic Networks. *Schmalenbach Business Review*, 67(4), 489-515.
- Shen, X., Dai, Q., Mao, S., Chung, F. L. ve Choi, K. S. (2021). Network Together: Node Classification via Cross-Network Deep Network Embedding. *IEEE Transactions on Neural Networks and Learning Systems*, PP(99), 1-14.
- Shils, E. (2002). Merkez ve Çevre. çev. Yusuf Ziya Çelikkaya, *Türkiye Günlüğü*, 70, 86-96.
- Singh, A., Kumar, R. ve Singh, Y. N. (2015). Impact of Structural Centrality Based Attacks in Complex Networks. *Acta Physica Polonica B*, 46(2), 305-325.
- Simsek, Z., Lubatkin, M. H. ve Floyd, S. W. (2003). Inter-Firm Networks and Entrepreneurial Behavior: A Structural Embeddedness Perspective. *Journal of Management*, 29(3), 427-442.
- Smith, J. O. ve Powell, W. W. (2008). Networks and Institution. *The Sage Handbook of Organizational Institutionalism*, 594-621.
- Sorenson, O. (2018). Social Networks and the Geography of Entrepreneurship. *Small Business Economics*, 51, 527-537.
- Sousa, C., Fontes, M. ve Videira, P. (2008). The Role of Entrepreneurs' Social Networks in the Creation and Early Development of Biotechnology Companies. *International Journal of Entrepreneurship and Small Business*, 12(2), 227-244.

- Sözen, C. (2021). The town of bent necks: interorganizational causes and consequences of relational rivalry. *Journal of Strategy and Management*, 14(2).
- Szyliowicz, J. S. (1995). State and Business in Modern Turkey by Ayşe Bugra. *International Journal of Middle East Studies*, 27(1), 123-125.
- Swedberg, R. ve Granovetter, M. (1992). *The Sociology of Economic Life*, New Jersey: Prentice Hall.
- Sydow, J. ve Windeler, A. (1998). Organizing and Evaluating Interfirm Networks: A Structurationist Perspective on Network Processes and Effectiveness. *Organization Science*, 9(3), 265-284.
- Thorelli, H. B. (1986). Networks: Between Markets and Hierarchies. *Strategic Management Journal*, 7(1), 37-51.
- Tunçay, S. S. ve Özer, P. S. (2017). Asil-Vekil İlişkilerinin Kültürel Bağlamda Sosyal Ağ Kuramı Çerçevesinde Sosyal Ağ Analizi Kullanılarak İncelenmesi. *İşletme Araştırmaları Dergisi*, 9(2), 478-510.
- Tüsiad, (1991). *Türk Toplumunun Değerleri*, İstanbul: TÜSİAD Yayınları.
- Uzzi, B. (1996). The Source and Consequences of Embeddedness for the Economic Performance of Organizations: The Network Effect. *American Sociological Review*, 61(4), 674-698.
- Uzzi, B. (1997). Social Structure and Competition in Interfirm Networks: The Paradox of Embeddedness. *Administrative Science Quarterly*, 42(1), 35-67.
- Uzzi, B. (1999). Embeddedness in the Making of Financial Capital: How Social Relation and Networks Benefit Firms Seeking Financing. *American Sociological Review*, 64(4), 481-505.
- Venkatraman, V. N. ve Lee, C. H. (2004). Preferential Linkage and Network Evolution: A Conceptual Model and Empirical Test in the U.S. Video Game Sector. *Academy of Management Journal*, 47(6), 876-892.
- Whiteman, G. ve Cooper, W. H. (2000). Ecological Embeddedness. *Academy of Management Journal*, 43(6), 1265-1282.
- Whitley, R. (2000). The Institutional Structuring of Innovation Strategies: Business Systems, Firm Types and Patterns of Technical Change in Different Market Economies. *Organization Studies*, 21(5), 855-886.
- Wolf, H. G. ve Kim, S. (2012). The Relationship Between Networking Behaviors and The Big Five Personality Dimensions. *Career Development International*, 17(1), 43-66.
- Xie, X. ve Gao, Y. (2018). Strategic Networks and New Product Performance: The Mediating Role of Ambidextrous Innovation. *Technology Analysis & Strategic Management*, 30(7), 811-824.
- Yeloğlu, H. O. (2008). Örgütsel Ekoloji Kuramı, Yerleşiklik Kavramı ve Kapanma Oranlarına Yönelik Önermeler. 16. *Ulusal Yönetim ve Organizasyon Kongresi Bildiriler Kitabı*, TC İstanbul Kültür Üniversitesi, 243-247.
- Yoo, M. (2003). *Social Networks and Entrepreneurship in Silicon Valley - Executive Summary*. <http://dx.doi.org/10.2139/ssrn.1371670>.

Zheng, H., Li, D., Wu, J. ve Xu, Y. (2014). The Role of Multidimensional Social Capital in Crowdfunding: A Comparative Study in China and US. *Information & Management*, 51, 488-496.

EKLER

EK 1. ABD'li İş İnsanlarının Üyesi Oldukları Bazı Ağ Örgütlerinin Kapsamları ve Amaçları

Ağ Örgütünün Adı	Ağın Kapsamı ve Amacı
TAB The Alternative Board	Rakip olmayan girişimciler ve üst düzey yöneticilerden oluşan danışma kurulları yoluyla, girişimcilerin işlerini kolaylaştırmak ve geliştirmede birbirlerine yardımcı olmak için bir araya gelinen bir girişimci ağ örneğidir.
USHCC United States Hispanic Chamber of Commerce	Hispanik ekonomik kalkınmayı teşvik etmek ve Amerikan toplumunun yararına sürdürülebilir refah yaratmak amacıyla kurulmuş ticaret odasıdır.
NAWBO National Association of Women Business Owners	Kadın girişimcilerin dünya çapında ekonomik, sosyal ve politik güç alanlarına destek olarak, üyelerinin servet yaratma kapasitesini güçlendirmek ve girişimci topluluk içinde ekonomik kalkınmayı teşvik etmek, iş kültüründe yenilikçi ve etkili değişim yaratmak, stratejik ittifaklar, koalisyonlar ve bağlantılar kurmak, kamu politikasını dönüştürmek ve kanaat önderlerini etkilemek amacıyla olan ülkenin önde gelen kadın ticaret örgütü ağıdır.
NAMC National Association of Minority Contractors	Amerika Birleşik Devletleri'ndeki en eski azınlık inşaat ticaret birliği olarak, milyonlarca azınlık ticaret işçisinin önde gelen sesi ve inşaat endüstrisindeki belgesiz gazilerin savunucusu olarak, yerel bölümler ağı aracılığıyla ve stratejik ve kurumsal ortaklıklar ile işbirliği içinde fırsatlara erişim, savunuculuk ve yüklenici geliştirme eğitimi sağlayarak üyelerine kapasite geliştirme konusunda yardımcı olur.
NBCC National Black Chamber of Commerce	Amerika Birleşik Devletleri'nde girişimcilik ve kapitalist faaliyetler ve Siyah Diaspora ile etkileşim yoluyla Afro-Amerikan topluluklarını ekonomik olarak güçlendirmeye ve sürdürmeye adanmıştır.
IAICC Indian American International Chamber of Commerce	Amerika Birleşik Devletleri'nin, Hindistan Cumhuriyeti'nin ekonomik kalkınmasını dünyanın geri kalanıyla birlikte herkesin yararına desteklemek ve teşvik etmek.
ENET Boston Entrepreneurs' Network	Katılımcıları ve üyeleri için ağ kurmak, fikirleri hakkında konuşmak, girişimlerini sergilemek ve iş yapmak için önemli bir alan sağlayan, girişimcilerin bir fikrinin başarılı bir ürün veya hizmet işine dönüştürmek için gerekli bilgi ve kaynaklarla buluşturan bir örgüttür.
Rotary Rotary Club International	Dünya genelinde girişimci ve profesyonellerinin dostluklar kurmalarına yardımcı olma geleneği ve kültürü ağıdır. İnsanların birleştiği ve kalıcı bir değişim yaratmak için harekete geçtiği bir dünya gören komşu, arkadaş, lider ve problem çözücünün küresel bir ağıdır. Dürüstlüğü teşvik etmek ve iş, profesyonel ve toplum liderlerinden oluşan dostluklar aracılığıyla dünya anlayışını, iyi niyetini ve barışı geliştirmek.
BNI Business Networking International	Benzer düşünen iş profesyonelleriyle uzun süreli ilişkiler geliştirecek, yönlendirmeli pazarlama yoluyla fırsatlar yaratacak ve iş becerilerini geliştiren bir iş yönlendirme ağıdır. Üyeler, başarı için gerekli eğitim, yapı ve teknolojiyi sağlayan küresel bir ekip tarafından desteklenir.
USChamber U.S. Chamber of Commerce	Üyelerine yardım edecek büyümeyi yönlendirmek için doğru düzenleyici ortama, ticaret gündemine, yasal sisteme, işgücü politikalarına ve modern ekonomi kuralları ile iş yaratılmasına ve ekonominin büyümesine yardımcı olan politikaları savunan bir ticari temsil örgütü ve bölgesel ağ oluşturma etkinlikleri kapsar.
ABWA American Business Women's Association	Çeşitli mesleklerden iş kadınlarını bir araya getirmek ve onlara liderlik, eğitim, ağ kurma desteği ve ulusal tanınma yoluyla kişisel ve profesyonel olarak kendilerinin ve değerlerinin büyümesine yardımcı olma fırsatları sağlamaktır.
EO Entrepreneurs' Organization	Girişimcilikte küresel düşünce lideri olarak, forumlarında girişimci olmanın zorluklarını paylaşma ve 10.000'den fazla meslektaş ile buluşma fırsatı verir. Bir mentora erişim sağlar, özelleştirilmiş öğrenme programları sunar ve size küresel ağ oluşturma etkinliklerine katılma şansı verir, Sağlık Vakfı aracılığıyla bir sağlık hizmeti seçeneği bile vardır. Girişimciler için dünyayı dönüştürenlerin hayatlarını dönüştürmeye yardımcı olan bir ağıdır.
YEC Young Entrepreneur Council	Girişimciler arası forumlar, faydalı ürün ve hizmetlerde indirimler, yüz yüze etkinlikler ve içerik oluşturma ve dağıtım konusunda yardımcı olacak bir editör ekibi yer alır. Mentorluk tartışmalarına ve yayınlara katılma şansı ve ayrıca ücretsiz FoundersCard üyeliği bulunur. 45 yaşında veya daha genç, bir işletmenin kurucusu veya kurucu ortağı, minimum 1 milyon ABD doları gelir sağlıyorsanız YEC üyesi olabilirsiniz.
SEA Social Enterprise Alliance	Tecrübeli girişimci ile ilk sosyal girişimcilerin buluşmasını planlamak için bir araya gelen girişimcilere kaynaklar ve ağ fırsatları sağlar. Sosyal girişimin daha etkili ve sürdürülebilir sosyal etki için bir güç olarak potansiyeline ulaşmasıdır. Sosyal girişimleri ve sosyal girişimcileri başarılı olmak için ihtiyaç duydukları araç ve kaynaklarla güçlendiriyor ve gelişebilecekleri bir sosyal girişim ekosistemini teşvik etmek için çalışmaktadır.
USASBE United States Association Small Business and Entrepreneurship	Dört konuya odaklanan bir topluluktur: girişimcilik eğitimi; girişimcilik araştırması; girişimcilik desteği; ve kamu politikası. Ayrıca, girişimciler, eğitimciler ve politika yapımcılarla ağ kurma fırsatları sunan çevrimiçi kariyer merkezlerine erişim sağlarlar.
AEN Asian-American Entrepreneurs Network	Ortak kültüre sahip ağ üyesi girişimciler birbirlerini destekler ve kaliteli insanlarla ağlarını genişletmek isterler. En iyi uzmanlığa erişim sağlayacak etkinlikler düzenlemeye ve yeni iş ilişkileri oluşturmak amaçlanmaktadır.
InBIA Uluslararası İş İnovasyonu Derneği	Küresel bir ağ olarak, ağ üyelerinin benzersiz topluluklarının ve bölgelerinin ihtiyaçlarına daha iyi hizmet etmelerine yardımcı olmak için endüstri kaynakları, eğitim, etkinlikler ve küresel programlama sağlayarak tüm ekosistemi zenginleştir hedeflenmektedir. Misyonu, girişimcilerinin hayallerini küresel refahi gerçeğe dönüştüren yenilikçi işlere dönüştürmelerine yardımcı olmaktır.
U.S. SBA SCORE U.S. Small Business Administration	ABD Küçük İşletme İdaresi'nin (SBA) bir kaynak ortağı olarak küçük işletmelerin eğitim ve mentorluk yoluyla büyümelerine ve hedeflerine ulaşmalarına yardımcı olmayı kendini adanmış, kar amacı gütmeyen bir kuruluştur. Misyonu, mentorluk ve eğitim yoluyla canlı küçük işletme topluluklarını teşvik etmek iken vizyonu ise her bir insanın gelişmek için gerekli desteğe sahip olmasının sağlanmasıdır.
WEBO Women Entrepreneurs and Business Owners Network	Ticari ileri danışma grubu ağı olarak, kadın işletme sahiplerine ve girişimcilere profesyonel gelişim, canlı uzmanlık ve ağ oluşturma fırsatı veriyor. Farklı türde bir ağ kurma organizasyonu arayan tutkulu, motive kadın girişimciler ve işletme sahipleri için bir sohbet ve topluluk oluşturuyor, profesyonel ağlarını genişletme fırsatı ve işlerini büyütürken birbirlerini destekleme, teşvik etme ve birbirlerinden öğrenme fırsatı sunuyor.

SSAD

Stratejik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi

ISSN 2587-2621

Volume 5 Issue 3, November 2021

sisaddergi@gmail.com

Makale Türü/Article Type: Derleme/Collected Work

Makale Gönderim Tarihi/Received Date: 23.05.2021

Makale Kabul Tarihi/Accepted Date: 27.07.2021

DOI: 10.30692/sisad.941490

ETKİNLİK PAZARLAMASI: AVANTAJLARI, ZORLUKLARI VE STRATEJİLERİ ÜZERİNE KAVRAMSAL BİR DEĞERLENDİRME

Event Marketing: A Conceptual Assessment of Advantages, Challenges and Strategies

Yasemin GEDİK

Dr.

Sosyal Bilimler Enstitüsü, İşletme Yönetimi Ana Bilim Dalı

ORCID ID: 0000-0002-1166-3227

dr.yasemingedik@hotmail.com

Atıf/Citation: Yasemin Gedik, (2021), “Etkinlik Pazarlaması: Avantajları, Zorlukları ve Stratejileri Üzerine Kavramsal Bir Değerlendirme”, *Stratejik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, C.5, S.3 Kasım 2021 s.497-515.

Özet: 2000'lerden itibaren pazarlama ve medya iletişiminde büyük bir değişim meydana gelmiştir. Tüketicilerin geleneksel reklamcılığa gittikçe daha az tepki vermesi sorunuyla karşı karşıya kalan pazarlamacılar, potansiyel müşterilere ulaşmak için yeni yollar aramaya başlamıştır. Etkinlik, pazarlama hedeflerine ulaşmak için canlı olarak gerçekleşen bir pazarlama iletişim faaliyetidir. Etkinlik pazarlaması, bir ürünü, amacı veya organizasyonu tanıtmak için temalı bir etkinlik tasarlama ve geliştirmeyi içerir. Etkinlik pazarlamasının temel hedeflerinden biri, tüketici deneyimini ve işletmenin ürünlerine ilişkin marka farkındalığını arttırmaktır. Müşterilerin bizzat yaşadığı deneyimler, gerçeklik kavramını belirlemede geleneksel reklamlarla iletilen dolaylı deneyimlerden daha güçlü olduğundan, etkinlikler, görme, ses, koku, tat ve dokunmayı içeren çok yönlü marka deneyimleri oluşturmak için daha etkilidir. Etkinlik pazarlaması, günümüzde işletmeler tarafından yoğun bir biçimde kullanılmaktadır. Bu çalışma etkinlik pazarlaması ile ilgili geniş bir teorik çerçeve oluşturmaya odaklanmaktadır. Ayrıca çalışma güncel istatistiklerle birlikte etkinlik pazarlama stratejilerini de inceleyerek söz konusu pazarlama kararlarını alırken işletme yöneticilerine yardımcı olmayı amaçlamaktadır.

Anahtar kelimeler: Etkinlik pazarlaması, etkinlik, etkinlik türleri, sponsorluk

Abstract: There has been a great change in marketing and media communication since the 2000s. Faced with the problem of consumers becoming less and less responsive to traditional advertising, marketers have begun to look for new ways to reach potential customers. An event is a marketing communication activity that takes place live to achieve marketing goals. Event marketing involves designing and developing a themed event to promote a product, purpose or organization. One of the main goals of event marketing is to increase the consumer experience and brand awareness of the business's products. Since the experiences experienced by customers themselves are stronger in determining the concept of reality than indirect experiences conveyed by traditional advertisements, events are more effective for creating multi-faceted brand experiences that include sight, sound, smell, taste and touch. Event marketing is used extensively by businesses today. This study focuses on establishing a broad theoretical framework for event marketing. In addition, the study aims to assist business managers in making these marketing decisions by examining event marketing strategies along with up-to-date statistics.

Keywords: Event marketing, event, event types, sponsorship

GİRİŞ

2000'lerden itibaren pazarlama ve medya iletişimde köklü bir değişim meydana gelmiştir. Geleneksel reklamcılık medya harcamalarının en büyük yüzdesine sahipken görece payı azalmaya ve kitle iletişim araçlarının reklam gelirleri hızla düşmeye başlamıştır. Geleneksel reklamcılığa gittikçe daha az tepki verilmesi sorunuyla karşı karşıya kalan pazarlamacılar, tüketicileri ikna etmeye yönelik geleneksel kitle iletişim araçlarına dayalı modelleri yeniden değerlendirmeye ve yeni pazarlama iletişimi araçları aramaya başlamışlardır (Zarantonello ve Schmitt, 2013, s. 3). Dahası, son yıllarda işletmeler, tüketicilerin davranışlarını etkileyen duygusal faktörlere odaklanmaktadır. Duygusal faydalar yoluyla farklı avantajlar yaratmak, pazarlama başarısının anahtarlarından biridir. Bu durum, pazarlama iletişim karmaşasının önemli bir unsuru olan etkinlik pazarlamasında önemli bir büyümeye yol açmıştır (Martensen vd., 2007, s. 283). Etkinlik pazarlamasının yeni, etkileşimli ve ilgi çekici etkinlikler yoluyla daha derin tüketici katılımı oluşturma yeteneği, işletmeler arasında büyük ilgi görmektedir (Tafesse, 2016, s. 34).

Etkinlik pazarlaması, son yirmi yılda popülerlik kazanan deneysel bir tanıtım aracıdır (Tuppurainen, 2015, s. 34). Etkinlik pazarlaması, amacı hedef grupları deneysel faaliyete dâhil ederek bir işletmenin pazarlama mesajlarını yaymak olan bir iletişim aracıdır ve diğerlerinin yanı sıra, etkinlik sponsorlukları, ticari gösteriler, mağazalar, ürün lansmanları, basın konferansları, yarışmalar ve sokak gösterileri gibi çeşitli biçimlerde gerçekleştirilebilir (Tafesse, 2016, s. 35). Etkinlik pazarlaması, konserler, fuarlar ve spor etkinlikleri gibi özel etkinliklerde şirketler ve müşterileri arasında yüz yüze görüşmeyi içeren bir tanıtım stratejisidir. Event Marketing Institute tarafından 2012 yılında yapılan araştırmaya göre, etkinlik pazarlaması katılımcılarının %58'i pazarlanan ürünü etkinlikten sonra satın almış ve bu tüketicilerin %86'sı markanın düzenli müşterisi olmuştur (<https://www.marketing-schools.org/>, 2020).

Etkinlik pazarlaması kavramının kapsamını ve net sınırlarını belirlemek çok zordur. Bu konudaki faaliyetlerin ölçeği çok geniş ve çeşitlidir. Etkinlik pazarlamasının son zamanlarda bölgesel pazarlamanın en önemli araçlarından biri haline geldiği ve yerel yönetim birimlerinin şehirleri ve bölgeleri tanıtmak için bu araçtan yararlandıkları görülmektedir (Wyrwysz, 2018, s. 568). Etkinlik pazarlamasının ana hedeflerinden biri, tüketici deneyimini ve şirketin ürünlerine ilişkin marka farkındalığını artırmaktır. Bu deneyimler genellikle, işlevsel değerlerin yerini alan duygusal, bilişsel, duyuşsal, davranışsal ve ilişkisel değerleri içerir (Alopaeus, 2016, s. 24). 2018'de Harvard Business Review tarafından 739 yöneticiyle yapılan ankette, katılımcıların %52'si, etkinlik pazarlamasının diğer pazarlama kanallarından daha fazla işletme değeri sağladığını belirtmiştir (Harvard Business Review, 2018). Endless Event'in 400 pazarlamacıyla gerçekleştirdiği Event Marketing 2018 Benchmarks and Trends Report'a göre, pazarlamacıların %80'i canlı etkinliklerin işletmelerin başarısı için kritik önem taşıdığına inanmaktadır (Rafalson, 2017).

Etkinlik pazarlaması genellikle sponsorluğu içerir ancak, bir etkinlik, birey veya kuruluşla ilişkilendirme için ödeme yapılmasını içeren sponsorlukla karşılaştırıldığında, etkinlik pazarlaması, bir etkinliğin sahnelenmesi ve/veya bir firmanın sponsorluk ücreti ödeyerek veya ödemediği başka bir kuruluşun etkinliğiyle ilişkilendirme çabalarını ifade eder (Close vd., 2006, s. 421). Ek olarak, etkinlik pazarlaması, deneysel (experiential) pazarlama ve yaşam tarzı (lifestyle) pazarlaması ile de benzer anlamlarda kullanılabilir. Ancak literatürde etkinlik pazarlaması alanında yapılan çalışmalar oldukça kısıtlıdır. (Wood ve Masterman, 2008, s. 2). Benzer şekilde Gupta (2003, s. 94) önemli bir etkinlik pazarlaması zorluğu olarak bilimsel araştırmanın dayandırılacağı sistematik bir bilgi bütünü ve kavramsal çerçevenin eksikliği tespit etmiştir. Öte yandan Tablo 1, literatürde etkinlik pazarlaması ile ilgili yapılan çalışmaların bir özetini sunmaktadır

Tablo 1: Etkinlik Pazarlaması Literatürü

Yazar(lar)	Bulgular
Mpuon vd., 2021	Bulgular, etkinlik pazarlamasının girişimciliğin büyümesi üzerinde olumlu bir etkisi olduğunu göstermektedir.
Wang vd., 2021	(i) Etkinliği deneyimlemeden önce, tüketicilerin etkinlik ortamına ilişkin duygusal değerlendirmesinin hem beklenen etkinlik eğlencesini hem de algılanan etkinlik kalitesini etkilemektedir (ii) Algılanan etkinlik kalitesi turistlerin etkinlik sponsoruna yönelik satın alma niyetlerini arttırmaktadır (iii) Gerçek etkinlik eğlencesi ile satın alma niyetleri arasındaki ilişki, uluslararası turistler için daha güçlüdür (iv) Ürün bilgisinin satın alma niyetleri üzerindeki etkisi yerli turistler (uluslararası turistlere kıyasla) daha güçlüdür.
Rachmadhian ve Chaerudin, 2020	Bulgular, etkinlik pazarlamasının marka bilinirliği üzerinde olumlu bir etkisi olduğunu göstermektedir. Müşteriler, yenilikçi ve entegre bir kurumsal etkinlik beklemektedir. Etkinlik pazarlaması, müşterilere unutulmaz bir deneyim yaşatmak için iyi tasarlanmalıdır.
Malik ve Yunus, 2020	Bulgular, etkinliklerin bir tanıtım, potansiyel müşterilere deneyim sağlama, distribütörler/ satıcılar aracılığıyla işletmeler ve tüketiciler arasında ilişki kurma aracı olduğunu göstermektedir.
Skard vd., 2020	Bulgular, tüketicilerin etkinlik ve işletme hakkındaki değerlendirmelerinin, etkinliğin kaynağına bağlı olarak önemli ölçüde farklılık gösterdiğini ve her iki etkinlik türünün de (sponsorluk ve ev sahipliği) markayla ilişkili güçlenmeden çok şey kazanacağını göstermektedir. Etkilere yönelik anahtar hususlar, işletmenin algılanan samimiyeti, işletme-etkinlik uyumu ve etkinlik için harcanan algılanan kaynak miktarıdır.
Jeong ve Kim, 2020	Etkinlik kalitesi, destinasyon görüntüsünü, algılanan değeri ve turist memnuniyetini olumlu yönde etkilemektedir.
Wanyeri, 2020	Çevrimiçi etkinliklere katılım ile işletme performansı pozitif ve anlamlı bir şekilde ilişkilidir (ii) fiziksel etkinliklere katılım ile işletme performansı pozitif ve anlamlı bir şekilde ilişkilidir.
Harb vd., 2019	Algılanan memnuniyet ve algılanan davranışsal kontrol, katılımcıların etkinlikleri öğrenmek ve bunlara katılmaya karar vermek için bir araç olarak sosyal medyayı kullanmaya yönelik tutumlarını etkileyecektir. Katılımcıların sosyal medyayı kullanma konusundaki davranışsal niyetleri, etkinliklere katılma kararlarını etkileyecektir.
Langvik vd., 2019	Bulgular, eğlence, özgünlük, yenilikçilik ve kalitenin sosyal medya bağlamında etkinlik pazarlamasının önemli unsurları olduğunu göstermektedir.
Wanderoy vd., 2018	Etkinlik pazarlaması; müşterilerin markaya yönelik bilişsel tutumunu, müşterilerin markaya yönelik duygusal tutumunu, müşterilerin markaya olan bilişsel güvenini, müşterinin markaya olan duygusal güvenini olumlu yönde etkiler. Ek olarak, etkinlik pazarlaması, müşteri marka ilişkisini güçlendirir.
Liu vd., 2018	Hem etkinlik pazarlamasının hem de reklam harcamalarının şirket geliri ve marka değeri üzerinde olumlu etkileri olduğu görülmektedir.
Chien ve Chen, 2017	Etkinlik pazarlamasının marka sadakati üzerinde hem doğrudan hem de dolaylı etkileri vardır.
Parshakov vd., 2017	Etkinlik pazarlamasının kullanımının eSpor üreticilerinin satışları üzerinde net bir olumlu etkisi olduğu görülmektedir.
(Jadelind & Öjerbrant, 2016)	Günümüzde işletmeler sponsorlukları uzun vadeli bir ilişki ve işbirliği olarak ayrıca sadece tek seferlik bir etkinlik değil, marka değeri

	oluşturmak için bir araç olarak görmektedir. Ana sponsorluk hedefleri; marka bilinirliği, marka imajı / kamu algısı, müşteri ilişkilerini geliştirmek ve hedef pazarlara ulaşmaktır. Ek olarak Bu çalışmada incelenen işletmelerin sponsor olduğu en yaygın etkinlik türleri, toplantılar / konferanslar ve ardından spor, hayır kurumları, güzel sanatlar, ürün lansmanları ve yarışmalardır.
Parahiyanti ve Hussein, 2016	Bulgular, etkinlik marka bilinirliğinin, etkinlik marka imajı, etkinlik marka kalitesi ve etkinlik yeniden ziyaret niyeti üzerinde olumlu ve anlamlı bir etkiye sahip olduğunu göstermektedir.
Tuppurainen, 2015	Bulgular, niş bir medya şirketinin, etkinlikler aracılığıyla markalarını farklılaştırarak müşterileriyle ilişkiler kurabileceğini ve reklam verenlerin ulaşmak istediği etkileşimli bir marka topluluğunu teşvik edebileceğini göstermektedir.
Ara vd., 2014	Etkinlik pazarlaması, iyi niyet geliştirmek, müşteri-şirket ilişkisi oluşturmak ve daha fazla yeniden satın alma eğilimi sağlamak için diğer geleneksel reklam yöntemlerine kıyasla nispeten daha etkili bir tanıtım şeklidir.
Jonsson, 2013	Bulgular, etkinlik sponsorluğunun marka imajı üzerinde etkisi olabileceğini göstermektedir. Ayrıca, hangi etkinliğe sponsor olunacağı ve bu etkinliğin neyi gerektirdiğini seçme sürecinin, marka imajı üzerindeki etkisi açısından kesinlikle çok önemli olduğunu görülmektedir. Etkinlik ve sponsor arasındaki benzerliğin yanı sıra etkinlik türü, etkinlik sponsorluğunda dikkate alınması gereken en önemli değişkenlerdir.
Zarantonello ve Schmitt, 2013	Etkinlik sonrası marka değeri, etkinlik öncesi marka değerinden önemli ölçüde daha yüksektir; Etkinliğe katılım, marka değerini arttırmaktadır.
Vila-Lopez vd., 2013	Etkinlik deneyiminin öncülleri ile ilgili olarak, katılım ve marka deneyimi önemli bir etki olarak tanımlanmıştır. Ayrıca, marka deneyiminin, heyecan verici marka kişiliği üzerinde olumlu bir etkiye sahip olduğu ve bunun da marka itibarını artırdığı görülmüştür.
Vel ve Sharma, 2010	Etkinlik pazarlaması, etkinlik için belirlenen hedefleri gerçekleştirmek için iyi hazırlanmış bir entegre pazarlama iletişim stratejisinin desteğini gerektirir.
Lacey vd., 2010	Katılımcıların etkinlik sponsorunun ürünleri hakkındaki bilgilerinin ve sponsorun sosyal açıdan sorumlu olarak algılarının, katılımcıların sponsora olan bağlılığını ve sponsorun ürünlerini satın alma niyetlerini arttırdığı görülmektedir.
Drengner vd., 2008	Bulgular, etkinlik pazarlamasının, marka imajını etkilemek için başarıyla kullanılabileceğini göstermektedir.
Rowley ve Williams, 2008	Müzik festivalleri marka sponsorluğunun markanın hatırlanması, marka bilinci ve tutumu üzerinde etkisi olduğu görülmektedir.
Gwinner ve Bennett, 2008	(i) Yüksek marka uyumu algısı, etkinlik sponsoru uyumu konusunda daha yüksek algılara yol açar; (ii) Bir sporla daha yüksek düzeyde özdeşleşme, etkinlik sponsorunun uyumu konusunda daha yüksek algılarla sonuçlanacaktır; (iii) etkinlik sponsoru uyumunun daha yüksek algılanması, sponsor markaya karşı daha olumlu bir tutumla sonuçlanır; (iv) sponsor markaya karşı olumlu bir tutum, daha yüksek satın alma niyetleriyle sonuçlanır.
Close vd., 2006	Etkinlik deneyimlerinin bir sonucu olarak daha toplum odaklı katılımcıların sponsor hakkında daha olumlu bir görüşe sahip olduğu görülmektedir. Sponsorla ilgili olumlu görüşler, sponsorun ürünlerinin satın alma niyetinin artmasına katkıda bulunmaktadır. Ek olarak, sponsor ve etkinlik hakkında hevesli, aktif ve bilgili tüketicilerle birlikte etkinlik

	pazarlamasının, tüketiciyi meşgul etmek için değerli bir kaldıraç görevi gördüğünü işaret etmektedir.
Jalleh vd., 2002	Bulgular, sponsorluğun hem marka farkındalığını hem de marka tutumunu etkileyebileceğini göstermektedir.

Bu çalışma etkinlik pazarlaması ile ilgili geniş bir teorik çerçeve oluşturmaya odaklanmaktadır. Ayrıca çalışma güncel istatistiklerle birlikte etkinlik pazarlama stratejilerini de inceleyerek söz konusu pazarlama kararlarını alırken işletme yöneticilerine yardımcı olmayı amaçlamaktadır. Bu amaçla, öncelikle etkinlik ve sponsorluk kavramları açıklanmış, ardından etkinlik pazarlaması kavramı, etkinlik pazarlamasının özellikleri, etkinlik türleri incelendikten sonra çalışma, etkinlik pazarlamasının avantajları, etkinlik pazarlamasında karşılaşılan sorunlar ve etkinlik pazarlaması stratejileri anlatılarak sonlandırılmıştır.

Etkinlik ve Sponsorluk Kavramı

Kotler (2002) etkinlikleri, belirli mesajları hedef kitlelere iletmek için tasarlanmış olaylar olarak tanımlamaktadır. Bu tanım, terime oldukça geniş bir yaklaşım sağlar (Winkelmann, 2016, s. 19). Oxford Dictionary etkinliği, (i) olan bir şey, özellikle önemli bir şey; (ii) planlanmış bir kamusal veya sosyal olay; (iii) bir spor programındaki yarışlardan veya yarışmalardan biri olarak tanımlamaktadır (<https://www.oxfordlearnersdictionaries.com/>, 2021). Etkinlikler, ister kamusal ister özel olsun ya da ticari, yardım vb. bir nedenle kutlama veya anma amacıyla düzenlensin, insanları bir deneyimi paylaşmak ve ölçülebilir sonuçlar elde etmek için bir araya getiren organizasyonlardır. Ayrıca, hızla gelişen etkinlik endüstrisi, bugün dünyadaki en büyük istihdam potansiyeline ve olumlu ekonomik etkiye sahip endüstrilerden biridir (Karacaer, 2021). Etkinlik, pazarlama hedeflerine ulaşmak için canlı gerçekleşen bir aktivite ve pazarlama iletişim faaliyetidir. Etkinlikler, hedef kitleyi ilgilendirir, onları işletmeye/ ürünlere dâhil eder ve hedef kitleye her duyuya hitap eden bir deneyim yaşatır. Etkinlik temelli iletişim aynı zamanda ağızdan ağza iletişimi de harekete geçirme eğilimine sahiptir (Martensen ve Gronholdt, 2008, s. 44-45). Bununla birlikte, bir etkinlik geçicidir, planlanabilir veya plansız yapılabilir, belirli bir süreye sahiptir ve en önemlisi benzersizdir (Masterman, 2010, s. 12).

Sponsorluk, reklam karşılığında bir televizyon veya radyo programı, web sitesi, spor etkinliği veya başka bir faaliyet için para sağlama eylemidir (<https://dictionary.cambridge.org/>, 2021). Pazarlama karmaşasının ayrılmaz bir unsuru olan sponsorluk Sandler ve Shani (1993) tarafından, olay veya faaliyetle doğrudan ilişkilendirme karşılığında bir organizasyon tarafından bir olay veya faaliyete kaynak (para, insanlar veya ekipman) sağlanması olarak tanımlanmaktadır. Tarihsel olarak en çok aranan sponsorluk faaliyetlerinden biri isim sponsorluğu olmuştur. Sponsorluk, bir mülke (genellikle spor, eğlence, kar amacı gütmeyen etkinlik veya organizasyon), söz konusu mülkle ilişkili kullanılabilir ticari potansiyele erişim karşılığında ödenen nakit ve/veya aynı ücrettir. İsim sponsorluğu bu tanıma göre, bir mülkün, etkinliğin veya faaliyetin resmi adını mevcut mülk, etkinlik veya etkinlik sahibine ödeme karşılığında paylaşma hakkı olarak açıklanabilir. Sponsorluğun, marka imajı ve itibarı, artan farkındalık seviyeleri, satışlar ve daha büyük pazar payı, çalışan ve müşteri ilişkilerini geliştirme, iyi niyeti teşvik etme gibi birçok potansiyel faydaları bulunmaktadır (Papadimitriou vd., 2008, s. 212; Clark vd., 2009, s. 170).

Hem sponsorluk hem de etkinlik pazarlaması, işletmelerin entegre iletişim stratejilerinde merkezi oyuncular olarak ortaya çıkmıştır (Finney vd., 2010, s. 2). Sponsorluk, bir kuruluşun mesajını ve bir ürün, marka veya hizmet imajını hedef pazara iletmek için kullanılır ve en hızlı büyüyen pazarlama iletişimi araçlarından biridir. Etkinlik sponsorluğundaki büyümenin nedenleri arasında medya reklamcılığının yükselen maliyeti ve geleneksel iletişim biçimlerine halkın artan ilgisizliğiyle birlikte bu etkinliklerin medyada daha fazla yer alması bulunmaktadır. Sponsorluk, ulusal ve kültürel engelleri aşma becerisine sahip, uygun maliyetli bir alternatif tanıtım stratejisidir. Sponsorluk, iki ana faaliyeti içerir: (i) bir sponsor ile sponsor olunan kuruluş

arasında, ikincisinin bir ücret aldığı ve birincisinin sponsor olunan faaliyetle ilişkilendirme hakkını elde ettiği bir değişim ve (ii) sponsor tarafından ortaklığın pazarlanması. Bir işletmenin kendisini sponsor olarak tanıtmalarının birçok yolu vardır. En popüler olanlar tabelalar, afişler veya özel programlardır ve ödüller, ücretsiz ürün örnekleri ve perakende promosyonları ile desteklenebilir (Dolge ve Marmbrandt , 2012, s. 8; Jagre vd., 2001).

Etkinlik pazarlamasının köklerinin 19. yüzyılın ortalarından beri var olan ticari sponsorlukta bulunduğu literatürde yaygın bir düşüncedir. Ancak, bugün bilinen şekliyle sponsorluk terimi 1930'lara kadar kullanılmamıştır (Tuppurainen, 2015, s. 36). Clow ve Baack'a (2007) göre sponsorlu etkinliklere veya özel etkinliklere katılan kişiler, gerçekleşen etkinlik hakkında hâlihazırda olumlu duygulara sahiptir. Bu olumlu tutumlar fon sağlayan bir şirkete kolaylıkla aktarılabilir. Dahlen vd. (2010) göre sponsorluğun dört ana özelliği vardır (Grimaldi, 2014, s. 29-30):

- * Alan: Sponsorluk türünü ifade eder. Örn. sanat, spor, medya veya hayır işleri.
- * Kompozisyon: Sponsorun münhasırlığını ifade eder. Sponsorlar ne kadar çok olursa, etkinlikle ilişkilendirme o kadar zayıf olur ve insanların sponsorları fark etmeme veya unutma riski o kadar büyük olur.
- * Durum: Olayın boyutu ve prestijini ifade eder. Etkinlik ne kadar büyükse, sponsorun imajındaki potansiyel artış o kadar büyük olur. Bununla birlikte, küçük bir olay daha kişisel bir deneyim içerebilir.
- * Süre: Sponsorluğun uzunluğunu ifade eder. Sponsorluk ne kadar uzun olursa, görüntü aktarımı o kadar güçlü olur.

2018 yılında Harvard Business tarafından 739 işletme yöneticisiyle gerçekleştirilen ankette, katılımcıların % 93'ü organizasyonlarının etkinliklere ev sahipliği yapmaya ve %85'i sponsorluk etkinliklerine öncelik verdiğini belirtmiştir. Ortalama olarak, ankete katılanlar kuruluşlarının yılda 73 etkinliğe ev sahipliği yaptığını ve 62 etkinliğe sponsor olduklarını iletmiştir. Kuruluşlarının etkinlik bütçelerini bilen katılımcıların % 36'sı, pazarlama bütçelerinin % 20'sinden azını etkinliklere harcadıklarını söylerken, % 20'si, % 21 ile % 50 arasında harcama yaptığını söylemiştir. % 10'u ise, pazarlama bütçelerinin yarısından fazlasını etkinliklere harcadıklarını iletmiştir. B2B işletmeleri, B2C işletmelerine göre etkinliklere biraz daha fazla harcama yapmaktadır. Ek olarak, B2B işletmeleri pazarlama bütçelerinin ortalama % 29'unu etkinliklere ayırırken, B2C şirketleri için bu oran % 19'dur (Harvard Business Review, 2018). Event Marketing Institue, tüketicilerin %72'sinin kaliteli etkinlik içeriği fırsatları ve deneyimleri sunan markaları olumlu olarak gördüklerini ve % 74'ünün markalı etkinlik pazarlama deneyimleriyle ilgilenmenin, tanıtılan ürünleri satın alma olasılıklarını artırdığını vurgulamaktadır (Event Marketing Institue, 2016).

Etkinlik Pazarlaması Kavramı

Etkinlik pazarlaması, 1980'lerde ortaya çıkan nispeten yeni bir fenomendir ancak kökenleri filantropi ve sponsorluğa kadar uzanarak yüzyıldan fazladır (Zarantonello ve Schmitt, 2013, s. 4). Etkinlik pazarlaması, konferans, seminer, sergi, fuar ve işletme yıldönümleri gibi belirli bir olayın tanıtımı ve pazarlanmasıdır. Etkinlik pazarlaması, tüketici deneyimlerine odaklanan ve duygusal ve rasyonel olarak yönlendirilen tüketimi bütünsel bir deneyim olarak ele alan bir deneysel pazarlama aracıdır. Deneyimler genellikle işlevsel değerlerin yerini alan duygusal, duygusal, bilişsel, davranışsal ve ilişkisel değerleri içerir (Vel ve Sharma, 2010, s. 3). Bununla birlikte, literatürde üzerinde uzlaşılmış tek bir etkinlik pazarlaması tanımı bulunmamaktadır. Harb vd. (2019, s. 5), etkinlik pazarlamasını, bir ürünü, amacı veya organizasyonu tanıtmak için temalı bir etkinlik, olay, gösteri veya sergi tasarlama veya geliştirme faaliyeti olarak tanımlamaktadır. Wang vd.(2021, s. 1), etkinlik pazarlamasını, kuruluşu belirli bir faaliyetle ilişkilendirerek bir kuruluşun ve markalarının çıkarlarını geliştirme uygulaması olarak tanımlamaktadır.

Etkinlik pazarlaması, sponsorluğun ötesine geçen bir pazarlama iletişimi biçimidir ve sponsorluğun bir uzantısıdır. Bir başka deyişle, etkinlik sponsorluğu genellikle etkinlik pazarlamasının bir alt kümesi olarak görülmektedir. Etkinlik pazarlaması, Kronvall ve Törnroos (1998) tarafından, kurumsal pazarlama ve iletişim hedeflerine ulaşmak için belirli bir yerde, belirli bir zamanda ve belirli bir noktada benzersiz sponsorlu faaliyetlerin veya etkinliklerin kullanılması olarak tanımlanmaktadır (Tuppurainen, 2015, s. 37; Winkelmann vd., 2016, s. 5). Etkinlik pazarlaması ve sponsorluğu birbirine bağlayan diğer bir tanımda, Taylor ve Cunningham'a (1999, s. 425) göre etkinlik pazarlaması, bir etkinlik sponsorluğunun etkinlik teması etrafında bir pazarlama faaliyetleri karışımıyla entegrasyonudur. Sponsorluklar ve etkinlik pazarlaması arasındaki sinerji, ortak uygulanmalarını teşvik eder. Etkinlik pazarlaması, katılımcılar için deneyimler yaratmak ve bir ürün veya hizmeti tanıtmak amacıyla bir işletmenin markasını bir etkinliğe bağlar. Sponsorluğun tek başına belirli ürün bilgilerini aktarma konusunda sınırlı bir yeteneği varken, sponsorlu etkinliklerde etkinlik pazarlaması, işletmelerin tüketicilere iletebileceği bilgi miktarını ve türlerini artırır. Etkinlikler deneyim odaklıdır ve katılımcılar gönüllü olarak katılırlar. Etkinliklere sponsor olmanın potansiyel bir avantajı, işletmelerin geniş kitlelere hızlı bir şekilde ulaşabilmesidir (Lacey vd., 2010, s. 3).

Etkinlik sponsorluğunun aksine, etkinlik pazarlaması, kendi kendine başlatılan pazarlama etkinliklerini hedef kitleler için üç boyutlu, markayla ilişkili bir hiper gerçeklik olarak sahneye çıkaran müşterilerin markaya aşinalığını, imajını, tutumunu ve duygusal bağlılığını olumlu yönde etkilemeyi amaçlamaktadır. Çünkü müşterilerin bizzat yaşadığı deneyimler, gerçeklik kavramını belirlemede geleneksel reklamlarla iletilen dolaylı deneyimlerden daha güçlü olduğundan pazarlama etkinlikleri, görme, ses, koku, tat ve dokunmayı içeren çok yönlü marka deneyimleri oluşturmak için daha etkilidir (Whelan ve Wohlfeil, 2006, s. 316). Etkinlik pazarlaması, deneyim ve marka merkezli bir konseptte gelişmiştir. Etkinlikler, etkinlik katılımcılarıyla etkinliği tasarlayan kuruluşun markaları / ürünleri arasında sürekli bir etkileşim olacak şekilde tasarlanmaktadır. Bu sürekli etkileşim, etkinlik katılımcılarıyla kuruluşun markaları/ürünleri arasında duygusal bağların oluşumunu destekler. Ayrıca etkileşim, etkinlik katılımcılarının, kuruluşun markalarına/ürünlerine yönelik tutumunu olumlu yönde etkiler (Winkelmann, 2016, s. 31). Öte yandan Schmitt (1999) etkinlik pazarlamasının, geleneksel pazarlamadan dört farklı noktada ayrıldığını vurgulamaktadır (Charitsis, 2009, s. 51):

- * Geleneksel pazarlama, işlevsel özelliklere ve faydalara odaklanırken, etkinlik pazarlaması tüketici deneyimlerine odaklanır.
- * Geleneksel pazarlama, tüketicileri rasyonel karar vericiler olarak görürken, etkinlik pazarlaması tüketicilerin hem rasyonel hem de duygusal varlıklar olduğunu kabul eder.
- * Geleneksel pazarlamada kullanılan yöntemler ve araçlar analitik, nicel ve sözeldir; etkinlik pazarlaması ise eklektik yöntemler kullanır.
- * Geleneksel pazarlamada ürün kategorisi ve rekabet dar bir şekilde tanımlanırken etkinlik pazarlamasında tüketim eylemi bütüncül bir yaklaşım olarak görülür.

Etkinlik Pazarlamasının Özellikleri

Etkinlik, promosyonun diğer unsurlarını mükemmel şekilde tamamlayan bütünleştirici bir araçtır. Daha geniş pazarlama faaliyetlerine mükemmel bir şekilde entegre olur. Bu nedenle, etkinlik, ürün pazarlama iletişimi için giderek daha önemli bir araç haline gelmektedir (Wyrwicz, 2018, s. 570). Etkinlik pazarlamasının gücü, tekrarlanmaması ve benzersizliğinde yatmaktadır. Ayrıca etkinlik pazarlaması, insanların deneyimlediklerinin çoğunu hatırlayacakları varsayımına (Ismailova vd., 2019, s. 95) ve ürünün doğru konumlandırılmasına dayanmaktadır (Hoyle, 2016, s. 18-19). Geleneksel reklamcılığının uzak ve tek yönlü doğasının aksine etkinlikler, tüketicilerin markayı anında deneyimleyebilecekleri, doğrudan ve son derece etkileşimli karşılaşmalara olanak tanır. Nitekim, bir etkinlikte doğrudan temas ve etkileşimin akılda kalıcı marka deneyimleriyle

sonuçlanabileceğini vurgulamak için, etkinlik pazarlaması, deneyimsel pazarlama olarak da adlandırılmaktadır (Zarantonello ve Schmitt, 2013, s. 3).

Tafasse (2016, s. 36-37), etkinlik pazarlamasının en kritik özelliklerinin yüksek izleyici katılımı, yenilik, deneyimsel zenginlik ve geçicilik olduğunu belirtmektedir. Mekânsal ve zamansal geçicilik, tüketiciler arasında genellikle yüksek bir aciliyet duygusu uyandırmaktadır. Kısa sürede biten veya başka bir mekana geçen etkinlik düşüncesi, tüketicileri dâhil olmaya ve etkinlikleri mümkün olan en erken fırsatta deneyimlemeye motive eder. Ek olarak Whelan ve Wohlfeil (2006, s. 316), etkinliklerin özellikleri arasında, kendi kendilerine başlatılması ve dramaturjinin altını çizmektedir. Marka mesajı, katılımcıların hayal gücünü harekete geçirmelidir. Etkinlik, tüketicinin günlük yaşamından ne kadar farklı olursa, aktivasyon derecesi de o kadar yüksek olacaktır. Öte yandan, etkinlik pazarlamasının diğer önemli özellikleri şu şekilde sıralanabilir (Wyrwisz, 2018, s. 568):

- * Karmaşık pazarlama hedeflerini uygulayan çok seviyeli iletişim aracı,
- * Geleneksel tanıtım araçlarına alternatif,
- * Duygusal açıdan ilgi çekici bir marka bilinci oluşturma aracı,
- * Medya ve içerik oluşturma moderatörüne ulaşma yolları,
- * Diğer araç ve markaları entegre eden iletişim platformu,
- * Canlı kampanya ve temas noktası; markayla buluşma yeri,
- * B2B ve B2C ilişkilerinin kurulduğu ortam.

Pazarlamacıların % 91'i etkinliklerinin başarısını katılımcı memnuniyetiyle , % 61'i özel etkinlik hedefleriyle ve % 60'ı bütçe içinde kalmaya dayalı olarak ölçmektedir. Etkinlik planlayıcıları, sosyal medyayı (%74) etkinlik pazarlaması için en etkili araç olarak belirtirken, bunu e-posta pazarlaması (% 66), web siteleri (% 60) ve etkinlik kayıt sitesi (% 26) izlemektedir. Pazarlamacıların % 58'i, etkinlikleri öncesinde, sırasında ve sonrasında pazarlama için sosyal medyayı kullanmaktadır. Facebook (%52), etkinlik pazarlaması için kullanılan en popüler kanaldır ve tanıtım için en etkili diğer sosyal medya kanalları LinkedIn (% 26), Twitter (% 13) ve Instagram (% 6) olarak gösterilmektedir (<https://www.eventmanagerblog.com/>, 2021). Öte yandan etkinlik pazarlamasında kullanılan teknolojiler, bunlarla sınırlı olmamak üzere, mobil etkinlik uygulamaları, pazarlama otomasyon sistemleri, yazılım entegrasyonları, canlı yayın, sosyal medya ve sanal ve artırılmış gerçekliktir (Rafalson, 2017).

Etkinlik Türleri

Gupta (2003, s. 87) etkinlikleri, izleyici katılımı ve sponsorun hedefleri temelinde, doğrudan ve dolaylı etkinlikler olarak kategorize etmektedir. Harvard Business Review 2018 araştırması en popüler etkinlik türlerini; konferans/ seminerler, ürün eğitimleri, kurumsal etkinlikler, kahvaltılar, öğle ve akşam yemekleri, ürün lansmanları, basın konferansları, ticaret fuarları, ödül törenleri, kokteyl partileri, bağış toplama / hayırsever etkinlikler, geziler, mağaza içi etkinlikler, kültür festivalleri, pop-up'lar ve müzik festivalleri olarak sıralamaktadır (Harvard Business Review, 2018). Bununla birlikte, çevrimiçi etkinlikler, web seminerleri, sanal etkinlikler ve canlı akış etkinlikleri de işletmeler tarafından yoğunlukla kullanılan etkinlikler arasındadır (<https://www.marketo.com/>, 2021).

Wyrwisz (2018, s. 569), etkinlikleri, kurumsal etkinlikler, iş etkinlikleri, teşvik etkinlikleri ve özel etkinlik olarak dört grupta incelemektedir. Öte yandan, Jago ve Shaw (1998, s. 25), etkinlikleri, rutin/ genel ve özel etkinlik olarak ikiye ayırmaktadır. Özel etkinlikler, festivalleri, majör ve minör etkinlikleri içerir. Major etkinlikler ise, ayırt edici ve mega etkinlikleri içerir:

- * Özel (special) etkinlik: Tüketicie günlük deneyimin ötesinde sosyal fırsat sağlayan, tek seferlik veya nadiren meydana gelen sınırlı süreli bir etkinliktir.
- * Major Etkinlik: Yüksek prestijli, geniş katılımlı ve medyanın ilgisini çeken büyük ölçekli özel etkinliktir. Bu tür etkinliklerin, geleneği vardır ve gerçekleştirilmesi pahalıdır.
- * Ayırt edici (hallmark) etkinlik: Belirli bir bölgede nadiren meydana gelen büyük etkinliklerdir. Genellikle ulusal veya uluslararası ölçekte gerçekleşir.
- * Mega etkinlik: Genellikle uluslararası ölçekte gerçekleşen tek seferlik büyük bir etkinliktir. Bir mega etkinlik, küçük bölgelerin kalkınmasını arttırabilir (Gavinelli vd., 2016, s. 173).
- * Festival ve minör etkinlik: Herkese açık, bir temayı ve kutlamayı içeren etkinliklerdir.

Çevrimiçi etkinlikler, web tabanlı bir arayüz aracılığıyla sunum yapan kişilerle katılımcıları birbirine bağlar. Yaygın çevrimiçi etkinlik türleri arasında web seminerleri, sanal etkinlikler ve canlı akış etkinlikleri yer alır (<https://www.marketo.com/>, 2021). Sanal gerçeklik (VR), kullanıcıların gezinmesi ve etkileşime girmesi amacıyla sanal bir ortam yaratmak için gerçek görüntülerin, sesin ve dokunsallığın bilgisayar tarafından oluşturulan illüzyonlarla değiştirilmesi işlemidir. Teknolojideki son gelişmeler, kullanıcıların 360° çekim ve canlı akış yoluyla gerçek hayattaki videoları deneyimlemesine olanak tanımaktadır. 360°, gerçek dünya sahnesini her yönden yakalayan ve birden çok VR cihazıyla iletilebilen özel kamera sistemlerinin kullanılmasıdır. Etkinlik konuları 360° VR ile çoğaltılabilir ve etkinlik deneyimi simüle edilebilir (Wreford vd., 2019, s. 722). Sanal bir etkinlik, fiziksel bir konuma dayalı, ancak çevrimiçi bir olayı kopyalar. Katılımcıların, evlerinden/ ofislerinden, yalnızca bir dizüstü bilgisayar veya cep telefonu ve bir internet bağlantısı kullanarak küresel bir konferans, ticaret fuarı ya da ürün lansmanlarına katılmalarına olanak tanır (<https://www.ivent-uk.com/>, 2021).

Bizzabo'nun hazırladığı Post Covid-19 Event Outlook Report'a göre, pazarlamacıların %80.2'si sanal etkinliklerle daha geniş bir kitleye ulaşmayı başarmıştır ve %93'ü sanal etkinliklere yatırım yapmayı planlamaktadır. Ancak, %96'sı sanal etkinliklerin yüz yüze gerçekleşen etkinliklerin yerini alacağını düşünmemektedir ve %68'i, hem sanal hem de yüz yüze etkinlikleri içeren karma bir çözümün 2020 ve 2021 etkinlik stratejilerinde önemli bir rol oynayacağını bildirmiştir. Bununla birlikte, katılımcılar için benzersiz ve akılda kalıcı deneyimler yaratmak (%52.9) ve ağ oluşturma fırsatları sağlamak (%68.8) sanal etkinliklerde karşılaşılan önemli bir sorundur. Öte yandan, pazarlamacıların %83,7'si etkinlik bütçelerinin 2021'de COVID-19'dan etkileneceğini düşünmektedir. Ek olarak, sanal etkinlik kayıtlarının % 80'i ücretsizdir (<https://blog.bizzabo.com/>, 2020).

Statista'nın Mayıs 2020'de, 2268 B2B pazarlamacıları arasında gerçekleştirdiği ankette, katılımcıların %50'ye yakını yılda 20 ila 30 arasında sanal etkinlik düzenlediklerini ve %21'i, her yıl 30'dan fazla sanal etkinliğe ev sahipliği yaptığını belirtmiştir (Guttmann, 2021). Nisan 2020'de 1776 pazarlamacıyla gerçekleştirilen Statista anketi ise, katılımcıların yüzde 87'sinin planlanan etkinliklerini iptal ettiğini ve yüzde 66'sının ertelediğini göstermektedir (Guttmann, 2020a). Diğer taraftan, küresel sanal etkinlikler pazar büyüklüğü 2019'da 77.98 milyar \$ olarak değerlendirilmiş ve 2020'den 2027'ye %23.2 bileşik yıllık büyüme oranında (CAGR) büyümesi beklenmektedir (<https://www.eventmanagerblog.com/>, 2021).

Canlı akış, gerçek zamanlı videonun internet üzerinden bir izleyiciye yayınlanmasıdır. Canlı akış, etkinliklere eklendiğinde ek gelir fırsatları sunarken izleyicileri meşgul edebilir ve eğlendiren etkileşimli bir platform oluşturabilir (<https://www.eventmanagerblog.com/>, 2019a). Pazarlamacıların %80'i canlı etkinliklerin işletmelerin başarısı için kritik olduğuna, %95'i, katılımcılara giderek dijitalleşen bir dünyada yüz yüze bağlantılar kurma konusunda değerli bir fırsat sunduğuna inanmaktadır. Ayrıca, Pazarlamacıların %63'ü gelecekte hem bütçe hem de etkinlik sayısı açısından canlı etkinliklere daha fazla yatırım yapmayı planlarken, %50'si,

işletmelerinin canlı etkinlikler planlamaya son derece bağlı olduğunu belirtmektedir (Chibana, 2021).

Web seminerleri, internet üzerinden aktarılan bir sunum, seminer, ders veya atölye çalışmasıdır; rahatlığı ve satın alınabilirliği nedeniyle giderek daha popüler hale gelmektedir (Zoumenou vd., 2015, s. 62). Web semineri pazarının 2023 yılına kadar 800 milyon \$'a ulaşması beklenmektedir. Ortalama bir web semineri 39 ila 60 dakika sürmektedir. İnsanların %93'ü bilgisayarlarından web seminerlerine katılmaktadır. Katılımcıların %92'si web seminerinin bitiminden önce canlı bir soru-cevap oturumu talep etmektedir. Ortalama olarak, bir web seminerine ev sahipliği yapmak 3.000 ila 5.000 \$'ı arasındadır. B2B pazarlamacılarının %58'i web seminerlerini tanıtım aracı olarak kullanmakta ve web semineri başına 500 ila 1.000 potansiyel müşteri oluşturmaktadır. Ek olarak, e-posta, web semineri pazarlamasında en etkili araçtır; kayıtların %73'ü e-postalar aracılığıyla yapılmaktadır (Djordjevic, 2021).

Ticari fuarlar, çok sayıda şirketin bir veya daha fazla endüstri sektörünün ana ürün yelpazesini sunduğu, düzenli aralıklarla gerçekleşen belirli bir süreye sahip etkinlikler olarak tanımlanır. Ticari fuarlar, çok çeşitli satıcılar, alıcılar, tedarikçiler, distribütörler ve araçların belirli bir süre için tek bir yerde toplandığı ve zengin, yüz yüze etkileşimler için verimli bir zemin oluşturduğu oldukça yoğun bir piyasa sistemi oluşturur. Ticari fuarlar, satışları desteklemek, ilişkiler kurmak ve aynı anda bilgi alışverişini kolaylaştırmak için tasarlanmıştır (Tafesse vd., 2017, s. 5). 2019'da küresel B2B ticaret fuarı pazarı 34,4 milyar \$ olarak değerlendirilmiştir ve 2023 yılına kadar 40 milyar \$'ı geçmesi beklenmektedir. Amerika Birleşik Devletleri, dünya çapında önemli sayıda ticaret fuarına ev sahipliği yapmaktadır. 2019'da ABD ticaret fuarı endüstrisi 15,7 milyar \$'ın üzerinde gelir elde ederek küresel toplamın neredeyse yarısını oluşturmuştur (Guttmann, 2020d).

Covid-19 salgını sebebiyle, 2020'nin ilk çeyreğinde ticaret fuarı katılımı ve gelirindeki radikal düşüşten kurtulmak için birçok kuruluş, etkinlik bütçelerini dijital kanallara yeniden tahsis etmiş ve sanal etkinliklere ev sahipliği yapmaya başlamıştır. Mart 2020 itibarıyla fuar ve etkinlik sektörü 14,4 milyar Euro (16,5 milyar USD) kaybetmiştir. Dahası, fuar, kongre ve toplantı endüstrisinin geleceği belirsiz olduğundan, ziyaretçilerin ticaret fuarlarına şahsen tekrar ne zaman ve nasıl katılabilecekleri de belirsizliğini korumaktadır (Guttmann, 2020b; <https://www.eventmanagerblog.com/>, 2021). Reed Exhibitions'ın 9000 katılımcıyla gerçekleştirdiği COVID-19 and How it's Changing the Event Industry Raporu'na göre, katılımcıların % 57'si, dijital ortamın COVID-19'dan sonra da etkinlikler için kullanılmaya devam edeceğine inanmaktadır (<https://reedexhibitions.com/>, 2020).

Etkinlik Pazarlaması Avantajları

Navickas ve Malakauskaite (2007, s. 146) etkinlik pazarlamasının kitlesel adaptasyon çağının zorluklarına cevap olarak geliştiğini belirtmektedir. Etkinlik pazarlaması, işletmelerle müşterileri arasında doğrudan diyalogu ve marka mesajını hedef pazarının beklentilerine göre değiştirmesini sağlar. Günümüz toplumunda, ürün/hizmetlerin gittikçe daha homojen hale gelmesi ve şiddetli rekabetin fiyatları düşürmesinden dolayı, işletmelerin müşterileriyle ilişkisi daha önemli hale gelmektedir. Etkinlikler, reklam gibi pasif marka mesajlarına kıyasla daha akılda kalıcı ve motive edicidir ve kalıcı bir izlenim yaratmaya çalışırken etkilidir. Ayrıca, etkinlikler daha çok müşterilerin katılımına odaklandığından, işletmeler ile müşterileri arasında daha güçlü bir sadakat ve ortaklık oluşturmaya, müşteri katılımını arttırmaya, hedef kitleye daha kolay ulaşmaya ve müşterilerle daha kişisel ilişkiler kurmaya yardımcı olabilir (Edlund ve Gerdin, 2010, s. 7). Arcodia ve Reid (2003, s. 2), etkinliklerin, bilgi alışverişi, eğitim ve öğretim, kimlik ve tanınma, etik ve standartlar, ağlar, iş yönetimi, üyelik, ürün geliştirme amaçlarıyla düzenlenebileceğini vurgulamaktadır.

Etkinlik pazarlaması, kısa vadeli satış promosyonunun bir aracı olarak ortaya çıkmıştır ve sosyal pazarlama, onu uzun vadeli bir pazar stratejisine dâhil etmiştir (Tselyutina ve Malkov, 2015, s. 76). Etkinlik pazarlaması ve sosyal medyanın birleşimi, etkinlik öncesinde, sırasında ve

sonrasında marka ile hedef grubu arasında daha derin bir ilişki geliştirmeyi amaçlayan samimi bir değerli tartışma ortamı yaratır. Sosyal medya, etkinlik etrafında topluluklar oluşturmak, popüler veya tartışmalı konularda tartışmalar oluşturmak, geri bildirim vermek, videolar ve fotoğraflar yayınlamak ve yarışmaları veya özel ayrıcalıkları tanıtmak için kullanılır. Ayrıca, canlı yayınlara ve kullanıcılarla aktif olarak etkileşim kurma, hangi konuların daha fazla ilgi uyandırdığını ve hangi sosyal medyanın en büyük etkiye sahip olduğunu belirleme fırsatı sunar (Kriva ve Malama, 2017, s. 114).

Etkinlik pazarlaması, işletmelerin kurumsal hedeflere (örn. kamu bilincini artırma, kurumsal imaj ve ürün imajını güçlendirmek, topluluk katılımı, farkındalık yaratmak, çalışan ilişkilerini geliştirmek ve çalışanları motive etmek), pazarlama hedeflerine (örn. hedef pazarlara ulaşma, marka konumlandırma, kısa ve uzun vadeli satışları artırma) ve medya hedeflerine (örn. görünürlük ve tanıtım) ulaşmalarına yardımcı olabilmektedir. Endless Event'in 400 pazarlamacıyla gerçekleştirdiği Event Marketing 2018 Benchmarks and Trends Report'a göre, pazarlamacılarının %86'sı, teknolojinin etkinliklerinin başarısı üzerinde büyük bir olumlu etkisi olabileceğine inanmaktadır (Rafalson, 2017). Öte yandan etkinlik pazarlamasının diğer avantajları şu şekilde sıralanabilir (Zarantonello ve Schmitt, 2013, s. 5-6; Eriksson ve Hjalmsö, 2000, s. 24-27; Alopaeus, 2016, s. 25) :

- * Markanın kendisini yaratmak ve potansiyel müşterilere ulaşmak
- * İyi niyet oluşturmak, yardım toplamak veya bir fikri daha ileriye taşımak
- * Gerçek bir etkinlikle gösterilen özellikler, bir reklamdaki sözlü vaatlerden daha güvenilirdir
- * Canlı eğlence ve beklenmedik sürprizler daha fazla hatırlanabilirlik sağlar
- * Etkinliğe katılımcıların ilgisi, medyanın da ilgisini yani kartopu etkisini yaratır
- * Reklamdan daha düşük maliyetle prestij imkanı sağlar
- * Pazar araştırması ve doğrudan geri bildirim alma fırsatları sunar
- * İşletme personeli etkinliğe aktif olarak katılabilir; dolayısıyla moral ve motivasyona katkıda bulunur.

Etkinlik Pazarlamasında Karşılaşılan Zorluklar

Gupta (2003, s. 88) etkinlik pazarlamasında karşılaşılan temel sorunları; konuyla ilgili literatür azlığı, hedeflerin belirlenmesi, etkinlik seçimi, etkililiğin başarısının ölçülmesi ve entegrasyon olarak sıralamaktadır. İşletmelerin etkinliklerde izlediği performans metriklerini arasında, katılımcı sayısı, potansiyel müşteri sayısı, basın ve sosyal medyada çıkan haberler, müşteri elde tutma oranları ve gelir miktarı bulunur (Harvard Business Review, 2018). Öte yandan, Lunsford (2016), çalışmasında sınırlı mali kaynaklar ve eğitim eksikliğini, organizasyonların bir etkinliği başarılı bir şekilde pazarlamak için üstesinden gelmesi gereken en büyük iki engel olarak bulmuştur. Reed Exhibitions'ın 9000 katılımcıyla gerçekleştirdiği COVID-19 and How it's Changing the Event Industry Raporu'na göre, etkinlik organizatörleri, COVID-19'un zorluklarına yanıt vermekte hızlı davranmış ve müşterilerin bağlantıda kalmasını ve bilgilendirilmesini sağlamak için teknoloji geliştirme ve uygulama konusunda kayda değer ilerleme kaydetmiştir (<https://reedexhibitions.com/>, 2020).

Ocak 2018'de Event Manager tarafından hazırlanan State of the Event Industry Research 2018'e göre bütçe (%57,1) etkinlik pazarlamacıları arasında en büyük sorundur. Bütçeyi, %49,4 ile sponsor bulma, %46,2 ile katılımcı sayıları, %35,2 ile diğer etkinliklerin fazlalığı, %33,6 ile yeni fikirler, 32,2 ile iş yaşam dengesi, %31,3 ile daha fazla müşteri elde etme, %27,7 ile daha iyi oranlar alma ve %26,8 ile katılımcıları etkileme takip etmiştir (<https://www.eventmanagerblog.com/>, 2019b). Öte yandan iş profesyonelleri için ağ oluşturma,

bir etkinliğe katılıp katılmamayı seçerken karar vermelerinde önemli bir faktördür. Ağ faaliyetlerine öncelik vermeme, planlanandan daha fazla katılımcının gelmesi ve kötü hava koşulları için bir yedek plana sahip olmama etkinlik pazarlaması için sorun oluşturacaktır (Waida, 2021). Sawyer (2018), yeterli ekip ve planlama için zaman eksikliğinin de etkinlik pazarlamasında bir zorluk olduğunu vurgulamaktadır.

Bazı etkinlik planlayıcıların tüm teknolojik trendlerine ayak uydurması zor olabilir. Geride kalmak, müşteri bulma ve elde tutma oranlarını ciddi şekilde etkileyebilir. Bu nedenle teknolojik trendlere uyum sağlamak önemlidir. Unutulmaz bir etkinlik planlamak, aynı anda birden fazla etkinliği yönetmek, üst yönetimin satın almalar konusunda isteksizliği, doğru tedarikçileri seçmek, etkinlik menüsünün zenginliği, LCV yönetimi, artan ve / veya daha katı yasal düzenlemeler de etkinlik planlayıcıların karşı karşıya kaldığı zorluklar arasındadır (<https://www.aleitevents.com/>, 2021). Güvenlik, etkinlik planlayıcıları için diğer bir sorun olmaya devam etmektedir. Etkinlik planlayıcıların %55'i güvenlik endişelerinin canlı etkinliklere ev sahipliği yapmanın önündeki en büyük engel olduğunu belirtmektedir (<https://www.eventmanagerblog.com/>, 2021).

Etkinlik Pazarlaması Stratejileri

Bir etkinlik pazarlama stratejisi uygularken pazarlamacılar, standartlaştırılmış, bir kez başarılı-her zaman başarılı formülüne dayalı popüler bir tema seçmekten daha fazlasını düşünmelidir. Pazarlama iletişimde bir çekme stratejisi olan etkinlik pazarlamasının başarısı, büyük ölçüde tüketicilerin gönüllü katılımına bağlıdır. Bu nedenle, pazarlamacılar etkinliklerini tasarlamadan önce tüketicilerin deneyimsel ihtiyaçlarını ve motivasyonlarını anlamalıdır (Wohlfeil ve Whelan, 2006, s. 17-18). Bir etkinliğin hedeflerini tanımlamak, başarılı etkinlik planlamasının ilk adımıdır ve etkinlik tasarlanmadan önce belirlenmelidir. Etkinlik hedefleri, etkinliği düzenleyen hangi sonuçların ve başarıların elde edilmek istendiğini ve katılımcıların etkinlikte ne deneyimlemesi ve kazanılmasını istendiğini belirler. Bir etkinlik hedefi, etkinliği düzenleyen şirkete, etkinliğe katılanlara veya etkinlikle bağlantılı başka bir şirkete değer sunmalıdır; etkinlik üzerinde çalışan herkes için açık olmalıdır. Sadece etkinliğin neden yapıldığını değil, aynı zamanda kimin için yapıldığını da anlamak önemlidir (Borgersen, 2014, s. 11-12). Bununla birlikte, başarılı bir etkinlik planlaması oluşturmak için 5W formülünden yararlanılabilir. Şekil 1, 5W formülünde dikkat edilmesi gereken unsurları açıklamaktadır:

Who (Kim)	<ul style="list-style-type: none"> •Hedef grup kimdir? •Organizatör tüketicileri ve ilgi alanlarını ne kadar iyi biliyor? •Hedef gruba nasıl ulaşılabilir?
What (Ne)	<ul style="list-style-type: none"> •Etkinliğin kapsamı nedir? (örn. Eğlenceli, eğitici, kurumsal, sosyal vb.)
When (Ne zaman)	<ul style="list-style-type: none"> •Etkinlik yılın hangi zamanı (ay/gün) düzenleniyor? •Etkinliğin süresi ne kadar?
Where (Nerede)	<ul style="list-style-type: none"> •Etkinlik nerede yapılmalıdır? •Etkinlik nerede yapılabilir?
Why (Neden)	<ul style="list-style-type: none"> •Etkinliğin amacı nedir? •Etkinlik neden düzenlenmelidir?

Şekil 1: Etkinlik Planlamasının 5W unsurları

Kaynak: Alopaeus, 2016, s. 25-27

Wanyeri (2020, s. 46-47), fiziksel etkinliklere katılım sırasında, işletmelerin ücretsiz numuneler, hediyeler sunması ve katılımcıların memnuniyet düzeylerini artırmaları için sosyal bir ortam oluşturmasını önermektedir. Ürünler veya hizmetler hakkında genel görüş ve geri bildirim almak için şovlarda ürün ve pazar testleri yapılmalıdır. Müşteri ile doğrudan etkileşim, şirketin müşterilerinin neye ihtiyaç duyduğunu ve ne istediğini bilmesini sağlar. Numunelerin kullanılması, müşterileri ürün ve hizmet satın almaya teşvik eder. Ayrıca, canlı akış etkinlikleri sırasında, siteye trafik çekmek ve marka bilinirliği oluşturmak için çevrimiçi reklam olması da önerilmektedir. (Wanyeri, 2020, s. 46-47). Etkinlikler aracılığıyla katılım ve promosyonlar, şirketin promosyon stratejileri belirlemesine ve kar maksimizasyonu için uzun vadeli bir pazarlama planı oluşturmasına ve böylece pazardaki marka tanıtımını ve ağ oluşturma fırsatlarını güçlendirmesine yardımcı olmaktadır (Khan ve Kulshreshtha, 2020, s. 5).

Bir etkinliğin başarısında, potansiyel müşteri havuzunun çekilmesi ve elde tutulması başlıca amaçlardan bazılarıdır. Doğru mekân seçimi, mükemmel bir satış noktası oluşturmak ve etkinliğin başarısı için çok önemli kararlardır. Konum ve erişilebilirlik, kapasite ve düzen, teknik ekipman, maliyet etkinliği ve hizmet kalitesi etkinlik mekanını seçerken dikkate alınması gereken kritik unsurlardır (Khan ve Kulshreshtha, 2020, s. 5). Etkinliğin yeri sadece katılımı değil, aynı zamanda etkinliğin karakterini ve kişiliğini de belirleyebilir (Hoyle, 2016, s. 15-16). Bununla birlikte Daniel vd. (2012, s. 5411), başarılı bir etkinlik pazarlaması için aşağıdaki noktalara dikkat edilmesini önermektedir:

- * Programın hedef kitlenin ihtiyaç ve kısıtlamalarına göre uyarlanması; hafta içi, akşamları veya hafta sonları gerçekleştirilmesi
- * Etkinliğe katılımı arttırmak için daha fazla iletişim kanalı kullanmak
- * Katılımcıların sahip olacağı faydaları ortaya koyarak etkinliğin çekiciliğini arttırmak
- * Programın başlangıç ve bitiş saatine uymak
- * Etkinlik sırasında çeşitli yarışmalar/çekilişlerle katılımcılara ödülleri sunmak.

SONUÇ

Etkinlik pazarlaması, 1980'lerde kullanılmaya başlanan nispeten yeni bir fenomen ve 2000'lerden itibaren önem kazanmaya başlayan deneyimsel bir tanıtım aracıdır. Etkinlik pazarlamasının kökenleri her ne kadar sponsorluğa kadar uzanarak yüzyıldan fazla olsa da, etkinlik pazarlaması sponsorluğun ötesine geçen bir pazarlama biçimidir ve işletmelerin entegre iletişim stratejilerinde merkezi oyunculardan biri olarak ortaya çıkmıştır. Etkinlik pazarlaması, katılımcılar için deneyimler yaratmak ve bir ürün/ hizmeti tanıtmak amacıyla bir işletmenin markasını bir etkinliğe bağlamayı ifade etmektedir. Etkinlik pazarlaması, marka bilinci yaratmaya odaklanırken, müşteri katılımını ve sadakatini arttırmaya, potansiyel müşterilere daha kolay ulaşmaya, iyi niyet oluşturmaya, marka imajını güçlendirmeye, satışları arttırmaya ve müşterilerle daha kişisel ilişkiler kurmaya da yardımcı olabilir. Öte yandan, sınırlı mali kaynaklar ve eğitim eksikliği, unutulmaz bir etkinlik planlama, aynı anda birden fazla etkinliği yönetme, doğru tedarikçileri seçme, sponsor bulma, yeni fikirler, ağ oluşturma, etkinlik mekanına karar verme, etkinlik menüsünün zenginliği ve yasal düzenlemeler etkinlik planlayıcıların karşı karşıya kaldığı zorluklar arasındadır.

Literatürde etkinlik pazarlama ile ilgili yapılan çalışmalar incelendiğinde, etkinlik pazarlamasının girişimciliğin büyümesi, marka bilinirliği ve marka sadakati üzerinde olumlu bir etkisi olduğu görülmektedir. Etkinlik pazarlaması, müşteri marka ilişkisini güçlendirmektedir. Etkinlik pazarlaması, iyi niyet geliştirmek ve daha fazla yeniden satın alma eğilimi sağlamak için diğer geleneksel reklam yöntemlerine kıyasla nispeten daha etkili bir tanıtım şeklidir. Ayrıca, etkinliğe katılım, marka değerini arttırmaktadır. Diğer taraftan, etkinlik pazarlaması uygulamada popüler olarak kullanılmasına rağmen literatürde çok daha fazla araştırmaya ihtiyaç duyulan bir alandır. Farklı sektörler bağlamında etkinlik pazarlamasının tüketici davranışlarına etkisi, sürdürülebilirlik ve etkinlik pazarlaması ilişkileri, yeni teknolojilerin etkinlik pazarlamasında kullanımı ve sonuçları yazar tarafından gelecek araştırmalar için tavsiye edilmektedir.

KAYNAKÇA

- Alopaeus, E. (2016). The Impact of Event Marketing on Brand Awareness in eSport Industry. Master's Thesis, Lappeenranta University of Technology.
- Ara, H., Sarwar, N. ve Zabeen, M. (2014). A Hypothetical Comparison Between Event Marketing and Conventional Advertising. *IOSR Journal of Business and Management*, 15 (6), 10-13.
- Arcodia, C. ve Reid, S. (2003). Goals and Objectives of Event Management Associations, *Journal of Convention and Exhibition Management*, 5(1), 57-75.
- Borgersen, K. (2014). Event Planning for a South Korean Pop Music Event in Finland. Bachelor's Thesis, Tampere University of Applied Sciences.
- Charitsis, V. (2009). Developing and Managing Brand Communities Through Event Marketing Strategies. Master Thesis, Waterford Institute of Technology.
- Chibana, N. (2021). The Future of Event Marketing: Trends and Challenges, <https://visme.co/blog/event-statistics/#skipahead> , Erişim Tarihi: 14.04.2021
- Chien, C. ve Chen, J. (2017). Event Marketing and Brand Loyalty in Chinese Professional Baseball League: Brand Identification as a Mediator, *臺灣體育運動管理學報*, 17(2), 135-161.
- Clark, J., Cornwell, T. ve Pruitt, S. (2009). The Impact of Title Event Sponsorship Announcements on Shareholder Wealth, *Market Letters*, 20, 169–182.
- Close, A., Finney, R., Lacey, R. ve Sneath, J. (2006). Engaging the Consumer through Event Marketing: Linking Attendees with the Sponsor, *Community, and Brand. Journal of Advertising Research*, 46(4), 420-433.
- Daniel, M., Bogdan, G. ve Daniel, Z. (2012). The Use of Event Marketing Management Strategies, *Procedia - Social and Behavioral Sciences*, 46, 5409 – 5413.
- Djordjevic, M. (2021). 20 Powerful Webinar Statistics You Should Know in 2021. <https://letter.ly/webinar-statistics/#:~:text=An%20average%20webinar%20lasts%20between,costs%20between%20%243%2C000%20and%20%245%2C000> . , Erişim Tarihi: 14.04.2021
- Dolge, L. ve Marmbrandt, M. (2012). Creating Brand Awareness Through Event Marketing: The Off-Field Competition of Sportswear Companies in the Olympics. Master Thesis, Mälardalen University.

- Drengner, J., Gaus, H. ve Jahn, S. (2008). Does Flow Influence the Brand Image in Event Marketing? , *Journal of Advertising Research*, 48(1), 138-147.
- Edlund, M. ve Gerdin, H. (2010). Event Marketing and Recruitment: A Qualitative Study of What Companies in Northern Sweden Think of Event Marketing and Recruitment. Bachelor Thesis, Umeå School of Business.
- Eriksson, J. ve Hjälmsö, A. (2000). Event Marketing as a Promotional Tool: A Case Study of Four Companies. Master's Thesis, Lulea Tekniska Universitet.
- Event Marketing Institute. (2016). Experiential Marketing Content Benchmarking Report. <https://www.eventmarketer.com/wp-content/uploads/2016/05/2016EventTrackExecSummary.pdf> , Erişim Tarihi: 14.04.2021
- Finney, R., Lacey, R. ve Close, A. (2010). *Event Marketing and Sponsorship: Lessons Learned from the Tour De Georgia Cycling Races*, *Consumer Behavior Knowledge for Effective Sports and Event Marketing*, (Eds) Lynn R. Kahle and Angeline G. Close. Routledge.
- Gavinelli, L., Morra, M. ve Di Gregorio, A. (2016). Pre-Event Marketing and Territorial Governance: The Case of Monza and Brianza Province, *Qualitative Market Research*, 19(2), 173-203.
- Grimaldi, M. (2014). The Effect of Sport Sponsorship on Brand Awareness, Corporate Image and Brand Association. Masters Dissertation, Dublin Business School.
- Gupta, S. (2003). Event Marketing: Issues and Challenges, *IIMB Management Review*, 87-96.
- Guttmann, A. (2020a). Share of Event Professionals Who Cancelled or Postponed Events Due to Coronavirus in the United States as of April 2020, <https://www.statista.com/statistics/1124907/us-event-professionals-cancelling-postponing-events-covid-19/> , Erişim Tarihi: 14.04.2021
- Guttmann, A. (2020b). U.S. and Global Trade Show Marketing - Statistics & Facts, <https://www.statista.com/topics/1498/trade-show-marketing/> , Erişim Tarihi: 14.04.2021
- Guttmann, A. (2021). Annual Number of Virtual Events Hosted by B2B Marketers Worldwide 2020, <https://www.statista.com/statistics/1202058/marketers-number-virtual-events/> , Erişim Tarihi: 14.04.2021
- Gwinner, K. ve Bennett, G. (2008). The Impact of Brand Cohesiveness and Sport Identification on Brand Fit in a Sponsorship Context, *Journal of Sport Management*, 22, 410-426.
- Harb, A., Fowler, D., Chang, H. ve Blum, S. (2019). Social Media as a Marketing Tool for Events, *Journal of Hospitality and Tourism Technology*.
- Harvard Business Review (2018). The Event Marketing Evolution. <http://go.splashthat.com/rs/985-MUN-268/images/HBR-Report-Event-Marketing-Evolution-Splash.pdf> , Erişim Tarihi: 14.04.2021
- Hoyle, L. (2016). *Event marketing*. John Wiley & Sons, Inc.
- <https://blog.bizzabo.com/event-marketing-statistics#virtual-event-statistics> (2020). 2021 Event Marketing Statistics, Trends and Data, Erişim Tarihi: 14.04.2021
- <https://dictionary.cambridge.org/dictionary/english/sponsorship> (2021). Sponsorship, Erişim Tarihi: 14.04.2021

- <https://reedexhibitions.com/sites/default/files/pdfs/COVID-19%20and%20How%20it's%20Changing%20the%20Event%20Industry.pdf> (2020). COVID-19 and How it's Changing the Event Industry, Erişim Tarihi: 14.04.2021
- <https://www.aleitevents.com/15-event-management-challenges/> (2021). 15 Event Management Challenges & How to Overcome Them, Erişim Tarihi: 14.04.2021
- <https://www.eventmanagerblog.com/live-streaming-events#:~:text=Definition,user%20engagement%20and%20audience%20reach.> (2019a). Live Streaming Events: the 2020 Guide, Erişim Tarihi: 14.04.2021
- <https://www.eventmanagerblog.com/event-budget> (2019b). Event Budget: 60 Tips, Templates and Calculator for 2019, Erişim Tarihi: 14.04.2021
- <https://www.eventmanagerblog.com/event-statistics> (2021). 100 Event Statistics (2021 Edition), Erişim Tarihi: 14.04.2021
- <https://www.ivent-uk.com/blog/what-is-a-virtual-event-2/#:~:text=In%20short%2C%20a%20virtual%20event,mobile%20and%20an%20internet%20connection.> (2021). What is a Virtual Event?, Erişim Tarihi: 14.04.2021
- <https://www.marketing-schools.org/types-of-marketing/event-marketing/#section-0> (2020). Event Marketing, Erişim Tarihi: 14.04.2021
- <https://www.marketo.com/event-marketing/> (2021). Event Marketing, Erişim Tarihi: 14.04.2021
- <https://www.oxfordlearnersdictionaries.com/definition/english/event?q=event> (2021). Event, Erişim Tarihi: 14.04.2021
- Ismailova, N., Abisheva, G. ve Ismailova, D. (2019). The Role of Event-Marketing in Management, *News of the National Academy of Sciences of the Republic of Kazakhstan*, 6(328), 94-98.
- Jadelind, E. ve Öjerbrant, F. (2016). Event Marketing: The Role of Sponsorships on Brand Equity: A Business Perspective. Bachelor Thesis, Luleå University of Technology.
- Jago, L. ve Shaw, R. (1998). Special Events: A Conceptual and Definitional Framework, *Festival Management and Event Tourism*, 5 (1-2), 21-32.
- Jagre, E., Watson, J. ve Watson, J. (2001). Sponsorship and Congruity Theory: A Theoretical Framework For Explaining Consumer Attitude and Recall of Event Sponsorship, *Advances in Consumer Research*, 28, (Eds) Mary C. Gilly and Joan Meyers-Levy, *Valdosta, GA : Association for Consumer Research*, 439-445.
- Jalleh, G., Donovan, R., Giles-Corti, B. ve Holman, C. (2002). Sponsorship: Impact on Brand Awareness and Brand Attitudes, *Social Marketing Quarterly*, 8(1), 35-45.
- Jeong, Y. ve Kim, S. (2020). A Study of Event Quality, Destination Image, Perceived Value, Tourist Satisfaction and Destination Loyalty Among Sport Tourists, *Asia Pacific Journal of Marketing and Logistics*, 32 (4), 940-960.
- Jonsson, L. (2013). Event Sponsorship's Impact on Brand Image: A Case Study of Haglöfs Night Trail Run. Bachelor Thesis, Luleå University of Technology.
- Karacaer, S. (2021). *The Role of Social Media in Event Marketing: Outcomes for Practitioners and Participants. Impact of ICTs on Event Management and Marketing.* <https://www.igi-global.com/chapter/the-role-of-social-media-in-event-marketing/267513>, 262-281

- Khan, S. ve Kulshreshtha, R. (2020). Event Marketing in the Healthcare Industry: Opportunities, Practices and Challenges, *Advances in Science and Engineering Technology International Conferences (ASET) IEEE*, 1-6.
- Kriva, M. ve Malama, E. (2017). Event Marketing: Adopting Experiential Marketing to Enhance Consumers Interaction, *5th International Conference on Contemporary Marketing Issues (ICCM)*
- Lacey, R., Close, A. ve Finney, R. (2010). The Pivotal Roles of Product Knowledge and Corporate Social Responsibility in Event Sponsorship Effectiveness, *Journal of Business Research*, 63(11), 1222-1228.
- Längvik, S., Kjörling, L. ve Larsson, L. (2019). How does Event Marketing Work on Social Media? A Qualitative Study Exploring Event Marketing in a Social Media Context. Bachelor Thesis, Linneaus University.
- Liu, L., Zhang, J. ve Keh, H. (2018). Event-Marketing And Advertising Expenditures, *Journal of Advertising Research*, 58(4), 464-475.
- Lunsford, R. (2006). Investigation of Event Marketing Practices in United States Home Education Conferences and Bookfairs. PhD Thesis, Northcentral University.
- Malik, S. ve Yunus, U. (2020). Public Relations Event Marketing to Build Brand Awareness of Jeunesse Global Indonesia, *COMETRA*, 1(1).
- Martensen, A., Grønholdt, L., Bendtsen, L. ve Jensen, M. (2007). Application of a Model for the Effectiveness of Event Marketing, *Journal of Advertising Research*, 47(3), 283-301.
- Martensen, A. ve Grønholdt, L. (2008). How Events Work: Understanding Consumer Responses to Event Marketing, *Innovative Marketing*, 4 (4), 44-56.
- Masterman, G. (2010). *Strategic Sports Event Management*. Routledge.
- Mpuon, J., Etim, G., Offiong, A. ve Oliver, E. (2021). The Role of Event Marketing in Entrepreneurship Development of Firms in Hospitality Industry, *International Journal of Hospitality & Tourism Systems*, 14(2).
- Navickas, V. ve Malakauskaitė, A. (2007). The Peculiarities of Formation and Development of Event Marketing Strategies, *Business: Theory and Practice*, 8(3), 146-152.
- Papadimitriou, D., Apostolopoulou, A. ve Dounis, T. (2008). Event Sponsorship as a Value Creating Strategy for Brands, *Journal of Product & Brand Management*, 17/4, 212-222.
- Parahiyanti, C. ve Hussein, A. (2016). The Role of Event Brand Awareness in Creating Event Brand Image, Event Brand Quality, and Revisit Intention (a Lesson from Ijen Car Free Day), *Jurnal Ilmiah Mahasiswa FEB*, 3(2).
- Parshakov, P., Naidenova, I. ve Barajas, Á. (2017). The Effectiveness of Event Marketing: Evidence from Game Publishers and eSports Tournaments, *Available at SSRN 3547858*.
- Rachmadhian, A. ve Chaerudin, R. (2020). the Impact of Event Marketing on Building Brand Awareness for Fashion Customers, *ASEAN Marketing Journal*, 11(1)
- Rafalson, B. (2017). 10 Jaw Dropping Event Marketing Stats That Point to the Future of the Industry, <https://helloendless.com/event-marketing-stats/> , Erişim Tarihi: 14.04.2021
- Rowley, J. ve Williams, C. (2008). The Impact of Brand Sponsorship of Music Festivals, *Marketing Intelligence & Planning*, 26 (7), 781-792.

- Sawyer, K. (2018). How to Overcome 3 Common Event Marketing Challenges. <https://www.eventbrite.com.au/blog/event-marketing-challenges-ds00/> , Erişim Tarihi: 14.04.2021
- Skard, S., Adam, S. ve Engdahl , L. (2020). Host or Sponsor? Consumer Responses to Event Origins and Brand-related Event Leveraging, *Event Management*, 24(6), 753-767.
- Tafesse , W. ve Skallerud, K. (2017). A Systematic Review of the Trade Show Marketing Literature: 1980-2014, *Industrial Marketing Management*, 63, 18-30.
- Tafesse, W. (2016). Conceptualization of Brand Experience in an Event Marketing Context, *Journal of Promotion Management*, 22(1), 34-48.
- Taylor, S. ve Cunningham, P. (1999). *Event Marketing*, (Eds) Jones, J. P. , The Advertising Business. Thousand Oaks, CA, USA: SAGE Publications Ltd., 425-435.
- Tselyutina, T. ve Malkov, E. (2015). Event Marketing in Russia: Trends and Prospects, *SWorldJournal*, 21508(2), 76-82.
- Tuppurainen, L. (2015). Branding Media with Event Marketing. Master's Thesis, Aalto University School of Business.
- Vel, P. ve Sharma, R. (2010). *Megamarketing an Event Using Integrated Marketing Communications: The Success Story of TMH*. Business Strategy Series.
- Vila López, N. ve Rodríguez Molina, M. (2013). Event Brand Transfer in an Entertainment Service: Experiential Marketing, *Industrial Management & Data Systems*, 113 (5), 712-731.
- Waida, M. (2021). 15 Most Common Event Planning Challenges & Their Solutions. <https://www.socialtables.com/blog/event-planning/biggest-event-planning-challenges/> , Erişim Tarihi: 14.04.2021
- Wanderoy Göransson, N. ve Kibtia, M. (2018). We Would Love to Meet You!: A Study About the Impact of Event Marketing on Customer-Brand Relationships. Master Thesis, Mälardalen University.
- Wang, B., Scheinbaum, A., Li, S. ve Krishen, A. (2021). How Affective Evaluation and Tourist Type Impact Event Marketing Outcomes: Field Studies in Experiential Marketing, *Journal of Advertising*, Forthcoming.
- Wanyeri, I. (2020). Events Marketing as a Strategic Communication Tool towards Performance of Telecommunication Firms: A Case of Safaricom Plc, Kenya, *Journal of Strategic Management*, 4(3), 30-49.
- Whelan, S. ve Wohlfeil, M. (2006). Communicating Brands Through Engagement with Lived Experiences, *The Journal of Brand Management*, 13(4-5), 313-329.
- Winkelmann, S., Dickenson, P., Souchon, A., Lee, N. ve Michaelidou, N. (2016). Event Marketing and Event Sponsorship: Can too much of a Good Thing Harm the Brand?, Sport Marketing and Sponsorship Conference, Salzburg.
- Winkelmann, S. (2016). Event Sponsorship and Event Marketing: Brand and Performance-Related Outcomes and the Moderating Effects of Brand Orientation and Organisational Innovativeness. Doctoral Thesis, Loughborough University.

- Wohlfeil, M. ve Whelan, S. (2006). *Consumer Motivations to Participate in Marketing-Events: The Role of Predispositional Involvement*. Duluth, MN: Association for Consumer Research.
- Wood, E. ve Masterman, G. (2008). Event Marketing: Measuring an Experience?. 7th International Marketing Trends Congress, Venice.
- Wreford, O., Williams, N. ve Ferdinand, N. (2019). *Together Alone: An Exploration of the Virtual Event Experience*, *Event Management*, 23(4-5), 721-732.
- Wyrwisz, J. (2018). The Potential of Using Event Marketing, *New Trends in Process Control and Production Management – Štofová & Szaryszová (Eds)*, 8 Taylor & Francis Group, London
- Zarantonello, L. ve Schmitt, B. (2013). The Impact of Event Marketing on Brand Equity: The Mediating Roles of Brand Experience and Brand Attitude, *International Journal of Advertising*, 32(2), 255-280.
- Zoumenou, V., Sigman-Grant, M., Coleman, G., Malekian, F. ve Zee, J. (2015). Identifying Best Practices for an Interactive Webinar. *Journal of Family & Consumer Sciences*, 107(2), 62-69.

SSAD

Stratejik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi

ISSN 2587-2621

Volume 5 Issue 3, November 2021

sisaddergi@gmail.com

Makale Türü/Article Type: Araştırma/Research

Makale Gönderim Tarihi/Received Date: 07.09.2021

Makale Kabul Tarihi/Accepted Date: 14.10.2021

DOI: 10.30692/siad.992140

II. ABDÜLHAMİD DÖNEMİNDE BİR LİMAN KENTİ: DEDEAĞAÇ*

A Port City During The Abdulhamid II: Alexandroupoli

İbrahim SERBESTOĞLU

Doç. Dr.

Ondokuz Mayıs Üniversitesi,

Çarşamba İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi, Tarih Bölümü

ORCID ID: 0000-0001-7431-1678

ibrahimserbest53@hotmail.com

Mim Sertaç TÜMTAŞ

Doç. Dr.

Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi

Sosyoloji Bölümü

ORCID ID: 0000-0002-6365-8876

mimsertac@mehmetakif.edu.tr

Atıf/Citation: İbrahim Serbestoğlu, Mim Sertaç Tümtaş, (2021), “II. Abdülhamid Döneminde Bir Liman Kenti: Dedeagaç”, *Stratejik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, C.5, S.3 Kasım 2021 s.515-525.

Özet: 19. yüzyılda Avrupa’da yaşanan gelişmeler Osmanlı İmparatorluğu’nda da ekonomik, toplumsal, kültürel, siyasal ve mekânsal bir takım değişim ve dönüşümlere yol açmıştır. Özellikle Sanayi Devrimi ve buna bağlı olarak ortaya çıkan kapitalizm, Avrupa’yı, bir yandan ham madde ihtiyacını ucuz bir şekilde karşılamak için öte yandan da ürettiği malları tüketirmek için yeni pazar arayışlarına itmiştir. Yaşanan bütün bu sürecin etkilerinin görülebildiği en önemli mekanlardan biri ise liman kentleri olmuştur. Liman kentleri başta ticaret olmak üzere ekonomik faaliyetlerin etkisiyle bir takım sosyal, ekonomik ve mekânsal dönüşümler geçirmiş ve demografik yapı da bu dönüşümlerden nasibini almıştır. Osmanlı İmparatorluğu’nda liman kentleri 19. yüzyılda tarımsal merkezli olmaktan çıkıp ticari yapılanmaya doğru evrilmiştir.

Bu çalışmada 19. yüzyılda ticari örgütlenmelerin yaşandığı liman kentleri Dedeagaç örneğinde ele alınmıştır. Dedeagaç, Edirne vilayetine bağlı bir kaza iken Sultan II. Abdülhamid döneminde sancak olarak teşkilatlandırılmıştır.

* Bu çalışma Amasya Üniversitesi tarafından SEB-BAP 17-0139 Nolu Bilimsel Araştırma Projesi kapsamında desteklenmiş ve ilk hali 2017 yılında UBTAS’ta sunulmuştur.

Meriç Nehri'nin taşıdığı malzemelerden dolayı Enez limanının içeride kalmasıyla Dedeğaç ön plana çıkmıştır. Artan ticari yoğunluk ve talepler, Dedeğaç'ın nüfusunu arttırdığı gibi kentin mekansal dönüşümüne de katkıda bulunmuştur. Dolayısıyla 19. yüzyılda Osmanlı taşrasında, ticaret yollarının üzerindeki kentler yerine liman kentlerinin cazibe merkezi haline gelmesini görmek mümkündür.

Anahtar Kelimeler: Kent, Liman Kentleri, Osmanlı Devleti, Dedeğaç, Ticaret

Abstract: The developments in Europe led to some economic, social, cultural, political and spatial changes and transformations in the Ottoman Empire as well in the 19th century. Especially the Industrial Revolution and the capitalism that emerged as a result of this pushed Europe to search for new markets in order to meet its raw material needs cheaply on the one hand, and to consume the goods it produced on the other. One of the most important places where the effects of this whole process can be seen has been the port cities. Port cities have undergone some social, economic and spatial transformations under the influence of economic activities, especially trade, and the demographic structure has also taken its share from these transformations. In the Ottoman Empire, port cities evolved from being agricultural centered to commercial structuring in the 19th century.

In this study, port cities, where commercial organizations were experienced in the 19th century, were discussed in the example of Alexandroupoli. While Alexandroupoli was a district of Edirne province, It was organized as a sanjak during the reign of Abdülhamid II. Alexandroupoli came to the fore as the Enez harbor remained inside due to the materials carried by the Meriç River. Increasing commercial density and demands not only increased the population of Alexandroupoli, but also contributed to the spatial transformation of the city. Therefore, it is possible to see port cities becoming centers of attraction instead of cities on trade routes in the Ottoman provinces in the 19th century.

Keywords: City, Harbor Cities, Ottoman State, Alexandroupoli, Trade

GİRİŞ

19. yüzyılda Avrupa'da yaşanan gelişmeler, Osmanlı İmparatorluğu'nda ekonomik, toplumsal, kültürel, siyasi ve mekansal yapılarında ciddi bir takım değişim ve dönüşümlere gerekçe oluşturmuştur. Özellikle Sanayi Devrimi ve buna bağlı olarak Kapitalizmin gelişimi, Avrupa'yı, bir yandan ham madde ihtiyacını ucuz bir şekilde karşılamak için öte yandan da ürettiği malları tükettirmek için yeni pazar arayışlarına itmiştir. Bu süreç merkez çevre ilişkileri dediğimiz, çevredeki ülkelerin merkezdeki ülkelere ham madde sağlayıp, ham maddenin merkezde işlenip mamul tüketim malları haline getirilerek tekrar çevredeki ülkelere satıldığı, sömürü ilişkileri olarak tanımlanabilecek ilişkiler doğmuştur. Tüm bunların yanında, ulaştırma alanında yaşanan teknolojik gelişmeler, belirtilen sürecin daha hızlı ve aktif olarak yaşanmasına yol açmıştır.

Osmanlı İmparatorluğu da yukarıda belirtilen gelişmelerden ciddi olarak etkilenen ülkeler arasında yer almıştır. Çünkü İmparatorluk Avrupa için merkez-çevre ilişkiselini yansıtan bir pozisyona gelmiştir. Avrupa ile ticari ilişkiler küçük çapta gıda ve ham madde ihracatına, büyük ölçülerde mamul tüketim mallarına dayanmıştır. Bu sürecin oluşumunda Osmanlı Devletinin aldığı kararlar doğrultusunda imzalanan ticaret antlaşmalarının ciddi anlamda payı olmuştur. İmzalanan ikili antlaşmalar sonucunda Osmanlı Devleti, yabancı devletlere ticari faaliyetlerde ayrıcalık tanımaya başlamıştır. İlk olarak İngiltere ile 1838'de Balta Limanı Antlaşması imzalanmış, bu ve ardından diğer ülkelerle imzalanan benzer içerikteki antlaşmalarla, Osmanlı dış ticaretine uygulanan gümrük vergilerinin düzeyi yeniden belirlenmiştir. Bu düzenlemeyle yabancı tüccarlara serbestçe ticaret yapma, düşük gümrük vergilerinden faydalanma ve envaiçeşit malı alıp satma olanağı sağlanmıştır.

Yaşanan bütün bu sürecin etkilerinin görülebildiği en önemli birimlerden biri ise liman kentleri olmuştur. Liman kentleri başta ticaret olmak üzere ekonomik faaliyetlerin etkisiyle bir takım sosyal, ekonomik ve mekansal dönüşümler geçirmiş ve demografik yapı da bu dönüşümlerden nasibini almıştır.

Bu çalışmada, 19. yüzyılın sonlarında ve 20. yüzyılın başlarında ticaretin etkisiyle değişim ve dönüşüm içerisine girmiş olan ve Edirne vilayetini oluşturan dokuz sancaktan biri olan, Dedeğaç kenti ve bu kentin sahip olduğu Dedeğaç limanı ele alınmıştır.

Ticari Kapitalizmin Doğuşu ve Liman Kentlerinin Önem Kazanması

19. yüzyıl, dünya genelinde bir takım dönüşümlerin yaşandığı bir dönemdir. Bu dönüşümleri tetikleyen en önemli faktörlerden biri ticari kapitalizmin sanayi kapitalizme evrilmesine neden olan Sanayi Devrimi'dir. Bu sürecin ortaya çıkış noktası feodalizmin yıkılışına kadar gitmektedir. Ticaretin gelişimiyle feodal toprak sahiplerinden tüccarlara geçen zenginlik ve güç feodal düzenin gücünü zayıflatmış ve artan ticaretin etkisi ile tüccarlar yerel olmaktan çıkıp kentler ve ülkeler arasında ticaret yapmaya başlamıştır. Böylelikle kentler bütünleşmiş ve feodal toprak sahiplerinin yerel güçleri zayıflamıştır. Bu ekonomik ve politik güç sermayeye yeni anlamlar katmış ve sermayenin el değiştirmesine neden olmuştur (Hibbert, 1953). Bu bağlamda da feodalizm zayıflayıp daha sonra yerini alan ticari kapitalizmin büyümesine ortam hazırlamıştır (Mumford, 2007; Pirenne, 2006; Harvey, 2003; Holton, 1999; Sjoberg, 2002; Üşür, 2007). Dolayısıyla belirtilen dönemde feodal sistemin çözüldüğünde de kentlerin oluşum ve gelişiminde¹ de temel faktör ticari kapitalizm olmuştur. Ticaretin gelişimiyle kentler önem kazanmış, kentler geliştikçe de ticaret hacmi artmıştır. Yani birbirini tetikleyen bir süreç yaşanmıştır. Toprak tek zenginlik kaynağı olmaktan çıkıp, ticaret itici bir güç olarak ekonomik alanda önem kazanmıştır (Harvey, 2003). Ticaretin gelişimi kuşkusuz ki, yeni bir takım gelişmeleri tetiklemiştir. Bir yandan merkez çevre ilişkileri dediğimiz, çevredeki ülkelerin merkezdeki ülkelere hammadde sağlayıp, ham maddenin merkezde işlenip mamul madde haline getirilerek tekrar çevredeki ülkelere satıldığı, sömürü ilişkileri olarak tanımlanabilecek ilişkiler doğmuşken, öte yandan da ticaretin döndüğü liman kentlerindeki üretim ilişkileri ve mekânsal konumlaşmalar değişim ve dönüşüme uğramıştır. Tüm bunların yanında aydınlanma süreci, ticaret ile sağlanan sermaye birikimi ve teknolojik gelişmeler ile ortaya çıkan Sanayi Devrimi sözü edilen değişim ve dönüşümleri daha da derinleştirmiştir.

Belirtilen süreç Osmanlı İmparatorluğu'nda da gerçekleşmiştir. İmparatorluk, çağın gereklerine ayak uyduramayınca, Avrupa pazarları için ham madde üreten ve bu pazarlardan sanayi malları alan bir bölge haline dönüşmüştür. Bunun anlamı, Osmanlı İmparatorluğu'nda malların akışını devlet eliyle sağlayan bütünleştirici ilkenin işlevsiz hale gelmesidir. Sonuç olarak ticaret sermayesi gün geçtikçe Avrupa pazarının ekonomik iş bölümü ile bütünleşmiştir, iç ticaret ve iç pazar dış ticarete göre gerilemiştir (İnan, 1983). Bu sürecin oluşumunda Osmanlı Devleti'nin aldığı kararlar doğrultusunda imzalanan ticaret antlaşmalarının ciddi anlamda payı olmuştur. İmzalanan ikili antlaşmalar sonucunda Osmanlı Devleti, yabancı devletlere ticari faaliyetlerde ayrıcalık tanımaya başlamıştır. İlk olarak İngiltere ile 1838'de Balta Limanı Antlaşması imzalanmış ve bu antlaşmayla Osmanlı dış ticaretine uygulanan gümrük vergilerinin düzeyi yeniden belirlenmiştir (Keyder, 1985; Pamuk, 1994). Keyder'in (1985) vurguladığı üzere İngiltere ile 1838'de imzalanan ticaret anlaşması, imparatorluğun Avrupa kapitalizminin politik-ekonomik mantığıyla bütünleşmesini kurumlaştıran ilk adım olmuştur. Bu adım sayesinde yabancı tüccarlar, yerli tüccarlar karşısında çok önemli bir imtiyaz elde etmiştir (Pamuk, 1985). Bu antlaşmanın şartlarını diğer devletlerinde, kendileri için talep etmesi üzerine antlaşmanın benzerleri 25 Kasım 1838 tarihinde Fransa; 2 Eylül 1838'de Sardunya; 18 Mayıs 1839'da Bremen, Hamburg ve Has Şehirleri; 31 Ocak 1840'ta İsveç, Norveç, 2 Mart 1840'ta İspanya; 14 Mart 1840'ta Hollanda; 1 Mayıs 1841'de Danimarka; 7 Haziran 1841'de Toskana, 22 Ekim 1840 yılında Prusya (Yücekök, 1968) ile imzalanmıştır.² Karpat'ın (2017) da belirttiği gibi, bütün bu

¹ Kentlerin oluşum süreci ile ilgili bkz. Karaman ve Tümtaş (2016)

² Bütün bu antlaşmalarla Osmanlı Devleti'nin ithalat ve ihracata uygulayabileceği gümrük vergileri oldukça düşük düzeylerde saptanıyordu. Daha da önemlisi, Osmanlı Devleti, bu antlaşmaları imzalayarak bağımsız bir dış ticaret politikası izleyebilme, örneğin daha sonraki yıllarda yerli sanayii korumak amacıyla gümrük duvarlarını yükseltebilme hakkından vazgeçmiş oluyordu. Böylece 1838 ve sonrasında imzalanan ticaret antlaşmaları, Osmanlı pazarlarının ve hammaddelerinin Avrupa ticaret ve sanayi sermayesinin çıkarları doğrultusunda dış ticarete açılması için gerekli yasal çerçeveyi sağlamış oluyordu. Bu bakımdan 1838 tarihi, Osmanlı ekonomisinin dünya ekonomisine açılış sürecinde bir dönüm noktası olarak görülebilir. Ancak, unutulmamalıdır ki, 1838-1841 yıllarında imzalanan bu belgeler, Sanayi Devrimi'nden ve Napolyon Savaşları'ndan sonra Avrupa'da ve dünyada ortaya çıkan yepyeni siyasi, iktisadi ve askerî dengelerin bir ürünüdür (Pamuk, 1985).

anlaşmalar, “Osmanlı toplumsal yapısını derinden değiştiren iç değişim araçları olmuştur. Bunun yanında Osmanlı dış politikası artık serbest bir şekilde ülkenin temel çıkarlarına ve geleneklerine uygun olarak belirlenmemiştir.” Nihayetinde Osmanlı Devleti’nin sınırları ticaretin serbestçe yapıldığı bir yer olmuş ve antlaşmaların sağladığı ayrıcalıklarla Osmanlı pazarı yabancıların eline geçmiştir.

Yaşanan bütün bu gelişmeler sonucunda ise kentler, özellikle de liman kentleri sürecin en önemli parçası olmuştur. Zira liman kentleri bir yandan, Osmanlı Devleti’nin 19. yüzyılda geçirdiği değişim ve dönüşümün etkilerinin en iyi tezahür ettiği yerleşim birimleri olmuşken, öte yandan da devletin dış dünya ile ilişkilerine koşut olarak, ekonomik, toplumsal, kültürel, politik, kentsel, fiziksel yapıları derinden etkilenen mekanlar olmuştur (Keyder vd, 1994). Ortaylı (1985) da bu duruma vurgu yapmıştır. Yazara göre 19. yüzyılda Osmanlı kentleri özellikle de dış dünya ile gelişen ilişkilerin düğüm noktası olan liman kentleri, önemli yapısal değişiklikler geçirmiştir. Ülkenin değişmekte olan ekonomik, toplumsal ve yönetsel yapısına bağlı olarak geleneksel kent yönetiminde de değişiklik zorunluluğu ortaya çıkmıştır. Zira Avrupa ile artan ekonomik ilişkilere girmiş olan liman kentleri, dönemin gereklerine uygun olarak yeni örgütlenmelere gitmek zorunda kalmıştır. Tekeli (1985) de bu örgütlenmelerin kent dokusunun değişmesine neden olduğunu belirtmiştir. Çünkü liman kentlerinde dış ticaretin ağır basmasıyla birlikte buna uygun yapılanmalar artmıştır. Ticarî hareketliliğe uygun doku kendini işhanları, banka binaları, gümrük yapıları biçiminde göstermiştir.

Dolayısıyla liman kentleri, 19. yüzyılda dönen ticaretin etkisiyle sosyo-ekonomik ve mekânsal dönüşümlerin izlenebildiği kentler olmuşlardır. Bu bağlamda 19. yüzyıl ekonomik ve siyasi ortamında şekillenen Osmanlı Devleti’nin liman yerleşimlerinin kent dokusu ve mimari içeriği öncelikle sanayi ve deniz ticaretinin sağladığı olanaklarla ilişkili olmuştur (Akın, 2015). 19. yüzyılda sözü edilen bu ilişkiselliğin etkilerinin görüldüğü liman kentlerinden biri de Dedeğaç olmuştur.

Dedeğaç Sancağı

Dedeğaç, Rumeli’de inşa edilen demiryollarının ve gelişen deniz ticaretinin büyüttüğü şehirlerden birisidir. Kuleli-Burgaz demiryolu hattının bir istasyonun inşası Dedeğaç’ın gelişmesinde öncül rol oynamıştır (Cevad, 1313). Sancağın Müslüman, Rum, Bulgar, Ermeni, Yahudi ve Kıptilerden oluşan toplam nüfusu 66.290 olup 21.266’sı merkez kasabada ikamet etmektedir. Dedeğaç’ta, çoğunluğu Meriç nehrine dökülen ırmakların beslediği verimli topraklar bulunur. Ancak gerek nehrin mecrasının kumla dolması gerekse değirmenler için setler yapılmasıyla Meriç nehrinin debisi düşmüş, eskiden seyrüsefer eden küçük gemilerin yerini sallar almıştır. Bu durum Dedeğaç’ta modern bir liman yapılmasını zorunlu kılan nedenlerden birisidir. Bununla birlikte özellikle yağmurlu mevsimlerde nehir sularının taşmasıyla kasabanın etrafında bataklıklar oluşmuştur. Bu durum kasabanın havasının bozulmasına yol açmış, sıtma hastalıklarına sebebiyet vermiştir (Sami, 1308).

Dedeğaç’ta yetiştirilen başlıca mahsuller buğday, arpa, susam, burçak, çavdar, darı, mercimek, tütün, pamuk, keten, üzüm ve zeytindir. Yıllık ortalama 500.000 kilo buğday hasadı yapılır. İpek böcekçiliğinden yıllık 150.000 kilo koza alınır. Şarap üretimi ise yıllık 1.200.000 kıyye civarındadır. Üzüm, tütün ve ipeğin çoğu Sofulu kazasında üretilir. Koyun, keçi, sığır ve domuz hayvanların besiciliği yapılır. Bununla birlikte sanayisi gelişmemiştir. Bazı köylerde dayanıklı bir tür kilim ve adi halı dokunur. Ormanları yaklaşık 40.000 dönümdür. Kereste, odun ve kömüre elverişli çam, meşe, gürgen, kayın ağaçları bulunur (Sami, 1308).

Karakıyye ve Hocaköy’ü ile Sofulu kazasının Aşağı ve Yukarı Kanberler ile Karaviran köylerinde simli kurşun, bakır ve antimon madenleri; Şahinler köyünde de kömür madeni mevcuttur. Fere’de iki ılıca vardır. Bunlar bazı hastalıklara şifa olduğundan özellikle havanın sıcak olduğu aylarda ziyaretçisi çoktur. 22 han, 3 un fabrikası, 20 çiftlik, 19.191 bağ vardır. (Sami, 1308).

Dedeğaç kasabası, 1870'li yılların başında Rumeli Demiryolu'nun Lüleburgaz mevkiinden ayrılan hattın bir şubesine sahip olmasıyla birlikte gelişme göstermiştir. İnşası planlanan limanın yapılması ve bataklıkların kurutulmasıyla daha da gelişeceği öngörülmektedir (Sami, 1308). Bununla birlikte kasabada bulunan kayık limanı, hem Dedeğaç hem de çevre için önemli bir ihracat ve ithalat işlevi görmektedir.

İngiliz Konsolosluk Raporlarına Göre Dedeğaç Limanından Yapılan İhracat ve İthalat

Yabancı devletler, Dedeğaç'ın gelişen ticari potansiyeliyle birlikte konsoloslukları açıyorlardı (Yüksel, 2018). Bunlardan biri İngiltere konsolosluğuydu. 1878 yılında Dedeğaç'ta konsolos yardımcısı olarak görev yapan Willshire'in raporuna göre 1877'de Dedeğaç limanından gerçekleştirilen ihracat 783.550, ithalat 101.590 Sterlindir. 1878'de ihraç ve ithal edilen doğal ürünler 220.000 Sterlin ihracat, 294.210 Sterlin ithalat gerçekleşmişti. Toplam ticaret hacmi 514.210 Sterlindir. İki yılın verileri karşılaştırıldığında büyük değişim göze çarpmaktadır. Bunda 1877-78 Osmanlı- Rus Savaşı'nın (93 harbi) etkisi vardır. Bu süreçte mısır satışı yasaklanmıştır. Ancak Rus ordusunun Edirne'yi işgalinden sonra ithalatta artış yaşandığı halde Rusların bölgeden ayrılmasıyla birlikte ticaret durma noktasına gelmiştir. Nisan ayının başından beri 18 İngiliz Buharlı gemisi Dedeğaç limanına gelip yük boşaltmıştır. Brüt 19.318, net 12.941 tona ulaşan yükleri getiren gemilerden 6'sı Cardiff'ten kömür, diğerleri de Triste ve Odessa'dan Rus ordusu için saman, arpa ve yulaf getirmişlerdir. Gemilerin hepsi boş olarak limandan ayrılmıştır. 1878 yılında durum daha da kötüdür. Savaş Dedeğaç'ı harabeye çevirmiştir. Gerek ihracat gerekse ithalatta eski rakamlara ulaşmak mümkün değildir. Rus ordusunun ayrılmasıyla birlikte geçen seneki rakamlar da görülmeyecek gibidir.³

Tablo 1: 1878 Yılında Dedeğaç Limanından Yapılan İhracat

Ürün	Miktar	Değer/Tutar (Sterlin)
Buğday	75,000	155,000
Mısır	12,500	12,000
Tohum	3,750	6,600
Arpa	2,500	1,800
Meşe Palamudu	1,500,000	9,000
Yün	1,500	12,000
Koza	300	1,700
Kuzu ve Oğlak Derisi	500	4,000
Aba Kumaş	100	3,000
Tütün	260	1,000
Kalas/Tahta	1,000,000	7000
Mangal Kömürü	27,000	2,500
Susam Tohumu	620	1,600
Darı Tohumu	1,250	800
Muhtelif Eşyalar	-	2,000
Toplam	-	220,000

Tablo 1'e bakıldığında Dedeğaç limanından 1878 yılında yapılan toplam ihracat 220.000 Sterlin tutarında olmuştur. Bunun büyük bir bölümünü ise buğday, mısır, arpa gibi tarım ürünleri oluşturmuştur.

³ Daha ayrıntılı bilgi için bkz. Parliamentary Papers, Reports from Her Majesty's Consuls on the Manufactures, Commerce of their Consular Districts, Part III, 1879, Report by Vice-Consul Willshire on the Trade and Commerce of Dedeagatch for the Year 1878, s. 1011.

Aynı yılda Dedeğaç limanından yapılan ithalat verilerine ise Tablo 2’de yer verilmiştir. Buna göre Dedeğaç limanından 1878 yılında toplam 294.210 Sterlin ithalat yapılmıştır. Tabloya bakıldığında gıda ürünlerinin ithalatının toplam ithalat içinde ciddi ağırlığı bulunduğu görülmüştür.

Tablo 2: 1878 Yılında Dedeğaç Limanından Yapılan İthalat

Ürün/Mal		Miktar	Ağırlık	Değer/Tutar (Sterlin)
Şeker	Varil	2.000	468.000	8.000
Çay	Kutu	1.000	46.800	4.000
Kahve	Paket	1.500	280.000	9.600
Tuz	-	-	12.000.000	4.500
Sabun	Paket	4.000	468.000	8.000
Zeytin Yağı	Galon	31.000	-	7.700
Gaz Yağı/Petrol	Kutu	13.000	-	6.500
Kömür	Ton	6.200	-	10.230
Yünlü Mallar	Kutu	560	-	5.200
Pamuklu Mallar	Varil	80	-	4.000
Pamuk İpliği	Varil	500	-	8.600
Ham Pamuk	Varil	350	-	1.600
Kumaş/Bez	Varil	80	-	6.400
Hırdavat	Kutu	650	-	6.000
Un	Çuval	25.000	-	40.000
Şarap ve Alkollü İçecekler	Kutu	10.000	-	4.000
Likör	Kutu	600	-	960
Alkol	Varil	5.000	-	34.000
Mum	Kutu	1.000	-	720
Şekerlemeler	Kutu	100	-	1.000
Konserve Et	Kutu	1.000	-	4.000
Deri	Varil	300	-	2.400
İlaç	Kutu	10	-	2.400
Fransız Çivisi	Varil	850	-	2.800
Kağıt	Kutu	450	-	2.400
Zücaciye	Kutu	150	-	600
Aşı	-	-	-	120
Pirinç	Çuval	4.000	-	12.000
Süpürge	-	-	-	80
Fransız Eşyaları	Kutu	20	-	6.000
Yulaf	Çuval	3.000	-	1.200
Bira	Kutu ve Varil	10.000	-	20.000
Saman	Varil	30.000	-	16.800
Arpa	Varil	30.000	-	40.000
Ateşli Silah	Kutu	20	-	600

Biber	Çuval	150	-	600
Dana Derisi	Kutu	30	-	1.600
Toplam	-	-	-	294.210

1883 yılına ait raporda ise ihracat 560.906, ithalat ise 241.120 Sterlidir. 1882 yılı verilerine göre her iki kalemdede düşüş yaşandığı belirtilmektedir. 1882 yılında 23 İngiliz Buharlısı 29.043 ton yük taşımıştır. Bu yükler 188.998 Sterlin değerindedir. Bu düşüşte her zaman önemli bir ihraç maddesi olan mısırdan ve uluslararası piyasalarda un fiyatlarının düşük olmasından kaynaklıdır. Dedeğaç ve çevresinde artan yoksulluk nedeniyle harcamaların da giderek azaldığı iddia edilmektedir (Parliamentary Papers, 1883).

Tablo 3: 1883 Yılında Dedeğaç Limanından Yapılan İhracat

Ürün	Miktar (Ton)	Değer/Tutar (Sterlin)
Kuş Yemi	500	5.000
Yulaf Ezmesi	400	1.600
Buğday	23.392	172.160
Koza	94	45.200
Yün	-	12.000
Hint Mısırlı	6.473	41.033
Arpa	500	2.250
Hayvan Postu ve Derisi	-	84.000
Tahta	1.500	48.000
Çavdar	20.050	113.613
Wine	600	12.000
Muhtelif Eşyalar	-	24.000
Toplam	-	560.906

Bu kapsamda Tablo 3'e bakıldığında 1883 yılı ihracat tutarı olan 560.906 Sterlin içinde buğday, çavdar, mısır gibi tarım ürünlerinin ağırlığının olduğu görülmektedir.

Aynı yılın ithalat rakamlarına da Tablo 4'te yer verilmiştir. Buna göre toplam ithalat tutarı olan 241.120 Sterlin içinde kahve, şeker, zeytinyağı, pirinç, baharat, konserve et gibi mamul malların ağırlığı dikkat çekmektedir.

Tablo 4: 1883 Yılında Dedeğaç Limanından Yapılan İthalat

Ürün/Mal		Miktar	Değer/Tutar (Sterlin)
Paris Malları	-	-	8.800
Bira	Fıçı	400	400
Mum, Stearine	Fıçı	6.000	5.520
Kahve	Çuval	7.000	28.000
Konserve Et	-	-	5.400
Deri	-	-	10.000
Kumaş	-	-	13.200
Baharat ve İlaç	-	-	12.000
Alkol	-	-	10.000
Demir Eşya	-	-	3.600

Brendy ve Likör	-	-	2.400
Makineler	-	-	4.000
Mamul Mallar	-	-	12.800
Kırtasiye Malzemeleri	Balya	3.000	12.000
Ambalaj Kağıdı	-	-	2.000
Gaz Yağı/Petrol	Kutu	30.000	9.600
Fransız Çivisi	Fıçı	800	1.600
Hırdavat/Donanım	-	-	14.000
Pirinç	Çuval	4.000	10.000
Sabun	Çuval	3.000	18.000
Şeker	Çuval	6.000	24.000
Pamuk ve Yün Eşyalar	-	-	6.000
Tütün	-	-	4.000
Zücaciye	-	-	2.400
Zeytin Yağı	-	-	20.000
Muhtelif Eşyalar	-	-	1.400
Toplam	-	-	241.120

Nihayetinde Dedeğaç limanından 1877-1883 yapılan ihracat ve ithalat rakamlarına Tablo 5'te yer verilmiştir. Dönemsel karşılaştırmaya olanak tanıyan verilere bakıldığında, 1877 yılında ihracat rakamları ithalatın 7 katından fazlayken, savaş süresinde ihracat rakamlarının çok ciddi düşüş sergilediği, 1878 yılında ithalatın ihracatı geçtiği, 1879 yılında ise ithalat rakamlarının ihracat rakamlarını neredeyse üçe katladığı görülmektedir. 1880 yılında ise ihracat rakamlarında hafif toparlanman görülmeye rağmen, hala ithalat rakamlarını yakalamadığı görülmektedir. 1881 yılında ise ihracatın 1877 yılındaki seviyelere geldiği görülmekteyken, ithalat rakamları eski seviyelerine dönememiş ve aşağı yukarı savaş dönemindeki seviyelerinde seyretmiştir.

Tablo 5: 1877-1883 yılı Dedeğaç Limanından yapılan ihracat-ithalat rakamları

Yıl	İhracat (Sterlin)	İthalat (Sterlin)
1877	783.556	101.590
1878	220.000	294.210
1879	107.280	294.680
1880	214.240	229.780
1881	797.960	274.300
1882	694.540	263.600
1883	560.906	241.120
Toplam	3.378.472	1.699.280

Genel tabloya bakıldığında ise 1877-1883 döneminde ihracat rakamları 3.378.472 Sterlin seviyesinde gerçekleşmişken, ithalat rakamları ise 1.699.280 Sterlin olarak belirmiştir.

1893 yılında Dedeğaç'taki İngiliz konsolos yardımcısı hasadın ve fiyatların düşmesinden dolayı limandan yapılan 305.500 Sterlin ihracatın 1892 yılına göre düştüğünü rapor etmektedir. Anadolu Demiryolu'nun açılmasıyla buğday Anadolu'dan karşılanmaya başlanmıştır. Bulgarlar 80.000

ton buğday için başka pazarlar bulmak zorunda kaldılar. Demiryolu taşıma ücretlerinin düşürülmesiyle 1892 yılında ithalat 302.000 Sterlinden 401.000'e yükseldi. Ayrıca 1892 yılında ilk kez 3.000 tonluk İngiliz kömürü ithal edilmişti. Yakıt için ormanlar giderek azalırken, İngiliz konsolos yardımcısı Dedeoğaç'ın önemli bir kömür alıcısına dönüşebileceğini bildiriyordu (Parliamentary Papers, 1893).

1892 yılında Dedeoğaç-Selanik demiryolu inşaatına başlanmıştı. Müteahhidi, Paris merkezli Vitalis Construction Company'dir. Demiryolunun malzemeler Belçika ve Almanya'dan tedarik edilmekteydi. Konsolos yardımcısı, Dedeoğaç'ta bir liman inşasından kaynaklanacak avantajlara dikkat çekip, Şark demiryollarına alternatif bir güzergah oluşturulabileceğini ifade etmektedir (Parliamentary Papers, 1893).

Yapımı Düşünülen Dedeoğaç Limanının Planı

1904 yılına gelindiğinde Dedeoğaç, Edirne Sancağında üretilen ürünlerin ihracatı için transit liman işlevi görüyor. Dimetoka, Sofulu, Ferecik kazaları için Doğu Demiryolundan hizmet alınmakta; Gümölcine, İskeçe için de İstanbul-Selanik demiryolu hattından faydalanılmaktadır. Ayrıca yine Filibe'de üretilen birçok ürün de Dedeoğaç limanı üzerinden ihraç edilmektedir. Bu yıllarda Dedeoğaç limanından ihraç edilen başlıca madde hububattır. Belçika, İtalya ve Fransa 1904 yılında buğdayın büyük bir bölümünü satın aldılar. Birleşik Krallık ise yulaf ve arpa satın aldı. 1904 yılı başlarında birkaç kargo mısır Birleşik Krallık limanlarına doğru sevk edildi. Bu mısırlar önceki yıllarda yapılan hasatlara aitti. 1904 yılında mısır hasadı ortalama rekoltenin altında olup, yerel halkın tüketimine dahi yetersiz kalmıştır (Parliamentary Papers, 1893).

Bir diğer önemli ihraç maddesi ise ham deridir. Keçi ve oğlak derileri Avusturya-Macaristan ve Fransa tarafından alınmıştır. Kuzu ve koyun derilerini ise Almanya ve Avusturya-Macaristan ithal etmiştir (Parliamentary Papers, 1893).

Tütün, İskeçe ve Gümülcine’de üretilmektedir. Dedeğaç, Kavala ve Karasu Limanı’ndan dışarıya sevk edilmiştir. İskeçe ve Gümülcine tütünleri büyük oranda Kavala’ya gönderilip, burada Drama tütününü ile harmanlanmıştır. İskeçe ve Gümülcine tütününden yıllık 400.000 Sterlin gelir sağlanmıştır (Parliamentary Papers, 1893).

Edirne, Filibe, Gümülcine ve İskeçe’den getirilen ticari ürünler de doğrudan Dedeğaç limanından ihraç edilmiştir. Son birkaç yıldır Edirne ve Filibe’de üretilen pamuk İtalya’ya ihraç edilmiştir (Parliamentary Papers, 1893).

SONUÇ

Osmanlı Devleti’nin 19. yüzyılda yaşanan gelişmelere ayak uyduramaması İmparatorluk genelinde ekonomik, sosyal, siyasal bir takım problemlerin ortaya çıkmasına neden olmuştur. Yaşanan bu sorunlar karşısında tıkanma yaşayan Osmanlı Devleti, Avrupa ülkelerine bir takım imtiyazlar veren antlaşmaları imzalamıştır. 1838 yılında İngiltere ile başlayan ve sonraki yıllarda diğer Avrupa ülkeleri ile imzalanan antlaşmalar ile İmparatorluk sınırlarındaki yabancı tüccarlara vergi avantajları sağlanmış ve bu kapsamda da yabancı tüccarların yerli tüccarlar karşısında avantajlı konuma gelmesini sağlamışken, bu sayede de Avrupa kapitalist sistemi ile mantıksal birlikteliği gerçekleştirmiş ve deyim yerindeyse Osmanlı Pazarı, kapitalist sistemin kullanımına sunulmuştur.

Şüphesiz ki yaşanan bu sürecin ekonomik yapıya olan etkisi kadar toplumsal ve mekânsal yapı üzerinde de ciddi anlamda etkileri olmuştur. Bu etkilerin en iyi izlenebildiği yerleşim birimleri ise kentler, özellikle de ticaretin döndüğü liman kentleri olmuştur. Liman kentleri, bir yandan dönen ticaretin etkisine koşut olarak mekânsal olarak dizayn edilmişken, öte yandan da dönemin siyasal yapılarının da etkisiyle beledi yatırımların da oluşmasını tetiklemiştir.

Yaşanan bütün bu sürecin tezahürlerinden biri de Dedeğaç limanında gerçekleşmiştir. Dedeğaç limanındaki çalışma boyunca belirtildiği gibi, başta ticaret olmak üzere ekonomik faaliyetlerin etkisiyle, Dedeğaç şehri bir takım sosyal, ekonomik ve mekânsal dönüşümler geçirmiş ve demografik yapı da bu dönüşümlerden nasibini almıştır. Çalışmanın ele aldığı II. Abdülhamid dönemi boyunca ticaret vd. ekonomik faaliyetlerden etkilenen yerleşim birimlerinden olan Dedeğaç, savaş halleri dışında, ekonomik faaliyetlerin ve bu faaliyetlerin yarattığı değişim ve dönüşümün izlendiği yerlerden biri olmuştur.

KAYNAKÇA

- Ali Cevad, (1313). *Memalik-i Osmaniyye’nin Tarih ve Coğrafya Lüğatı*, Dersaadet.
- Akın, B. (2015). 19.Yüzyıl Uluslararası Deniz Ticaretinin Batı Anadolu Yerleşimlerine Sosyo-ekonomik ve Mekânsal Yansımaları Ayvalık Örneği”, *OÜSBAD*, Temmuz, 2015, s. 7-23.
- Harvey, D. (2003). *Sosyal Adalet ve Şehir*. İstanbul: Metis.
- Hibbert, A. B. (1953). “The Origins of Medieval Town”, *Patriciate*, <<http://past.oxfordjournals.org/content/3/1/15.full.pdf>> (15.02.2011).
- Holton R. J. (1999) *Kentler Kapitalizm ve Uygarlık* , (R. Keleş Çev.). Ankara: İmge.
- Keyder, Ç. (1985). “Osmanlı Devleti ve Dünya Ekonomisi” *Tanzimat’tan Cumhuriyet’e Türkiye Ansiklopedisi*, (Cilt:3, 642- 652). İstanbul: İletişim yayınları.

- İnan, H. (1983). “Osmanlı Tarihi ve Dünya Sistemi, Bir Değerlendirme”, *Toplum Bilim*, Sayı: 23, 2-32.
- Karpat K., (2017). *Osmanlı Modernleşmesi Toplum, Kuramsal Değişim ve Nüfus*. İstanbul: Timaş.
- Karaman M. A. ve Tümtaş, M. S. (2017). Tarihsel Olarak Kent ve Modernleşme Sürecinde Selanik. Zafer Gölen ve Abidin Temizer (Ed.) içinde *Osmanlı Döneminde Balkan Şehirleri*, 1 (s. 469-500) . İstanbul: Gece Kitaplığı.
- Keyder, Ç., Özveren, E., Quatert, D. (1994). Osmanlı İmparatorluğunda Liman Kentlerinde Bazı Kuramsal ve Tarihsel Perspektifler. Ç. Keyder, Y. E. Özveren , D. Quatert (Ed.), G Çağalı Güven (Çev.) içinde *Doğu Akdeniz’de Liman Kentleri*. (s. 121-133). İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- Mumford, L. (2007). *Tarih Boyunca Kent / Kökenleri Geçirdiği Dönüşümler ve Geleceği*, (G. Koca ve T. Tosun Çev.). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Ortaylı İ. (1985). Tanzimat ve Meşrutiyet Dönemlerinde Yerel Yönetimler, içinde, *Tanzimat’tan Cumhuriyet’e Türkiye Ansiklopedisi*, Cilt: 1. İstanbul: İletişim.
- Parliamentary Papers, Reports from Her Majesty’s Consuls on the Manufactures, Commerce of their Concular Districts, Part III, 1879, Report by Vice-Consul Willshire on the Trade and Commerce of Dedeagatch for the Year 1878, s. 1011.
- Pamuk, Ş. (1985). 19. Yüzyıl Osmanlı Dış Ticareti, içinde, *Tanzimat’tan Cumhuriyet’e Türkiye Ansiklopedisi*, Cilt: 3. İstanbul: İletişim.
- Pamuk, Ş. (1994). *Osmanlı Ekonomisinde Bağımlılık ve Büyüme, 1820-1913*. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- Pirenne, H. (2006). *Ortaçağ Kentleri: Kökenleri ve Ticaretin Canlanması*, (Ş. Karadeniz Çev.). İstanbul: İletişim.
- Sjoberg, G. (2002). Sanayi Öncesi Kent. B. Duru ve A. Alkan (Derl. ve Çev.) içinde, *20. Yüzyıl Kenti*. Ankara: İmge.
- Şemseddin Sami . (1308). *Kamusul- Alam*, c. III, (s. 2123). İstanbul: [yayl. y.].
- Tekeli, İ. (1985). Tanzimat’tan Cumhuriyet’e Kentsel Dönüşüm, içinde, *Tanzimat’tan Cumhuriyet’e Türkiye Ansiklopedisi*, Cilt: 4. İstanbul: İletişim.
- Üşür, İ. (2007). *Kapitalizmin Gelişimi Üzerine İncelemeler ve Geçiş Tartışmaları: Bir Takdim*, İstanbul: Belge.
- Yücekök, A. (1968). Emperyalizmin Yörüngesinde Osmanlı İmparatorluğu:1838 Ticaret Sözleşmeleri. *AÜSBF Dergisi*, Cilt: 23, (Sayı: 1), 381-406.
- Yüksel, A. (2018). Oluşum ve İşleyişiyle Dedeagaç Bulgar Tüccar Vekâleti, içinde, *Osmanlı Dönemi Balkan Ekonomisi*, (s. 435-471). Ankara: Gece Kitaplığı.

SSAD

Stratejik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi

ISSN 2587-2621

Volume 5 Issue 3, November 2021

sisaddergi@gmail.com

Makale Türü/Article Type: Araştırma/Research

Makale Gönderim Tarihi/Received Date: 25.08.2021

Makale Kabul Tarihi/Accepted Date: 27.10.2021

DOI: 10.30692/sisad.987261

17. YÜZYILDA OSMANLI DEVLETİ'NDE MAKBUL İKEN MAKTUL OLAN BİR DEVLET ADAMI: KAPTAN-I DERYA SİLAHDÂR YUSUF PAŞA

*A Statesman Who Murdered While Favorited in the Ottoman Empire in the 17th Century:
Kaptan-ı Derya Silahdar Yusuf Pasha (1604-1646)*

Metin MENEKŞE

Dr.

Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü

ORCID ID: 0000-0003-1192-3161

m.menekse@mu.edu.tr

Atıf/Citation: Metin Menekşe, (2021), "17. Yüzyılda Osmanlı Devleti'nde Makbul iken Maktul Olan Bir Devlet Adamı: Kaptan-I Derya Silahdâr Yusuf Paşa", *Stratejik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, C.5, S.3 Kasım 2021 s.527-553.

Özet: 17. yüzyıl, Osmanlı Devleti'nde, devlet yönetiminde bulunan kişilerin birbirlerine muhalefet ettiği ve bu yüzden kutuplaşmaların yoğun olduğu bir dönemdir. Bu muhalif durum devlet adamlarına hem de devlete çok zarar vermiştir. Kötü niyetli devlet adamları padişaha telkinlerde bulunarak kendi çıkarları için başarılı devlet adamlarının ortadan kaldırılmasına yönelik faaliyetlerde bulunmuşlardır. Bu süreçte çeşitli mevkilerde önemli başarılar elde etmiş olan devlet adamları canlarından olmuştur. Nitekim bu akıbeta uğrayanlardan birisi de Kaptan-ı Derya Silahdâr Yusuf Paşa'dır. Yusuf Paşa, bir saray mabeyincisi tarafından saraya alındıktan sonra saray kapıcısı, baltacı ve bostancı gibi hizmetlerde bulunmuştur. Sultan İbrahim bu genci fark etmekte gecikmemiş, zekâsını ve çalışkanlığını takdir ederek onu 1643'te silahdârı yapmıştır. Akabinde Sultan'ın müşâhibi olurken, 1644 yılında ise Kaptan-ı Deryalığa getirilmiştir. 1645 yılında Girit Seferi'nde kara ve deniz kuşatma birliklerinin serdârı olmuştur. 22 Ağustos 1645 tarihinde Hanya Kalesi'ni fethederek "Hanya Fâtihi" unvanını almıştır. Fakat onun bu başarısı, başta Sadrazam Sultanzâde Mehmed Paşa olmak üzere bazı devlet adamlarının çıkarlarına ters düşmüş ve onun hakkında aleyhte sözler sarf ederek Sultan İbrahim'i kıskırtmışlardır. Neticede, her an ruh hali değişen Sultan İbrahim, önemli başarılarla imza atan silâhdarı Yusuf Paşa'ya kıymıştır. Bu çalışmada, dönemin kaynakları ve araştırma eserler ışığında Yusuf Paşa'nın hayatı ve katline giden süreç ortaya konulmaya çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: 17. Yüzyıl, Osmanlı Devleti, Silahdâr Yusuf Paşa, Kaptan-ı Derya, (Girit) Hanya Fâtihi.

Abstract: The 17th century was a period of intense polarization in the Ottoman Empire due to the opposition of the people in the state administration to each other. This opposition has done a lot of damage to both the statesmen and the state. characterized by malice statesmen made suggestions to the sultan and carried out activities to eliminate successful statesmen for their own interests. In this process, statesmen who had achieved significant success in various positions lost their lives. As a matter of fact, one of those who suffered this fate is Kaptan-ı Derya Silahdar Yusuf Pasha. Yusuf Pasha, after being taken to the palace by a palace chamberlain, served as a palace porter, axeman and gardener. Sultan İbrahim, the sultan of the period, was not late in noticing this young man, appreciating his intelligence and hard work, and made him his Silahdar in 1643 instead of the murdered Silahdar Mustafa. Subsequently, he became a companion

of Sultan İbrahim. In 1644, he was appointed as the Kaptan-ı Derya by Sultan İbrahim. In 1645, he has been the commander of the land and sea siege troops in the Crete Campaign. He conquered the Castle of Chania on August 19, 1645 and received the title of "Conqueror of Chania". However, this success of his was against the interests of some statesmen, especially Grand Vizier Sultanzade Mehmed Pasha, and they provoked Sultan İbrahim by speaking against him. As a result, Sultan İbrahim, whose mood changed every moment, killed Silâhdâr Yusuf Pasha, who achieved important success. In this study, Yusuf Pasha's life and the process leading to his murder was tried to be revealed in the light of the sources and research works of the period.

Keywords: The 17th Century, Ottoman State, Silâhdâr Yusuf Pasha, Kaptan-ı Derya, the Conqueror of Chania (Crete).

GİRİŞ

"(...) bozguncular, ikiyüzlüler ve çekemeyenlerin şerrine uğrayan fakir Yusuf Paşa'yı haksız yere öldürdüler(...) (...) O saat bütün İslâm askerleri ve bütün İstanbul halkı "vâveylâ ve vâ-veledâ" diye feryâd u figana başlayıp her kafadan bir dedikodu çıktı ve "iyiliğe kötülük" diye bütün halk ağlayıp sızlaştılar. Allah gani gani rahmet eylesin." (Evliyâ Çelebi Seyahatnâmesi, 2008, s. 184).¹

17. yüzyılda, Osmanlı Devleti'ni "Yüce Devlet" (Devlet-i Aliyye) düzeyine çıkararak temel prensiplerin yani Kavânîn-i Osmaniyye'nin unutulduğu görülmektedir. Otorite birliği, kanun egemenliği ve istimâlet (hoşgörü) politikasının kaybolduğu, layiha sunan bürokratların tümü tarafından da açıklanmıştır. Bu dönemde yüksek otoriteye, padişah yerine *Harem, Yeniçeri Ocağı* ve *Ulemâ* sahip çıkmaya çalışmıştır. Dolayısıyla Kâtip Çelebi ve Koçi Bey gibi Osmanlı bürokratlarının da ifade ettikleri bir "*tagayyür ve fesâd*" (bozulmuş ve kargaşa) dönemi ortaya çıkmıştır (İnalçık, 2014, s. XIII-XV). Klasik Osmanlı padişahlık otoritesi eski anlamını kaybetmiş, yüksek otorite Harem'in kontrolü altına geçmiştir. Bunun başlıca nedenlerinden biri de tahta vâris olacak şehzadelerin Harem'de tutulmaları, yani "kafes yöntemi" olmuştur. Padişahlar, mahpus tutuldukları kafesten tahta çıkmışlardır. Tarihin bir cilvesi olarak dönemin padişahları da ya çocuk yaşta (I. Ahmed, IV. Murad, IV. Mehmed) ya da akıl ve iradesi zayıf (I. Mustafa, I. İbrahim) olarak tahta çıkmışlardır. Bu durumun sonucu olarak da Harem'in hâkimi olan valide sultanlar ve Dârüssaâde ağaları gerçek otoriteyi ellerine geçirmişlerdir. Veziriazamlar, padişahın mutlak vekili olmaktan uzak kalmışlar, sonuçta bir otorite zafiyeti ve kararsızlığı ortaya çıkmıştır (İnalçık, 2014, s. 3).

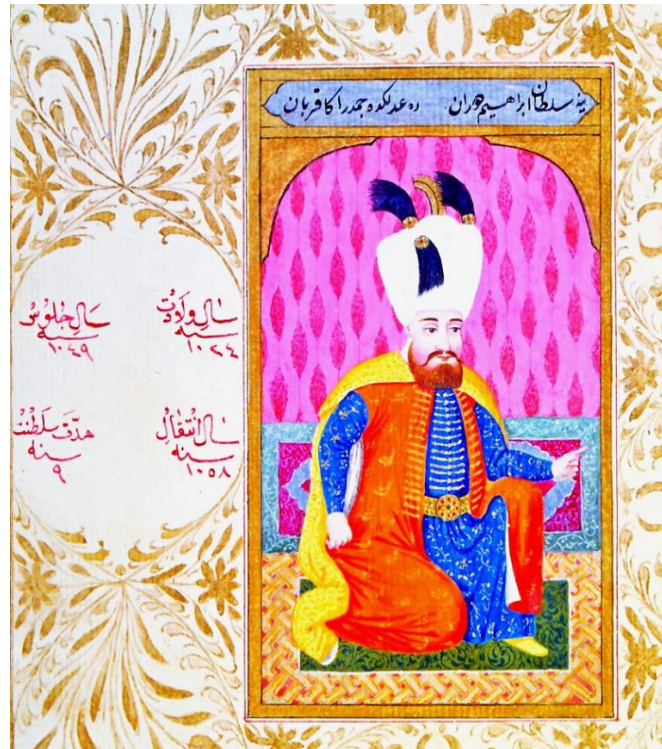
17. yüzyılda, devletin gerek şeriattan ve gerekse geleneklerden hareketle "kanun" halinde ortaya koyduğu kurallara devlet yönetiminde uyulup uyulmaması, artık merkezden memleket içlerine kadar her tarafta etkili olan birtakım *kendivar* güçlerin çıkarına uygun olma şartına bağlı hale gelmiştir. Dolayısıyla başta veziriazam olmak üzere, devletin başlıca ricalinin tayin, görevde devam ve azilleri, padişahın iradesinden çok, saray kadın ve hizmetlilerinin de içine karıştıkları siyasî baskı güçlerinin ne zaman çıkaracakları belli olmayan bir "fitne"nin sonuçlanma şekline göre belirlenmiştir. Bu durumda, örneğin başarılı bir veziriazam, görevine lâyık olan kişi değil, bu siyasî baskı gruplarının "fitnelerinden" makamını kurtarmakta becerikli olmasını bilen adam demektir (Akdağ, 1966, s. 217-218).

17. yüzyıl, aynı zamanda, devlet yönetiminde birbirine muhalefet eden görevlilerin sayısının arttığı ve bu yüzden kutuplaşmaların yoğun olduğu bir dönemdir. Bu muhalif durum hem devlet adamlarına hem de devlete çok zarar vermiştir. Yüksek mevkilere gelmek isteyen bazı devlet adamları, o mevkide bulunan kişilerin yerini almaya çalıştığı gibi bu durumu desteklemek ve belli bir kamuoyu oluşturmak için de olmaması gereken bir şekilde ulema ve asker ile ittifak kurmaya başlamıştır (Bolat, 2012, s. 95). Bu durum, zaman zaman büyük olayların ortaya çıkmasına da neden olmuştur. Hatta bu olaylar esnasında kimi başarılı devlet adamları canlarından olmuştur. Kötü niyetli devlet adamları padişaha telkinlerde bulunarak kendi zararlı faaliyetleri için faydalı

¹ Evliyâ Çelebi, 1645'te Girit Seferi esnasında Yusuf Paşa'nın yanında yer almıştır.

devlet adamlarının ortadan kaldırılmasına neden olmuşlardır. Nitekim bunu yaşayanlardan birisi de Kaptan-ı Derya Silahdâr Yusuf Paşa olmuştur. Yusuf Paşa, Sultan İbrahim'in (1640-1648) haksız yere idam ettirip sonra da daha cesedi soğumadan “*Elma gibi kırmızı yanakları varmış, yazık oldu ki kıydım*” diye hayıflandığı Girit Adası'nın Hanya Kalesi Fâtihi'dir. Bu çalışmada Yusuf Paşa'nın hayatına dair bilgilere yer verilmesi amaçlanmıştır.

Hadisenin yaşandığı dönemin padişahı Sultan İbrahim hakkında kısaca bilgi vermek gerekirse: Sultan I. Ahmed'in tahta çıkan üç oğlundan en küçüğü olup 4 Kasım 1615 tarihinde doğmuştur. Annesi Kösem Mahpeyker Sultan, kardeşleri II. Osman ve IV. Murad'dır. 1640 yılında tahta çıktığında 25 yaşında olan Sultan İbrahim'in şehzadelik dönemi Osmanlı sarayının son derece karışık yılları olmuştur. Nitekim babası I. Ahmed genç yaşta vefat edince, yerine geçen amcası I. Mustafa'nın akıl sağlığının yerinde olmamasından dolayı yönetimde kargaşa yaşanmış, daha sonra tahta geçen ağabeyi II. Osman ise genç yaşta tahttan indirilip feci şekilde şehit edilmiştir. Diğer bir ağabeyi IV. Murad'ın tahta çıktığında yaşının küçüklüğünden dolayı yaşanan problemleri müteakip idareyi tam anlamıyla ele aldıktan sonra sergilediği son derece sert yönetim tarzı, onun ruh dünyası üzerinde derin izler bırakmıştır. Özellikle şehzadelik döneminde şahit olduğu olaylar, öldürülme korkusu, narin bir yapıya sahip olan İbrahim'i çok etkilemiştir. Nitekim IV. Murad'ın saltanatı sırasında asilerin talepleri üzerine şehzadeler Babü's-saade kapısı önüne çıkarılırken, kardeşleri Bayezid, Süleyman ve Kasım idam edilmiştir.² IV. Murad'ın kardeşlerini öldürme sebebinin, “*saltanata tâlib ve fursatı gânimet bilüp hurûc ve âlemi fitne ve fesâda vire*” diye korkudan kaynaklandığı belirtilmiştir. İbrahim ise, diğerlerinden küçük ve bir miktar “hiffet-i aklı olmağla” istisna tutulmuştur. Fakat bu olaylar sonucu artık sıranın kendine gelmekte olduğu endişesi, sinirlerini iyiden iyiye bozmuştur (Emecen, 2000, s. 274; Emecen, 2016, s. 322).

Resim 1: Sultan İbrahim (1640-1648)
(Emecen, 2000, s. 274)

² Bu üç kardeşinin idam edilmesi, IV. Murad'ın ömrünün kısılgına manevi sebep olduğu rivayet edilmiştir. Bkz. Mustafa Nuri Paşa, 2008, s. 238.

IV. Murad'ın ölümü üzerine Sadrazam Kemankeş Kara Mustafa Paşa tarafından gönderilen Kapıağası, İbrahim'in olduğu yere varıp “Şehzadem, mübarek başınız sağ olsun! Yıldızı mesut biraderiniz Sultan Murad dâr-ı bekaya gitti. Saltanat tahtı sizindir, buyurun!” diyerek tahta çıkması için davet etmiştir. Ancak İbrahim, önce bunun kendisini öldürmek için yapılan bir tertip olduğunu düşünerek “Siz bana mekr ü âl edersiz (oyun, düzen, hile edersiz), bana taht u saltanat gerekmez, karındaşım sağ olsun benden ne istersiz” diyerek odasından çıkmamıştır. Hatta Kösem Sultan'ın “Arslanım başın sağ olsun gel çık” diye ısrarları bile bir sonuç vermemiştir. Nihayet kapıağası ve valide sultan koltuğuna girip “Kendiniz varın bakın” diyerek dışarı çıkmaya ikna etmişlerdir. Ağabeyinin cesedini görmeye giderken dahi tedirgin olduğunu gören hademeler yeminler edip, “Hak teâlâ, o yerde yattıkça size ömür vere! Taht ve saltanat mübarek olsun!” demişlerdir. En nihayetinde ağabeyinin vefat ettiğini kendisi de görmüş ve sonrasında cülusu kabul etmiştir (Mustafa Naîmâ Efendi, 1968, s. 1492-1493).

Sultan İbrahim'in sekiz yıl süren saltanatı zamanında gerek içeride gerekse dışarıda gelişen olaylar açısından bakıldığında 1645 yılında başlayan Girit Seferi'ne kadar sakin bir dönem yaşanmıştır. Sultan'ın devlet işlerini genel olarak sadrazamlara bıraktığı, yazdığı hatt-ı hümayunlara yansımıştır. Ancak bu durum sultanın devlet işlerinden uzak olduğu anlamına da gelmemektedir. Nitekim Sultan İbrahim'in padişah olarak devlet ve halkın durumu ile ilgilendiği arşiv belgelerinde görülmektedir. Çıkardığı fermanlarda, devlet ve millete hizmetten büyük zevk aldığını, bunlardan uzak kaldığı günlerde hüznlendiğini ve huzurlu olamadığını ifade etmiştir (Uluçay, 2012, s. 135). Saltanatının ilk dört senesi Veziriazam Kemankeş Kara Mustafa Paşa'nın dirayetli ve adil bir idareci olmasından dolayı istikrarlı ve huzurlu geçmiştir (Emecen, 2016, s. 326). Kemankeş Kara Mustafa Paşa'nın dışında Valide Kösem Sultan'ın da hükümlerlik karakteri, hâkimiyeti açısından mühim bir yer teşkil etmiştir (Zinkeisen, 2011, s. 371).

Yusuf Paşa'nın Hayatı

Saraya Girişi ve Yükselişi

Kaynaklarda, genel olarak Dalmaçya kıyılarındaki bir bölgeden devşirildiği belirtilen Yusuf'un, asıl adı konusunda ise farklı yazımlar olmuştur. *Naîmâ*, Yusuf'un aslen Dalmaçyalı ve asıl isminin “Joseph Markovitch” olduğunu (Mustafa Naîmâ Efendi, 1968, s. 1665); *Lamartine*, asıl adı “Joseph Maskoviç” olan Yusuf'un Dalmaçyalı olduğunu ve Venediklilerin elinde bulunan Zara şehrinin yakınlarındaki Vrana'da dünyaya geldiğini (Lamartine, t.y., s. 1240-1241); *Stefanos Yerasimos*, “Joseph de Tournefort Seyahatnamesi”ne düştüğü notta, Yusuf'un aslen Dalmaçyalı olduğunu ve asıl adının da “Jozef Markoviç” olduğunu (Tournefort, 2013, s. 58) belirtmiştir. *Hammer*'e göre Yusuf, aslen Dalmaçya'nın Verana şehrinden olup Hıristiyan adı “Jozef Maskoviç”dir (Hammer-Purgstall, 2010, s. 1488). *Zinkeisen*'e göre asıl adı “Josef Maskoviç” olup Dalmaçya'nın Urana şehrinden bir devşirmedir (Zinkeisen, 2011, s. 394, 397). *Emecen* de Yusuf Paşa'nın aslen Dalmaçyalı bir Hırvat olduğunu belirtmiştir (Emecen, 2000, s. 276). Yusuf Paşa'nın doğum yeriyle ilgili olarak farklı bilgiyi ise *Kâtip Çelebi* vermektedir. Nitekim “Fezleke”de, Yusuf Paşa'nın Bosna asıllı (*Bosnaviyyü'l-asıl*) olduğunu yazmıştır (Kâtip Çelebi, 2007, s. 937-969). Aynı şekilde *Mehmed Süreyya* da “Sicil-i Osmanî”de Bosna asıllı olduğunu belirtmiştir (Mehmed Süreyya, 1996, s. 1699).

Kâtip Çelebi, Yusuf'un, Avratpazarı'nda oturan Bölük Ağası Ermeni Mustafa Ağa'nın hademelerinden birisi olduğunu yazmıştır (Kâtip Çelebi, 2007, s. 937-969). *Naîmâ* da Kâtip Çelebi'den istifade ederek aynı bilgiyi vermiştir (Mustafa Naîmâ Efendi, 1968, s. 1719). Yine, *Mehmed Süreyya* da “Sicil-i Osmanî”de, Yusuf'un, Avratpazarı'nda oturan Bölük Ağası Ermeni Mustafa Ağa'nın hademelerinden olduğunu ve efendisinin katledilmesinden sonra saraya alındığını belirtmiştir (Mehmed Süreyya, 1996, s. 1699).

Hammer, Yusuf'un, Verana ile Zara ve Sebeniko arasındaki arazide mutasarrıf bulunan Ali Ağa'nın kölesi olarak doğmuş olduğunu ve ilk zamanlarda hayli zor günler geçirdiğini belirtmiştir. Nadin Sancakbeyi Sinan Bey'in ahır hizmetkârlığında iken, o kadar zaruret içinde

kalmıştır ki bir gün ihtiyar bir kadın haline acıyarak bir çift ayakkabı vermiştir. Nitekim Yusuf, Nadin’de kendisine ayakkabı vermiş olan bu ihtiyar kadını unutmuyacak ve ilerde ihsan olarak beş yüz kuruş gönderecektir. Hatta doğum yeri olan Verana’yı da unutmuyacak ve burada bir camii inşa edilmesini emredecektir (Girid, 1326, s. 53; Hammer-Purgstall, 2010, s. 1489).

Hammer’in aktardığına göre, Yusuf’un Bosnasaray’da ikameti sırasında çehresindeki güzellik ve zekâ, oradan geçen bir kapıcıbaşının dikkatini çekmiştir. Nitekim onun vasıtasıyla günde yedi akçe ile saray kapıcısı hizmetine geçmiştir. Daha sonraları baltacı, bostancı görevlerine gelmiştir. Padişahın lütfu sayesinde de silahdârlığa kadar yükselmiştir (Hammer-Purgstall, 2010, s. 1488-1489).

Lamartine de benzer bilgilere yer vererek annesi yoksul bir köle olan Yusuf’un, maceralı hayatına, Nadin Sancakbeyi Sinan Bey’in ahırında seyis olarak başladığını belirtmiştir. İlk zamanlarda o kadar yoksuldur ki beyin atlarını çıplak ayakla sürmüştür. Venedik’ten gelip de Dalmaçya’dan geçen saray mabeyincilerinden biri, çocuğun güzelliğine ve zekâsına hayran kalmıştır. Yanına alıp İstanbul’a götürmüştür. Saray’da günde yedi akçeye kapıcılık yapmaya başlamıştır. Sultan İbrahim bu genci fark etmekte gecikmemiş, zekâsını olduğu kadar zarafetini de takdir etmiş ve annesinin de tavsiyesini alarak katledilen silahdârı Mustafa’nın yerine onu silahdâr yapmıştır (Lamartine, t.y., s.1240-1241). Netice olarak Yusuf, efendisinin ölümünden sonra Harem-i Hümayun’a girmiş (Kâtib Çelebi, 2007, s. 937-969), Enderun-ı Hümayun’da eğitim almış (Ramiz Paşazâde Mehmet İzzet, 1285, s. 54) ve padişahın silahdârlığına kadar yükselmiştir (Kâtib Çelebi, 2007, s. 937-969; Ramiz Paşazâde Mehmet İzzet, 1285, s. 54; Hafız Hüseyin Ayvansarayı, 1978, s. 45).

Kısa bir zaman içerisinde Sultan İbrahim’in üzerinde etkili olan Yusuf Paşa’nın silahdârlığa gelmesiyle ilgili olarak Naîmâ Tarihi’nde de şu bilgiye yer verilmiştir: Padişahın bir gün aklına gelip, “*Biraderim Sultan Murad merhumun bir makbul silahdârı var imiş. Niçin benim de bir makbul ve yakın silahdârım olmaya!*” diye bu hususu dile getirmiştir. Bunun üzerine musâhibleri (danışmanları), Enderun-ı Hümayun’da o türlü bir kimsenin bulunmasında, padişah yakınları için fayda olduğunu düşünerek padişahı bu hususta teşvik etmişler ve “*Hakikaten pâdişâhımızın nazar-ı ihtisası ile değerli bir kullarının, yakınımız olması, şan-ı şerifiniz için iftihara sebeptir.*” (Mustafa Naîmâ Efendi, 1968, s.1583-1584) demişlerdir.

Dolayısıyla Yusuf Paşa, sarayda eğitim gördükten sonra 1053/1643’te silahdârlığa ve hemen sonra da ikinci vezirliğe yükselerek devlet işlerini yürütmek üzere Sultan İbrahim’in musâhibi olmuştur (Kâtib Çelebi, 2007, s. 937-969; Mehmed Süreyya, 1996, s. 1699; Uzunçarşılı, 2011, s. 217). Kendisine hususî bir saray tahsis edilmiş ve diğer lazım gelen her şeyi de tedarik edilmiştir. Zamanla herkesin başvurduğu kimse olmuştur. Sultan IV. Murad’ın silahdâr paşasına verilmiş olan her şey, defter gereğince Yusuf Paşa’ya da verilmiştir. Daha önce Pîr Mehmed Paşa’ya kethüda olan Hacı Bayram Ağa da kendisine kethüda tayin edilmiştir (Mustafa Naîmâ Efendi, 1968, s.1583-1584).

Naîmâ, Yusuf Paşa’nın Venediklilere karşı sönmez bir kını olduğundan bahsetmiştir (Mustafa Naîmâ Efendi, 1968, s.1665). Aynı şekilde Zinkeisen de Yusuf Paşa’nın Venediklileri amansız bir nefretle takip ettiğini belirtmiştir (Zinkeisen, 2011, s. 394). *Lamartine* ise, “*her Dalmaçyalı gibi intikamcı, her dönme gibi gayretli, her sonradan görme gibi ihtiraslı olan Yusuf Paşa’nın, uzun zamandan beri vatanını ve ailesini inim inim inleyen Venedik’ten oç almak için Kaptan-ı Deryalığa gözünü diktiğini*” (Lamartine, t.y., s. 1241) ifade etmiştir. *Hammer* ise, ilk efendileri olan Ali ve Sinan beylerin verdikleri yanlış malumat üzerine Yusuf’un Venedik hakkındaki husumetinin arttığını belirtmiştir (Hammer-Purgstall, 2010, s. 1489). En nihayetinde bu duygular içerisinde olan Yusuf Paşa, Venedik hâkimiyetindeki Girit’e sefer düzenlemek isteyecek ve bu gayesine de kısa bir zaman sonra erişecektir. Nitekim 1644 yılında Ebubekir Paşa’nın vefat etmesi üzerine Sultan İbrahim tarafından Kaptan-ı Deryalığa getirilecektir (Ramiz Paşazâde Mehmet İzzet, 1285, s. 54; Hafız Hüseyin Ayvansarayı, 1978, s. 45; Oral, 2008, s. 395-396). 1645 yılında

gizlice planlanacak olan Girit Seferi'nde de kara ve deniz kuşatma birliklerinin serdarı olarak yer alacaktır (Lamartine, t.y., s. 1241; Hammer-Purgstall, 2010, s. 1489).

Sarayda Sultan İbrahim'in gözüne girmeyi başaran ve burada önce silahdârlığa, sonra da kaptanı deryalığa kadar yükselen Yusuf Paşa (Ramiz Paşazâde Mehmet İzzet, 1285, s. 54; Hafız Hüseyin Ayvansarayı, 1978, s. 45), Sultan İbrahim'in kızını vermesi sonucunda da "damat" unvanını almıştır (Oral, 2008, s. 395-396). Bu konuda genel olarak verilen bilgi, küçük yaştaki Fatma'nın Yusuf Paşa'yla sözlendiği/nişanlandığı yönündedir. Nitekim Kâtip Çelebi, "*Birinci Sultan İbrahim Han, Yusuf Paşa'yı, musâhib ve nedim edinip, vezirlikle taşraya çıkardıktan sonra, iki yaşındaki kızını vererek şânını yüseltip, kapudan ve serdar eyledi.*" (Kâtip Çelebi, 2007, s. 937-969) demiştir. Naîmâ, Yusuf Paşa'nın, *pâdişâhın akrabalığı lütfuna eriştiğini ve iki buçuk yaşındaki kızının kendisine namzet (sözlü, yavuklu) kılındığını* (Mustafa Naîmâ Efendi, 1968, s. 1662) belirtmiştir. Mustafa Nuri Paşa, "*pâdişâh hazretlerinin iki buçuk yaşında olan kerimelerinin akdiyle tefhim olunduğunu*" (Mustafa Nuri Paşa, 2008, s. 239) ifade etmiştir. Lamartine, Girit Seferi'ne çıkmadan önce padişahın onu, *henüz iki yaşında olan kızlarından Fatma ile nişanladığını* belirtmiştir (Lamartine, t.y., s. 1241). Stefanos Yerasimos, Yusuf Paşa'nın Sultan İbrahim'in nedimi olduğunu ve *sultanın iki yaşındaki kızıyla söz kesildiğini* yazmıştır (Tournefort, 2013, s. 58). Mehmed Süreyya, *pâdişâhın bir buçuk yaşındaki kızı ile nişanlandığını* (Mehmed Süreyya, 1996, s. 1699) aktarmıştır. Uzunçarşılı, "*kendisi hakkındaki teveccühün fazlalığına binaen pâdişâhın iki yaşındaki kızına namzed (sözlü-nişanlı) olduğunu*" (Uzunçarşılı, 2011, s. 217) belirtmiştir. Son olarak Hammer'in belirttiğine göre de padişah, "*geçmişteki lütuflarına ilave olarak henüz iki buçuk yaşında olan Fatma ismindeki kızını nişanlamıştır.*" (Hammer-Purgstall, 2010, s. 1489). Fakat Hammer, başka bir yerde, ölümünden bir gün önce; "*Pâdişâhın damadı bulunan Yusuf Paşa'nın, o gece bir çocuğu dünyaya geldiğini bildirmek ve Sultan İbrahim'in kızı olan zevcesi ve torunları olan evladı namına affını istirham etmek üzere bir arıza yazdığını*" belirtmiştir (Hammer-Purgstall, 2010, s. 1497). Dolayısıyla burada, Yusuf Paşa'nın Sultan İbrahim'in kızıyla evlendiği ve çocuğu olduğu anlaşılmaktadır. Diğer taraftan, bu bilgiye istinaden düşülen dipnotta, "*Sultan İbrahim'in Yusuf Paşa ile nişanladığı kızı çok küçük olduğundan bu ifadenin yanlış olduğu düşünülmektedir.*" (Hammer-Purgstall, 2010, s. 1497) diye belirtilmiştir. Yine, Mehmed Süreyya'nın "Sicil-i Osmanî"de aktardığına göre, Yusuf Paşa'nın Ahmed Bey adında yetişmiş bir oğlu, vefatında yanına defnedilmiştir (Mehmed Süreyya, 1996, s. 1699). Dolayısıyla evlendiği ve çocuğu olduğu yönünde birkaç yerde bilgi verilmişse de Sultan İbrahim'in kızı çok küçük yaşta olduğundan bu bilginin yanlış olduğu, sadece söz kesildiği/nişanlandığı yönünde verilen bilgilerin doğru olduğu düşünülmektedir. Nitekim Yusuf Paşa'nın ölümünden sonra Fatma Sultan'ın Fazlı Paşa ile evlendiği görülmektedir. Topkapı Sarayı Müzesi Arşivi'ne ait 29 Zilhicce 1056/5 Şubat 1647 tarihli evrakta, Fazlı Paşa ile evlenecek olan Fatma Sultan'a padişahın düğün günü hediye ettiği murassa at takımlarına yer verilmiştir (BOA, TS. MA.d, Nr. 10055, 29 Zilhicce 1056/5 Şubat 1647).

Girit Seferi'ne Tayin Edilmesi (1645)

Tarihi seyri içerisinde sırasıyla Minos uygarlığı, Mikenler, Dorlar, Roma, Bizans, Müslüman Araplar ve Bizans hâkimiyetlerinde kalan Girit (Tukin, 1945, s. 164-165; Tukin, 1996, s. 85-86), Dördüncü Haçlı Seferi'nden (1204) sonra Venedik hâkimiyetine geçmiştir. XVI. yüzyıldan itibaren de Osmanlı'nın zaman zaman fetih girişiminde bulunduğu bir ada olmuştur. Girit'in ilhak edilmesi düşüncesi çok uzun yıllar Osmanlıların kalplerinde yer etmiştir.³ Nitekim Sultan I. Ahmed ve IV. Murad devirlerinde de adanın fethi konusu tekrar gündeme gelmiştir. Özellikle Venediklilerin korsanlık faaliyetlerinde bulunmaları ve gelen geçen tüccar ve hacı gemilerini taciz etmeleri, bu seferde başlıca âmil olmuştur. Bununla ilgili olarak Naîmâ Tarihi'nde, "*Sultan Murad-ı merhumun Bağdad'dan avdetlerinden sonra Venediklilerin bazı İslam tüccar sefinelerini gasb ü nâ-bedîd edgeldiklerine mebnû izhâr-ı gayz ü gazabla azîm donanma*

³ Girit'in memalik-i Osmaniyeye ilhak edilmesi şevket-i Osmaniyenin etmam ve tahkimi için elzem görüldüğünden zabı ve istila tasviri öteden beri Osmanlıların kalplerinde yer etmiş idi." Bkz. Girit, Mazisi-Hali-İstikbali, 1328, s. 54.

tedârüküne iştilgal eyledikleri ve Venedüklüler cânibinden arz-ı itizâr ve takdîm-i hedâyâ ü mebâliğ olundukca istinkâf etmekde oldukları...” (Mustafa Naîmâ Efendi, 1968, s. 1638-1639) beyan olunmuştur. En nihayetinde Darüssaâde Ağası Sünbül Ağa'nın Mısır'a yolculuğu esnasında (1644) Malta korsanları tarafından şehit edilmesi ve mallarının gasp edilerek Girit'te satılması bardağı taşıran son damla olmuştur (Mustafa Nuri Paşa, 2008, s. 239; Uzunçarşılı, 2011, s. 217).⁴ Bu durum Sultan İbrahim'i de çok öfkelenmiştir ve olaya dâhil olanlar hakkında İstanbul'daki elçilerden bilgi istemiştir.⁵ Nitekim Seyyah *Chardin* de bu olayın padişahı çılgına çevirdiğini belirtmiştir. Seyahatnamesinde aktardığına göre padişah, büyükelçileri ve vekilleri de dâhil olmak üzere İstanbul'da bulunan bütün Hıristiyanları yok etmekle tehdit etmiştir. Malta kadırgalarında bütün Hıristiyan ülkelerinden şövalyeler ve askerler bulunduğunu söyleyerek bütün milletlere karşı derin bir öfke duymuştur. Bu durum karşısında Babîâlî'de Venedik Büyükelçisi olarak bulunan *Mösyö Soranzo*, acilen divânın vezirlerine başvurmuştur. Malta Şövalyeleri arasında Venedik Cumhuriyeti'nin kulu olan hiçbir kişi bulunmadığını iddia ederek padişahın öfkesini kendisinden uzaklaştırmak istemiştir (Chardin, 2014, s. 79). Fakat gasp edilen mallar Girit'te satılığa çıkarılmıştır. Bu mallar arasında Türk atları da yer almış ve Venedik idaresi bunlardan vergi almıştır. Hâlbuki böyle bir şey Türk-Venedik antlaşmalarının hükümlerine aykırıdır. Hanya'da bu durumu gören bir rahip, “*cezireye (adaya) Türk atının ayağı bastığı alâmet-i hayır değildir*” demek suretiyle geleceği görmüştür (Girid, Mazisi-Hali-İstikbali, 1328, s. 56; Öztuna, 1994, s. 148). Bu âna dair Evliya Çelebi şunları aktarmıştır:

“(...)Malta gemileri... (...)Tam bir ay Hanya Limanı'nda konakladılar. Burada bütün malları, bütün küheylân atları, nur gibi parlayan bâkire taze kızları ve güzel köleleri gemiden dışarı çıkararak Hanya Kalesi'nde satıp bütün kızların bekâretlerini giderip bu kadar alçaklık ederler. Bazı işin sonunu düşünen papazlar, patrikler ve keşiş rahipler; “Vay biz bu Osmanlı kalyonunu, kızları ve atlarını bu şehirde görmemek gerek idik. Şimden gerü bu ada elden gitti. Zira kitabımızda öyle yazar ki bu Girit Adası'na Osmanlı kalyonu gele, atları gele ve kızları gele, ardı sıra Türk gelip gemisine ve atlarına binip kızlarıyla cima edip bu adada mülk edinip evlât sahibi ola” diye çelipapaslar feryat ederler.” (Evliyâ Çelebi Seyahatnâmesi, 2008, s. 168)

Sünbül Ağa olayının duyulması üzerine, savaşın şiddetli taraflısı olan ve küçüklüğünden beri Venediklilere kin besleyen Silahdâr Yusuf Paşa (Girit Seferi (1645-1669), Türk Silahlı Kuvvetleri Tarihi, 1977, s. 17), aradığı fırsatı bulmuştur. Nitekim *Hammer*, bu fırsatın ortaya çıkışına dair şu bilgiye yer vermiştir: Yusuf Paşa, doğum yeri olan Verana'da bir camii inşasını emretmiştir. Camiinin üzerine dönecek olan kiremitlerin Pulya'dan mı yoksa Macaristan'dan mı getirileceği kendisine sorulduğunda ise, “*cami yapılsın, gerekli olan kiremitleri vaktinde bizzat getireceğim*” demiştir (Girid, 1326, s. 54; Girid, Mazisi-Hali-İstikbali, 1328, s. 54; Hammer-Purgstall, 2010, s. 1489). Venedik Büyükelçisi bu cevabı, divâna, sulhun bozulacağına dalalet eder bir söz olarak arz etmiştir. Bunun üzerine Yusuf Paşa'nın Venedik aleyhine kini bir kat daha artmıştır. Akabinde Sünbül Ağa gemilerininin zapt edilmesi de Venedik hakkındaki niyetinin icraata dökülmesine vesile olmuştur (Hammer-Purgstall, 2010, s. 1489).

⁴ Sünbül Ağa, adamları ve yıllarca biriktirdiği zengin eşyası ile birlikte 1644 yılı Temmuz ayında yola çıkmıştır. Aynı gemide hacılar ve Mekke Kadısı Bursalı Mehmed Efendi de vardır. Gemi, yeterince silah ve koruma olmadan yola çıkmıştır. Bu yolculuğu haber alan Malta korsanları Girit'te beklemeye başlamışlardır. Gemi Girit'e yakın adalara eriştiğinde ansızın Malta korsanları görünmüştür. Korsanlar saldırıya geçmiştir. Bu esnada Sünbül Ağa vurulmuş, kadı esir düşmüştür. Gemideki 600 kişiden ancak 60'ı ancak sağ olarak esir düşmüştür. Korsanlar, zengin ganimetle kalyonu Girit'e götürmüşlerdir. Girit'teki Venedik valisi, pişkeş alıp korsanların karaya çıkmasına izin vermiştir. Haber İstanbul'a ulaşınca, ortalık ayağa kalkmış ve sefer kararı alınmıştır. Bkz. İnalçık, 2014, s. 252. Eldeki ganimetten Girit'teki kale muhafız ve ümerasına da vermişlerdir. Satılmak üzere Girit'e getirilen cariyelere de hakaretlerde bulunmuşlardır. Bkz. Girid, Mazisi-Hali-İstikbali, 1328, s. 56.

⁵ Geminin korsanlar tarafından ele geçirilmesi üzerine bütün Balyos'ların tercümanlarının sorguya çekildiği görülmektedir. Fakat bunların hadiseden haberleri olmadığı, bunu ancak düka ve Maltalıların yapabilecekleri ifade edilmiştir. Bkz. *BOA, TS.MA.e, Nr. 857/63, 1055/1645*.

Yusuf Paşa, Sultan İbrahim'in huzuruna çıkararak, ataları Sultan I. Ahmed ile Sultan IV. Murad'ın Girit'i fethetmek istediklerini fakat onlara nasip olmadığını, böyle bir zaferin kendisine nasip olacağını söylemiştir. Söylediği bu güzel sözler ve yönlendirmeler karşısında fazla direnemeyen Sultan İbrahim de Girit Seferi için onay vermiştir (Banoğlu, 1991, s. 36). Dönemin Şeyhülislamı Ebu Said Efendi'den de Venedik'e açılacak savaş ile ilgili fetva alınmıştır.⁶ Fakat bu kutlu seferden birkaç kişi dışında kimseye bahsedilmemiştir. Nitekim *Evliya Çelebi* bununla ilgili olarak, "*Mâna, şairin karnındadır.*" sözü uyarınca bu kutlu seferi saadetli padişah, Kara Mustafa Paşa vezir ve Şeyhülislâm Efendi bilir, başka hiç kimse ne tarafa sefer olacağını bilmezler idi." (Evliyâ Çelebi Seyahatnâmesi, 2008, s. 169) demiştir.⁷

30 Nisan 1645 tarihinde, yaklaşık yirmi beş sene sürecek olan bir savaşın başlangıcı için ilk adım atılmış⁸, Osmanlı donanması top atışları ve her zamanki törenlerle İstanbul Limanı'ndan ayrılmıştır (Zinkeisen, 2011, s. 397). Bu sefere kaptan-ı derya olarak tayin edilen Yusuf Paşa'nın bu görevine kara ve deniz askeri serdarlığı da ilâve edilmiştir (Mustafa Naîmâ Efendi, 1968, s. 1661-1662; Mehmed Süreyya, 1996, s. 1699; Hammer-Purgstall, 2010, s. 1489; Anonim Bir Osmanlı Kaynağına Göre Girit'in Fethi, 2017 s. 63).⁹ Zinkeisen, Yusuf Paşa'nın bu göreve tayini sürecini şu şekilde anlatmıştır:

"Gerek kara kuvvetlerine gerekse deniz kuvvetlerine, Venedik'in en amansız düşmanı, padişahın müsahibi, devşirme olarak Yusuf adını alan ve sarayda sıradan bir baltacı ve bostancı iken önce silahdâr ve daha sonra kısa sürede vezir ve kaptan-ı derya makamlarına yükselen ve Sultan İbrahim'in üç buçuk yaşındaki kızını kendisine söz vermesi ile sultanın özel teveccühüne nail olan Dalmaçyalı Josef Maskoviç komuta ediyordu. Yanında kara birliklerinin komutanı olarak, Bağdat'ın fethi sırasında şehre ilk ayak basan kişi olarak özel bir saygınlığı olan Arnavut Hasan Paşa ve Yeniçeri Ağası Murad Paşa bulunuyordu." (Zinkeisen, 2011, s. 397).

Anadolu askeri için Çeşme Limanı, Rumeli askeri içinse Selanik toplanma yeri olarak belirlenmiştir (Uzunçarşılı, 2011, s. 218). Doksan parça gemi Selanik'e, altmış parça gemi Çeşme'ye gönderilmiş ve gemilere on beş bin kantar barut, elli bin gülle, elli adet top, cephaneye ve sair muhasara levazımatı yüklenmiştir (Kâtib Çelebi, 2018, s. 197; Cezar, 2011, s. 1967). Ayrıca elliye yakın tüccar gemisi kiralanmış ve bunlara erzak ve mühimmat yüklenerek donanmadan evvel yola çıkarılmıştır (Girid, Mazisi-Hali-İstikbali, 1328, s. 61). Yüz altı harp ve üç yüz nakliye gemisinden müteşekkil olan donanmada (Öztuna, 1994, s. 148), üç bin yeniçeri, on dört bin kapıkulu sipahisi, elli bin tımarlı sipahi yer almıştır (İnalçık, 2014, s. 320). Yusuf

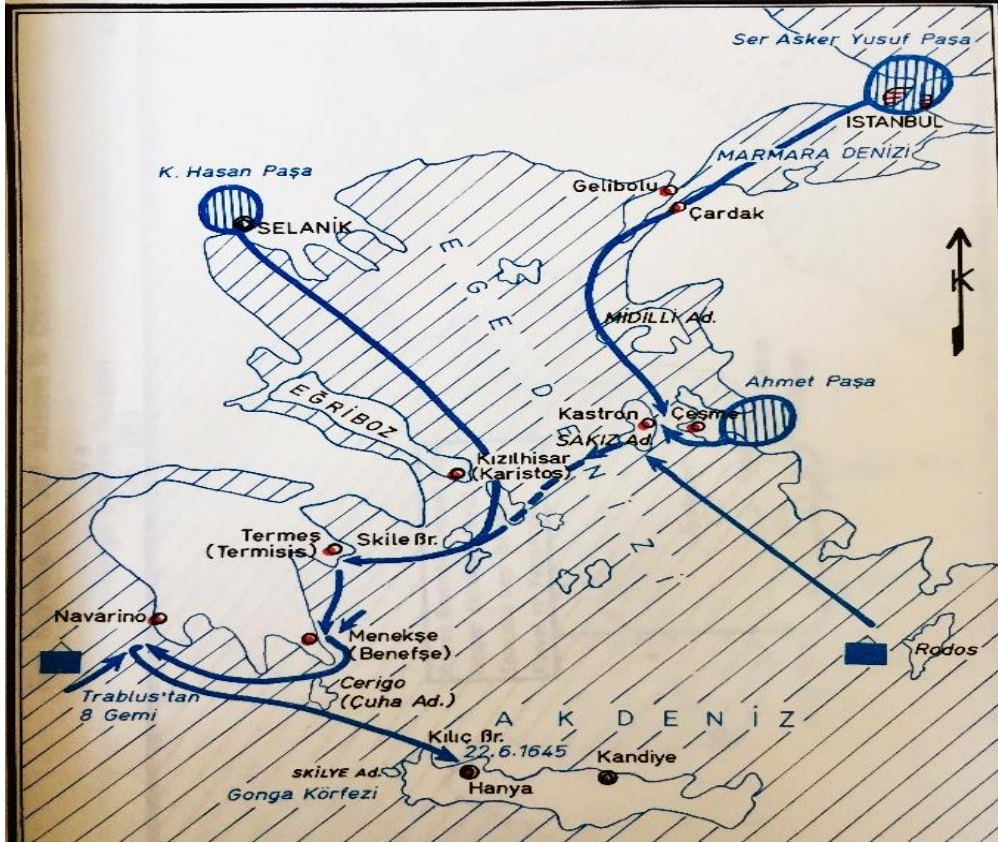
⁶ Şeyhülislam Said Efendi'nin vermiş olduğu fetva şu şekildedir: "*Sâbikan bir vilayet İslam diyarından olup, zaman içerisinde burasını kafirler işgal edip, camiler, mescidler, medreseler, mahfiller ve diğer yerleri sapık sapık ayınlı kafirler ile dolsa ve çeşitli işlerle yol kesip, hacıların, tüccarların geçeceği yolları kesip yağmacılık yapsalar, Din-i Muhammedi'ye, İslamiyet'e zarar verseler, her tarafa kötülüklerini yaysalar, Müslümanların Padişahı İslam gayreti gereğince adı geçen diyarı yere batası kafirlerin elinden alıp, İslam alemine katmaya kâdir olur mu? Beyan buyrula.*" El-Cevap: "*Allahü âlem, İslam Padişahının kâfirler ile sulh ve selâmet üzere olması o zamana doğru olur ki, bu selâmet ve emniyet bütün Müslümanlara menfaat sağlaya. Öyle olmaz ise, sulh asla doğru değildir. Menfaat görülüp devamlı veya geçici olduktan sonra, menfaati zamanda sulhun bozulması daha faydalı görülse elbette bozmak vaciptir ve çok lüzumludur.*" "...Hicretin sekizinci yılında Mekke üzerine varılıp, bizzat Hazreti Fahr-i Kainât Mekke gazasında bulunup fethettiler. Saadetlü Padişah dahi peygamber sünnetine uysunlar. Gazalarını Allah mübarek eylesin." *Ketebetül fakir el-Hakir.*" Bkz. *Evliyâ Çelebi Seyahatnâmesi*, 2008, s. 169-170.

⁷ Venedik Büyükelçisi, bu savaş ilanı haberlerinin ciddi olup olmadığını, Venedik'e yönelik gizli girişimler barındırıp barındırmadığını öğrenmek için bin bir hüner sergilemiş ve pek çok hediyeler vermiştir. Fransız Büyükelçisi, bu konuda gizli kapaklı işler döndüğünü ve Kandiye'ye karşı hazırlıklar yapıldığını kendisine söylemiştir. Fakat Venedik Büyükelçisi, Fransız Büyükelçisi'nin bu sözlerini göz önünde tutmayıp zaman zaman sadrazamın kendisine verdiği güvencelere kanmıştır. Bilgi için bkz. Chardin, 2014, s. 80.

⁸ Girit, Kösem Sultan'ın teşviki, Yusuf Paşa'nın gayretiyle başlatılan ve yirmi beş yıl sürecek olan kuşatma ile İslamiyet'in hüküm sürdüğü üç kıtanın ortasında Hristiyan kalesi olmaktan çıkacak ve Osmanlıların eline geçecektir (1669). Bkz. Lamartine, t.y., s. 1242.

⁹ "*Sâbikâ Harem-i Hümayûn'da mukarreb-i hazret-i hünkâr olan Silahdâr Yusuf Ağa taşra çıkdıkda kapudan olmuşdi. Donanma askerine dahi serdâr ta'yîn buyurulup...*" Bkz. Kâtib Çelebi, 2018, s. 196.

Paşa, yol üzerinde Sakız'a ve diğer yerlere uğrayarak birkaç gemi daha zapt etmiştir. Tunus, Cezayir ve Trablusgarp taraflarından da bir hayli gemi gelmiştir (Hammer-Purgstall, 2010, s. 1493; Rasim, 1999, s. 743; Öztuna, 1994, s. 148). Nitekim Evliya Çelebi, “Cezayir, Tunus ve Trablus’a 12.000 altın barut ücreti gidip; “Evvel-baharda kapudan paşaya gelip katulasız” diye fermanlar gitti, onlar da hazır olmada” (Evliyâ Çelebi Seyahatnâmesi, 2008, s. 169) demiştir. Yüz altı parça savaş gemisi ve muhtelif nakliye gemilerinden oluşan donanma, 7 Haziran 1645 günü Navarin Limanı’na demirlemiştir. Burada Malta seferi için emirler okunmuş, eksikliklerin giderilmesi buyurulmuştur. Anadolu ve Rumeli askerinin birleşmesiyle de hazırlıklar tamamlanmıştır (Eickhoff, 1991, s.150).

Kroki 1: Girit Seferi ve Deniz Harekâtı (1645)

(Girit Seferi (1645-1669), Türk Silahlı Kuvvetleri Tarihi, 1977, s. 22-23)

Kaptan-ı Derya Yusuf Paşa, 30 Nisan 1645'te Malta üzerine sefere çıktığını ilan edip İstanbul'dan ayrılmışsa da donanma 20 Haziran 1645'te Navarin'den hareket ettikten sonra seferin asıl yönünü açıklamış ve Girit'in fethine girişildiğini ilan etmiştir (Mustafa Naîmâ Efendi, 1968, s. 1667; Uzunçarşılı, 2011, s. 218). Asıl hedefin Girit olduğunu kumandanlara hatt-ı hümayunu okuyarak açıklamıştır (Kâtib Çelebi, 2018, s. 197; Hüseyin Kâmî Hanyevî, 1288, s. 214).¹⁰ Bundan sonra donanma, 23 Haziran günü, Hanya'nın kuzeybatısındaki Aya Todori Adası

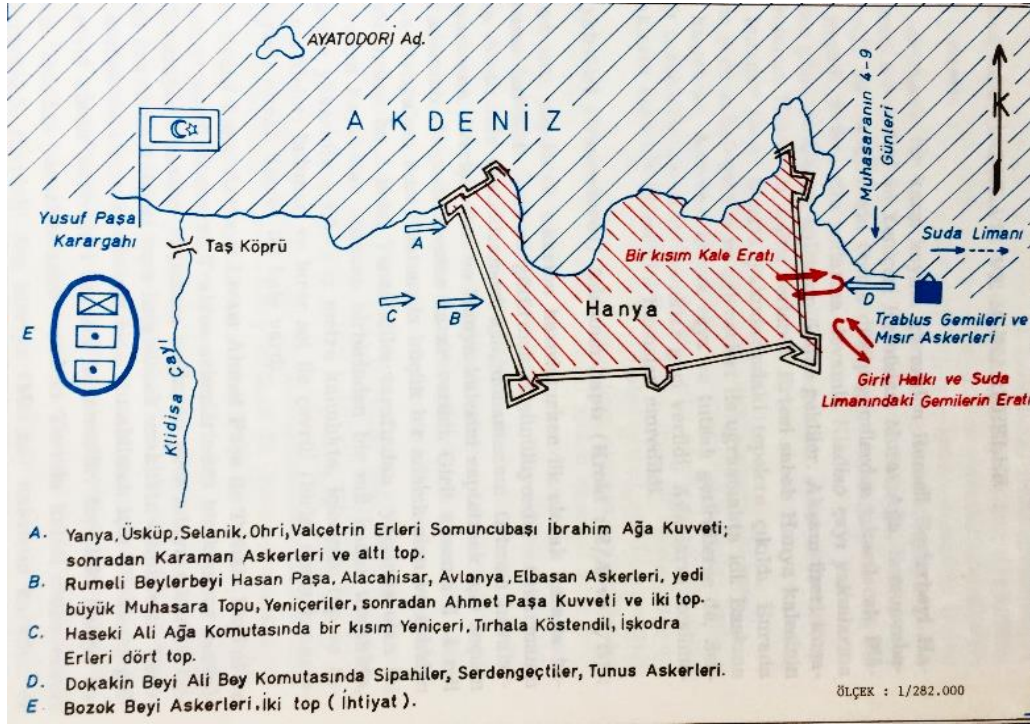
¹⁰ "...mâh-ı mezbûrun yirmi beşinci günü (20 Haziran 1645) limandan çıkılıp herkes engine salınur kıyâsında iken beğler ve kapudanlar da 'vet olunup Girit Seferi'ne me'mûr oldukları hatt-ı şerîfi ibrâz ve mazmûnunu i'lâm ve keşf-i râz edüp..." Bkz. Kâtib Çelebi, 2018, s. 197.

"(...)Avarin limânından çıkılıp herkes engine salınur kıyâsında iken beyler ve kapudanlar da 'vet olunup Girit seferine me'mûr olduklarına hatt-ı şerîf ibrâz ve mazmûnunu i'lâm ve keşf-i râz idüp feth-i memâlik-i Girit niyyetine Manya burnuna doğru gîtdiler.." Bkz. Kâtib Çelebi, 2007, s. 937-938.

"(...) ümerâ-yı deryâ ve kapudânlar da 'vet olunub Girit Seferi'ne me'mûr olduklarına hatt-ı hümayun şevketlü makrûnu ibrâz..." Bkz. Anonim Bir Osmanlı Kaynağına Göre Girit'in Fethi, 2017 s. 63. Ayrıca bkz. Hüseyin Kami Hanyevi, 1288, s. 209-211; Cezar, 2011, s. 1967; Danişmend, 1972, s. 394-395.

önüne gelmiş ve Girit sahiline çok yakın olan bu adadaki iki kale¹¹ iki günde zapt edilmiştir (Gülsoy, 1997, s. 29; Hüseyin Kâmî Hanyevî, 1288, s. 218).¹² Ertesi gün karaya asker çıkarılmıştır. Yusuf Paşa, yerli halka iyi muamelede bulunulmasını emretmiştir. Ayrıca zararlı faaliyetlerden kaçınılmasını, ağaç kesenlerin dahi cezalandırılacağını ilan etmiştir. Venedik idaresinden usanmış¹³ olan Rumlar da bu muameleden dolayı Türkleri iyi karşılamışlar, hatta orduya zahire getirerek hizmet etmişlerdir.¹⁴ *Kâtip Çelebi*, “Fezleke”sinde bu duruma dair şu ifadelerle yer vermiştir:

“(…)Serdârın hüsn-i tedbîrinden biri bu oldu ki, giriftâr-ı gâzîyân olan re‘âyâ ve ehl-i karyenin etfâl ve nisvânı getirüldükde getüren gâzilere in‘âm u ihsân idüp giriftârları âzâd idüp ihrâk-ı memâlik ve kat‘-ı eşcâr ve katl-i esîrden ‘askeri men‘ eyledi. Anlar ki, ‘âkıbet-i kâr mülâhazasında kâsırlar idi, serdâr-ı kâm-kârın bu re‘yini pesend itmezlerdi. Zîrâ kal‘anın metânetin ve ‘askerin killetin görüp aslâ fethin hâtıra getirmezler idi. Ammâ cenâb-ı serdâr-ı devlet-yârdan bu merhameti istimâ‘ iden ahâlî-i memleket her taraftan orduya gelüp zahîre ile hidmet eylediler. Ve ‘asker-i İslâm’a mâ‘il ve cezîre anların olmağa kâ‘il oldular.” (Kâtip Çelebi, 2007, s. 938).

Kroki 2: Hanyâ Kalesi Kuşatması ve Kalenin Teslim Olması
(Girit Seferi (1645-1669), Türk Silahlı Kuvvetleri Tarihi, 1977, s. 22-23)

¹¹ Venedikliler, Aya Todorî Adası'nda iki kale inşa etmişlerdir. Birisi yüksek bir yerde, diğeri sahilde olup liman yerini muhafaza etmiştir. Bkz. Hüseyin Kâmî Hanyevî, 1288, s. 215-216.

¹² “Girit Cezîresi'ne karîb üç dört mil müdevver bir cezîre var idi ki iki tarafında yalın kaya üzerinde binâ olunmuş, araları bir mil iki hisâr Hanyâ'nın nigezbânı idi. Guzât-ı İslâm berr ü baherden hücum edüp yukarı hisârı dört sâ'ade teshîr etdiler. Küffâr aşağı hisâra girüp gece birer mikdâr asker sefâyinden çıkup sandallar ile cezîre-i mezbûreye geçüp Rebi'ülâhırın yirmi sekizinde (23 Haziran 1645) muhâsara etdiklerinde küffâr kapu yanından bir lağım atup yanında bulunanları şehîd eyledi. Ba'dehû guzât hücum edüp kal'ayı aldılar. Küffârı kılıçdan geçirüp ba'dehû donanma safâ-yı hâtır ile Aya Todorî Limanı'nda âsûde oldu...” Bkz. Kâtip Çelebi, 2018, s. 197.

¹³ Hüseyin Kâmî Hanyevî de eserinde, Girit ahalisinin Venedik idaresinden hoşnut olmadığını belirtmiştir. Bkz. Hüseyin Kâmî Hanyevî, 1288, s. 217.

¹⁴ Yusuf Paşa, askerî tutup getirdiği çocuk ve kadınları iade, esirleri öldürmekten koruma, ağaç kesme, yakma ve yağmalama gibi teşebbüsleri men etmiştir. Bu muamele kale ehlinin dikkatini çekip Osmanlı tarafına meyl etmeye, hatta orduya gelip yiyecek getirerek hizmet etmeye başlamışlardır. Bkz. Rasim, 1999, s. 744.

Karaya çıkıldıktan sonra gerekli hazırlıklar yapılmış ve 27 Haziran'da Hanya muhasarasına başlanmıştır (Cezar, 2011, s. 1967; Emecen, 2000, s. 276). Hanya kalesi çok müstahkem olduğundan muhasara uzun sürmüştür. Muhasaranın 45'inci ve 52'nci günlerine isabet eden iki genel hücumda ağır zayıflar verilmesi, askerde hem üzüntüye sebep olmuş¹⁵ hem de kuşatmanın kaldırılıp geri dönüleceği hissi uyandırmıştır. Fakat Yusuf Paşa'nın yaralı askerleri teker teker ziyaret edip onlara ihsanlarda bulunması ve yine hayatını kaybeden askerlerin oğulları ve kardeşlerine tımar tevcih etmesi askerinin moralini yükseltip hırslandırmıştır. Ayrıca beyleri, kumandanları ve bölük ağalarını çağırıp hediyeler vererek onların gönüllerini de almıştır (Adıyeye, 2002, s.739). Bu âna dair *Kâtib Çelebi* şu ifadelerle yer vermiştir:

"(...)Ekser-i ümerâ düşüp kalanlar dahi mecrûh u dembeste idi. Ammâ serdâr şevket ü cür'et ile hendekte oturup 'askere in'âmîlar ve terakkîler ve tîmârlar virmekle nevâzişler eyledi. Sîm ü zeri kîse kîse her bölüğe virüp merdâne hareket göstermekle cümlesi pâ-y-ı sebât üzre gelüp hemân sâ'at torba ve garâr ve hâkle lağım atıldığı ser-i burcda meteris idiüp râ-yât-ı İslâm'ı ser-i burca dîkdiler." (*Kâtib Çelebi*, 2007, s. 954).

Kaptan-ı Derya Yusuf Paşa, bu faaliyetlerinden sonra üçüncü bir genel hücum için hazırlıklar yaparken 19 Ağustos 1645'te Venedikliler, böyle bir genel hücumu daha geri püskürtemeyeceklerini anlamışlar ve gönderdikleri elçilerle kaleyi teslim teklifinde bulunmuşlardır (Adıyeye, 2002, s. 739). *Kâtib Çelebi*, Osmanlı askerinin kudretini düşmanın gözünden, *"(...)biri düşse yerine bin biter ve biri on düşmene yeter..."* *"(...)Pençelerinden halâsa çâre ancak teslîm-i hisâr iledir."* şeklinde tarif ederken, Venediklilerin teslimiyetini şu ifadelerle anlatmıştır:

"(...)Temâm elli dört gün muhâsara olunup ser-i burca meteris ile çıkıldı. Rûz-ı düşenbih yine yürüyüş tahmîn olunmuşiken cünûd-ı Frenk gördi ki, sa'y u güşiş ile olmaz, bunların biri düşse yerine bin biter ve biri on düşmene yeter. Husûsâ câsûsları serdârın merdâneliğın görüp söylerdi. Mel'unların dizdârları ve kapudanları ve topçuları ekser helâk olup mukarrer bildiler ki bir dahi bu kavim yürüyüş iderse hâh nâ-hâh hisârı alurlar. Pençelerinden halâsa çâre ancak teslîm-i hisâr iledir." (*Kâtib Çelebi*, 2007, s. 955).

Yapılan görüşmeler neticesinde, kaleden ayrılacakların can ve mallarına dokunulmayacağı, istedikleri yere gidebilecekleri konusunda anlaşmıştır. Kalede kalanlara da can ve mal güvenliğini sağlayan aman-nâmeler verilecektir:

"(...)ümerâ-i Frenkden dahi iki maslahat-güzâr çıkup huzûr-ı serdâra geldiklerinde evvelâ gidecek küffârın başına ve mâlına ve 'ıyâline kimesne değmeyüp gemiler ile memleketlerine gitmeğe bir emir virdiler. Ve ehl-i şehre dahi mâl ve 'ıyâl ve hânelerine kimesne 'alâka itmeyüp herkes emlâkinde âsûde hâl olup sâ'ir re'âyâ-ı Memâlik-i Mahrûsa gibi geçineler diyü bir emir dahi virildikde kalbleri mutma'in oldı. Ve bu iki elçiye hil'at-ı fâhire giydirdiler." (*Kâtib Çelebi*, 2007, s. 955).

Bu şartlar doğrultusunda Venedikliler, hiçbir saldırıya uğramadan iki gün içerisinde üç kadırga ve iki burtuna mallarını yükleyip Hanya'dan ayrılmışlardır (*Kâtib Çelebi*, 2007, s. 955; Girid, Mazisi-Hali-İstikbali, 1328, s. 79; Uzunçarşılı, 2011, s. 218). Yapılan bu barış ve teslim anlaşmasından sonra kale elli dört günlük muhasaranın ardından Osmanlı Devleti'ne geçmiştir. Osmanlı askeri 22 Ağustos'ta kaleye girerek Hanya'yı teslim almıştır (*Kâtib Çelebi*, 2007, s. 955).

Girid, Mazisi-Hali-İstikbali (1328) adlı eserde de ifade edildiği üzere, *kale burçlarında okunan Ezân-ı Muhammedî, göklere yükselerek ervâh-ı şühedaya zafer haberini müjdelemiştir* (s. 80).

¹⁵ *Kâtib Çelebi* kuşatma ânıyla ilgili olarak şu ifadelerle yer vermiştir: *"Muhâsaranın kırk beşinci günü evvel def'a yürüyüş etdiler. Fetih müyesser olmadı. Elli ikinci günü tekrâr yürüyüş edüp ser-i burca nasb-ı a'lâm olunmuşiken giri döndüler. Hayli âdem düşüp askere ye's gelmişidi..."* Bkz. *Kâtib Çelebi*, 2018, s. 198.

Fethin dördüncü günü cuma namazından sonra Kapucular Kethüdâsı Hüseyin Ağa ve çorbacıardan Ömer Ağa, fetih haberini vermek üzere İstanbul'a gönderilmiştir (Kâtib Çelebi, 2007, s. 956).¹⁶ Hanya'nın fethi haberi İstanbul'da büyük bir sevinç yaratmıştır. Sultan İbrahim, kalenin fethi üzerine Yusuf Paşa'ya değerli bir samur kürk ve çok değerli, mücevherlerle süslü bir hançer göndermiştir (Zinkeisen, 2011, s. 520).¹⁷ İstanbul'da üç gün üç gece donanma ferman etmiştir. Haliç ve Galata'da büyük çırağan şenlikleri yaptırmıştır (Cezar, 2011, s. 1968; Emecen, 2000, s. 276). Fethin sonrası duruma dair *Kâtib Çelebi* şu ifadelerle yer vermiştir:

“(…)Recebin on dördüncü günü müjde-i fetih ile irsâl olunan geştî pâ-yi tahta vâsıl olup evvelâ vezîr-i a‘zama varup nevâziş ü iltifât ile behre-yâb olduktan sonra âsaf-ı Rûşen-zamîr hamd u senâ iderek ağaları alup cenâb-ı pâdişâhiye götürüp ‘arz-ı serdârı huzûr-ı humâyûna ulaşırdıkdâ pâdişâh şükürler idüp gelenlere hüsrevâne hil‘atler ile behremend buyurdu. Fi’l-hâl şehir donanması emr idüp serhadlere ve Memâlik-i Mahrûsa hükkâmına evâmîr irsâl buyuruldu ki, bu feth-i celîl için üç gün donanmalar ideler. Ba‘dehû Kapucular Kethüdâsı Hasan Ağa kılıç ve kaftan ile cenâb-ı serdâr-ı devlet-yâra irsâl olundu. Ve ‘asker Benefşe iskelesine varup serdârdan ne haber gelir ise münkâd olmağa Vezîr Ahmed Paşa'ya ve sekbân-başıya hatt-ı humâyûn varup Anadolu ve Karaman ümerâsı ‘askeri ile girü döneler. Serdâr meremmât-ı hisârda iken fethin sekizinci günü ümerâ-i bahrdan beş bin kadırgaları ile ve beş şayka ile Eğriboz'a gönderildi ki anda olan beylik zahîreyi ‘askere yetiştirerler. Fethin on beşinci günü serdâr sarâydan çıkup otağa geldi. Evvelâ yeniçeri ve sâ‘ir ehl-i vezâ‘if ‘ulûfeleri virilüp dîvân düzülde. Vüzerâ ve ümerâ ve ağayân ve sâ‘ir zâbitlere fetih hil‘atleri giydirildi. Temâm nevâziş ü eltâfdan sonra cümlesi dâmen-bûs idüp yerlü yerine gitdiler.” (Kâtib Çelebi, 2007, s. 956-957)

Hanya Kalesi'nde bulunan on bin Venedikli'den ancak bin nüfusu Kandiye'nin Suda sahiline gitmiştir (Kâtib Çelebi, 2007, s. 956; Girid, Mazisi-Hali-İstikbali, 1328, s. 79). Serdâr Yusuf Paşa'nın şehir ve pazar alanlarında dolaştığı esnada dükkânlar açılmıştır. Akşamları herkes evlerini ve dükkânlarını kandiller ve meşaleler ile süslemişlerdir (Evliyâ Çelebi Seyahatnâmesi, 2008, s. 181). Reayaya musallat olan ayaktakımı kimseler uyarılmış ve yapılan duyuruda, “herkese icâzetdir, emlâkine mutasarrıf olup sâye-i zill-ı İlâhîde huzûr eylesin” denmiştir. Kâtib Çelebi'nin de belirttiği üzere, *şehir halkı bundan sonra kılıç korkusundan emin olup her biri kendi âlemi ile âsûde hâl olmuştur* (Kâtib Çelebi, 2007, s. 956).

Hanya Kalesi'nin Serdâr Yusuf Paşa tarafından fethi sırasında kale burçlarından ezan sesleri yükselirken, anane mucibince fetih timsali olarak kalenin en büyük kilisesi olan “Saint Nicolas Kilisesi”, Sultan İbrahim adına “Hünkâr Camii” adıyla ibadete açılmıştır. Kitâbesinde; “*Cezire-i Girit'te Hanya Kalesi'nde Sultan İbrahim hatibi olan Merhum ve mağfürunleh Abdülaziz Efendi'nin hayratıdır. Ruhi çün el-Fatiha. 1179 (1765-66)*” yazılıdır. Kitabeden de anlaşılacağı üzere Abdülaziz Efendi, Girit Adası'nın kuzeyinde bir liman şehri olan Hanya Kalesi'nin içindeki Sultan İbrahim (1640-1648) Camii hatipliğini ifa etmiştir (Hafız Hüseyin Ayyansarayi, 1978, s. 51).

Hanya'da bulunan üç ana kilise, meşhur evkaflarıyla tanınmış, bütün duvarları mermerden yapılmış, nakışlı, içi ve dışı türlü resimlerle süslenmiş devrin ibret verici eserleridir. Bunlardan çok eski bir mabet olan “Saint Nicolas Kilisesi”, “Hünkâr Câmii” adıyla camiye çevrildikten sonra mihrap ve minberi düzenlenmiştir (Kâtib Çelebi, 2007, s. 956; Mustafa Naîmâ Efendi, 1968,

¹⁶ Hammer de Kapıcılar Kethüdâsı Hüseyin Ağa ile yeniçeri ümerasından Ömer Ağa'nın kalenin teslim olduğu müjdesiyle İstanbul'a gönderildiğini belirtmiştir. Bkz. Hammer-Purgstall, 2010, s. 1495. *Yılmaz Öztuna* da İstanbul'a müjdeyi verenin Hüseyin Ağa olduğunu belirtmiştir. Bkz. Öztuna, 1994, s. 150.

¹⁷ Kapıcılar Kethüdâsı, Padişah tarafından, samur kürklü bir hil‘at ve bir murassa kılıç götürmek üzere serdarın yanına dönmekle görevlendirilmiştir. Bkz. Hammer-Purgstall, 2010, s. 1495.

s. 1691). İlk cuma namazı burada kılınmış ve bütün gaziler fethinde buldukları için Hudâ'ya şükretmişlerdir (Evlîyâ Çelebi Seyahatnâmesi, 2008, s. 181).

Hanya'da bulunan diğer iki büyük kiliseden biri Yusuf Paşa'ya, diğeri de Musa Paşa'ya ithaf edilmiş, "Francesco Kilisesi"; "Yusuf Paşa Câmii" ve "Saint Sava Kilisesi" de "Musâ Paşa Câmii" adını almıştır. Bu mabetler putların kirinden ve taşkın halkın mezarlığından temizlenip, top delikleri tamir edilmiştir. Bu câmilere gazâ malından büyük vakıflar tayin olunmuştur. İki hamam yapılması için de bir mutemede tenbih ve tayin buyurulmuştur (Kâtib Çelebi, 2007, s. 956; Mustafa Naîmâ Efendi, 1968, s. 1691).

Fethin üçüncü günü kalenin harap olan yerleri onarılmış ve İslâm askerleri yerli yerine yerleştirilmişlerdir. Kale, evvelkinden daha fazla sağlamlık ve dayanıklılık kazanmıştır (Evlîyâ Çelebi Seyahatnâmesi, 2008, s. 181). Serdâr fermanıya, kaleye cephane olmak üzere yalnız iki bin beş yüz kantar barut konulmuştur (Kâtib Çelebi, 2007, s. 956).

Yeniçeri Kâtibi Hasan Efendi'nin *Tevârîh-i Cezîre-i Girid* adlı eserinde Hanya'nın fethinden sonra kalenin yıkık yerlerinin ve su kemerlerinin kısa sürede onarılmasıyla ilgili olarak şu bilgilere yer verilmiştir:

"Fethin üçüncü günü herkes kale muhâsarasında ne yerden metrîse girdi ise fermânı dahi öyle emr edip Murad Ağa feth olunan gediğe Samsuncıbaşı lağımdan atılan duvara, Köstendil ve Tırhala askerleri Ali Ağa ile ebvâb-ı hisâra ve Amasya Beyi Ahmed Paşa Hanya'ya gelen su kemerlerine ta'yîn olunup üstâd mî'mâr ve neccârlar gedikler ve harâb olan yerleri tecdîde ihtimâm edip altmış günde bu maslahatı gâyete erdi." (*Tevârîh-i Cezîre-i Girid*'den aktaran Cengiz, 2018, s. 156-157).

Yusuf Paşa, kalenin muhafazası için yeniçeri, sipahi ve topçu arasından on iki bin askeri burada bırakmıştır. Rumeli Beylerbeyi Hasan Paşa'yı da kale komutanı olarak tayin etmiştir (Mustafa Nuri Paşa, 2008, s. 240; Uzunçarşılı, 2011, s. 217). Kale muhafazası dışında kalan askerlerin gemilerine binmeleri emredilmiş, Tunus, Cezayir ve Trablusgarp askerleri de terhis edilmiştir. Hazırlıklarını tamamlayan Yusuf Paşa baştardasına binerek İstanbul'a doğru hareket etmiştir (Gülsoy, 2004, s. 45).

Hanya Kalesi'ni fethederek "Hanya Fâtîhi" unvanını alan Yusuf Paşa, savaş sırasındaki tutumu ve alicenaplığı ile dikkat çekmiş, bölgedeki ekonomik ve ticari yapıyı değiştirmemek adına olsa gerek bu yapıya çok fazla müdahale etmemiştir (Oral, 2008, s. 396). Fetihle ilgili olarak, "*Gazâyı evvel*" ve "*Gazamız vâki oldu*" şeklinde tarihler düşülmüştür.¹⁸ Nitekim Musa Paşa kâtiplerinden Fahri Efendi, "gazâ-yı evvel" tabirini kullanmış, Müverrih-i fetih Pîri Paşazâde Hüseyin Bey de bu önemli güne dair şu mısraları yazmıştır:

¹⁸ "...*Anda bulunan erbâb-ı irfân bu fethi bir iki târîh dediler. Biri "gazâ-yı evvel", biri "gazamız vâki oldu"...*" Bkz. Kâtib Çelebi, 2018, s. 198.

“Sipâh-ı Rum’a sordum fethin oldum

Didiler fethine târîh, “gazâmız”

Âsaf-ı ‘adl Silahdâr Paşa

Feth ile oldı kamudan efdal

Girid’e geldi ‘acîb himmet idüp

Yakdı küffâr başına müşkil

Oldı himmetle, şecâ‘atle yiğüt

Cümleden ekrem ve efram ve ekmel

Hanya’nın fethine hatif

Didi târîhin, “gazâ-yı evvel”

“Aldılar ‘asker Girid’i seyfle”

“Aldı hısnını Girid’in cengle Yusuf Paşa” (Kâtib Çelebi, 2007, s. 964)

Yusuf Paşa’nın Ölümü

Naîmâ Tarihi’nde de detaylı bir şekilde aktarıldığı üzere 17. yüzyılda devlet yönetiminde bulunan adamların ve kurumların birbirine muhalefet ettiği ve bu yüzden kutuplaşmaların olduğu görülmektedir. Devlet adamları arasında vaki olan muhalefet, padişahın en alt tabakaya kadar bütün insanları etkilemiştir. Sadece etkilemekle kalmamış, zaman zaman büyük olayların dahi ortaya çıkmasına neden olmuştur. Yaşanan bu olaylar esnasında kimi başarılı devlet adamları canlarından olmuştur. Bu nedenle kaleme alınan siyasetnamelerde¹⁹ de devlet adamlarının birbirleri arasındaki geçimsizliğine dikkat çekilmiştir. Siyasetname yazarlarına göre yaşanan bu hadiseler, devletin zayıflamasındaki temel faktördür. Kötü niyetli devlet adamları padişaha telkinlerde bulunarak kendi zararlı faaliyetleri için faydalı devlet adamlarının ortadan kaldırılmasına neden olmuşlardır. Bu nedenle siyasetnamelerde yer alan öğütlerde padişahların çok akıllı ve erdem sahibi olmaları, devletin bekası ve halkın rahatı için zaruri görülmüştür (Bolat, 2012, s. 95). Fakat Sultan İbrahim, bu vasıflara sahip bir padişah olmamış ve bizzat silahdârlığa getirdiği Kaptan-ı Derya Yusuf Paşa’yı, ona muhalefet edenlerin sözlerine uyarak idam ettirmiştir.

Yusuf Paşa, Hanya Kalesi’nin fethedilmesinin ardından 20 Kasım 1645’te iki kadirge ile İstanbul’a dönmüştür. Elde ettiği büyük başarıdan dolayı burada Sultan İbrahim’in iltifatlarına mazhar olmuştur (Ramiz Paşazâde Mehmet İzzet, 1285, s. 54). O zamanın rütbe ve nişanından sayılan hil’at ve iltifat ile ödüllendirilmiştir (Rasim, 1999, s. 744). Fakat saray entrikaları neticesinde sonu ölümle bitecek olan bir süreç başlamıştır. Nitekim Yusuf Paşa’nın rakibi olan ve onun Hanya’nın fethi ile kazandığı büyük saygınlığı kıskanan Sadrazam Sultanzâde Mehmed Paşa²⁰, esasında Yusuf Paşa’nın Girit’te büyük ganimetler kazandığı fakat bunları İstanbul’a getirmediği yönündeki telkinleriyle, kendisi hakkında bir idam fermanı hazırlanmasında etkili olmuştur.

¹⁹ Siyasetnameler ile ilgili bilgi için ayrıca bkz. Levend, 1962, s. 162-169.

²⁰ *Naîmâ Tarihi*’nde Mehmed Paşa ile ilgili olarak şu ifadeler yer verilmiştir: “Sîmin Mehmed Paşa, Kara Mustafa paşadan sonra vezir-i âzam olup her hususta pâdişâhın arzularına evet diyerek mızacırlık yolunu tutup, her hafta pâdişâh-ı âlempenah hazretlerine para ve eşya ve nice kıymetli hediyeler verip pâdişâhın; gönünü eder ve hediyeyle alıştırdı. Kendileri dahi, memuriyet sahiplerinden, ileri gelenlerden hesapsız para alup, hâkimleri kısa zamanda azleder ve değiştirdi.” Bkz. Mustafa Naîmâ Efendi, 1968, s. 1712.

Başlangıçta Mehmed Paşa, Yusuf Paşa ile birlik olup kendisiyle iyi muhabbet içerisinde olmuştur. Fakat yüksek memuriyet ve rütbelerde bulunanlar arasında haset ve düşmanlık olduğundan birbirlerinin eksikliklerini de aramışlar, bunu kullanmak için fırsat gözetlemişlerdir. Ne zaman ki Yusuf Paşa Hanya'yı fethedip padişah huzurunda evvelkinden fazla itibar ve iltifat görmüş, o zaman kendisi aleyhinde birtakım tertiplere girişilmiştir. Sadrazam Mehmed Paşa, *Naîmâ*'nın deyimiyle, *sadrazamlık elden gidiyor korkusuyla eteğini beline dolayıp* onu padişah yanından uzaklaştırmaya çalışmıştır. Hatta daha Yusuf Paşa seferden İstanbul'a dönmeden önce kendisine Mısır Beylerbeyliğini vermek üzere hatt-ı hümayun çıkarıp, Hanya'dan Mısır'a gitmesi için ferman göndermek üzere iken, Yusuf Paşa gelmiş ve padişahın ayağına yüz sürmüştür. Bu suretle Mısır'a göndermek tedbiri suya düşmüştür (Mustafa Naîmâ Efendi, 1968, s. 1712).

Sadrazam Mehmed Paşa, Yusuf Paşa'yı İstanbul'dan uzaklaştırmaya muvaffak olmayınca Hanya'dan birkaç esirle iki adet düzgün kırmızı mermer sütundan başka önemli bir hediye getirmemiş olan Yusuf Paşa'nın pek çok mal ve para elde ettiği halde sadece bunları getirdiğini öne sürmüştür. Bu anlamda şu ifadelerle yer vermiştir:

"-Şevketlü pâdişâhım! Bu kadar hazîne ve büyük miktarda mal sarf edip, her ne istedi ise verilüp diriğ olunmamışken bir kuru kaleyi sulhen alıp, içinde olan kâfirleri bu kadar kere yüz bin altın ve cevahir ve nadir şeyler ile sağ ve salim gemilere koyup kâfirler memleketine yollamak akıllı işi midir? Meğerki kendisi küffârı gizlice haklayup, büyük paralar almış ola... Ve illâ bu kadar büyük ganimetleri boş yere elden çıkarmak revâ mıdır? Devlet hazînesinden bu kadar kese sarf olunup ve bu kadar bin kimse şehit olup karşılığında bir boş kale ki her sene muhafızlarına bu kadar bin kuruş İstanbul'dan gitmeğe muhtaç olur, fethettim deyû padişahıma iki mermer direk getirmek bir iş midir? Masraf kadar da hazine alınmayan iş, iftihara lâyük hizmet midir? Zannım budur ki kâfiristana yolladığı kâfirlerden, pek çok mal ve cevahir almıştır. Sorulur ve tahkikatta ısrar buyurulursa meydana çıkardı." (Mustafa Naîmâ Efendi, 1968, s. 1712-1713).

Evliya Çelebi de Yusuf Paşa aleyhindeki girişimi şu şekilde aktarmıştır:

"Kin güdücü ve çekemeyen ikiyüzlüler Yusuf Paşa'yı padişaha şikâyet edip;

"Padişahım Yusuf Paşa lalan, Hanya hâzinesinden üç husre vanî küp altın, üç milyon Kârün malı ve bir keçelerle sarılmış altın direk aldı, padişahıma denizde damla ve güneşte zerre vermeyip onları gizledi" derler." (Evliyâ Çelebi Seyahatnâmesi, 2008, s. 184).

Sultanzâde Mehmed Paşa, sarf ettiği sözlerle padişahın para ve eşya hırsını tahrik ederek Hanya Fâtihî'ni gözden düşürmeye çalışmıştır. Sultanzâde'nin tesiri altında kalan padişah, Yusuf Paşa'yı tevkif ettirdiyse de Cinci Hoca ile valide Kösem Sultan'ın ricaları neticesinde kurtulmuştur. Bu âna dair *Naîmâ* şunları aktarmıştır:

"Bu sözler, padişahın kalbini değiştirip, fütuhat malı istemek için Yusuf Paşa'ya gazab sureti gösterip, Bostancıbaşıya: "Al şunu!" deyû hapsi için ferman ettiler. Ama Hoca Efendi, valide Sultan hazretleri ile birleşerek kurtarmağa çalıştılar:

"-Padişahım! Hanya gibi bir kale fethi hizmetinde bulunan kulunuzu mal isteme adıyla hapsetmek, şân-ı mülûkâneye (padişahlık şanına) düşer bir şey değildir, diğer vezir ve asker kullarınızın kalbini nefret ettirmekten başka, din düşmanlarının sevineceklerinde şüpheler yoktur." deyüp, affettirip yine padişahın lütuflarına mazhar olup, dinin ileri geleninin nevaşi eliyle okşadılar." (Mustafa Naîmâ Efendi, 1968, s. 1713).

Bu hadise esnasında, Hanya fethinin güçlüğü ve fethin gecikmesi, askerin yorgunluk göstermesi ve hastalığı hususları gündeme geldiğinde bunu bir intikam fırsatı olarak gören Yusuf Paşa,

mühimmat ve asker göndermede sadrazamın kusurlu olduğunu öne sürerek şu ifadelere yer vermiştir:

“Padişahım! Başlangıçta bu sefere vezir-i âzâmın rızası yoktu. Galata’da olan balyos (Venedik elçisi) kendisine altmış bin flori vaad edip Girid’e gidişi geri bırakmak için müracaat etmişti. Bu yüzden bu seferi hoş görmeyüp, mâni olmağa çalıştı. Mâni olamayınca mühimmat ve asker ve diğer lâzım olan şeyler ile imdat hususunda bilerek kusur işleyerek, geciktirmeğe sebep olduktan başka, şimdi kulunuza düşmanlık edüp idamım için paçaları sıvamıştır.” (Mustafa Naîmâ Efendi, 1968, s. 1714)

Dolayısıyla Yusuf Paşa, Girit Seferi’nden önce Venedik Büyükelçisi tarafından 60 bin flori vaat edildiği için Mehmed Paşa’nın bu sefere muhalefet ettiğine dair karşı bir ithamda bulunmuştur. Bunun üzerine Sultan İbrahim, bunları kendi huzurunda bir araya getirip yüzleştirmiştir (Mustafa Naîmâ Efendi, 1968, s. 1713; Cezar, 2011, s. 1969; Feridun Emecen, 2000, s. 276). Yusuf Paşa, korkmadan ilk söylediklerini tekrar edip sadrazamın önünde olanları evvelki gibi anlatmıştır.

Kuvvet ve istiklâline mağrur olup, kendi sadaretine zeval ihtimali vermeyen Sultanzâde, Yusuf Paşa’yı azarlayarak: “Niçin böyle söylersin? Ne makule (ne çeşit) işte kusur olundu? Arz eylediğin hususların hangisine müsaade olunmadı? Celepliği koya!” şeklinde cevap vermiştir. Daha sonra Sadrazam divâna gitmiş, kazaskerlerle otururken Kapıcılar Kethüdası Mehmed Ağa ile müsâhib Acem Mîr Mehmet Ağa gelmiş ve bir hatt-ı hümayun sunmuşlardır. Bu hatt-ı hümayunda: “Lalam Mehmed Paşa! Mührümü şimdi göndersin!” yazılmıştır (Mustafa Naîmâ Efendi, 1968, s. 1714). Dolayısıyla Sultan İbrahim, Sultanzâde’yi sadareten uzaklaştırmıştır (17 Aralık 1645) (Cezar, 2011, s. 1969; Emecen, 2000, s. 276).²¹

Padişah, her ne kadar Sultanzâde’yi görevden almışsa da onun Yusuf Paşa için söylediği sözler zihninden çıkmamıştır. Diğer taraftan Yusuf Paşa’nın aleyhinde söylentiler de devam etmiştir. Nitekim aşırı yağmacı ve ihsanı çok olan asrın cömertlerinin ihsanına alışmış olan padişah yakınları, Yusuf Paşa’dan çok şey ümit edip, *“büyük bir kale fetheyledi, eliyle bu kadar bin kese sarf olundu, pek çok mala mâlik olduğuna şüphe yoktur. Hiç olmazsa birkaç esir hediyesini alırız”* düşüncesiyle hareket etmişlerdir. Ama Yusuf Paşa dindar ve namuslu olmakla birlikte ne kimseden haksız yere mal almış ne de başkasına korkarak ve cömertlikle bir şey vermiştir. Yusuf Paşa, kuvvetli ve doğruluk ile padişahın lütfuna mağrur olup, cömertlik kapısını kimseye açmadığından, halk da muhabbet ve iyi düşünüş kapılarını kapayarak onun muhalifleri tarafını tutmuştur (Mustafa Naîmâ Efendi, 1968, s. 1716).

Padişah yakınları, Yusuf Paşa’nın tavırlarını, ayıp ve noksan sayarak daima padişaha kötümeye başlamışlardır. Özellikle din düşmanlarını Hanya’dan sağ-salim olarak salıverdiğini, bütün mal ve mülklerini teslim ettiğini öne sürmüşler, *“Padişahıma iki taş direk getirdi. Zahir bu iki taş direk, gaza için sarf olunan bu kadar bin kese kıymetli cevahir olmak gerek...”* diye, kâh ciddî, kâh lâtife yönlü kötümelerle padişahın kalbine olumsuz etki edip muhabbetini, kin ve nefrete çevirmişlerdir (Mustafa Naîmâ Efendi, 1968, s. 1716).

Sultan İbrahim, bir gün (21 Ocak 1646) Yusuf Paşa’yı huzuruna çağırarak, *“Hemen git, İçel’deki beylerbeyleri ile Girit’i al”* şeklinde bir emir vermiştir. Yusuf Paşa, padişahın bu manasız emrine karşı:

²¹ Sultanzâde, Yusuf Paşa’nın vefatından sonra Girit Serdârlığı’na tayin edilecektir. Fakat kısa bir süre sonra hastalanarak Temmuz 1646’da, tahminen kırk ile elli yaş arasında vefat edecek ve cesedi İstanbul’a nakledilecektir. Üsküdar’da Hüdayı Dergâhı civarında validesi Ayşe Hanım Sultan’ın ayakucuna defnedilecektir. Bkz. Uzunçarşılı, 2011, s. 392-393.

-“Padişahım, halka kereste salınıp gemiler yapılmak üzere, erbain içindeyiz, vaktimiz vardır, şimdi deniz mevsimi değildir ve gidecek beylerbeylere orada iş yoktur; şimdi gidemem.”

demıştır.

Bunun üzerine, Yusuf Paşa'nın hasımlarının sözlerinin tesiri altında bulunan padişah:

-“Sen kendini bir hizmet mi ettim sanırsın? Bu kadar hazinemi sarf eyleyip, akıbet bir alay mel'unu katletmeyip malları ile memleketlerine gönderdin!” (Mustafa Naîmâ Efendi, 1968, s. 1716)

diye sözler sarf edince Yusuf Paşa:

-“Gerçi hazine sarf eyledik ama Kelimetullahı ilâ edip bir kaleyi memlekete ilave eyledim. Emân talep eden küffarı katledip mallarını almak bir iş değildi; lâkin akıbeti vahim olan ahdi bozmaktan sakındım. Ve ben kadir olduğum nisbette uğrunuzda hizmet ettim; bir kulunuz dahi varıp hizmet etsin.”

demıştır.

Yusuf Paşa'nın böyle pervasız konuşmasından gazaba gelen padişah: “Ne yabâne söyler! Sana var git dedim, durma git, yoksa seni katlederim.” sözleriyle sert bir çıkış yapmıştır (Mustafa Naîmâ Efendi, 1968, s. 1716-1717; Cezar, 2011, s. 1969).

Silahdârlığına getirildiği günlerden beri padişahın hep iyi sözüne muhatap olmuş olan Yusuf Paşa, bir de kale fethiyle neticelenen bir hizmetten sonra böyle sözler işitince çok üzülmüştür. İhtimal ki bu üzüntüsünden düşünemeyecek hale geldiği veya lüzumundan fazla sözünü sakınmazlık ederek; “şimdi zamanı değildir, gidilmez” cümlesini sarf etmiştir. Bunun üzerine Sultan İbrahim, bostancıbaşıya “kaldır şunu!” diye emir vermiştir. Bostancıbaşı, Yusuf Paşa'yı götürürken Sadrazam Salih Paşa, Defterdar Musa Paşa, onu affetmesi için padişaha ricada bulundularsa da fayda vermemiştir (Mustafa Naîmâ Efendi, 1968, s. 1717-1718; Cezar, 2011, s. 1969). Böylece Girit Seferi'nin ilk serdârı, haksız yere ve hiç yoktan hayatını kaybetmiştir (Mustafa Naîmâ Efendi, 1968, s. 1717-1718; Cezar, 2011, s. 1969). Hammer, bu son âna dair şunları aktarmıştır:

“Bostancıbaşı, irade-i şahaneyi derhal infaz etmedi. Lakin bedbaht Yusuf'u sürgüne yahud idama mahkûm olan vezirlerin götürüldüğü mu'tad yer olan Çamlı Köşk'e götürdü. Sadrazam Salih Paşa ve Defterdar Musa Paşa, Sultan İbrahim'in ayaklarına kapanarak silahdârın affını istirham ettilerse de tesiri olmadı. Padişahın damadı bulunan Yusuf Paşa dahi o gece bir çocuğu dünyaya geldiğini bildirmek ve Sultan İbrahim'in kızı olan zevcesi ve torunları olan evladı²² namına affını ve bir eyalete gönderilmesini istirham etmek üzere bir arıza yazdı. Lakin kendisine rica ve istirham kâr etmeyen sultan İbrahim, iradesini tekrar ettiğinden Yusuf boğuldu.” (Hammer-Purgstall, 2010, s. 1497)

Her an ruh hali değişen Sultan İbrahim, Hanya'yı fethederek büyük bir başarıya imza atan Silâhdâr Yûsuf Paşa'ya kıymıştır (22 Ocak 1646) (Emecen, 2000, s. 276). Paşa'nın sebepsiz yere öldürülmesiyle ilgili olarak Kâtib Çelebi şu ifadelerle yer vermiştir:

“Silahdâr iken kapudanlık ile bin elli dört Rebi'ülâhırının üçüncü günü (9 Haziran 1644) Harem-i Hümayûn'dan çıkup elli beşde (1645) donanmayla Girid'e varup Hanya hisârını aldı. Geldikde dâmâd olup sene-i mezbûre Zilhiccesinin beşinci günü (22 Ocak 1646) latîfe ile bilâ sebeb katl olundu.” (Kâtib Çelebi, 2018, s. 224).

²² Sultan İbrahim'in Yusuf Paşa ile nişanladığı/söz kestiği kızı çok küçük olduğundan bu ifadenin yanlış olduğu düşünülmektedir. Fakat Yusuf Paşa, bir istirham arızası yazmış olabilir.

Yusuf Paşa'nın cesedi Sultan İbrahim'in yanına getirilmiştir. Sultan İbrahim, cenazeye bakarak, "ne güzel kırmızı elma gibi yanakları varmış, yazık oldu ki kıydım" demiştir. Sebep olanlara da beddualar ederek cenazenin yanından ayrılmıştır. Bu âna dair Kâtip Çelebi'nin "Fezleke"sine şu not düşülmüştür²³:

"Pâdişâh-ı merhûm paşa-yı merkûmu boğdurduktan sonra nâdim olup meyyitine nazar-ı merhamet ile nazar eyledikde, "güzel kırmızı elma gibi yanakları var imiş, hayf oldu" diyü girye-i hâyâhây ile vâfir bükâ ve sebep olanlara bed-du'â eyledikleri tevâtür mertebesinde şâyi' olmuşidi." (Kâtip Çelebi, 2007, s. 91)

Kâtip Çelebi'nin Yusuf Paşa'nın Sultân İbrahim'in emri ile katledildiğine dair verdiği bilginin yanına düşülen bu notta, padişahın sonradan bu hareketinden pişman olduğundan ve Yusuf Paşa'nın cenazesi karşısına geçerek ağladığından bahsedilmiştir. "Fezleke"nin geniş ölçüde kaynak olarak kullanıldığı Naîmâ Tarihi'nde de bu hadiseye dair benzer ifadeler şu şekilde yer almıştır;

"Pâdişâh-ı merhûm vezîr-i merkûmu boğdurduktan sonra nâdim olup meyyitini huzûruna getürdüp nigâh-ı merhamet ile nazar eyledikde, "ne güzel kırmızı elma gibi yanakları var imiş, yazık oldu ki kıydım" diyü girye-i hâyâhây ile vâfir bükâ ve sebep olanlara bed-du'â eyledikleri tevâtür mertebesinde şâyi' olmuş idi." (Mustafa Naîmâ Efendi, 1968, s. 1719).

Yusuf Paşa'nın katledilmesiyle sonuçlanan bu hadiseye dair diğer kaynaklarda da benzer bilgilere yer verilmiştir. Örneğin *Mustafa Nuri Paşa*'nın aktardığına göre, Sadrazam Mehmet Paşa, Yusuf Paşa'nın başarısını çekemediğinden padişaha, "Eğerçi Yusuf Paşa kulunuz Hanya Kal'ası'nı feth etdi. Lâkin bir takım harbî Venedüklü'ye emân i'tâ ederek mal ve eşyalarıyla salıverdi ve padişahımıza iki kuta mermer sütundan başka ne hediye ve mâl-ı gazâ getürdü. Bu dahi mücerred tama-ı hâmu ve hafıyyen Venedüklülerden aldığı emvâl-i kesîre semeresidir" şeklinde paşanın aleyhinde sözler sarf etmiştir. Bundan kısa bir süre sonra da Sultan İbrahim, Yusuf Paşa'yı yanına çağırarak kendisine, "Hemen Girid'e git ve baktıyye-i kilâ'ı feth et" emrini vermiştir. Bunun üzerine paşanın, "Şimdi Erba'în içinde olduğumuzdan sefer-i deryâ kâbil olmaz ve etdiğim hizmetin ne kadri bilindi ki âtisine berâ'at-ı istihlal olsun" demesi, idamına sebebiyet vermiştir (Mustafa Nuri Paşa, 2008, s. 240).

Mehmet İzzet'in aktardığına göre Sultan İbrahim, Hanya'nın fethinden sonra bu kez Kandiye üzerine gitmesini Yusuf Paşa'ya emretmiştir. Fakat Paşa, özellikle donanmanın çok eksiki bulunmasından dolayı yaza kadar eksikliklerin giderilip baharda sefere çıkmakta ısrar edince Sultan İbrahim'in gazabına uğramış ve idam edilmiştir. Bu durum Yeniçeri askerinin de pek gücüne gitmiştir (Ramiz Paşazâde Mehmet İzzet, 1285, s. 55).

Lamartin de yaşanan son olayla ilgili olarak şunları aktarmıştır: İstanbul'a geldiğinde padişahın huzuruna çıkan Yusuf Paşa'ya hemen Girit'e dönmesi yoksa idam edileceği söylenmiştir. Kısın deniz muharebeleri yapmanın ne demek olduğunu bilmeyen padişaha özürlerini anlatmaya çalışan Yusuf Paşa'nın idam edilmesi istenmiştir. Bostancıbaşı, idam emrinin padişahın asabî bir anında verildiğine dikkat ederek Yusuf Paşa'yı hemen öldürmemiş, gözden düşen vezirlerin kapatıldığı bir köşke götürmüştür. Ne eski dostluk, ne padişah damadı unvanı, ne o gün bir oğlunun dünyaya geldiği haberi, ne de Hanya fatihliği Yusuf Paşa'nın efendisi tarafından başışlanmasını sağlamıştır. Sultan İbrahim damadının idam edilmesinden sonra cesedini görmek istemiştir. Henüz soğumamış cesedin yüzüne bakan padişah, "Yazık olmuş, ne kadar güzel kırmızı yanakları var!" diye mırıldanmıştır (Lamartine, t.y., s. 1243).

²³ Âtîf Efendi nüshasında karşılaşılan bu notun Kâtip Çelebi'ye ait olmadığı belirtilmekle birlikte hemen hemen aynı ifadelerin Fezleke'nin geniş ölçüde kaynak olarak kullanıldığı Naîmâ Tarihi'nde de geçtiği ifade edilmiştir. Bkz. Kâtip Çelebi, 2007, s. 91.

Yusuf Paşa ile birlikte Girit Seferi'ne katılan *Evliya Çelebi*, Yusuf Paşa'nın öldürülmesi ile ilgili olarak şu ifadelerle yer vermiştir:

"(...)bozguncular, ikiyüzlüler ve çekemeyenlerin şerrine uğrayıp fakir Yusuf Paşa'yı haksız yere öldürdüler. Mübârek naaşını İbrahim Han görüp;

"Ne güzel beyaz teni vardır" diye övüp ağladı.

"İlâhî Yûsuf" sana edenler yakın zamanda senin gibi olsun" diye beddualar edip Cinci Hoca'ya baktı.

O saat bütün İslâm askerleri ve bütün İstanbul halkı "vâveylâ ve vâ-veledâ" diye feryâd u figana başlayıp her kafadan bir dedikodu çıktı ve "iyiliğe kötülük" diye bütün halk ağlayıp sızlaştılar. Allah gani gani rahmet eylesin." (Evliyâ Çelebi Seyahatnâmesi, 2008, s. 184).

Kâtip Çelebi, Yusuf Paşa'nın dinine bağlı, dürüst ve iyi bir insan olduğunu belirterek yaşasaydı nice şanlı hizmetler vereceğini şu ifadelerle anlatmıştır:

"Mezbûr hadd-i zâtında mütedeyyin ve sâlih vücûd olup hadâset-i sinni ile meşîhate lâıyk ve umûr-ı cumhûr tedbîrinde sâ'ir akrân u emsâlınden fâ'ik kimse idi. Mu'ammer olsa niçe hizmetler itmek şânından ve sehâ vü keremi sahîfe-i husâl-i hamîdesi 'unvânından idi. Rahmetullah." (Kâtib Çelebi, 2007, s. 937-969)

Yusuf Paşa'yı tanıyanlar, Seyyah Jean Chardin'e de onun büyük bir kaptan olduğunu anlatmışlardır. Hayatta kalsaydı ve savaş yönetimi ona bırakılsaydı, çok kısa bir sürede bütün adayı alabileceğini söylemişlerdir (Chardin, 2014, s. 80).

Mehmed Süreyya, "Sicil-i Osmanî'de, Yusuf Paşa'nın, genç yaşına rağmen sadarete layık, tedbirli, akranına üstün, dindar ve sâlih olduğunu (Mehmed Süreyya, 1996, s. 1699) belirtmiştir. *Mustafa Naîmâ Efendi* ise, Yusuf Paşa'nın katliyle ilgili olarak görüşlerini şu şekilde yazmıştır:

"Fakir derim ki; silahtar Yusuf Paşa'nın katline sureta bir sebep-i müstakil yok idi, ancak Kara Mustafa Paşa'nın katli hususunda Hoca Hüseyin Efendi (Cinci Hoca) ile müttefik olup öyle iş bilir bir vezirin idamına çalışması cürmün cezasıdır ki emri-i hak ile bir surette meydana geldi." (Mustafa Naîmâ Efendi, 1968, s. 1719).

Dolayısıyla *Naîmâ*, dindar ve dürüst bir kişi olarak tanımladığı Yusuf Paşa'nın tek hatasının Kemankeş Mustafa Paşa gibi devlet için faydalı bir veziriazamı, Cinci Hoca ile birleşerek öldürtmesi olduğunu ve bunun cezasını çektiğini söylemiştir. Yine, *Uzunçarşılı* da Yusuf Paşa'nın, Girit seferinden dönüşte kararsız olan padişaha karşı dürüst davranmasının katline sebep olduğunu yazmıştır (Uzunçarşılı, 2011, s. 217).

Naîmâ'nın aktardığına göre, katledilme hadisesinden bir gece evvel, Bostancıbaşı Hasan Ağa rüyasında Yusuf Paşa'yı görmüş ve Paşa, iki elinde iki tabak, kâğıttan yapılmış mezar levhası tutup, üzerinde yazılı olan beyitleri okumuştur. Hasan Ağa uyanınca, hatırında şu satırlar kalmıştır:

"Yusuf bin (oğlu) Abdullah,

Cennetliksin inşallah."

Nitekim ertesi sabah korkunç vaka meydana gelmiş, herkes gam ve hüznün içinde kalmıştır. Hadiseyi takip eden cumartesi günü de Kurban Bayramı olup, "İyd-i Adhâ-i sultânî (*Padişahça Kurban Bayramı*)" cümlesi tarihe düşülmüştür (Mustafa Naîmâ Efendi, 1968, s. 1718).

Ahmet Rasim, padişahın, Yusuf Paşa'nın cesedi karşısında "Ne güzel kırmızı elma gibi yanakları varmış, yazık oldu kıydım" diyerek hüngür hüngür ağlamasıyla ilgili olarak, "Acaba bu merhamet

miydi? Ölünün kırmızı yanağından elmaya intikal etmek epeyce gariptir. Biçare boğulmuş, kanın damarlarında donmasıyla kim bilir ne biçim mosmor olmuştu.” (Rasim, 1999, s. 747) demiştir.

Naîmâ, padişahın öldürttüktan sonra “Ne güzel kırmızı elma gibi yanakları varmış, yazık oldu kıydım” (Mustafa Naîmâ Efendi, 1968, s. 1719) diyerek pişman olduğunu yazsa da Sultan İbrahim’in üzüntüden çok Yusuf Paşa’nın müsadere edilen mallarının kendisine gönderilmesine önem verdiğine dair Topkapı Sarayı Arşivi’nde bir hatt-ı hümayun bulunduğunu belirtmiştir (Gökbilgin, 1978, s. 883).

Yusuf Paşa, vatani için paha biçilmez değerinde olan bir adanın fethini gerçekleştirmiş, fakat sahip olduğu sanılan servetine el koyma ihtirası ölümüne sebep olmuştur. Hâlbuki servetinin hesabı çıkartıldığı vakit, som altından diye uydurulan sütunun, kırmızı benekli sarı Mısır mermerinden olduğu anlaşılmıştır. Bu sütunun da daha sonra Valide Sultan’ın Üsküdar’da yaptırdığı camide padişahın balkonunu tutması için mimar tarafından kullanıldığı belirtilmektedir (Lamartine, t.y., s. 1243).

Ölümünden sonra malları üzerinde yapılan incelemede Yusuf Paşa’nın önemli bir şeyi olmadığı görülmüştür (BOA, TS.MA.e, Nr. 800-6, 1058/1648). Nitekim seyyah *Chardin* de, Yusuf Paşa’nın ölümüyle padişahın çok şey kaybettiğini, fakat hayal ettiği serveti bulamadığını belirtmiştir (Chardin, 2014, s. 80). Bununla ilgili olarak *Evliyâ Çelebi* de şu ifadelerle yer vermiştir:

“Öldürüldükten sonra maldan mülkten bir şey çıkmadı. O keçe ile sarılmış altın direk dedikleri bir sarı renkli taş direk idi. Hazineye koyup gerçeğe aykırı bilgi verenlerin dünyada ve ahirette yüzleri kara oldu. Daha sonra o altın dedikleri san direği Sultan IV. Mehmed Han’ın annesinin yaptırdığı camiin hünkâr mahfili altına sütun ettiler.” (Evliyâ Çelebi Seyahatnâmesi, 2008, s. 184-185).

Mehmet İzzet, Yusuf Paşa’nın, Üsküdar’da Selimiye Tekkesi karşısındaki mezarlığın Haydar Paşa tarafındaki baş kısmına defnedildiğini yazmıştır (Ramiz Paşazâde Mehmet İzzet, 1285, s. 54).²⁴ Bugün, Yusuf Paşa’nın mezarı, Karaca Ahmet Mezarlığı’nda, 8. Ada içerisinde kalmıştır. Üzerinde kallavi bir serpuş bulunan lahitte, “*merhum fatih-i Hanya el-gazi Hazreti/Silahdar Yusuf Paşa’nın ruhuna Fatih, sene 1055*” yazılıdır (Oral, 2008, s. 396; Haskan, 2001, s. 834).²⁵

Silahdâr Yusuf Paşa’nın, sahip olduğu malından 4600 riyal kuruşu vakfettiği tespit edilmektedir. Nitekim Şeyhülislam Ebu Said Efendi’nin imzasının yer aldığı vakıfnamede, bu paranın on bir hesabı üzere nemalandırılması ve bu nemadan Topkapı Sarayı’nda bulunan görevlilere belirlenen miktarda verilmesi şart düşülmüştür. Buna göre Topkapı Sarayı’nda büyük odada bulunan otuz nefere günde bir hatm-i şerif tilavet etmeleri şartıyla günde iki buçuk akçe verilmesi ve bu kimselerin dünyevi dedikodularla meşgul olmayıp adap üzere tilavet etmeleri²⁶; tilavet esnasında ve sonrasında cüzleri muhafaza edenlere günde iki akçe verilmesi; tilavet sonrasında hatim duasını yapan kimseye bir akçe verilmesi; vakıfta müteveli olanlara günde yedi akçe verilmesi; ilgili meblağları kaleme alan kâtibe günde iki akçe ve yine bu meblağlar için bir câbi tayin edilip kendisine de günde iki akçe verilmesi; iç hazinedar başı ile vakfa nezaret edenlere de günde beş akçe verilmesi belirtilmiştir.²⁷

²⁴ *Mehmed Süreyya*’nın “Sicil-i Osmanî”de aktardığına göre de *Selimiye yoluna medfundur*. Bkz. Mehmed Süreyya, 1996, s. 1699.

²⁵ Karacaahmet Mezarlığı’nda özel bölümler vardır. Bunlardan biri de Duvarıdır. Dört yol ağzında su terazisinin bulunduğu geniş sahadır. Hanya Fâtihî Gazi Yusuf Paşa’nın kabri buradadır. Bkz. İşli, 2001, s. 376.

²⁶ “...hîn-i kırâatda kalîl ve kesîr dünyevî kîl u kâl etmeyüb adâb üzere tilâvet ideler...” Bkz. BOA, TS.MA.d, Nr. 6929, 1055/1645.

²⁷ Bu vakıfname, İstanbul Evkâfi defterine kaydedilmiştir. Bkz. BOA, TS.MA.d, Nr. 6929, 1055/1645.

SONUÇ

17. yüzyıl, Osmanlı siyasi ve idari tarihinde büyük çalkantı ve sarsıntılıların yaşandığı, kurumların işleyişinin bozulduğu, ilmiye, seyfiye ve kalemiye sınıflarına mensup devlet adamlarının siyasi olay ve tertiplerin içerisinde yer aldığı sancılı bir dönemdir. Bu dönemde devlet adamları arasında yoğun bir muhalefet de söz konusu olmuştur. Nitekim bu muhalif durum, kimi devlet adamlarının kişisel çıkarlar doğrultusunda hareket ederek fitne ve fesat içerisinde yer almasına, bunun sonucunda da büyük olayların yaşanmasına neden olmuştur. Kötü niyetli devlet adamları padişaha telkinlerde bulunarak kendi zararlı faaliyetleri için faydalı devlet adamlarının ortadan kaldırılmasına yol açmışlardır. Yaşanan bu olaylar esnasında bir dönemin başarılı, yetenekli devlet adamları canlarından olmuşlardır. Nitekim bunu yaşayanlardan birisi de Kaptan-ı Derya Silahdâr Yusuf Paşa'dır.

Bir kapıcıbaşı tarafından fark edilip devşirme olarak saraya alınan Yusuf Paşa, Enderun-ı Hümayun'da eğitim görmüş ve saray kapıcısı, baltacı ve bostancı hizmetlerinde bulunmuştur. Kısa süre içerisinde Sultan İbrahim'in de gözüne girmiş ve silahdârlığa kadar yükselmiştir. Daha sonra devlet işlerini yürütmek üzere Sultan İbrahim'in musâhibi olmuştur. 1644 yılında ise Ebubekir Paşa'nın vefat etmesi üzerine padişah tarafından kaptan-ı deryalığa getirilmiştir. Hatta Sultan İbrahim'in küçük yaştaki kızını kendisine vermesi sonucunda "damat" unvanını almıştır. 1645 yılında gizlice planlanacak olan Girit Seferi'nde kara ve deniz kuşatma birliklerinin serdârı olmuştur. 22 Ağustos 1645 tarihinde ise Hanya kalesini fethederek "Hanya Fâtih" unvanını almıştır.

Dönemin kaynaklarında Yusuf Paşa'nın, kimseden haksız yere mal almadığı, kimseye de hak etmediğini vermediği belirtilmiştir. Nitekim onun bu özelliği, bazı devlet adamlarının çıkarına uygun düşmemiş ve ortadan kaldırılması için aleyhinde faaliyetler yürütülmüştür. Onun, fetihten elde ettiği ganimeti kendisine sakladığı ileri sürülerek katledilmesi yönünde Sultan İbrahim'e telkinlerde bulunulmuştur. Nitekim bir süre sonra bu sözlerin tesirinde kalan padişah, bir anlık öfkeyle Hanya Fâtih'in idamına hükmetmiştir. Bazı kaynaklarda padişahın, haksız yere idam ettirip sonra da daha cesedi soğumadan "*Elma gibi kırmızı yanakları varmış, yazık oldu ki kıydın*" diye hayıflandığını ve üzüldüğünü yazarken, bazı kaynaklarda Yusuf Paşa'nın malının peşine düştüğü belirtilmektedir. Fakat yapılan incelemede paşanın önemli bir şeye sahip olmadığı ortaya çıkmıştır. Padişah, istediği servete ulaşamamış fakat önemli bir devlet adamını kaybetmiştir. Neticede Yusuf Paşa, dönemin *fitne ve fesadına* kurban gitmiştir. Yusuf Paşa ile birlikte Girit Seferi'ne katılan Evliya Çelebi'nin de belirttiği gibi, "*(...) bozguncular, ikiyüzlüler ve çekemeyenlerin şerrine uğrayan fakir Yusuf Paşa'yı haksız yere öldürmüşlerdir.*"

KAYNAKÇA

- Adıyeke, N. (2002). Girit Savaşları ve Birleşik Hıristiyan Orduları. *Türkler*, Cilt: IX, s.738-745. Ankara: Yeni Türkiye Yayınları.
- Akdağ, M. (1966). Genel Çizgileriyle XVII. Yüzyıl Türkiye Tarihi. *Tarih Araştırmaları Dergisi*, Cilt: IV, s. 201-247.
- Anonim Bir Osmanlı Kaynağına Göre Girit'in Fethi. (2017). (Ayşe Pul, Haz.). Ankara: Gece Kitaplığı.
- Banoğlu, N. A. (1991). *Tarihte Girit ve Osmanlılar Dönemi*. İstanbul: Kastaş Yayınları.
- BOA, TS. MA.d. (Başbakanlık Osmanlı Arşivi Topkapı Sarayı Müzesi Arşivi, Defter) Nr. 10055.

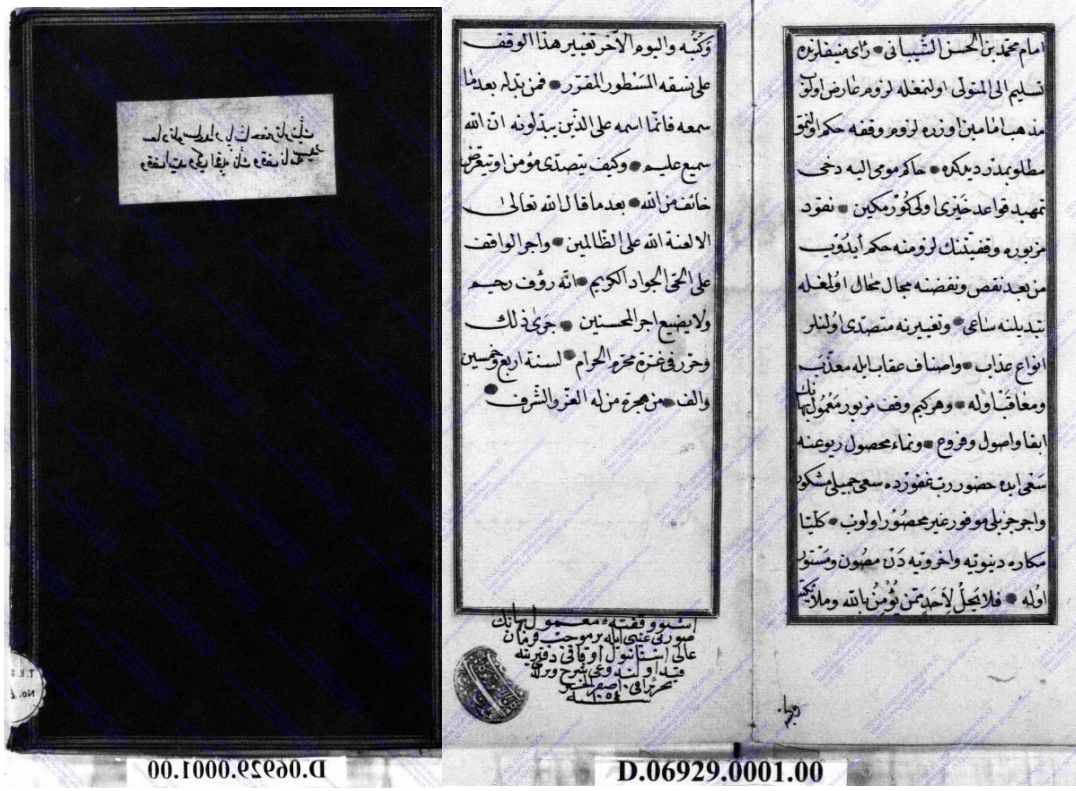
- BOA, TS.MA.d. (Başbakanlık Osmanlı Arşivi Topkapı Sarayı Müzesi Arşivi, Defter) Nr. 6929.
- BOA, TS.MA.e. (Başbakanlık Osmanlı Arşivi Topkapı Sarayı Müzesi Arşivi, Evrak) Nr. 272-23.
- BOA, TS.MA.e. (Başbakanlık Osmanlı Arşivi Topkapı Sarayı Müzesi Arşivi, Evrak) Nr. 272-24.
- BOA, TS.MA.e. (Başbakanlık Osmanlı Arşivi Topkapı Sarayı Müzesi Arşivi, Evrak) Nr. 800-6.
- BOA, TS.MA.e. (Başbakanlık Osmanlı Arşivi Topkapı Sarayı Müzesi Arşivi, Evrak) Nr. 857/63.
- Bolat, K. (2012). Naima'ya Göre Devlet Adamları Arasında Muhalefet. *Tarih Okulu Dergisi*. (Sayı: XIII, s. 89-114).
- Cengiz, H. A. (2018). *Yeniçeri Kâtibi Hasan Efendi'nin Tevârih-i Cezâire-i Girid Adlı Eseri: Tahlil ve Metin*. (Basılmamış Doktora Tezi). Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Cezar, M. (2011). *Mufassal Osmanlı Tarihi*. Ankara: TTK Yayınları.
- Chardin, J. (2014). *Chardin Seyahatnamesi, İstanbul, Osmanlı Toprakları, Gürcistan, Ermenistan, İran 1671-1673*. Stefanos Yerasimos (Ed.), Ayşe Meral (Çev.). İstanbul: Kitap Yayınevi.
- Danişmend, İ. H. (1972). *İzahlı Osmanlı Tarihi Kronolojisi*. İstanbul: Türkiye Yayınevi.
- Eickhoff, E. (1991). Denizcilik Tarihinde Kandiye Muharebesi. *Atatürk Konferansları 1964-1968*, Cilt: II, s.149-150. Ankara: TTK Yayınları.
- Emecen, F. M. (2000). İbrâhim. *TDV İslâm Ansiklopedisi*, Cilt: XXI, s. 274-281. İstanbul: TDV Yayınları.
- Emecen, F. M. (2016). *İmparatorluk Çağının Osmanlı Sultanları-II*. İstanbul: İSAM Yayınları.
- Evliyâ Çelebi Seyahatnâmesi*. (2008). Cilt: II, 1. Kitap. Seyit Ali Kahraman-Yücel Dağlı, (Haz.). İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Girid*. (1326). Heyet-i Tahrirat, Dersaadet: Matbaa-yı Ebüzziya.
- Girid, Mazisi-Hali-İstikbali*. (1328). Heyet-i Tahrirat, Cilt: I, Dersaadet: Matbaa-yı Ebüzziya.
- Girit Seferi (1645-1669). Türk Silahlı Kuvvetleri Tarihi*. (1977). III'ncü Cilt, 3'üncü Kısım Eki. Ankara: T.C. Genelkurmay Harp Tarihi Başkanlığı Harp Tarihi Yayınları, Genelkurmay Basımevi.
- Gökbilgin, M. T. (1978). İbrâhim. *İslâm Ansiklopedisi*. Cilt 2, s. 880-885. İstanbul: MEB Basımevi.
- Gülsoy, E. (1997). *Girit'in Fethi ve Adada Osmanlı İdaresinin Tesisi* (Basılmamış Doktora Tezi). Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Hafız Hüseyin Ayrıansarayı. (1978). *Vefeyat-ı Selatin ve Meşahir-i Rical*, Fahri Ç. Derin (Haz.). İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları.
- Hammer-Purgstall, B. J. V. (2010). *Büyük Osmanlı Tarihi*, Cilt V, Mümin Çevik (Haz.). İstanbul: Milliyet Yayınları.

- Haskan, M. N. (2001). *Yüzyıllar Boyunca Üsküdar*, Cilt II, İstanbul: Üsküdar Belediyesi Yayınları.
- Hüseyin Kâmî Hanyevî. (1288). *Girid Tarihi*, Cilt I. Dersaadet: Mühendisöğlü Ohannes Matbaası.
- İnalçık, H. (2014). *Devlet-i Aliyye, Osmanlı İmparatorluğu Üzerine Araştırmalar-II, Tagayyür ve Fesad (1603-1656): Bozuluş ve Kargaşa Dönemi*. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- İşli, N. (2001). Karacaahmet Mezarlığı. *TDV İslam Ansiklopedisi*, Cilt: XXIV, s. 375-377. İstanbul: TDV Yayınları.
- Kâtib Çelebi. (2007). *Fezleke Tahlil ve Metin-I* (Basılmış Doktora Tezi). Zeynep Aycibin, (Haz.). Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Orta Çağ Tarihi Anabilim Dalı.
- Kâtib Çelebi. (2018). *Tuhtetü'l-Kibâr fî Esfâri'l-Bihâr*, İdris Bostan (Haz.). Ankara: Türkiye Bilimler Akademisi.
- Lamartine, A. D. (t.y.). *Sonun Başlangıcı (Türkiye Tarihi)*, Cilt V, İstanbul: Tercüman 1001 Temel Eser.
- Levend, A. S. (1962). Siyasetnameler. *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı-Belleten*. 10, s. 162-169. Ankara: TDK Yayınları.
- Mehmed Süreyya. (1996). *Sicil-i Osmanî*. Cilt V, Nuri Akbayar (Haz.). İstanbul: Kültür Bakanlığı İle Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı Ortak Yayını.
- Mustafa Naîmâ Efendi. (1968). *Naîmâ Tarihi*. Zuhuri Danışman (Çev.). Cilt III, İstanbul: Bahar Matbaası.
- Mustafa Nuri Paşa. (2008). *Netâyicü'l-Vukû'ât (Kurumlarıyla Osmanlı Tarihi)*. Yılmaz Kurt (Haz.), Cilt I-IV, Ankara: Birleşik Yayınları.
- Oral, Ö. (2008). Üsküdar'da Medfun Kaptan Paşalar. Coşkun Yılmaz (Ed.) içinde, *Uluslararası Üsküdar Sempozyumu-V (1-5 Kasım 2007) Bildiriler*, Cilt II, s. 391-400. İstanbul: Üsküdar Belediyesi Yayınları.
- Öztuna, Y. (1994). *Büyük Osmanlı Tarihi*. Cilt IV. İstanbul: Ötüken Neşriyat.
- Ramiz Paşazâde Mehmet İzzet. (1285). *Harita-yı Kapudanan-ı Derya*, İstanbul: Cerîdehâne Matbaası.
- Silahtar Yusuf Paşa Çeşmesi, <https://kulturenvanteri.com/yer/silahtar-yusuf-pasa-cesmesi/#16/41.080803/28.97237> adresinden 03.08.2021 tarihinde alındı.
- Sicimoğlu, A. En Batıdaki Osmanlı. <https://www.hurriyet.com.tr/en-batidaki-osmanli-40002702> adresinden 17.12.2020 tarihinde alındı.
- Tukin, C. (1996). Girit. *TDV İslâm Ansiklopedisi*. Cilt: XIV, s. 85-93. İstanbul: TDV Yayınları.

- Tukin, C. (1945). Osmanlı İmparatorluğu'nda Girit İsyânları-1821 Yılına Kadar Girit. *Belleten*. Cilt: IX, (Sayı: 34), s. 163-206.
- Tournefort, J. D. (2013). *Tournefort Seyahatnamesi*, Stefanos Yerasimos, (Ed.). İstanbul: Kitap Yayınevi.
- Uluçay, M. Ç. (2012). Sultan İbrahim Deli miydi? Hasta mıydı?. *Sancaktan Saraya Seçme Yazılar*. M. Ç. Uluçay, M. S. Koz, H. Şahin (Haz.). s. 127-172. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Uzunçarşılı, İ. H. (2011). *Osmanlı Tarihi, XVI. Yüzyıl Ortalarından II. Selim'in Tahta Çıkışından 1699 Karlofça Andlaşmasına Kadar*, Cilt III, 1. Kısım, Ankara: TTK Yayınları.
- Zinkeisen, J. W. (2011). *Osmanlı İmparatorluğu Tarihi-4*, Nilüfer Epçeli (Çev.). Erhan Afyoncu (Ed.). İstanbul: Yeditepe Yayınevi.

EKLER

EK-1: Yusuf Paşa'nın Vakıfnamesinin İlk ve Son Sayfası

(BOA, TS.MA.d, Nr. 6929)

EK-2: Silâhdâr Yusuf Paşa Çeşmesi

(Silahtar Yusuf Paşa Çeşmesi, <https://kulturenvanteri.com/yer/silahtar-yusuf-pasa-cesmesi/#16/41.080803/28.97237>) (Erişim: 03.08.2021)

Çeşmenin Tamir Kitabesi:

Cenab-ı Han İbrahim Silâhdarı Yusuf Pâşâ
İdüb icra-yi mâ bu çeşmeyi kılmışdı âbâdan
Mürur-ı vakt ile ta'mire muhtac oldu itmişdi
Şeh-i merhum Sultan Mustafa-yi sâlis-i devran
Harab olduda bu def'a yeniden eyledi ma'mûr
Selim Hanı cihanın vâlidesi Mihrişah-unvan
Zehî hayrat-i dil-cûdur ki Ârif söyledim tarih
Bu ra'na çeşme-sârı yapıdı vâlâ Vâlide Sultan
H.1209 / M.1794-95

*Çeşmenin Sultan İbrahim'in Silâhdarı Yusuf Paşa tarafından yaptırıldığı, III. Mustafa ve III. Selim'in annesi Mihrişah Sultan tarafından tamir ettirildiği anlaşılmaktadır.

EK-3: Hırvatistan-Vrana’da Yusuf Paşa Hanı

Yusuf Paşa tarafından inşa ettirilmiştir. Osmanlı mimarisinin Batı’daki önemli eserlerinden biridir.

Sicimoğlu, A. En Batıdaki Osmanlı. <https://www.hurriyet.com.tr/en-batidaki-osmanli-40002702>

(Erişim: 17.12.2020)

SSAD

Stratejik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi

ISSN 2587-2621

Volume 5 Issue 3, November 2021

sisaddergi@gmail.com

Makale Türü/Article Type: Araştırma/Research

Makale Gönderim Tarihi/Received Date: 28.07.2021

Makale Kabul Tarihi/Accepted Date: 24.09.2021

DOI: 10.30692/siad.975510

SELANİK ROMANYA KONSOLOSLUĞU VE FAALİYETLERİ (1879-1912)

Consulate of Romania in Thessaloniki and its Activities (1879-1912)

Okan GÜVEN

Arş. Gör.

Sivas Cumhuriyet Üniversitesi

Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü

ORCID ID: 0000-0002-8589-1433

oguyen@cumhuriyet.edu.tr

Oğuz ŞENTÜRK

Arş. Gör.

Sivas Cumhuriyet Üniversitesi

Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü

ORCID ID: 0000-0002-5227-1350

oguzsenturk@cumhuriyet.edu.tr

Atf/Citation: Okan Güven, Oğuz Şentürk, (2021), "Selanik Romanya Konsolosluğu ve Faaliyetleri (1879-1912)", *Stratejik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, C.5, S.3 Kasım 2021 s.555-575.

Özet: Selanik, 1430 senesinde fethedilmesiyle birlikte 1912'ye kadar Osmanlı'nın Balkanlar'daki önemli merkezleri arasında kendine yer bulmuş ve devamlı olarak büyümüştür. Osmanlıların zamanla, uyguladıkları politikalar dahilinde bir "Osmanlı kenti" silüetine büründürdükleri Selanik, modernleşme rüzgarının da etkisiyle çeşitli devletlerin temsilciliklerini yolladıkları ve burada bir misyon teşkil ettikleri bir merkez haline gelmiştir. Özellikle bünyesinde barındırdığı ve uluslararası ticarete ziyadesiyle etkili olmasına vesile olan limanı ile Selanik'te diğer birçok Avrupalı siyasi teşekküllerin konsolosluklarının yanı sıra Romanya'nın da bir diplomatik aracısı bulunuyordu. Romanya, Selanik'e ilk kez temsilci gönderen Fransa'yı takip eden devletler arasına katılmış ve bölgedeki çıkarlarını burası üzerinden yönetme telaşesi içerisine girmişti. Söz konusu yönetim aynı zamanda işin içerisine konsolosların girdiği yahut birer aracı olarak konumlandırıldıkları vakit propaganda, istihbarî faaliyetler ve diğer hususlar neredeyse kaçınılmaz bir öge haline geliyordu. O nedenle diplomatik misyonların baş amiri olan konsolosların da uluslararası ilişkileri yürütmekten çok farklı meşgaleleri ilgi alanlarına almış kimseler oldukları görülmekteydi. Bu kapsamda çalışmanın amacı, Selanik'te bulunan Romanya Konsolosu'nun diplomasinin yürütücü bir aracısı olmasından başka ne gibi faaliyetlerde bulunmuş olduğudur. Araştırmanın esas olarak odak noktasına almış olduğu kısım buradaki Romen konsolosluğunun açılışı, kurumsal değerleri veya varoluş amacı olan diplomatik faaliyetlerinin neler olduğuyula birlikte konsolosluğun ilgilendiği ve dahil olduğu diğer gelişmelerin ortaya konmasıdır.

Anahtar Kelimeler: Selanik, Romanya, Diploması, Konsolosluk.

Abstract: With the conquest of Thessaloniki in 1430, it found itself among the important centers of the Ottoman Empire in the Balkans until 1912 and it has grown steadily. Thessaloniki, which the Ottomans eventually made into the skyline of an “Ottoman city” within the framework of their policies, became a center where, under the wind of modernization, they sent representatives of the European Great Powers and created a mission here. In addition to the consulates of many other European political organizations in Thessaloniki especially with its port which is instrumental in its enormous influence in international trade, Romania also had a diplomatic agent. Romania was one of the states that followed France, which sent a representative to Thessaloniki for the first time, and was in a hurry to manage its interests in the region through this. The administration in question also became an inevitable element of propaganda, intelligence activities and other issues when consuls were involved or positioned as agents. For this reason, it was seen that the consuls, who were the chief of diplomatic missions, were people who took different interests apart from conducting international relations. In this context, the purpose of the study is what activities the Romanian Consul in Thessaloniki engaged in other than being an executive agent of diplomacy. The main focus of the research is the revealing other developments that the consulate is interested in and involved in, rather than the opening of the Romanian consulate, what its institutional values or diplomatic activities are.

Keywords: Thessaloniki, Romania, Diplomacy, Consulate.

GİRİŞ

Bugünkü Romanya'nın coğrafi sınırlarının büyük çoğunluğunu oluşturan Erdel, Eflak ve Boğdan'ın Osmanlı ilgi alanına girişi, fetih siyasetinin Balkanlara yönelmesinin ve ilerlemesinin bir sonucu olarak XV. yüzyılda gerçekleşmişti (Maxim, 2008, s. 168-172). XVI. yüzyılda Osmanlı Devleti'ne haraçgüzar statüde bağlanan bu beylikler, devlete asker sağlamanın yanı sıra önemli ölçüde büyükbaş hayvan ve başta buğday olmak üzere tarımsal ürünlerin de mühim bir tedarikçisi konumundaydı (Malcolm, 2015). 1878 Berlin Antlaşması'yla Romanya'nın bağımsızlığını kazanmasının ardından komşu topraklarına göz diken pek çok civar devlet ve Avrupalı merkezî güçlerin yaptığı üzere elbette Romanya'nın da alaka gösterdiği yerlerin başında Selanik gelmişti. Fethi, Osmanlılar tarafından 1430 yılında gerçekleştirilen Selanik, yelken bezi üretimi, tarımsal toprakları, önemli bir ticaret merkezi ve zengin tüccarları olması gibi özellikleriyle XX. yüzyılın başlarına dek Devlet-i 'Aliyye'nin Balkanlardaki göz bebeği şehirlerinden birisi olmuştu (söz konusu özellikler ve şehrin etimolojisi ile dahası için bkz. Karaman & Tümtaş, 2017, s. 477-488). Hinterlandının açıldığı kapının geniş Balkan arazisi olması, ticarî kapasitesinin bir getirisi olarak onun limanını da ön planda tutmuştu. Dolayısıyla Selanik gibi stratejik bakımdan önemli olan bir kente, coğrafi açıdan yakın olan devletlerin kayıtsız kalmaları düşünülemezdi. Selanik'i vazgeçilmez bir öneme sahip bir şehir haline getiren bu etkenler, bağımsızlığını yeni kazanmış Romanya'nın ilgilendiği önemli bir merkez haline getirmekteydi. Ancak Romanya ile Osmanlı Devleti arasında gidip gelecek, oturacak konsolosların işleri I. Balkan Savaşı'na kadar bazı bakımlardan önemli oranda sorunlar arz edecekti. Bu nedenle Romenlerin İmparatorluk'da kuracakları konsoloslukların hangileri oldukları, bunların teşkil edilmeleriyle ilgili devletler arası yazışmalara ve dahası her iki devlet arasındaki hukukî cereyana az biraz da olsa temas etmek faydadan uzak olmayacaktır.

Osmanlı Selanik'i ve Diğer Romen Konsoloslukları

Selanik, XV. yüzyıldan itibaren Osmanlıların yanı sıra, sağladığı büyük hinterland ile birçok siyasi teşekkülün odak noktası olmuştu. Söz konusu ilginin ortaya çıkış yollarından birisi ise elbette burada çıkarları olan ülkelerin diplomatik misyonlarını Selanik'te tesis etmeleri şeklinde gerçekleşmişti. Buradaki ilk konsolosluk, içerisinde yaşayan bir Fransız, bir konsolos yardımcısı ve konsolosun kendisinden müteşekkil olan Fransız konsoloshanesiydi. Fransızları ise sırasıyla, İngilizler (1718), Fransızların himayesinde olmak suretiyle Hollandalılar (1725), Venedik (1729) ve İsveç ile Danimarka (1759) takip etmişti. Avusturyalıların Selanik'e 1768'de gelebilmişti. 1744 yılında Yahudilerin kendilerine ticarete ortak edindiği diğer biri Napoli Konsolosu olduğu gibi, 1759'da bir yeniçeri tarafından öldürülmesi münasebetiyle burada bir Raguza konsolos

yardımcısı olduğu da bilinmektedir. Almanya olarak siyasi bir birlik şeklinde yükselmeden evvel Prusya Devleti'nin de burada bir misyonu vardı. O yüzyılın başlarında bölgede ticari faaliyetlerle varlığını etkin kılmaya çalışmasına rağmen Rusya da ancak 1785'de Selanik'te bir diplomasi kurumunu ihdas edebilmişti. 1855 yılına ait bir veriye göre başında duran Yahudi'den dolayı fahri statüde bulunduğu anlaşılan ve Toskana Dükalığı'nın sahip olduğu bir diplomatik misyon daha bulunuyordu (Ünal, 2015, s. 213-247; Safa, 2017, s. 60-80). Mevzu bahis konsolosların büyük bir çoğunluğu arkalarında, bugünün araştırmalarına da kaynaklık edecek bir biçimde özellikle Selanik hakkında olmak üzere önemli bilgiler ihtiva eden eserler de bırakmışlardı. Örneğin konsolosların 1700'lerin başındaki veba salgını hakkında raporları (Safa, 2017, s. 28) bulunmakla birlikte 1831 sayımı öncesinde şehirdeki Yahudi nüfusa dair vermiş oldukları rakamlar olduğu gibi bu diplomatlar kimi zaman tek güvenilir kaynak hüviyetini de taşımışlardır (Eryaman, 2016, s. 69). Modern dönem olarak addedilebilecek zamanlardaysa şehrin önemiyle doğru orantılı bir şekilde diplomatik kurumların sayısında da artış yaşanmıştı. Bunların arasında Bulgaristan (1908 sonrası için Eryaman, 2016, s. 304), Sırbistan (açılışı 1887 bkz. Jelavich, 2013b, s. 97), Yunanistan, İran, İspanya, Amerika, Belçika ve önceki görünümünden kurtulmuş bir biçimde modern Almanya ve İtalya, Avusturya-Macaristan, İsveç-Norveç-Danimarka'nın da konsoloslukları vardı (SVS., 1907, s. 203-206; Çakır, 2016, s. 22).

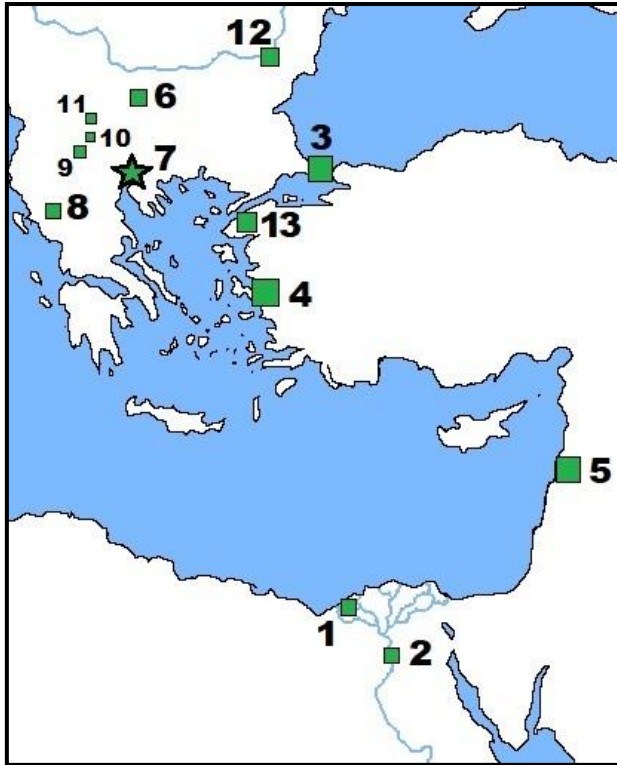
Bağımsızlığını Osmanlıların ellerinden tam olarak 1878 senesinde ve diğer misallerinden farklı olarak masa başında (Birbudak, 2014, s. 160) alan Romanya pek tabii bu İmparatorluktan ya da diğer benzeri teşekküllerden ayrılan öteki örnekler gibi kendi içerisindeki müesseseleriyle, dış politikasıyla bir siyasi teşekkül yani devlet olma yolunda adımlar atmaya başlamıştı. O yolda ilerlemenin ve bittabi bir devlet olmanın en öncelikli getirilerinden biri olan dış politikanın yürütülmesi yani diplomasinin işletilmesi için de komşu, civar, bölgesel güç ve alaka sahibi olan diğer devletlerin merkezlerinde aracı kurumların oluşturulması gerekiyordu. Romanya doğal olarak hem komşusu ve diğer etkenler dahilinde söz sahibi bir ülke olması hem de bağımsızlığını onların ellerinden almaları münasebetiyle Osmanlı İmparatorluğu'nda da konsolosluklar teşkil etmişti. Romanya'nın konsolosluklarını ihdas etmesinde belki de önündeki en iyi örneklerden birisi onlar için manevi bir mana arz eden Rusya ülkesi olmuştu. Ruslar, 1774 yılının hemen ardından tüm Memalik-i Mahruse'de birer birer peyda ettikleri Konsolosluklar açmıştı (Köse, 2006, s. 153-171). Tabii, söz konusu durum onları birçok hususta örnek alan yanı başındaki Romanya için uygulanabilirliği geçerlilik kazanan bir hal aldı. Romanya yine de, Rusya'nın istemekle kalmayıp aynı zamanda gerçekleştirdiği bu diplomatik adımı birebir olarak uygulayamadı. Ancak, ülkelerinin bir nevi kuruluşunu simgeleyen en mühim hukuki metin olan Berlin Antlaşmasına ilgili bir madde konulmasından da geri durulmadı. Söz konusu muahedenin 43 ve 51. maddeleri arası Romanya için ayrılmış (Birbudak, 2014, s. 158) ve bunlardan 49. madde Romanya'nın diğer devletlerle antlaşmalar yaparak konsolosluklar açabilmesini öngörmüştü (Erim, 1953, s. 420).

Bağımsız statüyü kazanmasının akabinde Romanya İstanbul'da bir konsolosluk açabilmek için harekete geçti (Sansar, 2020, s. 76). Tarafların esasında bu yolu takip etmeleri için aralarında bir konsolosluk mukavelenamesi imzalamaları gerekiyordu (Berlin anlaşmasının Romanya hakkındaki 50. maddesi esasında vatandaşların seyahat haklarına dairdir. Sadece maddenin baş tarafında Romanya ile Osmanlı arasında bir konsolosluk mukavelenamesi imzalanıncaya değin ibaresi bulunmakta olup madde esasında konsoloslara dair değildir ve bir mukavelename imza edilmesini resmiyette şart koşmamıştır. (Bkz. Erim, 1953, s. 421). Fakat elbette ilişkilerin yürütülebilmesi bakımından da madde içerisindeki ima açıktır (Birbudak, 2014, s. 158). Öyle ki Osmanlı katip, bürokrat ve diplomatları da konunun geçtiği birçok belgede 50. maddenin bir konsolosluk mukavelenamesi imza edilmesini şart kıldığı şeklindeki yorumlamalarını yapmaktan kaçınmamışlardır. BOA, MV.58/58). Ancak bu mukavele ortaya çıkarılmadan evvel Osmanlı da Romenler de hemen konsolosluk açmaya girişmişlerdi (Osmanlılar Romen topraklarında toplamda 12 konsolosluk açmışlardı. Bu konsolosluklar için bkz. Bedir, 2020, s. 66; Sansar, 2020, s. 57-86). Açılan bu müesseselere, yapılan yazışmaların birçoğunda en fevkalade şekliyle

muamele edilmesi her defasında kararlaştırılıyor, devletlerin kendi aralarında imzaladıkları ticaret anlaşmalarında (Birbudak, 2014, s. 161-164'te 1886 ve 1896 yıllarında ve Sansar, 2020, s. 77'de 1902 gibi çeşitli tarihlerde bir defadan fazla olmak üzere Romanya ile anlaşmalar imzalanmıştır, ayrıca 1886, 1906 ve 1907 yıllarında bir konsolosluk mukavelenamesi imzalanabilmesi adına da komisyonlar toplanmış fakat bunların hepsi sonuçsuz kalmıştır. Bkz. Bedir, 2020, s. 68; ayrıca mukavelenamenin müsvedde metinleri de arşivlerde bulunmaktadır. BOA, HR.TO.477/9, s. 1-12; söz konusu ticaret anlaşmaları hakkındaki en kapsamlı araştırmalardan birisi için bkz. Uyanık, 2020a, s. 101-117) ortaya çıkarılması gereken bu mukavelenameden sıklıkla bahsediliyor olmasına karşın bu hukukî metin Balkan Savaşları'nın başlangıcına değin uygulamaya konulamayacaktı. Ayrıca mukavelenin yapılmasında Romanya'nın söz konusu ticaret muahedelerinde taahhüt verdiğini öne sürenler olduğu gibi (Sansar, 2020, s. 77) yine onlar tarafından bunun geciktirildiği de iddia edilen görüşler arasında bulunmaktadır (Bedir, 2020, s. 69).

Konsoloslukların resmî olarak açılmamış olmaları ekseriyetle her iki taraf vatandaşlarının da mağdur olmalarına yol açmıştı (Bedir, 2020, s. 68). Nitekim Osmanlı vatandaşlarının pasaportlarını vize ettirememeleri bu mağduriyetin Türk tarafına ait olan boyutunu oluşturmaktadır (BOA, MV.75/85; Sansar, 2020, s. 79; aynı yer çözüm önerileri ve diplomatik süreçten de bahsetmektedir; Bostan, 2021, s. 141). Romanya'da bulunan Osmanlı misyonlarının kimi diplomatik haklardan mahrum kalmaları ve uluslararası ticarete karşı tarafa göre eksiklikler çekmeleri, onların da mukavelename bulunmaması nedeniyle Romenlerin beratlarını çoğunlukla tasdik etmemelerine veya bunların geçici olarak ihsan buyurulmasına sebebiyet vermiştir (Sansar, 2020, s. 79). Osmanlının bu husustaki en büyük gerekçelerinden biri doğal bir şekilde Romanya'nın konsolosluk mukavelenamesini imzalamaması olmuştur (Sansar, 2020, s. 84). Ancak Romenlerle bir konsolosluk mukavelenamesi imza edilmemesine karşın Romanya, Osmanlı topraklarındaki kimi şehirlerde gayri resmi olmak üzere bazısı geçici bazısı ise berat alamadığı fakat faaliyete geçirdiği diplomatik misyonları ihdas etmiştir (bunlarla ilgili taraflar arasındaki süreç için bkz. Sansar, 2020). Romanya özellikle, ya da en azından Balkanlarda olan, İmparatorluk'taki konsoloslarını gayet tabii bir biçimde ve kuruluş amaçlarına da uygun olarak Romen tebaasının yoğun olduğu yerlerde açmıştı. (Sansar, 2020, s. 84; aynı zamanda Romenlerin açtıkları konsoloslukların demiryolu hatları üzerinde olduğu, demiryollarınsa önemli maden bölgelerinden geçtiği de unutulmamalıdır. Bkz. Jorga, 2005, s. 500; Sarıçelik, 2016, s. 423-424; Yılmazçelik & Erdem, 2018; demiryolu ve liman gibi etmenler başta olmak üzere Selanik'in 19. yüzyıldaki gelişimi için bkz. Köksal, 2017, s. 722; konsolosların liman başta olmak üzere etkileri için bkz. Bayram, 2017, s. XI, 174, 143). Buna karşın Osmanlılar da konsolosluklarını özellikle ticari olan yerlerde deniz kenarlarında kurmuşlardı. (Bedir, 2020, s. 13n.) Yine de bu şekilde açılan o müesseselerin uyması gereken hukukî bir metnin varlığına da ihtiyaç vardı. Romanya ile bir anlaşma sağlanamıyordu. Bu nedenle de takibi gerekli olan yol halihazırda uygulanan bir metnin örnek alınması olacaktı. Rehber, Sırbistan ve Yunanistan idi. Literatür ve arşivlerde bulunan vesikalara göre Osmanlıların her iki ülkeyle de gerçekleştirdikleri mukaveleler zaman zaman Romanya tarafı için de uygulanmıştı (Sırbistan için Sansar, 2020, s. 80; Yunanistan içinse özellikle eşya hukuku bağlamında BOA, MV.164/25; HR.HMŞ.İŞO.93/42; BEO.4035/302570; 1918 yılında nihayetinde böyle bir anlaşmanın taraflar arasında gerçekleştirilebildiği ve öncesinde ise Avrupa'nın örnek alındığı hakkında bkz. Rachieru, 2019, p. 146). Bu durum, yani diğer devletlerden örnek alınan anlaşmalar ile davranış şekli doğrultusunda (BOA, BEO.4100/307455) Romenlerin hangi noktalarda konsolosluk açtıkları sorusu, arşiv belgeleri ve literatürün yardımı ile kısmen cevaplanabilmiştir. Bu noktada Romanya'nın Memalik-i Osmaniyye'de açmış olduğu diplomatik araçları gayri resmi bir şekilde ikiye ayırabilmek de mümkündür. Çünkü Romanya'nın açmış oldukları bu misyonlar üst satırlarda da belirtildiği üzere özellikle Romen vatandaşları ile kendileriyle Roma-Latin ve coğrafi bağlarından dolayı himaye unsuru saydıkları Ulahların buldukları yerlerde yoğunlaşmıştı. O yoğunlaşmadan dolayı mevzu bahis diplomatik kuruluşların çoğunluğu da doğal olarak Balkanlardaydı. Bu sebep konsoloslukların Balkanlarda olanlar ve olmayanlar şeklindeki bir tasnifine imkân vermektedir.

Balkan topraklarının dışındakiler İzmir, Beyrut, Çanakkale (BOA, BEO.21/1559), İskenderiye (Sansar, 2020, s. 78-81, 84) ve Kahire'yi (BOA, HR.HMŞ.İŞO.52/17, s. 12). Romanya sınırına daha yakın olanlara; Selanik, Sofya (BOA, Y.A.RES.4/61), Yanya, Manastır, Pirlepe, Rusçuk (BOA, HR.SFR.(04).781/86), Üsküp'tü. Tarih vermeksizin (tespit edilebildiği kadarı ile 1904 ile 1907 yılları arası) İstanbul Romanya Sefareti'nden gelen Fransızca bir el yazmasında Romanya'nın hangi mekânlarda bu kurumları oluşturduğunun bilgisi verilmiştir (bkz. Ek-1). Burada Üsküp (Kosova) ve Selanik merkezlerinden başka aynı vilayetler dahilinde Karaferye, Serez, Kumanova, Koçan (sonraki sayfalarda Selanik Romanya Konsolosunun buradaki Ulahlardan ve kaza reisinden bir yazı aldığı da belirtilmiştir) gibi topraklarda da temsilcileri bulunduğu ve dahası bu kimselerin isimleri dahi verilmiştir (BOA, TFR.I.KNS.6/542). Burada hemen belirtilmesi gereken husus üst satırlarda da esasında tekrar edildiği üzere bu misyonların birçoğuna hatta neredeyse tamamına aslında bir berât-ı 'âli verilmediği fakat konsoloslukların faaliyete geçmiş olmalarıdır (İzmir ve Beyrut örnekleri için bkz. BOA, MV.58/58; ayrıca bkz. Rachieru, 2019, s. 146). Fakat az evvelki örnekte temsilcilerin kimler olduğu ya da Yanya misalinde olduğu üzere Osmanlı Roma Konsolosunun İtalya Kralı'na yeni doğan prensin tebriki için gittiği vakit Kralın Yanya'da Romenlerin bir konsolosluk açmış olmaları yolunu tutmalarının makbul bir tedbir olduğu da belirtmişti (Ünlü, 2009, s. 24). Yine Yanya'da olmak üzere taraflar arasında Ulahlar ve seçimlerle ilgili olarak burasının adı ile anılan bir hadisede Yanya Romen Konsolosunun isminin sıkça anılması gibi ilgili topraklardaki misalleri çoğaltmak elbette imkân dahilindedir (Köseoğlu, 2021, s. 302-305). Tabii bu ikilemden hariç Romanya'nın konsolosluk açma girişimi ve bu girişimden başka Romanya'nın daha masumane sayılabilecek icraatlarının sekteye uğratıldığı da görülmektedir. Romanya'nın burada bir diplomatik kuruluşu bulunmadığından başta Kudüs'e gidecek hacıları için Yafa'daki İtalyan Konsolosluğu ile kendi vatandaşlarının, sadece pasaportlarının vize edilmesi hususunda anlaşılmıştı. Adı geçen hükümetle anlaşmış olmakla birlikte Osmanlılardan onay alınamamıştı (BOA, HR.TH.156/51; Sansar, 2020, s. 81).

1- İskenderiye	8- Yanya
2- Kahire	9- Manastır
3- İstanbul	10- Pirlepe
4- İzmir	11- Üsküp
5- Beyrut	12- Rusçuk
6- Sofya	13- Kal'a-i Sultaniyye
7- Selanik	

Şekil 1. Romanya'nın Osmanlı İmparatorluğu'nda Bulunan Diplomatik Kuruluşları

Selanik'te Bir Romen Müessesesi

Romanya, 1860'lı yılların sonlarında yabancı ülke başkentlerine açılan Rumen diplomatik ofislerini bağımsızlığın kazanılmasından sonra elçilik seviyesine yükseltmiştir. Bunlardan ilki aynı zamanda bağımsız Romen devletini ilk tanıyan devlet olan Avusturya merkezli olarak Viyana olmuştur (Birbudak, 2014, s. 160). Romanya'nın diplomasi alanındaki bu adımı söz konusu uygulamanın Osmanlı için de yapılabildiğini aklı getiren sorulardan olmuştur. Selanik Romanya Konsoloslarından birisine dair bir belge üzerindeki miladi tarih katalogda hicri olarak sunulduğu için söz konusu belge acaba Romanya'nın 1878 öncesinde Selanik'te bir konsolosu var mıdır şeklindeki bir düşünceye yol açmış ve doğal olarak akıllara Birbudak'ın vermiş olduğu bilgi kapsamında burada bir Romanya vekaleti olup olmadığı sorusunu ortaya çıkarmıştır. Fakat aynı vakit diliminde Romanya'nın başka bir konsolosunun olduğunun tespit edilmesi ve söz konusu tarihin de miladi (BOA, HR.TH.578/91) olduğunun anlaşılması ile Osmanlı arşivlerinde Romanya'nın Selanik'te evvelki tarihlere işaret eder bir vekalet kurumu bulunmadığı kanaatinin oluşmasına sebebiyet vermiştir.

Hakkında bulunan arşiv kayıtlarında sıklıkla kendisinden başka Osmanlı Devleti'nde Romanya'nın bir konsolosluğu olmadığı belirtilen Selanik (BOA, MV.75/85), sadece bu açıdan değil, aynı zamanda diplomasi bakımından da bir Ceneral/Genel, yani Baş Konsolosluk olması hasebiyle eş statüdeki diğer kurumlardan ayrılmaktadır. Selanik niçin baş konsolosluk şeklinde tertip edilmiş bir müessese idi? Çünkü Selanik içerisinde yüz binlerin yaşadığı ve bu dönemde kendisiyle aynı coğrafyada eşdeğer örneklerin çok az sayıda yer aldığı bir yelpazenin kısıtlı üyelerinden birisiydi. Kendisi gibi burada yani Balkanlardaki metropol niteliğe sahip Saraybosna, Üsküp, Rusçuk, Manastır, Edirne, Sofya gibi şehirler arasında bulunması Selanik'teki Romen konsolosluğunun başlangıçta üst seviye bir kurum olması gerekliliğini ortaya çıkarmıştı. Ancak bu durumun kimi zamanlarda değişmiş olduğu da belgeler sayesinde tespit edilebilmiştir. Konsolosluğun tarihi sürecindeki değişkenleri bir tarafa, alakasının sebepleri çeşitli olmakla birlikte, neticede burada bir temsilcisi olması gaye ve düşüncesiyle Romanya, bağımsızlığını takiben hemen harekete geçmişti. Buna göre Romenler, kendi devletlerinin tebaasından olan kimselerin işlerini ve ticaretlerini yürütmek için Osmanlı katibinin Jorj Lenş olarak kaydettiği Georges Lenche'i (BOA, HR.TH.61/61: 1) atamıştı. Romanya Sefareti'nin Lenche'in atandığını duyurduğu 5 Aralık 1879 tarihli belge hemen 5 gün sonra Divan-ı Hümayun kalemince işleme alınmış ve sadarete gönderilmişti. Belgede geçen belki de en önemli hususlardan birisi ise aynı, Rusya ile yapılan bir evvelki anlaşmanın 5. maddesine uygun olarak gerçekleştirilmiş olmasıydı (BOA, İ.HR.281/17314). Genelde Balkanlar ve civar toprakları yahut özelde Romanya gibi bir coğrafya söz konusu ise Rusya'nın göz ardı edilmesi pek de düşünülemezdi, öyle ki zaten Rusya ile yapıldığı belirtilen bu muahede muhtemelen Romanya'ya ziyadesiyle haklar tanıyan Berlin Antlaşması olmalıydı. İlgili diğer makamlara da iletilen bu durum neticede 1879 yılı Aralık ayının 15'inde Padişahın onayından geçmiş ve berat bir hafta sonra 22 Aralık'ta ilgililerine iletilmişti (BOA, İ.HR.281/17314, s. 2-4; BOA, HR.HMŞ.İŞO.52/17, s. 1, 23; Sansar, 2020, s. 84). Dahası aynı tarihte yani 22 Aralık 1879'da üzerinde bir suret olmasından dolayı sadece II. Abdülhamid'in tuğrasının eksik olmasının haricinde formatı klasik dönemdekilerle birebir eşleşen bir ferman ile de Lenche'in işlerine kimsenin dahl ü taarruz edemeyeceği de herkese duyurulmuştu (BOA, HR.İD.794/47; ayrıca belgede Consulate General di Salonica ibaresi olması ferman suretinin oraya gönderildiğini de düşündürmektedir).

Jorj Lenş, Dü Lenş gibi farklı isimlendirmeleri bulunan Konsolos Lenche, Osmanlı katiplerinin vermiş olduğu bilgiler uyarınca görevinin başında 1.5 yıl kalmıştı. (BOA, HR.HMŞ.İŞO.171/33). Her ne kadar müessesenin kuruluşundan sonraki 1882 tarihli ilk salnamede (SVS, 1882, s. 87) adı kaydedilmiş olsa bile onun 1879 Aralık'ında almış olduğu beratı ile hemen görevine başladığı düşünülmemelidir. Nitekim bu gibi görevlilerin toplanmaları, evlerini taşımaları, yanlarında ailelerini getirmeleri, uzak bir diyardan geliyor olmaları gibi birçok etken onların vazife başı yapmalarını engelleyecek hususlar arasında sayılabilirlerdi. İlgili arşiv evrakı 1.5 yıllık zaman dilimi hakkında fiilen ibaresini muhtemelen unutmuş olsa bile resmiyette Bay Lenche'in 1879-

1882 arasında görevde bulunduğu belirtilebilir. Yine aynı vesika sayesinde onun Baş Konsolosluk makamını vekaleten yanındaki Popoviç'e bıraktığı görülmektedir (BOA, HR.HMŞ.İŞO.171/33; SVS, 1882, s. 87). Nitekim 1882 salnamesinde de bu kimsenin kançılar olarak hizmet ettiği işlenmiştir. Fakat Lenche'in vekaletle yerine birini bırakması ve konsolos tayini teşebbüsünde bulunulması sadece Popoviç için değil Romanya devleti adına da fayda etmemiştir. Romanya, Popoviç'in vekillikte kaldığı dönem boyunca arşivlerden tespit edilebildiği kadarı ile iki defa konsolos atama girişiminde bulunmuştu. Her ne kadar ilgili belgelerde Romenlerin bu konsolosları halihazırda atadıkları belirtilmiş olursa bile hem salnameler hem de diğer perakende evrak sayesinde Popoviç'in bu süreçte görevinde bulunduğu ve yerine başka bir kimsenin gelmediği de bilinmektedir. Bunlardan ilki vesikalarda okunduğu üzere Kristiyan Aplaş'a ikincisi ise Usturca (A. Stouzdja veya Sturdza) isimli kimseye aitti. Kristiyan isimli ilk konsolos adayı sefaretten gelen bir takirle atanmış fakat yine onun hakkında diğer tüm misallerinde olduğu gibi İmparatorluk yönetim kalemlerinin onayına sunulması için yazılmıştı. Fakat 1883 tarihli bu erken girişim reddedilmişti (BOA, HR.TO.295/24; BOA, HR.MKT.578/91).

1886 Şubat'ında Sadrazam Kamil tarafından yazılan tezkirede Romenlerin sefaretinden gelinen bir yazıya dikkat çekilerek Romanya'nın Selanik'e konsolos tayin etme isteminde buldukları belirtilmişti. Sefaretin Fransızca olarak kaleme aldığı metinde adı A. Stouzdja olup Osmanlılarca Usturca şeklinde belirtilen kimse konsolos olarak atanmak isteniliyordu. Fakat Sadrazam ilgili belgeyi kaleme alışı ile mütalaa-i alilerinin buyurulmasını istemiş hatta katiplerce evrakın arkasına konunun Dahiliye Nazırı olan Ahmed Münir Bey'den sorulması notu düşülmüştü (BOA, HR.TH.61/61, s. 4-5). Dahası, İmparatorluk buradaki konsolosluk için ikinci defa bir berat da vermemiştir. İlk olarak Romenlerin bağımsızlıklarını kazanmalarının ardından taraflar arasındaki olumlu atmosfer sayesinde İstanbul, Selanik Konsolosunun beratını vermişti. Fakat sonradan devletlerin konsolosluk mukavelenamesi problemi ve vatandaşların bunun bir getirisi olarak mağdur edilmiş olmaları gibi sorunlarla atmosferdeki havanın bozulması olasılıkla Dersaadet'i böyle bir tavır takınmanın içerisine itmiş olmalıdır. Öyle ki söz konusu onay yazısının Romenlerce alınmamış olması da Osmanlıların o devrin vesaikinde bu kurumu metropol mesabesindeki şehirde bulunan Baş Konsolosluklarının bir Konsolos Vekilliği veya zaman zaman da Viskonsolosluk biçiminde yansıtılmalarına sebebiyet vermiştir (SVS, 1886-1890-1892-1893-1894).

Romanya beratın talebiyle beraber burada kalan kimseyi yani Popoviç'i de aynı görevde bırakmıştı. Belgelerdeki verilerden Popoviç'in Selanik Romanya Konsolosluğu görevini 6 seneden beri yürüttüğü anlaşılmaktadır (BOA, HR.HMŞ.İŞO.171/33). Fakat burada hemen belirtilmesi gerekense diğer evraklar da hesaba katıldığı vakit aslında Popoviç'in söz konusu vazifede 6 sene kalmamış olmasıyla ilgili ihtimaldir. Ancak 1887 yılına ait bir belgede Romanya'nın bu defa bir konsolosluk atama teşebbüsünden farklı olarak vesikadan anlaşıldığı üzere halihazırda "atanmış" olan bir konsolostan bahsedilmiştir. Bu kimsenin adı Markos'tur (BOA, Y.PRK.AZJ.12/100). Lakin Popoviç'in 6 yıllık vekaleti (BOA, HR.HMŞ.İŞO.171/33) süresi, yani 1883-1889 yılları düşünüldüğünde Markos'un varlığı bir soruna işaret etmiştir. Markos'un görevi bir tarafa salnameler başta olmak üzere çalışma kapsamında incelenen belgelerin ise Popoviç'e atıfta bulunmuş olması söz konusu ikiliğe sebebiyet vermişti. Ayrıca Markos, Usturca ve İplaş (/ Abalaş) gibi Romenlerce atanmasına karşın Osmanlılar tarafından tanınmamış bir kimse değil, belge içerisinde resmî bir biçimde Selanik Romanya Konsolosu olarak zikredilen kişiydi. Tam da burada tespiti yapılan dokümanların konuya gerekli ışığı tutmamasından dolayı da Markos sadece bahse konu ikiliği ortaya çıkaran bir isim olarak kalmıştır. Bu nedenle de her iki belge ve bilgi birbirleriyle çelişki içerisinde bulunmaktadırlar. Çelişkinin ardından gelen tarihlerde arşivlerdeki ilgili evrak ise çoğunlukla salnamelerle uyum içerisindedir.

Tablo 1. Selanik Romanya Konsolosları (1879-1912)

Unvan	Ad	Tahmini Görev Süresi
Ceneral (Baş) Konsolos	Gheorghe Lenche	1879-1882
Ceneral (Baş) Konsolos Vekili	Popoviç	1883-1889
Konsolos Vekili (Viskonsolos)	İstmat İstmatyadi	1890-1892
Konsolos Vekili	Konstan M. Kogaliceanu	1893-1894
Muvakkat Konsolos	Dimitri Petresku	1895-1896
Konsolos	Aleksandr Rozetti Solisku	1897-1901
Konsolos	Constantin Tararescu	1902-1905
Konsolos	Corcesku	1906
Konsolos	Mihal – Penisku (?)	1907

Tablo, kaynaklarda okunduğu ve yine bunlar üzerinden görev sürelerinin tahmini bir biçimde mantık zeminine oturtularak oluşturulmaya çalışılmıştır. Son konsolosun adı salnamelerde Mihal, perakende evraklarda ise Penisku şeklinde geçmektedir. Söz konusu kişiler farklı kimseler olabilecekleri gibi salnamede geçen ismin bir ön ad ve evraklarda geçen kaydinsa soy adı formatında olmasından dolayı aynı kişi olabileceği düşüncesi ile tek bir satırda verilmiştir. Lenche ve Kogaliceanu'nun adlarına Fransızca orijinallerinin bulunduğu örnekler baz alınarak yer verilmiştir. Salnamelerdeki Konstantinesku'nun ise aynı yıllar dahilinde yine Fransızca orijinalindeki örneğinin Osmanlı katiplerince işittiklerini yazmış olmaları düşüncesiyle Constantin Tararescu olduğu düşünülmüş ve bu hali ile alınmıştır. İstmat İstmatyadi ise başka bir kaynaktan Estmat Estmatyadi olarak kaydedilmiş olmasına rağmen ismin bu versiyonu daha doğru geldiği için bu şekliyle değinilmiştir (Çakır, 2016, s. 73).

Tablolarda yer verilmeyen, perakende arşiv evrakı dahilinde ise genellikle isimleri verilmeksizin sadece unvanlarıyla çok kısıtlı bir biçimde yer verilen ancak salnamelerde kendilerine değinilen diğer konsolosluk personelleri olduğu da unutulmamalıdır. Konsoloslukları oluşturan görevlilerin kimler oldukları ekseriyetle bellidir. Bunlar; kaçıncılar (vekil), yardımcı / muavin, tercüman, kâtip, kavas gibi belli başlı kimselerdir. Örneğin bu kişiler arasından konsoloslukta buldukları aşikâr olan kavaslardan Vasil Zeani (?) ismindeki kişinin davası bulunduğu anlaşılmaktadır (BOA, HR.THR.341/22, s. 1; aynı vesikanın 2. sayfasında ise konunun İstanbul Romen Sefaretine bildirildiği de eklenmiştir). Dersaadette yahut küçük ölçekli kentlerde tebaası diğer büyük devlet vatandaşlarına göre çok olmayan bu misyonların personel sayılarının fazla olması, gün içerisinde gelen birkaç çeviri veya resmî evraka göre konsoloshanenin kallavi miktarda personele sahip olmasını gerektirir bir durum oluşturmamaktadır. O nedenle bu gibi kuruluşların büyük sayılarda personeli yanında tutması demek aslında devletlerin ve diplomatlarının yer aldıkları coğrafyalardaki bazı kimseleri koruduklarına işaret etmektedir (Ortaylı, 2007, s. 34-35).

Romanya, Osmanlı İmparatorluğu'na karşı güttüğü sulh içerikli ve dengeli politikasının (başlangıcı için bkz. Çakmak, 2020, s. 336; Kılıç, 2017, s. 124-125) geneline uygun bir biçimde buradaki konsolosluğunda büyük sayılarda personel barındırmamıştır. Burada Romenler konsolostan başka tercüman ve salnamelerde geçtiği şekliyle diğer başlığı altında çoğunlukla 3 kişilik bir kadroya yer vermişlerdir. Dahası bu kimselerden bazıları emektar olarak değerlendirilebilecek isimlerdir. Bunlardan Peja (?) – (bkz. Oruç: Beja) 1882'den itibaren 1907'deki son salnameye kadar 25 yıl boyunca Romanya'ya hizmet etmişti. İlk yıllardaki farklı birkaç personelin isminin ardından 1890 yılında onun yanına Danderya katılmıştır. Danderya'nın

adı pek çok defa farklı şekillerde yazılmakla birlikte adına çoğunlukla bu haliyle işaret edilmiştir. O da 17 yıl boyunca Peja ile mesai arkadaşı olmuştur. 1893 yılında ise bu ikisinin arasına Kapanî Faez Efendi'nin (Oruç, 2014, s. 214; konsolosluk personelinin isimleri için bkz. aynı yer) katılımıyla Selanik Romen Konsolosluğunun kadrosu kemik bir yapıya bürünmüş ve bunu o yıldan 1907'ye kadar 14 yıl boyunca korumuştur. Konsolos Solisku döneminde aralarına bir de vekil katılmış ancak kendisinin ismine sonraki yıllarda rastlanmamıştır. Romen hükümeti, vekillik sıfatını bir tarafa bırakarak Kral'ın emri ile Konsolos Kogaliceanu'nun Selanik Romen Konsolosu Vekili değil, atamasının doğrudan konsolos olarak yapıldığını İstanbul'a iletmış ancak bu yapılan yazışmalarla reddedilmişti (BOA, HR.HMŞ.İŞO.178/43).

1895 yılı aralığında salnameye göre burası muvakkat yani geçici konsolosluk statüsüne düşürülmüştü. Öyle ki konsolos, tercüman ve benzeri tüm personelin unvanı da başına aynı sıfatı almak durumunda kalmıştı (bkz. kaynakça - tüm salnameler). Bina veyahut o yapının mevki gibi bu kurumun başka bilgilerine rastlamak mümkün olmamakla beraber hem arşivde hem de salnameler arasında artık 1907 yılı sonrasına dair bir veri bulunmamaktadır. O nedenle de bu durum aslında birçok sonucun çıkarılabilmesine olanak tanımaktadır. Romen konsolosluğu hiçbir menfi olaya karışmamış olarak arşivlerde yer edinmemiş olabilir. Yahut yine yer edinmemiş bir biçimde varlığına Osmanlı hükümetince son verilmiş de olabilir. Fakat en olası açıklama ise şehrin Osmanlıların ellerinden kayışını simgeleyen 1912 tarihine kadar konsolosun varlığına dair bir iz olmamasının yanı sıra yıllardır süre gelen kurulu düzenin aynen devam etmiş olduğunun varsayılabilceğidir.

Romen Diplomatları Selanik'te

Sadece Romanya'nın yahut Selanik'teki konsolosların değil, tüm İmparatorluk genelindeki hatta diğer memleketlerde bulunan diplomasi yürütücülerinin de karışıkları eylemler; siyaset, politika ya da salt diplomasiden çok bambaşka kulvarları da ilgilendirebilmekteydi. Arşiv vesikalarında ve literatürde bulunan faaliyetlerine nazaran Selanik Romen Konsoloslarının yaptıklarını ticari faaliyetler, mobilizasyon, kendi sosyal ve kültürel hayatları ve bölgede bulunan askerî nitelikli çete faaliyetlerinde aldıkları rol gibi başlıklar altında toplamak mümkündür. Ayrıca unvanlarının getirileri arasında bulunan olayların çarpıtılarak şikâyette bulunma girişimleri ile tüm bunlar arasından en mühimi olduğu savunulabilecek başlarına gelen kitap mevzuları ile gümrük meseleleri de önemli bir yer tutmaktadır. Romen diplomat adamlarının atama-tayin vesikaları olan ve birkaç aşama sonrasında Padişahın da onayından geçen berat-ı alî ısdarlarının ispat ettiği nitelikte olmak suretiyle ticari faaliyetleri bulunmaktadır. Çünkü bu gibi konsolosluk atamalarını ele alan belgelerin içeriklerinde hem tek bir sebepmişçesine hem de benzerleri arasından en evveli olmak üzere vurgulanan unsur, onların söz konusu devlet tebaasının hususat ve ticari işlerinin yürütülmesi için tayin edildikleriydi. Şöyle ki, Romanya'nın Selanik'le olan ticareti ve bu konuyu ilgilendirir unsurlar önemli bir hacme sahipti. Romanya'dan buraya un, odun ve petrol gibi ürünler gelirken Selanik'ten ise oraya kırmızıbiber gibi metalar ihraç ediyordu. Mesela 1903 yılı boyunca Romanya'dan Selanik Limanı'na sadece 1 gemi gelmişti. Ertesi yıl taraflarca gemi girişine dair bir veriye rastlanmamış (Koyuncu, 2019, s. 123, 162-166; Öztürk, 2018, s. 64-70; tabii burada karayolu ticareti de unutulmamalıdır) olursa bile limanlarına girip çıkan gemilerin kayıtlarının tutulması ve donelerin bulunması aralarındaki ticari faaliyetlerin önce varlığını ve sonrasında ise önemini işaret ederek konsolosluğun mevcudiyetini gerekli kılan en basit örneklerdendi.

Mobilizasyon, yani diplomasinin yürütücülerinin gerçekleştirdikleri fizikî hareketliliğin de önem arz eden bir konumda bulunduğu aşikardır. Belgelerde kimi zaman sessiz kalmakla beraber konsolosların gerçekleştirdikleri seyahatler kapsamında birbirleriyle görüştükleri de elbette tahmin edilebilir bir unsurdur. Örneğin 1903 yılı Mayısında Manastırdan ve buradaki 3. Ordudan merkeze Manastır Romen Konsolosunun ve Konsolos Vekilinin Selanik'e gittikleri belirtilmiştir. Elbette bu ziyaretin gerçekleştirilme nedeni belli olmadığı kadar bu kimselerin amaçları dahilinde olarak Selanik'teki konsolosla görüşüp görüşmedikleri de ifade edilmemişti (BOA,

DH.ŞFR.307/63; BOA, TFR.I.MN.11/1054). Ancak konu belgeye ayrıntılı bir biçimde aktarılmamış olsa da Romen diplomatlarının birbirleriyle görüştiklerini düşünmek pek de zor olmayacaktır. Diğer bir misalde ise 25 Eylül 1907'de Selanik'ten İstanbul'a haber verme amaçlı olarak çekilen bir telgrafta Sofya'da bulunan Alman, Avusturya ve Romen konsoloslarının dinî bayramları vesilesiyle bir manastıra gidecekleri nakledilenler arasındaydı. Vesikada ayan beyan ortaya konmamış olsa da Sofya Romanya Konsolosu, Selanik Romen konsolosu ile görüşmüş olmalıydı (BOA, DH.ŞFR.388/8). Tabii burada sadece konsolosların mobilizasyonu veya mevkidaşlarınca gerçekleştirilen ziyaretler değil, aynı zamanda farklı devlet görevlilerince ziyaret edildikleri de belirtilmelidir. Mesela 1890 yılının Mayıs ayı sonlarında Bulgaristan'ı temsilen Osmanlı memleketinde bulunan en yüksek diplomat olan Kapıkethüdası Volkoviç, önce İstanbul ardından da Sofya'ya gitmeden evvel Atina'dan dönerken sabah trenle Selanik'e gelmiş ve burada da İngiltere, Belçika ve Romanya Konsolosluklarına ziyaretlerde bulunmuştu (BOA, DH.ŞFR.143/74).

Selanik'te adı geçen devletin hizmetindeki konsolosların arşiv vesikaları sayesinde kısmen de olsa aydınlatılabilen yönlerinden birisi toplumsal faaliyetleri ya da diğer bir deyişle sosyo-kültürel hayatları olmuştur. Örneğin yer yer mahkemelerle ilgili resmi kayıtların varlığı dahi bazı açılardan konu hakkında birtakım örnekler sunulmasına imkân verebilecektir. Her ne kadar 1906 yılına ait mahkemeye alakalı bir evrakta Romen Konsolosu olan Corcesku'nun adı geçse de vesikaların içerdiği olaya göre kendisine silah atıldığı şayiası ortaya çıkmıştır. Fakat yine belgelerin ışığında aslında ona silah atılmadığını söylemek gerçeklerin dillendirilmesi bakımından mümkündür. Suikast girişiminin asıl hedefi Ulah mektepleri müfettişi olan Mösyö Lazar Duma olmakla birlikte onun yanında bir müddet bulunmasından dolayı sıklıkla Romen diplomatın adına da yer verilmiştir (BOA, BEO.2964/222283, s. 1-10). Corcesku'nun herhangi bir şekilde silahlı saldırıya uğramaması bir tarafa esasında mahkemenin sorgu ve kararında elinin güçlendirilmesi bağlamında konsolosun adına yer verilmiş olması da ihtimaller arasında bulunmaktadır. Ayrıca benzer bir hadise daha yaşanmış ve silah atan kişiler konsolosun ihbarı neticesinde derdest edilmişlerdi (BOA, BEO.2958/221786).

Olaya ilişkin belgeden esasen konsolosun şahsi bir faaliyeti ve yaşantısına dair izlere rastlamak açısından dokümanın ayrı bir kıymeti olduğunu da ifade etmek gerekiyor. Söz konusu diplomat şehirde Romen olan ve olmayan diğer gayrimüslim tanışları ile beraber lokantalara gitmekte ve onlarla yemeklerini yiyerek içeceklerini paylaşabilecek bir rahatlık ve konumdadır. Hemen belirtilmesi gerekirse onun niçin sorusunu cevapsız bırakacak şekilde yanında kavas veya başka bir konsolosluk personelinin de yer almadığıdır. Şöyle ki belge esasında bu noktada sessiz kalmakla birlikte Osmanlı katiplerinin her bir ufak detayı dahi hem olayların selameti açısından hem de bu kimselerin dış politika başta olmak üzere birer siyasi değer arz etmelerinden dolayı işledikleri düşünülürse, belgede herhangi bir kavas veya personelin adının geçmemesi onların konsolosun yanında yer almadıkları bakımından delil olabileceklerini düşündürmektedir. Zaten XIX. yüzyılın ikinci yarısında Selanik'teki bankacılar, tüccarlar ve toprak sahipleri konsoloslar ve şehirdeki yedi daimî konsolosluğun personeli ile seve seve ilişki kuruyorlardı (Anastassiadou, 2001b, s. 321).

Selanik'te konsoloslukların açıldığı ilk zamanlarda 11'i Fransızlara, 2'si İngilizlere, 2'si Prusyalılara ve biri de Fransızların korumasındaki Livornolu Yahudilere ait olmak üzere 16 işletme mevcuttu (Safa, 2017, s. 61). XVII. yüzyılda ilk örnekleri ile oluşumuna imkân verilmiş konsolosların buraya akın eden Batılı çevreleri etraflarında topladıkları elit bir sosyal çevrede gelişmişti. İş adamları, konsolosluk personeli ve Makedonya'ya misyonerlik amacıyla gelerek buraya yerleşmiş misyonerlerden oluşan bu Frenk taifesi Fransız konsolosuna göre 1880'li yıllarda 6 bin kişiden müteşekkildi (Anastassiadou'nun 2001a 153-154'te vermiş olduğu bu bilgi, 1882 tarihli Selanik Vilayet Salnamesine göre 53.828 içerisinde 33.666 kişilik – ki bunların çoğunluğu Rum ve Yahudidir - nüfus içerisinde makul olarak görülmektedir. SVS, 1882, s. 172). En kalabalık grup olup en zengin ticarethanelere sahip olan İtalyanlar 1284, Alman ve Avusturyalı aile sayısı 155, 408 İspanyol, 180 Britanyalı, 27 Rus, 12 Amerikalı ve 4 Belçikalı Fransız

diplomatının saydıkları arasında idi. Himayesine aldığı 20 şahsın haricinde kendi tebaası için 112 sayısını veren Konsolos, kentteki Romenlerin ise 123 kişi olduğunu belirtmişti (Anastassiadou, 2001a, s. 153-154). Öyle ki hem etki alanının genişletilmesi hem de burada evvelden bulunan kimselerin istifadesine yönelik olarak İspanya gibi bazı devletlerin yanı sıra Romanya'nın da bir mason locası bulunuyordu (Anastassiadou, 2001b, s. 325; benzer ve detay arz eden başka bir değerlendirme için bkz. Mazower, 2020, s. 310-311). Konsolosların içerisinde buldukları sosyal hayat elbette bundan ibaret değildi. Devlet işlerinin, uluslararası siyasetin yürütülmesi, yerel yönetimle ilişkiler, konsoloslukta gerçekleştirilen tercüme faaliyetleri resmî görüşmeler ve daha nicesinin yanında gündelik yaşamları balolar gibi daha birçok faaliyeti kapsamaktaydı. Tabi bu kültürel boyutun içerisinde sadece konsolos değil efradı ya da ailesi olarak tanımlanabilecek kimseler de yer alıyordu.

Selanik'in küçük Frenk çevresi, kentte sürekli faaliyet gösteren yedi konsoloslukta drogman [dragoman] ya da sekreter olarak çalışan birkaç yerliyi – çoğu Yunanlı ya da Yahudi – kendi salonlarına buyur ediyordu. Bu çevre, büyük yabancı şirketlerin yerli temsilcileriyle, Yunanlı ve Yahudi zengin aracılarla ilişki içindeydi. Henry Holland gezi yazılarında Avusturya konsolosunun evinde geçirdiği akşamı nostaljik bir biçimde betimlemişti.

Burada şarkıların söylendiği, oyun masalarının kurulduğu konsolos eş ve kızlarının katıldığı suare şeklindeki partilerden, balolardan teşkil edilmiş toplantılar mevzu bahisti (Anastassiadou, 2001a, s. 153-154). Tabii söz konusu sosyalleşme her vakit balolar ve o tarz toplantılar kadar şaşıla ya da “güzel” olarak tabir edilebilecek bir biçimde gerçekleşmiyordu. Aralarında bir şekilde iletişim ve etkileşim bulunduğu aşikâr olmakla birlikte Selanik Romen Konsolosunun belgelerin dilinde “melun” olarak tabir edilen oğlu Mihal 28 Mayıs 1908 tarihli bir kayda nazaran, Köprü Kasabası'ndan Rum olması muhtemel bir kimseye saldırmış ve onu kolundan kurşunlayarak yaralamıştı (Ceylan, 2019, s. 32). Tabi bu durumun çok daha farklı bir çıkış noktası olabileceği de akıllara gelecektir. O nedenle belgenin bu hususta sessiz kalmasından dolayı olayın nedeni çıkarımlardan öteye gidemeyecek ve bir kesinlik arz etmeyecektir.

Ortaya koymuş olduğu durumun ikilik veyahut başka bir deyişle muamma arz ettiği hususlardan diğer biri de konsolosluklarla ilgili olan kitap meseleleridir. Bu konu aynı zamanda Osmanlı gümrüklerini ve yer yer yukarıda değinilen konsolosluk mukavelenamesini de ilgilendirmektedir. Öyle ki Selanik Romanya Konsolosluğunun varlığını simgeleyen bu yıllarda onları en çok meşgul tutan hususlardan birisi bu olmuştur. Tamamı Bükreş'te Makedonya Romanya Cemiyeti'nce basılmış ve Romen konsolosu adına Selanik'e gelmiş, muayeneden geçirilmesi ısrar edilen 500 kıyyeyi geçkin zararlı kitaplar hakkında ilgili nezaretle muhaberat cereyanı gerçekleşmişti. Ayrıca Hükümet-i Seniyye'nin Romanya konsoloslarının memuriyetlerini tanımadıkları için de onların bu hususta bir imtiyazları da bulunmuyordu. O nedenle de Selanik Romanya Konsolosu için gelen bu risaleler zararlı olduklarından ithal edilmelerinin menedilmesi emredilmişti. Özellikle bunlar arasından 1887 yılına ait Almanca olup Viyana'da basılmış bir yıllığın (almanak) 169-170 gibi bazı sayfalarının sakıncalı bilgiler içerdiğiyle ilgili bilgi verilmişti. Selanik ecnebi işleri müdürü de dahil olmak suretiyle bunların mütalaa edilmesi de istenmişti (BOA, HR.HMŞ.İŞO.171/33). Biraz daha detaylı olarak yine Makedonya Romen Cemiyetince basılmış ve Ulah mekteplerinde Osmanlı aleyhine bilgiler de içeren coğrafya ve tarih kitapları da okutulmaktaydı. Doğal olarak söz konusu durumun engellenmesi için tedbirler alınması devletçe istenmekteydi. Yine aynı yıl ancak o defa 540 kıyye ağırlığında kitapların konsoloshanenin levazımatı olduğu gerekçesiyle gümrükten kontrolü sağlanmaksızın geçirilmesi talep edilmişti. Ruhban okullarında okutulmak için gönderildiği anlaşılmış ve Selanik Romen Konsolos vekili adına gönderilmiş bu kitapların kontrol edilmesi emredilmişti (Ünlü, 2009, s. 16-17). Padişahın buyurduğu üzere Yaver-i Ekrem Derviş Paşa'nın başkanlığında oluşturulan bir komisyonun temel görevlerinden olarak zararlı kitap ve evrakların içeriklerinin hem tercüme edilmesi hem de incelenmesi noktasında gümrük, posta ile mülkiye memurlarının bu gibi malzemelerin yayılmasına engel olarak hemen ilgili mercie gönderilmesi de bu sefer 1888 yılının Eylül ayındaki

bir vesikada emredilenler arasındaydı. Hatta söz konusu durum Kosova, Selanik, İşkodra, Manastır ve Yanya vilayetlerine de bildirilmişti. Buna karşın Romanya Selanik Konsolosuna dört sandık kitap gelmiş ve komisyon ile reisinin vermiş oldukları rapora nazaran bunlar zararlı içeriğe sahip bulunmuşlardır. Durum vilayet ve rüsumata bildirilmekle beraber nasıl bir yol takip edilmesi gerektiği ise Babiâli'ye sorulmuştu (BOA, Y.MTV.35/39).

6 Aralık 1891'de Romanya Konsolosu için Selanik'e 4 sandık kitap daha gelmişti. Bu kitaplardan bir nüshası ise içeriğindekiyle dolaylı muhtemelen incelenmesi adına Dersaadet'e gönderilmiş ve gönderilen o sandıkların konsolosun kendisine teslim edilmesinin caiz olmayacağına işaret edilerek istekleri reddedilmesine Sadaretle karar verilmişti. Ancak bu duruma itiraz edilmesi üzerine mevzu bahis materyalin bir kez de Maarif Nezareti tarafından tetkik edilmesi uygun görülmüştü. Yapılan inceleme üzerine ise bunlardan 7 tanesinin zararlı mündericata sahip olduğu ve kalanınınsa konsolosa teslim edilebileceğine dair Maarif tarafından geri görüş bildirilmişti (BOA, DH.MKT.1898/5). Hemen iki gün sonra 8 Aralık'ta rüsumata gönderilen yazıda da kitapların zararlı olmadıkları ve konsolosa teslim edilebilecekleri tekrar edilerek gerekenin yapılmasının buyurulduğu belirtilmişti (BOA, DH.MKT.1899/30). Nitekim sadece Selanik değil, Manastır örneği ile diğer konsoloslukların da benzer hadiseler yaşadıklarını belirtmek gerekiyor. 1894 yılının Mayıs ayında, Selanik Romanya Konsolosunun varlığı boyunca yaşadıklarına benzer bir şekilde işin içerisine 40-50 kitabın karıştığı, rahipler için oldukları ancak zararlı içerik barındırdıkları, Macaristan'dan gönderildikleri ve aslında konsolosun tüm bunlarla bir alakasının olmadığı ve daha nicesine dair yazışmalar gerçekleştirilmişti. Olayların sonucu ise, kitapların gönderenine iade edilmesiyle çözülmüştü (BOA, DH.MKT.225/55).

1893'te Selanik Valisi Hariciye'ye, Romen Konsolosu ve eşyaları hakkında bir açıklama talebinde bulunulmasını istemişti. Bir konsolosluk mukavelenamesi akdedilmemiş olduğu için ilgili diplomata aynen muamele edileceği, ilk defa getirecekleri eşyaları ile arma, sancak, mühür ve resmi evraklarınsa gümrükten muaf olduğu vesikanın işaret ettiklerinden idi. Fakat esasen sorulansa Berlin Antlaşmasının onlara sağladığı geçici imtiyazların daha fazlasından yararlanıp yararlanamayacakları üzerineydi (Sansar, 2020, s. 80). Bir yıl sonra 1894 yılında ise Kosova Vilayetinden alınıp Üsküp gümrüğüyle İstisna odasına gönderilen ve daha birçok devlet dairesinin içerisinde yer aldığı bir şekilde nisan ve eylül ayları Selanik Romanya Konsolosluğu'nun gümrük ile ziyadesiyle sıkıntı yaşadığı zaman dilimlerinden birisine işaret etmişti. Konsolos vekili Kogaliceanu, Zibefçe'de (Yılmazçelik, 2018) iken gümrük memuru Mustafa Efendi tarafından tahkir edilmişti. Belgenin diliyle familyası yani ailesi ile demiryolu aracılığı ile seyahat ederken onun resmi sıfatı adı geçen memurca tanınmamıştı. Öyle ki Mustafa Efendi sözlü olarak bu tavrı takınırken bir demiryolu memuru da yanında bulunuyordu. Tabii bu durum üzerine de tahkikat başlatılmıştı. Söz konusu olay Üsküp rüsumat emanetinden ve Priştine mutasarrıflığından sorulmuşken Dersaadet Romen Sefareti de nizamiyeye göre nasıl bir muamele icra edileceği de daha öncesinde sorulmuştu. Hemen belirtilmesi gereken detaylardan birisi iste elbette tüm bunların en başında Romanya Sefaretinin olayların meydana geldiğini bildirmesiyle başladığıdır. Ayrıca yapılan incelemelerin sonucunda da bu durumdan başka bir hal ve hareket gerçekleşmediği de anlaşılmıştı. Ancak Kogaliceanu esasen tren buraya geldiği vakit resmi sıfatını bildirmemiş, trenden inmemiş ve hatta eşyalarını da gümrüğe teslim etmemişti. Kendisinin memur olduğunun öğrenildiği vakitse buraya bir manifesto memuru gönderilmişti. Buna rağmen Kogaliceanu ısrarcı davranmaya devam ettiği gibi aslında demiryolu memurları varken o Mustafa Efendi'yi tahkir etmişti. Sonrasında gümrük muayene mahalline geldiği zamansa resmi evrakını ibraz etmemiş hatta kendisi konsolos olduğunu beyan etmemişken görevinin şifahi yollarla anlaşılması üzerine de eşyalarının muayeneye tabii tutulmasını istemişti. Şöyle ki Sırp konsoloslarında da olduğu gibi Romen konsoloslarının da esasında Osmanlı şehbenderleri ile de karşılıklı bir biçimde yazılı evrak, mühür, arma ve sancak gibi genel surette olan eşyaları müstesna tutularak muayene ahzı yapılacağı ve gümrük resmi alınacağı vaki idi. Ama konsolos tüm bunların ardından acındırma yolunu tutmuş hatta eşyalarının muayene edilmesiyle de şiddetini arttırmıştı. Sandıklarının açılmasının kibrine ve çalımına dokunmasıyla

kendisine tüm bu süreçte hiçbir şekilde kusur edilmediği, hürmet ve saygıda noksanlık gösterilmemişti. Buna rağmen karşı taraf şikâyete kalkışmıştı (BOA, HR.TH.143/82, s. 1-7).

1896 yılının Temmuz ayında ise Rüsümattan Hariciyeye yine konsolosları, onların kitaplarını ve gümrüğü ilgilendiren bir yazı gönderilmişti. Selanik Romanya Konsolosu ve onun maiyetinde bulunan memurlar adına bazı kitaplar gelmişti ve bunlar Selanik, Yanya ve Manastır'da bulunan Ulah milletinden olan fakir çocuklara dağıtılması içindi. Konsolosluk kitapların kontrol edilmelerine herhangi bir karışma girişiminde bulunmamış ancak vergilerini ödeme hususunda imtina etmişti. Dahası bu kaçınma eylemi başkentteki sefaretten bir nota vasıtasıyla gönderilmişti. Ancak nezaretçe içeriklerinin incelenmesinin ardından olasılıkla rahiplerin ve ruhban mekteplerinin okutturacakları bu kitapların gümrük resmi ve muayene edilmelerinde mutabık olunmuştu (BOA, HR.TH.179/86).

Romanya Devleti, Makedonya'daki Ulahlar için mektep ya da kilise inşa etme gayretinden olduklarından bu gibi kurumlar için içeriğini de kendilerinin belirledikleri kitapları ve okul malzemelerini de gönderiyorlardı. Örneğin 1896'da Romanya'nın Selanik konsolos ve memurları Selanik, Yanya ve Manastır'da bulunan Ulah mekteplerindeki fakir çocuklara dağıtılmak üzere kitap göndermekle birlikte bu kitaplardan vergi alınmamasını ve kitapların kontrol edilmeden gümrükten geçirilmesini talep etmişlerdi. Fakat bu istekleri kabul görmemişti (Köseoğlu, 2021, s. 323).

Verilen alıntıda görüldüğü üzere Romen diplomatlarının eşya, kitap ve diğer gümrüklerde sıkıntı çıkan eşyalarıyla ilgili ortaya çıkan problemler neredeyse birbirlerine tamamen benzediği gibi artan örneklerle de yaşanmaya devam etmişti. 1901 yılının Aralık ayında bu defa sadece Romanya değil, aynı zamanda şehirdeki Amerika, Rusya, Belçika ve Fransa Konsolosluklarının da bulunduğu ve müştereken imza ettikleri bir yazı ile limana gelecek olan eşyalarından alınacak gümrük vergisine itiraz etmişlerdi. Birden fazla kuruluşun bu davranışı ise elbette Osmanlının söz konusu işin halledilmesi noktasında müspet bir adım atmasına vesile olmuştu (BOA, BEO.1762/132134). 1906 yılı temmuz ayında ise Hariciye'ye, Romanya Konsoloslarına zaten eşyalarla ilgili bir tebligat yapıldığı ve onların da bu talimatı kati suretle uyguladıkları, o nedenle de tümüne gönderilecek olan bir şifahi taktir gereğince Romen konsoloslarının da bunun kapsamında olup olmadığı ve söz konusu talimatın onlara da gönderilip gönderilmeyeceği sorulmuş ve buna lüzum olmadığı cevabı alınmıştı (BOA, HR.İD.2086/33). Tabii benzer durumlar farklı coğrafyalarda bulunan Romen konsoloslarının başına da gelebiliyordu. Mesela Manastır Romanya Konsolosu Aleksandr Badeanu'nun kaleme aldığı mektubu Bulgaristan'a yönelik olduğu gibi, oradayken ziyadesiyle hürmet gördüğü ve özel bir şirket vesilesiyle önce Selanik sonrasındaysa Manastır'a gelecek kendisine ve ailesine ait ev eşyasının muayene edilmeden gönderilmesini rica etmişti (BOA, HR.SFR.(04).513/49).

Yerel yönetimler oyalanıyor, olumsuz olayların çevrildiği bir platform dahilinde negatif bir siyaset güdülüyordu. Tam da bu ve benzeri nedenlerden dolayı konsoloslar aynı zamanda istihbarî dünyanın da bir parçasıydılar. Yabancı diplomatlar, karşı taraftan ziyade Osmanlı İmparatorluğu için de bir bilgi kanalıydı. Kimi zaman memleketin karar alıcıları bu kişilere başvururken, bazı vakitlerde de siyasi arka plandaki çıkarlara bağlı olarak yabancı devlet temsilcilerinin başkente sunduğu raporlar oluyordu. Dahası Devlet-i Aliyye de yurtdışında aynı hüviyete sahip elemanlarını benzer maksatlarla kullanıyorlardı (Yüksel, 2017, s. 173-197). O nedenle bu kişilerin aslında devletlerin en büyük haber alma faaliyetlerini yürüten yani aslında bir nevi casus kimliğine sahip kişiler olduğunu belirtmek yanlış olmayacaktır. Ancak onların diplomasi getirmiş olduğu dokunulmazlık hususiyeti başta olmak suretiyle yaptıkları bazı bazı göz yumuluyor, kimi zamanlarda ise diplomasi oyunun kuralları kapsamında uzaklaştırılmaları sağlanıyordu. Romanya'nın Selanik'te bulunan konsoloslarının da elbette dış ve iç istihbaratın paydaşları oldukları düşüncelerden uzak olmadığı kadar onların bu gibi eylemlerine ilişkin

herhangi bir arşiv dokümanına yahut ilgili bir literatürün çerçevelediği bilgiye de ulaşamadığı belirtilmelidir.

22 Haziran 1907’de, Sadaret makamı Hariciye Nezaretine yine konsolosları ve eşyaları mevzu bahis olmak üzere gümrükleri ilgilendiren bir yazı göndermişti. Buna göre Selanik Romanya konsolosu kendi şahsi kullanımı için bazı eşyalar getirmişti ve kendisinden gümrük vergisi talep olduğu vakit konsolos; sefaretinin kendisine bundan böyle vergi vermemesiyle ilgili bir tebligatta bulunduğunu beyan etmişti. Gümrük de elbette bunun üzerine olumsuz bir muamelede bulunmamıştı (BOA, BEO.3083/231201). Tabii İmparatorluğun karar alıcıları da Hariciyeye söz konusu olayı Romen sefaretine belirtmeleri gerektiğini iletmişti. Örneğin 1907 yılının Kasım ayında Sadaret doğrudan Rüsumat Emanetine Selanik Romanya Konsolosunun bir ayrıcalığı olmaması münasebetiyle eşyasından gümrük resmi alınmasının lazım geleceğini beyan eden bir tezkire yazmıştı (BOA, BEO.3201/240072). Yine aynı yılın aralık ayında ise o defa Sadrazam Avlonyalı Mehmet Ferit Paşa’nın Hariciyenin istemiş olduğu cevaba atfen kaleme aldığı yazıda benzer bir biçimde Selanik Romanya Konsolosunun herhangi bir imtiyaza haiz olmadığından gümrükten geçen eşyaları için vergi alınması gerektiği belirtilmişti (HR.TH.355/95). 11 Temmuz 1908’de Romanya konsoloslarının kişisel eşyalarının muayene edilmeleri ve vergiye tabi tutulmaları hakkında Yunan konsoloslarıyla ilgili varılan kaideler üzerinden işlemlerin yürütüleceği kararı alınmıştı. (BOA, HR.HMŞ.İŞO.93/42). Geç bir tarih olmasına karşın esasında konsolosların eşyaları üzerinden gümrükle ilgili hadiseler de vuku bulmaya devam ediyordu. Daha öncekilerde olduğu gibi 1 Mayıs 1912’de dahi Meclis-i Vükela’da altında Enver ve Mehmed Talat gibi paşaların imzalarının yer aldığı kararda okunan Maliye Nezaretinin yaklaşık bir ay evvel yazılmış tezkiresinde Romanya diplomatlarına ait eşyalarla ilgili gümrüklerin muamelesinde Yunan konsolosluk muahedenamesinin yedinci maddesine göre iş görülmesi ifade edildiği de tekrar edilmişti (BOA, MV.164/25; Manastır konsolosu örneğinde kürkler ve İzmir Romen konsolosunun da benzer misallerini veren maliye nazırının yazısı malların muayene olunmaması için 2500 kuruşu geçmemesi gerektiğini belirtmişti. Bkz. BOA, BEO.4035/302570).

Özellikle 1908 yılında bölgede bulunan Rumların çete kurmaları ve gerçekleştirdikleri faaliyetler, başta Yunan ve Bulgar Konsolosu çevresinde odaklansa bile buradaki diplomatik misyonlarca destek görüyordu (Eryaman, 2016, s. 254, 304). Ancak sadece Rumların değil, Bulgarların bölgedeki çetelerle vaki menfi faaliyetleri diğer devletlerin himayesi altında 1860’lı yıllara kadar inmekteydi (Şahin, 2019, s. 56). Romanya konsolosunun isminin böylesi bir hadise bakımından herhangi bir vesikada yer almaması Romanya’nın Osmanlı’ya karşı gütmüş olduğu politikadan kaynaklansa gerektir. Dahası söz konusu politikanın engellenmesi bakımından kimi faaliyetlerde buldukları bile söylenebilir. Nitekim Ulahlarla (Vlah-Eflak) tarihi bağlantısı bulunan Romanya’nın Selanik’teki konsolosu buradaki Bulgar Tüccar Vekâleti (Bulgar Tüccar Vekâletleri için bkz. Yüksel, 2018, s. 435-471) ile aynı husustan dolayı iletişime geçmişti. Selanik Bulgar vekili Üsküp şubesiyle iletişime geçmiş ve kendisine Romen Konsolosun söylediklerini aktarmıştı. Ulahlar, Rumların saldırılarına maruz kaldıktan başka Bulgarlarla da çatışmalar yaşıyorlardı. Söz konusu hadiseler dahilinde konsolos Koçana kaza reisliğinden aldığı bir belgeyi de tüccar vekiline vererek Bulgarların ihtilal ihtiraslarıyla ahaliden para talep ettiklerini hatta tehditte bulduklarını belirtmişti. Bulgar ve Ulah ahalilerinin birbirlerinden soğumamaları için bu gibi olayların önüne geçilmesi gerekiyordu (Eryaman, 2016, s. 278). Normal şartlar altında böylesi bir olayın zuhura gelmesinin ardından konsolosun tavrının İmparatorluğun genelindeki örneklerine benzer bir biçimde Osmanlı yönetimine bir şikâyet şeklinde gerçekleşmesinden ziyade doğrudan Bulgarlara rica hali ile ve işin suhuletle hallini yansıtır olması da Romen diplomatın ülkesinin politikasının bütünü kale alır bir tavır takındığını göstermektedir.

Osmanlı ile “iyi geçinmeyi” kendisine temel almış bir politikası olmasına karşın Romanya’nın asimilasyon hareketleri gibi kimi zaman siyasetindeki değişiklikler olumsuz bir platform üzerinde seyredabiliyordu. Öyle ki Selanik Romen konsoloslarından başka diğer diplomatların ve hatta farklı ülkelerdeki kişilerin dahi yer yer adet edindikleri bu tarz tavırlar çok farklı olayların etrafında şekillenebiliyordu. Bunlar arasında yaşanan gerginlikleri sanki bir “hak” dairesinde

imişçesine şikâyet etmek, olayları çarpıtmak söz konusu olumsuzlukların başlıcalarıydı. Ayrıca bazı kişilere revolverle ateş edilmesi gibi hususların aslının olmadığı da belgelerde geçenler arasındadır (BOA, BEO.2958/221786; BOA, BEO.2433/18240; BOA, BEO.2964/222283). Her ne kadar silah atılan kişiler bu örnekler kapsamında konsoloslar olmasalar bile olaylar o kimselerin karışıklarının belirtildiği vakalardır. Ancak bunların asıllarının olmaması ise oyun, katakulli gibi ifadelerle tabir edilebilecek faaliyetlerin gerçekleştirilmiş olduğunu göstermektedir. Romanya'nın genel politikası yani Osmanlı ile uzlaşma yolunun tutulması göz önünde bulundurulursa bu hadiselerin esasında bir manası olmadığı anlaşılacaktır. Ancak konsoloslar yerel yönetimin oyalanması başta olmak üzere diplomasiyi şanıdanmışçasına bu gibi eylemlerde bulunabilmekte ya da olayların içerisine dahil olabilmekteydiler. Bunlar için en iyi örneklerden birisi Romen Konsoloslarının sıklıkla hemhal oldukları kitap ve gümrük meselelerinde buranın baş amiri olan Kogalniceanu'nun Zibefçe'de başına gelenler olduğu söylenebilir (BOA, HR.TH.143/82).

Romanya Selanik Konsolosu için her ne kadar taranan ve incelenen kaynaklarda herhangi bir veriye tesadüf edilmese de, konsolosların hemşehirlere başta olmak üzere bazı yollar çerçevesinde kimi şahısları himaye ettikleri de varlığı ön planda bulunan hadiseler arasında yer almaktadır. Ancak benzer durum ve örneklerin yer edinmesinden dolayı bu gibi olaylardan bahsedilmesi yararlı olacaktır. Mesela Fransa Konsolosu, konsolosluk personeli dışında himayesinde 20 kişi bulunduruyordu (Anastassiadou, 2001a, s. 153-154). Yahudilerin önemli bir eğitim kurumu olarak addedilebilecek Alyans okullarının (Yüksel, 2020, s. 2266-2267) teşkil edilmesinden evvel Selanik'teki en yaygın konuşma dili kentlin ticari özelliğinden de kaynaklı olarak İtalyancaydı. 1880'li yıllarda ise bu durumdan dolayı birçok Selanikli, İtalyan Konsolosluğu'nun himayesinden faydalanma çabası içerisindeydi (Eryaman, 2016, s. 173). Romanya'nın Osmanlı'yla olan uzlaşma politikası bir tarafa Osmanlı'nın da benzer siyasetinin bir etkisi olarak himaye sadece devletler nezdinde konsoloslarca halka değil, aynı zamanda hükümetler tarafından adı geçen diplomatlar için de farklı yollarla gösterilerek uygulanabiliyordu. Örneğin Manastır'dan Selanik'e tahvil edilen konsolos Penisku'nun, yararlı faaliyetleri görüldüğünden ve iyi halinden dolayı zaten sahip olduğu Mecidi nişanın 1907 yılı başlarında üçten ikinci dereceye yükseltilmesine karar verilmişti (BOA, İ.TAL.420/100). İşte itibarı bu denli yüksek konsolosların etkisinin ne denli olduğunu belirtmek için en iyi örneklerden birisi ise II. Meşrutiyet'in ilanında mühim bir konumda bulunan şehirde kurulan Selanik Komitesi ya da daha bilinen adı ile İttihat ve Terakki (Özden, 2012, s. 153), kaleme almış olduğu manifestoyu ilk olarak burada ana güç ve etken olarak görmesinden dolayı konsoloslara iletmışlerdi (Eryaman, 2016, s. 13). Hatta Makedonya meselesi kapsamında hem kendi devletini hem de bölgenin geleceğini ziyadesiyle ilgilendirir bir nitelikte olarak Selanik'teki Fransa konsolosu en önemli adımı atan kişilerden birisi olmuş ve ortaya bir uzlaşma programı çıkarmıştı. Onun ortaya koyduğu bu sözde çözümle ilgili olarak çok daha ilginç ise Sultan II. Abdülhamid'in bunu kabul etmiş olmasıydı (Jorga, 2005, s. 498). Konsoloslar ve dahası II. Abdülhamid'in burası giderse İmparatorluk gider dediği o şehir "pek çok alanda doğuya açılan bir pencere olma niteliğine sahip olmuştu, Osmanlı İmparatorluğu açısından da tam tersini söylemek mümkündür. Batılılaşma cereyanları çerçevesinde Selanik, Batılılaşma serüveninin önemli bir merkezi olmuştu" (Karaman & Tümtaş, 2017, s. 496).

Romanya'nın genel olarak uygulamış olduğu politika çerçevesinde kendi topraklarından belli bir müddet sonra Türkleri çıkarmaya çalıştıkları yahut onların asimilasyonu için uğraştıkları da aşikardır (Bozkurt, 2008, s. 10). Öyle ki destekleyici bir biçimde Romanya'dan göç edenlerin aralarında Selanik'te olmak üzere belli coğrafyalara yerleştirildikleri de vakidir (Eryaman, 2016). Nitekim Romanya, asimilasyon hususunda sadece Osmanlıyla değil, Avusturya-Macaristan İmparatorluğu ile de sorunlar yaşamaktadır (Birbudak, 2014, s. 164). Her ne kadar ilk kurulduğu vakitler Kral I. Karol Müslümanların hayatına karışılmayacağına hatta müftü ve kadınlara görev verileceğine dair bir bildiri yayınlamış olsa da pek de bir zaman geçmeden, sakinlerinin hak ve hukukunu kanunla güvence altına almasına karşın Dobruca'da yayınlanan başka bir yasal metinle yaşayanlar Romen vatandaşı sayılmışlardır (Birbudak, 2014, s. 161-162). Romanya görünende

kendi ülkesi içerisinde uygulamış olduğu fiiliyatına kimsenin karışamayacağını sinyallerini vermekle beraber dışarıda ise uyumlu bir politikanın takibini gütmüş olmalıydı. Balkanlar ve çevre coğrafya arasından Romanya kültür ve tarih bakımından diğer misallere pek benzememesi dolayısıyla (Romanya'daki Osmanlı-Türk etkisi için Uyanık, 2020b, s. 292) Osmanlı devletiyle dost geçinme siyasetini münasip bulmuş, elçi tayini ile sınırlı kalmayacak biçimde 1886 ve 1896 yıllarında ticaret anlaşmaları da imzalamıştı. Osmanlılar da karşılığında elbette aynı diplomasinin izlenmesi yolunu tutmuştu (Birbudak, 2014, s. 161-164). Sonuçta Yunanistan Ulahların asimilasyonuna hız vermişken Romenler de Manastır ve Selanik gibi yerlerde Bulgarlar ve Yunanlılar gibi bir milli kimlik bilinci oluşturma çalışmalarına başlamışlardı. (Sansar, 2020, s. 151)

Romanya Konsolosluğu'nun bu coğrafyadaki öyküsü de Balkan Savaşlarının ortaya çıkışıyla birlikte nihayet ermişti. Nitekim I. Balkan Savaşları ile birlikte Selanik artık İmparatorluğun elinden çıkmıştı. Burası önce Yunan ve ardından Bulgar sonrasında ise tekrar Yunanistan toprağı haline gelmişti. Fakat bu coğrafyanın kimi bakımlardan onu ön planda tutanları için ehemmiyeti hala varlığını korumaktaydı. Balkanlarda Osmanlı Devleti'ne karşı devletlerarası bir ittifakın Rusya'nın kanatları altında kurulması daha 1879 yılında Devlet-i Aliyye'nin Bükreş sefirince işaret edilen bir husus olmuştu (Şahin, 2019, s. 56). Osmanlılar, bu ilk evrede karşılıklı olarak dostane bir politika seyretmesinin güvencesiyle Romanya'nın Bulgaristan üzerine gelmesini istemişse de Romenler tarafsız kalacakları gerekçesiyle bunu reddetmişlerdi. Romanya'nın bu savaşların ikinci safhasındaki tutumu ise Osmanlıların Edirne'yi almalarına fayda edecek bir şekilde evvela diğer Balkan devletlerinin onların desteğini almaları sonrasında ise Romen ordularının Sofya üzerine yürümesiyle neticelenmişti (Şahin, 2019, s. 71, 94-95). 1912'den sonra Selanik Romanya Konsolosluğu mutlak surette varlığını sürdürmüştü ancak bu artık Osmanlı İmparatorluğu toprakları nezdinde olmamıştı. Dahası burada artık bir Osmanlı konsolosu vardı. Çünkü o topraklar artık Türklerin yaşadığı ama Osmanlı hakimiyetinin bulunmadığı bir mekân simgeliyordu. Balkan Savaşlarının ardından zuhura gelen Cihan Harbi ise farklı bir ortamın doğmasına işaret etmişti. İngilizlerin ve Fransızların Selanik'i işgal etmeleri ihtimaline hatta işgalleri sırasında düşman kuvvetlerinin gerçekleştirecekleri hamlelerine karşılık buradaki Türk tebaasının işlerini yürütmesi için İstanbul bu vazifenin Romanya Selanik Konsolosu'na tevdi edilmesini gündeme getirmişti (BOA, HR.SYS.2117/1; BOA, HR.SYS.2117/2). Bu durum esasında Romanya konsolosunun diğer devletlerle ve yerel yönetimle olan iletişimlerinin unvan ve meslektaşlarına nazaran çok daha iyi yollu bir istikamette bulunmuş olmasından dolayı tercih edilmiş olduğunu göstermektedir. Hemen belirtilmesi gerekense Alman ve Avusturya konsoloslarında olduğu gibi buradaki Osmanlı diplomatının da 1916 yılına gelindiği vakit tutuklandığıdır. Osmanlı hükümeti müttefiklerinin nasıl tedbirler aldığını öğrenmenin yanı sıra, her ne kadar evvelde Selanik Romen Konsolosunun tebaasının işlerini görüp ilgilenmesini istemiş olsa da aynı yıl eğer ki bir emirname gönderilmediyse diğerlerinin yaptığı gibi bunun Amerika konsolosuna tevdi edilmesini öngörmüştü (BOA, HR.SYS.2117/4).

SONUÇ

XIX. yüzyılın son çeyreğinde bağımsızlığını kazanan Romanya, kendisine özgürlüğü getiren hukukî metnin vasıtası ile bölgenin güçlerinden ve komşularından olan Osmanlı İmparatorluğu'nda, aralarında bir konsolosluk mukavelenamesi ve yürütülmesi gereken diplomasinin kaidelerinin bulunmadığı bir ortamda faaliyette iş gören ancak resmiyette tanınmayan misyonlar kurmuştur. Bunlar arasından hem coğrafi hem de beşerî manada önem arz eden Selanik gibi bir kent, söz konusu müesseselerden ilk mesabesinde olan birinin her ne kadar sonradan yüksek statüsünü ve hatta resmiyetini kaybetmesine rağmen kuruluşuna şahitlik etmişti. Başlangıçtaki hukukî statüsü ve yönetenlerinin faaliyetleri onları İmparatorluğun diğer köşelerindeki misallerinden bir ihtimal farklı kılarken, sergiledikleri tutumları da onları unvandaşlarıyla benzer bir hale getirmişti. Konsolosluk kurumunun yer aldığı yapı ve diplomatlarının kendi vatandaşlarıyla ilgilenme düzeyleri konusunda da herhangi bir veriye tesadüf edilememiştir. Yaşadıkları olaylar arasından en çok hem yerel yönetimleri birer oyalama

kastıyla hem de bölgedeki hemşerilerini etkileyerek resmin bütününe yönelik güttükleri emeller kapsamında bir araç olarak kullandıkları kitaplar ve bunlardan ötürü de gümrük işleriyle hemhal olmuşlardı. Ancak sorunlar arasından yüksek oranla ilk sırada yer alan bu mevzuların esasında çok da problem teşkil etmeyen ve ana probleme yani konsolosluk mukavelenamesine bağlı işler arasında yer alması Osmanlı hükümetinin Romanya'ya sıcak bakmasını sağlayan etmenler arasında yer almış olmalıdır. Dahası bu durum, Romenlerin mukavelenin imza edilmesini geciktirme niyetleri ve diğer faaliyetleriyle ilgili meydana çıkardıkları kimi problemlerin de yer yer göz ardı edilerek onlara karşı tutumun ılımlı olduğunu gösterir emarelerden olmuştur.

KAYNAKÇA

Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Osmanlı Arşivi (BOA)

BEO. (Bab-ı Ali Evrak Odası) 21/1559, 1762/132134 2433/18240, 2958/221786, 2964/222283, 3083/231201, 4035/302570, 4100/307455.

DH.MKT. (Dahiliye Mektubi) 225/55, 1898/5, 1899/30.

DH.ŞFR. (Dahiliye Şifre) 143/74, 307/63.

HR.HMŞ.İŞO. (Hariciye İstişare Odası) 52/17, 93/42, 171/33, 178/43.

HR.İD. (Hariciye İrade) 794/47, 2086/33.

HR.MKT. (Hariciye Mektubi) 578/91.

HR.SFR.(04) (Hariciye Sofya Sefareti) 513/49, 781/86.

HR.TH. (Hariciye Tahrirat) 61/61, 143/82, 156/51, 179/86, 341/22, 355/95, 578/91.

HR.TO. (Hariciye Tercüme Odası) 295/24, 477/9.

İ.HR. (İrade Hariciye) 281/17314.

MV. (Meclis-i Vükela Mazbataları) 58/58, 75/85, 164/25.

TFR.I.KNS. (Teftişat-ı Rumeli Konsolosluk Evrakı) 6/542.

TFR.I.MN. (Teftişat-ı Rumeli Manastır Evrakı) 11/1054.

Y.A.RES. (Yıldız Resmi Maruzat) 4/61.

Y.MTV. (Yıldız Mütenevvi Maruzat) 35/39.

Y.PRK.AZJ. (Yıldız Arzuhal Jurnal) 12/100.

İslam Araştırmaları Merkezi - Selanik Vilayet Salnameleri (SVS.)

H. 1299 – M. 1882; H. 1303 – M. 1886; H. 1307 – M. 1890; H. 1310 – M. 1892; H. 1311 – M. 1893; H. 1312 – M. 1894; H. 1313 – M. 1895; H. 1315 – M. 1896; H. 1318 – M. 1900; H. 1320 – M. 1902; H. 1322 – M. 1905; H. 1324 – M. 1906; H. 1325 – M. 1907.

Literatür

Anastasiadou, M. (2001a). Yörenin Batılıları. G. Veinstein (Ed.). içinde, *Selânik 1850-1918 – Yahudilerin Kenti ve Balkanlar'ın Uyanışı*, (s. 153-164). (C. Akalın, Çev.). İstanbul: İletişim.

Anastasiadou, M. (2001b). *Tanzimat Çağında Bir Osmanlı Şehri Selanik*, (I. Ergüden, Çev.). İstanbul: Tarih Vakıf-Yurt.

Bedir, Ö. (2020). Osmanlı İmparatorluğu'yla İlişkileri Bağlamında Voyvodalıklardan Modern Romanya'ya: Osmanlı-Romanya Diplomatik İlişkileri (1878-1908). *Artuklu İnsan ve Toplum Bilim Dergisi*, 5(2), s. 56-72.

Birbudak, T. S. (2014). Romanya'nın Bağımsızlığını Kazanması. (Basılmamış Doktora Tezi). Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. Ankara.

Bostan, Z. (2021). *Osmanlı Hariciyesinin Modern Temelleri – II. Abdülhamid Döneminde Diploması*, İstanbul: Kitap.

Bozkurt, G. S. (2008). Geçmişten Günümüze Romanya'da Türk Varlığı. *Karadeniz Araştırmaları*, 5(17). s. 1-31.

Ceylan, G. (2019). Selanik Vilayeti'nde Suç ve Asayiş (1905-1909). (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi). Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. Afyon.

Çakır, İ. (2016). H. 1310 (M. 1892) Tarihli Selanik Vilayeti Salnamesi'nin Transkripsiyonu ve Değerlendirilmesi, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi). Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. Balıkesir.

Çakmak, A. (2020). *Türk Dışişleri Teşkilatının Gelişimi: Hariciye Nezareti*, İstanbul: Ötügen.

Eryaman, A. (2016). Osmanlı Devleti'nin Selanik Politikaları (1908-1912). (Basılmamış Doktora Tezi). Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. Tokat.

Jorga, N. (2005). *Osmanlı İmparatorluğu Tarihi*. cilt V. (N. Epçeli Çev.). İstanbul: Yeditepe.

Karaman, M.A. & Tümtaş M.S. (2017). Tarihsel Olarak Kent ve Modernleşme Sürecinde Selanik. Zafer Gölen & Abidin Temizer (Ed.). içinde, *Osmanlı Dönemi Balkan Şehirleri*, cilt 2. (s. 469-501). Ankara: Gece.

Kılıç, S. (2017). Osmanlı Devleti'nin İlk Bükreş Sefiri Süleyman Hurşid Bey (1846-1885). Alpaslan Demir & Tuba Kalkan & Eralp Erdoğan (Ed.). içinde, *Kerkük Çok Irak Değil* Prof. Dr. Eşref Buharalı – Türk Tarihine Dair Yazılar II, (s. 121-132). Ankara: Gece.

Koyuncu, S. (2019). H. 1303-1304/M. 1885-1886 Selanik Vilayet Salnamesi'ne Göre Selanik Vilayeti. (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi). Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. Nevşehir.

- Köksal, O. (2017). Osmanlı Şehrinin Kandilleri mi Sönüyor? 19. Yüzyıl Sonunda Selanik'te Maddi Müzayaka İçerisine Düşen Bazı Vakıflar Üzerine Bir Değerlendirme. Zafer Gölen & Abidin Temizer (Ed.). içinde, *Osmanlı Dönemi Balkan Şehirleri*, cilt 2. (s. 719-732). Ankara: Gece.
- Köse, O. (2006). Balkanlarda Rus Konsolosluklarının Kuruluşu ve Faaliyetleri. *Turkish Studies*, 1(2), s. 153-171.
- Köseoğlu, M. (2021). Makedonya Sorunu Çerçevesinde Ulahların Ayrı Bir Millet Olarak Tanınma Çabaları ile Milli Kilise ve Mektep Faaliyetleri. *Akademik Tarih ve Düşünce Dergisi*, 8(1), s. 289-338.
- Malcolm, N. (2015). *Agents of Empire*. London: Penguin Books.
- Maxim, M. (2008). Romanya. içinde, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, cilt 35. s. 168-172.
- Mazower, M. (2020). *Selanik – Hayaletler Şehri: Hristiyanlar, Müslümanlar ve Yahudiler, 1430-1950*, (G. Çağalı Güven, Çev.). İstanbul: Alfa.
- Ortaylı, İ. (2007). *Avrupa ve Biz*, İstanbul: İş Bankası Kültür.
- Oruç, H. (Haz.), (2014). *1320 Sene-i Hicriyyesine Mahsûs Selânik Vilayet Salnâmesi*, Ankara: TTK.
- Özden, M. (2012). Hariç'ten Bir Kadro'cu ve Bir Sol-Kemalizm Örneği: Sadri Etem ve 'Türk İnkilabının Karakterleri'. *CTAD*, 8(15), s. 151-172.
- Öztürk, E. (2018). Selanik'te Sosyo-Ekonomik ve Kültürel Hayat (1908-1912). (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi). Yeditepe Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü. İstanbul.
- Rachieru, S. (2019). Between the King and the Sultan: the Romanian Colony in Constantinople at the End of the 19th Century. *Radovi*, 51/1, Zagreb, pp. 145-161.
- Safa, L. (2017). Osmanlı Döneminde Selanik. (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi). Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. Eskişehir.
- Sansar, M. F. (2020). Bağımsızlıktan Balkan Savaşlarına Osmanlı-Romanya İlişkileri. (Basılmamış Doktora Tezi). Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. Balıkesir.
- Sarıçelik, K. (2016). Selânik Vilayeti Meclis-i Umumisi'nin 1909 Yılı Kararları Üzerine Bir Değerlendirme. Zafer Gölen & Abidin Temizer (Ed.). içinde, *Balkan Tarihi*, cilt II. (s. 419-435). Ankara: Gece.
- Şahin, C. (2019). Balkan Savaşları Sürecinde Selanik. (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi). Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. Edirne.
- Uyanık, F. (2020a). Devletlerarası Ticarî İlişkilerde Hukukî Çerçeveyi Çizmek: II. Abdülhamid Döneminde Romanya ile İmzalanan Ticaret Antlaşmaları. *Çanakkale Araştırmaları Türk Yılığ*, (28), s. 101-117.

Uyanık, F. (2020b). *Tuna'nın Kuzeyine Yönelik Osmanlı Siyaseti ve Eflak-Boğdan Özerkliğinin Restorasyonu (1774-1834)*, Ankara: TTK.

Ünal, N. (2013). *İki Osmanlı Liman Kenti – İzmir ve Selanik*. Ankara: İmge.

Ünlü, M. (2009). Uluslararası Diplomasi ve Ulahlar. *Uluslararası Karadeniz İncelemeleri Dergisi*, 7(7). s. 9-26.

Yılmazçelik, İ. & Erdem, S. (2018). Osmanlı Devleti'nin Son Dönemlerinde Selanik-Mitroviçe-Zibefçe Demiryolu Hattı Boyunca İşletilen Madenler. Zafer Gölen & Birol Çetin & Abidin Temizer (Ed.). içinde, *Osmanlı Dönemi Balkan Ekonomisi*, (s. 355-433). Ankara: Gece.

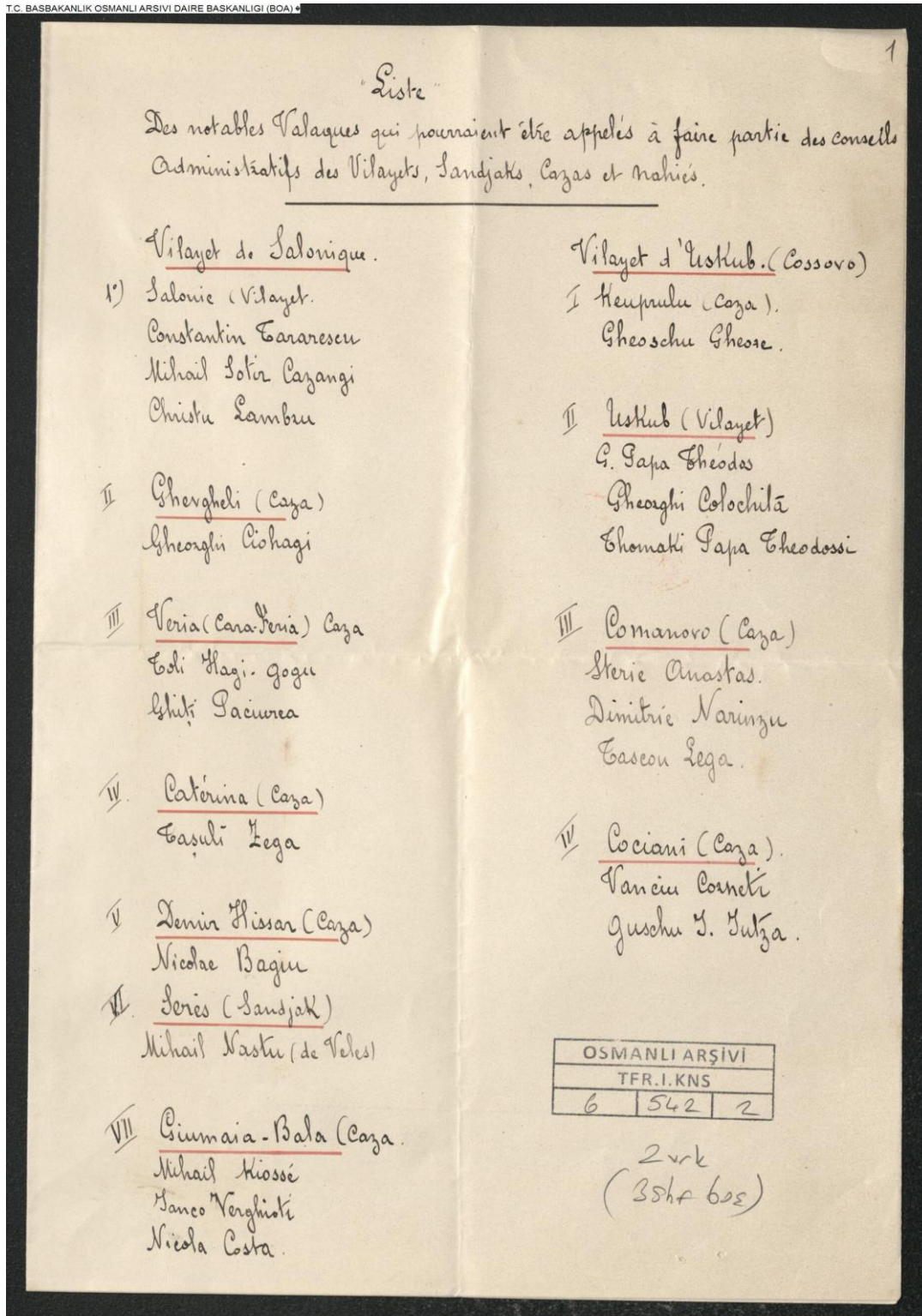
Yüksel, A. (2017). *II. Mahmud Devrinde Osmanlı İstihbaratı*, İstanbul: Kitap.

Yüksel, A. (2018). Oluşum ve İşleyişiyle Dedeğaç Bulgar Tüccar Vekâleti. Zafer Gölen & Birol Çetin & Abidin Temizer (Ed.). içinde, *Osmanlı Dönemi Balkan Ekonomisi*, (s. 435-471). Ankara: Gece.

Yüksel, A. (2020). Sami Hochberg – A Zionist, Journalist, Author, Printer, Diplomat, Spy. *History Studies*, 12(4), s. 2263-2297.

EKLER

Ek-1. Romen diplomatik müesseselerini gösterir Fransızca liste.

TFR.I.KNS.00006.00542.002

SSAD

Stratejik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi

ISSN 2587-2621

Volume 5 Issue 3, November 2021

sisaddergi@gmail.com

Makale Türü/Article Type: Araştırma/Research

Makale Gönderim Tarihi/Received Date: 30.05.2021

Makale Kabul Tarihi/Accepted Date: 04.10.2021

DOI: 10.30692/sisad.945198

ERKEN CUMHURİYET TÜRKİYE’SİNDE İÇTİHAD DERGİSİ’NİN DİN POLİTİKASININ ŞEKİLLENİŞİNDEKİ ETKİSİ ÜZERİNE İNCELEME

An Analysing on The Impact of İctihad Journal on Configuration of Religion Based Politics in the Early Times of Turkish Republic

Yasin TURNA

Öğr. Gör.

Bandırma Onyediy Eylöl Üniversitesi

Erdek Meslek Yüksekokulu, Yönetim ve Organizasyon Bölümü

Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi Siyaset ve Sosyal Bilimler Doktora Öğrencisi

ORCID ID: 0000-0003-2153-2797

yturna@bandirma.edu.tr

Atıf/Citation: Yasin Turna, (2021), “Erken Cumhuriyet Türkiye’inde İctihad Dergisi’nin Din Politikasının Şekillenişindeki Etkisi Üzerine İnceleme”, *Stratejik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, C.5, S.3 Kasım 2021 s.577-587.

Özet: Osmanlı Devleti, Batı karşısında gerilemesini durdurmak için bir dizi reform hareketine girişerek, gelenekselleşmiş düşün kadrolarından çok daha farklı bir “aydınlık sınıfı”nı ortaya çıkarmıştır. Osmanlı’nın son döneminde ortaya çıkan bu aydın sınıf, Osmanlı modernleşmesinde çağdaş fikirler sunsa da uygulayabilme imkanını Cumhuriyet ile birlikte bulmuştur. Osmanlı’dan Cumhuriyet’e miras kalan bu aydın sınıfın bir kısmı, Cumhuriyet rejiminin kurucuları arasında yer alarak medenileşme/batılılaşma hareketini başlatıp, toplumun din temelli cemiyet hayatını dönüştürecek laik bir devlet inşa etmeyi amaçlamışlardır. Cumhuriyet’in temel ilkelerinden birisi olan laiklik ekseninde, Cumhuriyet elitleri tarafından biçimlenen yeni hayat, merkezden çevreye doğru genişleyici bir yol izlemiştir. Bu yolda, Batılılaşma hareketinin öncü isimlerinden Doktor Abdullah Cevdet tarafından çıkarılan İctihad Dergisi, Cumhuriyet ideolojisi ile örtüşen fikirlerini yayımlayarak, Yeni Türkiye’nin inşa sürecine olumlu kazanımlar sağlamıştır. Bu çalışmanın amacı, Garpcılar olarak da literatüre geçen İctihad çevresinin din hususundaki görüşlerinin incelenmesi ve Garpcıların getirmeye çalıştıkları medenileşme politikalarının Kemalizm ideolojisine sirayetinin gözlemlenerek literatüre katkı sağlanmasıdır. Yöntem olarak, Abdullah Cevdet başta olmak üzere İctihad Dergisi’nin diğer yazarları ve dönemin aydınlıklarının toplumsal hayat üzerindeki etkisine yönelik pozitivist fikirleri hakkında literatür çalışması yapılmıştır. Ayrıca Garpcılar tarafından arzu edilen Batılılaşma hareketlerinde, toplumu harekete geçiren en büyük dinamiklerden birisi olan “din” olgusunun hangi konumda durması gerektiğine dair İctihad Dergisi’ndeki fikirler incelenmiştir.

Anahtar Kelimeler: İctihad Dergisi, Abdullah Cevdet, Din, Pozitivizm, Batıcılık.

Abstract: Ottoman Empire embarked on a series of reform movements into effect in order to hold back its regression versus the West and brought out a whole new intelligentsia class that is much different than those traditionalised thinking/counselling classes in Ottoman Empire’s administration system. Even though this intelligentsia class, emerging in the late times of Ottoman Empire, provided contemporary ideas and opinions for the modernization of

Ottoman, it could only find the opportunities to carry out its ideas and opinions with the foundation of the Republic. A part of this intelligentsia class, inherited to the Republic from Ottoman Empire, aimed to establish a secular state that transforms the society's social life style that is based on religion, by being the founders of the Republic regime and initiating movements of civilising and westernization. The new lifestyle, shaped by the Republic elitists, on the center of secularism, one of the fundamental principles of the Republic, followed a widening path that radiates. For this purpose, the İctihad Journal, published by one of the pioneer names of Westernization movement, Dr. Abdullah Cevdet, contributed positive achievements & attainments to the establishment process of New Turkey, by publishing its ideas correspond to the Republic's ideology. The aim of this study is to examine the İctihad Journal's circle's, also known as "Westerners" within the literature, views on religious subjects, to observe the effect of Westerners' effort for carrying out their civilising policies to Kemalism ideology and to contribute to the related literature review. As a method, a literature review about Abdullah Cevdet's, İctihad Journal's other writers' and the era's intelligents' positivist ideas and opinions affecting the societal life is made. In addition, the views in İctihad Journal about where the notion "religion" should stand, being one of the strongest dynamics of the society against the Westernization movements desired to be applied by the Westerners, are examined and analysed.

Keywords: İctihad Journal, Religion, Positivism, Kemalism, Westernism.

GİRİŞ

18. yüzyıldan itibaren Osmanlı Devleti, Batı ile giriştiği rekabette üstünlüğünü kaybetmesi neticesinde Avrupa'nın izlerinin görüldüğü bir dizi reform çabası içerisinde girişmiştir. Devlet-i Âli, sorunların ana kaynağı olarak gördüğü askerî nizamı ele alarak başta askerî kadrolar, teçhizat, eğitim gibi pek çok alanda değişikliğe gitmeye başlamıştır. Lakin sorunların kaynağı yalnızca ordu ile sınırlı olmayıp devletin içerisinde geçtiği bu sancılı süreçte hassas manevralarla devleti idare edebilecek yetkinlikte yönetici eksikliği de söz konusuydu. Bahsedilen bu sorunlara yönelik sonuç verecek reformlar, II. Mahmut döneminde başlamış ve Tanzimat Dönemi'nde de kapsamlı bir şekilde ele alınarak Osmanlı devlet sisteminde gelenekselleşmiş düşün kadrolarından çok daha farklı bir "aydınlar sınıfı" (diğer bir adıyla Garpçılar) ortaya çıkarmıştır.

Kökleri Tanzimat ile birlikte oluşmaya başlayan bu yeni sınıf, reformların sonucunda doğan Batı tipi okullarda yetişen ve Avrupa'da eğitim gören öğrenciler tarafından şekillenmiş ve zaman içerisinde asker ve sivil bürokratlar ile bir kısım aydınlardan oluşan bir blok haline gelerek Cumhuriyet devrinin fikri alt yapısını inşa eden seçkin bir yapıyı oluşturmuşlardır. Batılılaşma hareketine öncülük edecek olan bu yeni sınıf, kendilerini küçük bir entelijansiyanın mensupları olarak görüp, devletle beraber toplumun da ilerlemesinin gerekliliği doğrultusunda jakoben bir tavırla halkın kendi prensiplerini benimsemesine yönelik politikalar geliştirmişlerdir.

Bu çalışmada, Aydınlanma Çağı felsefesini kendilerine rehber edinmiş pozitivist aydınların önde gelen simalarından Abdullah Cevdet ve arkadaşlarının İctihad Dergisi'nde yer alan yazılarından hareketle yeni Türkiye'nin inşa sürecine giden yoldaki katkıları incelenmeye çalışılmıştır. Pozitivizmin metafizik ve teolojik yaklaşımdan münezzeh maddi dünyanın gerçeklerine dayanan anlayışı Cevdet ve arkadaşlarının toplum projesinin belirleyicisi olmuştur. Bu yaklaşımda, Batı tipi kurumsal ve fennî bağlamda seküler esaslara uyma düşüncesi ile Osmanlı devlet ve toplum hayatında önemli bir rolü olan din kavramı yeniden tanımlanmış ve sorgulanmış; dogma inanç sistemiyle ilişkilendirilen olguların yerine Batılılaşma etrafında biçimlenen yeni bir toplumsal hayat idealize edilmiştir.

İctihad Dergisi üzerinden inşa edilmeye çalışılan yeni toplumda geleneksel ve dinsel hayattan kaynaklı normlar yerine akla dayalı bir ahlâk geliştirilmeye çalışılmıştır. İctihad aydınları, akıl ve din arasındaki zıtlığa vurgu yaparak medeniyete ulaşmanın yegâne yolunu akıl dininde görmüşlerdir. Dinin kaynaklık ettiği yaşam şekli, yazı dili, kılık-kıyafet, kadın hakları gibi pek çok konuda ilerici fikirler sunan dönemin aydınları, karşı fikirlere yönelik ve sonraları da devam edecek ilerencilik-gericilik tartışmalarına da kaynaklık etmişlerdir. Seçkin bir zümrenin idaresinde sağlanacak medenileşme projesine sahip olan aydınların fikirleri toplumsal bir

karşılık bulmaktan ziyade, devrim liderleri tarafından kabullenilmiş ve bilhassa Cumhuriyet Devri'nde reform hareketleri üzerinden güç kazanmıştır.

Çalışmada, Kemalistlerin toplumsal yaşamı dönüştürmesinde etkili olan kültür, eğitim, dil, görünüm, din ve ibadet ile ilgili politikaları üzerinde İctihad Dergisi'nde üretilen fikirlerin etkili olduğu iddia edilmiştir. Bu doğrultuda, Cumhuriyet Dönemi'nin din temelli politikalarını takdirle takip edecek İctihad çevresini temsil eden aydınların Cumhuriyet'in resmî ideolojisinin inşasında etkili olduğu değerlendirilmiştir.

Abdullah Cevdet'in Pozitivizm ve Batıcılık Ekseninde Düşün Dünyası

İctihad Dergisi'nin yayın politikası, derginin sahibi olan Abdullah Cevdet'in fikir dünyası üzerinden belirginleşir. Abdullah Cevdet'in zihni dönüşümünde ve hayatının geri kalanında üreteceği fikirlerin kaynağını, Mekteb-i Tıbbiye'de aldığı eğitim oluşturmuştur. Fransa örneğine göre yapılan Mekteb-i Tıbbiye, o yıllarda Fransız aydınlarının hararetle tartıştığı pozitivist kitapları okulun müfredatı olarak belirlemiştir.¹Bu sebeple pozitivist Osmanlı'ya taşıyan Mekteb-i Tıbbiye'de aldığı eğitimle pozitivist bir bakış açısı kazanan Cevdet, aynı zamanda Batıcı saiklerle de dünyayı algılamakta ve bu minvalde toplumsal sorunları gözlemlemeye başlayacaktır.

Pozitivizmin Türk düşün dünyasındaki etkisi, o zamana kadar din hükümlerine göre açıklanan çoğu olgunun bilimsel gözlemler ve biyolojik materyalistlerin kuramları ile karşılaştırılması sonucunu doğurmuştur. Mekteb-i Tıbbiye'deki pozitivism temelli bakış, toplumsal hayatın ilerlemesinde dinin engel teşkil ettiği fikri üzerinden düşün dünyasını şekillendiren ve bu zaviyeden hareketle toplumsal değerlerle çatışan yeni bir aydın tipinin oluşmasında önemli bir işlev görmüştür (Hanioglu, 1981, s. 8-9). Abdullah Cevdet'in tıbbiyede okuduğu yıllar, bu yeni aydın kesimde yer almasına sebep olan fikri gelişiminde bir dönüm noktası teşkil etmiştir. Bu dönemde dindar bir genç (Temo, 2000, s. 14) olarak karşımıza çıkan Cevdet, tıbbiyede tanıştığı pozitivist fikirler neticesinde seküler bir bakış açısına paralel olarak siyasete de ilgi duymaya başlamıştır. Tıbbiyede biyolojik materyalizm ve pozitivismden etkilenen Cevdet, manevi dünyasında yeni bir sürece girerek, sorgulayıcı kimliğini ön plana çıkarmıştır. Bu doğrultuda Osmanlı toplumsal hayatının önündeki en büyük engelin dinî unsurların kaynaklık ettiği dogmalar olduğu kanaatini taşımaya başlamıştır (Bolay, 2008, s. 208).

Sonraları Garpcılar olarak da isimlendirilecek bu aydınların ilerici fikirleri, toplumsal kabullerin de ötesinde yeni bir hayat tarzını içermeye kadar uzanıyordu.² Zira toplumun kabul etmesinin çok zor olduğu fikirleri dahi ülkü haline getirmeleri ve bunu toplumsal hayatta tatbik düşünceleri idealizmlerinin bir tezahürüdür. Toplumsal gerçekliğin ötesinde yer alan bu fikirlerin kaynağı, Garpcılık hareketini ihtiva edenlerin tecrübelerine dayalıdır. Jön Türklerin ilk gizli cemiyetini kuranlardan biri olan İbrahim Temo'nun hayatında da görüleceği üzere, bu şahsiyetlerin elit bir zümreden gelmediği görülür. Yani aileleri de içindeki yaşadıkları toplumdan farksız değildir. Fakat uzun süren eğitim süreçleri boyunca ailelerinde geçerli olan ahlaki değerlerden koparak, orduyla bütünleşik ve askeri ethos'a bağlılık onlara bir saygınlık kazandırmaktaydı (Mardin, 2011, s. 32). Batılı standartlarda oluşturulan yeni okullarda hakim olan pozitivist düşünce, entelektüel dünyaya yerleşerek yeni bir aydın sınıfını oluşturuyordu. Bu durumun sonucunda, tespit ettiği sorunlara karşı kesin çözüm formülleri bulduğu kanısıyla hareket eden, tabandan talep bulmaya ihtiyaç duymadan tepeden inmececi bir reform arzusuyla hareket edecek bir grup ortaya

¹ İngiliz seyyah Charles Macfarlane, Mekteb-i Tıbbiye'nin kütüphanesinde bulunan materyalist kitapların zenginliği karşısında şaşkınlığını ifade ederek öğrencilerin bu kitapları nasıl hararetle okuduğunu ve şerh ettiğini belirtir (1850, s. 270-271).

² Türkiye tarihinde 1880-1914 döneminde, başta Dr. Abdullah Cevdet, Kılıçzâde Hakkı ve Celâl Nuri gibi aydınlar tarafından temsil olunan Garpcılar, Aydınlanma Çağı'nın ürettiği fikirlerin toplum ve devletin izlemesi gereken en muteber yol olduğuna dair fikirleri benimsemiş bir aydınlar grubudur. Garpcılar, devrim liderleri aracılığıyla toplum ve devlet formasyonunun biçimlendirilmesinde rol alacaklardır. Siyasi şartlar el verdiği ölçüde de "dogma inanç sistemi, toplum ve devlet hayatında egemenlik girişimine geçecektir" (İnalçık, 2009, s. 20).

çıkıyordu. Nitekim Cevdet de bu yeni aydın sınıfın bakış açısını yansıtan en özgün örneği temsil etmektedir.

Cevdet'in düşüncelerini oydaşlarından ayıran ve fikirlerinin özgünlüğüne işaret eden en belirgin özelliği pozitivist ve materyalist Batıcı kimliğidir. Türk siyasal hayatı içerisinde reformist fikirleri idealize eden hareketin temsilcileri arasında yer alan Abdullah Cevdet, bu hareketin içerisindeki en ateşli Batılı modernleşmenin savunucularındandır.

Cevdet'in fikirlerinde Batı, devlet ve toplum formasyonu için örnek alınması gereken bir model olarak yorumlanmıştır. Bu yorumun temel kaynağı, Osmanlı'nın da içinde yer aldığı Doğu medeniyetinin mutlak biçimde Batı karşısında geri kalmasıdır. Fakat Cevdet'in Avrupa medeniyetinin ilim ve ilerlemesini örnek almasına yönelik inancına karşın (Abdullah Cevdet, 1904a, s. 1)³ Osmanlı Devleti, Avrupa'nın Müslüman olmamasından dolayı gerçeği yeterince kabullenmemiştir.⁴ Üstelik toplumsal hayatı belirgin kılan önemli bir unsur olan din temelli bakışın, bütüncül bir ilerlemenin de önünü tıkadığı sanısı içindedir. Bu sebeple pozitivist bir bakışla Cevdet, din temelli bir dünya görüşünü geri kalmışlığın nedeni ilan ederek yönetici bir elit sınıfının iktidarıyla ancak sorunların çözüme kavuşacağına inanıyordu.⁵ Pozitivizm esaslı bakış açısının din temelli toplumsal hayatla çatışıyor oluşu ise yeni aydınların toplumu yönlendirebilecekleri bir sistemin inşasında güçlük yaratıyordu. Bu sebeple Cevdet de sorunların kaynağında gördüğü dinin, toplum üzerindeki etkisini görerek İslam dininin toplumsal içeriğinden yararlanmış ve kendi gibi aydın bir zümre olan "elite"nin yönetimi⁶ ele alması ile birlikte "iyi yurttaşlar yetiştirilmesi ve düzenli bir toplumsal yaşam konusunda bir araç olarak değerlendirmiştir" (Hanioğlu, 1981, s. 132). Cevdet'in de içinde yer aldığı pozitivistlerin bu tipte temel değerleriyle aykırıymış gibi görünen çelişik fikirler ortaya atmalarını Mardin'in tespitinden hareketle izah ederse: "Tavırlarının kökeninde sadece kısmen modern olan bir sistemde kendilerine yer bulmakta çektikleri güçlük bulunmaktadır. Yani meselelerinin ana gayesi entelektüel dünyalarından ziyade çalışma dünyalarıyla bağlantılı olmasındandır" (2011, s. 27).

Cevdet, Batı'yı örnek almayı ve hatta aynileşmeyi önerse bile Osmanlı'nın cemiyet hayatından ekonomisine kadar geri kalmışlığıyla birlikte Batı'yla kuracağı münasebette kurt ile koyunun ilişkisinden öteye geçilemeyeceğinin tespitini yaparak katı bir Batıcı tutum sergilemeyecek realist bir bakış açısı sunmuştur (Abdullah Cevdet, 1328, s. 1059). Bu realist tutumunu, Osmanlı'nın gelişmemesi sonucunda Batı'nın istilasına uğrayacak ve müstemleke durumuna dönüşeceği fikri ile desteklemektedir (Abdullah Cevdet, 1908, s. 10). Nitekim Cevdet'in Batı'ya yönelik bu şüphesi, "Avrupa'nın fesad-ı ahlâkî Harb-i Umumîye vücut verdi" sözleriyle gerekçelendirdiğini I. Dünya Savaşı'nda kendini göstermiştir (Abdullah Cevdet, 1925a, s. 3797). Bu anlamda Cevdet, Batı'nın ilmi, iktisadi, teknolojik ve sosyal gelişimini idealize ederek Türk modernleşmesine örnek gösterdiği gibi I. Dünya Savaşı'na sebep olan sömürgeci zihniyetine de işaret ederek Batı dünyasının kendi içinde barındırdığı çelişkili duruma da dikkat çekmektedir.

³ Cevdet, bütünüyle Batı medeniyetinin kopya edilmesini önermez. Onun mefkûresinde Doğu ile Batı'nın bir senteziyle ortaya çıkacak düşünce dünyası yer almaktadır. Cevdet'in bu yönü çeviri eserlerinde de kendini ele verir. Günyol (1979, s. 10-13)'a göre Dr. Abdullah Cevdet, "çift yönlü düşünce akımı yaratmak amacıyla Sadi, Mevlana ve Hayyam'dan yaptığı çevirilere Shakespeare, Schiller ve Byron'dan yaptığı çevirileri de ekleyerek" Doğu ile Batı medeniyetinin bir sentezini oluşturma gayreti içerisindedir.

⁴ Cevdet'e göre Batı medeniyetiyle geliştirilecek ilişki için şu tespiti yapar (1329, s. 1979-1984): "Avrupa bizim hocamızdır, Avrupa'ya muhabbet etmek ilim ve terakkiye, maddi ve manevi kuvvete muhabbet etmektir... Avrupa'nın çalışkan ve şükürgizar bir şakirdi olmak. İşte bizim rolümüz."

⁵ Bu suretle "Yani âlimlerle cahiller hiç müsavi olabilir mi? buyuruyor..." atfındaki gibi ayetlere başvurmakta (Hanioğlu, 1981, s. 164) ve idealize ettiği seçkin bir yönetim modeline meşruiyet aramaktadır.

⁶ Onun bu seçkin tavrı Le Bon'dan ve Darwin'den gelmektedir: Le Bon, halkın toplumla ilgili kararlarda doğru kararı veremeyeceğine inanmaktadır ve bu görevi biyolojik bir seçkin ya da seçkinler grubununun yapması gerektiğini iddia eder. Darwin'in "doğal elemesi"nin toplumsal yaşama uygulanması gibi elite bir yöneticinin idareci olması esastır (Bkz. Hanioğlu, 1981, s. 16, 165).

Yeni Aydınların İctihad Dergisi Üzerinden Fikri Tezahürleri

Cevdet ve benzerlerinin ana gayesi, biyolojik materyalizmin dinin toplumda oynadığı tüm toplumsal rollerin yerine geçebilmesi adınadır. Bu sebeple zamana ve toplumsal yapıya göre çok aykırı gelen fikirlerin yaygınlık kazanması için gerekli gördükleri siyasal özgürlük alanı oluşturulması için siyasal muhalefete girişeceklerdir. Bu dönemde Jön Türkler, amansız muhalifi olduğu II. Abdülhamid'in istibdat rejimine karşı siyasal eleştirilerde bulunan neşriyatları çoğaltacaktır (Hanioglu, 1981, s. 273). Bu muhalefet ile Türk siyasal düşünce hayatında yeni fikri akımlar ve hareketler zenginlik kazanacaktır.

Jön Türkler'in ilk kolektif siyasal örgütlenmesi olan İttihat-ı Osmanî Cemiyeti'nin kurucu kadrosunda yer alan Cevdet, Jön Türkler'in merkez yayın organı olan Osmanlı'yı arkadaşlarıyla beraber çıkarmaya başlamıştır (Hanioglu, 1981, s. 34-35). Ancak bu birliktelik Jön Türkler'in karmaşık siyasal fikirleri yüzünden kısa sürede sona ermiştir. Bu yüzden Cevdet ve arkadaşları, çoğu konuda fikir birliğine vardığı meşhur İctihad'ını çıkarmaya başlamıştır.⁷ Bu bağlamda Cevdet'in fikirlerinin neşredildiği İctihad Dergisi'nde Batılı anlamda reformist bir yaklaşıma yer verilerek, bu yaklaşımın devletin modernleşmesinde olduğu kadar toplumsal hayatta da etkin bir rol oynayacağı vurgulanmıştır. İctihad'ın ortaya çıkışından itibaren temel gayesini Abdullah Cevdet şu şekilde özetler (1927a, s. 4465):

“İctihad'ın gayesi cemiyetin yalnız havas kısmına ve fikriyat ve ruhiyatın şu'ubât-ı mahsusasına değil, umuma taalluk etmek ve mebâhisi arasına yalnız siyâsiyât dahil olmamak üzere beşeri alakadar eden kâffe-i mesâil idhâl emek olacaktır. Bunun için programımızın tertibinde bilhassa mevâdd-ı âtiyenin nazar-ı itibara alınması takarrür etti. Son zamanlarda bir faaliyet-i mahsusa alan sanat hareketi, resim, heykeltıraşlık, fenn-i mimari ve şark usulünde tezyinat dâhiliyeye dair etraflı malumat vermek bizi alakadar edecek memlekete ait meraklı ve istifadeli seyahatleri nakletmek.”

Abdullah Cevdet'in materyalist fikirlerinin yayılmasında İctihad Dergisi sistemli bir rol oynamıştır. İctihad Dergisi üzerinden hayatının sonuna kadar savunduğu düşüncelerinde din kavramının içtimai hayattan sökülüp atılmasını önermiştir. İctihad Dergisi'nin ilk sayısından itibaren sorunların kaynağı olarak gördüğü din olgusunu irdeleyen Cevdet'e göre din, halkın anladığı manada kültürel bir olgu olup, çağdaşlaşmanın önünde engel kalmış bir Arap kültüründen ibarettir. Dinin toplum tarafından yanlış anlaşılmasının müsebbibi ise sultanın iktidarını güvence altında tutan “Türkiye'nin sınıf-ı ruhaniyesi” olan menfaatperest ulemalardır. Tüm bu hurafelerden münezzeh yeni bir “hâkime-i vicdan” toplumsal ilerlemenin anahtarıdır (Abdullah Cevdet, 1926a, s. 3862).

Abdullah Cevdet (1904a, s. 1), seçkinde tavrında cisimleşen din olgusu yerine “ahlak” kavramının yer etmesini ve bu kavramın da-20. yüzyılın sorunlarına cevap verecek şekilde- yeniden yorumlanmasını önermektedir. Buradan hareketle Müslümanların içinde bulunduğu gerilikten kurtulmasının tek hâl çaresi olarak gördüğü ahlak mefhumunu İslamiyet'in özünde yer eden terakkiperver prensiplerin yeniden keşfedilmesinin ifadesi olarak yorumlamıştır (Abdullah Cevdet, 1904b, s. 16).⁸

Toplum ve devlet düzenini yeniden biçimlendirecek yeni bir norm ortaya koymak İctihad'ın gayelerinden biridir. İctihadçılar, din ekseninde biçimlendiği tespit edilen sistemin yeniden inşası için teolojik değerleri ve kuralları sorgulamıştır. Bu doğrultuda İctihad'da dinin yerini alması

⁷ İctihad'ın yazar kadrosu, son dönem Osmanlı siyasal hayatına yön vermiş ve Cumhuriyet dönemi aydınları arasında kendine yer bulmuş yaklaşık iki yüz kadar yazardan oluşmuştur (Bkz. Polat, 2012, s. 448)

⁸ Cevdet fikirlerinde tümden seküler bir çizgi benimsemez. Cevdet'in din özelinde karşı çıkışları, geleneksel hayatın geriliğine mahkûm eden dogmalara yöneliktir. Nitekim oportünist bir yaklaşımla da olsa akıl ve adalet kavramlarına yönelik söylemlerinde kimi zaman da hadisler üzerine işaret eden yazılarıyla desteklemektedir (Abdullah Cevdet, 1912, s. 64-65).

gerektiği düşünölen biyolojik materyalizm mevzusu tartışılmıştır. Ortaya atılan fikirler o kadar uç noktalara ulaşmıştır ki, İctihad Dergisi birçok defa kapanma girişimiyle karşı karşıya kalmış ve bu sebeple de Cevdet bir süre sürgün edilmiştir. Cevdet'in sürgün hayatı, İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin iktidarı ele geçirmesinin ardından sonlanmış ve yeniden toplum mühendisliğine soyunarak din mevzusuna yönelmiş, fakat İTC döneminde de fikirlerine karşı sert tepki devam etmiştir. Öyle ki Dozy'nin Peygamber üzerine eserini Türkçe'ye çevrilip yayımlandığı zaman Osmanlı kamuoyunda büyük bir infiale yol açmış ve kitaplar kısa sürede toplatılıp Galata Köprüsü'nden atılmıştır (Bardakçı, 2005, s. 29).

İctihad Dergisi etrafında toplanan aydınların din hususundaki fikirleri toplumun geneli için aykırı kabul edilebilecek düzeydeydi. Dozy gibi İslam dininin peygamberini ve kutsal kitabını tarihsel bir olgu olarak değerlendirenlerdi. Kur'an'daki ayetlerle Darwin'in tezlerini karşılaştırarak çözümlenelerde bulunuyor ve dinin yerine pozitif ilmi koyma iddiasını taşıyorlardı (İnalçık, 2009, s. 48). Bu radikal fikirlere karşı kamuoyu tepkisinin yoğunlaşmasıyla İctihad bir müddet yayın hayatına ara verse de aynı yılın sonunda yazar kadrosunu genişleterek İctihad tekrar yayım hayatına başladı ve materyalist fikirlerin yayılmasında sistemli bir rol oynadı (Akgün, 1998, s. 1272-1274).

Cevdet'in Dozy çevirisinden başka, dine dair fikirlerine tesir eden eski rahip ve filozof Jean Meslier hakkındaki yazısıyla birlikte artık din kavramına yönelik ifadelerinde belirgin bir pozitivist bakış açısının öne çıktığı görölmektedir.⁹ "Rahip Jean Meslier" başlıklı yazısında, "artık dinin hür düşünceye aykırı, hayal yığını bir sistemi" olduğunu ve kötü ahlaktan sıyrılmamanın yolunun uydurulmuş inançların sorgulanmasından geçtiğini savunmaktadır (Abdullah Cevdet, 1911, s. 127). Cevdet'in inancında belirginleşen din, kendi ifadesiyle "din-i muhabbettir, din-i ihlastır" ve bu dinin peygamberi ise "hissi selim ve akl-ı selim"dir (Abdullah Cevdet, 1924a, s. 3445).

İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin iktidarda olduğu yıllar İctihad çevresinin fikri yayılımında önemli bir dönüm noktası olmuştur. Bu dönemde Cevdet'in çok daha radikal ve seçkin bir biçimde projelerini hayata geçirebileceğine inandığı iddia edilebilir. Zira 1913 yılında yaşanan bir hadiseye vermiş olduğu tepki bu durumun işaretidir. Kastamonu'da tabiat bilimi öğretmenin öğrencilere Darwin teorisini anlattığı için Arapça öğretmeni tarafından kâfirlikle suçlanması ve ardından polis tarafından gözaltına alınması hadisesi sonrası Cevdet, "Kastamonu'da Kurun-u Vustâ" başlıklı bir makaleyle sert tepki göstermiştir. Erken dönem Cumhuriyet Devri'nde de izleri görölecek jakoben ütopyacı tavrın refleksini içeren tepkisinde, modernleşme sürecine karşı gelenlere "Sarıklı, sarıksız, ezilmek istemeyen her kafa artık bunu anlamalıdır" (Cevdet, 1913, s. 1272-1274) sözleriyle artık yeni iktidarın taassup hareketlerine tahammülünün olmadığını uyarısında bulunmuştur.

İctihad'ın İctihadı Üzerine Tartışma

İctihad Dergisi içerisinde din ve batılılaşma hususlarında yeknesak bir tutumun olduğu söylenemez. Cevdet'in akıl dini vurgusu ve Batılılaşma tezleri, İctihad içerisindeki kadro tarafından desteklendiği gibi yoğun bir tartışma konusu da olabiliyordu. İctihad kadrosu arasında yer alan isimlerden Abdullah Cevdet, Celal Nuri, Kılıçzâde Hakkı ve Süleyman Nazif arasında geçen tartışma ve mülâhazalar, yeni düşünelere meydan verdiği gibi aynı zamanda çoğulcu fikirlerle de yeni Türkiye'ye farklı bir perspektif sunacaktır.

Cevdet, Batılılaşma'nın bir gereği olarak akıl dininden bahsederken, din yerine de pozitif ilim koyma iddiasını savunmaktadır. Bunu yaparken bazen hörmenötikten yararlanmış bazen de bir fıkıh âlimi gibi içtihatlarda bulunmuştur. Lakin Cevdet'in bu fikri yaklaşımı İctihad kadrosunca

⁹ Cevdet'in dini hayat üzerindeki fikirlerinde önemli etkisi bulunan Meslier'in kitabı, daha sonra Cumhuriyet devrinde Cevdet tarafından tercüme edilmiştir (Bkz. Meslier, 1924). Aynı kitap 1928 yılında Gazi'nin emriyle Millî Eğitim Bakanlığı Yayınlarından basılmış ve ertesi yıl Latin harfleriyle tekrar yayımlanmıştır (Bkz. Meslier, 1929).

kabul görmemesinin yanı sıra dışardan gelen seslere benzer şekilde aşırılığın dair de muhtelif görüşler ortaya çıkarmıştır. İctihad dergisinde çıkan bir tartışma üzerinden gidersek toplumsal gelişimin temel dinamiklerinin dönem aydınları tarafından nasıl değerlendirildiğini görebiliriz. İctihad'daki bir yazısında Celal Nuri, Cevdet'ten farklı olarak Batılılaşma'nın belirli bir sınırının olması gerektiğini belirterek, Batı'yla kurulacak münasebete temkinli bir tavır takınmıştır (Uçar, 2011, s. 9).

Celal Nuri'nin Batı'ya ilişkin gözlemleri ağırlıklı olarak teknolojik ilerilikle ilintilidir. Avrupa'daki bu baş döndüren teknolojik icat çılgınlığı onu hem büyülemekte hem de kahretmektedir.¹⁰ Celal Nuri geri kalmışlıktan sıyrılmak için ilmi ve iktisadi gelişmişliğin yakalanması gerekliliğine dikkat çekmiştir. Avrupa karşısında geri kalmışlık Celal Nuri ve diğer Garpcılar gibi hem fikir olunan bir realitedir. Ancak Celal Nuri'nin bu geri kalmışlık karşısında sunduğu reçete İslami esaslar, ayet, hadis ve sahabelerin hayatlarının örnek alınmasıyla elde edilecek ilerlemedir. Bu yöntem, İslamın meşruiyetini kanıtlayacağı gibi Avrupa esaretinin en büyük nedeninin dini bir mücadeleden kaynaklı olduğunu da ispat edecektir. Bu bakış açısından hareketle Celal Nuri, Avrupa'nın ilmi ve teknolojik birikimi alınsa bile dostluğunun asla sağlanamayacağını savunarak Avrupa ile düşman olduklarının asla unutulmaması gerektiğini savunmaktadır (Celal Nuri, 1913, s. 1949).¹¹

Celal Nuri'nin Batılılaşma konusundaki temkinli tavrına İctihad içerisinde tepki gecikmemiştir. Abdullah Cevdet (1914, 1979-1984), Celal Nuri'nin din çatışması eksenli tavrını gülünç bularak Batı'yla dost olunabileceğini çünkü "amaçlarının tek medeniyet olan Batı'ya yürümek" olduğunu ve sorunların yegane kaynağını İslam âleminin içinde aranması gerektiğine yönelik tespitinde bulunur. Cevdet'i takiben Kılıçzâde Hakkı (2008, s. 221-233) ise, "*Pek Uyanık Bir Uyku*" makalesinde mizahi bir üslupla Celal Nuri'yi taassuba kaçan yorumlarını ve intikamcı duygularını eleştirmiş; İslami esasların yaşam alanına hurafelerden ayrılmış bir şekilde sirayet etmesi gerektiğine dair görüşlerini belirtmiştir.

Abdullah Cevdet, kendi dergisinde toplumsal muhalefeti üzerine çeken fikirlerinin yanısıra kendisine yapılan itirazlara da yer vererek entelektüel bir tartışma sahası sunmuştur. İctihad içerisinde modernleşme projesinde takip edilecek yöntem arayışının bir göstergesi olan bu tartışmalar, siyasi hareketlerin temel motivasyonuna kaynaklık ederek gelenekçiler ve ilericilerin fikri muharebesini başlatması bakımından önemlidir.

İctihad Dergisi'nin Cumhuriyet İdeolojisinde Kendine Yer Edinmesi

Aydınlanma hareketinin önemli parçalarından biri olan İctihad çevresinin etkisi yakın tarihimizde hususi bir önem arz eder. İnalçık (2009, s. 363)'a göre İctihad hareketi, "*Atatürkçülük ve bugünkü gelişmeleri anlamak bakımından son derece önemlidir.*" Zira İctihad kadrosunda yer alan isimler gibi Cumhuriyet elitlerini oluşturan kadroların aynı şekilde laik okullarda yetişmeleri ve kendi dönemlerinde yaşanan tartışmaları dikkatle takip etmeleri bu yakınlaşmanın ilhamını vermektedir. Nitekim M. Kemal ve arkadaşları için yeni Türkiye'nin inşasında belirlenecek yöntem ve hedeflerde Batıcı perspektifin felsefi bir arka planı ihtiva ettiği görülmektedir. Bu perspektifin en belirgin göstergesi ise pozitivist ilerlemeci tavidir. Zira Osmanlı son dönem aydınlarının pozitivistten öğrendiği ve toplumsal hareketin önderliğinde mutlak bir yöntem olarak gördüğü aydın otoriterizmi Cumhuriyet kadroları tarafından da benimsenmiştir.

Cumhuriyet kadrolarının pozitivist bir zaviyeden hareket ettiğinin en belirgin özelliği, yöntemsel olarak otoriter ve ideolojik olarak materyalist aydın hareketini temsil etmesidir. Bu pozitivist karakter, arzu edilen müesses nizamın tesis edilmesi için yeni rejimde belirginleşen ulusçu

¹⁰ Celal Nuri'nin fikirleri için (Bkz. Celal Nuri, 1997).

¹¹ İctihad içerisinde Celal Nuri'nin fikirlerine Süleyman Nazif, Selim Sakit mahlasıyla İctihad'da yayınlanan bir makaleyle destek vermiştir. Japonya gibi intikam duygumuzu eksik etmeden ilerlemeli ve derhal Batı dünyası İslam topraklarından atılmalıdır. Bunun tek çaresi de daima uyanık olmak mücadeleden kaçmamakla olur (Süleyman Nazif, 2008, s. 198-202).

ideoloji ile birleştikten sonra ulusal egemenlik çatısı altında projelerini hayata geçirecek imkânı bulmuştur (Kahraman, 2010, s. 32, 189).

Aydın otoriterizminin hâkim olduğu Cumhuriyet devri, İctihad çevresince üretilen reformist fikirlerin hayata geçebilmesi için de uygun bir zemin sağlıyordu. Bu durum M. Kemal'in Abdullah Cevdet ile yaptığı görüşme ile de güç kazanmıştır. 19 Aralık 1924 tarihinde M. Kemal ile dört saat süren görüşmesinin ardından Cevdet, Gazi'nin kendisine "*hep yazdıklarınızı, söylediklerinizi yaptım*" dediğini kıvançla ifade eder (Arıkan, 1983, s. 226). Gazi'nin kendi fikirlerini dikkate aldığına yönelik Cevdet'in iddiasını Creel (1980, s. 9-26) de Atatürk'ün Abdullah Cevdet'in "fütüristik-ütopik" fikirlerinden etkilendiğini savunarak destekler.¹² Bu görüşten hareketle Cevdet'in geçmiş yıllardan beri sunduğu fikirlerin ve başlattığı tartışmaların Cumhuriyet'in medenileştirme projesinde kendine yer edinmesi şaşırtıcı değildir.

Cumhuriyet ile birlikte girilen reform hareketlerine bakıldığında Cevdet'in fikirleriyle paralellik göze çarpmaktadır. Din temelli bir bakış açısının inşa ettiği toplumsal hayatı eleştiren Cevdet, medenileştirme mefkûresinden hareketle bir dizi reforma girişilmesi gerektiğini önermiştir. Örneğin, İctihad'ın ilk sayısından itibaren kadın hakları konusunu ele almış ve Müslüman kadınının Batılı kadınlara kıyasla toplum içerisinde daha fazla itibar gördüğünü ifade etmiştir. Bununla birlikte Müslüman kadınların maruz kaldığı poligami, miras hukuku, eğitim gibi hususlardaki sorunlarını da dile getirmiştir. Kadınların toplumsal hayat içerisinde etkinliğinin artırılması için erkeklere tanınan eğitim olanaklarından da yararlanabilmesi; istedikleri gibi giyinebilmeleri ve devlet işlerinde görev alabilmelerini istemiştir (Abdullah Cevdet, 1904c, s. 7; 1925b, s. 3718). Nihayet Cumhuriyet Dönemi ile birlikte Medeni Kanunu'nun kabul edilmesi neticesinde kadınlara tanınan hakları, Türk milletinin yüksek bir seviyeye erişmesi olarak görüp, bu inkılabı da "Büyük Gazi'nin himmeti" ifadesiyle büyük bir zafer olarak belirtmiştir (Abdullah Cevdet, 1926b, s. 3893).

Cevdet ve oydaşlarının Cumhuriyet Dönemi'nde de tartışmaya devam ettiği önemli konulardan bir diğeri alfabenin değiştirilmesine yöneliktir. Her yönüyle sürdürülen kültür devriminin sacayaklarından birisi olarak Latin harflerinin kabul edilmesi gerektiğini savunmuştur. Cumhuriyet elitleri içerisinde yer alan Cevdet, Arap alfabesini yeni bir kültürel kimliğin kazandırılmasına ve inkılabın inkişafına engel görmüştür (Abdullah Cevdet, 1926c, s. 3973; 1926d, s. 4160; 1927b, s. 4556).

Abdullah Cevdet'e göre M. Kemal'in liderliğindeki Cumhuriyet, kendisinin de içinde bulunduğu medenileştirme gayreti içerisindeki aydınlar için en ideal dönemdir (1924b, s. 3338). Bu doğrultuda da Cevdet, Cumhuriyet'in ilk yıllarından itibaren inkılabların amansız savunucularından biri olmuştur. Kadın hakları, Latin harflerin kabulü, kılık-kıyafet, Medeni Kanun ve benzeri konularda fikirlerini bu dönemde "*benim istediklerim de zaten bunlardı*" (Abdullah Cevdet, 1926d, s. 4161) sözleriyle desteklemiş ve inkılabları adeta İctihad'ın bir zaferi gibi değerlendirmiştir (1932, s. 5782): "*İctihad asriliği istiyordu. İşte şapka giyildi, kadınların peçeleri kaldırıldı, Latin harfleri kabul olundu, dinin dünya işlerine müdahalesi kaldırıldı, Hilafet, Meşihat ilga olundu.*"

Cevdet'in fikirlerini incelemek, yalnızca erken Cumhuriyet Dönemi'ni anlamlandırmaya değil, ardılı olarak ortaya çıkacak dinamikleri analiz etmek için de işlevsel bir araçtır. Cevdet'in de içinde bulunduğu hareket, uzun yıllar süregelen ilericilik-gericilik ve merkez-çevre tartışmalarına da katkı sunacaktır. Türkiye'de bugüne değin uzanan ilericilik-gericilik tartışmalarında "*dogma*

¹² M. Kemal'in İctihad Dergisi içerisinde yer alan Abdullah Cevdet'ten başka, Cevdet'in fikirlerine en yakın isimlerden Kılıçzâde Hakkı'yı da önemseydiği ve cumhuriyetin ilericilik kadrosunda değerlendirdiği görülmektedir. Kılıçzâde Hakkı, Cumhuriyet'in ilk yıllardan itibaren milletvekillikleri yapmıştır. "Garplılaşma Planı" adı altındaki laik reform önerisi Atatürk tarafından kabul görmüş ve desteklenmiştir. Cumhuriyet rejiminin medenileştirme projesiyle uyuşan bu planda "*Kılıçzâde, Latin alfabesinin alınmasını, kılık-kıyafette Batılı insan gibi giyinilmesini, fes yerine şapkanın kabulünü, tesettürün bırakılmasını, medreselerin kaldırılmasını önermiştir*" (İnalçık, 2009, s. 365).

ve akılcılık bugün egemen akımlar hâline gelmiştir. Biri surf aklın evrenselliğini, öteki tarihi köklere dayanan gelenekçiliği temsil etmektedir” (İnalçık, 2009, s. 20). İlericilik ve aklın evrenselliği bahsi geçen aydınlar tarafından başlayan materyalist ve sivil bir din kavramıyla özdeşlik kavramlardır. Kahraman’ın belirttiği üzere “Türkiye’de ilericilik anlayışı kendisini dindışılıkla özdeşirmiştir” (2010, s. 167). Gericilik ise dini varoluşsal bir pozisyon olarak benimseyen güruhu tespit etmek için kullanılır. Bu dönemde ortaya çıkan fikirler evvela elitist ve toplumsallıktan uzak dursa da bugüne değin uzanan toplumsal hareketlerin ve devlet sistematiğinin oluşumunda büyük önem arz etmektedir. Cumhuriyet modernleşmesi ilericilik hamlesi bağlamında bu kavramı toplumsal sahaya yansıtmıştır. Toplumun buna karşı tepkisi kendisini Cumhuriyet tarihi kadar eski, birikimli bir örgütsel faaliyet oluşturacak kadar sistemli bir hareketin içine sokarak yakın zamana kadar popülerliğini koruyan “merkez-çevre ilişkileri”ne¹³ yön verecektir.

SONUÇ

19. yüzyıl sonu ile 20. yüzyıl başında Osmanlı aydını için dünya, çatışan siyasetler üzerinden hareket etmekteydi ve uluslararası acımasız bir rekabetin mücadelesi söz konusuydu. Bu ahal içinde ortaya çıkan yeni aydınlar, seküler okullarda biçimlenmeye başlayan fikirleriyle cemiyet hayatı içerisinde yeni bir zümreyi oluşturdular. Pozitivist fikirleri benimsemiş ve yönetici bir elit sınıfının iktidarıyla ancak sorunların çözüme kavuşacağına inanan bu aydınların önde gelenlerinden biri de Abdullah Cevdet’tir.

Cevdet, sahibi olduğu ve ismiyle özdeşleşen İctihad Dergisi’nde pozitivist düşünce ekseninde hareket eden aydınlar kadar farklı fikirlere de yer vererek etkili bir yayın organı üzerinden yeni bir devlet ve toplum formasyonu tasarlamıştır. Cevdet’i dönemin diğer aydınlarından ayıran en önemli fark, modernizm projesinde mutlak biçimde sosyal Darwinizm ve biyolojik maddecilik ekseninde bir toplumsal dönüşümü sağlayacak reformlara duyduğu inancını ömrünün sonuna kadar yüksek sesle dile getirebilmesiydi. Devlet ve toplumun ilerlemesinin önünde duran en büyük engelin din olduğunu düşünen Cevdet, toplumsal değerlerle çatışan fakat toplumu kültürel ideallerine göre yeniden inşa edebilecek bir yönetici zümre olarak düşünen bir ütöpistti.

Cevdet, materyalist fikirlerin yayılmasında İctihad Dergisi üzerinden sistemli bir rota çizerek din kavramının içtimai hayattan sökülüp atılmasını önermiştir. Dini hayat ekseninde karanlık bir çağın içinde kaldığını düşündüğü toplumun, kültürel düzeyini değiştirmeye yönelik bir dizi reform önerisinde bulunan Cevdet, Osmanlı döneminde kendisini yeterince kabullendiremeye de modern zihniyete sahip bir elitin yönetimi tam anlamıyla ele aldığı Cumhuriyet rejimi altında idealindeki fikirlerin hayata geçtiğine tanık olmuştur.

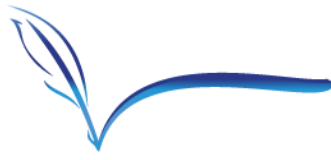
Cumhuriyet rejimi, Cevdet’in bir organizma olarak gördüğü toplumu yönetmekle mükellef elit kadro iktidarındaydı ve onun seküler fikir dünyasına uygun bir devrimsel dinamiği oluşturuyordu. Zira Türkiye Cumhuriyeti’nin kurucu kadrosunun büyük bir kısmı Batı tipi eğitim kurumlarında yetişmiş bir zümreye mensup kişilerden oluşmaktaydı. Pozitif ilim ve pozitivismle bu okullarda tanışan ve yaşadıkları dönemin aydınlanma felsefesini ihtiva eden Batılılaşma taraftarları, kendilerinden farklı görmedikleri yeni rejim idaresi altında fikirlerini hayata geçirebilme fırsatını bulmuşlardır. Nitekim Cumhuriyet rejiminin özellikleri netlik kazanırken yönetici elit, dinin sosyal yaşamdaki işlevi ve özellikle kamusal alandaki etkinliğini denetim altına almaya çalışacaktır. Yeni rejimin ideolojisi yaratılırken Abdullah Cevdet ve arkadaşlarının Batılılaşma hareketi ekseninde ürettiği fikirler, rejimin kurucu kadrolarının önünde bir ışık olarak yorumlanmıştır.

¹³ Merkez ve çevre ilişkileri, Osmanlı’da ve Cumhuriyet döneminde sürekliliği devam eden yöneten ve yönetilen ilişkisini ifade eden bir kavramsallaştırmadır. Bu ilişkinin taraflarından merkez, merkezi bürokrasiyi, çevre ise merkezin dışında kalana toplumsal alandır (Mardin, 2003, s. 35-77). Bu ilişkide merkez, toplumu yöneten inaç, değer ve sembolleri cisimleştirerek merkezini teşkil eder (Shils, 2002, s. 86-87). Bu ilişki içerisinde seçkinlerin idaresindeki merkez, çevrenin dönüştürülmesinde araçsallığa sahiptir.

KAYNAKÇA

- Abdullah Cevdet (1328). Kurd İle Müttefik Olmadan Evvel Arslan Olmalıyız!. *İctihad*, S : 44.
- Abdullah Cevdet (1329). Şime-i Muhabbet: Celal Nuri Bey'in Geçen Nüshasındaki Makalesine Cevap. *İctihad*, S : 89.
- Abdullah Cevdet (1904a). İctihad. *İctihad*, S. 1, 1904a, S. 1.
- Abdullah Cevdet (1904b). Tahkikat-i İlmiyye. *İctihad*, C.1, S.1.
- Abdullah Cevdet (1904c). L'esclavage Des Musulmanes. *İctihad*, S : 1.
- Abdullah Cevdet (1908). Uyanınız Uyanınız. *Mısır*, 1908 S. 10.
- Abdullah Cevdet (1911). Rahip Jean Meslier. *İctihad*, S : 127.
- Abdullah Cevdet (1912). *Hadd-i Tedib: Ahmed Rıza Bey'e Açık Mektup*. İstanbul : Matbaa-i İctihad.
- Abdullah Cevdet (1913). Kastamonu'da Kurunu Vustâ. *İctihad*, S : 58.
- Abdullah Cevdet (1914). Şime-i Muhabbet: Celal Nuri Bey'in Geçen Nüshasındaki Makalesine Cevap. *İctihad*, S : 89.
- Abdullah Cevdet (1924a). Sebilürreşad'a Cevap. *İctihad*, S: 171.
- Abdullah Cevdet (1924b). Siyasi İstiklalden Sonra Vicdani İstiklal. *İctihad*, S:164.
- Abdullah Cevdet (1925a). Amerika'nın Ser-Şevketi. *İctihad*, S : 193.
- Abdullah Cevdet (1925b). Daima Daha İleri, Daima Daha Yüksek. *İctihad*, S: 188.
- Abdullah Cevdet (1926a). Din ve Terbiye-i Vicdaniyye. *İctihad*, S : 197.
- Abdullah Cevdet (1926b). Kanuni Medenî. *İctihad*, S: 199.
- Abdullah Cevdet (1926c). Latin Harfleri Hakkında. *İctihad*, S : 204.
- Abdullah Cevdet (1926d). Büyük Millet Meclisinin Açılması Münasebetiyle Gazi Paşa Hazretlerinin Nutku. *İctihad*, S: 216.
- Abdullah Cevdet (1927a). Gayemiz ve Yeni Programımız. *İctihad*, S: 235.
- Abdullah Cevdet (1927b). Gazi Hazretlerinin Nutku ve İsmet Paşa'nın Beyanatı. *İctihad*, S: 239.
- Abdullah Cevdet (1932). İşimiz Bitmemiştir. *İctihad*, S: 351.
- Akgün, Mehmet (1998). *Materyalizmin Türkiye'ye Girişi ve İlk Etkileri*. Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları.
- Arıkan, Zeki (1983). Abdullah Cevdet ve Dönemi. *Tarih İncelemeleri Dergisi*, 1 (1), 219-226.
- Bardakçı, Murat (2005, 1 Ağustos). Abdullah Cevdet'in Kitaplarını Mahkeme Kararıyla Köprü'den Denize Atmıştık. *Hürriyet*.
- Bolay, S. H. (2008). *Türkiye'de Ruhçu ve Maddeci Görüşün Mücadelesi*. Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.
- Celal Nuri (1913) .Şime-i Husûmet. *İctihad*, S: 89.
- Celal Nuri (1997). *Kutup Muhasebeleri*. İbrahim Demirci (çev.). İstanbul: Mavi Yayıncılık.

- Frank W. Creel (1980). Abdullah Cevdet: A Father Of Kemalism. *Journal Of Turkish Studies*, I, 9-26.
- Günyol, Vedat (1979). Büyük İnsancı Abdullah Cevdet. *Türk Dili*, 328, 10-13, 1979.
- Hanioglu, Şükrü (1981). *Bir Siyasal Düşünür Olarak Doktor Abdullah Cevdet Ve Dönemi*. İstanbul: Üçdal Neşriyat.
- İnalcık, Halil (2009). Doğu Batı Makaleler I. 4.Baskı. Ankara: Doğu Batı Yayınları.
- Kahraman, H. Bülent (2010). *Türk Siyasetinin Yapısal Analizi-1*, 2.Baskı, İstanbul: Agora Kitaplığı.
- Kılıçzâde Hakkı (2008). Pek Uyanık Bir Uyku. Mustafa Gündüz (Haz.) içinde, *İçtihad'ın İçtihadı*, s. 221-233, Ankara: Lotus Yayınları.
- Macfarlane, Charles (1850). *Turkey and its Destiny: The Results of Journeys Made in 1847 and 1848 to Examine into the State of that Country*, C. I-II, London.
- Mardin, Şerif (2003). Türk Siyasasını Anlayabilecek Bir Anahtar: Merkez-Çevre İlişkileri. (Der.) M. Türköne ve T. Önder İçinde, *Türkiye'de Toplum ve Siyaset Makaleler 1*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Mardin, Şerif (2011). *Türkiye, İslam ve Sekülerizm*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Meriç, Cemil (1999). *Jurnal 2.Cilt 1966-1983*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Meslier, J. (1924). *Rahip Meyle'nin Vasiyetnamesi Hakkında*. Abdullah Cevdet (çev.). İstanbul: Cemiyet Kütüphanesi.
- Meslier, J. (1929). *Aklı Selim*. Abdullah Cevdet (çev.). İstanbul: Devlet Matbaası.
- Nazım H. Polat (2012). İçtihad, içinde, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, C. 21. İstanbul: TDV Yayınları.
- Shils, Edward (2008). Merkez ve Çevre. Y. Z. Çelikkaya (çev.). *Türkiye Günlüğü*, 70: 86-96.
- Süleyman Nazif (2008). El-Cezire Mektupları: Husumet mi Muhabbet mi ? Mustafa Gündüz (Haz.), içinde, *İçtihad'ın İçtihadı*, s. 198-202, Ankara: Lotus Yayınları.
- Temo İ. (2000). *İbrahim Temo'nun İttihat ve Terakki Anıları*. 2. Baskı İstanbul: Arba Yayınları.
- Uçar, Ramazan (2011). Abdullah Cevdet'in Batı Medeniyeti ve Batılılaşma Anlayışı. *Toplum Bilimleri Dergisi*, Temmuz-Aralık, 1-7.
- Zürcher, E. Jan (2004). *Modernleşen Türkiye'nin Tarihi*. İstanbul: İletişim Yayınları.

SSAD

Stratejik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi

ISSN 2587-2621

Volume 5 Issue 3, November 2021

sisaddergi@gmail.com

Makale Türü/Article Type: Araştırma/Research

Makale Gönderim Tarihi/Received Date: 11.05.2021

Makale Kabul Tarihi/Accepted Date: 08.09.2021

DOI: 10.30692/sisad.936159

ADA-YI TAHAFFUZUN MEMURLARI: KAMARAN ADASI ÖRNEĞİNDE TAHAFFUZHANE ÇALIşANLARI (1882-1916) *

*Officers of the Quarantine Island: Employees of Quarantine Station in The Example of
Kamaran Island (1882-1916)*

Canan YILDIRIM

Sivas Cumhuriyet Üniversitesi

Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü

ORCID ID: 0000-0002-8327-5581

canany07@hotmail.com

Atıf/Citation: Canan Yıldırım, (2021), “Ada-yı Tahaffuzun Memurları: Kamaran Adası Örneğinde Tahaffuzhane Çalışanları (1882-1916)”, *Stratejik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, C.5, S.3 Kasım 2021 s.589-612.

Özet: Salgın hastalıklar insanoğlunun en büyük problemlerinden biri olmuştur. Dünyanın her yerine yayılan büyük salgınlar insanları zorlamış ve bazen çaresiz bırakmıştır. Salgınların yayılma hızını ve vereceği tahribatı önlemek için karantina yöntemini geliştirmiştir. Karantina ilk defa 14. yüzyılda yaşanan büyük veba salgınına karşı Venedik ve Dubrovnik’te uygulanmıştı. Osmanlı’da ise usul-i tahaffuz olarak adlandırılan ilk karantina 1831 yılında II. Mahmud Dönemi’nde uygulanmaya başlanmıştır. O dönemde karantinanın uygulandığı merkezlerden biri de tahaffuzhanelerdir. 1839 yılında kurulan ilk daimî tahaffuzhanenin ardından Osmanlı topraklarının stratejik noktalarına tahaffuzhaneler kurulmaya devam edilmiştir.

1882 yılında Kızıldeniz’de hac güzergahı üzerinde kurulan Kamaran Tahaffuzhanesi Osmanlı topraklardaki en büyük ve kapsamlı tahaffuzhanedir. Kamaran Tahaffuzhanesi, kurulmasından itibaren binlerce hacıyı, yolcuyu, gemiyi ve vapuru bünyesinde ağırlamıştır. Kompleks bir yapı olan tahaffuzhanede karantina işlemlerinin yanı sıra buraya gelen yolcuların ve deniz taşıtlarının dezenfeksiyon işlemleri de yapıldı. Bütün bu işlemlerin yapılması için burada çok çeşitli alanlarda çalışan bulunmaktaydı. Bu makalede tahaffuzhane bünyesinde 1882-1916 yılları arasında istihdam edilen çalışanlar tespit edilmiştir. Bu memurların çalışma alanları, görevleri ve mesleki sorumlulukları hakkında bir inceleme yapılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Karantina, Tahaffuzhane, Kamaran, Memur, Salgın.

Abstract: Epidemic diseases have been one of the biggest problems of humankind beings. Major epidemics spreading all over the world forced and sometimes rendered people helpless. The quarantine method was developed to prevent the spread and damage of epidemics. Quarantine was first applied in Venice and Dubrovnik against the great plague epidemic in the 14th century. In the Ottoman State, the first quarantine, which was called "Usul-i Tahaffuz" and in 1831 it started to be implemented in the Mahmud II period. One of the centers where the quarantine was applied at that

* Bu çalışmanın yazarı “100/2000 Öncelikli Alan Doktora Bursiyeri”dir.

time was the quarantine station. After the first permanent quarantine established in 1839, they were continued to be established in the strategic points of the Ottoman lands.

The Kamaran Quarantine Station, which was established on the pilgrimage route in the Red Sea in 1882 in the Ottoman lands, is the largest and most comprehensive translation center in Ottoman lands. Kamaran Quarantine Station has hosted thousands of pilgrims, passengers, ships and ferries since its establishment. In the quarantine station which is complex structure disinfection procedures were carried out in the passengers and sea transportation coming here, besides quarantine procedures. There were employees in a wide variety of fields to carry out all these operations. In this article, the employees who were employed in the quarantine between 1882-1916 were determined. In this article, the employees who were employed in the quarantine between 1882-1916 were determined. A scientific was made on the fields of work, duties and professional responsibilities of these employeeer.

Keywords: Quarantine, Quarantine Station, Kamaran, Officer, Epidemic.

GİRİŞ

İnsanların tarih boyunca karşılaştıkları zorluklar içinde en çaresiz kaldıkları durumlar arasında salgın hastalıklar gelmektedir. Bu hastalıklar hızlı bir şekilde yayılmış ve topluları etkilemiştir. İşte bu tedbirlerin başında karantina uygulaması gelir (Sarıyıldız, 2001, s. 463). Karantina; çiçek, kolera, veba, sarıhumma, tifo, sıtma vs. bulaşıcı hastalıklardan herhangi birinin görüldüğü toplu taşıma araçlarıyla yolculuk yapan veya salgın olan bir ülkeden gelen yolcu ve eşyaların ülkeye giriş yapmadan ve halk ile temas etmeden önce belirlenen bir yerde tecrit edilmesi ve bu süre zarfında uygulanan sağlık önlemlerinin tümüne verilen addır (Yıldırım, 1985, s. 1322). Osmanlı'da karantina kelimesinin yerine daha çok usul-i tahaffuz, karantina haneler içinse tahaffuzhane tabirleri kullanılmıştır (Sarıyıldız, 1994, s. 463). Koruma evi, karantina yeri anlamına gelen tahaffuzhane, ülkeyi dışarıdan gelebilecek olan bulaşıcı hastalıklara karşı korumak için gerekli koruyucu sağlık hizmetlerinin uygulandığı yerdir (Yıldırım, 1985, s. 1324). Tahaffuzhaneler bir şehre salgın hastalığın bulaşıp yayılmasını önlemek için kurulmuşlardır. Bu merkezlerde şehre gelen ve şehirden giden yolcuların sağlık durumları kontrol edilmiş ve yolcular bir süre gözetim altında tutulmuşlardır. Gözetim altındayken muayene edilen kişilerde hastalık belirtisine rastlandığı takdirde karantina uygulamasına gidilmiş ve tedavi edilmeye de çalışılmıştır. Tahaffuzhaneler bütün salgın hastalıklar için kurulmuş olan müesseseler olmasına rağmen özellikle kolera ve veba salgınları için yapılmışlardır (Ayar, 2005, s. 289).

Osmanlı'da ilk daimî tahaffuzhane 1831 yılında İstanbul'da ve 1835'te Çanakkale'deki geçici tahaffuzhanelerden sonra 1839'da kurulan Kuleli Tahaffuzhanesi'dir (Yıldırım, 1985, s. 1324). Bundan sonra XIX. yüzyılda önemli noktalara kurulan Klazomen (Urla), Kale-i Sultaniye, Kavak, Kamaran, Tur, Ebu Said ve Sinop tahaffuzhaneleri bunlara örnek gösterilebilir. (Yaşayanlar, 2015, s. 184).

Hacılar İçin Daimî Tahaffuz Adası: Kamaran

XIX. yüzyılda hacılar vasıtasıyla bulaşıcı hastalıkların Avrupa'ya ve diğer bölgelere taşınma tehlikesi sebebiyle, hacca gitmek isteyen kişiler ve bütün gemiler kolera, veba ve sarı humma gibi hastalıkların varlığından dolayı Kamaran Adası'na gelmek ve bir karantina süresi geçirmek zorundaydı. Zira bu bölge ile olan ticari faaliyetlerin ve buna mukabil gemi taşımacılığının gittikçe artması Avrupa limanlarına hastalıkları taşımıştır. (Servet-i Fünûn, 31 Teşrininevvel 1318/13 Kasım 1902, s. 72-73).

Cidde'ye gelen ve giden gemileri, vapur ve kayıklarla birlikte yolcuların sıhhi durumlarını değerlendirmek için Osmanlı Devlet'i Kamaran'a bir dönem sıhhiye heyetleri göndermiştir. Fakat ilerleyen dönemlerde bu geçici tedbir yeterli gelmeyince daimî olarak bir müessesenin kurulmasına karar verilmiştir. Kızıldeniz'de böyle bir kurumun teşkili Osmanlı için hem İslam dünyası içiresinde itibarını koruması hem de bölgedeki gücünü Avrupalı devletlere karşı koruması açısından önem arz etmiştir (Sarıyıldız, 1996, s. 22-23).

Kızıldeniz’de bir tahaffuzhanenin inşası için iki yer düşünülmüştür. Bunlar Cidde’ye yakın olan Ebu-Said Adası ve Babülmendep Boğazı’na yakın olan Kamaran Adası’dır. Sıhhiye Nezareti yapılan araştırmalar sonucunda Ebu-Said Adası’ndan ziyade Kamaran Adası’nın tahaffuzhane için daha uygun olduğuna karar vermiştir. Bunun üzerine 1882 yılında Kamaran Adası Tahaffuzhanesi açılmış ve yolcular kabul edilmeye başlanmıştır. (Sarıyıldız, 1996, s. 54).

Kamaran Tahaffuzhanesi, tahaffuzhanelerin en büyüğüdür. Yıl boyunca açık olan tahaffuzhane özellikle hac dönemlerinde tamamıyla işler hale gelmiştir.¹ Kamaran Tahaffuzhanesi o devirde Osmanlı’da kurulan tahaffuzhaneler içinde gerek teçhizat ve gerek teşkilatlanma açısından en iyi tahaffuzhaneydi. (Uludağ, 1938, s. 454). Sıhhi tedbirler konusunda bilgi sahibi önemli bir kişi olan Rus Doktor Mösyö Astamonof Kamaran Tahaffuzhanesi’nin önemini vurgulamış ve mükemmel kurumsallaşmasını “Kamaran Ceziresi karantina beklemek için yapılmış olan gayet mükemmel tertibatı, dezenfeksiyon yapmak için kullanılacak son usulde makineleri ile bahr-ı ahmerde yegane bir mevkii-i sıhhiyedir. Veba ile koleranın Avrupa’ya duhulüne karşı yegâne bir mania-i ciddiye dir.” sözleriyle ifade etmiş buradaki tedbirler sayesinde bulaşıcı hastalıkların Avrupa’ya yayılmayacağını belirtmiştir (Servet-i Fünûn, 31 Teşrinievvel 1318/13 Kasım 1902, s. 73).

Kamaran Adası Tahaffuzhanesi Memurları

Tahaffuzhanelerin kompleks yapılar olması dolayısıyla çalışanlarının çeşitliliği de göze çarpmaktadır. Bu çalışanlar arasında inspektörler, doktorlar, katipler, yazıcılar, mübahhır denilen tebhirhane memurları, ateşçiler, sıhhiye gardiyanları, eczacılar, filikacılar, makinistler gibi daha birçok çalışan sayılabilir (BOA., İ. SH., 3/12, 18 Teşrinievvel 1314/30 Ekim 1898).

Tahaffuzhaneye tayin edilecek olan çalışanlar Sıhhiye Nezareti tarafından belirlenip padişah iradesiyle memuriyetlerine atanmışlardır (BOA., İ. SH.,3/4, 29 Teşrinievvel 1313/11 Aralık 1897). İstanbul’dan gidecek olan çalışanlar hac mevsimi başlamadan genellikle Recep (BOA., İ. SH., 2/27, 1 Teşrinisani 1311/13 Kasım 1895) ayının başlarında ya da Şaban (BOA., İ. SH., 3/43, 14 Teşrinievvel 1317 /27 Ekim 1901) ayı başlarında Kamaran’a gönderilmişlerdir.

Kamaran Tahaffuzhanesi’nin ilk hacı ağırlamaya başladığı 1882 yılındaki memur sayısı 17 kişiden ibarettir (Sarıyıldız, 1996, 56). Bundan sonra çalışan sayısı giderek artmıştır. Özellikle 1894 yılında ve sonraki yıllarda yapılan yenileme çalışmalarıyla tahaffuzhane hem kârgir olarak inşa edilmiş hem de daha fazla insanı ağırlayabilmesi için genişletilmiştir. Böylelikle ihtiyaca binaen istihdam edilen çalışan sayısında da artış olmuştur (BOA., A.} MKT. MHM., 570/17, 21 Kanunievvel 1309/2 Ocak 1894). Tespit edilebilen en fazla çalışan sayısı 1908 yılında 114 kişidir (Sarıyıldız, 1996, s. 56-58).

Çalışanların büyük kısmı merkezden gönderilmiş olsa da yerel halktan da gerektiği durumlarda istihdam yapılmıştır. Ancak 1893 yılında yerel halktan seçilen Arap gardiyanlar tarafından gerçekleştirildiği anlaşılan bir hırsızlık olayının yaşanması 1894 yılından itibaren yerel halktan çalışan istihdamını engellemiştir. Bunun yerine İstihdam edilecek kişilerin Yemen’de bulunan 7. Ordu’dan terhis edilecekler arasından gönderilmesi uygun görülmüştür. Ancak burada terhis edilmiş asker kalmadığından Hudeyde’deki ordudan terhis olanlardan gardiyanlık için yüz kişi seçilmiştir. Bu kişiler istihdam edildikleri süre boyunca aylık 300 kuruş maaş alacaklardır (BOA., İ. SH., 2/13, 29 Teşrinisani 1310/ 11 Aralık 1894). Er dışında istihdam edilecek olan üst rütbelilerden olan teğmenlere askeri tahsisatlarının dışında aylık 400 kuruş, yüzbaşılara aylık 600 kuruş maaş verilecektir (BOA., İ. SH., 2/13, 4 Kanunievvel 1310/16 Aralık 1894). Böyle bir uygulamanın varlığına daha sonraki yıllarda rastlanmamıştır. Gerekli olduğu zaman yerel halktan kişilerin tahaffuzhanede istihdamına devam edilmiştir. (BOA., A.} MKT. MHM., 590/2, 3 Ağustos 1322/16 Ağustos 1906)

¹ Hac dönemini oluşturan aylar Recep, Şaban, Ramazan, Şevval, Zilkade ve Zilhicce’dir.

Tahaffuzhanede istihdam edilen kişilerin çoğunluğunu erkekler oluşturmaktadır. Kadın çalışan sayısı çok azdır. Kadınlar genellikle gardiyanlık, hasta bakıcılık ve pansuman hizmetlerinde görev almışlardır (BOA., İ. SH., 1/13, 10 Kanunisanı 1308/22 Ocak 1893, BOA., İ. SH., 5/34, 25 Haziran 1324/8 Temmuz 1908, BOA., Y. A. RES., 148/39, 18 Temmuz 1323/31 Temmuz 1907). Bunun dışında 1 tane kadın doktor istihdam edildiği belgelerden tespit edilmiştir (BOA., İ. SH., 4/16, 10 Eylül 1319/23 Eylül 1903).

Kamaran tahaffuzhanesi çalışanlarının milliyetlerine bakıldığında genellikle yabancı uyruklu kişiler olduğu görülmektedir. Son yıllara kadar atanan yönetici ve doktorlar da yabancıdır (BOA., İ. SH., 3/34, 5 Teşrinievvel 1316/18 Ekim 1900). Bunun dışında yabancılar kâtiplikte, eczacılıkta, gardiyanlıkta, eczacılıkta, makinistlikte vs. birçok hizmet alanında istihdam edilmişlerdir (BOA., İ. SH., 3/43, 14 Teşrinievvel 1317/27 Ekim 1901)

Sıhhiye hizmetinde çalışanlar dışında Kamaran Adası'na her yıl güvenliği sağlamak için yüksek rütbeli bir subay komutasında 200 asker ve Kızıldeniz'de bulunan Osmanlı Donanması'na ait bir gemi gönderilmiştir (Sarıyıldız, 1996, s. 58). Kamaran'a gönderilen askerler Yemen'de bulunan 7. Ordu'dan temin edilmiştir (BOA., i. SH., 2/36, 18 Teşrinisanı 1312/30 Kasım 1896).

Memurların İkametleri ve Çalışma Alanları

Kamaran Tahaffuzhanesi'nde istihdam edilen çalışanlar için yolculardan ayrı olarak ikamet edebilecekleri yerler inşa edilmiştir. 1882'de kurulan tahaffuzhanede Doktor Duka Efendi'nin raporuna göre doktor ve gardiyanlar için beşer daire yapılmıştır. Ayrıca tahaffuzhanenin Kamaran Köyü'ne yakın deniz sahilinde karantina memurlarının ikametlerine mahsus bir şube vardır. Bu şube 12 kulübeden ibarettir. Bu şubenin mutfakları ve demirden yapılmış demirde bir su haznesi vardır. Bu yapılar üç kapısı olan alçak bir duvarla çevrilidir. Hamamlar ile abdesthaneler sahilden birkaç metre uzakta denizin ortasına kazıklar üzerine inşa edilip bir köprü ile sahile bağlanmıştır (Pazan, 2020, s. 81).

1894 yılında binaların memurlara ayrılmış kısımları şu şekildedir;

- Doktorlar için- 7 ariş²
- Parlatoryo³ için- 4 ariş
- Doktorlar için mutfak- 8 ariş
- Gardiyanlar için kulübe- 38 ariş
- Başgardiyanlar için- 6 ariş
- Etüv makineleri için taştan yapılmış- 2 tebhirhane
- Nezarete mahsus- 2 ariş
- Subaylara mahsus- 1 ariş
- Müstahdemlerin ikameti, doktorlar, memurlar ve kalemlere mahsus kargir 2 bina, başgardiyanlar ile sığınak olarak 9 ve tebhirhane kısımlarını içine alan sığınak- 1 ariş.

Arişlerden meydana gelen bu yapıların şiddetli sıcaklarda içleri nispeten biraz serin olmasının yanı sıra birçok sakıncası da vardı. Çeşitli sinekler, hararet, rutubet ve bölgenin havasından kaynaklı olan toz içeriye kolayca girebilmekteydi (Servet-i Fünûn, 4 Teşrinisanı 1318/17 Kasım

² O mahallin şartlarına göre kamış ve hasırdan yapılmış bir çeşit baraka. Bkz. BOA. A. MKT. MHM., 570/17, 18 Kanunisanı 1309 (30 Ocak 1894).

³ Parlatoryo: Tahaffuzhaneye gelen gemi ve yolcuların kayıt işlemlerinin, sıhhi kontrollerinin yapıldığı ve pratika aldıkları daire. (BOA. A.) MKT. UM., 74/97, 19 Ağustos 1267 (31 Ağustos 1851)). Kamaran parlatoryosu için bkz. Ek-4.

1902, s. 85). Tahaffuzhane yeniden inşa edilirken arışların yerine kargir binalar yapılmıştır. Böylelikle memurların ikamet edecekleri ve çalışacakları yerler daha elverişli hale getirilmiştir (BOA. A.} MKT. MHM., 570/17, 21 Kanunievvel 1309/2 Ocak 1894).

1902 yılına gelindiğinde memurların çalışma alanları ve ikamet yerlerinin çok daha düzenli ve işler hale geldiği görülmektedir. Memurların ikameti için büyük bir bina inşa edilmiştir. Binanın yapıldığı yerden tahaffuzhanenin bütün kısımlarını görmek mümkündür (Servet-i Fünûn, 13 Teşrinisani 1318/26 Kasım 1902, s. 85). Üç kısımdan meydana gelen tahaffuzhanenin birinci kısmında doktorlar ve baş gardiyanlar için bir ikametgh vardır. Sıhhiye memurlarının sıkıntı çekmemesi için her Şey düşünülmüştür. Sıhhiye müfettişi için ayrı bir bina yapıldığı gibi ayrıca tuğla ve demirden iki katlı bir bina daha inşa edilmiştir. Bu binanın alt katında sıhhiye kalem odaları ve eczane vardır. st kat ise memurların ikameti için kullanılmaktadır (Sarıyıldız, Macar, 2017, s. 257). Burada doktorlar için on oda, bir banyo ve binanın  tarafını eviren bir balkon mevcuttur.⁴ Bu binadan biraz uzakta baş gardiyanların ikameti için kk evler yapılmıştır. Ulaşımın ve sratlı bir Şekilde haberleşme sağlanabilmesi için 11 km'lik Őimendifer (tren yolu) inşa edilmiştir (Servet-i Fünûn, 13 Teşrinisani 1318/26 Kasım 1902, s. 85).

Karantina Memurlarının Eğitim ve Tayinleri

Karantina merkezleri sıhhiye memurluğu diğer memuriyetlerden farklı bir konumdadır. Bu memurların bir taraftan tıp ilmine hâkim olmaları gerekirken diğer taraftan idare kuralları, hesap, asayişle ilgilenebilmeleri gerekir. Bu hizmet bir bakıma ayrı bir ilim, ayrı bir sanat olarak teşekkül etmektedir. Gerek doktorlar olsun gerek diğer memur ve hizmetliler olsun mesleği yapacak olan kişilerin bu işi ayrıca renmelerine ihtiyaç vardır. Bir tahaffuzhanede yapılacak olan her türlü tahaffuz ve karantina işlerinin nasıl yapılacağı öyle önemli bir meseledir ki bir sıhhiye memurunun bu işte tecrübe kazanıp ehil bir kişi olması uzun zaman alır. Bundan dolayı sıhhiye memuriyetine girecek olan kişilerin seçilmesi önemli işlerden biri olmuştur (Köşe, 2003, s. 97). 1839'da Kuleli Tahaffuzhanesi'nin açılmasıyla tahaffuzhanelerde çalışacak kişiler burada eğitilmeye başlanmıştır. Kuleli kışlası hem tahaffuzhane hem de sıhhiye memurları için bir idare merkezi hem de sıhhiye memurları yetiştirmek için bir mektep görevini üstlenmiştir. Sıhhiye dairesinde bir eğitim verilmemesine karşılık sıhhi işlerde istihdam edilecek olan memurlar, katipler, gardiyanlar ve diğer çalışanlar burada eğitim almışlardır (Sarıyıldız, 1994, s. 349). Karantinahanelere gönderilecek olan doktorların seçimi ve tayin yetkisi 1840'ta karantina nazırına verilmiştir. Nazır tayin ettiği doktorların isim ve unvanlarını içeren defteri Babiali'ye takdim etmekle yükümlüdür. Ayrıca yine bu tarihte doktorların sınavlarının Tophane-i Amire'de yapılmasına ve maaşlarının da görev yaptıkları yerlerden karşılanmasına karar verilmiştir (Sarıyıldız, 1994, s. 358).

Sıhhiye meclisinin aldığı tedbirlerin uygulanması noktasında sorun yaşanmaması için memurların yapacakları işe hâkim olmaları gerekiyordu. Bu sebeple meclis bu alanda ehliyetli memurlar yetiştirilmesine önem vermiştir. Bu konuda yaptığı birçok araştırma sonrasında 3 Ağustos 1843 yılında alınan kararla tahaffuz işlerinde istihdam edilecek olan yalnız katiplerin değil karantina müdürlerinin de okur-yazar olmasına ve güvenilir kişilerden seçilmesine karar verilmiştir. Gerek katipliğe ve gerek müdürlüğe tayin edilmelerinden önce üç ay gardiyanlık hizmetinde çalıştırılarak tecrübe sahibi olmaları istenmiştir. Fakat büyük tahaffuzhanelerde müdürlük yapacak kişiler gardiyanlıkta istihdam olunamazdı. Bu sebeple onların Sıhhiye Dairesi'nde bir nevi staj yaparak bu tecrübeyi kazanmaları sağlanmıştır. Gerekli ehliyeti kazanamayan ve işi gerektiği gibi renemeyenlerin büyük tahaffuzhanelerde istihdam edilemeyeceği de alınan kararlar arasındadır. Mdrlar ve diğer staj yapacak olan gardiyan ve görevliler haftada iki defa baş direktör gözetiminde toplantı yaparak ondan tahaffuz usulünü renmişlerdir. Bu kişilerin tayin edilmeleri için meclis huzurunda yapılacak olan sınavla ehliyetlerini ispatlamaları gerekmektedir. Sınavda başarılı olanlar kanun ve emirlere uyacaklarına dair bir sözleşme

⁴ Binanın resmi için bkz. Ek-1.

imzalayarak memuriyetlerinin icaplarını yerine getireceklerine dair bir taahhüt vermiş olmaktadır (Köşe, 2003, s. 102). Karantina Nizamnamesi'ne göre kendi lisanında okuma ve yazma bilmeyen hiç kimse tahaffuz hizmetinde istihdam olunamazdı (Düstur, Karantina Nizamnamesi, s. 868).

Sihhiye memurları memuriyet derecesi olarak altı sınıfa ayrılmaktadır (Düstur, "Rüsum-i Sıhhiyenin Tenziliyle....", 1331/1913, s. 446-490).

Tablo 1: Kamaran Tahaffuzhanesi Çalışanlarının Sınıfları

Memuriyet	Sınıfı
Müdür	1
Müdür Muavini	2
Baş katip	3
Mübahür	5
Baş Makinist	2
2. Makinist	3
3. Makinist	6
Makinist Muavinleri	4
Ateşçi	5
Duvarcılar ve Dülgerçiler	4
1. Boyacı Gardiyan	5
2. Boyacı Gardiyan	6
Baş gardiyanlar	4
Gardiyanlar	6
Odacı	6
Baş arışçı	6
Arışçılar	6
Kayıkcılar	6

Kamaran Tahaffuzhanesi Çalışanları ve Görevleri

Karantina merkezlerine, yeteri kadar doktor bulunmadığı için önceleri tahaffuz işleri için doktor olmayan kişilerden müdürler tayin olunmuştur. Zaman içerisinde doktor sayısının artmasıyla birlikte doktor olmayan müdürlerin sayısı da azaltılmaya başlanmıştır (Köşe, 2003, s. 109). Kamaran Tahaffuzhanesi'nde doktor olmayan bir kişi yönetici olarak atanmamıştır. İlk zamanlar "inspektör" denilen doktor yöneticiler daha sonra da direktör unvanıyla Kamaran'a atanmışlardır (BOA., İ. MMS., 109/4678, 6 Kanunisanı 1305/18 Ocak 1890, İ. SH., 3/34, 5 Teşrinievvel 1316/18 Ekim 1900). 1913 ve 1916 yıllarında ise müdür olarak bir doktor tahaffuzhanede yöneticilik yapmıştır (BOA., DH. HMS., 3/9, 10 Nisan 1332/23 Nisan 1916, BEO., 4444/333235, 26 Teşrinisani 1332/9 Aralık 1916).

Yöneticiler

Tablo 2: Kamaran Tahaffuzhanesi Yöneticileri

	Memuriyet	İsim	Tarih	Maaş	Sınıf
1	İnspektör	Doktor Duka Efendi	1882-1887		1
	İnspektör	Doktor Miçi Efendi	1887-1889	5000	1
2	İnspektör	Doktor İstamadyadis Efendi	1890	5000	1
3	İnspektör	Doktor İstiyapoviç Efendi	1891-1892	5000	1
4	İnspektör	Doktor Malezyan Efendi ⁵	1893		1
5	İnspektör	Doktor Vom	1893-1896	5000	1

⁵ 1893 yılında kolera salgını olması sebebiyle hac dönemi başlamadan önce Hudeyde'den Kamaran'a inspektörlük görevini geçici olarak yürütmek için gelmiştir. BOA., İ. SH., 1/13, 4 Kanunisanı 1308 (16 Ocak 1893).

6	İnspektör	Doktor İstiyapoviç	1897	8000	1
7	İnspektör	Doktor Karandiro pulo	1898	5000	1
8	İnspektör	Doktor Eksanta Polidis Efendi	1899-1900	5000	1
9	Direktör	Doktor Luici Efendi	1901-1904	6000	1
10	Direktör	Doktor Delpino Efendi	1905	5000	1
11	Direktör	Doktor Deliniyo Efendi	1906-1907	5000	1
12	Direktör	Doktor Cenap Şahabettin Bey	1908	5000	1
13	Müdür	Ahmet Tefvik Bey	1913- 1916		

Kamaran Tahaffuzhaesi'nin kurucusu ve ilk yöneticisi tahsilini Paris'te yapmış olan Doktor Duka Efendi'dir. Daimî tahaffuzhaneyi kurmak üzere Duka Efendi, 1881 yılında Hindistan'dan gelen hacıların karantina altına alınabilmesi için Kamaran'da geçici bir tahaffuzhane kurulması için görevlendirilmiştir. Geçici tahaffuzhanenin kurulması ve işe yaramasının ardından 1882 yılında burada daimî bir tahaffuzhane kurmak için görevlendirilmiştir. Bu yılın haziran ayında gerekli olan inşaat malzemeleriyle birlikte İstanbul'dan Kamaran Adası'na gitmiştir. Daha inşaat tam anlamıyla bitmeden tahaffuzhaneye yolcu kabul edilmeye başlanmıştır. Doktor Duka bir yandan inşaatla bir yandan da gelen yolcuların karantina işlemleriyle uğraşmak zorunda kalmıştır. Devam eden inşaat faaliyetleri nihayet 1885 yılında tamamlanmıştır (Pazan, 2020, s. 80-81).

Duka Efendi'nin beş yıllık inspektörlük hizmetinden sonra 1887 de Doktor Miçi Efendi bu hizmete atanmıştır. Miçi Efendi 5 sene kadar Kamaran'da doktorluk yaptıktan sonra bu göreve getirilmiştir (BOA., İ. DH., 1072/84075, 3 Şubat 1303/15 Şubat 1888).

1890 yılında Kamaran inspektörlüğüne Doktor İstimadyadis Efendi tayin edilmiştir. İzmir Karantinası doktoru olan İstimadyadis Efendi bu hizmete atanmadan önce Cidde ve Hudeyde'de bulunan karantina merkezlerinde de 5-6 yıl kadar inspektörlük yapmıştır (BOA., İ.MMS., 109/4678, 6 Kanunisani 1305/18 Ocak 1890).

İstiyapoviç Efendi 1891 yılında üç yıllığına tahaffuzhaneye tayin edilmiştir (BOA., İ. DH., 1211/94808, 8 Kanunisani 1306/20 Ocak 1891). Fakat iki yıl burada görev yaptıktan sonra Sıhhiye Meclisi Fransızca katipliğine atanmıştır. İnspektör tahaffuzhane çalışanlarıyla sorun yaşamıştır. Hakkında Osmanlı bayrağını küçümsediği, çalışanlarla bu konuda tartışmaya girdiği ve Müslüman çalışanlara hakaret ettiği ile ilgili şikâyet vardır. Atandığı Fransızca katipliği görevini hak etmediği bu şikâyetle birlikte dile getirilmiştir (BOA., Y. MTV., 77/144, 28 Nisan 1309/10 Mayıs 1893). Şikâyet dikkate alınmamıştır. Zira 1897 yılında Doktor İstiyapoviç Fransızca katipliğinden tekrar Kamaran Tahaffuzhanesi inspektörlüğü görevine getirilmiştir. Yönetim tecrübesine güvenilen İstiyapoviç, tahaffuzhanenin yenileme çalışmalarının bitmek üzere olması ve buranın yeniden bir düzene ihtiyacı olmasından dolayı doktor inspektör olarak gönderilmiştir (BOA., İ. SH., 3/4, 25 Teşrinievvel 1313/7 Aralık 1897). Bundan önce ise 1893 yılında Hindistan'da ortaya çıkan kolera salgını dolayısıyla hac dönemi dışında açık olan tahaffuzhanede geçici olarak Malezyan Efendi inspektör olarak çalışmıştır. Hac döneminin başlamasıyla birlikte Cidde karantinası inspektörü Doktor Vom buraya tayin edilmiştir. Vom burada üç yıl çalışmıştır (BOA., İ. SH., 1/13, 4 Kanunisani 1308/16 Ocak 1893).

1898 yılında inspektörlük hizmetine atanan Doktor Karandiro Pulu bir önceki sene Kamaran'da inspektör muavinliği yapmıştır (BOA., İ. SH., 3/12, 18 Teşrinievvel 1314/30 Ekim 1898). Ertesi yıl da Cidde Karantina Merkezi'nde inspektörlük yapmış olan Eksanta Polidis bu görevi yürütmüştür. (BOA., Y. A. RES., 103/93, 13 Teşrinievvel 1315/25 Ekim 1899). Doktor Polidis 1900 yılında atanırken unvanı "direktör" olarak değişmiştir (BOA., İ. SH., 3/34, 5 Teşrinievvel 1316/18 Ekim 1900). Doktorun bir de hizmetleri karşılığında aldığı Osmani Nişanı vardır.

1901 yılına mahsus olarak tahaffuzhaneye yönetici olarak atanın Doktor Luici Efendi sonraki üç yıl da buraya gönderilmiştir. Kamaran'a gelen diğer yöneticilerden farklı olarak kendisine

“tahsisat-ı manzume” adıyla ek olarak bir ödeme yapılmıştır. Böylelikle diğerleri genellikle 5000 kuruş maaş alırken Luici Efendi 6000 kuruş maaş almıştır. O, Luici Kamaran’da 4 yıl üst üste yöneticilik yapan tek kişidir (BOA., DH. MKT., 2562/76, 5 Teşrinisani 1317 (18 Kasım 1901), İ. SH., 4/4, 1 Eylül 1318 (14 Eylül 1902), İ. SH., 4/16, 10 Eylül 1319 (23 Eylül 1903), İ. SH., 4/34, 15 Eylül 1320 (28 Eylül 1904)). Bundan sonra 1905 yılında atanan Doktor Delpino ve 1906-1907 yıllarında burada yöneticilik yapan Doktor Deliniyo Efendi de bu unvanla tayine dilmışlardır (BOA., İ. SH., 4/42, 3 Ağustos 1321 (16 Ağustos 1905)).

1908 yılında atanan direktör Doktor Cenab Şahabbettin Bey Kamaran Tahaffuzhanesi’nin ilk Türk yöneticisidir (BOA., İ. SH., 5/34, 25 Haziran 1324/8 Temmuz 1908). 1889 yılında Mektebi Tıbbiye-i Şahane’den mezun olan Cenab Bey, aynı yıl padişah iradesiyle ihtisas yapmak üzere Paris’e gitmiştir (BOA., HR. SFR. 4, 448/49, 19 Eylül 1305/1 Ekim 1889). Yaklaşık üç buçuk sene kadar burada tahsil hayatına devam etmiştir (BOA., HR. SFR. 4, 448/61, 11 Mart 1309/23 Mart 1893). Paris’ten döndükten sonra gitmeden önce görev yaptığı Haydar Paşa Hastanesi’nde çalışmıştır (BOA., BEO, 445/33336, 17 Temmuz 1310/29 Temmuz 1894). Cenab Şahabbettin, 1897 ve 1898 yıllarında Haydar Paşa Hastanesi doktorluğunu yaparken aynı zamanda hac dönemlerinde geçici olarak Kamaran’da doktorluk hizmetinde bulunmuştur (BOA., İ. SH., 3/4, 25 Teşrinievvel 1313 (7 Aralık 1897), İ. SH., 3/12, 18 Teşrinievvel 1314/30 Ekim 1898). Sonrasında Cidde’de inspektörlük de yapmıştır. Burada kazandığı tecrübeden sonra Kamaran Tahaffuzhanesi’ne direktör olarak tayin edilmiştir (BOA., İ. SH., 5/34, 25 Haziran 1324/8 Temmuz 1908).

1908’den sonra 1915 yılına kadar Kamaran Tahaffuzhanesi’nde yöneticilik yapan kişi belirlenememiştir. Ulaşılabilen tek bilgi 1914 yılında Müslüman bir inspektörün burada görev yaptığıdır (BOA., HR. İD., 1514/46, 5 Temmuz 1330/18 Temmuz 1914). 1915-1917 yıllarında yine Türk bir doktor olan Ahmet Tefik Bey tahaffuzhanede müdürlük yapmıştır. Diğer yöneticilerden farklı olarak Ahmet Bey’in unvanı müdür’dür (BOA., DH. ŞFR., 478/64, 20 Haziran 1331/3 Temmuz 1915). Bu müdür 1898 yılında yine bu tahaffuzhane de doktorluk yapmıştır (BOA., İ. SH., 3/12, 18 Teşrinievvel 1314/30 Ekim 1898).

Yöneticilerin Görevleri;

Kamaran Adası’na karantina sürelerini geçirmek için yalnızca hacılar değil Hint Denizi tarafından gelecek her türlü ticari sandal, gemi ve yolcu da Kamaran’a uğramak zorundaydı. Gelen gemilerin ve yolcuların karantina işlerinin yürütülmesini de tahaffuzhane yöneticisi sağlamıştır (BOA., A. } MKT. MHM., 570/17, 21 Kanunievvel 1309/2 Ocak 1894). Yöneticiler doktorlardan tayin edildiği için bu kişiler hem sağlık hizmetleriyle ilgilenmiş hem de müdürlük yapmışlardır.

Karantinahaneye tayin olunan müdür gerekli olan hizmetin layıkıyla yerine getirilmesinden ve kanunnamelere uygun şekilde yapılmasından sorumludur. Ayrıca karantina usulüne karşı çıkanları engellemek ve gerekli tedbirleri almak zorundadır (Karantina Layihası, 1254/1838, s. 25-26).

Karantina müdürleri her ay maiyetlerinde bulunan memurların maaşlarını da ödemişlerdir. Maaşları ödemediği zaman ödendiğine dair imzalı bir belge alarak bunları nezarete gönderirdi (Düstur-Karantina Nizamnamesi, 1266/1849, s. 878).

Karantina müdürleri bulaşık mahallerden gelenlerin karantinaya tabi olacak eşyasının cinsine göre rüsumat alınacağı için tahaffuzhaneye çıkarılan eşyaların şu özelliklerini kaydetmeleri gerekirdi; Eşyaların tathiri (temizleme işlemi) zor mu kolay mı, kaç denk ve balya, hangi gemi ile gelmiştir, kaptan ve geminin ismi, nereden gelip nereye gittikleri, miktarı. Bu kayıtları her ay karantina müdürleri düzenlenecek olan deftere tek tek yazacaklardır. Rüsumatın tahsili sırasında herhangi bir yolsuzluğa izin vermeyecek ve böyle bir durum olduğunda nezarete bildireceklerdir. Müdürün yaptığı herhangi bir yolsuzluk da diğer memurlar tarafından bildirilmelidir (BOA., C. SH., 7/331, H. 15-01-1267/20 Kasım 1850).

Toplanan sıhhiye rüsumatları ve bütün harcamalar müdürlerin denetiminde olacaktır. Bunların yazıldığı defterler her ay imzalanarak hasılatıyla birlikte defterdarlara ve mal müdürlerine teslim edilecektir. Bunun karşılığında alınan makbuz ile hasılatın bir kısmı meclis-i tahaffuza gönderilecektir. Karantina müdürleri karantina ve tathir⁶ işlemleri tamamlanmayan gemilere kaptanların isteği üzerine kanuna aykırı olarak patenta⁷ veremezler ve eksik rüsumat alamazlardı. Memuriyetlerinin gerektirdiği görevleri yerine getirmeyip kanuna aykırı davranıp hasılat defterini göndermeyenler cezalandırılacaklardır. Ayrıca Eksik rüsumat almak ve zimmete para geçirmek de ceza gerektiren durumlardandır. Bu cezalar suçu işleyen memura itiraf ettirildikten sonra maaşlarının ödemesi geciktirilerek ifa edilecektir. Hüsnü hizmet edenler ise mükafatlandırılacaktır (Düstur-Karantina Nizamnamesi, 1266/1849, s. 887).

Doktorlar

1861 yılında yapılan düzenleme ile Mekteb-i Tıbbiye-i Şahane'den veya yabancı tıp okullarından bir diploması olmayan kişiler imparatorluk dahilinde doktorluk yapamazlardı (Yıldırım, 1985, s. 1321).

Karantina merkezlerinde çalışacak olan doktorlar ve sorumlu kişiler doğrudan doğruya hükümet tarafından resmen tayin edilmiş ve görevlendirilmiştir. Doktorların ve sorumlu memurların bazı engeller ve sıhhi işler dolayısıyla vazifelerine gücü yetmediği durumlarda mahalli idarelerce de doktor tayin edilebilirdi (Düstur- Emraz-ı Sariye....., 1266/1849, s. 598).

Taşrada bulunan karantinalarda müdürlerin Müslüman olması zorunluğuna karşın doktorlar için böyle bir durum söz konusu değildir. Devletin sağlık kadrolarındaki görevliler karantina usulüne hâkim değillerdi. Bu sebeple genellikle Avrupa'dan getirilen doktorlar bu iş için görevlendirilmiştir. Zaman içerisinde Türk doktorları da bu konularda deneyim kazanmışlar karantina merkezlerine tayin edilmişlerdir (Yıldırım, 2014, s. 73). Gerek Avrupa'da eğitim görmüş gerek Osmanlı'da tıp eğitimi almış doktorlar karantina hizmetlerini yürütmek için adaya tayin edilmişlerdir. Örneğin tahaffuzhanede yöneticilik yapan Doktor Cenab Şahabbettin Bey Askeri Tıbbiye'den mezun olduktan sonra Avrupa'da da eğitim almıştır (Tarakçı, 2014, s. 1). Ayrıca tahaffuzhanenin önemine binaen buraya tayin edilen doktorların daha önce karantina mahallerinde çalışmış olmalarına ve tecrübe sahibi olmalarına dikkat edilmiştir. Doktorlar Cidde, Hudeyde, İzmir karantinahanelerinden buraya tayin edildikleri gibi İstanbul'daki Haydar Paşa Hastanesi'nden ve Gülhane Hastanesi'nden Kamaran'a geçici veya daimî hizmet için gelmişlerdir (BOA., Y. A. RES., 103/93, 13 Teşrinievvel 1315/25 Ekim 1899, BEO., 3169/237629, 1 Eylül 1323/14 Eylül 1907).

Doktorların genellikle yabancı ve Hristiyan olması sorun yaratmıştır. Hac vazifesini yerine getirmek için gelen insanların olduğu bir merkezde Hristiyan olan kişilerin çalışması şikâyet konusu olmuştur. Özellikle Hint hacılar bu durumdan rahatsız olmuşlardır. Hristiyan doktor ve çalışanların içki içmesi Müslüman olan kişilere kötü davranışlarda bulunması hoş karşılanmamıştır. Ayrıca hacılara yapılan temizlik işlemleri sırasında Hristiyan doktor ve çalışanlar İslami gereklilikleri bilmedikleri için dini hassasiyete aykırı davranmışlardır. Çözüm yolu olarak Müslüman bir doktorun bu işte istihdam edilmesinin daha uygun olacağı vurgulanmıştır. Şikâyetlerin yerinde olduğu yapılan tahkikat sonucunda ortaya çıkmıştır. Bu sebeple buraya Müslüman doktor ve çalışan gönderilmesi konusunda daha hassas davranılacağı belirtilmiştir (BOA., DH. KMS., 2/28, 27 Ağustos 1329/9 Eylül 1913, 16 Teşrinievvel 1329/29 Ekim 1913). Bundan bir yıl sonra Bombay (Mumbai) baş şehbenderliğinden Hariciye Nezareti'ne gönderilen telgraf ile özellikle Hint hacıların sıhhi muayene ve temizlik işlemleri sırasında Müslüman veya Hindu doktorun bulunması daha uygun olacağı belirtilerek zaruri olmadıkça Hristiyan doktorun bu işi yapmamasını rica etmişlerdir. Ayrıca kadın hacılar için de kadın bir

⁶ Tathir: Temizlemek, paklamak.

⁷ Patenta: Yabancı limandan gelen gemilere, kıyı sağlık dairesi tarafından karantina muayenesinden sonra verilen kıyıya çıkma belgesi.

doktor bulundurulması istenmiştir (BOA., HR. İD. 1514/45, 16 Haziran 1914). Hariciye Nezareti'nden Bombay baş şehbenderliğine cevaben; Kamaran'da gerekli tedbirlerin alındığı, burada Müslüman doktorların çalıştığı ve bir kadın doktorun da Hindistan'dan gelmek üzere olduğu bildirilmiştir (BOA., HR. İD., 1514/46, 5 Temmuz 1330/18 Temmuz 1914).

1914 yılında istihdam edilen kadın Hint doktor dışında 1903'ten 1908 yılına kadar bir kadın doktor daha tahaffuzhanede çalışmıştır. Doktor Misis Çeyz 6 yıl sadece hac dönemlerinde 4 ya da 6 aylığına burada istihdam edilmiştir. Bu kadın doktor diğer doktorlar gibi 3000 kuruş maaş ve 12000 kuruş harcırah almıştır (BOA., İ. SH., 4/16, 10 Eylül 1319/23 Eylül 1903, İ. SH., 4/34, 15 Eylül 1320/28 Eylül 1904, İ. SH., 4/42, 30 Temmuz 1321/12 Ağustos 1905, A.} MKT. MHM., 590/2, 3 Ağustos 1322/16 Ağustos 1906, Y. A. RES., 148/39, 18 Temmuz 1323/31 Temmuz 1907, İ. SH., 5/34, 25 Haziran 1324/8 Temmuz 1908).

Kamaran Tahaffuzhanesi'nde doktorlar çeşitli alanlarda görev almışlardır. Harici hizmet doktorluğu, dahili hizmet doktorluğu, bakteriyoloji tetkiki için doktor, tebhir (tütsüleme, etüv makinesinden geçirme) işleri için doktor, hastane doktorluğu bu alanlar arasında sayılabilir (BOA., Y. A. RES., 103/93, 13 Teşrinievvel 1315/25 Ekim 1899, İ. SH., 3/43, 14 Teşrinievvel 1317/27 Ekim 1901, İ. SH., 2/27, 15 Teşrinisani 1311/27 Kasım 1895, İ. SH., 4/34, 15 Eylül 1320/28 Eylül 1904).

Doktorların Görevleri;

Doktorlar bulaşıcı hastalık olan yerlerde sıhhiye binalarının nereye yapılacağını, binaların şeklini, bu binaların nasıl inşa edileceğini, boyutlarını ve dairelerin hangi bölümlerden oluşacağını belirlerlerdi (Karantina Layihası, 1254/1838, 17-18). Kamaran'da yapılan yenileme çalışmalarında sonra 1897 yılında bu işin yapılması için Sıhhiye Nezareti'nde Fransızca katipliği görevinde bulunan Doktor İstiyapoviç görevlendirilmiştir. Tahaffuzhane yöneticiliğiyle birlikte onun bu görevden alacağı maaş da diğer yöneticilerden daha fazladır. Diğer yöneticiler genellikle 6000 kuruş maaş alırken İstiyapoviç 8000 kuruş maaş almıştır (BOA., İ. SH., 3/4, 25 Teşrinievvel 1313/7 Aralık 1897).

Doktorların karantina merkezlerinde yapmakla yükümlü olduğu işler Karantina Nizamnamesi'nde şöyle sıralanmıştır (Düstur- Karantina Nizamnamesi, 1266/1849, s. 839-871);

Tahaffuzhanede çalışacak doktorların Sıhhiye Nezareti tarafından belirlenmiş olan tahaffuz usulünün kurallarına uymaları gerekirdi. Fakat karantina hizmetinde bulunan doktor her ne kadar kanunen belirlenmiş usulleri uygulamakla yükümlü ise de gerektiği takdirde karantina memuruyla birlikte yeni tedbirler alınması konusunda kendisine yetki verilmiştir. Ayrıca karantina doktorları yine gerekli olursa tayin edildiği yerde duruma göre sıhhi tedbirler uygulamama hakkına sahiptir. Tedbirlerin uygulanmadığı durumlarda ve değişikliğe gittiği takdirde bunun sorumluluğunu da üstlenmiş olacaktırlar.

Doktorlar görevli oldukları mahallerde insanların sağlığının korunması için çaba sarf edeceklerdir. Çalıştıkları mahallerde salgın bir hastalık ortaya çıkması durumunda bu hastalığın yok edilmesi için ellerinden gelen gayreti göstereceklerdir.

Sağlık tedbirlerine aykırı davranan kişiler hakkında hakimlere başvurarak şikâyet etme hakkına da sahiplerdir.

Fakir ve nasipsiz olanların iyileşmesini kolaylaştırıp ve ücretsiz olarak tedavi edeceklerdir.

Doktorlar işittikleri şeylere göre hastalığa karar veremezler. Mutlaka hastaları kendileri muayene ederek teşhis koyacaklardır.

Doktorların hastalık şüphesi olan kişilerin odalarına girmeleri yasaktır. Muayenelerini yaparken mümkün olduğunca uzak durup muayeneyi iki üç adım öteden yapacaklardır. Muayene sırasında

hastanın vücudunun her tarafını kontrol edecek ve özellikle kasık ve koltuk altlarını dikkatlice inceleyeceklerdir.

Şüpheli ve bulaşık kabul edilen gemilere karantina doktorunun çıkması kesinlikle yasaktır. Bu gibi bir durum olduğunda doktor hastayı geminin filikasına indirtip mümkün olduğunca uzaktan muayene ettikten sonra eğer gerekli görürse tahaffuzhaneye çıkartabileceklerdir. Görevde olduğu mahalde ölen kişilerden doktorlar haberdar edilmek zorundadır. Doktor ölen kişi hakkında düzenlenmiş olan belgeyi kontrol edecektir. Ölüm sebebi hakkında yeterince bilgi olmadığı durumda karantina memuruyla beraber ölüm sebebinin belirlenmesi için ölüyü defnedilmeden önce tekrar muayene edeceklerdir. Ölen kişi kadın olduğu durumlarda bu işin kadın bir görevli ile yapması uygundur.

Tahaffuz memuru ve doktoru çalıştıkları tahaffuzhanelerde karantinasını tamamlamış yolcuya bir temiz tezkiresi verecekler ve bu tezkirede ikisinin de imzası bulunacaktır. Bu tezkirede yolcunun hangi mahalden geldiği, tahaffuzhaneye giriş tarihi, burada kaç gün kaldığı ve pratika aldıkları gün yer alacaktır. Ayrıca tahaffuzhanenin bulunduğu mahallin sıhhi durumunu da eklenecektir.

Doktorların hastalığa yakalanmış kişileri her gün kontrol etmesi gereklidir.

Karantina memuru ve doktoru hastalıktan ölen kişilerin bu kişiler için özel yapılmış olan 6 kadem derinlikteki mezarlara defnedilmesini sağlayacaktır.

Eğer doktor bir hastalığa yakalanırsa karantina tedbirlerini kendileri içinde uygulamak zorundadır. Sonrasında vakit kaybetmeden bu durumu karantina memuruna ve nezarete bildirecektir.

Karantina doktoru yolcuları ve gemi tayfalarını tahaffuz mevkiine ulaştıkları gün ve pratika almadan bir gün önce muayene edecektir.

Doktorlar buldukları mahallerde ölenlerin kişisel bilgilerini, ölüm sebeplerini ve çalışma bölgesinin genel sağlık durumunu içeren rapor hazırlayarak merkeze göndereceklerdir.

Salgın bir hastalık görüldüğü zaman bununla ilgili ayrıntılı bir raporlar hazırlayacaklardır.

İnsanların menfaati ve faydasını sağlayacak aşı, yiyecek, içecek cinsinden olan malları kontrol ederek sağlığa zarar veren bütün nesnelere buldukları mahalden uzaklaştıracaklardır.

Halka doğru yolu gösterip, iyi davranmak, körü körüne bağlandıkları şeyler konusunda aydınlatmak sorumlulukları dahilinde olacaktır.

Doktorların birer defteri olup buna gerek uyguladıkları tahaffuz usullerini gerek ve mahalde bulunan bütün memurlar hakkındaki kayıtların hepsini yazacaklardır.

Bir doktor görevinden alındığı veya başka bir yere tayin edildiği zaman elinde bulunan bütün kayıtları sonrasında atanan kişiye teslim etmesi gereklidir. Bu kayıtlar iki şahit huzurunda bir belge imzalanarak devir teslim yapılacaktır.

Sıhhiye memurları ile doktorlar yolculara verilen temiz tezkireleri ve gemilere verilen bulaşık hastalık taşımadıklarına dair izin belgelerini (patenta) buldukları mahallin ve çevresinin sıhhi şartlarını da ekleyerek mühürleyeceklerdir.

Doktorlar her ne sebeple olursa olsun nezaret tarafından izin verilmedikçe yerlerinden ayrılamazlar. Ayrıldıkları zamanlarda da yerlerine vekaleten bakan birini bırakacaklardır.

Herhangi bir hastalıktan vefat eden kişi doktor tarafından kontrol edilmedikçe defnedilemez.

Kolera ve veba hastalıklarından vefat edenlerin gasledilmesi, kefenlenmesi ve gömülmesi doktorun gözetimi altında yapılacaktır. Diğer bulaşıcı hastalıklardan ölen kişilerin defin

işlemlerinde ise doktorun bulunması zorunlu değildir. Defin işlemini yapacak olan görevlilere bu işin nasıl yapılacağını anlatması yeterlidir (Düster- Emraz-ı Sariye....., 1332/1914, s. 599).

Hastalığı tespit eden doktor hastayı muayene ve tedavi ederken bulaşmasını ve yayılmasını önlemek için tecrit önlemlerini almakla yükümlüdür. Hastalığın ortaya çıkış sebeplerini, yayılmış ise ne kadar yaygın olduğu, nasıl tedbirler alınması gerektiği hakkında bir tahkikat yapması gerekir. Tathiratin uygulanmasıyla hastalığın yayılmasını önlemeli ve ortadan kalmasını sağlamalıdır. Hastalığın ortaya çıkış ve teşhis edildiği tarihiyle birlikte, tedbirlerin uygulanmasında görevlendirilecek kişiler hakkında bilgilerin yer aldığı bir ihbarname ile sıhhiye dairesine, bağlı bulunan mülkiye memurluklarına ve belediyesine hemen bilgi verilmelidir (Düster- İlel-i Sariyeye Karşı....., 1324/1906, s. 602).

Hüccac ile yolcular Kamarana çıktıkları zaman elbise ve kirli çamaşırları etüv marifetiyle tebhir ettirilinceye kadar bir duş vasıtasıyla veya deniz hamamına girmek suretiyle yıkanacaklardır. Ayrıca tahaffuzhane dairelerine yerleştikten sonra sandık ve sepetlerindeki bütün eşyayı iplere asarak bir gün boyunca havalandıracaklardır. Yolcuların bulunduğu yerdeki doktor bu işlemlerin takibinden sorumludur. Bizzat kendi gözüyle bu işlemlerin yapıldığını takip etmek zorundadır. Yolcuları bu konularda bilgilendirip denetimini de yapmalıdır (BOA., Y. A. RES., 103/93, 24 Ağustos 1315/5 Eylül 1899).

Gardiyanlar

Kamaran Adası Tahaffuzhanesi'nde görevli olan sıhhiye gardiyanları pek çok alanda vazifelenmişlerdir. Burada çalışan gardiyanların çeşitlerini ve görev alanlarını şöyle sıralayabiliriz (BOA., İ. SH., 4/34, 15 Eylül 1320/28 Eylül 1904, İ. SH., 4/16, 10 Eylül 1319/23 Eylül 1903, İ.SH., 3/12, 18 Teşrinievvel 1314/30 Ekim 1898); baş gardiyan, arişçi gardiyan, bekçi gardiyan, boyacı gardiyan, ambar gardiyanı, eczane ve ameliyathaneye memur gardiyan, laboratuvar gardiyanı, odacı gardiyan. Gardiyanlar tahaffuzhanede en çok istihdam edilen çalışan grubudur. Zaman zaman sayılarının 65'i de geçtiği bilinmektedir. (BOA., A.} MKT. MHM., 590/2, 3 Ağustos 1322/16 Ağustos 1906).

Gardiyanların alacakları maaşlar yaptıkları işe göre maaş almışlardır. Baş gardiyanların maaşı 1000 ila 750 kuruş iken diğer gardiyanların maaşları 500 kuruş ile 150 kuruş arasında değişmektedir (BOA., Y. A. RES., 57/18, 17 Kanunievvel 1307/29 Aralık 1891, A.} MKT. MHM., 590/2, 3 Ağustos 1322/16 Ağustos 1906).

Gemide görev alacak gardiyana tahsis olunan yevmiye 10 kuruştur. Bu yevmiye dışında gardiyanlara bir de yiyecek tahsis edilmiştir. Bu masraflar gemi kaptanı tarafından karşılanmıştır (Düster- Karantina Nizamnamesi, 1266/1849, s. 878).

Tahaffuzhaneye gelen yolcular odalarına tayin olunan her gardiyan için alınacak harç miktarı 10 kuruş olarak belirlenmiştir (Sarıyıldız, 1994, s. 375). Bunun dışında yolcular gardiyanlara yiyecek de vermişlerdir (Düster- Karantina Nizamnamesi, 1266/1849, s. 843). Yolcuların gemiden tahaffuzhaneye taşınmasına nezaret edecek olan gardiyana ve kullanacağı kayığa ödenecek harç miktarı ise 15 kuruştur (Düster- Karantina Nizamnamesi, 1266/1849, s. 878).

Tahaffuzhaneye gelen yolcular arasında fakir olanlar varsa onlardan gardiyan yevmiyesi ve oda kirası alınmamıştır. Onların karantina sürelerini geçirdikleri günlerin masrafları devlet tarafından karşılanmıştır. Fakat suiistimallerin olmaması için öncelikle bu kişiler hakkında bilgi toplayıp gerçekten fakir olup olmadığının gardiyanlar tarafından araştırılması gerekirdi.

Tahaffuzhaneden ayrılacak olan yolcuların ve eşyanın temizliği ile görevlendirilecek gardiyanların hastalık taşıyıp taşımadıkları doktor tarafından kontrol edilmesi gerekirdi. Gardiyanlar yapılacak olan kontrolden sonra kendilerine yazılı olarak verilen ruhsat sonrasında iş başı yapabilmişlerdir (Düster- Karantina Nizamnamesi, 1266/1849, s. 841).

1852 yılında yapılan düzenleme ile gardiyanların giydiği üniformaların kollarına ve yakalarına sarı şeritler dikilmesine karar verilmiştir. Böylece gardiyanlarına kendilerine özel bir kıyafetleri olmuştur (Ayar, 2005, s. 294).

Gardiyanların görevleri (Düster- Karantina Nizamnamesi, 1266/1849, s. 847-885);

Gardiyan bir yolcuya refakat edeceği veya bir gemide görevlendirildiği zaman uyulması gereken kuralları yolculara anlatması gerekir. Yolcular arasında bir hastalık görüldüğü zaman da bunu hemen görevli memura bildirmesi konusunda yolcuları bilgilendireceklerdir.

Bir gardiyan nezaret edeceği yolcu sayısı en fazla 5'tir.

Gardiyanların nezaret ettikleri yolcuları gözlerinin önünden ayırması yasaktır.

Ayrıca gardiyanların yolcularla dama, tavla vs. oyunları oynamaları yasaktır.

Yolculardan bahşiş gibi herhangi bir para almaları da yasaktır.

Yolculara kötü davranmak, hakaret etmek ve kavga etmek yasaktır. Eğer yolcu bir sorun çıkarırsa baş edilemeyen durumlar baş gardiyana haber vermeleri gereklidir.

Gardiyanların karantina çıkaracak yolcuların odalarında kalması yasaktır.

Gardiyanlar yolcuların gemilerden tahaffuzhaneye çıkmasına nezaret etmek,

Odalarına yerleşen yolcuları saymak ve kaç kişi olduklarını belirlemek,

Yolcularda bulunan silahları toplamak ve sorumlu kişiye teslim etmek,

Kayıt işlemleri için gelen kâtime sorumluluğunda olan yolcuların kayıt işlemlerini yaptırmak,

Doktorun yapacağı sağlık kontrollerine yardımcı olmak,

Odalarına yerleşen yolcuların yanlarında bulunan sandık, sepet, hurç vs. kapalı olan her türlü denklere açtırmak ve bütün eşyaların iplere serilmesini sağlamak,

Yolcularda bulunan mektup ve benzeri başka kağıtlarla para keselerini alıp tütsüye götürerek bunu baş gardiyana bildirmek,

Gemi kaptanından aldığı patentaları, yolcuların temiz tezkirelerini ve eşyaların kayıtlı olduğu belgeleri alıp tütsüye götürmek,

Akşam olduğunda herkesin odasında olduğunu kontrol etmek ve yolcuların tam olduğu durumda kapılarını kapatmak,

Yolcular yemekhaneye giderken onlara eşlik etmek ve eğer yemekhanede başka yolcular varsa kendi refakatindeki yolcuları götürmemek,

Yolcuların gardiyanlar olmadan bir yere gitmeleri yasak olduğu için yolculardan herhangi biri bir yere gitmek istediğinde ona eşlik etmek,

Yolculardan biri en ufak bir sağlık sorunu yaşarsa bunu vakit ne olursa olsun doktora hemen bildirmek ve doktora haber vermeye giderken yolcunun kapısını kapalı tutmak

Yolcular kendi aralarında kavga ederlerse hemen sorumlu kişilere haber vermek.

Tahaffuzhanedeki odaların kapıları önünde rastladıkları her türlü bez parçasını el sürmeden bir maşa ile toplayıp yakmak,

Odalarda yolculardan arta kalan şeyleri toplayıp yakmak ve yolcuların tahaffuzhanenin herhangi bir yerine çöp atmalarını engellemek,

Bulaşıcı hastalığa yakalanmış olan hastanın odasının önünde nöbet tutmak, herhangi biriyle temasını ve eşyalarının dışarı çıkmasını engellemek,

Tahaffuzhaneye gelen gemilerin kapatanlarına “sarı bandıra”⁸ çekmesi konusunda uyarıda bulunmak,

Gemilere iki gardiyan memur edilirdi. Eğer kaptan filika ile su veya kumanya almak için karaya çıkmak isterse kaptana eşlik etmek, kaptanın herhangi biriyle temas etmesini engellemek, Kazara biriyle temas etmesi halinde bu durumu yetkili kişilere bildirmek. Ayrıca filikaya da sarı bandıra asmak,

İskeleye yanaşan geminin halatlarının katranlı olup olmadığını kontrol etmek,

Eğer katranlı değilse etrafında herhangi bir bez parçası, kâğıt vs. bulursa onları yakmak,

Gemideki yolcular indikten sonra geride kalan tayfa ve yolcu sayısını tespit ederek her zaman bu konu hakkında bilgi sahibi olmak. Doktor gemiyi kontrole geldiği zaman kendisine yolsu sayısını bildirmek,

Gardiyanlar yolcularını ve yüklerini boşalttıktan sonra geminin her tarafını gözden geçirerek yolcu kalıp kalmadığını kontrol etmek. Bu kontrol sırasında rastladığı kâğıt, mektup, para torbası vs. gibi şeyleri memura bildirdikten sonra tütsüye götürmek. Kontroller sonrasında kaptana gemiyi iskeleden uzak münasip bir yere demirlemesini söylemek,

Gemide kalan kişiler arasında ufacık sağlık sorunu olduğunda durumu hemen görevli memura haber vermek,

Gemide bulunan eşyaların arasında kedi köpek gibi hayvanlar varsa onların çıkmasına izin vermeyerek gemide bağlı olduklarından emin olmak. Her akşam iskelenin temizliğini yaptıktan sonra gemilerin iskeleden ayrılmasını sağlamak,

Gemi iskeleden açıldıktan sonra geride kalan kaptan, tayfa ve yolcuların bütün eşyalarını güvertede iplere astırmak ve havalanmalarını sağlamak. Havanın yağışlı ve kapalı olduğu zamanlarda geminin ambar kısmında bu işlemin yapılmak. Son olarak da gemiyi güzelce süpürülmesini sağlamak,

Tathir memuru ve doktorların öğrettiği şekilde geminin dezenfeksiyonunu yapmak. Kaptanın bu işe engel olduğu bir durum olursa bunu yetkililere bildirmek,

Geceleri gemiden birinin ayrılmamasına dikkat etmek. Gemiden kayıkla gizlice birinin ayrılmasını kontrol etmek için sabaha kadar güvertede nöbet tutmak. Gardiyanın uyuyup uyumadığını ise iskeleden birinin kayıkla gidip seslenerek kontrol etmesi gerekirdi. Eğer nöbetçi gardiyan uyumuşsa uyarılırdı.

Yolcularla birlikte kedi, koyun, kuş ve köpek gibi hayvanların ortalıkta dolaşması yasak olduğu için onların muhafazasına özen göstermek ve kapalı kaldıklarından emin olmak,

Tebhırhane Memurları (Mübahhır)

Bulaşıcı hastalıklardan herhangi birine yakalanmış olan kişilerin eşyalarının ve kıyafetlerinin basınçlı buharla ve yine bu hastaların temas etmiş olduğu bütün mekanların kimyasal maddelerle dezenfeksiyon işlemlerini yapan müesseselere tebhırhane denir (Ayar, 2005, s. 244). Tahaffuzhane bünyesinde de bulunan tebhırhanelerde buraya gelen bütün yolcular ve eşyaları

⁸ Bir ülkenin limanından başka bir yabancı ülkenin karasularına giriş yapan her geminin Q bayrağını toka etmesi zorunludur. Böylelikle gemide herhangi bir bulaşıcı hastalık ve ölüm olmadığı limana yanaşmak ve yük tahliye etmek veya yük almak için izin istiyorum anlamına gelen sarı bayrak toka edilerek gerekli sağlık denetimleri bitene kadar geminin karantinada olduğunu ve işlemin devam ettiği gösterir.

dezenfeksiyon işlemlerinden geçirdi. Ayrıca tahaffuzhane dahilinde bulunan yolcuların ikamet yerleri, hastaneler ve hastalık bulaştırmasından şüphe edilen her yerin temizlik ve dezenfekte işlemleri de tebhirhane tarafından yapıldı (BOA., Y. A. RES., 103/93, 24 Ağustos 1315/4 Eylül 1899). Burada çalışan ve tebhir işlerini yürüten kişilere de “mübahır” adı verilmiştir (BOA., İ. SH., 4/16, 10 Eylül 1319/23 Eylül 1903).

Tebhirhaneler 1893’te ilk açıldığı dönemlerde tebhir işini yapacak yetişmiş eleman bulunmadığı için askerlerden seçilen kişiler bu müesseselerde çalıştırılmıştır. Zaman içerisinde sivil memurlarda bu iş için tayin edilmiştir (Yıldırım, 2007, s. 422). Tebhirhane çalışanları Fransa’dan getirilen tebhirhane muallimi Mondragon tarafından eğitilmişlerdir (Ayar, 2005, s. 245).

Kamaran Tahaffuzhanesi’nde de ilk açıldığı dönemlerde bir tebhirhane bulunmasına karşın buraya bir tebhir memuru atanmamıştır. 1894 yılına kadar tahaffuzhanede tebhir işleri gardiyanlar aracılığıyla yapılmaktadır (BOA., İ. SH., 1/13, 4 Kanunisanı 1308/16 Ocak 1893). Kamaran’a ilk defa 1894 yılında 1 tebhir memuru atanmıştır (BOA., İ. SH., 2/13, 29 Teşrinisanı 1310/11 Aralık 1894). Birkaç yıl daha bir tebhir memuru atandıktan sonra sayıları dönem dönem 4’e kadar çıkmıştır (BOA., A.} MKT. MHM., 590/2, 3 Ağustos 1322/16 Ağustos 1906). Bunların haricinde kadınların tebhir işlerini görmesi için 1 kadın gardiyan istihdam edilmiştir (BOA., İ. SH., 1/13, 10 Kanunisanı 1308/22 Ocak 1893).

Tebhirhane memurlarının görevleri;

Tebhirhane memurlarının vazifelerine dair 1894 yılında “İlel-i Sariyeye İttihaz Kılınacak Tedabir ve Tebhirhane Memurlarının Vezaifine Dair Talimatname” (Düster, 1312/1894, s. 1518-1522) ve 1906 yılında “İlel-i Sariyeye Karşı İttihaz Olunacak Tedabir-i Tehaffuziye ve Tathirat-ı Tenniye ile Heyat-ı Sıhhiye ve Belediye ve Etıbbı-yı Hususiyenin ve tebhirhane memurlarının vezaifine dair nizamname” (Düster, 1324/1906, s. 602/617) olmak üzere iki düzenleme yapılmıştır. Bu düzenlemelere göre tebhirhane memurlarının görevleri;

Bulaşıcı hastalıklardan birisi dolayısıyla hasta olan kişilerin elbise ve eşyaları tebhirhane memuru tarafından tebhir ve tathir olunacaktır. -Tebhir memurları tathir etmekle görevli oldukları eşyalara ve elbiselere zarar vermemek için özen göstermelidir. -Tebhirhane memurlarından tathirat ile görevli olanlarının iki takım elbiseleri bulunmalıdır. Biri iş esnasında giyeceği kıyafettir. Keten bezinden yapılan bu kıyafet takkeli, yakası ve yanları ilikli bir gömlek ile pantolon ve ayakkabıdan oluşmaktadır. İkinci kıyafet ise tathirat dışında giyeceği münasip bir kıyafettir. Bu kıyafetin yakasında görevlerini anlatan bir işaret bulunacaktır.

Mübahır işten çıkarken iş kıyafetlerini çıkarıp temizlenmelidir. Kendi temizliğini sıcak su ile karıştırılmış dezenfeksiyon maddesi ve sabun ile ellerini, yüzünü yıkayarak yapacaktır. Bu dezenfeksiyon işleminden sonra bir de duş almak zorundadır. Duştan sonra temiz kıyafetlerini giyinip tebhirhane dışına çıkabileceklerdir. Ayrıca çıkardıkları iş elbiselerini bir kılıfa koyarak muhafaza edeceklerdir.

Tebhirhane memurları bulaşık olduğu bildirilen herhangi bir mahalın tathiratından da sorumludurlar. Gerekli teçhizatla birlikte gittikleri mahalde hazırlanan kimyasal karışım pülverizatör adı verilen bir makine yardımıyla tavana, duvarlara, döşeme tahtalarına vs. gereken her yere püskürtülürdü. Bunun dışında silinmesi ve temizlenmesi gerek yerlerde kimyasallar yardımıyla temizlenirdi. Tebhirhaneye götürülecek eşyalar özel çuvallara konulduktan sonra ağızları sıkıca bağlanarak tebhirhaneye götürülürdü. Bu işlemi yaparken özel bir kıyafet giymeleri de zorunludur.

Bulaşıcı olan her türlü hastalığın bulaşmasının önlenmesi, genel sağlık hizmetlerinin, hastalıklardan korunma tedbirlerinin alınması doktorların sorumluluğundadır. Ayrıca yürütülecek olan tathirat işleri ve dezenfeksiyon kimyasallarının hazırlanıp kullanılması da tebhirat memurları tarafından icra edilecektir.

Tathirat için gidilen mahalde kolera ve veba hastalığı mikrobu bulaşmış olan fakat temizlenmesi mümkün olmayacak eşyalar doktorlar tarafından belirlendikten sonra tebhir-haneyeye bildirilecektir. Yakılmasına izin verilen eşyalar tephirhaneye götürüldükten sonra tebhirhane çalışanları tarafından doktorlar gözetiminde ocakta veya uygun bir yerde üzerine gaz dökülerek yakılacaktır.

İş esnasında yemek yemek ve sigara içmeleri yasaktır (Akil Muhtar, Besim Ömer, 1328 (1912-1913), s. 148)

Tebhirhane kirliliği eşyalar ve temizliği yapılan eşyalarla ilgilenen tebhirhane memurları ayrı ayrı olmalıdır (Akil Muhtar, Besim Ömer, 1328 (1912-1913), s. 148).

Tahaffuzhanede yolcuların ve eşyaların tathiriyle görevlendirilen memurlar karantina sırasında üç defa tütsüden geçeceklerdir. Karantinaya girdikleri gün, karantina süresinin ortasında ve pratika almadan bir gün önce tütsüleneceklerdir (Düster- Karantina Nizamnamesi, 1266/1849, s. 844).

Eczacılar

Kamaran Tahaffuzhanesi'ne ilk eczacı 1882 yılında atanmıştır (Sarıyıldız, 1996, s. 56). 1884 yılında gönderilen bir eczacıdan sonra (BOA., İ. DH., 915/72648, 18 Nisan 1300/30 Nisan 1884). 1895'e kadar buraya eczacı gönderilmemiştir. Bu yıl gönderilenden sonra 1899'a kadar gönderilen eczacı aynı zamanda mübahırlık da yapmıştır (BOA., İ. SH., 2/27, 15 Teşrinisani 1311/27 Kasım 1895, Y. A. RES., 103/93, 13 Teşrinievvel 1315/25 Ekim 1899). Yine bu yıla kadar maaşları 1500 kuruş iken bundan sonra atanan eczacıların maaşları 2000 kuruşa çıkarılmıştır (BOA., İ. SH., 3/4, 29 Teşrinievvel 1313/11 Aralık 1897, İ. SH., 3/43, 14 Teşrinievvel 1317/27 Ekim 1901).

Hicaz Sıhhiye İdaresi Nizamnamesine göre eczacıların görevleri (Düster, 1332/1914, s. 247); Hac mevsiminde sıhhiye idaresine müracaat eden hacılara doktorlar tarafından verilen reçeteler gereğince ücretsiz olarak ilaçları hazırlamak ve vermek.

Hastaneler için gerekli olan ilaçları hazırlamak.

Müracaat olduğu zamanlarda tahlil yapmak.

Sıhhiye Katipleri

Kamaran Tahaffuzhanesi'nde genellikle iki kâtip çalışmıştır. Bunlardan biri baş kâtipdir. Buraya daimî olarak tayin edilmiştir. İkinci kâtip ise hac mevsiminde baş kâtime yardımcı olması için geçici olarak tahaffuzhaneye gönderilmiştir (BOA., İ. SH., 3/4, 29 Teşrinievvel 1313/11 Aralık 1897).

Sıhhiye katiplerinin görevleri (Düster, 1332/1914, s. 248);

Baş kâtipler yazıların temize çekilmesinden ve evrak kaydından, bunların korunmasından, işlerin düzgün bir şekilde yürütülmesinden ve bütün yazı işlerinden sorumludur.

Baş kâtip çalıştığı yerdeki bütün hesap işlerinden sorumludur.

Kâtipler baş kâtime muavinlik yaparlar. Defin tezkirelerini verirler ve ölüm kaydını yaparlar.

Kâtiplerin muhasebe ile ilgili olan görevleri (Düster- Başlıca Sıhhiye İdareleri....., 301/1884, s. 60);

Muhasebe kâtipi her akşam varidat defterini bütün hasılat ile toplamını sandık defterine tarihleriyle birlikte nakleder. Masraf defterindeki masrafların toplamı da sandık defterinin masraf

tarafına işlenecektir. Her ay sonunda ödenen maaşlar maaş defterine ayrıntısıyla yazılıp toplanıp sonucu sandık defterine de kaydedilecektir.

Merkez idareden veya diğer bir karantinahaneden alınan meblağ alındığı gün sandık defterine kaydedilecektir.

Muhasebe işi ile ilgilenen kâtip tuttuğu defterlere özen göstermelidir. Sayfaları zarar görmemeli, muntazam bir şekilde kayıtları tutmalıdır.

Hastane katipleri ise hastanelerin muhasebe ve yazım işlerini yaparlar (Düstur- Hicaz Sıhhiye İdaresi Nizamnamesi, 1332/1914, s. 248).

Ambar Memurları

Kamaran'a 1897 yılında ilk defa 1500 kuruş maaşla geçici olarak bir ambar memuru gönderilmiştir (BOA., İ. SH.,3/4, 29 Teşrinievvel 1313/11 Aralık 1897). Bundan sonra tayin edilen ambar memurları genellikle daimî olarak görev almışlardır. Maaşları da 2000-3000 kuruş arasında değişmiştir (BOA., Y. A. RES., 148/39, 18 Temmuz 1323/31 Temmuz 1907, İ. SH., 3/43, 14 Teşrinievvel 1317/27 Ekim 1901).

Ambar memurlarının görevleri şöyle sıralanabilir (Düstur- Hicaz Sıhhiye İdaresi Nizamnamesi, 1332/1914, s. 249);

Eşya, alet ve edevat-ı sıhhiyenin korunması, bunların kaybolmasından ve iyi kullanılmasından sorumludurlar.

Ambar memurları ambara giren alet ve edevatın cinsini ve miktarlarını bir deftere kaydedeceklerdir.

Ambar memuru, ambardan belgesiz olarak hiçbir şeyin çıkmasına izin vermeyecektir.

Makine Dairesi Çalışanları

Bu bölümde çalışan görevliler makinist, makinist muavini, ateşçi ve makinelerin boyasından sorumlu gardiyandır (BOA., Y. A. RES., 103/93, 13 Teşrinievvel 1315/25 Ekim 1899).

Kamaran'a ilk defa 1893 yılında etüv makineleri için makinist atanmıştır (BOA., İ. SH., 1/13, 10 Kanunisani 1308/22 Ocak 1893). Daha sonraki yıllarda bu sayı artmıştır. Sayılarının artmasıyla birlikte aralarından birisi baş makinist olarak tayine edilmiştir. Diğerleri de sayılarına göre birinci makinist, ikinci makinist şeklinde sıralanmışlardır (BOA., İ. SH., 4/42, 30 Temmuz 1321/12 Ağustos 1905). Kamaran'da çalışan makinistlerin tamamı yabancı uyrukludur. Baş makinistler kontratlı olarak gelmişler ve kontrat karşılığı 15 ila 35 Osmanlı Lirası arasında ücret almışlardır (BOA., Y. A. RES., 103/93, 13 Teşrinievvel 1315/25 Ekim 1899, Y. A. RES., 148/39, 18 Temmuz 1323/31 Temmuz 1907).

Makinistlerin görevleri (Düstur- Hicaz Sıhhiye İdaresi Nizamnamesi, 1332/1914, s. 251);

Su, buz, elektrik, tebhir vs makinelerin çalıştırılması ve tamiratını yaparlardı.

Baş makinist bulunduğu mahalde mevcut olan bütün makine memurlarının amiri olup makinelere ait konulardan sorumluydu.

Sıhhiye makineleriyle ilgilenen bütün çalışanlar baş makinistin emirlerine uygun olarak hareket etmeye mecburlardı.

Ateşçiler de etüv makinelerinin kazanlarını yakmaktan sorumluydular (BOA., İ. SH., 2/13, 29 Teşrinisani 1310/11 Aralık 1894).

Binaların Tamir ve Bakımı İçin Çalışanlar ve Görevleri

1899 yılından sonra Kamaran Tahaffuzhanesi'ne binaların tamir ve bakımı için çalışanlar tayin edilmeye başlanmıştır (BOA., Y. A. RES., 103/93, 13 Teşrinievvel 1315/25 Ekim 1899). Bunlar duvar ustası, yapıların kapı-pencere dışındaki kaba tahta ve ağaç işlerini yapan dülger ustası, demir ustası ve arişçilerdir (BOA., İ. SH., 3/43, 14 Teşrinievvel 1317/27 Ekim 1901).

Bu görevliler tahaffuzhanede bulunan binaların bakımından, tamir ve tadilat işlerinden sorumludurlar. Gerektiğinde yeni yapılarında inşa edilmesinde görev almışlardır.

Römorkör Memurini

Bunların dışında Kamaran Tahaffuzhanesi'nde "Römorkör Memurini" denilen bir hizmetliler grubu daha vardır. Daha önce de bahsedildiği gibi tahaffuzhanenin haberleşme ve düzenli idaresinin yanı sıra tahaffuzhanede yolcu ve eşya taşımada kullanılan 11 km'lik bir tren hattı yapılmıştır. Bu ulaşım hizmetinin sağlanmasında sorumlu olan römorkör çalışanları makinist, kaptan, tayfa ve ateşçidir (BOA., A.} MKT. MHM., 590/2, 3 Ağustos 1322/16 Ağustos 1906). Servet-i Fünun Dergisi'nde 1902 yılında Tahaffuzhane dahilindeki bir tren hattının varlığından bahsedilmişse de bunun için çalışan istihdam edildiğine ilk defa 1905 yılında rastlanmıştır (BOA., İ. SH., 4/42, 30 Temmuz 1321/12 Ağustos 1905).

Hastabakıcı ve Tımarcı⁹

Kamaran Tahaffuzhanesin'de hasta bakıcı ve tımarcı olarak kadınlar istihdam edilmiştir. Bunlar mahallince seçilmişler ve geçici olarak çalıştırılmışlardır. Bunlar dışında bir de gardiyanın hasta bakıcılık yaptığına belgelerde rastlanmıştır. Gardiyanların da bu gibi hizmetlerde istihdam edildiği anlaşılmaktadır (BOA., İ. SH., 5/34, 25 Haziran 1324 (8 Temmuz 1908), BOA., Y. A. RES., 148/39, 18 Temmuz 1323/31 Temmuz 1907).

Hastanelerde çalışan hasta bakıcı ve tımarcıların görevleri "Kolera Hastalığında İttihazı Lazım Gelen Tedabir ve Etibbaya Rehber" kitabında şöyle anlatılmıştır (Akil Muhtar- Besim Ömer, 1328(1912-1913), s. 150);

Hasta bakıcılar, hastaların banyosunu yaptırmak, onlara iğne yapmak, ilaçlarını içirmek gibi vazifeleri vardır.

Bunlar iş esnasında özel kıyafetler giyerlerdi. Bu kıyafetlerini sık sık değiştirip temizlemek ve ellerini hastalara temas ettikten sonra sıcak su, sabun ve özel olarak hazırlanmış olan dezenfeksiyon çözeltilisiyle yıkmaları mecburdu.

Hasta koşullarında sigara, su içmek ve yemek yemek sakıncalı olduğu için yasaktı. Yemeğe gitmeden önce elbiselerini değiştirmeleri ve ellerini dikkatli şekilde yıkamalıydılar.

Tımarcılık ve hastabakıcılık yapan görevliler hastalık bulaşmış kişilerle temas ettikleri için görevde oldukları müddetçe hastaneden ayrılmaları ve dışardan biriyle temas etmeleri yasaktır (Düstur- Emraz-ı Sariye....., 1332/1914, s. 591).

Diğer Hizmet Grupları

Yukarıda bahsedilen çalışanlar dışında Hintçe bilen tercümanlar (BOA., İ. SH., 2/27, 15 Teşrinisani 1311/27 Kasım 1895), temizlik işleri için tanzifat memurları (BOA., İ. SH., 4/34, 15 Eylül 1320/28 Eylül 1904), filikacılar, hastane hizmetçileri (BOA., İ. SH., 4/42, 30 Temmuz 1321/12 Ağustos 1905), odacılar (BOA., İ. SH., 4/34, 15 Eylül 1320/28 Eylül 1904), ariş bekçileri (BOA., İ. SH., 3/4, 29 Teşrinievvel 1313/11 Aralık 1897) tahaffuzhanede istihdam edilmişlerdir.

⁹ Tımarcı: Bir hastanede mecruhin ve hastaların yaralarını bağlayıp değiştiren cerrah yamağı, cerrahların adi işlerini gören hizmetçi. Bkz. Şemseddin Sami, Kamus-ı Türki, s. 405.

Sıhhiye Çalışanlarının Cezai Sorumlulukları

Tahaffuzhane çalışanları gelen bütün yolculara iyi davranmak zorundadır. Her ne sebeple olursa olsun uygunsuz şekilde davranmaları ve yolculara hakaret etmeleri yasaktı. Bu şekilde davranan görevliler uyarılır ve gerekirse görevlerinden uzaklaştırılırlardı (Düster- Karantina Nizamnamesi, 1266/1849, s. 847).

Tayin olunan kâtip, müdür ve gardiyanlar önemli bir sebep olmadıkça görevlerinden azledilememişlerdir. Kusur ve kabahati olan memurlar meclis tarafından yapılacak olan mahkeme sonucunda beraat ederlerse memuriyetlerine geri dönebilirlerdi. Kabahatli buldukları zaman ise geçici ya da süresiz olarak görevlerinden azledilirlerdi. Kabahatin büyüklüğüne göre kanunen de cezalandırılabilirlerdi. Bu cezalar yabancı olan sıhhiye memurları için de geçerlidir (Köşe, 2003, s. 102).

Karantina memurları yolculardan veya gemilerden nizamnamede belirlenen miktar dışında bir para alırlarsa mesleklerinden ihraç olunurlardı (Düster- Karantina Nizamnamesi, 1266/1849, s. 878).

Gardiyanlar görevlerini eksiksiz ve düzgün yaptıkları zaman terfi edebilirlerdi. Eğer nizamnameye uygun iş yapmazlarsa ve görevlerini iyi şekilde yerine getirmezlerse bundan sorumlu olurlardı. Kabahatlerine göre hapse atılmak, prangaya vurulmak veya görevlerinden azledilmeye kadar birçok cezaya çarptırılabilirlerdi (Düster- Karantina Nizamnamesi, 1266/1849, s. 886).

Vazifesini gereği gibi yerine getirmeyen ve ihmalkarlıklarda bulunan, alet edevatın muhafazasına dikkat etmeyen tebhirhane memurlarının ilk seferinde maaşlarının 1/4 'i kesilir. 4 defaya kadar tekrarı halinde aynı kesinti yapılır fakat bu durum 5. kez tekrar ederse meslektan atılırlardı. Ayrıca dikkatsiz davranarak tathirat esnasında zarar verdikleri eşyaların da bedelleri kendilerinden tazmin edilirdi (Düster- İlel-i Sariyeye Karşı İttihaz....., 1324/1906, s. 614-615).

Doktorlar görevleri dahilindeki sorumlulukları yerine getirmediği ve hastalıkların yayılmasına sebep oldukları zaman haklarında kanuni işlem başlatılarak cezalandırılmaları için soruşturma yapılırdı. Gerekli ciddiyet ve dikkati göstermeyerek bulaşıcı bir hastalık olduğunu ihbar etmeyen doktora ilk seferinde idari para cezası olarak 2 ve tekrarı halinde 5 Osmanlı altını, kasıtlı olarak ihbar etmeyen ve gerekli tedbirleri almayan doktorlara iki katı para cezası uygulanır. Eğer bu gibi ihmalkarlıklar yüzünden ölüm meydana gelmişse konu adliyeye yönlendirilerek doktorlar hakkında cezai işlem yapılabilirdi (Düster- İlel-i Sariyeye Karşı İttihaz....., 1324/1906, s. 614-615).

Bunların dışında 1884 yılında hazırlanan "Ceraim-i Sıhhiye Kanunu" ile karantina merkezlerinde çalışan kişilerin için de cezalar düzenlenmiştir (Düster- Ceraim-i Sıhhiye Kanunu, 1331/1913, s. 54-27). Bu kanunnameye göre cezalar;

Sıhhi işlerin yürütülmesinin sorumlu olan bir memur halk sağlığını tehlikeye düşürecek şekilde bir hastalığın ortaya çıktığı saklar ve yetkili kişilere bildirmeyip hastalığın yayılmasına sebep olursa müebbet kürek cezasına çarptırılır. Eğer hastalık yayılmazsa geçici olarak kürek cezasına çarptırılır.

Tahaffuzhanelerde bulunan asker, subay, memur ve gardiyanlar kurallara aykırı davranıp gerek yolcuların ve gerek karantinaya tabi hayvan ve ticari mallar ile gemilerdeki yolcuların karantina kurallarını uygulamalarını sağlamaz ve hastalığın ortaya çıkıp yayılmasına sebep olursa müebbet kürek cezasına çarptırılır. Eğer hastalık yayılmazsa geçici kürek cezasına çarptırılır.

Salgın hastalık olduğu dönemde sıhhi tedbirlerin yürütülmesi yönündeki verilen emirleri yerine getirmeyen komutanlar bir seneden üç seneye kadar hapis cezası alırlar.

Sıhhiye memurları ve müdürleri sebepsiz olarak vazifelerini ihmal ederlerse bir seneden üç seneye kadar hapis cezası alırlar.

Bulaşıcı hastalığı ortaya çıktığı haber vermeyen her kim olursa olsun 15 günden 6 aya kadar hapis cezası alır. Eğer bu bilgiyi saklayan kişi doktor ise 1 yıldan 3 yıla kadar meslekten men edilir.

SONUÇ

İnsanlık tarihi boyunca farklı zamanlarda yaşanan salgın hastalıklar beraberinde bu hastalıklarla mücadele edilecek müesseselerin meydana çıkmasına sebep olmuştur. Hastalıkların tedavisi bir yana diğer insanlara bulaşmasını ve yayılmasını engelleme adına da müesseseler meydana getirilmiştir. Tahaffuzhaneler bu yapılardan birisidir. Bu müessesede tecridhane, hastane, eczane, tebhirhane, memurların ikameti için yapılmış binalar gibi birçok yapıyı bünyesinde barındırmaktadır.

Kamaran Adası Tahaffuzhanesi’de bu müessesenin en iyi örneklerinden biridir. Bulunduğu konum itibarıyla uluslararası bir öneme de sahip olan tahaffuzhane Osmanlı’nın son dönemlerinde uzun yıllar hacılara, tüccarlara ve birçok yolcuya hizmet etmiştir.

Tahaffuzhanenin işletilmesi ve karantina işlerinin yürütülmesi burada istihdam edilen çalışanlar sayesinde olmuştur. Tahaffuzhane bünyesinde yıllar içinde yüzlerce çalışan hizmet etmiştir. Kamaran’da tahaffuzhane direktöründen doktorlara, katiplerden gardiyanlara, eczacılardan hasta bakıcılara kadar birçok alanda çalışana rastlamak mümkündür. Elimizdeki belgelerden bu çalışanların sayısından maaşlarına tek tek isimlerine kadar birçok ayrıntıya erişilebilmektedir. Bu belgeler göstermektedir ki dönemin ekonomik ve siyasi zor şartları içerisinde bu tahaffuzhane en iyi şekilde işletilmeye çalışılmıştır. Yıllar içerisinde hem binalar yenilenmiş hem de daha çok hacıyı ağırlayabilecek şekilde genişletilmiştir. Bu büyümeye birlikte çalışan sayısı da çeşitliliği de artmıştır. Her haliyle en iyi şekilde hizmet sunmaya çalışan bir müessese olmuştur.

KAYNAKÇA

T.C. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı (BOA)

A.} MKT. MHM. (Sadaret Mektubi Mühimme Kalemi Evrakı) 570/17, 590/2.

BEO (Bab-ı Ali Evrak Odası) 445/33336, 3169/237629, 4444/333235.

C. SH. (Cevdet- Sıhhiye) 7/331.

DH. HMs. (Dahiliye- Hukuk Müşavirliği) 3/9.

DH. KMS. (Dahiliye- Kalem-i Mahsus Müdüriyeti) 2/28.

DH. MKT. (Dahiliye- Mektubi Kalemi) 2562/76.

DH. ŞFR. (Dahiliye- Şifre Kalemi) 478/64.

HR. İD. (Hariciye Nezareti İdare) 1514/45, 1514/46.

HR. SFR. 4 (Hariciye- Paris Sefareti) 448/49, 448/61.

İ. DH. (İrade- Dahiliye) 915/7248, 1072/84075, 1211/94808.

İ.MMS. (İrade- Meclis-i Mahsus) 109/4678.

İ.SH. (İrade- Sıhhiye) 1/13, 2/13, 2/27, 2/36, 3/4, 4/4, 3/12, 3/14, 3/34, 3/43, 4/16, 4/34, 4/42, 5/34.

Y. A. RES. (Yıldız Sarayı, Sadaret Resmi Maruzat Evrakı) 57/8, 103/93, 148/39.

Y. MTV. (Yıldız- Mütenevvi Maruzat) 77/44

Sürelî Yayınlar

Servet-i Fünûn, “Kamaran’da Müessesat-ı Sıhhiye-i Osmaniye”, 31 Teşrininevvel 1318, Cilt: 24, Sayı: 603.

Servet-i Fünûn, “Kamaran Müessesat-ı Sıhhiye-i Osmani”, 4 Teşrinisani 1318, Cilt: 24, Sayı: 604.

Servet-i Fünûn, “Kamaran’da Müessesat-ı Sıhhiye-i Osmaniye”, 13 Teşrinisani 1318, Cilt: 24, Sayı: 605.

Sultan II. Abdülhamid’in Fotoğraf Koleksiyonu

<http://nek.istanbul.edu.tr:4444/ekos/FOTOGRAFI/90587---0003.jpg>

<http://nek.istanbul.edu.tr:4444/ekos/FOTOGRAFI/90587---0014.jpg>

<http://nek.istanbul.edu.tr:4444/ekos/FOTOGRAFI/90587---0027.jpg>

<http://nek.istanbul.edu.tr:4444/ekos/FOTOGRAFI/90587---0020.jpg>

Düştur

Karantina Nizamnamesi Tertip I, Cilt 2.

İlel-i Sariyeye İttihaz Kılınacak Tedabir ve Tebhirhane Memurlarının Vezaifine Dair Talimatname, Tertip I, Cilt 6.

İlel-i Sariyeye Karşı İttihaz Olunacak Tedabir-i Tehaffuziye ve Tathirat-ı Fenniye ile Heyat-ı Sıhhiye

ve Belediye ve Etibba-yı Hususiyenin ve Tebhirhane Memurlarının Vezaifine Dair Nizamname, Tertip I, Cilt 8.

Başlıca Sıhhiye İdareleri İçin Muhasebe Nizamnamesidir, Tertip I, Cilt Zeyl.

Ceraim-i Sıhhiye Kanunu, Tertip 1, Cilt Zeyl4.

Emraz-ı Sariye ve İstilaiyye Nizamnamesi, Tertip II, Cilt 6.

Hicaz Sıhhiye İdaresi Nizamnamesi, Tertip II, Cilt 6.

Rüsum-i Sıhhiyenin Tenziliyle Tahaffuzhanelere Mütedair 15 Cumadelahira 1331 Tarihli Kanuna Müzeyyel Mevad Hakkında Kanun-i Muvakkat”, Tertip II, Cilt 5.

Salnâme-i Nezaret-i Umur-ı Hariciyye, 1318 (1900), Matbaa-ı Osmani.

Süleymaniye Yazma Eserler Kurumu

Karantina Layihası, Süleymaniye U. Kütüphanesi, Esad Efendi Tasnifi, Kayıt No: 2482, 9 Muharrem 1254.

Kitap ve Makaleler

- Akil Muhtar, Besim Ömer. (1328) Kolera Hastalığında İttihazı Lazım Gelen Tedabir ve Etibbaya Rehber. İstanbul: Arşok Garoyan Matbaası.
- Ayar, M. (2005). Osmanlı Devleti'nde Kolera Salgını: İstanbul Örneği (1892-1895). (Basılmamış Doktora Tezi). Marmara Üniversitesi. İstanbul.
- Köşe, A. Devlet-i Aliyye-i Osmâniye’de Karantina Yani Usûl-i Tahaffuzun Târihçesi” (Ahmed Mithat Efendi). Osmanlı Bilimi Araştırmaları Dergisi. C. 5, S. 1, s. 89-119.
- Pazan, İ. (2020). Hac Güzergahında Bir Osmanlı Karantinahanesi: Kamaran. Derin Tarih Dergisi, S. 98. s. 80-81.
- Sarıyıldız, G. (1994). Karantina Meclisi'nin Kuruluşu ve Faaliyetleri. Belleten. C. LVIII, S. 222. s. 329-376.
- Sarıyıldız, G. (1996). Hicaz Karantina Teşkilatı (1865- 1914). Ankara: Türk Tarih Kurumu.
- Sarıyıldız, G. (2001). Karantina. Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, c. 24, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı. s. 463-465.
- Sarıyıldız, G., Macar, O. D. (2017). Plague and Contagion in the Mediterranean, Colera, Pilgrimage and Inetnational Politics of Sanitation: The Quarantine Station the Island of Kamaran. (Ed. Nükhet Varlık). ARC Humanities Press. s. 243-273.
- Şemseddin Sami (2013). Kamus-ı Türki. İstanbul: Kapı Yayınları.
- Tarakçı, C. (2014). Cenab Şehabbeddin (2 Nisan 1871- 13 Şubat 1934). Ondokuz Mayıs Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi. C. 6, S. 1. s. 287-298.
- Uludağ, O. Ş. (1938). Son Kapitülasyonlardan Biri: Karantina. Belleten. C. II, S. 7-8. s. 445-467.
- Yaşayanlar, İ. (2015). Hicaz Yolunda Kolera: Rusya Müslümanlarının Kullandığı Karadeniz Hac Yolu ve Koleranın Yayılımına Etkisi. Avrasya İncelemeleri Dergisi-Journal of Eurasian Studies (AVID). C. IV, S. 2 s. 178-203.
- Yaşayanlar, İ. (2015). Sinop, Samsun ve Trabzon'da Kolera Salgınları, Karantina Teşkilatı ve Kamu Sağlığı Hizmetleri (1876-1914). (Basılmamış Doktora Tezi). Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı Yakınçağ Tarihi Bilim Dalı Bursa.
- Yıldırım, N. (1985). Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Koruyucu Sağlık Uygulamaları. Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Türkiye Ansiklopedisi. C. 5. İstanbul: İletişim Yayınları. s. 1319-1338.
- Yıldırım, N. (2003). Tersane-i Amire Fabrikalarında Tebhir Makinesi/Etöv Üretimi ve Kullanımı. S. F. Göncüoğlu (Ed.) içinde, Dünü ve Bugünü İle Haliç Sempozyumu Bildirileri, s. 421-431. İstanbul: Kadir Has Üniversitesi Yayınları.
- Yıldırım, N. (2007). 1894'ten Günümüze Üsküdar Tebhirhanesi. içinde Üsküdar Sempozyumu IV, s. 412-428. İstanbul: Seçil Ofset.
- Yıldırım, N. (2014). 14. Yüzyıldan Cumhuriyet'e Hastalıklar-Hastaneler-Kurumlar Sağlık Tarihi Yazıları-1. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.

EKLER

Ek-1: Memurlara Ait Yeni Karantina Dairesi¹⁰

Ek-2: Gardiyan Daireleri¹¹

¹⁰ II. Abdülhamid Fotoğraf Koleksiyonu, <http://nek.istanbul.edu.tr:4444/ekos/FOTOGRAF/90587---0003.jpg>

¹¹ II. Abdülhamid Fotoğraf Koleksiyonu, <http://nek.istanbul.edu.tr:4444/ekos/FOTOGRAF/90587---0014.jpg>

Ek-3: Doktor için yapılmış eski ikametgahlar¹²

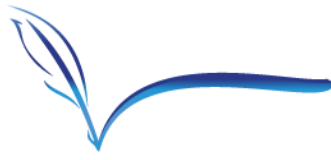

Ek- 4: Parlatoryo Dairesi¹³

¹² II. Abdülhamid Fotoğraf Koleksiyonu, <http://nek.istanbul.edu.tr:4444/ekos/FOTOGRAF/90587---0027.jpg>

¹³ II. Abdülhamid Fotoğraf Koleksiyonu, <http://nek.istanbul.edu.tr:4444/ekos/FOTOGRAF/90587---0020.jpg>

SSAD

Stratejik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi

ISSN 2587-2621

Volume 5 Issue 3, November 2021

sisaddergi@gmail.com

Makale Türü/Article Type: Araştırma/Research

Makale Gönderim Tarihi/Received Date: 16.05.2021

Makale Kabul Tarihi/Accepted Date: 25.07.2021

DOI: 10.30692/siad.937951

ÇANAKKALE İLİNİN SULAK ALANLARI

Wetlands of the Çanakkale Province

Rüştü ILGAR

Prof. Dr.

Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi

Eğitim Fakültesi, Coğrafya Eğitimi ABD

ORCID ID: 0000-0002-4981-7324

ilgar@mail.com

Atıf/Citation: Rüştü Ilgar, (2021), “Çanakkale İlinin Sulak Alanları”, *Stratejik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, C.5, S.3 Kasım 2021 s.613-629.

Özet: Çanakkale Türkiye'nin en büyük iki adasına sahip olan bir il olarak ülkemizin kuzeybatısında kendi adıyla ifade edilen boğazın her iki tarafında yer alan topraklarda konumlanmıştır. İklimi Marmara geçiş iklimi diye tanımlanan Akdeniz ve Karadeniz iklimlerinin karışımı bir iklimdir. İl topraklarının % 55'ü ormanlar ile kaplıdır. Aynı zamanda farklı yeryüzü şekillerine bağlı olarak zengin flora ve fauna çeşitliliğine sahiptir. Çanakkale, Asya, Avrupa ve Afrika'nın paleoarktik bölgesinin bir bölümünü oluşturan kavşak noktasında yer alarak kuş göç yollarında bir köprü görevi görür.

Çanakkale ili, sulak alanlar açısından önemli bir potansiyele sahiptir. Çanakkale il geneli kuş envanterinde tür sayısı 317 olarak ifade edilmektedir. Çanakkale il sınırları içerisinde Ramsar sözleşmesi listesinde bulunan A sınıfı sulak alan bulunmamaktadır. Ancak bir adet Gökçeada lagünü ile ulusal öneme haiz sulak alan bulunur. Bununla beraber bu alanlardan önemli olanlar şunlardır; Kavak Deltası, Suvla Lagünü, Gökçeada Dalyanı, Biga Çayı ve sulak çayırları, Çardak Lagünü, Sarıçay Deltası, Umurbey Lagünü, Kumkale Sazlığı ve Akşin Deltası, Araplar Boğazıdır. Bu alanlar çevresi yaban hayatı açısından oldukça zengin alandır.

Anahtar Kelimeler: Çanakkale, sulak alan, ekosistem

Abstract: Çanakkale province is a our country in the NW part of named for two sides of a throat located on earth and our country the largest islands two of the having an province. Mediterranean and Blacksea climates each other approached the Marmara transition climates have features province lands % 55 is coated with forests. Also have different topographical forms province-wide flora and fauna has caused diversification. Çanakkale, which constitutes a part of the area we paleoartic Europe, Asia and is one area that serves as a bridge between the African continent and on bird migration routes.

Çanakkale has a big potential for the wetlands. Due to the transition characteristics due to its geographical location, climate, 317 bird species live in the wetlands. There is no A class wetland by Ramsar List as in Çanakkale. However, there is only one wetland of national importance as Gökçeada lagoon. Deep and shallow lakes, marsh and reeds are called wetlands without caring their size. Wetlands are the most sensitive ecosystem and they are places for natural life.

Furthermore, the most popular wetlands are: Kavak Delta, Suvla Lagoon, Gökçeada Fishpond, Biga Creek and its watery meadows, Çardak Lagoon, Sarıçay Delta, Umurbey Lagoon, Kumkale Reeds, Akşin Delta and Araplar Street.

Keywords: Çanakkale, wetlands, ecosystem

GİRİŞ

Sulak alanlar, yeryüzünde tropikal ormanlardan sonra ekolojik verimliliğin ve biyolojik çeşitliliğin en fazla olduğu ekosistemlerdir. Pek çok tür ve çeşitteki canlılar için uygun beslenme, barınma ve üreme ortamı konumundadırlar. Yalnız buldukları ülkenin değil, aynı zamanda tüm dünyanın doğal zenginlik müzeleri olarak bilinmektedirler. Sulak alanları Ramsar Sözleşmesi "doğal veya yapay sürekli veya geçici, durgun ya da hareketli, tatlı, acı veya tuzlu suya sahip, denizlerin gel-git hareketinin çekilme devresinde, 6 m geçmeyen derinliğe kadar olan alanları kapsayan bataklık, turbalık veya suya doymuş alanların tümüdür" (Ramsar Convention Bureau, 1993) şeklinde tanımlanmaktadır. Sulak alanlar suyun bulunuş durumu açısından bakıldığında yüzeye yakın ve/veya bitki kökleri seviyesinde bulunması, toprak yapısı olarak kendine özgü ayrılmış olması, flora ve fauna olarak zengin biyolojik çeşitliliğe haiz olması, besin mineralleri açısından fiziksel ve kimyasal zenginliği ile diğer coğrafi alanlardan ayrışır. Uluslararası değerlendirme bareminde 25 farklı sulak alan grubu bulunduğu belirtilmektedir (Matthews, 2013, s. 39). Sulak alanları oluşumuna göre sınıflamak mümkündür (Zor, 2014). Türkiye'deki sulak alanları Orman ve Su İşleri Bakanlığı, Doğa Koruma ve Milli Parklar Genel Müdürlüğüne göre European Community (1993) karakterlerine uyan bir sınıflama yapmış ve bu sınıflandırmaya göre, sulak alanları 7 gruba ayırmıştır.

- Akarsular,
- Göl, gölet niteliğindeki durgun sular,
- Haliç ve deltalar,
- Bataklıklar,
- Turbalıklar,
- Taşkın alanları ve kıyılardaki su birikintileri,
- Baraj vb niteliğindeki insan yapısı eserler (Meriç ve Çağırankaya, 2013).

Uluslararası kriterlere göre Ramsar Sözleşmesi'ne göre sulak alanları tipine göre karasal, denizsel ve yapay olmak üzere 3'e ayırıp, kendi içinde kod ile sınıflandırılmaktadır. Dünya genelindeki sulak alanları denizel ve kıyısal sulak alanlar, karasal sulak alanlar ve insan yapımı sulak alanlar olmak üzere üç ana başlık altında toplam 42 sulak alan kodu ile sınıflandırılmaktadır. Bunları alansal boyut ve kodları ile şu şekilde belirtmek mümkündür:

Tablo 1. Ramsar Sözleşmesine Göre Sınıflandırılmış Denizel ve Kıyusal Sulak Alanlar

Sulak Alan Özelliği			Kod	Alan (ha)
Tuzlu Su	Sürekli	6 m'den az derin	A	266.7
		Su altı vejetasyon	B	1.9
		Mercan kayalar	C	95.1
	Kıyıları	Kayalık	D	30.5
		Kum, çakıl veya çakıl taşı	E	160.2
Tuzlu veya Acı Su	Gelgit ile ilgili	Sığ düzlükler	G	1,409.0
		Bataklıklar	H	2,880.1
		Ormanlıklar	I	93.5
	Lagünler	J	579.3	
	Haliçler	F	1,849.9	
Tuzlu, Acı veya Tatlı Sular	Yeraltı	Zk(a)	202.4	
Tatlı Su	Lagünler	K	2,343.6	

Tablo 2. Ramsar Sözleşmesine Göre Sınıflandırılmış Karasal Sulak Alanlar

Sulak Alan Özelliği			Kod	Alan (ha)	
Tatlı Su	Akarsular	Sürekli	Nehirler, ırmaklar ve dereler	M	1,351.1
			Deltalar	L	
		Kaynaklar, vahalar	Y	9.5	
		Mevsimsel/aralıklı	Nehirler, ırmaklar ve dereler	N	697.0
	Göl ve Havuzlar	Sürekli	>8 ha	O	3,969.5
			<8 ha	Tp	
		Mevsimsel/aralıklı	>8 ha	P	159.6
			<8 ha	Ts	
	İnorganik topraklardaki bataklıklar	Sürekli	Bitki egemen alan	Tp	
		Sürekli/ Mevsimsel/aralıklı	Funda egemen alan	W	188.6
			Ağaç egemen alan	Xf	8,509.5
		Mevsimsel/aralıklı	Bitki egemen alan	Ts	
	Turba bataklıkları	Sürekli	Ormansız	U	2,535.5
			Ormanlı	Xp	
	İnorganik veya turbalık topraklardaki bataklıklar	Yüksek rakımlardaki (Alpin)		Va	
Tundralar		Vt			
Tuzlu, Acı veya Alkalimli Sular	Göller	Sürekli	Q	2,078.7	
		Mevsimsel/aralıklı	R	1,966.7	
	Bataklıklar ve Göller	Sürekli	Sp		
		Mevsimsel/aralıklı	Ss	83.2	
Tatlı, Tuzlu, Acı veya Alkalimli Sular	Jeotermal		Zg	5.2	
	Yeraltı		Zk(b)		

Tablo 3. Ramsar Sözleşmesine Göre Sınıflandırılmış İnsan Yapımı Sulak Alanlar

Kod	Sulak Alan Türü	Alan (ha)
1	Balık / karides havuzları	19,0
2	Çiftlik havuzları / küçük tanklar	0,0
3	Sulanan arazi (çeltik tarlaları dahil)	0,0
4	Mevsimsel sular altında kalan tarım arazileri	5,5
5	Tuz tavaları / tuzlu sular	12,0
6	Rezervuarlar / barajlar / göller	183,7
7	Çakıl / tuğla / kil çukurları	0,0
8	Kanalizasyon çiftlikleri	0,2
9	Kanallar	0
	Toplam	36,702,5

(TC. Orman ve Su İşleri Bakanlığı 2013, Matthews 2013, s. 41)

Oluşumunda jeomorfoloji ve hidroloji kısaca hidrojeomorfoloji olarak adlandırılan verimlilikler, örneğin düz ve hafif eğimli bölgeler dağlık ve dik yamaçlı bölgelere göre daha fazla sulak alana ev sahipliği yapması, sıcaklığa bağlı oluşan terleme ve buharlaşmadan arta kalan suyun varlığı yani serin ve bol yağış alma gibi iklimsel verimlilikler, fizikokimyasal olumluluklar en önemlisi dip çamurundaki oksijen ve besin miktarları, ayrıca oksijenin tamamen yok olmasını engelleyen yükseltgenmiş iyonların (Fe⁺³, Mn⁺⁴, NO⁻³ ve SO⁻⁴) daha az bulunması yanında düşük anaerobik topraklarda ise indirgenmiş formların (amonyak ve sülfat gibi) bulunması pedolojik olarak toprağın suya doygunluğu ve %20 düzeyinde organik karbon içermesi, azot, fosfor ve karbon döngüsündeki optimum koşullar, suya doymuş topraklarda çoğu bitkinin köklerin olumsuz etkilenmesine bağlı olarak sürekindeki su altında kalan topraklarda bitki çeşitliliğinin azalmasına yol açması ancak hidro periyottaki değişimle ortaya çıkan su seviyesinde değişimler ile oluşan taşkın ve sellenme ile besin tuzlarını ve minerallerin doğal gübrelenme diye ifade edilebilecek olgulara yol açması sulan alanların su dışındaki floraya olumlu etki yapması, su içerisindeki plankton ve balık popülasyonundaki verimliliği, çift yaşamlılar (amfibiler) karada yaşarken çiftleşmek ve larvaları için suya ihtiyaç duymaları nedeniyle sucul amfibi kominiterleri olumlu etkileri, bağlantılı olarak bu tür canlılar ile yaşam besin ihtiyacını gideren diğer faunanın verimliliğine olumlu etkileri yanında, tüm canlıların yaşamın devamı için içme suyunu temini, tarımsal sulama, ticaret, turizm, enerji, tarım ve sanayi için su temini gibi elverişlilikleri nedeniyle bir ekosistemin en verimli alanlarıdır. Kısacası sulak alanlar yüz binlerce yıllık doğal süreçler sonucu meydana gelmiş ve ortama karakterize olmuş zengin bitki ve hayvan türleri ile yoğun organizma koleksiyonuna sahip yeryüzünün en önemli genetik rezervuarlardır (Erdem, 2004). Dünyadaki tüm türlerin % 40'ını, tüm hayvan türlerinin ise % 12'sini barındırmaktadırlar (WWF-Türkiye 2008). Sulak alanlar birçok memeli ve nesli azalmış ve tehlikede olan canlı türlerini barındıran ekosistemlerdir (Koohafkan, 2005). Günümüzde bu verimli alanlar kaygı verici bir hızla olumsuz etkilenmekte ve tehdit altında bulunmaktadır (TÇV, 1993). Örneğin Türkiye'de 1950-1970 yılları arasında 21 adet sulak alan (93 582 ha) tamamen, 17 adet sulak alan 143 956 ha alan kurumaya bırakılmıştır (Erdem, 2004). Bütün faaliyetlerin amacı tarım alanı oluşturmak, sel ve taşkınları önlemek yatmaktadır. Üstelik bunlar resmi kurumlarca yapılmıştır.

Sulak alanlar, yerküre üzerindeki yeri incelendiğinde 6.4-9 milyon km²'sini kapladığı tahmin edilmektedir. Antarktika hariç dünyanın her yerine yayılmıştır. Bu değer dünyanın % 4-6'sına tekabül etmektedir. Sulak alanların yeryüzünde dağılımı incelendiğinde büyük çoğunluğunun subtropikal ve tropikal alanlarda yer aldığı görülmektedir (2.145 milyon km² ile subtropikal ve 2.638 milyon km² ile tropikal bölgeler de yer alır).

Tablo 4. İklim Kuşaklarına Göre Dünyadaki Sulak Alanlar

Kuşak	İklimsel Özellik	Sulan Alan Miktarı (km ²)	Toplamda Yüzde Oranı
Kutup Kuşağı	Nemli/yarı nemli	200,000	2.5
Boreal Kuşağı	Nemli/yarı nemli	2,558,000	11.5
Subboreal Kuşağı	Nemli	539,000	7.3
	Yarı Nemli	342,000	4.2
	Kurak	136,000	1.9
Subtropikal Kuşağı	Nemli	1,077,000	17.2
	Yarı Nemli	629,000	7.6
	Kurak	439,000	4.5
Tropikal Kuşak	Nemli	2,317,000	8.7
	Yarı Nemli	221,000	1.4
	Kurak	100,000	0.8
Dünya Toplamı		8,558,000	6.4

(Maltby and Turner, 1983)

Türkiye’deki sulak alan ve çeşitliliği açısından oldukça verimlidirler (Türkiye Ulusal Raporu Taslak, 2002). Bunun başlıca iki nedeni bulunmaktadır. Birincisi Batı Palearktık Bölgede yer alan 4 önemli kuş göç yollarından en önemli ikisinin Türkiye üzerinden geçmesi yatmaktadır (Özyanık, 2013). İkincisi ise coğrafi koordinatın getirmiş olduğu avantajdır. Türkiye Orta Kuşakta, eski dünya karalarının merkezinde bulunup, üç tarafı denizlerle çevrili iki yarımadadan oluşması ve buna bağlı olarak jeomorfolojik olarak çok çeşitli yeryüzü şekillerine sahip bir ülke olması, makro ve mikro klima bölgelerinin yol açtığı çeşitlenmeler sulak alanları oluşum ve gelişime katkı sağlamıştır. Türkiye’deki sulak alanlar bu optimum koşullara bağlı olarak tektonik yapının oluşturduğu çanaklarda, karstik yapının oluşturduğu çanaklarda, volkanizmaya bağlı oluşmuş çanaklarda aynı zamanda dış kuvvetlerin yol açtığı setleşme ürünü çanaklarda sulak alanlar ve setleşme çanaklarında sulak alanlar oluşmuştur.

Jeolojik süreç içerisinde çeşitli evreler geçiren Türkiye, sulak alanlar bakımından da zenginlik arz etmektedir. Olumlu tahminler 2,5 milyon hektar düzeyinde olduğu şeklindedir (WWF-Türkiye 2008). Türkiye’de Ramsar kriterlerine uygun sulak alan 135 adet sahip sulak alan bulunmaktadır (Türkiye’nin Önemli Sulak Alanları-Ramsar Alanlarımız, 2019). Ancak bunların tamamının tescil işlemleri tamamlanamamıştır. Sulak alanlar “Ramsar Alanı” ve “Diğer Sulak Alanlar” tescilli olmak üzere ikiye ayrılır. Diğer sulak alanlar “Ulusal Öneme Haiz Sulak Alan” veya “Mahalli Öneme Haiz Sulak Alan” olarak henüz tescil işlemi gerçekleştirilmemiş sulak alanları kapsamaktadır. Ülkemizdeki sulak alanlar, denizlere yakın sulak alanlar ve iç kesimlerdeki yüksek alanlarda yer alan sulak alanlar olarak iki gruba ayrılabilir. Denize yakın sahalarda bulunan sulak alanlar; iç kesimlere oranla yıl boyu su varlığı, bitki ve besin maddesi zenginliği ile iklim koşullarının daha uygun olması nedeniyle su kuşlarının barınma, beslenme ve korunması için çok daha uygundur.

Ramsar Sözleşmesiyle tescilli gerçekleştirilmiş sulak alan olarak kabul edilmiş sulak alan sayısı 14’tür ve 184 487 hektarlık bir alanı kapsamaktadır. Mevcut sulak alanlardan Ulusal Öneme Haiz Sulak alan sayısı 59, Mahalli Öneme Haiz Sulak alan sayısı ise 13’tür.

Tablo 5. Ramsar Anlaşmasına göre tescilli sulak alanlarımız

Ramsar Alan No.	Ramsar Ref. No.	Alanın Adı	Yeri	Kabul Tarihi
3TR001	657	Göksu Deltası	Mersin	13 Temmuz 1994
3TR002	658	Burdur Gölü	Burdur	13 Temmuz 1994
3TR003	659	Seyfe Gölü	Kırşehir	13 Temmuz 1994
3TR004	660	Manyas Kuşgölü	Balıkesir	13 Temmuz 1994
3TR005	661	Sultan Sazlığı	Kayseri	13 Temmuz 1994
3TR006	942	Kızılırmak Deltası	Samsun	15 Nisan 1998
3TR007	943	Akyatan Lagünü	Adana	15 Nisan 1998
3TR008	944	Uluabat Gölü	Bursa	15 Nisan 1998
3TR009	945	Gediz Deltası	İzmir	15 Nisan 1998
3TR010	1618	Meke Krater Gölü	Konya	21 Temmuz 2005
3TR011	1619	Yumurtalık Lagünleri	Adana	21 Temmuz 2005
3TR012	1620	Kızören Obruğu	Konya	02 Mayıs 2006
3TR013	1890	Kuyucuk Gölü	Kars	28 Ağustos 2009
3TR014	2145	Nemrut Gölü	Bitlis	17 Nisan 2013

Yöntem ve Metot

Bu çalışmada bilimsel araştırma yöntemlerinden derleme, tarama yöntemi kullanılmıştır. Değerlendirme yapmak için öncelikle tarama (survey) modeli ile var olan durum ortaya konulmuştur. Tarama modelleri, geçmişte ya da halen var olan bir durumu var olduğu şekliyle betimlemeyi amaçlayan araştırma yaklaşımlarıdır (Karasar, 2015, s. 77). Tarama modelinde Meriç ve Çağırnkaya (2013) dikkate alınarak literatür ve saha araştırması yapılmıştır.

Çalışmanın Amacı: Çalışmanın amacı sulak alanların mevcudiyetini ve önemini vurgulamak ve mevcut durumu tespit etmektir.

Sınırlılıklar: Araştırma, Türkiye'deki sulak alan statüsündeki yerler ile sınırlı olmakla beraber Çanakkale ilindeki önemli sulak alanları kapsayarak sınırlandırılmıştır. Yapılan araştırmalarda sulak alanları geniş anlamıyla ele alan çalışmalar pek mevcut değildir. Ulaşılan kaynaklarda ise salt bilgidен çok güncel bilgiler mevcut olup, bu durum çalışmamızı sınırlandırmıştır. Kütüphane çalışmasında ulaşılan kaynakların yetersizliği de çalışmayı sekteye uğratan bir diğer önemli husustur. Arazi çalışması yapılması gereken bu çalışmamızda, il genelinde irili ufaklı olarak birçok sulak alanın bulunması, bazılarının göz ardı edilerek sadece genel ve güncel bilgilerle ele alınmasına sebep olmuştur.

Araştırmanın Evreni ve Örnekleme: Evren (population), araştırma sonuçlarının genellemek istendiği elemanlar bütünüdür. Örnekleme (sample) ise belli bir evrenden, belli kurallara göre seçilmiş ve seçildiği evreni temsil yeterliği kabul edilen küçük kümedir (Karasar, 2015, s. 109-110). Bu çalışmanın evreni tüm Türkiye'nin sulak alanları olup, örnekleme ise 39° 27' - 40° 45' kuzey paralelleri ile 25° 40' - 27° 30' doğu meridyenleri arasında yer alan Çanakkale ilidir.

Şekil 1. Çalışma alanının yeri

Çanakkale İli, Türkiye topraklarının yaklaşık %1,3'ünü kapsamaktadır. Çanakkale ilinin toprakları, genellikle engebeli (dağ ve tepelerle) jeomorfolojik görünümüne sahiptir. İl toprakları vadilerle parçalanmıştır. En yüksek rakıma 1767 m ile Kaz Dağında ulaşılır. Çanakkale'nin iklimi Akdeniz ve Karadeniz iklimi arasında bir geçiş niteliğindedir. Yıllık yağış miktarı 600–1.200 mm düzeyinde değişkenlik gösterirken, sıcaklık değerleri -10°C ile $+38^{\circ}\text{C}$ arasında seyretmektedir (Çanakkale İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü, 2018).

Bulgular

Çanakkale ili, sulak alanlar açısından önemli bir potansiyele sahiptir. Çanakkale il sınırları içerisinde Ramsar sözleşmesi listesinde bulunan A sınıfı sulak alan bulunmamaktadır. Ancak 2019 yılında 3 491 hektarlık Gökçeada Lagünü İBBS (1) - 3. Düzey SR(1) - Level 3, 222 kod ve Korunan Alan Ulusal Sınıflama 06.02.02.0050 kodu ile "Ulusal Öneme Haiz Sulak Alan" ilan edilmiştir. Araştırmanın örnekleme yakın tescilli sulak alanlar bulunmaktadır. Bunlar Türkiye'nin ilk milli parklarından Kuşçenneti Milli Parkı, Kuş Gölü (diğer adıyla Manyas Gölü) kıyısında küçük bir söğüt ormanından oluşan sulak alan ve çalışma alanımıza sadece üç-dört saatlik uzaklıktaki Ege kıyılarında yer alan, özellikle iki büyük deltada yer alan flamingo kolonileri ile ünlü İzmir Kuşçenneti (diğer adları Gediz Deltası ya da Çamaltı Tuzlası) ve hemen güneyindeki Büyük Menderes Deltası'dır.

Ekolojik önem haiz sulak alanları sadece bitki ve hayvanlar için yaşam ortamı hazırlama gibi çevresel faydaların yanı sıra, insanlığa sosyal faydalar da sağlamaktadır. İlde yer alan sulak alanları şu şekilde özetlemek mümkündür:

- **Haliç ve Deltalar**

Çanakkale ilinde haliç bulunmamaktadır. Çanakkale Boğazı kıyılarındaki akarsuların ağız kısmında boğazın akıntısı nedeniyle, drenaj alanına bağlı olarak deltalar gelişmiştir. Bu alanlar ekolojik hayat için önem arz eden sulak alanları ortaya çıkarmıştır (Ilgar, 2007).

Sarıçay Deltası: Bu alan, uzun zaman önceden Sarıçay'ın alüvyonlarını biriktirdiği ve delta oluşumunu gerçekleştirdiği alandır. Zamanla Çanakkale ilinin genişlemesiyle bu delta alanı neredeyse bütünüyle yerleşme alanı haline gelmiştir.

Kavak Deltası: Yasal bir koruma statüsü yoktur. Ancak ülkemizdeki önemli 135 sulak alan içinde delta iki farklı sulak alan özelliği göstermektedir. Deltada kumluk ve çakıllık kıyı kumullarına rastlanmaktadır. Sezona göre tuzlu ve tatlı su birikintileri ile sulak alan oluşmaktadır. Tarımsal uygulamalar her geçen gün deltayı daha çok tehdit etmektedir. Delta kumcul ve halofilik bitkiler ile zengin bir floraya sahiptir. Buna bağlı olarak 14 ordo, 39 familya ve 124 kuş türü tespit edilmiştir (Özcan vd., 2009). Göçmen kuşların uğrak yeridir. Alan gelen kuşlar bataklık kırlangıcı, sumru, küçük sumru, fiyu, angit ve bataklık düdükçünüdür (Akbulut vd., 2006). Çalışma alanında amfibi türlerden kurbağa ve sürüngen türleri herpetofaunasında önemli yer edinmiştir (Uysal ve Tosunoğlu, 2013). Yasadışı avcılık ta türlere zarar vermektedir.

Tuzla Deltası ve Azmakları: Alan akarsu karakterindeki sulak alanlardan olup, tatlı su sazlıkları ve gölcükleri ön plana çıkmıştır (L/M/Tp). Göçmen kuşların önemli uğrak yeridir. İçinde yer alan sazlıklar, birçok kuş türü için konaklama, beslenme ve üreme alanıdır. Tarımsal uygulamalara bağlı olarak toprakların tuzlanması ve zirai mücadele ilaçları nedeniyle kirlenme durumu mevcuttur. Yasadışı avcılık ta türlere zarar vermektedir.

Karabiğa-Kocabaş Çayı Deltası: Karasal sulak alan olup, sürekli karasal deltalar ve sürekli tatlı su sazlık/gölcük özelliği göstermesi yanında ile birlikte sürekli dere, nehir, ırmak özelliği de gösterir (L/M/Tp). Ekolojik olarak kuşlar için beslenme, yuvalama, sığınak durumundadır. Alanda görülen insanın günlük faaliyetleri ve atıkları kaynaklı çevre kirliliği, hayvancılık, avcılık, tarımsal faaliyetler ile oluşan kirliliklerdir.

Kumkale sazlığı ve Akşin Deltası: Truva Milli Parkı içinde kalan bu alan karasal sulak alan olup, sürekli dere, nehir, ırmak tipi özellik gösterir. Alanda yer alan daimi tatlı su sazlıkları ve göl tipi özelliği ile ayrılmaktadır (L/M/Tp). Birçok kuş türü için beslenme ve üreme alanı konumundadır. Koruma alanı altında olduğu için daha iyi korunmaktadır. 4 ordodan 39 familyaya ait 119 tür tespit edilmiş olup, bu türlerin 40'ı yerli, 29'u kış göçmeni, 24'ü yaz göçmeni, 22'si transit ve 4 tanesi de besin ziyaretçisi türüdür.

Umurbey Deltası: Umurbey Çayının Çanakkale Boğazına döküldüğü alandır. 450 ha'lık sulak alandır. Delta daimi tatlı su sazlıkları ve göl tipinde bir sulak alandır (L/Tp). Ekolojik olarak kuşların barınma, üreme, beslenmeleri için önemli bir sulak alandır. Hayvancılık, tarımsal faaliyetler, avcılık ve çevre kirliliği, yapılaşmadan olumsuz etkilenmektedir.

- **Tatlı su bataklıkları**

Bataklık, üzerine bir ağırlık geldiğinde içine bataabilen, genellikle yağışlı dönemlerde su altında kalan alçak ve tüm yıl boyunca az ya da çok suyla doymuş, rutubetli ve çamurlaşmış toprak alanlarına denir. Bataklığın çevresinde kil vb. su geçirmez katmanlar bulunur. İlde özellikle deniz seviyesine yakın akarsu kenarları ve göl, gölet kıyılarında lokal olarak bataklıklar bulunur. Sarıçay, Umurbey, Kavak Çayı, Karamenderes (Araplar Boğazı), Yeniköy Papaz Sahili ve Azmakları, Atikhisar Barajı kıyıları kısmi bataklıklara sahiptirler. Ancak ilde jeomorfolojik olarak çok geniş bataklık bir coğrafi ünite yer almaz.

- **Göller ve lagünler (kıyı set gölü)**

Çanakkale ilinde büyük doğal göl bulunmamaktadır. Ancak çok sayıda baraj gölü ve kıyı set gölü lagün yer alır. İlde bulunan doğal küçük göl ve lagünler ise şunlardır:

Cardak Lagünü: Morfolojik olarak kıyı oku ve lagün olarak şekillenmiştir. 1. Derece doğal sit statüsündeki kıyusal-denizel bir sulak alandır. Kuşların önemli konaklama, beslenme ve üreme alanıdır. Kuş faunası açısından oldukça zengindir (Samsa, 2012). Yapılmış bir çalışmada 15

ordoya ait 35 familyadan 82 tür kaydedilmiştir (Çalışkan vd., 2013). Çevre kirliliği, yapılaşma ve insan baskısı altındadır.

Şekil 2. Çardak Lagününden Bir Görünüm

Kamaran Tahaffuzhanesi Çalışanları ve Görevleri

Geyikli/Dalyan Kalp Gölü Lagünü: Denizsel ve kıyusal sulak alan olup, kıyusal tuzlusu/acısu lagünü karakterindedir. Aynı zamanda su kuşlar için önemli bir üreme alanı durumundadır. Alanın karşılaştığı en önemli sorun avcılıktır.

Güvemalan Hoyrat Gölü ve Sazlıkları: Gölü Besleyen Kemikli, Güvemalan, Mandıra Dereleridir. Karasal sulak alan olup, sürekli tatlı su gölleri tipi sulak alan özelliği gösterir. Sürekli tatlı su sazlıkları, gölcükleri bulunmasından dolayı başta ördekgiller ailesine ait olmak üzere birçok kuş türünün barınma, beslenme ve üreme alanıdır.

Nilüfer gölü: Alanın Yeri: Biga Kalafat Köyünde yer alan karasal sulak alandır. Meşe çalılığı içinde, *Nymphaea alba* taksonunun baskın olduğu çok küçük ölçekli karasal göldür.

Acı Ece Gölü: Acı Ece Gölü, Yeniçiftlik Beldesi ile Tokatkırı, Adliye ve Güleç Köylerinin oluşturduğu dörtgen içinde kalmaktadır. Doğal göl, 1958 yılından sonra dönemin idaresince alınan karara istinaden drenaj hendekleri açılarak kurutulmuş, 2011 yılından sonra da Maliye tarafından satışı yapılmıştır. Günümüzde tarım yapılan bu bölge, sulak alan özelliğini yitirmiş durumdadır. Avcılık ve tarımsal faaliyetlere maruz kalmaktadır.

Kocagöl Sazlıkları-Özbekaltı: Karasal sulak alan olup, akarsu birikmesi ile oluşan, mevsimsel tatlı su sazlıkları ve gölcükleri barındırır. Özel mülkiyet altında bulunmaktadır. Özel mülkiyet tarafından açılan drenaj hendekleri alanın en önemli sorunu durumundadır.

Büyük ve Küçük Kemikli Tuz (Suvla) Gölü: Çanakkale Savaşları Gelibolu Tarihi Alan Başkanlığının koruma alanı içinde yer alan Küçük ve Büyük Anafartalar köylerinin denizel ve kıyusal sulak alanıdır. Bu göl kış mevsiminde Saros körfeziyle bağlantılıdır. Fakat suları yazın buharlaşarak yerini bir tuz tabakasına bırakır. Bu nedenle bu alanda bulunan ekosistemler zarar görmüştür (Bademli, R., 2000). Kuşlar için önemli bir sulak alan niteliğindedir.

Gökçeada Lagünü: Gökçeada İlçesinin kuzeydoğu ucunda yer alan lagün Aydıncık Lagünü olarak da bilinir. Denizel ve kıyısız sulak alan olup, kıyısız acı/tuzlu lagün tipindedir. USAK (Ulusal Sulak Alan Komisyonu) tarafından “Ulusal Öneme Haiz Sulak Alan” ilan edilmiş ilde yer alan tek tescilli sulak alanıdır. Çamurun bileşenlerinde kuvars, kükürt, sodyum, potasyum, kalsiyum, demir, baryum, magnezyum, karbonat, sülfat ve bikarbonatın da bulunduğu analizlerden anlaşılmıştır. Kükürt bileşenleri ön plana çıkmaktadır (Kahraman, 2005). Sadece bu çamurlarla çamur banyosu yapmaktadırlar. Çamur banyosunun kireçlenme, sedef ve romatizmalar hastalıklarına iyi geldiğine inanılmaktadır (Yaşar, 2006). Ülkemizdeki 135 önemli sulak alan arasında yer alan bu bölge, birçok kuş türü içinde önemli bir üreme habitatı konumundadır. Özellikle göç zamanı bahar aylarında flamingolar, pelikanlar, yaban ördekleri ve kazları için konaklama alanıdır. Lagün vahşi çöp toplama alanından, yakınlarındaki tarımsal uygulamalardan ve turizm faaliyetlerinden olumsuz etkilenmektedir.

Ayrıca Gökçeada’da çok küçük boyutta Şahinkaya, Şirinköy, Eşelek ve Uğurlu göletleri bulunur.

- **Nehir ve taşkın ovaları**

Çanakkale İlindeki akarsuların genel özellikleri incelendiğinde Gelibolu Yarımadasında bulunan akarsuların boyları ve debileri düşüktür. Biga Yarımadasındakilerin ise debileri diğerlerine göre daha yüksek ve boyları daha uzundur. Çanakkale Boğazı kıyılarındaki akarsuların ağız kısmında ise boğazın akıntısı nedeniyle deltalar oluşmuştur. Bu alanlar ekolojik hayat için önem arz eden sulak alanları ortaya çıkarmıştır (İlgar, 2007).

Gelibolu yarımadası akarsuları oldukça kısa ve yazın kuruma eğilimindedirler. Yarımadaı oluşturan kayaçların genelde yüksek paraziteli ve geçirgen olmasına karşın bu bölgede önemli büyüklükte bir yer altı suyu depolanması yoktur (Erginal ve Ertek, 2002). Bunlar: Saros Körfezi’ne dökülen Azmak Dere (akış hızı 4 lt / sn.), Karayüzük Dere (akış hızı 3 lt / sn), Çanakkale Boğazına dökülen akarsular ise (akış hızı 2-9 lt / sn), Bigalı Dere, Kilye Dere, İlgar Dere, Burgaz Dere, Şarlayan Dere, Hayıtlı Deredir.

Çanakkale il sınırları içinde Biga Yarımadasında yer alan Kocabaş çayı, Bayramdere, Umurbey, Sarıçay, Karamenderes, Tuzla ve Mihli Çayı yer almaktadır.

Tablo 6. Çanakkale İlinde yer alan akarsuların genel özellikleri (DSİ 25.Bölge Müdürlüğü, 2016)

Akarsu İsmi	Toplam Uzunluğu (km)	İl Sınırları İçindeki Uzunluğu	Max. Debisi (m ³ /sn)	Doğduğu Yer	Döküldüğü Yer
Kara Menderes Çayı	109	109	1530	Kazdağı	Marmara Denizi
Tuzla Çayı	80	80	1400	Kırburun	Ege Denizi
Sarıçay	40	40	1300	Küçükburun	Çanakkale Boğazı
Kocabaş Çayı	84	84	1345	Kaynarca	Marmara Denizi
Mihli Çayı	28	12	75	Kazdağı	Edremit Körfezi
Kavak Çayı	50	18	1100	Ballı	Saros Körfezi
Bayramdere	11	11	1,123 ort	Taşlıburun	Marmara Denizi
Büyükdere	10	10	1,048 ort	Genişdağ	Kaleköy

Çınardere	28	28	0,791 ort	Sisalandağı	Marmara Denizi
Tayfurdere	19	19		Ağılyeri	Çanakkale Boğazı
Umurbey Çayı	22	22	16,677 ort	Avcı Tepesi	Çanakkale Boğazı
Kocaçay	62	62	4,584 ort	Bardakçı	Kocabaş Çayı
Agonya Çayı	148	70	2,304 ort	Katrandağı	Ortaca

İldeki gerek uzunluk gerekse debi bakımından en büyük akarsu Karamenderes'tir. Kaynağını Kazdağı'ndan almaktadır. 109 km uzunluğu ortalama 1530 m³/sn debiye sahiptir. Akarsuda yaz ve kış sürekli akış bulunmaktadır. Gerek flora gerekse fauna açısından zenginlik arz eder. Ancak hayvan varlığı oldukça önemlidir (Uysal, 2011).

Şekil.3. Araplar Boğazı ve Karamenderes Deltası'ndan bir görünüm

Sarıçay Çanakkale kenti için önemlidir. Kentin ana içme su kaynağını oluşturan Atikhisar Barajına ev sahipliği yapar. Sarıçay taşkın tehlikesinin yüksek olduğu bir delta olduğu, tarım toprakları üzerinde gelişimini sürdürdüğü, kentsel alan ile tehdit edildiği (Çavuş ve Uysal, 2017, s. 108) önemli bir sulak alan olarak ele alınmaktadır.

Şekil 4. Sarıçay Deltası, günümüzde bütünüyle yerleşme alanı haline gelmiştir

Bozcada Çayır Mevkii (Azmak Deresi): Bozcaada'nın batısında yer alan karasal sulak alandır. İçinde barındırdığı sürekli tatlı su sazlıkları ve gölcükleri önemli kuş türlerine ev sahipliği yapar. Turizm ve tarımsal faaliyetler bu alanı olumsuz etkilenmektedir.

- **Turbalıklar**

Turbalıklar sulak alanlardaki ölü bitki atıklarının üst üste yığılması ile oluşan oksijensiz ve asidik ortamlardır. Bir turbalığın oluşumu yüz yıllara dayanan bir zaman dilimi içinde gerçekleştiği için bir doğa mirası ve müzesidir. İçlerinde bulunan her şeyi saklama özellikleri, turbalıkların geçmiş kültürlerdeki unsurlara dair de pek çok ipucu verirler. Dünya ormanlarının tümünden fazla karbondioksit depoladıkları, yağmur depolayıp selleri ve suları filtre gibi süzebildikleri için doğanın böbrekleri olarak kabul edilen alanlardır. Türkiye'nin en büyük turba bataklığı Sürmene ilçesine bağlı Ağaçaş Yaylası'nda bulunur. Ayrıca Denizli'nin Bozkurt ilçesindeki Karagöl bir diğer önemli turbalık alanıdır, Endemik ve nesli tehlikede bitki ya da hayvan türlerine ev sahipliği yapar. Çanakkale'de büyük ölçekte turbalık alana rastlanmamakla beraber sezonal olarak Sarıçay, Kocabaş Çayı kenarında lokal ve küçük ölçekte olmak kaydıyla turbalığı andıran sulak alanlar görülebilmektedir.

- **Kıyasal sulak alanlar**

Çanakkale ilindeki lagün ve akarsuların tamamı yukarıda açıklandığı gibi kıyasal sulak alanlar sınıfında yer almaktadır. Bazıları tatlı su bulundururken bazıları kıyasal tuzlusu/acısu karakterindedir. Özellikle Çanakkale Boğazının Biga Yarımadası kasımındaki mevsimsel küçük su birikintileri bu kategori içinde ele alınabilir.

- **İnsan yapısı sulak alanlardır**

İl sınırları içinde bulunan inşaatı tamamlanmış; içme, sulama ve taşkın önleme amaçlı olarak faaliyette bulunan baraj ve göletler şunlardır:

Tablo 7. Çanakkale ilinde baraj göl ve göletleri (DSİ 25.Bölge Müdürlüğü, 2016)

Göletin Adı	Tipi	Göl hacmi hm ³	Sulama Alanı (net), ha	Bitiş yılı	Kullanım Amacı
Atikhisar Barajı	Zonlu toprak dolgu	9,22	3069	1975	Sulama + taşkın + içme suyu
Gökçeada Zeytinli Barajı	Zonlu toprak dolgu	14,48	700	1984	Sulama + içe suyu
Bayramiç Barajı	Toprak Dolgu	86,50	16437	1975	Sulama + enerji +
Bakacak Barajı	Kil çekirdek, kaya	136	9000	2000	Sulama
Tayfur Barajı	Kil çekirdek, kaya	5,712		1985	İçme suyu
Umurbey Barajı	Kil çekirdekli kumçakıl, kaya dolgu	52,694	3661	2008	Sulama
Ayvacık Barajı	Kil çekirdekli kumçakıl, kaya dolgu	39	3368	2008	Sulama + içme
Taşoluk Barajı	Kil çekirdek, kaya dolgu	88	9352	2009	Sulama
Bayramdere Barajı	Kil çekirdek, kaya	18,45	1050	2010	Sulama + içme
Yenice-Gönen Barajı	Kil çekirdek, kaya	227,04	20515	1997	Sulama + Enerji +
Uzun Hızırlı Göleti	Kil çekirdek, kaya	4,9	319	1966	Sulama
Koyunyeri Göleti	Homojen dolgu	2,9	423	1988	Sulama
Fındıklı Göleti	Homojen dolgu	0,85	69	1990	Sulama
Alpagut Göleti	Homojen dolgu	1,85	214	1990	Sulama
Uluköy Göleti	Homojen dolgu	2,9	303	1993	Sulama
Küçükü Göleti	Homojen dolgu	5,92	800	1998	Sulama
Kozçeşme Göleti	Homojen dolgu	4,24	739	1999	Sulama
İntepe Göleti	Kil çekirdek yarı geçirimli dolgu	0,67	114	2008	Sulama
Kayatepe Göleti	Homojen dolgu	1,3	307	2008	Sulama
Yenice Çınar Göleti	Homojen dolgu	0,73	168	2009	Sulama
Tavaklı Alemşah Göleti	Kil çekirdek kaya	0,85	147	2006	Sulama
Örenli Göleti	Kil çekirdek kaya	1,17	198	2006	Sulama
Çan Karakoca Göleti	Homojen dolgu	1,72	323	2011	Sulama
Biga Ayıtdere Göleti	Kil çekirdek	6,78	1157	2010	Sulama
Hamdibey Asar Göleti	Kil çekirdek yarı geçirimli dolgu	3,56	870	2011	Sulama
Beybaşı Göleti	Kil çekirdek kaya	0,52	87	2013	Sulama
Biga Hacıpehlivanlı Göleti	Kil çekirdek kaya	0,94	180	2012	Sulama
Çan Altıkulaç Göleti	Kil çekirdek kaya dolgu	3,3	532	2012	Sulama
Ezine Akçin Göleti	Toprak dolgu	10,298	820	2011	Sulama
Biga Kaynarca Göleti	Homojen dolgu	18,51	2045	2011	Sulama

SONUÇ ve ÖNERİLER

Çanakkale ilinde doğal hayatın vazgeçilemez en önemli habitatları sulak alanlar oldukça fazladır. Araştırmanın örnekleme en yakın ve etkileşimde olduğu komşu örneklemler sadece bir kaç saatlik mesafede bulunan, Türkiye'nin ilk milli parklarından Kuşçenneti Milli Parkı, Kuş Gölü (diğer adıyla Manyas Gölü) kıyısında küçük bir söğüt ormanından oluşan sulak alan ve çalışma alanımıza sadece üç-dört saatlik uzaklıktaki Ege kıyılarında yer alan, özellikle iki büyük deltada yer alan flamingo kolonileri ile ünlü İzmir Kuşçenneti (diğer adları Gediz Deltası ya da Çamaltı Tuzlası) ve hemen güneyindeki Büyük Menderes Deltası'dır. Çanakkale sulak alanlarında bu olumlu özelliklere bağlı olarak kuş türlerinin çeşitliliği de artmıştır. "Çanakkale İli Karasal ve İç Su Ekosistemleri Biyolojik Çeşitlilik Envanter ve İzleme Projesi"nde, ÇOMÜ Kuş Gözlem Topluluğunun çalışmalarına göre il genelinde toplam kuş türü 317 kuş türü tespit edilmiştir. Sadece bu olgunun varlığı dahi alandaki ekolojik verimliliğin önemini ve korunmasını ön plan çıkarmaktadır.

Çanakkale ili özellikle Çanakkale Boğazı'nın jeolojik ve jeomorfolojik yapısının oluşturduğu özel konum nedeniyle, sulak alanlar ve onlara ait biyolojik çeşitlilik açısından oldukça zenginlik gösterir. Ülkemizdeki sulak alanlar daha ziyade balıkçılık, zirai faaliyet, hayvan otlatma ve sulama, sazlık, turizm ve rekreasyon amaçlı kullanımlar nedeniyle baskı altında kalmaktadır. Çanakkale'deki sulak alanların kullanımı bu genel kullanımdan farklı değildir. Üstelik sulak alanlar konusunda Çanakkale halkının ve yerel yönetimlerin konu hakkında bilgi eksikliği, duyarsızlığı bulunmaktadır.

Çanakkale sulak alanlarında hayvan otlatmak da önemli bir sorundur. Kırsal kesimde yaşayan halkın, hayvanlarını sürekli yeşil kalabilen otlar nedeniyle sulak alanlarda otlatma ve hayvan sulama amaçlı kontrolsüz kullanımları mevcuttur. Uzun süre otlatılan hayvanlar doğal vejetasyonu tüketip, tahrip etmekte kalmayıp toprağı sürekli basarak fiziksel yönden toprağın strüktür ve tekstürünü tahrip etmektedir. Aynı zamanda erozyona da yol açmaktadır. Buna en iyi örnek Kavak Deltası verilebilir.

Tarımsal ilaçlar ve atıklar sulak alanları ve buradaki canlı hayatını olumsuz yönde etkilemektedir. Özellikle son yıllarda tarımda makineleşme ve zirai ilaçların kullanımının artması ile beraber toprakta karışık halde bulunan bu kimyasal ilaçlar, akarsular yoluyla ve sulak alanlara ulaşmakta ve birikmekte, bunun sucul ortamdaki fitoplankton ve alg artışına yol açmakta bunun yanında balık, amfibiyumlar olumsuz etkilenerek popülasyonu gözle görülür olarak azalmaktadır. Bu alanlara gelen göçmen kuşların etkilenmemesi olanaksızdır.

Gerek doğal güzellikleri, gerekse sahip olduğu diğer önemli özellikler nedeni ile sulak alanlarımız çevresinde sayfiye amaçlı ikinci ev yapımı artmıştır. Bugün sulak alanlarımız hızla konutlaşmanın yol açtığı sorunlar yaşanmaktadır. Özellikle kentsel atıkları uzaklaştırmak için kullanılan bertaraf alanları niteliğindedirler. Çardak Lagünü, Biga Çayı çevresi sulak alanları, Kumkale Sazlıkları çöp döküm alanları olmuştur. Gerekli yaptırımlar ile caydırıcı önlemler alınarak bu alanların korunması gerekmektedir.

Sulak alanlarımızdaki diğer bir sorunda aşırı saz biçimi faaliyetleridir. Bitki tahribi sonucu doğal denge bozulmakta su kuşları ve bu kuşlara ait yuvalar olumsuz yönde etkilenmektedir.

Sulak Alanların Korunması Yönetmeliği 30.01.2002 tarih ve 24656 sayılı Resmi Gazete'de yayımlanarak yürürlüğe girmesine rağmen sulak alanların korunmasında görülen yetki karmaşası bulunmaktadır (Ceran, 2007). Aynı durum Çanakkale için de geçerlidir. Örneğin Sarıçay için belediye mi yoksa il çevre müdürlüğü tarafından mı koruma tedbirleri alınacağı tartışmalıdır. Benzer durum Gelibolu Yarımadasındaki sulak alanlarda da görülmektedir. Alan başkanlığı ilan edilip koruma altına alınmışsa da sulak alanlara ve kuşlara özgü bir koyucu etmen söz konusu değildir. Bir an önce bu durumun gözden geçirilmesi gerekmektedir.

Planlama ve koordinasyon eksiklikleri mevcuttur. Bu alanlar üzerine yapılmış yönetsel çalışmalara rastlanmamaktadır. Dileyen dilediği zaman özgürce gezip rekreatif faaliyetlerde bulunabilmektedir. Bu ziyaretler kuşların üreme ve uzun yoldan gelip konaklama zamanına denk gelmektedir. Kuşlar da tıpkı insanlar gibi gürültülü ortamlardan rahatsız olmaktadır. Bunun sonucunda birçok kuş yumurtasının daha kuluçka devresinin başlarında yavru yapamadan kırılmış olduğu da yine gözlemlenmiştir. Bu alanlar üzerinde planlamaya gidilmelidir. Bunun için ilgili disiplinlerin kuş gözlemcileriyle koordinasyona gitmesinde yarar vardır.

Tarım alanlarındaki aşırı su tüketimi sulak alanların su potansiyelini eksiltmekte, kuraklığa yol açmakta, canlı hayatını da olumsuz etkilemektedir. Buna en iyi örnek Umurbey Çayı'nın suları kıyısındaki sera ve tarlalarda sulama amacıyla çekilmesi olgusudur. Aşırı çekim sonucunda akarsuyun yüzeysel akış suyundaki azalmalar kuraklığa neden olmaktadır. Oysa yer altı taban su seviyesi oldukça yüksek olup bu amaçla yer altı suyunun kullanılması daya yararlı olacaktır.

Avcılık ve beşeri kökenli yanlış uygulamalar nedeniyle elosmobranş nitelikli leylek aile sayısının son 10 yıla göre azaldığı saptanmıştır. Bunun sorumlusu insan faaliyetleri olup ekosistemdeki besin yetersizliği vb. değildir. Benzer durum bıldırcın içinde verilebilir. Göç esnasında ekosistemimize gelinceye dek ışıkla avlanma, teyp kurma vb. nitelikli yasadışı avlanma türleri zarar vermektedir. Çanakkale Orman Genel Müdürlüğü'nün Doğal Hayatı Koruma birimi kaçak ve yasadışı avlanmalar için gerekli tedbirleri almıştır.

İlde en sık kullanılan insektisitler, rodentisitler, fungusitler, fumngarlar, herbisitler, cezbediciler, akarisitler türü zirai mücadele ilaçları yanında % 21 N azotlu gübre, % 17 P₂O₅ fosfatlı gübre, % 50 K₂O potaslı gübre kimyevi gübreler her geçen gün artan oranda kullanılmaktadır. Bu ilaçların sadece hedef zararlıyı olumsuz etkilemediği bir gerçektir. İnsanoğlu şeftaliyi belli dönemde ilaçlayarak zararın kendisine ulaşmasına engel olmakta veya minimize etmektedir. Oysa bu ekosistemde tek yaşayan canlı kendisi değildir. Diğer canlıların bundan nasıl etkilendiğine dair gerçekleştirilmiş somut bir çalışmaya rastlanmamıştır. Diğer canlıların bu olumsuzluklardan etkilenmemesi kaçınılmaz bir ütopyadır. Örneğin ekolojik diye tanımlanan zirai mücadele ilaçlarının bile etkisi (zararlılar için cinsel yönden isteksizliğe yol açan zeytin sineğinde kullanılan cezp edici ilaçlar) kuşların üremelerini olumsuz etkilemesi beklenmektedir. Kuşların üremelerine zarar vermesi, genler aracılığıyla yumurtaya yansması örneğin ince kabuklu yumurtalar oluşması olabilir. Konu edilen ilaçlar ve gübrelerin kimyevi maddeleri kuş dışkılarındaki biyolojik birikime dair projeler geliştirilmesi gerekmektedir.

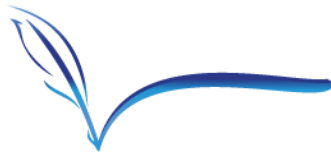
İlde yer alan AKÇANSA çimento fabrikası civarı, evlerin çatıları da dahil olmak üzere adeta kar yağmışçasına bembeyaz partiküler maddelerce sedimantasyona uğratabilmektedir. İÇTAŞ'ın gemi trafiği deniz ekosistemine yapmış olduğu olumlu-olumsuz-stabil etkilere dair izleme (monitoring) çalışmalarının yapılması gerekmektedir. Sorunlardan korkmak, kaygılanmak yerine varsa sorunun üzerine üzerine gidip çözüm odaklı, düşük maliyetler ile sorunları giderebilen sanayi faaliyetleri yürütmek mümkündür. Bunu başaran çok sayıda ülke ve şirket mevcuttur.

KAYNAKÇA

- Akbulut M., Odabaşı S.S., Odabaşı, D.A. and Çelik, E.Ş. (2006). Çanakkale İli'nin Önemli İçsuları ve Kirletici Kaynakları. *Su Ürünleri Dergisi*, 23(1).
- Bademli R. (2000). Gelibolu Yarımadası Tarihi Milli Parkı Tespit ve Değerlendirme Çalışmaları Raporu, Ankara: T.C. Orman Bakanlığı Milli Parklar Genel Müdürlüğü.
- Ceran Y., (2007). Sulak Alan Yönetim Planlaması Rehberi, Türkiye'nin Sulak Alan Mevzuatı, 2007, Ankara.

- Çalışkan V., Tosunoğlu M., Öztürk M.Z., Samsa Ş., Arslan F., Bay A., (2013). Çanakkale İçin Bir Tabiat Parkı Önerisi Çardak Kıyı Oku ve Lagünü (Çardak Kuş Cenneti), Arüv Çevre Müh. Müş. Hiz. San. Tiç. Ltd. Şti, Çanakkale https://www.researchgate.net/profile/Vedat_Caliskan/publication/323613091_Canakkale_Icin_Bir_Tabiati_Parki_Onerisi_Cardak_Kiyi_Oku_ve_Lagunu_Cardak_Kus_Cenneti/links/5a9ff58e45851543e6353078/Canakkale-Icin-Bir-Tabiat-Parki-Oenerisi-Cardak-Kiyi-Oku-ve-Laguenue-Cardak-Kus-Cenneti.pdf
- Çanakkale İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü (2018). Brifing Raporu.
- Çavuş C. Z., Başaran Uysal A. (2017). Çanakkale`de Kentsel Yayılma ve Kırsal Alanlara Etkisi. 8 Kasım Dünya Şehircilik Günü 41. Kolokyumu, Konya, Türkiye, 7-9 Kasım 2017
- Doğa Koruma ve Milli Parklar Genel Müdürlüğü, (2016). Ankara: Hassas Alanlar Daire Başkanlığı.
- Dugan P. J. (1990). Sulak Alanların Korunması: Güncel Konular ve Gerekli Çalışmalar Üzerine Bir inceleme. İstanbul: DHKD.
- Dönmez Y. (1968) Trakya Bitki Coğrafyası. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Coğrafya Enstitüsü Yayınları.
- Erdem O. (2004). Sulak Alanlar, Önemi, Temel Sorunları, Türkiye'nin Uluslararası Öneme Sahip Sulak Alanları. Haber Ekspres Gazetesi, 28 Şubat 2004.
- Erdoğan S. (2007). Sulak Alan Tipleri, Sulak Alan Yönetim Planlaması Rehberi. Ankara: Kuş Araştırmaları Derneği.
- Erginal E. ve Ertek A. (2002). Çanakkale Boğazı Havzasının Faylı Akarsu Vadilerinde Jeomorfolojik Araştırmalar. Türkiye Kıyıları Öz Bildiriler Kitabı. Ankara: Rekmay Reklam.
- İlgar R (2007). Çanakkale Boğazı Fiziki Coğrafyası. Ankara: Gazi Kitapevi.
- Kahraman Ö. S. (2005). Geçmişten Günümüze Gökçeada'da Yerleşmelerin Dağılımında Etkili Olan Faktörler. *İstanbul Üniversitesi Coğrafya Dergisi*, s.25-42.
- Karasar N. (2015). Bilimsel araştırma yöntemleri. Ankara: Nobel.
- Koohafkan P. (2005). Use of Agroecological Zones and Resource Management Domains For Sustainable Management of African Wetlands, Resource Papers Presented at the Consultation, <http://www.fao.org/docrep/003/x6611e03b.htm>
- Meriçli A. (1997). Çanakkale Yöresinin Tıbbi Bitkileri, Yerleşim ve Çevre Sorunları: Çanakkale İli, 9-13 Eylül 1996 bildirileri, İzmir.
- Maltby E. and Turner R.E, (1983). Wetlands are not wastelands. *Geographical Magazine*, LV, 92-97.
- Matthews GVT. (2013). The Ramsar Convention on Wetlands: its History and Development by G. V..Gland, Switzerland: Published by the Ramsar Convention Bureau.
- Meriç T., Çağırnkaya S. (2013). Sulak Alanlar. Ankara: Orman ve Su İşleri Bakanlığı Doğa Koruma ve Milli Parklar Genel Müdürlüğü.
- Orman ve Su İşleri Bakanlığı (2013). Sulak Alanlar. Ankara: Doğa Koruma ve Milli Parklar Genel Müdürlüğü, Hassas Alanlar Dairesi Başkanlığı, Sulak Alanlar Şube Müdürlüğü.

- Özcan H., Akbulak C., Kelkit A., Tosunoğlu M., Uysal İ. (2009). Ecotourism Potential and Management of Kavak Delta (Northwest Turkey). *J Coastal Res* 25: 781–787.
- Özyanık A. (2013). Orman ve Su İşleri Bakanlığı, Doğa Koruma ve Milli Parklar Genel Müdürlüğü, Hassas Alanlar Dairesi Başkanlığı, Sulak Alanlar Şube Müdürlüğü.
- Ramsar Convention Bureau, (1993). Ramsar Convention Bureau, Gland, Switzerland.
- Samsa Ş. (2012). Çardak (Çanakkale/Türkiye) Lagünü Avifaunası. (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi). Fen Bilimleri Enstitüsü, Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi.
- TC. Orman ve Su İşleri Bakanlığı (2013), Sulak Alanlar, Doğa Koruma ve Milli Parklar Genel Müdürlüğü, Hassas Alanlar Dairesi Başkanlığı, Sulak Alanlar Şube Müdürlüğü, Ankara.
- TÇV, (1993). Türkiye'nin Sulak Alanları. Ankara: Türkiye Çevre Vakfı.
- Türkiye Ulusal Raporu Taslak (2002). TÜBİTAK, Vizyon 2023, Biyolojik Çeşitliliğin Korunması ve Sürdürülebilir Kalkınma, Ankara.
- Uysal İbrahim (2011). Karamenderes (Kumkale) Deltası'nın (Çanakkale-Türkiye) Zoolojik Zenginliği, X. Ulusal Ekoloji ve Çevre Kongresi 04-07 Ekim 2011, Çanakkale.
- Uysal İ. ve Tosunoğlu M. (2013). Kavak Deltası (Saroz Körfezi)'nin Herpetofaunal Zenginliği. *Anadolu Doğa Bilimleri Dergisi*, 3(2):52-58.
- WWF-Türkiye (2008). (Ed. Deniz Şilliler Tapan) Türkiye'deki Ramsar Alanları Değerlendirme Raporu. Ankara: WWF-Türkiye Doğal Hayatı Koruma Vakfı.
- Yaşar O. (2006). Turizm Coğrafyası Açısından Bir Araştırma: Gökçeada (İmroz). *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 16, 1:1-32.
- Zor M. (2014). Türkiye'nin Sulak Alanları. *Sakarya Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 0 (1)

SSAD

Stratejik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi

ISSN 2587-2621

Volume 5 Issue 3, November 2021

sisaddergi@gmail.com

Makale Türü/Article Type: Araştırma/Research

Makale Gönderim Tarihi/Received Date: 23.08.2021

Makale Kabul Tarihi/Accepted Date: 07.10.2021

DOI: 10.30692/sisad.985963

GERMEN ORMAN İNANÇLARININ ALMAN MİLLÎ KİMLİĞİNE YANSIMALARI

Reflections of Germanic Forest Beliefs on German National Identity

Murat KAYA

Erciyes Üniversitesi

Sosyal Bilimler Enstitüsü, Felsefe ve Din Bilimleri

Dinler Tarihi Doktora Öğrencisi

ORCID ID: 0000-0001-6729-278X

kitap-murat@hotmail.com

Atıf/Citation: Murat Kaya, (2021), "German Orman İnançlarının Alman Millî Kimliğine Yansımaları", *Stratejik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, C.5, S.3 Kasım 2021 s.631-649.

Özet: İnsan yaşadığı coğrafyaya benzer. Coğrafya insanın yaşamını, düşüncelerini ve inançlarını şekillendirir. Germanler de yaşadıkları coğrafyadan etkilenmiştir. Ormanlarla kaplı bu coğrafya, onların yaşamını, düşüncelerini ve inançlarını şekillendirmiştir. Coğrafya, Germanleri bir taraftan savaşçı ve özgürlükçü karaktere büründürürken diğer taraftan onların inançlarını ormanlarla ilişkilendirmiştir. Romalılarla mücadelelerinde ormanlar, Germanlerin manevî güç aldıkları ve kendilerini korudukları bir sığınak olmuştur. Germanlerin soyundan gelen Almanlar da atalarının bu özelliklerini devam ettirmiştir. Onlar da Roma'nın mirasçılarıyla olan mücadelelerinde atalarının orman inançlarına başvurmuş ve ormanlardan ilham alarak millî kimliğini oluşturmuştur. Arminius ile başlayan süreç, Martin Luther ile devam etmiş, 19. ve 20. yüzyılda zirve noktasına ulaşmıştır. Bu çalışmada German orman inançlarının Almanların millî kimliğine yansımaları kronolojik bir sıra takip edilerek incelenmiştir. Çalışma üç bölüme ayrılmıştır. Birinci bölümde German dini hakkındaki kaynaklar, ikinci bölümde German dini, üçüncü bölümde ise orman inançlarının Alman millî kimliğine yansımaları ifade edilmiştir. Sonuç olarak orman inançlarının zafer ve özgürlük bağlamında Alman millî kimliğine yansıdığı düşüncesine ulaşılmıştır.

Anahtar Kelimeler: German dini, German orman inançları, Alman millî kimliği, millî kültür, kültürel çatışma

Abstract: Humans are similar to the geography they live in. Geography shapes humans' lives, thoughts and beliefs. The Germanic peoples were also influenced by the geography they lived in. This geography covered with forests has shaped their lives, thoughts and beliefs. Geography, on the one hand, made the Germanic peoples warrior and libertarian, on the other hand, the associated their beliefs with forests. In their struggle with the Romans, the forests became a shelter where the Germanic peoples received spiritual strength and protected themselves. The Germans, who are descendants of the Germanic peoples, also continued these characteristics of their ancestors. They also applied to the forest beliefs of their ancestors in their struggle with the heirs of Rome and formed their national identity by being inspired by the forests. The process started with Arminius continued with Martin Luther and peaked in the 19th and 20th centuries. In this study, the reflections of the Germanic forest beliefs on the national identity of the Germans were examined in chronological order. The work is divided into three parts. In the first part, the sources about the Germanic religion, in the second part, the Germanic religion, and in the third part, the reflections of the forest beliefs on the

German national identity are expressed. As a result, it has been concluded that forest beliefs are reflected in the German national identity in the context of victory and freedom.

Keywords: Germanic religion, Germanic forest beliefs, German national identity, national culture, cultural conflict

GİRİŞ

Almanlar, Avrupa kıtasının büyük milletlerinden biridir. Bu milletin ataları, MÖ 500’lerde İskandinavya ve Kuzey Avrupa’da ortaya çıkan Germe nlerdir. Cimbrî, Teuton ve Ambrones gibi Germe n kabileler, MÖ 120-150 yıllarında yaşadıkları bölgelere (Jutland) zarar veren doğal afetler (sel, taşkın, kuraklık gibi) nedeniyle Avrupa’nın güneyine yönelmiştir. Güneye doğru inerken buldukları uygun arazilere yerleşen bu kabileler, bir süre sonra Romalılarla temas kurmuştur. Roma pazarına kürk ve amber gibi ürünler getiren Germe nler, karşılığında ihtiyaç duydukları ürünleri almış ve onlardan ticareti öğrenmişlerdir. Bu ticarî ilişkilerin yanı sıra Germe nler ve Romalılar, bölgenin kaynaklarından daha fazla yararlanabilmek için birbiriyle çatışmıştır. MÖ 112-101 yılları arasında Cimbrî ve Teuton kabileleri, yağma amaçlı Roma topraklarına saldırılar düzenlemiştir. Saldırıları karşısında zor durumda kalan Romalılar, saldırıları ancak Gaius Marius’un (MÖ 157-86) gayretleri ile durdurmuştur. MÖ 60 yılı civarında Roma’da Germe n göçmenler konusu gündeme gelmiştir. Çünkü Alpler Berisi Galya’ya (Kuzey İtalya) kalabalık topluluklar halinde gelen Germe nler, Romalıları endişelendirmiştir. MÖ 58’de bölgenin valisi Jül Sezar (MÖ 100-MÖ 44), bu istilacı topluluklara, “*Ren Nehri’nin ötesinde yaşayanlar*” anlamında “Germani” adını vermiştir (Hawes, 2019, s. 11-18; Hinds, 2010, s. 20). Bu adı Sezar bulmamış olsa da yaygınlaştıran Sezar olmuştur. Sezar, Germe nlerle mücadelenin ve onları Ren Nehri’nin ötesinde tutmanın Romalılar açısından bir zorunluluk olduğuna inanmıştır. Sezar, bu inanç doğrultusunda Germe nler üzerine sefere çıkmış, onları çeşitli savaşlarda yenilgiye uğratmış ancak ormanlara kaçıp savunma düzeni alan Germe nlerin daha fazla üzerine gitmenin kendileri açısından doğru olmadığını düşünerek geri çekilmiştir. Sezar, bir taraftan Germe nlerin ilerleyişini durdurmuş, diğer taraftan onların bir kısmıyla anlaşarak ordusunda görevlendirmiştir (Wolfram, 2020, s. 40-41; Hawes, 2019, s. 19-21).

MS 1. yüzyılda Tungri kabilesinin yaşadığı toprakları ifade etmek için Germania adı kullanılmıştır. Bu ad zamanla yaygınlık kazanarak bütün Germe nlerin yaşadığı toprakları ifade etmiştir (Tacitus, 2016, s. 28-29). Kuzeyden güneye akan *Ren, Ems, Weser, Elbe, Oder ve Vistula* nehirleriyle beslenen Germania, geniş ve sık meşe ormanlarına ve bataklıklara sahip bir bölgedir (Hinds, 2010, s. 10). Sezar döneminden beri Romalılar için güvensiz ve ürkütücü olan bu bölge, Germe nlerin yaşamlarını ve inançlarını şekillendirmiştir (Caesar, 2019, s. 68-69). 2. yüzyıldan itibaren Germania’da nüfus önemli oranda artmıştır. Bu artışla birlikte Ren, Weser ve Elbe bölgesinde, Franklar, Saxonlar, Lombardlar, Alemanniler gibi birçok kabile kendini göstermeye başlamıştır (Coy, 2011, s. 22; Llobera, 2007, s. 6).

Germe nler, yerleşim yerlerini ormanlara göre planlamış, savaş aletlerini ve ticarî faaliyetlerini ormanlara göre şekillendirmiştir. Ormanların sıklığı, beraberinde ulaşım zorluğunu, kapalılığı ve bilinmezliği de getirdiğinden Germe nleri, askerî ve kültürel açıdan korumuş, onlardaki savaşçı ve özgürlükçü düşünceleri geliştirmiştir. Bundan dolayı Germe nler, ormanların merkezde olduğu bir kültür geliştirmişlerdir (Vaughan, 1919, s. 166; Price, 1965, s. 371-376).

Paganik bir inanç sistemine sahip olan Germe nler, ormanın kutsal olduğuna inanmıştır. Tanrısal gücün ormanlarda tecelli ettiğine inandıkları için orman, dinî yaşamın merkezi olmuştur. Ancak Germe nlerin inançları, Hristiyanlığın Avrupa’da güç kazanmasıyla birlikte sarsılmaya başlamıştır. Germe n vaftizi için dolaşan misyonerler, Germe nlerin inançlarına saldırarak kendi dinlerini kabule zorlamıştır. Bu amaçla Germe nlerin ibadet ettikleri kutsal ormanlar ve ağaçlar tahrip edilmiş ve yerlerine kiliseler yapılmıştır. Bu yok etme faaliyetlerinin sonucunda Germe nler Hristiyanlaştırılmıştır. Ancak Hristiyanlığın etkisine rağmen Germe n inançları, örtülü bir şekilde yaşamaya devam etmiştir (Philpot, 1897, s. 18-19).

Toplumlar, tarihî süreç içerisinde yeni bilgi ve kültür alanlarına dâhil olmaktadır. Bu dâhil oluş sayesinde yeni yaşantılar ve inançlar edinmektedir. Fakat bu yeni yaşantı ve inançlara rağmen atalarından devraldığı geleneğin etkisinde kalmaya devam etmektedir. Geleneğin ihtiva ettiği bilgi, inanç ve tecrübeler ise devralanlar için birer ilham kaynağı olmaktadır. Almanların orman konusundaki düşünceleri de bu bağlam içerisinde yer almaktadır. Değişik dönemlerde İtalyanlar ve Fransızlar gibi Roma mirasçılarıyla mücadele eden Almanlar, uğradıkları yenilgiler sebebiyle bir kimlik problemiyle karşılaşmışlardır. Kendilerinin kim olduğunu, işgalci güçler karşısında neyi temsil ettiklerini ve kendilerine özgü değerlerin neler olduğunu sorgulamışlardır. Onlar, karşılaştıkları bu problemi aşmak amacıyla Hristiyanlık öncesi zamanlara uzanarak ataları Germenlerin inanç ve yaşamlarını konu eden kaynaklara başvurmuştur. Elde ettikleri bilgileri zamanın şartları altında yeniden yorumlayarak millî bir kimlik oluşturmuş ve asimile olmaktan kurtulmuştur. Bu kimliğin oluşmasında Germen orman inançlarının önemli bir etkisi olmuştur. Orman inançları, önce entelektüel alanda işlenmiş, ardından siyasal alana taşınmıştır. Orta Çağ'dan modern döneme kadar geçen sürede ormanlar, Almanlar için işgalci güçlere direnişin ve toplumsal dayanışmanın sembolü olmuştur. Bu nedenle bu çalışmanın amacı, Germenlerden Almanlara uzanan millî kimlik oluşturma sürecini, orman inançları bağlamında, kronolojik bir sıra takip ederek ifade etmektir.

Germen Dini Hakkındaki Kaynaklar

Germen dini hakkındaki ilk bilgiler, arkeolojik çalışmalara dayanmaktadır. Mağara oymaları, mezarlar ve bataklıklardaki buluntuların incelenmesiyle elde edilen bilgiler, Germen dininin ilk dönemlerine ışık tutmaktadır. Ancak bu bilgiler kesinlik taşımamaktadır. Germenlerin uzun yıllar sözlü kültür ortamında yaşamaları ve yazılı bir kültüre sahip olmamaları nedeniyle onların dinine ait daha detaylı ve güvenilir bilgiler, Roma ve Yunan kaynaklarına dayanmaktadır.

Galyalılar ve Germenler üzerine birçok defa sefer yapan Jül Sezar (MÖ 100-MÖ 44), bu seferleri sırasında onlar hakkında edindiği bilgileri kayda geçirmiştir. *Commentarii de bello Gallico* (Galya Savaşı) adlı eserinde, Galyalılar ile Germenleri karşılaştıran Sezar, Germenlerin rahiplik müessesesine sahip olmayan, güneş, ay ve ateşi Tanrılaştıran, gelişmemiş bir dine inandıklarını ifade etmiştir. Sezar, Germen Tanrılarını kendi özgün şekilleriyle değil Sol, Vulcanus ve Luna gibi Roma Tanruları ile özdeşleştirerek anlatmıştır (Caesar, 2019, s. 193).

Yunan yazar Strabo (MÖ 63-MS 23), *Geographica* (Coğrafya) adlı eserinde, bir Germen kabilesi olan Cimbrilerin Romalı esirleri kurban etmesi hakkında bilgiler vermiştir (Strabo, 1903, s. 450-451). Yazarlığının yanı sıra bir asker olan Yaşlı Pliny (23-79), *Bella Germaniae* (Germen Savaşları) adlı eserinde, yakından tanıdığı Germenlerin yaşam tarzları ve inançları hakkında bilgiler vermiştir. Günümüzde mevcut olmadığı ifade edilen bu eser, tarihçi Tacitus'a kaynaklık etmiştir (Todd, 2004, s. 4-6). Cornelius Tacitus (56-120), Roma tarihini anlattığı *Annales* (Kronik) adlı eserinde, Germenlerin Romalılarla ilişkilerine, Teutoburg Ormanı Savaşı'na ve az da olsa Germenlerin inançlarına yer vermiştir. Tacitus, kitabının değişik bölümlerinde Germenlerin orman ve kurban inançlarıyla ilgili küçük bilgilendirmelerde bulunmuştur. Ancak Tacitus, *De origine et situ Germanorum* (Germania Halklarının Kökeni ve Yerleşim Yeri) adlı eserinde, Germenler hakkında daha geniş bilgiler vermiştir. Bu eserde Tacitus, Germenlerin yaşam tarzlarına, güçlü fizik yapılarına ve savaşçı ruhlarına değindikten sonra onlar için ormanların kutsal olduğunu ve ibadetlerini burada yaptıklarını belirtmiştir. Tacitus da Sezar gibi Germen Tanrılarını özgün şekilleriyle değil Mercius, Hercules, Mars gibi Roma Tanrularıyla özdeşleştirerek anlatmıştır (Tacitus, 2016, s. 36-50; Tacitus, 2004, s. 58). Daha geç bir dönemin yazarı Claudius Claudianus (370-404) ise *De Bello Gothico* (Got Savaşı) adlı eserinde, Vizigot Kralı Alaric'in (370-410) paganik inançlarına yer vermiş ve onun kutsal ormandan gelen ilahî ses tarafından yönlendirildiğini ifade etmiştir (Gundarsson, 1993, s. 197).

Romalıların siyasî olarak zayıflamasıyla birlikte tarih yazımı alanındaki boşluk, yükselen yeni krallıklar ve yaygınlaşan Hristiyanlık tarafından doldurulmuştur. 6. yüzyıl Got tarihçisi Jordanes

(?), Gotların tarihini anlatan *De Origine actibusque Getarum* (Gotların Kökeni ve İşleri) adlı eserinde, Gotların inandıkları Tanrılar ve kurban törenleri hakkında bilgiler vermiştir. Aynı dönemde yaşayan Tours Piskoposu Gregory (538-594), *Historia Francorum* (Frankların Tarihi) adlı eserinde, pagan Frankların Clovis (466-511) önderliğinde Katolik Hristiyanlığa geçişini anlatmıştır. 7. yüzyılda Lombard krallığının himayesinde yazılan *Origo Gentis Langobardorum* (Lombard Kabilesinin Kökeni) adlı anonim eserde, Germen Tanrılarının Vandallara karşı Lombardları desteklediği ve bu sayede zafer kazanıldığı ifade edilmiştir. Yine bu dönemde keşiş Bobbio'lu Jonas (600-659), *Vita Columbani* (Columbani'nin Hayatı) adlı eserinde, Süevlerin Tanrı Odin'e (Woden) sundukları kurbanlar hakkında bilgiler vermiştir. 8. yüzyıl tarihçisi Paulus Diaconus (720-796) *Historia Langobardorum* (Lombardların Tarihi) adlı eserinde, Germen Tanrılarını hakkında bilgiler vermiştir (Turville-Petre, 2021; Bucholz, 1968, s. 128; Dunn, 2013, s. 9-12). Aynı dönemde keşiş Willibald'ın (700-787) yazdığı *Vita Bonifatii* (Boniface'in Hayatı) adlı eser, Saxonların orman inançları ve Aziz Boniface'in misyonerlik faaliyetleri hakkında bilgiler vermiştir. 9. yüzyılda Bremen Başpiskoposu Aziz Rimbart (830-888), *Vita Anskari* (Anskari'nin Hayatı) adlı eserinde, Aziz Anskar'ın (801-865) Kuzey Avrupa'daki misyonerlik faaliyetlerine ve Germen dininin özelliklerine yer vermiştir. 11. yüzyılda Bremenli Adam (1050-1085), *Gesta Hammaburgensis ecclesiae pontificum* (Hamburg-Bremen Başpiskoposlarının Tarihi) adlı eserini yayımlamış, bugünkü İsveç bölgesinde yaşayan Germenlerin bayram ve kurban törenleri hakkında bilgiler vermiştir (Turville-Petre, 1975, s. 7; Cusack, 2011, s. 95). 13. yüzyılda derlenen *Poetic Edda* (Nazım Edda) ve *Prose Edda* (Nesir Edda) adlı eserler ise Germen mitlerine ve inançlarına ait anonim bilgiler vermiştir (Lecouteux, 2016, s. 12-13).

Germen Dini

Germen dini, çok sayıda Tanrı, ruh, dev ve elfin yer aldığı bir dindir. Germenlerin yaşadıkları ormanlık alanlar ve Germen kabilelerinin sahip oldukları kültürel değerler, Germenlerin inançlarını şekillendirmiştir. Germen mitlerinde Tanrılar, *Aesir* ve *Vanir* olarak gruplandırılmıştır. İnanışa göre, Aesir Tanrıları Asgard'da, Vanir Tanrıları ise Vanaheim'da yaşamakta iken aralarında savaş çıkmıştır. Savaşta Aesir Tanrıları galip gelmiş ve Germen Tanrılar panteonu birleşmiştir. Bu panteonda yer alan Tanrılarının en önemlileri, *Odin* ve *Thor*'dur. Onarın dışında *Baldr*, *Bragi*, *Forseti*, *Frey*, *Heimdall*, *Njord*, *Tyr*, *Ull*, *Vali*, *Vidar*¹ gibi Tanrılar da vardır (Daly ve Rengel, 2010, s. 1-2).

Tanrılarının en büyüğü ve lideri Odin'dir. Bundan dolayı kendisine "*Tanrılarının babası*" anlamında "*Alfodr*" denilmiştir. Odin, gökyüzü, bilgelik ve şiir Tanrı'sıdır. Onun *Hugin* ve *Munin* adında iki kuzgunu; *Geri* ve *Freki* adında iki kurdu; *Sleipnir* adında sekiz bacaklı atı; *Draupnir* adında bir yüzüğü ve *Gungnir* adında bir mızrağı vardır. Odin genellikle *Yggdrasil* ile özdeşleşmiştir. *Yggdrasil*, Odin'in adlarından biri olan *Ygg* ve at anlamındaki *drasil* sözcüklerinden türemiş olup "*Odin'in Atı*" anlamına gelmektedir. Bir *Dünya Ağacı* olduğuna inanılan bu ağaç, değişik anlatılarda yaprak dökmemesi nedeniyle porsuk, dişbudak veya meşe ağacı şeklinde tasvir edilmiştir. Ağacın kökleri ve dalları, Tanrılarının, devlerin ve ölümlerin diyarına uzanmakta ve toplamda dokuz dünyayı birbirine bağlamaktadır. İnanışa göre Odin, kendini mızrakla yaraladıktan sonra bu ağaçta dokuz gün dokuz gece asılı kalmıştır. Bu süre sonunda Odin, tekrar hayata dönerek ağaçtan düşen sihirli run harflerini almıştır. Bu harfler Odin'e birtakım gizli bilgiler öğretmiştir. Odin onlardan edindiği gizli bilgileri daha sonra Tanrılar ve insanlara aktarmıştır. Odin, *Yggdrasil* üzerindeki tahtta oturmakta, buradan diyarları seyretmekte ve yönetmektedir (Davidson, 1969, s. 110-112; Daly ve Rengel, 2010, s. 76-77). Bu ağacın köklerinden biri, suyunda bilgelik bulunan *Mimir Kuyusu*'na uzanmaktadır. Odin, buradaki sudan içip bilgelik sahibi olmak istediğinde, onun gözlerinden birini rehin vermesi istenmiştir. Odin de

¹ Tanrılarının adlandırılması, Germen kabileleri arasında değişiklik göstermektedir. Odin-Wodan-Wotan-Woden; Thor-Donar-Donner; Frey-Freyr-Ingvi-Freyr gibi değişik adlar kullanılmıştır (Gundarsson, 1993, s. ix; Lecouteux, 2016, s. 14-19). Biz bu çalışmada, Germen mitolojisi ve dini ile ilgili kaynaklarda yaygın olarak kullanılan Kuzey Germenlerine ait adları (Odin ve Thor gibi) kullandık.

bunu kabul etmiştir. Bu özelliğinden dolayı Odin, tek gözlü olarak anılmıştır. Ağacın bir diğer kökü, *Kader Kuyusu*'na ulaşmaktadır. Kuyunun yanında *Urd*, *Verdandi* ve *Skuld* adlı Tanrıçalar bulunmaktadır. Bu Tanrıçalar, bir taraftan insanların kaderlerini yazmakta, diğer taraftan kuyudan aldıkları su ve çamuru ağacın dallarına sürmektedir (Page, 2020, s. 104-105).

Yggdrasill ağacı, Germenler arasında özellikle Saxonlar tarafından önemsenmiştir. Onlar, Hristiyanlığın saldırıya geçtiği zamanlara kadar Yggdrasill'i temsilen *Irmisul* sütununa tapınmıştır (Lecouteux, 2016, s. 161). Hristiyanlığın Germen inançlarını ortadan kaldırma girişimlerine rağmen bu inançlar varlığını sürdürmüştür. Örneğin Odin'e inanma, Hristiyanlık sonrası dönemlerde de devam etmiştir. Almanya'nın değişik bölgelerindeki köylüler, hasat zamanı Odin'i hatırlamış ve onun atı için bir miktar tahıl ayırmıştır (Litchfield, 2019, s. 17).

Odin'den sonraki en büyük Tanrı olan Thor, gökyüzü ve yıldırım Tanrı'sıdır. Kızıl sakallıdır. Arabasını çeken *Tanngnjostr* ve *Tanngrisni* adlı iki keçisi vardır. Thor, kötülüğe karşı iyiliğin, karanlığa karşı ışığın savunucusudur. Dünyadaki düzenden sorumludur. Tanrıların en güçlüsüdür. Gücünü üç önemli eşyadan almaktadır. Bunlar: devleri öldürdüğü *Mjöllnir* adlı çekici, çekici kullanmak için giydiği demir eldivenleri ve gücünü arttırmak için taktığı kemeridir. Thor'un çekicinin tahrip edici özelliğinin yanında bereket özelliği de bulunmaktadır. Bu özelliğinden dolayı Kuzey Germenleri (İskandinavlar) yeni evlenen gelinlerin kucağına bu çekici temsil eden nesnelere koymuştur. (Lecouteux, 2016, s. 284; Leeming, 2005, s. 380-381).

Thor'un bir diğer özelliği ise ormanlarla ilişkili olmasıdır. Germen dininde ormanlar, insanlarla Tanrıların, özellikle de Thor'un buluşma mekânı olarak kabul edilmiştir. Bu ormanlar, meşe ağaçlarından oluşan ormanlardır. Meşe ağaçları, Thor ile ilişkilendirilmiş ve onun gücünü sembolize etmiştir. Thor'a tapınanlar, onun, evlerini kutsayarak yıldırımdan koruması ve bereketi arttırması için meşe ağaçlarından sandalyeler yapmışlardır. Tanrıların kapalı mekânlara hapsedilmemesi gerektiğini düşünen Germenler, ibadetlerini ormanlarda icra etmiştir. Bu amaçla özellikle Weser Nehri yakınlarındaki ormanlar, Thor'a adanmıştır (Daly ve Rengel, 2010, s. 76-101; Todd, 2004, s. 104-109). İnanışa göre Thor, bir meşe ormanında Skrymir adlı bir devle karşılaşmış ve çekiciyle onun kafasına üç defa vurmuştur (Munch, 2020, s. 77-78).

Germen dininin en önemli ibadeti kurbandır. Kurban, Tanrılara ormanlarda sunulmuştur. Kurban, insan ve hayvan kurbanı olmak üzere iki şekilde sunulmuştur. En önemli kurban olan insan kurbanı, Tanrı Odin'e sunulurken hayvan kurbanı diğer Tanrılara sunulmuştur (Tacitus, 2016, s. 36). Düşmanlardan alınan esirler veya daha önceden kararlaştırılmış kişiler, yılın bazı zamanlarında rahiplerin ritüel duaları eşliğinde, meşe ağaçlarına asılarak kurban edilmiştir. Asılarak kurban etmek Germenler için özel bir anlam taşımaktadır. Ağaca asılan kurbanlar, Odin'in kendisini Yggdrasill'e asmasına gönderme yapmakta ve mitolojik bir anı yeniden yaşatmaktadır. İnanışa göre Odin ve iki kuzgunu, asılmış kişilerin yanına gitmekte ve büyümlü sözcüklerle onu konuşmaktadır. Asılan kişilerle özel ilgilenmesi nedeniyle Odin'e "*Asılmışların Tanrı'sı*" veya "*Darağaçlarının Efendisi*" denilmiştir (Dowden, 2002, s. 184; Munch, 2020, s. 23). Semnones kabilesinin inanışına göre, her yıl seçilen bir insan, kavmin rahiplerinin ve ileri gelenlerinin de katılımıyla kutsal ormana götürülmüştür. Bu ormana kurban da dâhil olmak üzere herkes Tanrı önündeki acziyetini ifade edecek şekilde, ayakları zincirli olarak girmiştir. Ardından rahiplerin gerçekleştirdiği ayinle kurban öldürülmüş ve ağaç dalına asılmıştır. Semnonesler bu ayin ile Tanrı'nın ormanlarda bulunduğu ve buradan dünyayı yönettiği mesajını vermiştir (Tacitus, 2016, s. 72). Cimbri kabilesi ise Roma topraklarına yaptıkları seferler sırasında, yanlarında beyaz pelerinli ve kılıçlı rahibeler götürmüştür. Bu rahibeler, savaş sırasında Romalılardan esir alınan askerleri ayin eşliğinde öldürmüş, kanlarına ve iç organlarına bakarak kehânetlerde bulunmuştur (Strabo, 1903, s. 450-451).

Germenler için kurban ve orman, dinî anlamının yanında siyasî ve askerî bir anlam da taşımıştır. Özellikle esirlerin kurban edilmesi, düşmanlara bir gözdağı niteliği taşımıştır. Teutoburg Ormanı Savaşı'nda Romalıları yenen Germenler, ele geçirdikleri Roma askerlerini ormandaki ağaçlara

asarak Romalılara korkutucu mesajlar vermiştir. Bunun yanı sıra devlet meseleleriyle ilgili kararlar, kutsal ormanda verilen ziyafetlerde görüşülmüştür. Batavi kabilesinin liderleri, MS 69'da bu amaçla bir ziyafete davet edilmiştir (Dowden, 2002, s. 182-277).

Germen dininde kurbandan sonra kehânet ve falcılık öne çıkmıştır. Kehânet ve falcılık konusuyla çoğunlukla kadınlar ilgilenmiştir. Germenler, kadınların sezgilerinin ve tahminlerinin erkeklerden daha güçlü olduğuna inanmış ve onlara ayrıcalık tanımıştır. Kadın kâhinler, önemli gördükleri zamanların arifesinde, meyve ağaçlarının dallarına, kuşların ötüşlerine ve uçuşlarına göre tahminlerde bulunmuştur. Ancak onlar en güvenilir fal aracı olarak atları tercih etmiştir. Germenler, geleceğe dair en doğru bilgileri, atların davranışlarından öğrenmiştir. Bundan dolayı kutsal ormanlarda sadece kehânet amaçlı beyaz renkli atlar yetiştirilmiştir. Bu atlar, bir kral, rahip veya rahibenin yönetiminde arabalara koşulmuş ve onların çıkardıkları homurtulara göre tahminlerde bulunulmuştur. Sezar'ın düşüncelerinin aksine Germen dininde önemli bir yere sahip olan rahip ve rahibeler, ayin icra etmelerinin yanı sıra idam etme, hapse atma ve kırbaçlama gibi cezalandırma yetkilerine de sahip olmuştur. Rahip ve rahibelerin gözetiminde ormanlardan alınan hayvan heykel ve sembolleri, motivasyon amacıyla savaşa götürülmüştür. Rahibeler, rahiplerden daha fazla önemsenmiştir. Rahibelerin kehânetlerine güvenen Germenler, onları yanlarında savaşa götürmüştür. Bruçteri kabilesinin yanlarında savaşa getirdiği Veleda, MS 78'de Romalılar tarafından esir alınmıştır. MS 91'de Semnonnes kabilesinin lideri Masyas, Ganna adlı rahibe ile birlikte Roma'ya gitmiştir (Tacitus, 2016, s. 34-39; Jones ve Pennick, 1995, s. 114).

Germenler için bir diğer önemli ibadet aracı su olmuştur. Suyun gücünün ve insan hayatı için öneminin farkında olan Germenler, nehirlere, çeşmelere ve su kuyularına tapınmıştır. Bu tapınma şekli özellikle Alemanni ve Frank kabileleri arasında yayılmıştır. Bu kabilelerin mensupları, yılın belirli zamanlarında, şans ve başarı getirmesi için sulara canlı kurbanlar sunmuştur. Germen dinine göre akan sular, kutsal güçle doludur. Çünkü bu sular, kaynağını, Yggdrasill ve içindekileri güçlendirip kutsallaştıran *Kader Kuyusu*'ndan almaktadır (Gundarsson, 1993, s. 199-200). Germenlerin su hakkındaki inançları, kuyular aracılığıyla ormanlarla birleşmiştir. Yggdrasill'in altındaki kutsal kuyu nedeniyle Germenler, kutsal kabul ettikleri ormanlarda kuyular yapmıştır. Çeşitli dileklerinin yerine gelmesini isteyen insanların bir kısmı, dileklerini sembolize eden nesnelere kuyulara atmış, diğerleri ise ağaç dallarına asmıştır (Vaughan, 1919, s. 168; Doniger, 2006, s. 375).

Orman İnançlarının Alman Millî Kimliğine Yansımaları

Orman inançlarının Alman millî kimliğine yansımaları, Germenlerin Romalılarla mücadelesine dayanmaktadır. Romalılar uzun yıllar boyunca, kuzeye doğru yayılıp barbar olarak tanımladıkları Germenleri kontrol altına almaya ve topraklarını ele geçirmeye çalışmışlardır. Yapılan birçok sefer sonucunda Romalılar, Germenler üzerinde siyasî ve sosyal açıdan önemli bir egemenlik kurmuştur. Ancak buna rağmen Germenler, Romalılara karşı direnişlerini sürdürmeye devam etmiş, bu direniş Arminius adlı bir Germen komutanın şahsında büyük bir yankı uyandırmıştır.

Arminius, MÖ 16-18 yılları arasında, bugünkü Kuzey Almanya'da yaşayan Cherusci kabilesinde doğmuştur. Cherusçiler, Germenlerin en güçlü kabilelerindedir. Bu kabile, MS 4'te Tiberius'a (MÖ 42-MS 36) boyun eğmiş ve Romalıların müttefiki olmayı kabul etmiştir. Kabilenin seçkin bir ailesine mensup olan Arminius ve kardeşi Flavus, beraberindeki askerlerle birlikte yardımcı kuvvetler olarak Roma ordusunun hizmetine girmiştir. Germenlerin paralı asker olarak kullanımı, Galya seferi sırasında Sezar tarafından da uygulanmıştır. Roma ordusunda çalışmak, Arminius'a para kazandırmanın yanında kabilesi ile Romalılar arasındaki ilişkileri organize etme imkânı vermiştir. Bu durum Arminius'un kabile içindeki önemini arttırmıştır. MS 6'da Pannonia bölgesinde çıkan büyük isyanı bastırmak için Tiberius'a yardım eden Arminius, burada büyük başarılar kazanmış ve şöhretini arttırmıştır. Arminius, Romalılarla geçirdiği süre boyunca Latinceyi ve Roma kültürünü öğrenmiş, Romalıların güvenini kazanarak onlardan Roma vatandaşlığının yanı sıra şövalye unvanı da almıştır. Arminius, MS 7 veya 8'de Roma

ordusundaki görevini tamamlayarak kabilesinin yaşadığı topraklara dönmüştür. Ancak Arminius, Romalılarla geçirdiği zamanlara rağmen Germen olmaya devam etmiş ve Germenlerin Romalılarla süregelen mücadelesini unutmamıştır. Bundan dolayı Arminius için Romalılar, bir gün mutlaka yenilmesi gereken bir düşman olarak kalmıştır.

Romalıları Germania'dan çıkarmak ve halkını özgürleştirmek isteyen Arminius, Cherusci, Chatti, Bructeri ve Marsi kabilelerinden bir ordu kurmuştur. Genel olarak hafif zırhlı ve mızraklı olan bu askerlerle, ağır zırhlı Romalılara karşı bir tuzak savaşı yapmayı planlamıştır. Çünkü Roma ordusundaki hizmetleri sırasında, lejyonların savaş tarzlarını incelemiş ve onlarla açık bir alanda savaşmanın kendi yararlarına olmayacağını anlamıştır. Lejyonların yürüyüş ve savunma düzenlerini bilen Arminius, onlarla rahat hareket edemeyecekleri ve hızlı tepki veremeyecekleri bir yerde savaşmayı düşünmüştür. MS 9'da Weser Nehri civarındaki Cherusci topraklarını denetleyen Romalı komutan Publius Quinctilius Varus (MÖ 46-MS 9), Ren bölgesine dönerken kuzeyde bir ayaklanma haberi almıştır. Beraberindeki 17, 18 ve 19. lejyonlarla yola çıkan Varus'a, bölgeyi iyi bilen Arminius rehberlik etmiştir. Arminius, Roma lejyonlarını, olası bir tehdiye karşı güçlü bir savunma yapabilecekleri açık alanlara değil daha önce planladığı şekilde ormanlık alana yönlendirmiştir. Arminius'un yönlendirdiği bu alan, Germenlerin kutsal kabul ettikleri *Teutoburg Ormanı*'dir. Burada bir süre yürüyen askerler, ormanın derinliklerine girdiklerinde, Arminius keşif amaçlı yanlarından ayrılarak pusuda bekleyen Germen askerlerine haber vermiştir. Arminius'un haberinin ulaşmasından sonra Germenler saldırıya başlamıştır. Savaşın ilerleyen anlarında rüzgâr ve yağmurun da eklenmesiyle birlikte Romalılar için işler zorlaşmış, Germenler ise bu durumu fırsata çevirmiştir. Dört gün süren savaşta Varus ve binlerce askeri ölmüş, Roma kartalı ele geçirilmiştir. Savaşın ardından Arminius ve askerleri, Ren'in doğusundaki Roma kalelerini ve yerleşim yerlerini de yok ederek işgale uğrayan Germania'yı kurtarmıştır. *Teutoburg Ormanı Savaşı* olarak kayıtlara geçen bu savaş, Arminius ve Teutoburg Ormanı'nı sonraki nesiller için cesaret ve bağımsızlığın sembolü haline getirmiştir (Hinds, 2010, s. 32-38; Cusack, 2011, s. 119; Wells, 2003, s. 121-193).

Germenlerin gösterdikleri direnişlere rağmen Roma ordusu, askerî seferlerini sürdürmüş ve Roma etkisi Germania'ya nüfuz etmeye devam etmiştir. Orta Avrupa'nın Batı bölgelerinde Mainz, Trier, Köln, Xanten şehirlerini kurarak yerleşik hayatı özendiren ve yeni tarım alanları açan Romalılar, MS 1. yüzyıldan 4. yüzyıla kadar ormanların önemli bir kısmını tahrip etmiştir. Germenler, 4. ve 5. yüzyılda karşı saldırıya geçerek Romalıları işgal ettikleri bölgelerden çıkarmıştır. Germenlerin hâkimiyeti ile birlikte Roma uygulamaları kesintiye uğramıştır. Germenler, bölgede tahrip edilen ormanları ihya etmiş ve şehir yerleşimlerini terk ederek tekrar yarı göçebe yaşam tarzına geçmiştir. Ancak Romalıların yerini doldurmaya çalışan Frank krallığı, 7. yüzyıldan itibaren Romalılarla benzer politikalar uygulamıştır. Bu uygulamalar sadece yerleşim ve tarım amacıyla yapılmamıştır. Ormanların Germenlerin maddî ve manevî direniş noktaları olması, Romalıları ve Frankları ürkütmüştür. Bu nedenle olası tehditleri ortadan kaldırmak amacıyla ormanları tahrip etmişlerdir (Kunz, 2016, s. 217-218; Price, 1965, s. 372).

7. ve 8. yüzyılda Germen orman inançları, devlet destekli Hristiyanlıkla çatışmaya girmiştir. Frank krallığının Hristiyanlığı desteklemesi, Germen topraklarının misyoner akınına uğramasına neden olmuştur. 7. yüzyılın sonlarında Almanya'nın kuzeyine misyon seyahati yapan Aziz Willibrord (658-739), Friz kabilesinin Hristiyanlaştırılmasında etkili olmuştur (Wessels, 1994, s. 101). Sonraları "*Almanların Havarisi*" olarak anılan Aziz Boniface (675-754), Germenleri Hristiyanlaştırmak için orman inançlarına saldırmıştır. Boniface, 723'te Kuzey Hessen'de Thor'a adanmış bir kutsal meşe ağacını kesmiş ve buradaki ormanı tahrip etmiştir. Germenlerin inançlarını sarsmayı amaçlayan Boniface, kısa süre sonra Geismar'da bir başka meşe ağacını kesmiş ve elde ettiği odunları kilise yapımında kullanmıştır. 772'de Frank Kralı Charlemagne (748-814), Germenleri itaat altına almak ve Hristiyanlaştırmak amacıyla seferlere başlamıştır. Saxonlara saldıran Charlemagne, onların Eresburg'taki kutsal *Irmisul* sütununu yıkmıştır. Saxonlar 773'te karşı saldırıya geçmiş ve kendi kutsal alanlarına yapılan kiliseleri tahrip etmiştir. Charlemagne, 775'te Saxonları yenilgiye uğratarak onları vaftiz olmaya zorlamıştır.

Hristiyanlaştırma politikalarını sürdüren Charlamagne, 785'te çocuğunu doğduktan bir yıl sonra vaftiz ettirmeyenleri ve ormanlık alanlarda paganik ibadetler yapanları para cezasına çarptıran kanunlar koymuştur. Frankların baskılarına rağmen Saxonlar 810'a kadar birçok defa ayaklanmış, topraklarını ve inançlarını korumaya çalışmıştır (Hacken, 2008, s. 9; Modzelewski, 2011, s. 174-175; Cusack, 2011, s.101-110).

13. yüzyılda, Alman millî kimliği için önemli bir model olan Sigfried/Sigurd anlatıları derlenmiştir. Bu dönemde yazıya geçirilen *Volsunga Destanı*, *Nibelungen Destanı*, *Poetic Edda* ve *Prose Edda* adlı metinlerde, Siegfried/Sigurd'un kahramanlık anlatılarına yer verilmiştir. Anlatılar, uzun bir zaman sözlü kültürde kalmaları ve çeşitli Germen kabilelerin farklı bölgelere göç etmeleri nedeniyle birtakım değişikliklere uğramıştır. Bu metinlerde, Siegfried/Sigurd'un özellikleri ve başından geçen olaylar bazı farklılıklarla anlatılmış ancak sonuçta hepsi onun büyük bir kahraman olduğunu ifade etmiştir. Orman ise kahramanın zaferlerini kazandığı, güce ulaştığı ancak aynı zamanda öldürüldüğü yer olarak tasvir edilmiştir (Munch, 2020, s. 203-207; Page, 2020, s. 121-126).

Volsunga'da mitolojik unsurlar yoğunluktadır. Destanın kahramanı Sigurd'dur. Sigurd'un babası Sigmund, Tanrı Odin'in meşe ağacına saptığı kılıcı çıkarmış ve bu kılıç sayesinde büyük bir kral olmuştur. Bir savaş sırasında Odin, yaşlı bir adam kılığında gelerek ona ömrünün sona erdiğini söylemiştir. Dünya nimetlerine doyamayan Sigmund, kılıcıyla yaşlı adamın mızrağına vurmuş ancak kendi kılıcı kırılmıştır. Gelenin Odin olduğunu ve öleceğini anlayan Sigmund, karısına, kılıcının parçalarını doğacak çocuğuna vermesini söylemiştir. Sigurd'un hikâyesi bu vasiyet ile başlamaktadır. Demirci Regin tarafından büyütülen Sigurd, onun sayesinde olağanüstü bir ata ve babasının kılıcına sahip olmuştur. Sigurd, bu kılıçla ormandaki ejderhayı öldürerek kordığı hazneyi ele geçirmiş ve cüce Andvari'nin lanetli yüzüğünü parmağına takmıştır. Sigurd daha sonra Frankların diyarına ardından Ren Nehri'nin güneyindeki bir krallığa gitmiştir. Buralarda tanıştığı kadınlar ile arasında geçen aşk, sadakat ve kıskançlık meseleleri yüzünden ormandaki bir av sırasında öldürülmüştür (Page, 2020, s.126-143; Rosenberg, 2003, s. 360-396).

Nibelungen destanında ise kahraman Siegfried'dir. Siegfried, Xanten şehrinin Kralı Sigmund'un oğludur. Çocukluğundan beri tehlikeli girişimlerde bulunan Siegfried, bu girişimlerin birinde bir ejderhayı öldürmüştür. Ardından ejderhanın koruduğu hazineleri, cüce Alberich'in görünmezlik şapkasını ve kendi kılıcını alarak yeni bir yolculuğa çıkmıştır. Siegfried de Sigurd gibi gittiği diyarda gücüne güç, şöhretine şöhret katmış ancak içinde aşk, sadakat ve kıskançlığın olduğu olaylar zincirinin ardından ormandaki (Odenwald) bir av sırasında öldürülmüştür. Nibelungen'de de kahraman, yazgısından kurtulamamış ve kendisini bekleyen sonla yüzleşmiştir (Munch, 2020, s.199-202).

Siegfried/Sigurd'un kahramanlık hikâyesi, 19. yüzyılda Friedrich Hebbel (1813-1863) ve Richard Wagner (1813-1883) tarafından popülerleştirilmiş ve 20. yüzyılda Nazi milliyetçiliğinde etkili olmuştur (McConnell, 2000, s. 758-759).

15. yüzyılda Avrupa, büyük bir Türk tehdidi ile karşılaşmıştır. İmparator III. Frederick'in (1415-1493) hizmetinde bir devlet görevlisi ve aynı zamanda din adamı olan Silvio Piccolomini (1405-1464) (sonradan Papa II. Pius), Fatih Sultan Mehmet'in İstanbul'u fethinden kısa süre sonra durumun vahametini ifade eden bir konuşma yapmıştır. Piccolomini, "*Konstantinopolis'in Ölümlü ve Türklere Karşı Savaşın Hazırlanması*" adlı konuşmasında, Türklere karşı bir Haçlı Seferi çağrısında bulunmuştur. Ancak bu çağrısı karşılık bulmamıştır. Fatih 1470'te, Eğriboz'u fethedip Venedik kalesini ele geçirdiğinde, Roma ve Avrupa genelinde endişe artmıştır. Türklerin bu ilerleyişini durdurmak isteyen Avrupalı otoriteler, Türklerin karşısına çıkaracak dinamik bir güç arayışına girmiştir. Katolik kilisesine bağlı bazı rahip ve yazarların öncülüğünde gerçekleşen bu arayış, Almanların Türkleri durdurabilecek bir güç olduğu düşüncesiyle sonuçlanmıştır. Bu düşüncüyü hayata geçirmek için Almanlarda millî duyguları canlandırmak amacıyla Alman tarihini ilgilendiren kaynaklar yeniden gündeme getirilip yeni bir yorumla okuyucuya sunulmaya

çalışılmıştır. Todeschini Piccolomini (1439-1503) (sonradan Papa III. Pius) ve Giannantonio Campano (1429-1477), uzun süre ortalıkta görünmeyen Germania'nın elyazmasına ulaşmıştır. Germania'nın kültürel açıdan önemini farkında olan Piccolomini ve Campano, onun yayılması için harekete geçmiştir. Campano, konferanslarında bu kitaba atıflarda bulunup Almanları Türklere karşı kışkırtmıştır. Piccolomini ise kitabı kopyalayıp dağıtmaları için Alman hümanistlere vermiştir. Piccolomini ve Campano'nun amacı, Almanlara, Germenlerin bir zamanlar Jül Sezar'a ve diğer Roma imparatorlarına olan sadakatini ve askerî hizmetlerini hatırlatmak ve onların aynı tarihî rolü tekrar üstlenmelerini sağlamaktır. İtalya'dan Almanya'ya götürülen Germania, ilk kez 1476'da yayımlanmıştır. Ardından 1496'da *Almanya'nın Açıklaması* (Account of Germany) adlı eser ortaya çıkmıştır. 1500'de Germania'nın Viyana'da ikinci bakışı yapılmıştır. Sonraki beş yıl içinde ise Almanca konuşulan bölgelerde Germania'nın altın bin kopyası dağıtılmıştır (Krebs, 2021, s. 75-88).

Germania'nın tekrar ortaya çıkıp yayıldığı sıralarda, başka bir kitap daha ortaya çıkmıştır. 1498'de Roma'daki *Silber Matbaası*'nda, daha önce kaybolduğu düşünülen eski bir kitap yayımlanmıştır. *Antiquitates* adlı kitap, Tufan öncesi ve sonrası hakkında bilgiler vermekteydi. Bu kitabın editörlüğünü yapan Viterbo'lu Annius (1432-1502), kitabı yayına hazırlarken metne bazı açıklayıcı notlar ve kişisel kanaatler de eklemiştir. Kitabın sonuç kısmında Nuh'un soyu hakkında bilgi veren Annius, Nuh'un *Ham, Sam ve Yafes*'ten başka bir oğlu daha olduğunu iddia etmiştir. Ona göre bu oğul, *Tuisto*'dur. Almanlar da Tuisto'nun soyundan gelmektedir. Annius'un bu iddiası, Bavyera düklerinin tarihçisi Johannes Aventinus (1477-1534) tarafından sahiplenilmiştir. *Chronik* adlı eserinde, Germenlerin tarihinin çok eskilere dayandığını söyleyen Aventinus, onların kökenini Troyalılara dayandırmanın anlamsızlığı üzerinde durmuştur. Ona göre, Germenlerin atası Nuh'un oğlu Tuisto'ydu. Tuisto, Nuh'un lanetli oğlu Ham, Babil'den geldiği zaman halkın ahlakî çöküntü yaşayacağından endişelenmiştir. Bu endişesini gidermek için bir konsey toplamış ve halkın yaşamını düzenleyen kanunlar koymuştur. Tuisto, saltanatının 236. yılında ölmüştür. Onun yerine oğlu Mannus geçmiştir. Mannus'un oğullarının kurduğu kraliyet silsilesi ise mevcut döneme kadar gelmiştir. Aventinus'a göre, Tuisto'nun Germenlerin atası olduğu konusunda şüphe yoktur. Çünkü o, yaşadığı bölgelerde kendisine ait izler bırakmıştır. Ren kıyılarındaki *Tuitz* köyü ve özellikle *Teutoburg Ormanı* bunlardan bazılarıdır. Tuisto, halkına, ormanların kutsallığından bahsetmiş ve buraların özgür insanların ibadet mekânı olduğunu belirtmiştir. Annius ve Aventinus'un teolojik tarihe (Eski Ahit kaynaklı) getirdiği yeni açıklamalarla birlikte daha önce Latinler tarafından "barbar eşekler" olarak anılan Almanlar, artık "*Nuh'un yeni oğlu*"na dönüşmüştür (Krebs, 2021, s. 89-114).

16. yüzyılda Avrupa'daki gelişmeler, 15. yüzyılın devamı niteliğinde olmuştur. 1515'te İtalya'da Tacitus'un bir diğer eseri *Annales* ortaya çıkmıştır. Roma tarihinin yanı sıra Arminius'a da yer veren bu kitap, Alman hümanistlerin dikkatini çekmiştir. Kitaptan haberdar olan ünlü hümanist Ulrich von Hutten (1488-1523), onu incelemek için İtalya'ya gitmiştir. Hutten, kitabı inceleyip gerekli notları aldıktan sonra Arminius'un Almanlar tarafından daha fazla tanınması gerektiğini düşünmüş ve bir kitap çalışmasına başlamıştır. Hutten, *Arminius* adını verdiği kitabını 1519-1520 yılları arasında tamamlamıştır (Benario, 2004, s. 85-87). Ancak kitap ilk kez, Türklerin Viyana'yı kuşattığı 1529'da yayımlanmıştır. Bu sırada kilise, Alman hümanistlere, Arminius'un savaşçı ve özgürlükçü ruhunu hatırlatma çağrısında bulunmuştur (Krebs, 2021, s. 110-113; Winkler, 2016, s. 58). 1530'da kitabı okuyan Martin Luther (1483-1546), Arminius'un mücadelesini kendi mücadelesi ile birleştirmiştir. Luther, artık bu kahramana Latince Arminius yerine Almanca *Hermann* (Ordu Adamı) denilmesi gerektiğini söylemiş ve kendisini Hermann ile özdeşleştirmiştir. Luther'e göre Roma, Almanlar tarafından yeniden yenilgiye uğratılmaktadır. Ancak bu defa bunu başaran kendisidir. Hermann gibi o da Roma'yı yakıp yıkmaktadır. Luther'in konuya müdahil olması, Arminius'un millî bir kahraman olarak tanınırlığını daha da artmıştır. Bu andan itibaren bu kahraman, Arminius olarak değil *Hermann the German* (Alman Hermann) olarak anılmaya başlanmıştır (Hawes, 2019, s. 82; Winkler, 2016, s. 57-59).

Germania ve Annales'tan çıkan bilgiler, Luther öncülüğündeki reformcular için iyi bir motivasyon kaynağı olmuş, orman Germenler için olduğu kadar reformcular için de özgür bir yaşamın sembolü haline gelmiştir (Wilson, 2012, s. 3). Martin Luther, Saksonya Prensi III. Frederick (1463-1525) ve Hesse Prensi Philip'in (1504-1567) desteği ile Alman topraklarını, kilise ve Latin kültürüne karşı savunmaya çalışmıştır. Kendisini, ulusunu Fransızlara ve İtalyanlara karşı savunan bir peygamber olarak tanımlayan Luther, bir taraftan kilisenin Alman topraklarını sömürmesine karşı çıkarken diğer taraftan Latince yerine Almancanın kullanılmasını savunmuştur. Luther, Almanlarda dil bilincini yükseltmek amacıyla 1522'de Yeni Ahid'i ve 1534'te Kitab-ı Mukaddes'in tamamını Almancaya çevirmiştir. Luther, bu çevirileri yaparken açık ve anlaşılır bir dil kullandığını, bazen bir sözcüğün Almanca karşılığını ararken haftalarca uğraştığını ifade etmiştir. Çünkü ona göre, evdeki anne, sokaktaki çocuk ve pazardaki adamın konuştuğu şekilde çeviri yapılmadığı sürece anlatılmak istenen bilgi doğru anlaşılacaktır. Luther'in çevirileri matbaanın da etkisiyle hızla çoğaltılmış ve kısa sürede birçok kişiye ulaşmıştır. Onun Almancaya yaptığı vurgu, yaşadığı dönemde Almanlarda dil bilincini arttırırken, kendisinden sonraki dönemlerde ise Johann Gottfried Herder (1744-1803) ve Friedrich Gottlieb Klopstock (1724-1803) gibi milliyetçi şairlerin ilham kaynağı olmuştur (Kaya, 2020, s. 177-182; Aytaç, 2012, s. 26).

17. yüzyılın ortalarında Hermann yeniden ortaya çıkmıştır. Otuz Yıl Savaşları'nın Almanya'ya getirdiği manevî yıkım, Hermann'ın temsil ettiği Germen kültürü ile aşılmaya çalışılmıştır. Alman dil bilimci ve oyun yazarı Justus Georg Schottelius (1612-1676), 1642'de *Friedens Sieg* (Barışın Zaferi) adlı oyununu sahnelemiştir. Oyunda ölü kahramanlar, yaşayanlar hakkında konuşurulmuştur. Bu ölü kahramanlar, Hermann ve I. Heinrich'tir (876-936). Almanya'nın içinde bulunduğu müşkül durum ve Almancanın Fransızca, İtalyanca ve Latince sözcüklerin istilasına uğraması, Hermann ve I. Heinrich'in dilinden ifade edilmiştir. Oyun boyunca hâkim olan üzüntülü atmosfer ise Almanya'nın uğradığı kültürel yozlaşmayı ifade etmektedir (Krebs, 2021, s. 121-126).

18. yüzyılda romantizm akımının yükselişi, geçmiş zamanlara özlemi ve milliyetçi düşünceleri ortaya çıkarmıştır. Bu akımın etkisinde kalan düşünürler, aydınlanmacıların akılcı ve inanç karşıtı tutumunu eleştirerek tarihi, mitler ve millî gelenekler doğrultusunda incelemeye başlamıştır. Bunun sonucunda, içinde din kavramını da barındıran kültürel milliyetçilik ortaya çıkmıştır. Romantizmin erken evresinde, Friedrich Karl von Moser (1723-1798), Gottfried Herder (1744-1803) ve Friedrich Gottlieb Klopstock (1724-1803) önemli çalışmalar yapmıştır. Moser, 1765'te *Von dem Deutschen Nationalgeist* (Alman Ulusal Ruhu Üzerine) ve 1766'da *Patriotische Briefe* (Yurtsever Mektup) adlı eserlerini yayımlamıştır. Moser bu eserlerinde, Herder'i etkileyecek olan *nationalgeist* (Ulusal Ruh) kavramını ilk kez kullanmış, ortak dil ve ortak kurumların oluşturduğu bir Alman milleti düşüncesini ortaya koymuştur. Onun bu düşüncesi, Herder tarafından *nationalsprache* (Ulusal Dil), *nationalgeschichte* (Ulusal Tarih), *nationalerziehung* (Ulusal Eğitim), *nationaltraditionen* (Ulusal Gelenekler) şeklinde popülerleştirilmiştir. Herder'e göre bir ulusun karakterini, yaşadığı coğrafya ve iklim koşulları şekillendirmekte, kalıtım ise bu karakteri nesilden nesle aktarmaktadır. Tacitus'un Germania'da anlattığı gibi Germenlerin karakterini de yaşadıkları coğrafya şekillendirmiştir. Bundan dolayı Germenler, başkalarına değil sadece kendilerine benzeyen insanlardır. (Llobera, 2007, s. 179-189; Krebs, 2021, s. 170).

Millî kültür açısından Herder'i etkileyen bir diğer kişi, Cenevreli yazar Paul Henri Mallet'tir (1730-1807). Mallet, 1755'te Avrupalıları İskandinavya tarih ve kültürüyle tanıştırdığı *Histoire de Dannemarc* (Danimarka Tarihi) adlı eserini yayımlamıştır. Mallet, Montesquieu'nun (1689-1755) Kuzey kültürünü öven ve Roma kültürünü eleştiren düşüncesinden hareket etmiş, İskandinav halklarının kökeni, dini, töreleri ve edebiyatı hakkında bilgiler vermiştir. Bu kitaptan oldukça etkilenen Herder, Almanlarla Danimarkalıların kardeş olduğunu ve her ikisinin de Germenlerin soyundan geldiklerini ifade etmiştir. Herder'e göre cesaret, Almanlarla Danimarkalıların Germenlerden miras aldığı bir özelliktir. Bu ise her iki millet için de gurur kaynağıdır (Sevim, 2008, s. 228-229).

German geçmişinden ilham alan Klopstock ise Hermann'ı ve ormanı Alman kararlılığının ve bağımsızlığının sembolü olarak ifade etmiştir. Klopstock, 1749'da kaleme aldığı *Der Messias* (Mesih) adlı eseriyle Danimarka Kralı V. Frederick'in (1723-1766) beğenisini kazanmış ve büyük bir para ile ödüllendirilerek Danimarka'ya davet edilmiştir. Bir süre sonra teklifi kabul ederek Danimarka'ya giden Klopstock, burada edebiyat çalışmalarına devam etmiştir. Bu sıralarda şair Heinrich Wilhelm von Gerstenberg'in (1737-1823) etkisiyle German mitolojisine yönelen Klopstock, Alman millî kültürünün German geçmişinden esinlenmesi gerektiğine inanmış ve kendisini Hermann gibi safkan bir Cherusci olarak görmüştür (Krebs, 2021, s. 166-169). Tasarladığı düşünceleri hayata geçirmek isteyen Klopstock, 1769'da *Hermannsschlacht* (Hermann'ın Savaşı) adlı epik dramayı yayımlamıştır. Onun düşüncelerinden etkilenen bir grup edebiyatçı, 1772'de *Der Göttinger Hainbund*'u (Göttingen Koru/Orman Ligi) kurmuştur. Klopstock epik dramalarına, 1784'de *Hermann und die Fürsten* (Hermann ve Prenslar) ve 1787'de *Hermanns Tod* (Hermann'ın Ölümü) adlı dramaları eklemiştir. Bu dramalarda, German geçmişini hatırlatan Klopstock, Hermann'ın kahramanlığından ve ölümünden bahsetmiştir. Buna göre Hermann, Thor'un kutsal ormandaki sunağında, bir gün Alpleri aşmış Roma ovasına ineceğine ant içen, ancak yakınlarının kıskançlığı nedeniyle öldürülen bir kahraman olarak tasvir edilmiştir (De Staël, 2017, s. 170-173; Wilson, 2012, s. 4; Gilman vd., 1903, s. 288).

19. yüzyılda Almanlar, Napolyon liderliğindeki Fransızların saldırılarıyla karşılaşmıştır. Napolyon'un Alman topraklarına girmesi, Almanlarda millî romantik duyguları harekete geçirmiştir. Bu dönemin sanatçıları, geçmiş zamanlara göndermeler yapan ve toplumsal coşkuyu arttıran eserler üretmiştir. Bu eserlerde orman, önemli bir tema olarak yer almış, "*The German Oak*" (Alman Meşesi) işgale direnişin sembolü olmuştur. Bu dönemde meşeye, şiirlerde ve şarkılarda sıkça yer verilmiştir. 1808'de Heinrich von Kleist (1777-1811), *Die Hermannsschlacht* (Hermann'ın Savaşı) adlı dramayı yayımlamıştır. Kleist bu dramada, Napolyon'un ordusunu, Roma ordusuna, Prusya ordusunu ise onları kutsal ormanda yenen Hermann'ın ordusuna benzetmiştir. Kleist bu tavrıyla, Almanların üzerindeki yenilgi psikolojisini, millî bir kahramandan ilham alarak aşmaya çalışmıştır (Mahoney, 2004, s. 12; Kunz, 2016, s. 203).

Uyanış halindeki Alman millî bilincine önemli bir bilimsel katkı, Grimm kardeşlerden gelmiştir. Tarihî hukuk okulunun kurucusu Friedrich Karl von Savigny'nin (1779-1861) düşüncelerinden etkilenen Grimm kardeşler, bir ulusun yasalarının evrensel (Fransız) ilkelerden değil kendi eski geleneklerinden doğduğuna inanmıştır. Orman folkloru aracılığıyla eski gelenekleri diriltmeyi amaçlayan Jacob Grimm (1785-1863) ve Wilhelm Grimm (1786-1859), Alman mit ve efsanelerini yüksek bir romantizm ruhu içerisinde derlemiştir. Grimm kardeşler, 1812'de sonraları *Grimm Masalları* olarak ünlenen *Kinder und Hausmärchen* (Çocuk ve Ev Masalları) adlı eseri yayımlamıştır. Bu eserde yer alan masallardan önemli bir kısmı ormanlarla ilgilidir. Grimm kardeşler, 1813'te ormanlardan detaylı bir şekilde bahsettikleri *Altdeutsche Wälder* (Antik Alman Ormanları) adlı dergiyi yayımlamıştır. Her iki çalışmada da Alman millî kimliğine önemli katkılar sağlayan Grimm kardeşler, Napolyon'a ve Fransız kültürüne karşı milliyetçi bir duruş sergilemiştir. 1814'de ressam Caspar David Friedrich (1774-1840), *French Chasseur* (Fransız Avcısı) adlı resmi yapmıştır. Friedrich eserinde, Alman ormanında üzgün bir şekilde yürüyen bir Fransız askerini resmetmiştir. Büyük meşe ağaçlarının yanında bir cüce gibi görünen bu asker, tıpkı Roma lejyonerleri gibi Alman ormanında yenilgiye uğramıştır. Askerin omuzları yenilginin etkisiyle çökmüş, kılıcı yere sarkmıştır. Askerin arkasındaki kütüğün üzerinde ise onu yemek üzere bekleyen bir kuzgun bulunmaktadır. Friedrich'in eseri, Almanların Fransızlardan kurtuluşunu ifade etmiştir (Finney, 2000, s. 305; Hacken, 2008, s. 16-20; Wilson, 2012, s. 25).

1816'da Grimm kardeşler, çalışmalarına bir yenisini ekleyerek *Deutsche Sagen*'i (Alman Efsaneleri) yayımlamıştır. Bu çalışmayla Grimm kardeşler, millî kültüre ve yabancı direnişine katkılarını devam ettirmiştir (Beutin vd., 2005, s. 191). Aynı yıl eğitimci ve tarihçi H. F. Theodor Kolhrausch (1780-1867), okullarda okutulması amacıyla *Die deutsche Geschichte für Schule und Haus* (Okul ve Ev için Alman Tarihi) adlı eserini yayımlamıştır. Kolhrausch bu eserinde, Tacitus'un Germania'sına odaklanmış, Germanlerin özgür, cesur ve erdemli yaşamlarına

değirmiştir. Kolhrausch, Germania'nın yanı sıra Hermann'a da özel bir önem vermiştir. Ona göre, Hermann'ın Teutoburg Ormanı'ndaki zaferi sayesinde, Germenler ve dolayısıyla da Almanlar özgür olmuştur. Onların saf kanlarını damarlarında taşıyan ve onların telaffuz ettiği saf sözcükleri telaffuz eden Almanlar, Hermann ve arkadaşlarına minnettardır (Krebs, 2016, s. 201-206; Krebs, 2021, s. 181-182). 1821'de besteci Carl Maria von Weber (1786-1826), *Der Freischütz* (Nişancı) adlı romantik operasını sahnelemiştir. Operada orman, tehlikeli ancak aynı zamanda dindarlık ve kurtuluşla ilgili bir yer olarak tasvir edilmiştir. Weber için orman, özgürlüğü sembolize eden ve güneşte parıldayan "Alman Ormanı"dır (Kunz, 2016, s. 204). Folklorik çalışmalarına devam eden Grimm kardeşler, 1835'te *Deutsche Mythologie* (Alman Mitolojisi) adlı eseri yayımlamıştır. Bu eserle birlikte Alman mitleri derli toplu bir şekilde ortaya çıkmıştır (Aytaç, 2012, s. 243).

1844'te Prusyalı ormancı Friedrich Wilhelm Frömbling (?), düşmanlara karşı ormanların tahkim edildiği bir savunma düzeni önerisinde bulunmuştur. Hermann'ın Teutoburg Ormanı Savaşı'ndan ilham alan Frömbling, Almanların ormanlara alışkın olduğunu ve bu topraklara yabancı herhangi bir düşmanın ise ormanlara alışkın olmadığını, bundan dolayı olası bir pusu savaşının Almanların lehine sonuçlanacağını iddia etmiştir. Frömbling'in iddiası daha sonraki dönemlerde; 1. Dünya Savaşı ve 1930'lu yıllarda tekrar gündeme gelmiştir (Imort, 2005, s. 60-61). Frömbling'in bu sözleri söylediği yıl, Heinrich Heine (1797-1856) *Deutschland. Ein Wintermärchen* (Almanya: Bir Kış Masalı) adlı eserini yayımlamıştır. Bu eserinde Teutoburg Ormanı'ndan ve Hermann'dan bahseden Heine, Hermann sayesinde Almanların özgürleştiğini ve her Alman'ın Hermann'a müteşekkir olduğunu ifade etmiştir. Heine her ne kadar bu sözleri eleştiri amaçlı söylemiş olsa da farkında olmadan Hermann'ın Almanlarla bütünleştiği gerçeğini ortaya koymuştur (Wolfram, 2020, s. 43). 1851'de Alman etnografisinin öncülerinden Wilhelm Heinrich Riehl (1823-1897), *Die Naturgeschichte des Volkes als Grundlage einer deutschen Socialpolitik* (Alman Sosyal Politikasının Temeli Olarak Alman Halkının Doğal Tarihi) adlı eserini yayımlamıştır. Riehl eserinde, Almanların karakterinin yaşadıkları çevre tarafından belirlendiğini, ormanların Almanları sadece kışın soğuktan değil kültürel yozlaşmadan da koruduğunu, bu nedenle Almanların Alman kalması için ormanların korunması gerektiğini ifade etmiştir (Wilson, 2012, s. 3; Imort, 2005, s. 59-60).

1861'de Friedrich Hebbel (1813-1863) on perdelik bir trajedi olan Die Nibelungen (Nibelungen Destanı)'i yayımlamıştır. Bu trajediyi üç bölüm halinde yazan Hebbel, Germen kültürü ve mitolojisini tekrar gündeme getirmiştir (Aytaç, 2012, s. 348). 1871'de orman tarihçisi C.H. Edmund von Berg (1800-1874) *Geschichte der deutschen Wälder bis zum Schlusse des Mittelalters. Ein Beitrag zur Culturgeschichte* (Orta Çağ'ın Sonuna Kadar Alman Ormanlarının Tarihi: Kültür Tarihine Katkı) adlı eserini yayımlamıştır. Berg eserinde, insanın içinde bulunduğu çevreye bağlı olduğunu ve doğanın insanı etkilediğini söyledikten sonra ormanların Almanların millî karakterini şekillendirdiği sonucuna varmıştır. Ona göre, ormanda yürüyen bir Alman, bu ormanda sadece atalarının dramını değil bu dramın yazarını da bulacaktır (Winkler, 2016, s. 42).

1875'te mimar Ernst von Bandel (1800-1876), daha önce Teutoburg Ormanı'nda başladığı ancak finansman eksikliği nedeniyle tamamlayamadığı devasa *Hermannsdenkmal*'ı (Hermann Anıtı), Kayzer I. Wilhelm'in (1797-1888) himâyesinde tamamlamıştır. Yaklaşık 50 metre yüksekliğindeki anıt, bir tepenin üzerine inşa edilmiştir. Anıtta Hermann'ın kafasında kanatlı bir miğfer, havaya doğru kalkan elinde ise her iki yanında "Alman birliği benim gücümdür. Gücüm Almanya'nın gücüdür" yazısı olan bir kılıç bulunmaktadır. Oldukça önemli bir zamanda yapılan bu anıt, birkaç yıl önce Fransız ordularını yenen Prusya ordusunun zafer anıtı olmuştur (Winkler, 2016, s. 68-69; Benario, 2004, s. 89-90). Aynı yıl halk bilimci Wilhelm Manhardt (1831-1880), Grimm kardeşlerin izinden giderek *Wald und Feldkulte* (Orman ve Tarla Kültürleri) adlı eserini yayımlamıştır. Manhardt bu eserinde, Germen mitlerini ve orman inançlarını incelemiştir. 1876'da Richard Wagner (1813-1883), *The Ring of the Nibelungs* (Nibelungların Yüzüğü) adlı operasını sahnelemiştir. Bu opera, yaptığı etki ile Germen dininin Alman millî uyanışının temelini oluşturması yönündeki düşünceleri popülerleştirmiştir. 1878'de oryantalist Paul Anton Bötticher (1827-1891), *Deutsche Schriften* (Almanca Yazılar) adlı eserini

yayımlamıştır. Bötticher eserinde, Katoliklik ve Protestanlığın dışında üçüncü bir yol arayışına girmiştir. Ona göre arayış içinde olduğu bu yol, Germen dinidir. Çünkü Germen dini, bütün Almanları birleştirecek ve Hristiyanlığın etkisinden kurtaracak tek dindir (Von Schnurbein, 2016, s. 24-303; Mosse, 2020, s. 90).

1880’de Heimatschutz (Vatanı Koruma) hareketinin kurucusu Ernst Rudorff (1840-1916), *Über das Verhältnis des modernen Lebens zur Natur* (Modern Yaşamın Doğayla İlişkisi Üzerine) adlı makalesinde, Alman ruhunun köklerinin doğaya yönelik derin duygulara dayandığını söylemiştir. Rudorff’a göre, geçmişte atalarını büyüleyen Tanrı Wodan’ın kutsal meşe ormanları, şimdi de kendilerinde millî bilinci ortaya çıkarmaktadır. Almanlardaki orman sevgisi, onları diğer milletlerden ayırmaktadır. Bundan dolayı hiç kimsenin Almanlar gibi ağaçları ve ormanları sevmesi mümkün değildir. Almanya’nın en çok okunan dergilerinden *Die Gartenlaube* (Çardak) orman bilincini halk arasında yaymak amacıyla 1883’te *Deutschlands merkwürdige Bäume* (Almanya’nın Olağanüstü Ağaçları) adlı bir yazı dizisi başlatmıştır. Ağaçlar hakkında kısa makaleler yayımlayan dergi bu yazı dizisi ile Almanya’da hali hazırda yükselmekte olan doğa merakını arttırmıştır. Bu yayınların etkisiyle çok sayıda insan, doğa yürüyüşlerine çıkmış, Almanya’nın önemli bölgelerinde, özellikle ormanlarda yer alan anıtları ziyaret etmiştir (Wilson, 2012, s. 33-43). 1895’te Otto von Bismarck (1815-1898), ağaçlar konusunda kötü bir şöhrete sahip olan eski İngiltere Başbakanı William Ewart Gladstone’a (1809-1898), genç bir meşe ağacı hediye ederek yükselen Alman gücü hakkında mesaj vermiştir (Hayman, 2003, s. 97).

20. yüzyılın başlarında Germen dinine dönüş ve orman inançlarının yüceltilmesi konusunda önemli girişimler olmuştur. Bu girişimlerin ilk örneğini 1900’de Ernst Wachler (1871-1945) vermiştir. Wachler, *Über die Zukunft des deutschen Glaubens* (Alman İncancının Geleceği Hakkında) adlı eserinde, Almanların doğal inancı olan Germen dininin geri döndüğünü ve Almanların arasında yaşadığını ve bir Germen tapınağının inşa edilmesi gerektiğini ifade etmiştir. 1907 ve 1908’de ressam ve oyun yazarı Ludwig Fahrenkrog (1867-1952), *Germanentempel* (Alman Tapınağı) başlıklı makaleler yayımlamıştır. Fahrenkrog makalelerinde, bir Germen dinî topluluğunun oluşturulması ve bunun resmen tanınması önerisinde bulunmuştur. Wachler ve Fahrenkrog’un çağrıları 1911’de *Bund für Persönlichkeitskultur*’un (Kişilik Kültürü Derneği) kurulmasıyla sonuçlanmıştır. 1912’de Fahrenkrog, Wilhelm Schwaner (1863-1944) ve Karl Weißleder (?), *Germanisch-deutsche Religions-Gemeinschaft* (Germen-Alman Din Kardeşliği) cemaatini kurmuş, Hessen yakınlarındaki Hermansstein’de bulunan açık hava sunağını ibadet yeri olarak belirlemiştir. Bu cemaat, kiliselere yabancılaşmış Almanları hedef kitle olarak belirlemiş ve onlara ırk temelli dinî bir alternatif sunmayı amaçlamıştır (Von Schnurbein, 2016, s. 38-39).

Birinci Dünya Savaşı’ndan sonra orman, Almanlar için büyük bir ideolojik araç haline gelmiştir. Bu dönemden itibaren Alman kimliğinin özü olarak görülen orman, Doğu’ya ve Batı’ya karşı savunulması gereken kutsal bir emanet kabul edilmiştir. Ormancı bir politikacı olan Georg Escherich (1870-1941), Fransa’nın *Versay Antlaşması*’na dayanarak Almanlardan kereste istemesine karşı çıkmıştır. Escherich’e göre bu istek, Alman ormanını ve dolayısıyla da Alman milletini yok etmeye yönelik bir istektir (Zechner, 2011, s. 21).

Alman ormanlarının kimlik oluşturucu özelliği, Nazilerle birlikte zirve noktasına ulaşmıştır. Weimar Cumhuriyeti’ni ormanlara yabancılaşmakla suçlayan Naziler, 1923’te Mareşal Paul von Hindenburg’un (1847-1934) öncülüğünde, *Deutscher Wald e.V.–Bund zur Wehr und Weihe des Waldes* (Alman Orman Birliği. Ormanın Kutsanması ve Korunması Ligi) adlı derneğin kurulmasını sağlamıştır. Naziler, 1933’te iktidarı ele geçirdiklerinde, ormanı resmî bir ideoloji haline getirmiştir. Ormanın millî kimlik inşasında önemli bir rolü olduğuna inanan Alfred Rosenberg (1893-1946), Heinrich Himler (1900-1945) ve Hermann Göring (1893-1946) gibi Nazilerin önde gelen isimleri, ormanın Alman hayatında yer alması için propaganda çalışmaları yapmıştır (Zechner, 2011, s. 21-22).

Naziler, yüzyıllardır Almanya’da kök salmış Hristiyanlığın karşısına, Germen inançlarının bir ifadesi olan doğa dinini çıkarmıştır. Bu dinin kendini ifade ediş şekli ise Alman milletinin kutsallaştırılması olmuştur. Bundan dolayı Almanların çıkarlarına hizmet etmeyen her dinî öğretiyi, yabancı ve sapkın sayılmıştır. Naziler, bu yeni din düşüncesini hayata geçirmek için birçok propaganda aracı kullanmıştır. Bunlardan biri görsel medyadır. Film sektöründe ilerlemiş olan Alman film yapımcıları, Nazilerin bu konuda tercih ettikleri ilk seçenek olmuştur. Film yapımcıları, Nazi amaçları doğrultusunda 1935’te *Worms-Stadt der Nibelungen* (Worms-Nibelungların Şehri) adlı filmi yapmıştır. Filmde Romalıların, sarı saçlı ve mavi gözlü Germenler tarafından yenildiği, Worms şehrinin ise “*Almanların Truvası*” olduğu ifade edilmiştir. 1936’da yeni bir propaganda filmi olan *Ewiger Wald* (Sonsuz Orman) yapılmıştır. Filmin senaryosunu, Nazilerin kültür görevlisi Carl Maria Holzapfel (1890-1945) yazmıştır. Millî duyguları harekete geçirmeyi amaçlayan filmde, sanatsal özelliklerin yanı sıra Germen orman inançları öne çıkarılmıştır. Burada orman, Romalıların ve Fransızların saldırılarına karşı Germenlerin ve Almanların sığındığı, güç ve ilham aldığı kutsal bir yer olarak tasvir edilmiştir (Lee ve Wilke, 2005, s. 21-46; Winkler, 2016, s. 178).

1937’de Heinrich Himler, *Wald und Baum in der arisch-germanischen Geistes-und Kulturgeschichte* (Aryan ve Germen Halklarının Entelektüel ve Kültürel Tarihinde Orman ve Ağaç) adlı bir burs programı başlatmıştır. Bu program, *Germen İnsanın Dinî Tecrübe ve Geleneğinde Orman* (The Forest in the Religious Experience and Custom of the Germanic Man), *Germen Şiir ve Müziğinde Orman* (The Forest in Germanic Poetry and Music), *Aryan Gelenekte Orman ve Ağaç* (The Forest and Tree in the Aryan Tradition) gibi konu başlıklarında araştırmalar yapmayı amaçlamıştır. Bu araştırmalarda, Germenlerin ormanlara dayalı bir kültür oluşturup ağaçlara tapındığı, ancak Yahudi peygamberlerin ve Hristiyan misyonerlerin ağaç düşmanlığı yaparak kutsal ağaçların kesilmesine neden oldukları, bunun da Ortadoğu’nun çöl ortamından kaynakladığı sonucuna ulaşılmıştır. Bu sonuçlar Himler’e, Yahudi kökeni tarafından lekelenmiş bir Hristiyanlık yerine lekelenmemiş bir pagan dinin tercih edilmesine yönelik argümanlar oluşturmuştur. Hermann Göring, Alman ormancılık, avcılık ve doğa koruma (Reichsforstmeister ve Reichsjägermeister) alanlarından sorumlu olmuştur. Almanlarla Yahudilerin doğa düşüncelerini karşılaştıran Göring, Almanların ormanlarda dolaştıklarında, Tanrı’nın muhteşem sanatını gördüklerini, kendisini seçilmiş sanan Yahudilerin ise bir metre küp kerestenin piyasa hesabını yaptığını, bu durumun da Almanları Yahudilerden ayırdığını söylemiştir. Naziler, Almanlarla ormanlar arasındaki duygusal yakınlık düşüncesini daha da somutlaştırmak amacıyla 1941’de *Wiederbewaldung des Ostens* (Doğu’nun Yeniden Ağaçlandırılması) projesini başlatmıştır. Proje ile birlikte idealleştirilen “*Alman Ormanı*”nı, ilhak edilen Polonya’da hayata geçirmek ve bu toprakları Almanlaştırmak amaçlanmıştır. Projeyi hayata geçirmek isteyen ideologlar, Töton Tarikatı ve Büyük Frederick’in (1712-1786) daha önce Polonya’da yaptığı ormanlaştırma/Almanlaştırma uygulamasını referans aldıklarını ileri sürmüştür (Zechner, 2011, s. 24-25).

Naziler döneminin en önemli ismi olan Adolf Hitler (1889-1945), Germen geçmişine olan vurguyu en üst düzeyde ifade etmiştir. Hitler, Nisan 1942’de yaptığı masa başı konuşmalarında, Hermann’ın Alman özgürlüğünün ilk mimarı olduğunu, Germenlerin Roma ordusunda görev yaparak onlardan silah tekniklerini öğrendiklerini ve sonunda öğrendikleri tekniklere cesaretlerini de ekleyerek Romalıları yenilgiye uğrattıklarını söylemiştir. Hitler, aynı yılın Mayıs ayında, *Berlin Sportpalast*’ta, geleceğin Alman subaylarına yaptığı konuşmada, ağırlıklı olarak Hermann’ın Almanlar için önemi ve birleştiriciliğinden bahsetmiştir. Hermann ve Teutoburg Ormanı Savaşı’nı oldukça önemseyen Hitler, 1944’te ofisine, bir ilham kaynağı olarak Angelika Kaufmann’ın 1785’te yaptığı *Hermanns Rückkehr aus der Schlacht im Teutoburger Wald* (Hermann’ın Teutoburg Ormanı Savaşı’ndan Dönüşü) adlı tablosunu astırılmıştır (Winkler, 2016, s.116-120).

Naziler, Germen geçmişine dönerken Tacitus’un Germania adlı eserini yeniden gündeme getirmiştir. Bu dönemde “*Nazi İncili*” olarak kabul edilen Germania, Nazilerin ırk teorilerinin

kaynağı olmuştur. Antropolog Friedrich Karl Günther (1891-1968), 1922'de *Rassenkunde des deutschen Volkes* (Alman Halkının Irk Bilimi) adlı eserini yayımlamıştır. Almanya'da ses getiren bu kitap, kısa süre sonra çok satan kitaplar arasında yer almıştır. Günther, 1927'de *Rassenkunde Europas* (Avrupa Halklarının Irk Bilimi) adlı eserini yayımlamıştır. Bu eserinde Günther, Yahudilerle melezleşmeye karşı çıkmış ve geçmişte Kuzey Germenlerinin (İskandinavlar) yaptığı gibi ırkı korumak adına öjenik uygulamalar yapılmasını önermiştir. Bu eser, sonraki yıllardaki baskılarıyla birlikte 300.000 adet satılmıştır. 1930'da Wilhelm Frick (1877-1946) Thüringen eyaletinde bakan olduğunda, Günther'i Jena Üniversitesinde kurulmuş olan ırkçı antropoloji kürsüsüne atamıştır. Eserlerinde Germania'dan sıkça alıntılar yapan Günther, Tacitus'un "kendilerine özgü ve sadece kendilerine benzeyen, mavi gözlü, kızıl saçlı ve büyük gövdeli insanlar" şeklindeki ifadelerinden etkilenmiştir. Günther'e göre, Tacitus'un idealize ettiği bu kuzeyli ırk, zamanla yozlaşmıştır. Bu yozlaşmanın ortadan kaldırılması amacıyla Aufordnung (yeniden kuzeyleşme) gereklidir. Bu amaç doğrultusunda eski saflığı yakalayabilmek için erkekler ve kadınlar ırksal seçilime tabi tutulmalıdır. Geçmişte Germenler, hain, döneke, korkak ve ahlaksız insanları bataklıklarda boğarak veya ağaçlara asarak ortadan kaldırmış, bu kötü özelliklere sahip kişilerin ırklarını kirletmesine izin vermemiştir. Bundan dolayı benzer bir uygulama yeniden hayata geçirilmelidir. Günther bu düşünceleriyle Nazileri oldukça etkilemiştir. Onun düşünceleri, *Das ABC Des Nationalsozialismus* (Nasyonal Sosyalizmin ABC'si) gibi el kitaplarında ve okul müfredatlarında işlenmiştir. Günther, Naziler arasında özellikle Himler ve Hitler'i etkilemiştir. Himler'in propaganda kitapçıklarında ve Hitler'in kişisel kütüphanesinde Günther'e ait yazılar yer almıştır. Naziler, 1935'te düzenledikleri *Ulusal Parti Konvansiyonu*'nda, katkılarında dolayı Günther'e *NSDAP Bilim Ödülü*'nü vermiştir (Spiro, 2009, s. 361; Krebs, 2021, s. 217-221)

Günther gibi Richard Walther Darrê (1895-1953) de Germania'dan hareketle ırk temelli çalışmalar yapmıştır. Darrê, çalışmalarında kuzey ırkının hayata geçirilmesi için köy ve köylü kavramları üzerinde durmuştur. Darrê bu amaç doğrultusunda 1928'de *Das Bauerntum als Lebensquell der nordischen Rasse* (Kuzey Irkının Yaşam Kaynağı Olarak Köylülük) ve 1930'da *Neuadel aus Blut und Boden* (Kan ve Topraktan Gelen Yeni Asalet) adlı eserlerini yayımlamıştır. Aynı yıl Hitler ile tanışan Darrê, düşünceleriyle Hitler'i etkilemiş ve Tarım Bakanlığı'nın kurulmasına yardım etmek için Münih'e gönderilmiştir. Germania'ya en büyük vurgu Heinrich Himler'den gelmiştir. Germen tarihinin meraklı bir okuyucusu olan Himler, Germania'yı ilk defa 24 Eylül 1924'te yaptığı bir tren yolculuğu sırasında okumuştur. Germania'dan oldukça etkilenen Himler, Nazi iktidarında göreve geldikten sonra onu bir program olarak benimsemiştir. Himler'e göre, Germenler iri yarı insanlar olduğundan SS (Nazi Güvenlik Teşkilatı) üyelerinin boylarının en az 175 cm olması gerekmektedir. Bundan dolayı Himler, hayal ettiği Germen neslini ortaya çıkarabilmek amacıyla 1936'da *Lebensborn* (Yaşam Pınarı) teşkilatını kurmuştur. Bu teşkilatta, Germen ırkının özelliklerini tekrar canlandırmak amacıyla fizyolojik özelliklerine göre kadınlar ve erkekler bir araya getirilmeye çalışılmıştır (Krebs, 2021, s. 222-235).

Naziler döneminde, Germen geçmişine bir diğer geri dönüş Siegfried/Sigurd ile olmuştur. Siegfried de Hermann gibi millî bir kahraman olarak ortaya çıkmıştır. Naziler için Siegfried'in öldürdüğü ejderha, Alman birliğini tehdit eden düşmanları, Nibelungen hazinesi ise Almanların parlak geleceğini sembolize etmiştir. Hermann Göring, 30 Ocak 1943'te Berlin Sportpalas'ta yaptığı konuşmada, Nibelungen destanına atıfta bulunmuş, Sovyet orduları tarafından sıkıştırılan Alman askerlerini, Attila'nın sarayında sıkışan Burgundlara benzetmiştir. Alfred Rosenberg de 5 Şubat 1943'te yaptığı konuşmada Nibelungen destanına atıfta bulunmuş ve Sovyet hücumlarına direnen Alman askerlerini, destandaki kral ve beylerin Hunlara direnişine benzetmiştir (Keleş, 2010, s. 88-94). 1945'in mart ayında kurulan 38. SS *Grenadier Tümeni* ise Nibelungen olarak adlandırılmıştır (McConnell, 2000, s. 759).

SONUÇ

Germe nlerin tarihi, çatışma ve yenilenme tarihidir. Yaşadıkları coğrafyanın etkisiyle dinamik ve savaşçı bir yapıya sahip olan Germe nler, sürekli çatışma halinde olmuştur. Bu çatışma durumu, onları demirin tavında dövülmesi gibi biçimlendirmiş, yeni ve güçlü bir hale getirmiştir. Tarihi süreç içerisinde Germe nlerin aşağıya doğru ilerleme arzusu ile Romalıların yukarıya doğru genişleme arzusu Romalılarla Germe nleri karşı karşıya getirmiştir. Romalılar, barbar ve vahşi olarak adlandırdıkları Germe nleri itaat altına alarak onların topraklarını ele geçirmeyi amaçlarken Germe nler, elde ettikleri toprakları ve bağımsızlıklarını korumayı amaçlamıştır. İki farklı kültür ve iki farklı dünya görüşünün çatışması, iki farklı kimliğin oluşmasını sağlamıştır. Romalılar yerleşik ve medeni olan, Germe nler ise göçebe ve barbar olanı temsil etmiştir. Sözlü bir geleneğe sahip olan Germe nler, kendi yaşam tarzları ve inançları hakkında geriye pek fazla bilgi bırakmamıştır. Onlar hakkındaki kayda değer bilgiler, düşmanları Romalılar tarafından oluşturulmuştur. Bu anlamda Germe nler, düşmanları Romalılara pek çok şey borçludur. Diğer taraftan Romalılar da Galya başta olmak üzere Avrupa'nın önemli bölgelerini itaat altına aldıkları Germe n askerleri sayesinde ele geçirmiştir. Romalıların sınırlarını genişletmesinde de Germe n askerlerinin önemli bir payı vardır.

Germe nler için orman, her şeyden önce dinî bir anlama sahiptir. Burası onlar için Tanrıların evi ve Tanrılarla iletişim mekânıdır. Ancak bununla beraber orman, siyasî ve askerî bir anlama da sahiptir. Germe nler, ormanda Odin'e kurbanlar sunarken, kurbanların sunuş şekli ile düşmanlarına mesajlar vermiştir. Diğer taraftan Germe nler, savaşları sadece stratejik açıdan değil dinî öneminden dolayı da ormanlara taşımış ve burada zaferler kazanmıştır. Teutoburg Ormanı Savaşı bu durumun önemli örneklerinden biridir. İnançlarına bağlı bir Germe n olan Arminius, savaş için kendisini ve askerlerini en güçlü ve güvende hissettiği yer olan ormanı seçmiştir. Bir diğer deyişle Tanrı Thor'un tecelli ettiği ve kuvvetinin bulunduğu yeri tercih etmiştir. Kendisini fiziken ve ruhen güvende hissedenden Arminius, Romalılara korkusuzca saldırmış, bu sırada onun kılıcı, mitolojik zamanda yolculuk yaparak Thor'un devleri öldürdüğü çekicine dönüşmüştür. Bu sayede Arminius, Tanrı'nın gazabını elleriyle Romalıların başlarına indirmiştir.

Arminius'tan sonraki ikinci millî model Siegfried/Sigurd'dur. Onun hikâyesinde de orman, Arminius olayında olduğu gibi zafer kazanılan ve düşmanın yok edildiği bir yer olarak karşımıza çıkmaktadır. Burada orman, mitolojik bir kahramana ev sahipliği yapan ve olağanüstü bir varlığın yok edildiği bir yerdir. Arminius ve Siegfried/Sigurd şahsında ortaya çıkan kahramanlık portresi sonraki yüzyıllarda Alman millî kimliğinin oluşmasında etkili olmuştur.

15. yüzyılda kilisenin Türklere karşı Almanları kullanma düşüncesi, Romalılar tarafından kayda geçirilen eski kaynakların yeniden ortaya çıkmasını sağlamıştır. Almanlarda millî duygular uyandırarak onları Türklere karşı kullanmayı amaçlayan kilise, bu sayede hem Alman nüfusunu eriterek hem de Türk ilerleyişini durdurarak Avrupa'daki gücünü zahmetsizce pekiştirmek istemiştir. Ancak atalarının yaşantılarını ve orman inançlarını öğrenen Almanlar, kilise ve Latin kültürüne 16. yüzyılın başlarında Martin Luther ile meydan okumuştur. Almanya'da reform hareketinin başarıya ulaşması, Alman millî kimliğinin oluşumunda önemli bir aşamayı oluşturmaktadır.

17. yüzyılda kilise ve destekçisi Katolik ülkelerin Protestanlara saldırması, Protestan ülkelerin de buna karşılık vermesi bir Kuzey-Güney savaşına dönüşmüştür. Bu savaş bir diğer anlamda Germe n kültürü ile Latin kültürünün tarih içerisinde yeni bir hesaplaşmasıdır. Savaşların ağırlıklı olarak Almanya sınırları içinde gerçekleşmesi, savaşın olumsuz etkilerinden en fazla Almanların etkilenmesine neden olmuştur. Hermann başta olmak üzere eski kahramanlara sığınan Almanlar, bu kahramanların dilinden Latinlere duydukları öfkeyi dile getirmiştir.

18. yüzyıl Moser, Herder ve Klopstock gibi milliyetçi entelektüeller öncülüğünde Alman millî kimliğinin kavramsal çerçevesinin oluştuğu ve ormanın önemli bir millî tema olarak ortaya çıkmaya başladığı dönemdir. 19. yüzyılda Prusyalıların Fransızlara yenilmesi, Almanları önceki

dönemlerden daha yoğun bir şekilde Germen geçmişine ve ormanlara yönelmiştir. Bu dönemde Germen geçmişi ve ormanlarla ilgili entelektüel faaliyetler büyük bir mesafe kat etmiştir. Bundan dolayı bu dönem Alman millî kimliğinin ormanlarla bütünleştiği dönemdir.

20. yüzyıl Almanların orman etrafında tam anlamıyla millî bir kimlik oluşturdukları ve kendilerini diğer milletlerden farklı ve üstün gördükleri bir dönemdir. Bu dönemde Nazilerin iktidara gelişi, Germenlerin eski inançlarının daha açık bir şekilde ortaya çıkmasını sağlamıştır. Naziler döneminde yaşanan gelişmeler, yüzlerce yılda olgunlaşan Germen düşüncesinin en somut yansımasıdır. Zaman içerisinde inançlar ve düşünceler, siyasal ve sosyal şartların da etkisiyle yoğunlaşmış ve sonunda önlemez bir şekilde ortaya çıkmıştır. Bundan dolayı söz konusu mesele, Hitler ve ekibinin doğrudan şahsıyla ilgili değildir. Onlar bu sürecin sebepleri değil sonuçlarıdır.

Germen düşüncesi, tarihî bir devamlılık halinde geliştiğinden bu gelişmeler sırasında rol oynayan kişiler, sürecin sadece bir parçasını oluşturmaktadır. Bu anlamda burada dikkat edilmesi gereken husus, Alman millî kimliğine etki eden olay ve kişilerin önemli bir kısmının Kuzey Almanya kökenli olmasıdır. Bu bölge Germen kültürünün yoğun olduğu ve Latin kültürünün fazla etki edemediği bir bölgedir. Arminius, Siegfried/Sigurd ve Martin Luther gibi büyük Alman kahramanları Kuzey Almanya kökenlidir. Yaşadıkları ve başarıya ulaştıkları bölge Kuzey Almanya'dır.

Sonuç olarak ormanların Almanlar tarafından sahiplenilmesi zafer ve özgürlükle ilgili olmasındandır. Germenler, zaferlerini ve özgürlüklerini ormanlar sayesinde kazanmıştır. Bundan dolayı ormanlar, Germenler için var olmayı sürdürdükleri yerdir. Kendilerini Germenlerin mirasçısı olarak gören Almanlar da Germenlerin izinden giderek ormanları zafer ve özgürlük kavramları etrafında ele almış, zor durumda kaldıklarında ormanlara sığınmışlardır. Böylelikle bir anlamda atalarını yardıma çağırılmış, tarihin getirdiği zorlukları tarihî karakterler ve olaylarla aşmaya çalışmışlardır. Bu tavır, geçmişe mahsus olmayıp gelecekte meydana gelecek benzer olaylarda da tekrar ortaya çıkma ihtimaline sahiptir.

KAYNAKÇA

- Aytaç, G. (2012). *Yeniçağ Alman Edebiyatı*. Ankara: Doğu Batı Yayınları.
- Benario, H. W. (2004). *Arminius into Hermann: History into Legend*. Greece & Rome, 51(1), 83-94.
- Beutin, W., Ehlert, K., Emmerich, W., Hoffacker, H., Lutz, B., Meid, V. ve Stephan, I. (2005). *A History of German Literature: From The Beginnings to the Present Day*. C. Krojzl (Çev.). New York: Routledge.
- Buchholz, P. (1968). Perspectives for Historical Research in Germanic Religion. *History of Religions*, 8(2), 111-138.
- Caesar, G. I. (2019). *Notlar: Galya Savaşı Üzerine*. S. Özgüler (Çev.). Ankara: Doğu Batı Yayınları.
- Coy, J. P. (2011). *A Brief History of Germany*. New York: Facts On File.
- Cusack, C. M. (2011). *The Sacred Tree: Ancient and Medieval Manifestations*. Newcastle upon Tyne: Cambridge Scholars Publishing.
- Daly, K. N. ve Rengel, M. (2010). *Norse Mythology A to Z*. New York: Chelsea House Publisher.
- Davidson, H. R. E. (1969). *Scandinavian Mythology*. London: The Hamlyn Publishing Group Limited.

- Doniger, W. (Ed.). (2006). *Britannica Encyclopedia of World Religions*. Chicago: Encyclopædia Britannica, Inc.
- Dowden, K. (2002). *European Paganism: The Realities of Cult from Antiquity to the Middle Ages*. New York: Routledge.
- Dunn, M. (2013). *Belief and Religion in Barbarian Europe c. 350-700*. London: Bloomsbury Publishing.
- Finney, G. (2000). Revolution, Resignation, Realism (1830-1890). O'Kelley, W. H. (Ed.) içinde, *The Cambridge History of German Literature* (s. 272-326). New York: Cambridge University Press.
- Gilman, D. C., Peck, H. T. ve Colby, F. M. (Ed.) (1903). *The New International Encyclopædia* içinde, (c. 13, s. 287-288). Dodd, Mead and Company.
- Gundarsson, K. (1993). *Teutonic Religion*. St. Paul, MN: Llewellyn Publications.
- Hacken, R. (2008). *Into the Imagined Forest: A 2000-Year Retrospective of the German Woods*. Birmingham: Birmingham Young University Faculty Publications.
- Hawes, J. (2019). *Kısa Almanya Tarihi*. Y. Alogan (Çev.). İstanbul: Say Yayınları.
- Hayman, R. (2003). *Trees: Woodlands and Western Civilization*. London: Hambledon and London.
- Hinds, K. (2010). *Early Germans (Barbarians!)*. New York: Cavendish Square Publishing.
- Imort, M. (2005). A Sylvan People: Wilhelmine Forestry and the Forest as a Symbol of Germandom. T. Lekan and T. Zeller (Ed.) içinde, *Germany's Nature: Cultural Landscapes and Environmental History* (s. 55-80). New Jersey: Rudder University Press.
- Jones, P. ve Pennick, N. (1995). *A History of Pagan Europe*. New York: Routledge.
- Kaya, M. (2020). Protestan Reformunun Almanya'da Ortaya Çıkış Süreci. *Anasay*, (11), 171-188.
- Keleş, N. (2010). *Nibelunglar Destanı: Tarih, Kültür ve Edebiyat Analizi*. Erzurum: Bozkır Yayınevi.
- Krebs, C. B. (2016). A Nation Finds its People: Friedrich Kohlrausch, New Readers and Readings of Tacitus' Germania and the Rise of a Popular German Nationalism. T. Fögen ve R. Warren (Ed.) içinde, *Graeco-Roman Antiquity and the Idea of Nationalism in the 19th Century* (s. 199-218). De Gruyter.
- Krebs, C. B. (2021). *Dünyanın En Tehlikeli Kitabı: Roma İmparatorluğu'ndan Nazi Almanya'sına Tacitus'un Germania'sı*. B. A. Kovan (Çev.). İstanbul: Runik Kitap.
- Kunz, W. (2016). *Species Conservation in Managed Habitats: The Myth of a Pristine Nature*. R. Shankland (Çev.). Weinheim: Wiley-Blackwell.
- Lecouteux, C. (2016). *Encyclopedia of Norse and Germanic Folklore, Mythology, and Magic*. J. E. Graham (Çev.). Vermont: Inner Traditions.
- Lee, R. G. ve Wilke, S. (2005). Forest as Volk: Ewiger Wald and the Religion of Nature in the Third Reich. *Journal of Social and Ecological Boundaries*, 1(1), 21-46.
- Leeming, D. (2005). *The Oxford Companion to World Mythology*. New York: Oxford University Press.

- Litchfield, M. E. (2019). *Dokuz Diyar: İskandinav Mitolojisinden Hikâyeler*. A. Eliuz (Çev.). İstanbul: Maya Kitap.
- Llobera, J. R. (2007). *Modernliğin Tanrısı: Batı Avrupa'da Milliyetçiliğin Gelişimi*. E. Akman ve E. Akman (Çev.). Ankara: Phoenix Yayınevi.
- Mahoney, D. F. (2004). Introduction. D. F. Mahoney (Ed.) içinde, *The Literature of German Romanticism* c.8 (s. 1-24). UK: Camden House.
- McConnell, W. (2000). Das Nibelungenlied ca. 1200. M. Konzet (Ed.) içinde, *Encyclopedia of German Literature* (s. 758-759). New York: Fitzroy Dearborn Publishers.
- Modzelewski, K. (2011). *Barbarların Avrupa'sı: Roma'nın Mirasçıları Karşısında Germenler ve Slavlar*. N. Demirtaş (Çev.). İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Mosse, G. L. (2020). *Toward the Final Solution: A History of European Racism*. Wisconsin: University of Wisconsin Press.
- Munch, P. A. (2020). *İskandinav Mitolojisi: Tanrılar ve Kahramanların Efsaneleri*. İstanbul: Maya Kitap.
- Page, R. I. (2020). *İskandinav Mitleri*. İ. Yılmaz (Çev.). Ankara: Phoneix Yayınevi.
- Philpot, M. J. (1897). *The Sacred Tree or The Tree in Religion and Myth*. New York: Macmillan Company.
- Price, A. H. (1965). The Germanic Forest Taboo and Economic Growth. *Vierteljahrschrift für Sozial-und Wirtschaftsgeschichte*, 52(H. 3), 368-378.
- Rosenberg, D. (2003). *Dünya Mitolojisi: Büyük Destan ve Söylenceler Antolojisi*. K. Akten, E. Cengiz, A. U. Cüce, K. Emiroğlu, T. Kenanoğlu, T. Kocayiğit, E. Kuzhan ve B. Odabaşı (Çev.). Ankara: İmge Kitabevi.
- Sevim, A. (2008). *Halk Milliyetçiliğinin Öncüsü Herder*. İstanbul: Bilge Kültür Sanat.
- Spiro, J. (2009). *Defending the Master Race : Conservation, Eugenics, and the Legacy of Madison Grant*. United States of America: University Press of New England.
- Strabo. (1903). *The Geography of Strabo*. H. C. Hamilton (Ed.). c. 1. London: George Bell & Sons.
- Tacitus, C. (2004). *The Annals*. A. J. Woodman (Çev.). Cambridge: Hackett Publishing Company, Inc.
- Tacitus, C. (2016). *Germania Halklarının Kökeni ve Yerleşim Yeri*. M. Sarucan (Çev.). İstanbul: Alfa Basım Yayım Dağıtım San. ve Tic. Ltd. Şti.
- Todd, M. (2004). *The Early Germans*. Oxford: Blackwell Publishing.
- Turville-Petre, G. (1975). *Myth and Religion of the North: The Religion of Ancient Scandinavia. History of Religion*. Westport: Greenwood Press.
- Turville-Petre, G. (2021, 28 Mayıs). Germanic religion and mythology. <https://www.britannica.com/topic/Germanic-religion-and-mythology>
- Vaughan, J. G. (1919). *Religion: Comparative Study*. Cincinnati: The Abingdon Press
- Von Schnurbein, S. (2016). *Norse Revival: Transformations of Germanic Neopaganism*. Leiden: Brill.

- Wells, P. S. (2003). *The Battle that Stopped Rome: Emperor Augustus, Arminius, and the Slaughter of the Legions in the Teutoburg Forest*. New York: WW Norton & Company.
- Wessels, A. (1994). *Europe: Was it ever really Christian?:The interaction between gospel and culture*. London : SCM Press LTD.
- Wilson, J. K. (2012). *The German Forest: Nature, Identity, and the Contestation of a National Symbol 1871–1914*. Toronto: University of Toronto Press.
- Winkler, M. M. (2016). *Arminius the Liberator: Myth and Ideology*. New York: Oxford University Press.
- Wolfram, H. (2020). *Germenler: Kökenleri ve Roma Dünyasıyla İlişkileri*. T. İ. Kacı (Çev.). İstanbul: Kronik Kitap.
- Zechner, J. (2011). Politicized Timber: The German Forest and the Nature of the Nation 1800-1945. *The Brock Review*, 11(2), 19-32.

SSAD

Stratejik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi

ISSN 2587-2621

Volume 5 Issue 3, November 2021

sisaddergi@gmail.com

Makale Türü/Article Type: Araştırma/Research

Makale Gönderim Tarihi/Received Date: 30.09.2021

Makale Kabul Tarihi/Accepted Date: 02.10.2021

DOI: 10.30692/sisad.1003120

SİVEREK MEZAR TAŞLARI

Tombstones of Siverek

Razan AYKAÇ

Dr. Öğr. Üyesi

İzmir Kâtip Çelebi Üniversitesi, Sanat ve Tasarım Fakültesi

ORCID ID: 0000-0002-3267-1218

razan.aykac@ikc.edu.tr

Erdal ELMAS

Uzman Sanat Tarihçi

Marmara Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi

İslam Tarihi ve Sanatları Bölümü

ORCID ID: 0000-0002-1742-8092

erdalelmas58@hotmail.com

Atıf/Citation: Razan Aykaç, Erdal Elmas, (2021), "Siverek Mezar Taşları", *Stratejik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, C.5, S.3 Kasım 2021 s.651-683.

Özet: Güneydoğu Anadolu Bölgesi sınırları içerisinde kalan Siverek, Fırat-Dicle nehirleri arasında, dünyanın en eski yerleşim yeri Mezopotamya coğrafyasındadır. Hz. Ömer zamanında İslam topraklarına katılan kent o zamandan günümüze kadar ki süreçte bölgeye hâkim olan devletlere ait çok eseri topraklarında barındırmaktadır. Bu eserler arasında tarihi vesika niteliğindeki mezar taşları, damgalar bulunmaktadır; bunlar Türk Sanatında önemli bir yere sahiptir.

Mezar taşları; form, motif ve yerel özellikleriyle dönemin üslup anlayışını yansıtmaktadır. Günümüzün logosu konumundaki damgalar; Türk kültüründe İlk Çağlardan itibaren gerek mezar taşları gerekse mimari yapılar ile süs eşyaları, kap-kacak, mühür, nazarlık, silah, zırh, giyim-kuşam, halı, kilim gibi taşınır kültür varlıkları; taş, kaya, ağaç ve hayvanlar üzerinde simgesel işaret olarak kullanılmıştır.

Bu çalışmada; İslami dönem kapsamında 2021 yılında yaptığımız yüzey araştırmasında mezarlık, cami, türbe ve civardaki köyler dahil olmak üzere Siverek ve köylerinde incelen mezar taşlarından özellikli olanlar ve bu mezar taşları üzerinde bulunan damgalar ele alınmıştır.

Bu kapsamda; Çermik Yolu Üzerindeki Mezarlık, Asri Mezarlık, Abdal Ağa ve Gülabi Bey Camii Hazireleri, Gaziköy, Karpuzcu, Karabahçe, Turna, Keş Köyü mezarlıklarında bulunan mezar taşları form, tipoloji, dönem, malzeme, teknik,

süsleme, damga ve yazı çeşidi açısından incelenmiştir. Ayrıca bölgedeki ve bölge dışındaki benzerleriyle karşılaştırılarak Türk mezar taşı içerisindeki yeri, damgaların sembolik anlam ve değerleri tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Mezar Taşı, Damga, Kitabe, Aşiret, Siverek, Osmanlı.

Abstract: Siverek, which is within the borders of the Southeastern Anatolia Region, is located between the Euphrates and Tigris rivers in Mesopotamia, the oldest settlement in the world. The city, which joined the Islamic lands in the time of Umar I, the second caliph, has many artifacts belonging to the states that dominated the region from that time to the present day. Among these artifacts are tombstones and stamps, which are historical documents, and they occupy an important place in Turkish Art.

Tombstones reflect the style of the period with their various forms, motifs, and local features. Stamps that stood for the modern logos were used as a symbolic sign on tombstones, architectural structures, and ornaments as well as stones, rocks, trees, animals, and portable cultural assets such as pots, pans, seals, amulets, weapons, armors, clothes, carpets, and rugs in Turkish culture since the First Ages.

In this study, the featured tombstones and stamps on them are discussed, among examined in surface explorations on the cemeteries, mosques, and tombs in Siverek and nearby villages carried out in 2021 within the scope of the Islamic period explorations.

In this context, the tombstones found in the cemetery on Çermik road, in Asri Cemetery, Abdal Ağa and Gülabi Bey Mosque cemeteries, and village cemeteries of Gaziköy, Karpuzcu, Karabağçe, Turna, and Keş were examined in terms of form, typology, period, material, technique, ornament, language, stamp, and font type. Furthermore, their place in the Turkish tombstones, and the symbolic meaning and value of the stamps were determined by comparing them with similar ones in and outside the region.

Keywords: Gravestone, Brand, Epitaph, Tribe, Siverek, Ottoman.

GİRİŞ

Şanlıurfa iline bağlı Siverek, Şanlıurfa - Diyarbakır yol güzergâhı üzerinde bulunmaktadır. İlçe, batısında Adıyaman, kuzeyinde Gerger, Çermik, Çüngüş ilçeleri; doğusunda Diyarbakır, güney doğusunda kısa bir sınır ile Mardin ve Viranşehir; güneybatısında Şanlıurfa ve Hilvan ile komşudur. Karasal iklimin hâkim olduğu Siverek'te güneyde çöl, güneybatıda kısmen Akdeniz ikliminin etkisi görülmektedir. Siverek, sahip olduğu jeopolitik ve jeostratejik konumu itibarıyla zaman içerisinde farklı devletlerin hâkimiyeti altında kalmıştır. Siverek çevresinde yapılan kazılarda bölgenin M.Ö. 5000'li yıllardan itibaren yerleşim gördüğü anlaşılmaktadır. Hurriler ve Mittaniler döneminde Siverek önemli bir yerleşim merkezi olmuştur. MÖ. 1345'te Asurlular hâkimiyetinde olan Siverek kuzeye yapılacak seferler için askeri garnizon konumundadır ve bu nedenle merkezde bir kale inşa etmişlerdir. Daha sonra Akadlar, Urartular, Medler, Persler, Romalılar, Bizanslılar burada hâkim olmuştur. Siverek daha sonra Partlar, Romalılar ve Sasaniler arasında birçok defa el değiştirmiştir. Siverek'te bugün mevcut olan kaleyi Romalılar MS.349 yılında Asur kalıntıları üzerine yeniden inşa etmişlerdir. Hz. Ömer'in hilafeti zamanında 637 yılına Siverek Müslümanlar tarafından fethedilmiştir. Siverek iktidar ve hanedan değişiklikleriyle beraber 661'de Emeviler'e, 750'de ise Abbasiler'e bağlanmıştır. Siverek 1065'te Selçukluların hâkimiyeti altına girmiş, 1095'te Haçlılar kenti kuşatmıştır. Daha sonra Nureddin Zengi tarafından fethedilen bölge 1232 yılında Eyyübi Sultanı El-Kâmil Nasreddin tarafından ele geçirilmiştir. Sonrasında Siverek sırasıyla Artuklu, Moğol, Karakoyun, Timur ve Akkoyunluların hâkimiyetine girmiştir. Karakoyunlulardan günümüze Siverek'in birkaç km batısındaki Karakoyun adında bir köy kalmıştır. 1451 yılında Safevi hâkimiyetine giren Siverek 1517 yılında Osmanlı topraklarına katılmıştır. Bu dönemde Diyarbakır vilayetine bağlı bir kaza olan Siverek, 1926 yılında Şanlıurfa'ya bağlanarak ilçe konumuna getirilmiştir. Kanuni Sultan Süleyman'ın İrakeyn Seferleri sırasında; Sultan IV. Murat'ın ise Bağdat Seferi esnasında Siverek'te konakladığı kaynaklarda geçmektedir (ayrıntılı bilgi için bkz.; Işıltan, 1960, s. 2; Açınal, 1997, s. 6; Özçelik, 2001, s.23; Özgültekin-Demirbağ-Akbağ-Sun, 2003, s. 25-40; Ekinci, 2008, s. 7; Özağaçhanlı, 2010, s. 19-51; Değirmencioğlu, 2016, s. 18-68; Ökenek, 2019, s. 10- 27).

Katalog

Siverek ve köylerinde yaptığımız yüzey araştırması¹ sonucunda çok fazla mezar taşına rastlanmıştır. Bunlardan; Asri Mezarlık, Fettahlı Abdalağa Türbe Haziresi, Gülabi Bey Camii Haziresi, Gaziköy, Karpuzcu, Karabahçe, Turna, Keş, Karakeçi köylerinde incelen mezar taşlarından özellikli olan taşlar ile geleneği devam ettiren ancak üzerinde yazı veya damga bulunmayan Çermik Yolu Üzerindeki Mezarlık bu makalede ele alınmaktadır.

Asri Mezarlık

Siverek merkezdeki mezarlıkta farklı parselde ve sonradan mezarlığa getirildiği anlaşılan XIX. – XX. yüzyıla ait tarihi mezar taşları bulunmaktadır (Foto.1).

Foto: 1. Asri Mezarlık

Cevdî Bâşa Zâde Hacı Mustafa Efendi'nin Mezar Taşı

Kabir baş ve ayak şahideli, pehmelidir. Pehle sade formda olup baş şahidesi dikdörtgen gövdeli, fes başlıklı olarak sonlanmaktadır. Şahide ön yüzünde sivri kemer tepelikli pano içerisinde cetvellerle bölünmüş 8 satır içerisine kitabe metni hakkedilmiştir. Celî sülüs hat ile yazılan kitabe Arapça harflerle Osmanlı Türkçesi ile yazılmıştır. Serlevha bölümü üçgen alınlık içinde verilmiştir. Şahide arka yüzü sade olup yanlardan belirgin kaval silmelerle hareketlilik kazandırılmıştır. Şahide form olarak bölgedeki mezar taşları ile benzer karektere sahiptir.

Baş şahidesi üzerinde yer alan kitabe metninin bazı bölümlerinin aşınması sebebi ile eksik okunmuş olmuştur. Okunabilen bölümden hareketle kabir sahibinin Siverek'in tanınmış büyüklerinden Cevdî Paşa oğlu Mustafa Efendi olduğu öğrenilmektedir. Ancak vefat tarihi okunamamıştır.

Ayak şahidesi dikdörtgen gövdeli ve sivri kemer tepelikle sonlanmaktadır. Genel olarak şahide arka yüzünde iki sıra silme bordür görülmektedir. Ön yüzde cetvellerle ayrılan satır içerisine celî

¹ Şanlıurfa İli ve İlçeleri Türk İslam Dönemi Yüzey Araştırması'na destek veren Kültür ve Turizm Bakanlığı'na, İzmir Kâtip Çelebi Üniversitesi Rektörlüğü'ne, Siverek Belediyesi'ne ve halkına, araştırma ekibime teşekkür ederim.

sülüs hat ile kitabe metni hakkedilmiştir. Ancak yüzeyde oluşan yoğun tahribat ve dökülme metnin okunmasına engel olmuştur.

Foto: 2-3. Cevdî Bâşa Zâde Hacı Mustafa Efendi'nin Mezar Taşı Baş-Ayak Şahidesi

Ölçüler:	Baş Şahidesi: Y:161 cm G:32 cm K:21 cm Ayak Şahidesi: Y:151 cm G:32 cm K:16 cm Sanduka: Y:30 cm G:54 cm U:180 cm
1- Fatıha	1- فاتحه
2- Siverek Eşrâfî Kirâmından	2- سيوه رك اشراف كرامندن
3- Cevdî Bâşa zâde Hacı	3- جودي باشا زاده حاجى
4- Mustafa Efendi'nin ... iden	4- مصطفى افنديك ميرر؟ ايدن
5- es-Seyyid?	5- ... السيد
6- İlâ ... İlâ Rahmetî	6- الى ... الى رحمت
7- fi tarihi Şevvalü'l-mükerrem	7- فى تاريخ شوال المكرم
8- sene ...	8- سنه ...
Kitabe Okunuşu:	Ayak Şahidesi Kitabe Metni:
1- Âh mine'l-mevt	1 - آه من اموت
2- -2

Ali Oğlu Halil Efendi'nin Mezar Taşı

Baş ve ayak şahideli, pehle üzerine oturan kabir sağlam durumdadır. Pehle üzerinde orta kısmında yer alan suluk bölümü haricinde tezyinat görülmez. Baş taşı dikdörtgen formda ve üçgen tepelikle sonlanmaktadır. Şahide ön yüzünde satır hâlinde, mahalli üslûpta celî sülûs hat ile hakkedilmiş kitabe metni yer almaktadır. Herhangi bir tezyini unsurun olmadığı mezar taşının Cumhuriyet dönemi örneği olmasına karşın kitabe dilinin Arapça harflerle Osmanlı Türkçesi kullanılarak yazılması bölgede mezar taşı geleneğinin devam ettiğini göstermektedir.

Baş şahidesinde yer alan kitabe metni içeriğinden kabir sahibinin Ali oğlu Halil Efendi olduğu ve 1349 / 1930-31 tarihinde vefat ettiği anlaşılmaktadır.

Ayak şahidesi baş ile benzer forma sahip olup sade bırakılmıştır.

Foto: 4-5. Ali Oğlu Halil Efendi'nin Mezar Taşı Baş ve Ayak Şahidesi

Ölçüler:	Baş Şahidesi: Y:80 cm G:28 cm K:14 cm Ayak Şahidesi: Y:96 cm G:28 cm K:14 cm Sanduka: Y:24 cm G:46 cm U:148 cm
1- Fatiha	1- فاتحه
2- Mahmud Kahraman?	2- محمود قحرامن
3- Ali oğlu	3- علی اوغلی
4- Halil Efendi?	4- خليل افن..
5- sene 1349	5- سنه 1349

Eyyüb Göllü'nün Mezar Taşı

Kabir baş ve ayak şahideli, sandukalıdır. Sandukanın üzerinde orta bölüme açılmış suluk bulunur. Dikdörtgen formdaki sandukanın yan yüzeyleri iki sıra palmet dizisi ile bezenmiştir. Ayrıca sanduka kaide ve üst pehleye geçişlerde kaval silmelerle yüzey hareketlendirilmiştir.

Baş şahidesi dikdörtgen formda, fes başlıkla sonlanan genel bir görünüme sahiptir. Fes başlığın arka kısmında püskül motifi yer almaktadır. Şahide apolet tasvirli mezar taşlarındandır. Boyun kısmında ve yanlarda üzeri silik arma motifi görülmektedir. Kitabe metninin yer aldığı pano üst kısmı sivri kemer tepelikle sonlanmakta, tepelik ucu yaprak motifi ile nihayetlenmektedir. Ön yüzünde iki farklı yazı türü ile hakkedilmiş kitabe metni mevcuttur. Üstte cetvellerle ayrılmış 6 sıra halinde celî sülüs hatlı Arapça harflerle ve Osmanlı Türkçesi ile kitabenin ilk bölüm, altta yine cetvellerle ayrılmış 3 satır halinde günümüz alfabesiyle ikinci bölüm hakkedilmiştir.

Baş şahidesi kitabe metninden kabir sahibinin Eyyüp Göllü olduğunu ve 1315 / 1899 yılında doğduğunu, 1381/1965 yılında vefat ettiğini öğrenmekteyiz.

Ayak şahidesi baş ile benzer formda olup sivri kemer tepelikle sonlanmaktadır. Şahide yanlardan iki sıra silme ile sınırlandırılmış, arka yüzeyi ise kavisli olarak sade bırakılmıştır. Ön yüzeyde cetvellerle ayrılan 11 satır içerisine Arapça harflerle celî sülüs hatlı kitabe metni hakkedilmiştir.

Ayak şahidesinde yer alan kitabe içeriğinde kabirde yatan için Allah'tan, Kur'an, Hz. Peygamber ve Hulefâi Râşidîn hürmetine mağfîret talebi yer almaktadır.

Foto: 6-7. Eyyüb Göllü'nün Mezar Taşı Baş ve Ayak Şahidesi

Ölçüler:

Baş Şahidesi: Y:152 cm G:30 cm K:19 cm

Ayak Şahidesi: Y:150 cm G:30 cm K:18 cm

Sanduka: Y:76 cm G:60 cm U:192 cm

1- El-Fatiha	1- الفاتحة
2- Hâza kabr el-merhum	2- هذا قبر المرحوم
3- Sahibü'l-hayr ve fakîr-	3- صاحب الخير و فقير
4- lere yardım	4- لرة ياردم سورة ررحب؟
5- oğlu Eyyüb Göllü 1315	5- اوغلى ايوب كولى 1315
6- Vefâtı sene 1381 Receb	6- وفاتى سنه 1381 رجب
Kitabe Okunuşu:	Ayak Şahidesi Kitabe Metni:
1-Âh mine'l-mevt	1- آه من اموت
2- Yâ Rabb hürmet-i Kur'ân	2- يا رب امان حرمت قران
3- İçün olsun	3- ايچون السون
4- Fahr dû cihan ya'nî	4- فخر دو جهان يعنى
5- O Sultan için olsun	5- او سلطان ايچون اوسون
6- Ebu Bekir ve Ömer Hazreti Osman	6- ابو بكر و عمر حضرت عثمان
7- İçün olsun	7- ايچون السون
8- Vasiyy en-Nebî eş-Şahı merdân?	8- وصى النبى الشه مردان؟
9- İçün olsun	9- ايچون السون
10- Ya ... Şah Şahaneleri	10- يا ... شاه شاهانلرى
11- İçün olsun	11- ايچون السون

Çermik Yolu Üzerinde Mezarlık

Mevlana Celaleddin Rumi Bulvarı, Çermik yolu üzerindeki mezarlıkta onlarca mezar taşı bulunmaktadır (Foto: 8). Bir kısmı baş, bir kısmı baş ve ayak şahideli, bir kısmı da baş, ayak şahideli ve sandukalı olup malzemesi bazalt taştır. Üzerlerinde herhangi bir tarih-yazı bulunmamaktadır. Ancak üzerinde yazı ve damga olmayan bu mezarlar asırlardır devam eden geleneğin Siverek'teki temsilcileridir.

Foto: 8. Çermik Yolu Üzerinde Mezarlık

Fettahlı Abdalağa Türbe Haziresi

Fettahlı Abdalağa Türbe Haziresi etrafı zaman içerisinde geniş bir mezarlığa dönüşmüştür ve bu mezarlık içerisinde farklı ebatlarda mezar taşları bulunmaktadır (Foto: 9). Bir kısmı yazılı olan bu mezar taşlarının büyük bir bölümünün yöredeki bazalt taştan yazı ve süsleme olmadan dikildiği anlaşılmaktadır.

Foto: 9. Fettahlı Abdalağa Türbe Haziresi

Hacı Yusuf Ağa'nın Mezar Taşı

Kabir baş ve ayak şahideli, sandukalıdır. Sanduka bir kaide üzerinde basit formda simgesel olarak yerleştirilmiştir. Sade formdaki sanduka sonradan onarım görmüştür. Baş şahidesi dikdörtgen gövdeli olup başlık kısmı kırık vaziyettedir. Şahide ön yüzünde celi sülüs hat ile 4 satır halinde mahalli üslûpta hakkedilmiş kitabe metni bulunmaktadır.

Baş şahidesi üzerinde yer alan metinde kabrin Hacı Yusuf Ağa'ya ait olduğu ve 1300 /1882-83 tarihinde vefat ettiği belirtilmektedir.

Ayak şahidesi dikdörtgen gövdeli ve yuvarlak kemer tepelikle sonlanan bir forma sahiptir. Oldukça sade tutulan şahide üzerinde kitabe mevcut değildir.

Foto: 10-11. Hacı Yusuf Ağa'nın Mezar Taşı Genel Görünümü ve Baş Şahidesi

Ölçüler:	Baş Şahidesi: Y:78 cm G:24 cm K:16 cm Ayak Şahidesi: Y:101 cm G:22 cm K:14 cm Sanduka: Y:26 cm G:44 cm U:152 cm
1- Ruhi Fettah ...	1- روهى فتاح ...
2- Meskeni firdevs ola	2- مسكنى فردوس اولاه
3- Hacı Yusuf Ağa'nın	3- حاجى يوسف اغنك
4- Sene 1300	4- سنه 1300

Gülabi Bey Camii Haziresi

Siverek merkez Hamidiye Mahallesiinde yer alan cami, Osmanlı döneminde inşa edilmiş olup doğu ve kuzeybatısındaki hazirede Osmanlı dönemine tarihlenen toplam 21 mezar bulunmaktadır (Foto: 12-13).

Foto: 12. Gülabi Bey Camii Haziresi Doğu Bölümü

Foto: 13. Gülabi Bey Camii Haziresi Kuzeybatı Bölümü

Monla Şeyh Efendi'nin Mezar Taşı

Kabir pehleli, baş ve ayak şahidelidir. Pehle kaide üzerinde dikdörtgen biçiminde bir düzenlemeye sahip olup orta bölümünde suluk yer almaktadır.

Baş şahidesi oval formda ve oldukça sadedir. Ön yüzde cetvellerle ayrılan 7 satır içerisine oyma-kabartma tekniğinde ve mahalli üslûpta, celî ta'lik hat ile kitabe metni hakkedilmiştir. Şahide form itibarı ile İstanbul başta olmak üzere Batı Anadolu'da görülen mezar taşları ile benzerlik gösteren ancak malzeme olarak bölgede sık kullanılan siyah bazalt taşından imâl edilmiştir.

Şahide ön yüzünde yer alan kitabe içeriğinde kabir sahibinin ulemâdan yani ilmiye sınıfından saygın biri olduğu okunmaktadır. Ayrıca son satırın betona gömülü olması Monla Şeyh Efendi'nin vefat tarihinin okunmasına mâni olmuştur.

Ayak şahidesi de baş şahidesi gibi oval formda ve sadedir. Ön yüzde yer alan kitabe cetvellerle ayrılan 7 satır içerisine celî sülûs hat ile kitabe metni hakkedilmiştir. Burada da şahidenin alt kısmı betona gömülü olduğundan kitabe metninin son satırı okunamamıştır.

Ayak şahidesi üzerinde yer alan kitabe içeriğinde yine Monla Şeyh Efendi'nin ilmiye sınıfından olmasına vurgu yapan ifadeler ve onu meth eden kelimelere yer verilmiştir. Tarihi okunamayan bu mezar taşını form ve yazı özelliklerinden hareketle XVII-XVIII. yüzyıla tarihlemek mümkündür.

Foto: 14-15. Monla Şeyh Efendi'nin Mezar Taşı Baş ve Ayak Şahidesi

Ölçüler:	Baş Şahidesi: Y:87 cm G:54 cm K:16 cm Ayak Şahidesi: Y:87 cm G:58 cm K:17 cm Sanduka: Y:42 cm G:57 cm U:176 cm
1- Fatiha	1- فاتحه
2- Hâzâ kabr el-merhum el-mağfûr	2- هذا قبر الرحم المغفور

3- Ulemâ-i benâmin ve fuzalâ-i	3- علمائ بنامن و فضلائ
4- Kirâmdan Monla Şeyh Efendi	4- كرامدن منلا شيخ افندي
5- Teveffi ilâ Rahmetullâh	5- توفي ال رحمة الله
6- Kad intikâle min dârü'l-fenâ	6- قد انتقل من دارابقا
7- 25-4- ...	7- 25-4- ...
Kitabe Okunuşu:	Ayak Şahidesi Kitabe Metni:
1- Âh mine'l-mevt	1- آه من الموت
2- Eyledi rihlet fenadan Monla Şeyh Efendi	2- ايلدى رحلت فنادن منلا شيخ افندي
3- İlmi fikh ile ... ve fende? yoktu mânendi	3- علم فقه ايله اخوفنده? يوقدى مانندی
4- Ahkâm-ı şer'i hâl etmeden? olurdu	4- احكام شرعى حل ايتmeden اولردى ...
5- Nice dâhiler bilir olmak da idi ...	5- نيجه داهيلر بيلر اولمقده ايدى فينياب?
6- Sana havz'ı ... eylesin mutlu? Mezar	6- سكا حوض بيعت? ايله سين موطلو مزار
7- Bizlere ...	7- بزلره ...

Karpuzcu Köyü Mezarlığı

Halk arasında Mıseb olarak da bilinen köyün girişinde yer alan mezarlığın içerisinde yörede sevilen Şeyh Abdüllatif Baba'ya ait baş-ayak şahideli ve sandukadan oluşan mezar, tarihi özelliklere sahip olup Osmanlı dönemi özellikleri göstermektedir (Foto: 16).

Foto: 16. Karpuzcu Köyü Mezarlığı

Şeyh Abdullatif Baba'nın Mezar Taşı

Kabir sandukalı, baş ve ayak şahidelidir. Özgün hâlinde olmayan kabrin yakın dönemde onarım gördüğü anlaşılmaktadır. Sanduka alışıl gelmiş yükseklikten daha fazladır.

Baş şahidesi alt bölümden başlığa doğru genişleyen dikdörtgen gövdeli ve sarık başlıkla sonlanan bir formdadır. Şahide ön yüzünde 4 satır halinde mahalli üslûpta celî sülûs hat ile kitabe metni hakkedilmiştir. Kitabe metninde tarih ifadesi bulunmayan bu mezar taşını form ve yazı özelliklerinden hareketle XVIII-XIX yüzyıla tarihlenmek mümkündür.

Ayak şahidesi dikdörtgen gövdeli ve üç dilimli kemer formunda tepelikle sonlanmaktadır. Şahide üzerinde kitabe ya da tezyinat görülmez.

Foto: 17-18. Şeyh Abdunazif Baba'nın Mezarı ve Baş Şahidesi

Ölçüler:	Baş Şahidesi: Y:87 cm G:59 cm K:26 cm Ayak Şahidesi: Y:75 cm G:56 cm K:28 cm Sanduka: Y:137 cm (kaide dahil) G:80 cm U:2.20 cm
1- el-Fatiha	1- الفاتحه
2- Kabir sahibi Ali Şeyh ...	2- قبر صاحبه على شيخ ...
3- Şeyh Abdullatif Babanın	3- شيخ عبدالطيف بابانك
4- Türbesidir	4- تربه سيدر

Karabahçe Köyü Mezarlığı

Karabahçe Mahallesi mezarlık içerisinde etrafı duvarla çevrili alanda tarihi değere haiz mezarlar vardır. Bu mezar taşlarının bir kısmı baş-ayak şahideli ve sandukalı olup üzerlerinde yazılar bulunmaktadır (Foto: 19).

Foto: 19. Karabahçe Köyü Mezarlığı

Şeyh el-Hâc ...'nın Mezar Taşı

Kabir pehle üzerine baş ve ayak şahideleridir. Baş şahidesi dikdörtgen gövdeli, fes başlıklı formdadır. Şahide üzerinde kitabe metni haricinde hareketlilik görülmez. Ön yüzde cetvellerle ayrılmış 7 satır içerisinde celî sülüs hat ile hak edilmiş kitabe metni yer almaktadır. Ancak şahide üzerindeki aşınmanın verdiği olumsuzluk sebebi ile bütün halinde okunamamıştır.

Kitabe metninin okunabilen bölümlerinden hareketle meftanın 1342 /1923-24 tarihinde vefat ettiği anlaşılmaktadır.

Kabrin ayak şahidesinin büyük oranda kırık olması form özellikleri yönünden değerlendirmemize imkân vermemektedir.

Foto: 20-21. Şeyh el-Hâc ...'nın Mezar Taşı Genel Görünümü ve Baş Taşı

Ölçüler:	Baş Şahidesi: Y:76 cm G:24 cm K:11 cm Ayak Şahidesi: Y:57cm G:19 cm K:10 cm Sanduka: Y:29 cm G:50 cm U:176 cm
1- el-Fatiha	1- الفاتحه
2- Hazâ merkâd Mehmed	2- هذا مرقد محمد
3- .. Şeyh ..el-Hâc	3- .. شيخ .. الحاج
4- ...	4- ...
7- Sene 1342	7- سنة 1342

Mehmed ... Hacı Şeyh ...'nın Mezar Taşı

Kabir pehle üzerine baş ve ayak şahidelidir. Baş şahidesi dikdörtgen gövdeli, fes başlıklı formdadır. Şahide üzerinde kitabe metni haricinde hareketlilik görülmez. Ön yüzde cetvellerle ayrılmış 7 satır içerisine celi sülüs hat ile kitabe metni hakkedilmiştir. Kabir aynı mezarlıkta aynı hizada bulunan diğer kabrin sahibi ile aynı aileye mensuptur. Bu bilgiye kitabe içeriğinden ulaşılmaktadır. Ancak şahide üzerindeki aşınmanın verdiği olumsuzluk sebebi ile kitabe metni bütün halinde okunamamıştır.

Kitabe metninin okunabilen bölümlerinden meftanın kimlik bilgisini ve 1342 /1923-24 tarihinde vefat ettiğini öğrenmekteyiz.

Foto: 22-23. Mehmed ... Hacı Şeyh ...'nın Mezar Taşı Genel Görünümü ve Baş Taşı

Ölçüler:	Baş Şahidesi: Y:84 cm G:26 cm K:10 cm Ayak Şahidesi: Y:30 cm G:18 cm K:14 cm Sanduka: Y:8 cm G:60 cm U:152 cm
1- el-Fatiha	1- الفاتحه
2- ... merkâd Mehmed	2- ... مرقد محمد
3- el-Hâc	3- ... الحاج
4- Şeyh	4- شيخ ...
5- ...	5- ...
7- Sene 1342	7- سنه 1342

Ahmed Kadir Efendi ... el-Hâc ...'nın Mezar Taşı

Kabir pehle üzerine baş ve ayak şahidelidir. Pehle orta bölümünde çiçek tasvirli suluk yer almaktadır. Baş şahidesi dikdörtgen formda dilimli sivri kemer tepeliklidir. Bu formu itibari ile Beylikler dönemi (XIV-XV. yüzyıl) mezar taşı örneklerini anımsatmaktadır. Sade bir görünüme sahip mezar taşının ön yüzünde 8 satır halinde mahalli üslûpta celî sülûs hat ile hakkedilmiş kitabe metni yer almaktadır. Mezar taşı tarihinin yakın döneme ait olmasına rağmen form ve yazı özellikleri bakımından bölgedeki erken dönem mezar taşı geleneğinin devam ettiği görülmektedir.

Şahide üzerinde oluşan aşınma metnin bütün halinde okunmasına engel olmuştur. Okunabilen bölümlerinden kabir sahibinin ismi ve vefat ettiği yıl 1355 / 1936 tarihi anlaşılmaktadır.

Ayak şahidesi dikdörtgen gövdeli, üç dilimli sivri kemer tepelikle sonlanmaktadır. Sade bir görünüme sahip şahidenin arka yüzünde, alt kısmında tek sıra merkezde çiçek motifi iki yanda dalların yer aldığı bitkisel tezeyinat bulunmaktadır.

Foto: 24-25. Ahmed Kadir Efendi ... el-Hâc ...'nın Mezar Taşı Genel Görünümü ve Baş Taşı

Ölçüler:	Baş Şahidesi: Y:110 cm G:26 cm K:12 cm Ayak Şahidesi: Y:87 cm G:24 cm K:11 cm Sanduka: Y:7 cm G:48 cm U:152 cm
1- Hüve'l-Bâki	1- هو الباقي
2- Hazâ merkâd el-merhûm	2- هذا مرقد المرحوم
3- Ahmed Kadir Efendi	3- احمد قدير افندي
4- el-Hâc	4- ... الحاج
5-	5- ...
6- es-sultan	6- ... السلطان
7-	7- ...
8- Ruhuna Fatiha sene 1355	8- روحنه فاتحه سنه 1355

Hacı Şeyh Seyyid Efendi'nin Mezar Taşı

Kabir pehleli, baş ve ayak şahidelidir. Baş şahidesi dikdörtgen gövdeli ve sikke başlıklı formdadır. Şahide genel itibari ile sade olup ön yüzde kitabe metni yer almaktadır. Kitabe cetvellerle ayrılan 10 satır içerisine oyma-kabartma tekniğinde celi sülüs hat ile hakkedilmiştir. Şahide üzerinde oluşan aşınma nedeniyle kitabe metninin okunması güçleşmiş, bazı kısımlar okunamamıştır.

Şahide ön yüzünde yer alan kitabe metninden kabir sahibinin Hacı Şeyh Seyyid Efendi olduğu ve 1280/1863-64 tarihinde doğduğu, 1371 Recep / 1951 Nisan ayında vefat ettiği öğrenilmektedir.

Ayak şahidesi dikdörtgen gövdeli ve sivri kemer tepelikli olarak sonlanmaktadır. Genel itibari ile sade bir görünüme sahip şahide ön yüzünde 11 satırlık kitabe metni yer almaktadır. Cetvellerle ayrılmış satırlar içerisine celi sülüs hat ile hakkedilen kitabe üzerinde oluşan yoğun tahribattan dolayı okunamamıştır.

Foto: 26-27. Hacı Şeyh Seyyid Efendi'nin Mezar Taşı Baş ve Ayak Şahidesi

Ölçüler:	Baş Şahidesi: Y:180 cm G:34 cm K:16 cm Ayak Şahidesi: Y:177 cm G:34 cm K:12 cm Sanduka: Y:42 cm G:80 cm U:2.10 cm
1- el-Fatiha	1- الفاتحة
2- Hâza kabr el-merhûm ve'l-mağfûr	2- هذا قبر المرحوم والمغفور
3- Abbas evladından	3- ... عباس اولادندن
4- Mahmud	4- ... محمود ...

5- Hafidi Şeyh Fethullah	5- حفیدی شیخ فتح الله
6- Efendi mahdumu el-Hâc	6- افندی محدومی الحاج
7- Şeyh Seyyid Efendi teveffa	7- شیخ سید افندی توفی
8- İlä Rahmetillâhi teala	8- الی رحمته الله تعالی
9- fi şehri Recebü'l-asâm	9- فی شهر رجب الاصم
10- ... 1280 1370 ...	10- 1380 ... 1280 ...
Kitabe Okunuşu:	Ayak Şahidesi Kitabe Metni:
1- Âh mine'l-mevt	1- آه من الموت
2- ...	2- ...

Gaziköy Mezarlığı

Gazi köy mahallesinde, höyük üzerinde bulunan, etrafı duvarla çevrili, içerisinde tarihi mezarın ve dilek ağacının bulunduğu mezarlık içerisinde baş ayak şahidesi ve sandukadan oluşan iki mezar taşı bulunmaktadır (Foto: 28-29).

Foto: 28-29. Gaziköy Mezarlığı Genel Görünümü

Seyyid ...'nın Mezar Taşı

Kabir pehleli, baş ve ayak şahidelidir. Pehle üç kademeli aşağıdan yukarı daralan üç ayrı pehleden oluşmaktadır. Pehle üzerinde orta kısımda suluk ve yan kısımlarında kısmen günümüze ulaşmış palmet dizisi yer almaktadır. Baş şahidesi bölgede sık görülen mezar taşı biçimindedir. Dikdörtgen gövdeli, fes başlıklı formdadır. Şahide ön yüzünde basit tarzda cetvellerle ayrılmış 6 satır içerisine kazıma tekniği ve celi sülüs hat ile yazılmış kitabe metni bulunmaktadır. Kitabe metninin üzerinde yine kazıma tekniğiyle ay yıldız motifi işlenmiştir.

Kitabenin Arapça harflerle ve Osmanlı Türkçesi ile yazılmasına karşın vefat tarihi Latince rakamlarla verilmiştir. Bu durum geleneksel mezar taşı uygulamasının devam ettiğini bunun yanı sıra harf inkılabı ile yaşanan değişimin de izlerine işaret etmektedir.

Ayak taşı dikdörtgen formda, sivri kemer tepelikle sonlanmaktadır. Şahide üzerinde herhangi bir hareketlilik olmayıp, sade tutulmuştur.

Foto: 30-31. Seyyid ...'nın Mezar Taşı ve Baş Şahidesi

Ölçüler:	Baş Şahidesi: Y:134 cm G:29 cm K:16 cm Ayak Şahidesi: Y:134 cm G:29 cm K:16 cm Sanduka: Y:66 cm G:77 cm U:2.20 cm
1- el-Fatiha	1- الفاتحه
2- Merhum	2- مرحوم
3- Seyyid ...	3- سيد ...
4- Ölüm	4- الوء
5- Tarihi	5- تاريخ
6-1922	6- 1922
7- Doğum tarihi 1862	7- دء م تاريخ 1862

Şeyh Ahmed'in Mezar Taşı

Kabir pehleli, baş ve ayak şahidelidir. Pehle üç kademeli olup aşağıdan yukarı daralan üç ayrı pehleden oluşmaktadır. Pehlenin üzerinde, orta kısımda suluk yer almaktadır. Baş şahidesi bölgede sık görülen mezar taşı biçimindedir. Dikdörtgen gövdeli, fes başlıklı formdadır. Şahide ön yüzünde basit tarzda cetvellerle ayrılmış 6 satır içerisine kazıma tekniği ve celi sülüs hat ile kitabe metni hakkedilmiştir. Metnin tarih bölümleri Latince rakamlarla belirtilmiştir. Kitabe metninin üzerinde başlık kısmına geçişte palmet motif vardır.

Kitabe metni Arapça harflerle ve Osmanlı Türkçesi ile yazılmış olmasına karşın mezar taşının dikildiği tarih yakın dönem olması bölgede geleneksel mezar taşı uygulamasının o dönem için devam ettiğini göstermektedir.

Ayak taşı dikdörtgen formda, sivri kemer tepelikli sonlanmaktadır. Şahide üzerinde kitabe yahut tezyini unsur mevcut değildir.

Foto: 32-33. Şeyh Ahmed'in Mezar Taşı Genel Görünümü ve Baş Şahidesi

Ölçüler:	Baş Şahidesi: Y:146 cm G:32 cm K:22 cm Ayak Şahidesi: Y:138 cm G:30 cm K:21 cm Sanduka: Y:84 cm G:60 cm U:2.10 cm
1- el-Fatiha	1- الفاتحه
2- Merhum	2- مرحوم
3- Şeyh Ahmed	3- شيخ احمد
4- Tarihi doğum 1915	4- تاريخ دغم 1910
5- Tarihi vefatı ...	5- تاريخ وفات ..
6- 1978	6- 1978- 6

Karakeçili (Mızar) Köyü Mahmut Karakeçi Evi Bahçesi

Siverek'in güneyinde Karacadağ eteklerinde, Viranşehir'e yakın olan köyde Mahmut Karakeçi Evi'nin bahçesi vardır ve burası açık hava müzesi gibidir. Farklı yerlerden getirilerek toplanmış eserler arasında mezar taşları, işlik, kuyu ağız, havan, öğütme taşı, sütun, kağını tekerleği ve pek çok mimari plastik ile etnografik malzeme bulunmaktadır (Foto: 34).

Foto: 34. Karakeçili (Mızar) Köyü Mahmut Karakeçi Evi Bahçesi

Merhum ... Aişe'nin Mezar Taşı

Dikdörtgen formdaki taşın iki yüzeyinde de kitabe mevcuttur. Ön yüzü olarak düşündüğümüz yüzeyde kazıma tekniği ile oluşturulmuş 4 satır halinde erken dönem yazı özelliği gösteren celi sülüs hat ile hakkedilmiş, arka yüzünde ise yine kazıma tekniği ile hakkedilmiş 4 satır kitabe yer almaktadır.

Taşın bir bölümü kırık olup mevcut kısmında yer alan kitabe içeriğinden “Şehidan şehid” ve “el-Merhum” ifadeleri geçmektedir. Ayrıca “Şehidan şehid” ifadesi erken dönemde kullanılan betimlemelerdir ve bu sebeple mezar taşı XII-XIV. yüzyıla (Selçuklu-Beylikler?) ait olmalıdır.

Kitabe içeriğinde tarih kısmında kullanılan “fi şehri Ramazan el-muazzâm” ifadesi taşın erken döneme ait olabileceğini güçlendirmektedir. Ayrıca bu yüzeyde “Aişe” isminin yer alması meftânın bir hanımefendi olduğuna işaret etmektedir.

Foto: 35-36. Merhum ... Aişe'nin Mezar Taşı Ön ve Arka Yüzü

Kitabe Okunuşu:	Mezar Taşı Ön Yüz Kitabe Metni:
- Şehidan şehid	- شهيدا شهيد
- es-Sa'îd ...	- السعيد ...
- el-Merhum el-merhum	- امرحوم المرحوم
- ... Aişe	- ... عاشه
Kitabe Okunuşu:	Mezar Taşı Arka Yüz Kitabe Metni:
- fî şehri Ramazan	- فى شهر رمضان
- el-muazzâm Aişe	- المعظام عاشه
- el-Gıfâri tarih	- الغفاري تاريخ
- ... Lillâh	- .. ر الله

Turna Köyü Damgalı Mezar Taşları

Şanlıurfa ve çevresinde erken dönemden itibaren sürekli yerleşim görülmektedir. Siverek'in özellikle Turna Keş ve Karakeçi köylerinde Selçuklu, Beylikler, Osmanlı ve Cumhuriyet dönemlerinde aralıksız yerleşimin izlerini görmek mümkündür. Köy mezarlığı da bu anlamda önemlidir. Mezarlık içerisinde tespit edilen "Damgalı" mezar taşları köyün tarihi geçmişi hakkında belge niteliğindedir. Turna köyünde rastlanan mezar taşlarının bir kısmında baş ve ayak şahidelerinin ortası delik yuvarlak taş olup üzeri bezemesiz sadedir (Foto:37-38).

Foto: 37. Turna Köyü Mezarlığı

Foto: 38. Karakeçi Köyü – Mahmut Karakeçi Evi Bahçesi

Turna Köyü 1 No.lu Mezar Taşı

Kabir, baş şahideli üzeri bölgede sık görülen volkanik taşlarla kaplı sade bir görünümündedir. Genel hatları belirgin olan kabrin ayak taşı mevcut değildir. Şahide dikdörtgen formda kaba yontu taş malzemedendir. Şahide üst kısmında suluk olarak işlev gören bir oluk görülürken bunun dışında kitabe veya tezyini öge mevcut değildir. Ancak ön yüzde yer alan ve damga olduğunu düşündüğümüz semboller bulunmaktadır. Yüze kazıma tekniği ile işlenen sembolün Türk boyları veya bölgede yaşayan yerel aşiretlere ait olması muhtemeldir (Foto: 39-40).

Foto: 39-40 Turna Köyü 1 No.lu Mezar Taşı Baş Şahidesi

Turna Köyü 2 No.lu Mezar Taşı

Kabir pehleli, baş ve ayak şahidelidir. Pehle bölümü üç sıra kademeli aşağıdan yukarı daralan formdadır. Üzerinde suluk olarak kullanılan oyuk yer almaktadır. Baş taşı dikdörtgen gövdeli, üçgen alınlıklı tepelikle sonlanmaktadır. Şahide üzerinde yazılı kitabe yahut süsleme yoktur. Şahide arka yüzünde ise kazıma tekniği ile işlenen semboller mevcuttur.

Kabir ayak şahidesi dikdörtgen formda yuvarlak kemer tepelikle sonlanmaktadır. Şahide üzerinde yazıt veya süsleme ögesi bulunmamaktadır (Foto: 41-42).

Foto: 41-42. Turna Köyü 2 No.lu Mezar Taşı Baş Şahidesi

Keş Köyü 1 No.lu Mezar Taşı

Keş Köyü Mezarlığı içinde bazalt taştan yapılmış baş şahideli mezar taşı bulunmaktadır. Bu mezar taşının ön yüzünde kazıma tekniğiyle yapılmış dörtgen içindeki daire, dairenin altında V harfinden oluşan damga yer almaktadır.

Foto: 43. Keş Köyü 1 No.lu Mezar Taşı Baş Şahidesi

DEĞERLENDİRME

Siverek merkez ve köylerini kapsayan araştırmamızda ilçeden günümüze ulaşmış tarihi mezar taşları incelenmiştir. Siverek genelinde yapılan çalışmada görülmüştür ki tarihi öneme sahip mezar taşlarının az bir kısmı günümüze gelebilmiştir. Bu kapsamda mezar taşları içerisinde kitabeli olanlar ve sanat tarihi açısından önem teşkil eden 36 mezar taşı değerlendirilmiş, bunlardan 13'üne ve bir mezarlığa katalogta yer verilmiştir. Mezar taşlarının dağılımına baktığımızda büyük kısmının ilçe merkezinde yer aldığı görülmektedir. Bu mezar taşlarından 15'inin üzerinde kitabe bulunmaktadır. Ancak 2 mezar taşının yüzeyinde oluşan tahribat kitabelerin okunmasına engel olmuştur. Kataloğa dâhil edilenler; Asri Mezarlıktan 3, Fettahlı Abdalağa Türbe Haziresinden 1, Gülabi Bey Camii Haziresinden 1, Karpuzcu Köyü Mezarlığından 1, Karabahçe Köyü Mezarlığından 4, Gazi Köy Mezarlığından 2, Karakeçi Köyünde Mahmut Karakeçi Evi Bahçesinden 1 olmak üzere 13 mezar taşı ve Turna, Keş, Karakeçi köylerinde rastlanan damgalı mezar taşları ile Çermik yolu üzerindeki mezarlıktır.

Çermik yolu kenarındaki mezarlıkta üzerlerinde herhangi bir tarih-yazı olmayan taşlar vardır (Foto:8). Bu mezar taşlarının benzerlerini hem Orta Asya'da hem de Anadolu'da, Selçukludan günümüze kadarki dönemlerde görmek mümkündür. Burada da yörede kullanılan malzemeden onlarca taş bulunmaktadır. Konya Musalla Mezarlığı, Ilgın Ulu Mezarlık (Boran-Mutlu-Aykaç-Yaşar, 2019, s.16) bu mezarlık ile aynı özelliklerdedir (Foto.44).

Mezar taşları; kitabe okumaları, tipolojik tanımlamalar ve dönemseller özellikler açısından değerlendirilmiştir. Arazi çalışmasında mezar taşlarının 36'sını bir bütün halinde incelediğimizde mezar tipolojileri, başlık türleri, cinsiyet, yazı çeşidi, dönemleri ve malzemeleri gibi özellikler tespit edilmiştir. Mezar tipolojilerine göre; baş ve ayak şahideli sandukalılar 4, baş ve ayak sandukalı pehlililer 27, baş ve ayak şahidesi toprağa gömülü 14 ve yerinden sökülmüş durumda 1 örnek vardır. Başlık türlerine göre yaptığımız dağılımda ise fes başlık 10, sarık başlık 1, sikke başlık 1, kâtibî kavuk 1, sivri kemer tepelik 6, yuvarlak kemer tepelikli 5, düz formlu 18 ve kırık durumda 4 mezar taşı bulunmaktadır. İncelemede bulunduğumuz mezar taşlarının içerisinde

kitabesi okunabilenler arasında 12 erkek ve 1 bayan mezar taşı mevcuttur. Mezar taşlarının büyük kısmı bezemesiz, sade olup 2 mezar taşında bitkisel süsleme görülmektedir.

Kataloğa dâhil ettiğimiz mezar taşlarına baktığımızda kullanılan dilin Arap alfabesi ile Osmanlı Türkçesi kullanılarak yazıldığı görülmektedir. Bunun yanı sıra yakın döneme ait ilçe merkezinde Asrî Mezarlıkta 2, Gaziköy’de 2 ve Karabahçe Köyünde bulunan 4 mezar taşının Cumhuriyet sonrası döneme ait olmasına karşılık geleneksel mezar taşı kültürünü devam ettirdiği anlaşılmaktadır. Ayrıca mezar taşı örneklerinden 1’i XIII-XIV. yüzyıla (Selçuklu-Beylikler? dönemi), 4’ü XVII-XIX. yüzyıla (Osmanlı dönemi), geriye kalan 8’i ise XX. yüzyıla (Cumhuriyet dönemi) tarihlenmektedir. İncelenen mezar taşları içerisinde en erken tarihli olanı Merhum ... Aişe’nin mezar taşı (Foto: 35-36) olup en geç tarihli ise Şeyh Ahmed’in mezar taşıdır (Foto: 32-33).

Kitabe içerikleri yönünden kimlik tanımlaması, dua ya da iltica temennileri yer almaktadır. Metinlerde serlevha olarak “Fatiha, el-Fatiha, Hüve’l-bâki, Âh mine’l-mevt” ifadeleri kullanılmaktadır.

Siverek ilçe merkezinde ve köylerinde bulunan mezar taşları genel formları itibari ile başta Şanlıurfa ve Anadolu’nun farklı bölgelerinde yer alan mezar taşları ve geniş çapta Suriye’de bulunan mezar taşları ile benzerlik göstermektedir. Bu kapsamda yapılan araştırmada Şanlıurfa merkez ve Suriye’den aynı tipolojide birçok örnek tespit edilmiştir (Foto:45-46). Bu örneklerin bazıları şunlardır; Şanlıurfa Bediüzzaman mezarlığında Hüseyin Vasfi Paşa’nın mezar taşı ile Muhammed Ali Efendi’nin mezar taşı (Karakaş, 2012, s.45, 47), aynı mezarlıkta Kürkcüzâde Osman Remzi’nin mezar taşı (Çal, 2010, s.2024), Şanlıurfa Hekim Dede Camii Haziresi 20 numaralı mezar taşı (Güler - Güler, 2017, s.514.), Şanlıurfa Ulu Camii Haziresi’nde yer alan 3, 49 ve 50 no.lu mezar taşları (Güler, 2019, s.185) ve Halep Mevlevihane Haziresi’ndeki mezar taşlarından Ahmed bin İbrahim Paşa Zade, Muhammed Yasin Sefer Zade Tevfik, Fatma Hanım’ın mezar taşları (Boran, 2018, s.142-145) kataloğumuzda yer alan Cevdî Bâşa zâde Hacı Mustafa Efendi, Eyyüb Küllü, Seyyid ...’nın, Şeyh Ahmed’in mezar taşları ile benzer tipolojidedir.

Katalogda yer alan Hacı Yusuf Ağa’nın mezar taşı Şanlıurfa Hekimde Dede Camii Haziresi’nde yer alan 12 numaralı mezar taşı (Güler - Güler, 2017, s.514) ile benzer formdadır. Şeyh el-Hâc ... ve Mehmed ... Hacı Şeyh ...’nın mezar taşı ile Erzurum Esat Paşa Camii Haziresi’nde yer alan 1 ve 3 no.lu mezar taşları (Hanoğlu - Akdağ, 2018, s.313-314) benzer tipolojiye sahiptir. Ahmed Kadir Efendi ... el-Hâc ...’nın mezar taşı ve Erzurum Esat Paşa Camii Haziresi’nde yer alan 12 no.lu mezar taşı (Hanoğlu - Akdağ, 2018, s.319) birlikte değerlendirilebilir. Hacı Şeyh Seyyid Efendi’nin kabri ve Erzurum Esat Paşa Camii Haziresi’nde bulunan 9 no.lu mezar taşı da (Hanoğlu - Akdağ, 2018, s.317) bu kapsamda benzerdir.

Siverek’te incelediğimiz mezar taşları genel olarak yukarıda belirttiğimiz özelliklere sahiptir. Yakın çevre ve farklı bölgelerde görülen örnekler ile uyum içinde olan ve bir bütünlük oluşturan kabirler aynı zamanda bir geleneğin devamlılığının da göstergesidir. Şanlıurfa ve çevresi bu kapsamda önemli bir merkez olmuştur. Siverek ve köylerinde tespit edilen mezar taşları arasında Osmanlı Devleti sonrasına ait olup aynı üslubu devam ettiren çok sayıda örnek olması bölgede geleneğe verilen önemi ifade etmektedir. Bu örnekler tipoloji, kitabe dili, içerik ve süsleme açısından birebir benzerdir.

Mezar taşına yazı yazma geleneğinden önce toplumlar atalar kültü için mezara bir taş diker, bu taş bazen yazısız olur bazen de üzerinde basit çizgilerden oluşan bir damga (işaret) bulunurdu. Bu damgaları ve damga biçiminde figürlü mezar taşlarını Orta Asya ve Anadolu’nun farklı bölgelerinde tarihin erken döneminden itibaren görmek mümkündür (Foto: 47). Siverek Turna, Keş ve Karakeçi köylerinde üzerinde boy ve aşiretlere ait damgalar bulunan mezar taşları vardır (Foto:38-43). Bu damgalar Oğuzların taş ve kaya üzerindeki damgaları ile benzerlik göstermektedir (Gülensoy, 1989, s. 57-58). Oğuzların Döğer, Avşar, Biçene, Yıva, Salur boylarına ait damgaları bunlara örnek gösterilebilir (Sümer, 1972, s. 177; Mert, 2008, s. 294-295)

(Foto:48-49). Kaynaklarda, bu boyların Anadolu'nun iskânında önemli rolü olduğu ve bu coğrafyada yaşadığı bilgisi yer almaktadır (Sümer, 1972, s. 177,340; Halaçoğlu, 2009, s. 2196; Çınar, 2015, s. 310; Kaya – Talas, 2016, s. 4; Cöhce, 2018, s. 61). Tögörek (daire), kazayağı (ok), kılıç, çatal, tarak gibi simgelerin bulunduğu damgaların bir kısmı Nogay Türkleri tarafından da kullanılmaktadır. Özellikle Nogayların daire ve altında çizgi olan damgasını, Kırım Hanlığı zamanında önemli görevler üstlenen Şirin Beg adlı bir erin bayrak üzerinde kullandığı bilgisi mevcuttur (Güllüdağ, 2015, s. 145). Ayrıca bölgede yaşayan aşiretlerden Naimi Aşireti tarafından da bu damga kullanılmıştır². Bu damgalar sadece Oğuz boyları tarafından değil farklı aşiretler tarafından kendi boy, soy, oymak, oba, aşiret ve cemaatlerini belirtmek için kullanılmıştır. Çoğunlukla da benzer semboller tercih edilmiştir, bu da menşenin birliğine, geleneğin süregeldiğine işaret eder.

Sonuç olarak; Siverek ve köylerindeki mezar taşları, Orta Asya'dan Anadolu'ya gelen ve Anadolu'da yüzyıllardır devam eden “anıt mezar” geleneğinin önemli bir parçası olduğu anlaşılmaktadır.

KAYNAKÇA

- Açanal H. (1997). *Urfa Tarihi*. Ankara: Şurkav Yayınları.
- Boran, A. (2018). Halep Mevlevihane Haziresindeki Mezar Taşları, M. Duranlı ve diğerleri (Ed), *1. Uluslararası Türk-İslam Mezar Taşları Kongresi Bildiriler Kitabı*, (I), 124-149, Aydın, Yeni Fikir Dergisi Yayınları.
- Boran, A., Mutlu, M., Aykaç, R., Yaşar, H. (2019). *Ebedi İstirahatgah İlgin Mezar Taşları*. Konya: İlgin Belediyesi.
- Cöhce, S. (2018). Kürt Aşiretlerinin Doğu ve Güneydoğu Anadolu'ya Yayılması. *Selçuklu Medeniyeti Araştırmaları Dergisi*,(3), 61-83.
- Çal, H. (2010). Urfa Şehri Mezar-Mezar Taşları. *XV. Türk Tarih Kongresi*, (4),1994-2043.
- Çınar, H. (2015). Kınıklar ve Kınık Yerleşmeleri, T. Gündüz ve diğerleri (Ed.) *Oğuzlar Dilleri, Tarihleri ve Kültürleri Uluslararası Türkiyat Araştırmaları Sempozyumu Bildirileri*, (5), 301-320, Ankara, Hacettepe Üniversitesi Basımevi.
- Değirmencioglu, H. (2016). Ortaçağ'da Siverek Tarihi (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Harran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Ekinci A - , Paydaş K. (2008). *Taş Devrinden Osmanlı'ya Urfa Tarihi*. Şanlıurfa: Şanlıurfa Valiliği İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü Yayınları.
- Gülensoy, T. (1989). *Orhun'dan Anadolu'ya Türk Damgaları*. İstanbul: Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı Yayını.
- Güler, G. - Güler M. (2017). Urfa Hekimde Dede Camii Haziresindeki Mezar Taşları". *Kafkas Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (20), 497-515.
- Güler, G. (2019). Urfa Ulu Camii Haziresindeki Mezar ve Mezar Taşları Süslemeleri. *Karadeniz Uluslararası Bilimsel Dergisi*, (42), 171-189.

² Siverekte yaşayan ve aynı aşiretten olan İsmail Keş ile yapılan söyleşide bu bilgiler aktarılmıştır, kendisine ve Hasan Çelebi Cami Müezzini Faruk Çetinkaplan'a teşekkür ederim.

- Güllüdağ, N. (2015). Türklerde Damga Geleneği ve Nogay Türklerinin Damgaları Üzerine Bir İnceleme, *Avrasya Uluslararası Araştırmalar Dergisi*,(6), 132-150.
- Halaçoğlu, Y. (2009). *Anadolu'da Aşiretler, Cemaatler, Oymaklar*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- Hanoğlu, C. - Akdağ, H. (2018). Erzurum Esat Paşa Camii Haziresinde Bulunan Mezar Taşları, M. Duranlı ve diğerleri (Ed), *1. Uluslararası Türk-İslam Mezar Taşları Kongresi Bildiriler Kitabı*, 282-325, Aydın: Yeni Fikir Dergisi Yayınları.
- İşıltan F. (1960). *Urfa Bölgesi Tarihi*. İstanbul: Edebiyat Fakültesi Basımevi.
- Karakaş M. (2012). *Şanlıurfa Mezar Taşları*. Konya: Şanlıurfa Valiliği İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü Yayınları.
- Kaya, K. - Talas, M. (2016). Karacadağ Türkmen Aşireti'nde Arabuluculuk: Siverek Örneği, *Sosyolojik Düşün*, (2), 1-26.
- Mert, O. (2008). Öngöt Mezar Külliyesi ve Külliye de Bulunan Damgalar, *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, (36), 281-305.
- Ökenek, T. (2019). Siverek'te Sosyal ve Dini Hayat (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Necmeddin Erbakan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Özağaçhanlı Z. (2010). Siverek İlçesinin Tarihi Sosyo-Kültürel Yapısı (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Niğde Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Özçelik, İ. (2001). Malazgirt'ten Meşrutiyete Siverek ve Havalisi. *Tarihte Siverek Sempozyumu Bildirileri*, 23.
- Özgültekin R., Demirbağ H., Akbağ H., Sun K. (2003). *Tarihi ve Kültürüyle Siverek*. Ankara: Siverek Kaymakamlığı Yayınları.
- Sümer, F. (1972). *Oğuzlar (Türkmenler) Tarihleri, Boy Teşkilâtı, Destanları*. Ankara: Ankara Üniversitesi Basımevi.

FOTOĞRAFLAR

Foto: 44. Iğın Ulu Mezarlık

Foto: 45. Foto: 45. Şanlıurfa Halilürrahman Cami Haziresi

Foto: 46. Şanlıurfa Mevlid-i Halil Camisi Haziresi - Genel

Foto: 47. Kars Müzesi Figürlü Mezar Taşı

Foto: 48. Turna Köyü Damgalı Mezar Taşı

Foto: 49. Turna Köyü Damgalı Mezar Taşı

Fotoğraf Listesi

Foto: 1. Siverek Asrî Mezarlık

Foto: 2-3. Cevdî Bâşa Zâde Hacı Mustafa Efendi'nin Mezar Taşı Baş ve Ayak Şahidesi

Foto:4-5. Ali Oğlu Halil Efendi'nin Mezar Taşı Baş ve Ayak Şahidesi

Foto: 6-7. Eyyüb Küllü'nün Mezar Taşı Baş ve Ayak Şahidesi

Foto: 8. Çermik Yolu Üzerinde Mezarlık

Foto: 9. Fettahlı Abdalağa Türbe Haziresi

Foto: 10-11. Hacı Yusuf Ağa'nın Mezar Taşı Genel Görünümü ve Baş Şahidesi

Foto: 12. Gülabi Bey Camii Haziresi Doğu Bölümü

Foto: 13. Gülabi Bey Camii Haziresi Kuzeybatı Bölümü

Foto: 14-15. Monla Şeyh Efendi'nin Mezar Taşı Baş ve Ayak Şahidesi

Foto: 16. Karpuzcu Köyü Mezarlığı

Foto: 17-18. Şeyh Abdulnazif Baba'nın Mezarı ve Baş Şahidesi

Foto: 19. Karabahçe Köyü Mezarlığı

Foto: 20-21. Şeyh el-Hâc ...'nın Mezar Taşı Genel Görünümü ve Baş Taşı

Foto: 22-23. Mehmed ... Hacı Şeyh ...'nın Mezar Taşı Genel Görünümü ve Baş Taşı

Foto: 24-25. Ahmed Kadir Efendi ... el-Hâc ...'nın Mezar Taşı Genel Görünümü ve Baş Taşı

Foto: 26-27. Hacı Şeyh Seyyid Efendi'nin Mezar Taşı Baş ve Ayak Şahidesi

Foto: 28-29. Gaziköy Mezarlığı Genel Görünüm

Foto: 30-31. Seyyid ...'nın Mezar Taşı ve Baş Şahidesi

Foto: 32-33. Şeyh Ahmed'in Mezar Taşı Genel Görünümü ve Baş Şahidesi

Foto: 34. Karakeçili (Mızır) Köyü

Foto: 35-36. Merhum ... Aişe'nin Mezar Taşı Ön ve Arka Yüzü

Foto: 37. Turna Köyü Mezarlık

Foto: 38. Karakeçi Köyü – Mahmut Karakeçi Evi Bahçesi

Foto: 39-40. Turna Köyü 1 No.lu Mezar Taşı Baş Şahidesi

Foto: 41-42. Turna Köyü 2 No.lu Mezar Taşı Baş Şahidesi

Foto: 43. Keş Köyü 1 No.lu Mezar Taşı Baş Şahidesi

Foto: 44. İlgin Ulu Mezarlık

Foto: 45. Şanlıurfa Halilürrahman Cami Haziresi

Foto: 46. Şanlıurfa Mevlid-i Halil Camisi Haziresi- Genel

Foto: 47. Kars Müzesi Figürlü Mezar Taşı

Foto: 48. Turna Köyü Damgalı Mezar Taşı

Foto: 49. Turna Köyü Damgalı Mezar Taşı

SSAD

Stratejik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi

ISSN 2587-2621

Volume 5 Issue 3, November 2021

sisaddergi@gmail.com

Makale Türü/Article Type: Araştırma/Research

Makale Gönderim Tarihi/Received Date: 06.07.2021

Makale Kabul Tarihi/Accepted Date: 08.09.2021

DOI: 10.30692/siad.963181

ANKARA ANADOLU MEDENİYETLERİ MÜZESİ'NDEKİ ZENGİ ATABEGİ NÂSİREDDİN MAHMUD DÖNEMİ'NE AİT ALTIN SİKKE ÖRNEKLERİ

*Gold Coin Samples From The Zengî Atabeg Nâsireddin Mahmud Era Displayed At Ankara
Anatolian Civilizations Museum*

Doğukan YAYCI

Süleyman Demirel Üniversitesi

Sosyal Bilimler Enstitüsü Sanat Tarihi Anabilim Dalı

Yüksek Lisans Öğrencisi

ORCID ID: 0000-0002-4251-7521

dgkn_yayci@hotmail.com

A. Şevki DUYMAZ

Prof. Dr.

Süleyman Demirel Üniversitesi,

Fen Edebiyat, Sanat Tarihi Bölümü

ORCID ID: 0000-0002-9029-3614

sevkiyuymaz@sdu.edu.tr

Atf/Citation: Doğukan Yayci, A. Şevki Duymaz (2021), “Ankara Anadolu Medeniyetleri Müzesi’ndeki Zengî Atabegi Nâsireddin Mahmud Dönemi’ne Ait Altın Sikke Örnekleri”, *Stratejik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, C.5, S.3 Kasım 2021 s.685-705.

Özet: Zengî Atabegleri, Halep ve Musul merkez olmak üzere, el-Cezire, Doğu Anadolu ve Suriye’de (h.520-631/m.1127-1233) hüküm sürmüşlerdir. Kurucuları Aksungur’un oğlu İmâdeddin Zengî (h.520-541/m.1127-1146)’dir. Aksungur, Sultan Alp Arslan zamanında Büyük Selçuklu Devleti’nin hizmetinde bulunmuş ve Sultan Melikşah tarafından (h.479/m.1086) yılında Halep valisi tayin edilmiştir. İmâdeddin, babası Aksungur’un ölümü üzerine Musul’a götürülmüş ve genç yaşta birçok savaşa katılarak tecrübe kazanmıştır. İmâdeddin Zengî’den (h.520-541/m.1127-1146) sonra Musul Atabegi I. Seyfeddin Gâzi ile kuruluşu tamamlanan Zengîler, tarih sahnesinde önemli bir yer tutmuştur. Musul kolunun son Atabegi olan Nâsireddin Mahmud (h.616-630 /m.1219-1233), kardeşi II. Nureddin Arslanşah’ın (h.615-616/m.1218-1219) ölümü üzerine Atabeg olmuştur. Müzelerimizde Nâsireddin Mahmud dönemi dinarlarına ender rastlanması ve bu husustaki bilimsel çalışmaların sınırlı olması çalışmamızın önemini artırmaktadır.

Yaptığımız araştırmada, Ankara Anadolu Medeniyetleri Müzesi İslâmi sikke koleksiyonunda bulunan tüm Zengî sikkeleri incelenmiştir. Zengîlerin Musul Atabegi Nâsireddin Mahmud (h.616-630/m.1219-1233) dönemine ait 11 adet dinara rastlanmıştır. Altın dinarların üzerlerinde yer alan yazıtlar okunup transkribe edildikten sonra ağırlık, çap ölçümleri yapılmıştır. Nâsireddin Mahmud Dönemi (h.616-630/m.1219-1233) altın sikkelerinin figürsüz tasarımlarında Kur'an-ı Kerim ayetlerine yer verildiğini görmekteyiz. Musul Atabegi Nâsireddin Mahmud sikkelerinde Atabegin unvanı ile birlikte dönemin Abbâsi halifesinin adı ve unvanı ile tâbi oldukları Eyyubi Sultanının adı yer almaktadır.

Anahtar Kelimeler: Ankara Anadolu Medeniyetleri Müzesi, Zengî Atabegliği, Sikke, Nâsireddin Mahmud

Abstract: The Zengis are an Atabeg State that centred in Aleppo and Mosul and ruled alJazeera, Eastern Anatolia and Syria. The fact that they were founded in Mosul caused them to be called by this name. Founder İmâdeddin Zengî's father, Aksungur, served the Great Seljuk Empire during the reign of Sultan Alp Arslan and was decided by Sultan Melikşah to be the governor of Aleppo. Following the death of his father Aksungur, İmâdeddin Zengî was taken to Mosul and he gained experience by being part of many wars at a young age. After the foundations were laid by İmâdeddin Zengî, the foundation of Zengî Atabegs was completed by Mosul Atabeg Seyfeddin Gâzi I and the Zengis then went on to become an important part of history. Nâsireddin Mahmud, the last Atabeg of the Mosul branch of Zengis, become Atabeg after the death of his brother Nureddin Arslanşah II. There are not many samples of gold dinars from the Nâsireddin Mahmud era in our museums and the number of related studies is also very limited. Therefore, the significance of our study has been further increased.

During our study, all the Zengî Atabeg coins found at the Ankara Anatolian Civilizations Museum's Islamic coin collection have been examined and 11 gold coins from the Mosul Atabeg Nâsireddin Mahmud era have been found. After translating the inscriptions found on them, the gold coins have been measured for weight and dimensions (diameter). In line with the coin tradition of the time, Nâsireddin Mahmud era gold coins have been designed without figures and they include verses of Qur'an. Musul Atabeg Nâsireddin Mahmud coins include the title of Atabeg as well as the names and titles of the Abbasid caliphs and the names of the ruling Ayyubid Sultans.

Keywords: Ankara Anatolian Civilizations Museum, Zengî Atabeg State, Coin, Nâsireddin Mahmud

GİRİŞ

Gerekli izinlerin alınmasından sonra sikke seksiyon sorumlusu gözetiminde sikke envanter incelemeleri yapılmıştır. Müze envanterindeki tüm Zengî sikkeleri incelenmiştir. Bu çalışmada Nâsireddin Mahmud (h.616-630/m.1219-1233) dönemine ait 11 adet altın dinar konu edilmiştir. Altın dinarların üzerlerinde yer alan yazılar okunup transkribe edildikten sonra gerekli ölçümler yapılmıştır. Bulgular değerlendirilerek neticeye ulaşılmaya çalışılmıştır.

Sikkeler, tüm insanlık tarihi için önemli bilgiler sunan taşınabilir kültür varlıklarıdır. Sikkeler, tarihsel birçok olaya ışık tutmaklarının yanında, dönemin giyim tarzı, mimarisi, insan portreleri, geometrik ve süslemeli kompozisyonlar ve yazı üslubunu bizlere sunan görsel-yazılı kaynaklardır. Müzelerimizde bulunan sikke koleksiyonlarının detaylı şekilde incelenmesi şüphesiz yeni tarihsel bilgilere ulaşmamıza katkı sağlayacaktır.

İslâmi paraların ne zaman kullanılmaya başladığına dair çeşitli görüşler öne sürülmüştür.¹ İslâm öncesi, yoğun bir ticari faaliyetin izlendiği Hicaz bölgesinin tamamında geçerliliği devam eden Bizans dinarları ve Sasanî dirhemlerinin kullanımı devam etmiştir (Şimşir, 2017, s.273). İslâmi dönemde de Bizans ve Sasanî paralarının kullanımı, halk tarafından uzun yıllar boyunca alışlagelmiş ve itibar gören köklü bir sikke geleneğinin devam ettiğini ve ticarete tek tip para tarzının kullanımının benimsendiğini göstermektedir. Abdülmelik b. Mervan döneminde sikke reformunun başlamasıyla birlikte, üzerinde hiçbir tasvir bulunmayan, arka ve ön yüzlerinde Kur'an'dan ayetler ve dini ibarelerin yer aldığı tamamen yazıdan oluşan ve ortalama 4,25 gr ağırlığında altın sikkeler bastırılmıştır (Aydoğdu, 2018b,s.56).

Zengî sikkeleri, aynı dönemde hüküm sürmüş Artuklular'ın figürlü bakır sikkeleriyle aynı tarzda darp edilmiştir. Bu anlamda Zengî dönemi figürlü bakır sikkelerini, Artuklu dönemi figürlü bakır sikkelerinden ayırmak oldukça zordur (Aydoğdu, 2015, s. 321). Ayrıca Zengî dönemi ve artuklu

¹ Bu hususta detaylı bilgi için bkz: (Aydoğdu, 2018 a)

dönemi gümüş sikkeleri, nadirdir (Damalı, 2001, s.187). Zengilerin altın sikkeleri ise, Abbâsi ve Büyük Selçuklu dönemi altın sikkeleriyle aynı tarzdadır.

Nâsireddin Mahmud Dönemine Kısa Bakış (H.616-630/M.1219-1233)

Nâsireddin Mahmud, kardeşi II. Nureddin Arslanşah'ın ölümü üzerine ve Bedreddin Lü'lü'nün yardımı ile tahta geçmiştir (Alptekin, 1988, s.9). Nâib Bedreddin Lü'lü,² Nâsireddin Mahmud henüz üç yaşında iken atabeg olduğundan onun adına devlet yönetimini üstlenmiş ve askerlerden bağlılık yemini almıştır. Lü'lü, devlet adına tüm kararları alan, sözleşmeleri imzalayan ve savaşları yöneten karar mekanizması haline gelmiştir (Gök, 2013, s.387). III. İmâdeddin Zengi ve Muzaferiddün Gökbörü'nün ittifak kurup Musul'a yürüme niyetini öğrenen Lü'lü, Eyyubi Sultanı el-Melik el-Eşref'ten yardım istemiş ve Eyyubilere tabi olduğunu göstermiştir. Musul'un son hükümdarı Nâsireddin Mahmud 1233 yılında ölünce Lü'lü hükümdar olarak tanınmak istemiş ve dileğini Abbâsi Halifesine iletmiştir. Halife 1233'te Lü'lü'ye saltanat menşuruyla birlikte el-Melikü'r-Rahîm ünvanı vermiştir (Kök, 2003, s.257). Nâsireddin Mahmud'un ölümü ardına ilk olarak kaybedilen toprakları Eyyubiler'den almaya çalışan Lü'lü daha sonra Moğolların Bağdat'ı kuşatmasıyla birlikte Hülâgü'ye bağlılığını göstermiştir ve 1259'da vefat etmiştir (Kök, 2003, s.257).

Nâsireddin Mahmud Dönemi (H.616-630/M.1219-1233) Altın Sikke Örnekleri

Örnek No	: 1
Envanter No	: 14-20-3-09
İnceleme Tarihi	: Ocak 2021
Müze'ye Nerden Geldiği	: Satın
Müze'ye Geliş Tarihi	: 2009
Malzeme	: Altın
Ölçü (Çap)	: 29 mm
Ağırlık	: 3,75
Yazı Karakteri	: Kûfi
Darp Yılı	: H.616/M.1219
Darp Yeri	: Musul
Adına Darp Yapılan	:Nâsireddîn Mahmud (h.616-630/m.1219-1233)
Ön Yüz	: Ortada beş sıra yatay yazıda; “El- İmâm / Lâ İlâhe İllâ Âllâh / Vahdehu Lâ şerike leh / el-Mûstansîr bi'llâh / emîrû'l-Mü'minîn” yazmaktadır:

² Nâib, bir makamın sorumluluğunu asıl sahibi yerine geçici süreliğine üstlenen kimse, birini temsil etme, birini vekâlet etmek anlamlarını taşır. Bkz. Casım Avcı, “Nâib”, DİA, 32. Cilt, İstanbul 2006, s.312-313. Bedreddin Lü'lü, Zengiler'den I. Nureddin Arslanşah'ın (1193-1211) muhtemelen siyahî ve ermeni kölesidir; daha sonra onun Atabegi olarak tarih sahnesine çıkmıştır. Bkz. Bahattin Kök, “LÜ'LÜ Bedreddin”, DİA, 27. Cilt, Ankara 2003, s. 257.

الامام
لا اله الا الله
و حده لا شريك له
المستنصر با الله
امير المؤمنين

Sikkenin çevresini dolanan yazı kuşağında iç çevrede; “ Bismillâh duribe haze'd-dinâr bi'l-Musul sene 616 sitte aşere ve sittemi'e.

بسم الله ضرب هذا للدينار بالمصول سنة عشر و ستمائة

Sikkenin çevresini dolanan yazı kuşağında dış çevrede (Kur'ân, Rûm, 4-5); “ Li'lhâlil emri min kablü ve min ba'du ve yevme izin yefrahu-lmu'minûn bi nasri'llâh.

لله الامر من قبل و من بعد و يومئذ يفرح المؤمنون بنصر الله

Arka Yüz : Arka yüzde aşınmadan dolayı ortadaki yazının yatay ikinci kısmında “Muhammed Râsul Allâh” okunabilmektedir.

محمد رسول الله

Çevresindeki yazılar tahribattan dolayı okunamamaktadır.

NOT: Sikkede okunan h.616/m.1219 tarihi, I. Nasıreddin Mahmud zamanına işaret etmektedir. Ayrıca, sikkede adı geçen “el-Mûstansîr bi'llâh” (m.1226-1242) dönemin Abbasi halifesidir.

Fotoğraflar :

Ön Yüz

Arka Yüz

Örnek No : 2

Envanter No : 14-20-1-09

İnceleme Tarihi : Ocak 2021

Müzeye Nerden Geldiği : Satın

Müzeye Geliş Tarihi : 2009

Malzeme : Altın

Ölçü (Çap)	: 28 mm
Ağırlık	: 4,05
Yazı Karakteri	: Kûfi
Darp Yılı	: Okunamıyor
Darp Yeri	: Musul
Adına Darp Yapılan	:Nâsireddîn Mahmud (h.616-630/m.1219-1233)
Ön Yüz	: Ortada beş sıra yatay yazıda ; “El- İmâm / Lâ İlâhe İllâ Âllâh / Vahdehu Lâ şerike leh / el-Mûstansîr bî’llâh / emîrû’l-Mü’minîn” yazmaktadır. Sol tarafında “El Eşref, sağ tarafında ise “El – Melîk” yazmaktadır.

الامام
لا اله الا الله
حده لا شريك له
مستنصر با الله
امير المؤمنين

الاشرف

Sikkenin çevresini dolanan yazı kuşağında iç kısımda ; “Bismillâhi duribe haze’ d-dinar bil-Musul sene ...” okunabilmektedir.

بسم الله ضرب هذا للدينار بالمصول سنة

Arka Yüz : Arka yüzde beş sıra yatay yazıda ; “Mesûd / Muhammed Râsul Allâh / Salli Âllah Aleyhi / Nasr ed-dünya ved-din / Atabek Mahmud” yazmaktadır. Sol tarafında “el Kâmil” sağ tarafında ise “el Melik” yazmaktadır.

مسود
محمد رسول الله
سلى الله عليه
سر الدنيا و الدين
اتابك محمود

للكامل

Çevresi tahribattan dolayı okunamamaktadır.

NOT: Sikkede adı geçen el-Mûstansîr bî’llâh (m.1226-1242) dönemin Abbasi halifesidir. Sikkede adı geçen El-Melik’ül-Eşref (m.1200-1237) Eyyubilerin Dımaşk ve el-Cezîre kolu hükümdarıdır. Melikü’l-Kâmil (m.1218-1238) ise Eyyubi hükümdarıdır.

Fotoğraflar :

Ön Yüz

Arka Yüz

Örnek No	: 3
Envanter No	: 14-20-2-09
İnceleme Tarihi	: Ocak 2021
Müzeeye Nerden Geldiği	: Satın
Müzeeye Geliş Tarihi	: 2009
Malzeme	: Altın
Ölçü (Çap)	: 29 mm
Ağırlık	: 5,40 gr
Yazı Karakteri	: Kûfi
Darp Yılı	: Okunamıyor
Darp Yeri	: Okunamıyor
Adın Darp Yapılan	: Nâsireddîn Mahmud (h.616-630/m.1219-1233)
Ön Yüz	: Ortada beş sıra yatay yazıda ; “ve’ d-dîn Ebû / Lâ İlâhe İllâ Âllâh / Vahdehu Lâ şerike leh / en-Nâsır lidîn Âllah / emîrû’l-Mü’minîn” yazmaktadır. Sol tarafında “Nâsır Muhammed” , sağ tarafında ise “Uddetü’ d-Dünya” yazmaktadır.

و اللدين ابو
: اله الا الله
ده لا شريك له
صر لدين الله
امير المؤمنين
نصر محمد

Sikkenin çevresini dolanan yazı kuşağında iç kısımda ; “Bismillâhi duribe...” kısmı okunabilmektedir.

بسم الله ضرب

Arka Yüz : Ortada beş sıra yatay yazıda ; “El-Kâmil / Muhammed Râsul Allâh / Salli Âllah Aleyhi / Nasr ed-dünya ved-din / Atabek Mahmud” yazmaktadır.

الكامل
 محمد رسول الله
 سلى الله عليه
 نصر الدنيا و الدين
 اتابك محمود

Sikkenin arka yüzünü dolanan yazı kuşağında (Kur'ân, Tevbe,33) “Muhammedün Rasûlu'llâh arsele bi'l-hüdâ ve dînîl hakk li yüzhirehû aled'Dîn küllehu ve lev kerihel müşrikûn” okunmaktadır.

محمد رسول الله ارسله بالهدى و دين الحق ليظهره على الدين كله ولو كره المشركون

NOT: Sikkede adı geçen Melikü'l-Kâmil (m.1218-1238) Eyyubi hükümdarıdır. en-Nâsır li-Dîni'llâh (m.1180-1225) Abbâsi halifesidir. Abbâsi halifesi Zâhir bi'Emrillah (m.1225-1226) “Ebû Nasr Muhammed” olarak yazılmıştır.

Fotoğraflar :

Ön Yüz

Arka Yüz

Envanter No	: 4
İnceleme Tarihi	: Ocak 2021
Envanter No	: 14-20 / 4-09
Müze Nereden Geldiği	: Satın
Müze Geliş Tarihi	: 2009
Malzeme	: Altın
Ölçü (Çap)	: 27 mm
Ağırlık	: 4,40 gr
Yazı Karakteri	: Kûfi
Darp Yılı	: Okunamıyor
Darp Yeri	: Okunamıyor

Adına Darp Yapılan :Nâsireddin Mahmud (h.616-630/m.1219-1233)

Ön Yüz : Ortada okunabilen dört sıra yatay yazıda ; “Lâ İlâhe İllâ Âllâh / Vahdehu Lâ şerike leh / en-Nâsır lidîn Âllah / emîrû'l-Mü'minîn” yazmaktadır.

لا اله الا الله
و حده لا شريك له
الناصر لدين الله
امير المؤمنين

Sikkenin çevresini dolanan yazı kuşağında iç kısımda ; “Bismillâhi duribe haze'd-dinar bil-Musul sene ...” okunabilmektedir.

بسم الله ضرب هذا للدينار بالمصول سنة

Sikkenin çevresini dolanan yazı kuşağında dış çevrede (Kur'ân, Rûm, 4-5); “ Li'lhâil emri min kablu ve min ba'du ve yevme izin yefrahu-lmu'minûn bi nasri'llâh.

لله الامر من قبل و من بعد و يومئذ يفرح المؤمنون بنصر الله

Arka Yüz : Ortada beş sıra yatay yazıda ; “El-Kâmil / Muhammed Râsul Allâh / Salli Âllah Aleyhi / Nasr ed-dünya ved-din / Atabek Mahmud” yazmaktadır. Sol tarafında “El Eşref, sağ tarafında ise “El – Melîk” yazmaktadır.

الكامل
محمد رسول الله
سلى الله عليه
نصر الدنيا و الدين
اتابك محمود

Sikkenin arka yüzünü dolanan yazı kuşağında (Kur'ân, Tevbe,33); “Muhammedün Rasûlu'llâh arsele bi'l-hüdâ ve dînîl hakk li yüzhirehû aled'Dînî küllehu ve lev kerihel müşrikûn” okunmaktadır.

محمد رسول الله ارسله بالهدى و دين الحق ليظهره علي الدين كله ولو كره المشركون

NOT: Sikkede adı geçen en-Nâsır li-Dîni'llâh (m.1180-1225) Abbâsi halifesidir. El-Melik'ül-Eşref (m.1200-1237) Eyyubilerin Dımaşk ve el-Cezîre kolu hükümdarıdır, Melikü'l-Kâmil (m.1218-1238) ise Eyyubi hükümdarıdır.

Fotoğraflar :

Ön Yüz

Arka Yüz

Örnek No	: 5
Envanter No	: 14-20 / 5-09
İnceleme Tarihi	: Ocak 2021
Müze'ye Nerden Geldiğ i	: Satın
Müze'ye Geliş Tarihi	: 2009
Malzeme	: Altın
Ölçü (Çap)	: 28 mm
Ağırlık	: 2,55 gr
Yazı Karakteri	: Kûfi
Darp Yılı	: Okunamıyor
Darp Yeri	: Musul
Adına Darp Yapılan	:Nâsireddîn Mahmud (h.616-630/m.1219-1233)
Ön Yüz	:Ortada beş sıra yatay yazıda ; “El-İmâm / Lâ İlâhe İllâ Âllâh / Vahdehu Lâ şerike leh / El – Zâhir- Biemrillâh / emîrû'l-Mü'minîn” yazmaktadır.
Sol tarafında “El Eşref” , sağ tarafında ise “El – Melîk” yazmaktadır.	

لامام
لا اله الا الله
حده لا شريك له
الظاهر بامر الله
امير المؤمنين

الاشرف

Sikkenin çevresini dolanan yazı kuşağında iç kısımda ; “Bismillâhi duribe haze'd-dinar bil-Musul sene ...” okunabilmektedir.

بسم الله ضرب هذا للدینار بالمصول سنة

Sikkenin çevresini dolanan yazı kuşağında dış çevrede; (Kur'ân, Rûm, 4-5); “ Li'lhâlil emri min kablu ve min ba'du ve yevme izin yefrahu-lmu'minûn bi nasri'llâh.

للہ الامر من قبل و من بعد و يومئذ یفرح المؤمنون بنصر اللہ

Arka Yüz : Ortada beş sıra yatay yazıda; “bin Mesûd / Muhammed Râsul Allâh / Salli Âllah Aleyhi / Nasr ed-dünya ved-din / Atabek Mahmud” yazmaktadır. Sol tarafında “el Kâmil” sağ tarafında ise “el Melik” yazmaktadır.

بن مسود
محمد رسول اللہ
سلى اللہ عليه
نصر الدنيا و الدين
اتابك محمود
الکامل

Sikkenin arka yüzünü dolanan yazı kuşağında (Kur'ân, Tevbe,33); “Muhammedün Rasûlu'llâh arsele bi'l-hüdâ ve dînîl hakk li yüzhirehû aled'Dînî küllehu ve lev kerihel müşrikûn” okunmaktadır.

محمد رسول اللہ ارسله بالهدى و دين الحق ليظهره على الدين كله ولو كره المشركون

NOT: Sikkede adı geçen Abbâsi halifesi Zâhir bi'Emrillah (m.1225-1226) “Ebû Nasr Muhammed” olarak yazılmıştır. El-Melik'ül-Eşref (1200-1237) Eyyubilerin Dımaşk ve el-Cezîre kolu hükümdarıdır, Melikü'l-Kâmil (m.1218-1238) ise Eyyubi hükümdarıdır.

Fotoğraflar :

Ön Yüz

Arka Yüz

Örnek No	: 6
Envanter No	: 14-20-7-09
İnceleme Tarihi	: Ocak 2021
Müze'ye Nerden Geldiği	: Satın
Müze'ye Geliş Tarihi	: 2009
Malzeme	: Altın
Ölçü (Çap)	: 28 mm

Ağırlık	: 3,75 gr
Yazı Karakteri	: Kûfi
Darp Yılı	: Okunamıyor
Darp Yeri	: Okunamıyor
Adına Darp Yapılan	:Nâsireddîn Mahmud (h.616-630/m.1219-1233)
Ön Yüz	: Ortada beş sıra yatay yazıda ; “El-İmâm / Lâ İlâhe İllâ Âllâh / Vahdehu Lâ şerike leh / El Mûstansîr bî'llâh / emîrû'l – Mü'minîn” yazmaktadır. Sol tarafında “El Eşref, sağ tarafında ise “El – Melîk” yazmaktadır.

لامام
لا اله الا الله
حده لا شريك له
المستنصر با الله
امير المؤمنين

الاعتراف

Sikkenin çevresini dolanan yazı kuşağında iç çevrede; “ Bismillâh duribe haze'd-dinâr bi'l-Musul sene” okunmaktadır.

بسم الله ضرب هذا الدينار بالمصول سنة

Sikkenin çevresini dolanan yazı kuşağında dış çevrede; (Kur'ân, Rûm, 4-5); “Li'lhâlil emri min kablu ve min ba'du ve yevme izin yefrahu-lmu'minûn bi nasri'llâh” okunmaktadır.

لله الامر من قبل و من بعد و يومئذ يفرح المؤمنون بنصر الله

Arka Yüz : Ortada beş sıra yatay yazıda; “Mesûd / Muhammed Râsul Allâh / Salli Âllah Aleyhi / Nasr ed-dünya ved-din / Atabek Mahmud” yazmaktadır. Sol tarafında “el Kâmil” sağ tarafında ise “el Melik” yazmaktadır. Etrafı tahribattan dolayı okunamamaktadır.

بن مسود
محمد رسول الله
سلى الله عليه
ر الدنيا و الدين
اتابك محمود

الكامل

Sikkenin arka yüzünü dolanan yazı kuşağında; (Kur'ân, Tevbe,33); “Muhammedün Rasûlu'llâh arsele bi'l-hüdâ ve dînîl hakk li yüzhirehû aled'Dînî küllehu ve lev kerihel müşrikûn” okunmaktadır.

محمد رسول الله ارسله بالهدى و دين الحق ليظهره على الدين كله ولو كره المشركون

NOT: Sikkede adı geçen el-Mûstansîr bî'llâh (m.1226-1242) Abbasi halifesidir. Sikkede adı geçen El-Melik'ül-Eşref (m.1200-1237) Eyyubilerin Dımaşk ve el-Cezîre kolu hükümdarıdır, Melikü'l-Kâmil (m.1218-1238) ise Eyyubi hükümdarıdır.

Fotoğraflar

:

Ön Yüz

Arka Yüz

Örnek No	: 7
Envanter No	: 14-20-8-09
İnceleme Tarihi	: Ocak 2021
Müzeeye Nerden Geldiği	: Satın
Müzeeye Geliş Tarihi	: 2009
Malzeme	: Altın
Ölçü (Çap)	: 27 mm
Ağırlık	: 6,50 gr
Yazı Karakteri	: Kûfi
Darp Yılı	: Okunamıyor
Darp Yeri	: Musul
Adına Darp Yapılan	: Nâsireddîn Mahmud h.616-630 (m.1219-1233)
Ön Yüz	: Ortada beş sıra yatay yazıda ; “El-İmâm / Lâ İlâhe İllâ Âllâh / Vahdehu Lâ şerike leh / El Mûstansîr bî'llâh / emîrû'l- Mü'minîn” yazmaktadır. Sol tarafında “El Eşref, sağ tarafında ise “El – Melîk” yazmaktadır.

لامام
لا اله الا الله
حده لا شريك له
مستنصر با الله
امير المؤمنين
الإشرف

Sikkenin çevresini dolanan yazı kuşağında iç çevrede; “ Bismillâh duribe haze'd-dinâr bi'l-Musul sene” okunmaktadır.

بسم الله ضرب هذا لدينار بالمصول سنة

Sikkenin çevresini dolanan yazı kuşağında dış çevrede; (Kur'ân, Rûm, 4-5); “Li'lhâlil emri min kablü ve min ba'du ve yevme izin yefrahül mü'minûne bi nasri'llâh” okunmaktadır.

الله الامر من قبل و من بعد و يومئذ يفرح المؤمنون بنصر الله

Arka Yüz : Ortada beş sıra yatay yazıda; “Mesûd / Muhammed Râsul Allâh / Salli Âllah Aleyhi / Nasr ed-dünya ved-din / Atabek Mahmud” yazmaktadır. Sol tarafında “el Kâmil” sağ tarafında ise “el Melik” yazmaktadır. Etrafı aşınmadan dolayı okunamamaktadır.

بن مسود
محمد رسول الله
سلى الله عليه
ر الدنيا و الدين
اتابك محمود

الكامل

Sikkenin arka yüzünü dolanan yazı kuşağında; (Kur’ân, Tevbe,33); “Muhammedün Rasûlu’llâh arsele bi’l-hüdâ ve dînîl hakk li yüzhirehû aled’Dînî küllehu ve lev kerihel müşrikûn” okunmaktadır.

محمد رسول الله ارسله بالهدى و دين الحق ليظهره علي الدين كله ولو كره المشركون

NOT: Sikkede adı geçen el-Mûstansîr bi’llâh (m.1226-1242) Abbasi halifesidir. Sikkede adı geçen El-Melik’ül-Eşref (m.1200-1237) Eyyubilerin Dımaşk ve el-Cezîre kolu hükümdarıdır, Melikü’l-Kâmil (m.1218-1238) ise Eyyubi hükümdarıdır.

Fotoğraflar :

Ön Yüz

Arka Yüz

Örnek No	: 8
Envanter No	: 14-20-8-09
İnceleme Tarihi	: Ocak 2021
Müze Nereden Geldiği	: Satın
Müze Geliş Tarihi	: 2009
Malzeme	: Altın
Ölçü (Çap)	: 27 mm
Ağırlık	: 6,50 gr

Yazı Karakteri : Kûfi
Darp Yılı : Okunamıyor
Darp Yeri : Musul
Adına Darp Yapılan :Nâsireddîn Mahmud (h.616-630/m.1219-1233)
Ön Yüz : Ortada beş sıra yatay yazıda ; “El-Îmâm / Lâ İlâhe İllâ Âllâh / Vahdehu Lâ şerike leh / El Mûstansîr bî'llâh / emîrû'l- Mü'minîn” yazmaktadır. Sol tarafında “El Eşref” , sağ tarafında ise “El – Melîk” yazmaktadır.

الامام
الحمد لله
ه لا شريك له
المستنصر يا الله
امير المؤمنين

Sikkenin çevresini dolanan yazı kuşağında iç çevrede; “ Bismillâh duribe haze'd-dinâr bi'l-Musul sene” okunmaktadır.

بسم الله ضرب هذا لدينار بالمصول سنة

Sikkenin çevresini dolanan yazı kuşağında dış çevrede (Kur'ân, Rûm, 4-5); “Li'lhâlil emri min kabl ve min ba'du ve yevme izin yefrahu-lmu'minûn bi nasri'llâh” okunmaktadır.

الله الامر من قبل و من بعد و يومنذ يفرح المومنون بنصر الله

Arka Yüz : Ortada beş sıra yatay yazıda; “bin Mesûd / Muhammed Râsul Allâh / Sallî Âllah Aleyhi / Nasr ed-dünya ved-din / Atabek Mahmud” yazmaktadır. Sol tarafında “el Kâmil” sağ tarafında ise “el Melîk” yazmaktadır.

بن مسود
الحمد لله
سلى الله عليه
نصر الدنيا و الدين
اتابك محمود

Sikkenin arka yüzünü dolanan yazı kuşağında; (Kur'ân, Tevbe,33); “Muhammedün Rasûlu'llâh arsele bi'l-hüdâ ve dînil hakk li yüzhirehû aled'Dînî küllehu ve lev kerihel müşrikûn” okunmaktadır.

محمد رسول الله ارسله بالهدى و دين الحق ليظهره علي الدين كله ولو كره المشركون

NOT: Sikkede adı geçen el-Mûstansîr bî'llâh (m.1226-1242) Abbasi halifesidir. Sikkede adı geçen El-Melik'ül-Eşref (m.1200-1237) Eyyubilerin Dımaşk ve el-Cezîre kolu hükümdarıdır, Melikü'l-Kâmil (m.1218-1238) ise Eyyubi hükümdarıdır.

Fotoğraflar :

Ön Yüz

Arka Yüz

Örnek No	: 9
Envanter No	: 14-20 / 9-09
İnceleme Tarihi	: Ocak 2021
Müze'ye Nerden Geldiği	: Satın
Müze'ye Geliş Tarihi	: 2009
Malzeme	: Altın
Ölçü (Çap)	: 27 mm
Ağırlık	: 3,70 gr
Yazı Karakteri	: Kûfi
Darp Yılı	: Okunamıyor
Darp Yeri	: Musul
Adına Darp Yapılan	: Nâsireddin Mahmud (h.616-630/m.1219-1233)
Ön Yüz	: Ortada beş sıra yatay yazıda ; “El-İmâm / Lâ İlâhe İllâ Âllâh / Vahdehu Lâ şerike leh / El Mûstansîr bî'llâh / emîrû'l – Mü'minîn” yazmaktadır.

لامام

لا اله الا الله

و حده لا شريك له

المستنصر با الله

امير المؤمنين

Sikkenin çevresini dolanan yazı kuşağında iç çevrede; “ Bismillâh duribe haze'd-dinâr bi'l-Musul senê” okunmaktadır.

بسم الله ضرب هذا الدينار بالمصول سنة

Arka Yüz : Ortada beş sıra okunabilen yatay yazıda; “El – Kâmil / Muhammed Râsul Allâh / Salli Âllah Aleyhi / Nasr ed-dünya ved-din” yazmaktadır. Sol tarafında “Mahmûd” sağ tarafı ise net okunamamaktadır. Etrafı tahribattan dolayı okunamıyor.

الكامل
مد رسول الله
لمى الله عليه
نصر الدنيا و الدين

NOT: Sikkede adı geçen el-Müstansîr bî'llâh (m.1226-1242) Abbasi halifesidir. Melikü'l-Kâmil (m.1218-1238) Eyyubi hükümdarıdır.

Fotoğraflar :

Ön Yüz

Arka Yüz

Örnek No	: 10
Envanter No	: 14-20 / 10-09
İnceleme Tarihi	: Ocak 2021
Müzeeye Nerden Geldiği	: Satın
Müzeeye Geliş Tarihi	: 2009
Malzeme	: Altın
Ölçü (Çap)	: 26,5 mm
Ağırlık	: 3,30 gr
Yazı Karakteri	: Kûfi
Darp Yılı	: Okunamıyor
Darp Yeri	: Okunamıyor
Adına Darp Yapılan	:Nâsireddîn Mahmud (h.616-630/m.1219-1233)
Ön Yüz	: Ortada beş sıra yatay yazıda ; “ve'd-dîn Ebû / Lâ İlâhe İllâ Âllâh / Vahdehu Lâ şerike leh / El Müstansîr bî'llâh / emîrû'l-Mü'minîn” yazmaktadır.

و اللدين ابو
لا اله الا الله
و حده لا شريك له
المستنصر با الله
امير المؤمنين

Sikkenin çevresini dolanan yazı kuşağında iç çevrede; “ Bismillâh duribe haze’ d-dinâr bi’l-Musul sene” okunmaktadır.

بسم الله ضرب هذا الدينار بالمصول سنة

Arka Yüz : Ortada beş sıra okunabilen yatay yazıda; “El – Kâmil / Muhammed Râsul Allâh / Salli Âllah Aleyhi / Nasr ed-dünya ved-din” yazmaktadır. Sol tarafında “Mahmûd” sağ tarafı ise net okunamamaktadır.

الكامل
محمد رسول الله
سلى الله عليه
نصر الدنيا و الدين

Sikkenin arka yüzünü dolanan yazı kuşağında (Kur’ân, Tevbe,33); “Muhammedün Rasûlu’llâh arsele bi’l-hüdâ ve dînîl hakk li yüzhirehû aled’Dînî küllehu ve lev kerihel müşrikûn” okunmaktadır.

محمد رسول الله ارسله بالهدى و دين الحق ليظهره علي الدين كله ولو كره المشركون

NOT: Sikkede adı geçen el-Mûstansîr bi’llâh (m.1226-1242) Abbasi halifesidir. Melikü’l-Kâmil (m.1218-1238) Eyyubi hükümdarıdır.

Fotoğraflar :

Ön Yüz

Arka Yüz

Örnek No	: 11
Envanter No	: 63-2 / 2-08
İnceleme Tarihi	: Ocak 2021
Müzeye Nerden Geldiği	: Satın
Müzeye Geliş Tarihi	: 2008
Malzeme	: Altın
Ölçü (Çap)	: 29 mm
Ağırlık	: 6,65 gr
Darp Yeri	: Okunamıyor
Darp Yılı	: Okunamıyor
Adına Darp Yapılan	:Nâsireddîn Mahmud (h.616-630/m.1219-1233)
Ön Yüz	: Ortada beş sıra yatay yazıda ; “ve’d-dîn Ebû / Lâ İlâhe İllâ Âllâh / Vahdehu Lâ şerike leh / en-Nâsır lidîn Âllah / emîrû’l-Mü’minîn” yazmaktadır. Sol tarafında “Nâsır Muhammed” sağındaki ve çevresindeki yazılar aşınmadan dolayı net olarak okunamamaktadır.

نصر محمد

و اللدين ابو
لا اله الا الله
و حده لا شريك له
الناصر لدين الله
امير المؤمنين

Sikkenin çevresini dolanan yazı kuşağında iç çevrede; “ Bismillâh duribe haze’d-dinâr bi’l-Musul sene

بسم الله ضرب هذا لدينار بالمصول سنة

Sikkenin çevresini dolanan yazı kuşağında dış çevrede (Kur’ân, Rûm, 4-5); “Li’lhâlil emri min kablu ve min ba’du ve yevme izin yefrahu-lmu’minûn bi nasri’llâh” okunmaktadır.

لله الامر من قبل و من بعد و يومنذ يفرح المومنون بنصر الله

Arka Yüz : Ortada beş sıra yatay yazıda ; “El-Kâmil / Muhammed Râsul Allâh / Salli Âllah Aleyhi / Nasr ed-dünya ved-din / Atabek Mahmud” yazmaktadır.

الكامل

محمد رسول الله
سلى الله عليه
نصر الدنيا و الدين
اتابك محمود

Sikkenin arka yüzünü dolanan yazı kuşağında (Kur’ân, Tevbe,33); “Muhammedün Rasûlu’llâh arsele bi’l-hüdâ ve dînîl hakk li yüzhirehû aled’Dînî küllehu ve lev kerihel müşrikûn”okunmaktadır.

محمد رسول الله ارسله بالهدى و دين الحق ليظهره علي الدين كله ولو كره المشركون

NOT: Sikkede adı geçen en-Nâsır li-Dîni'llâh (m.1180-1225) Abbâsi halifesidir. Melikü'l-Kâmil (m.1218-1238 Eyyubî hükümdarıdır.

Fotoğraflar :

Ön Yüz

Arka Yüz

DEĞERLENDİRME VE SONUÇ

Çalışma kapsamında incelenen 11 altın sikke, Musul Atabegi Nâsireddin Mahmud zamanında (h.616-630 /m.1219-1233) darp edilmiştir. Çalışmamızda yer verdiğimiz Altın dinarların en erken tarihlisi (Örnek:1) Nâsireddin Mahmud'un Atabeg olarak başa geçişine, h.616/1219 yılına tekabül etmektedir. Sikkelerin tarihi Örnek:1'de net olarak h. 616/m.1219 olarak okunmuştur. Diğer örneklerde sikke yüzeyinde oluşan aşınma sebebiyle tarihler okunamamaktadır. Nâsireddin Mahmud dönemine ait 11 adet dinarın çapları 26,5 mm (Örnek:10) ve 29 mm (Örnek: 1.3.11) arasında değişmektedir. Sikkelerin ağırlıkları 2,55 gr (Örnek No:5) ve 6,65 gr (Örnek No:11) arasında değişmektedir. Sikkelerin tasarımları hiç figür kullanılmadan Kufi yazı kompozisyonu ile oluşturulmuştur. Sikkelerde, ortada bulunan yatay yazının çevresini çift sıra halinde dolanan yazı kuşağında ön yüzde Rûm suresi 4-5. Ayeti, arka yüzde ise Tevbe suresi 33. (Örnek: 1-11) Ayetinin yazıldığı görülmektedir (Kolektif, 2004, s.352-353).

Nâsireddin Mahmud zamanında (h.616-630 /m.1219-1233) darp edilmiş altın sikke örneklerinde (Örnek: 2,3,4,5,6,7,8,9,10,11) unvan olarak “Nâsır-ü'd-Dûnya ve'd-Dîn” نصر الدنيا و الدين ve Atabek unvanı kullanılmıştır (Artuk, 1970, s.409) . Abbâsi halifeleri en-Nâsır li-Dîni'llâh الناصر لدين الله (m.1180-1225), el-Müstansîr bi'llâh Abbasi halifesi (1242-1226) المستنصر بالله, Zâhir bi'Emrillah الظاهر بامر الله (m.1225-1226) “Ebû Nasr Muhammed” (Örnek No: 3,11) olarak isimleri ve unvanları sikkeler üzerinde yer almaktadır (Butak, 1947, s.64). Halife en-Nâsır li-Dîni'llâh'ın (h.622-m.1225) yılında vefatından sonra oğlu Zâhir bi' Emrillah (h.623-m.1226) da bir yıl sonra vefat etmiştir. Zâhir-Bi'emri'l-lâh'ın oğlu halife ilan edilmiş ve el-Müstansîr bi'llâh “Emirü'l-Mu'minîn” (Örnek No: 1,2,6,7,8,9,10) unvanı ile bu sikkelerde anılmıştır. Eyyubî tâbiyetinden dolayı sikkelerde yazan El-Melik'ül-Eşref (Örnek No: 1,4,5,6,7,8) Eyyubiler'in Dımaşk ve el-Cezîre kolu hükümdarı olup saltanat yılları (m.1200-1237)'dir, Melikü'l-Kâmil (Örnek No: 1,3,4,5,6,7,8,9,10,11) ise Eyyubî hükümdarı olup saltanat yılları (m.1218-1238)'dir.

Altın sikkelerin hepsinin darp yeri “ Bismillâh duribe haze'd-dinâr bi'l-Musul” الله ضرب هذا لدينار بالموصول olarak okunmaktadır. Musul Zengîlerinin altın sikkelerinin esas basım yerleri, Tikrit, Erbil gibi şehirlerde de darphane olmasına rağmen Musul olarak geçmektedir (Damalı, 2001, s. 187).

Yaptığımız araştırmada Nâsireddin Mahmud dönemine ait altın sikkeler ve bakır sikkeler tespit edilmiş, gümüş sikkelere ise rastlanmamıştır. Musul kolunda basılan bakır sikkelerin basım yeri,

Musul'la beraber Nusaybin ve Cezire'de de basılmıştır (Damalı, 2001,s.187). Altın dinarlar sadece yazı kompozisyonundan oluşmuştur ancak bakır sikkelerin ön yüzünde elinde hilal tutan ve Orta Asya tarzında başlık takan hükümdar tasviri bulunmaktadır (Uykur, 2017, s.171). Bakır sikkelerin arka yüzünde altın sikkelerde olduğu gibi Lâ ilâhe illâllâh Muhammed Resûllullâh ﷺ el-Mûstansîr bi'llâh المستنصر بالله emîrül-Mü'minîn أمير المؤمنين şeklinde Kelime-i Tevhid ve Halife el-Mûstansîr'in (m.1226-1242) isim ve unvanları ile çevresinde Nâsîr-ü'd-Dünya ve'd-Dîn نصر الدنيا و الدين Atabeg Mahmûd olarak Nâsireddin Mahmud'un isim ve künyesi ile Eyyubi melikleri El-Melik'ül-Eşref (m.1200-1237) Eyyubiler'in Dımaşk ve el-Cezîre kolu hükümdarı, Melikü'l-Kâmil'in (m.1218-123) isimleri altın sikkelerde olduğu gibi bakır sikkelerde de yer almıştır.

Musul Atabegi Nâsireddin Mahmud' da (h.616-630 /m.1219-1233) kendi mutlak otoritesiyle birlikte kendinden önceki Zengî Atabeyleri gibi dönemin Abbâsi halifesi ve tabi oldukları Sultanların adını ve kendilerine verilen unvanları sikkeleri üzerine darp ettirerek bağlılığını göstermiştir.

Nâsireddin Mahmud (h.616-630 /m.1219-1233) sikkelerinin Abbâsi³ (Şekil:1) ve Büyük Selçuklu⁴ (Şekil:3) altın sikkeleriyle karşılaştırılması neticesinde onlarla aynı tarzda darp edildiğini görmekteyiz.

Şekil 1 Abbâsi halifesi en-Nâsîr li-Dîni'llâh Dönemi Dinar Örneği (m.1180-1225)

Şekil 2 Nâsireddin Mahmud Dönemi Dinar Örneği Örnek No: 8

Şekil 3 Büyük Selçuklu Sultan Melikşah Dönemi Dinar Örneği (m.1072-1092)

Şekil 4 Nâsireddin Mahmud Dönemi Dinar Örneği Örnek No: 11

³ Coin Archives. 15.05.2021. <https://www.coinarchives.com/5d6437198938a445fbd445c0b097c1ba/img/cng/e/492/image00550.jpg>

⁴ Numisbids. 15.05.2021. Erişim: <https://www.numisbids.com/n.php?p=lot&sid=4154&lot=763>

Sonuç olarak, bir devletin sikke darbına karar verip piyasaya sürmesi neticesinde, paranın itibar görmesi, dönemin kullanıcıları tarafından benimsenmesi ve ticari geçerliliğinin yaygın olması beklenir. Bu nedenle Nâsıreddin Mahmud'un altın sikkelerinin Abbâsi ve Büyük Selçuklular'ın altın sikkeleriyle aynı tarz ve kalitede yapılma gayreti açıkça hissedilmektedir. Oldukça nadir rastlanılan zengi dinarları çalışmamızdan da anlaşılacağı üzere, müzelerde titizlikle çalışılması sonucu ortaya çıkabileceğinden müze depolarındaki sikke tarama çalışmalarının yoğunlaştırılması yararlı olacaktır kanatindeyiz.

KAYNAKÇA

- Artuk, İ. ve Artuk C. (1971). *İstanbul Arkeoloji Müzeleri Teşhirdeki İslami Sikkeler Kataloğu*, (Cilt 1). İstanbul: Milli Eğitim Basımevi.
- Alptekin, C. (1987). Erbil'de Bir Türk Beyliği -Beyteginliler-, *Türklük Araştırmaları Dergisi*, Marmara Üniversitesi Fen- Edebiyat Fakültesi, s.9.
- Avcı, C. (2006). Nâib. *TDV İslam Ansiklopedisi*, (Cilt:32). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı, s.312-313.
- Aydoğdu, G. (2018b). Tarihi Olaylar Bağlamında Abbâsiler Dönemi Altın ve Gümüş Sikkeleri, *Stratejik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*. s.56.
- Aydoğdu, G. (2018 a). Reform Öncesi ve Sonrasında Emevi Dönemi Altın ve Gümüş Sikkeleri, *History Studies*, 10/6, s.1-12.
- Aydoğdu, G. (2015). *İslam Sikkeleri, Kahramanmaraş Müzesi Ölçeğinde*, Saarbrücken/Almanya: Türkiye Alim Kitapları.
- Butak, B. (1947). *XI. XII. ve XIII. Yüzyıllarda Resimli Türk Paraları*. İstanbul: Pulhan Matbaası.
- Damalı, A. (2001). *150 Devlet 1500 Sultan İslam Sikkeleri*. Ankara: Nilüfer Damalı Eğitim Kültür ve Çevre Vakfı Yayınları.
- Gök, H. İ. (2013). *Musul Atabeyliği Zengiler (Musul Kolu 1146-1233)*. Ankara: Türk Tarih Kurumu.
- Kollektif, (2005). *Altının İktidarı, İktidarın Altınları, Yapı Kredi Para Koleksiyonu Altın Sikke Sergisi*, Editör Oğuz Tekin, Proje Koordinatörü Şennur Şentürk İstanbul: YKY.
- Kök, B. (2003). Lü'lü' Bedreddin. *TDV İslam Ansiklopedisi*, (Cilt 27), Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı, s.257.

M. Broome. (1985). *A Handbook of Islamic Coins*, London: Seaby.

Spengler, William F. Wayne G. Stayles (1996). *Turkoman Figural Bronze Coins and Their Iconography*, Vol. II, The Zengids, Lodi, Wisconsin Clios Cabinet.

Şimşir, M. (2017). Cahiliye Dönemi Araplarında Para Ve İlk İslâm Paralarının Tedavüle Giriş Süreci, *Uluslararası Tarih ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, Sayı:18, s.273.

Tekin, O. (2009). Sikke. *TDV İslam Ansiklopedisi*, (Cilt 37), İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı, s.179.

Uykur, R. (2017). Zengi Atabeglerinin Sikkelerinde Antik Türk Mitolojisinin İzleri: Kağanlık Simgesi Olarak Ay Kültü (Mardin Müzesi Örnekleri), *Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi*, 17/1, s.168-183.

SSAD

Stratejik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi

ISSN 2587-2621

Volume 5 Issue 3, November 2021

sisaddergi@gmail.com

Makale Türü/Article Type: Araştırma/Research

Makale Gönderim Tarihi/Received Date: 09.07.2021

Makale Kabul Tarihi/Accepted Date: 20.08.2021

DOI: 10.30692/siad.969228

KORUNMASI GEREKEN BİR YERLEŞİM: MİSİS

A Settlement to Be Protected: Misis

Çiğdem Belgin DİKMEN

Doç. Dr.

Yozgat Bozok Üniversitesi

Mühendislik Mimarlık Fakültesi, Mimarlık Bölümü

ORCID ID: 0000-0001-5975-1552

cbelgin.tipi@yobu.edu.tr

Ferruh TORUK

Öğr. Gör.

Yozgat Bozok Üniversitesi

Mühendislik Mimarlık Fakültesi, Mimarlık Bölümü

ORCID ID: 0000-0001-9851-4269

ferruhtoruk@yahoo.com

Atıf/Citation: Çiğdem Belgin Dikmen, Ferruh Toruk (2021), “Korunması Gereken Bir Yerleşim: Misis”, *Stratejik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, C.5, S.3 Kasım 2021 s.707-737.

Özet: Bu çalışmada Adana ili Yüreğir ilçesi sınırları içerisinde Misis (Yakapınar) antik yerleşiminin tarihsel süreç içerisinde mekânsal yapısı incelenmiştir. Kültür Bakanlığı Adana Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu'nun 15.07.1992 tarih ve 1256 sayılı kararı ile Misis'te 176 hektar alan 1. Derece Arkeolojik Sit Alanı; 18.09.1996 tarih ve 2593 sayılı kararı ile 1.8 hektar alan 2. Derece Arkeolojik Sit Alanı ve 338 hektar alan ise 3. Derece Arkeolojik Sit Alanı olarak belirlenmiştir. Bu alanlarda korunması önerilen Antik Misis Köprüsü, Misis Havraniye Kervansarayı, Misis Havraniye Cami, tonozlu yapı kalıntısı, tonozlu yapı ve antik sur kalıntısının tesciline karar verilmiştir. Çalışmanın amacı Misis antik yerleşiminde gerçekleştirilen yüzey araştırmaları ve kazı çalışmaları kapsamında kentin mekânsal yapısını oluşturan anıtsal yapıları sınıflandırılarak incelemek, hazırlanan Koruma Amaçlı İmar Planı'nı değerlendirmek ve antik kentin içerisindeki anıtsal yapılarla birlikte bütünsel boyutlu ve bilinçli bir şekilde korunması için öneriler geliştirmektir. Çalışmanın Adana Misis antik yerleşiminin korunmasına ve yaşatılmasına katkı sağlaması beklenmektedir.

Anahtar Kelimeler: Misis antik kenti, Yakapınar, koruma, somut kültür varlıkları

Abstract: In this study, the spatial structure of the ancient settlement of Misis (Yakapınar) within the borders of Yüreğir district of Adana province is included in the historical process was examined. According to the decision of Adana Cultural and Natural Heritage Preservation Regional Board of Ministry of Culture, dated 15.07.1992 and numbered 1256, 176 hectares of land in Misis, 1st Degree Archaeological Site; With the decision dated 18.09.1996 and numbered 2593, 1,8 hectares was designated as 2nd Degree Archaeological Site 338 hectares of area as 3rd Degree Archaeological Site. It has been decided to register the Ancient Misis Bridge, Misis Havraniye Caravanserai, Misis Havraniye Mosque, the remains of the vaulted structure, vaulted structure and ancient city walls, which are recommended to be preserved in these areas. The aim of the study is to classify and examine the monumental structures that make up the spatial structure of the city, within the scope of surveys and the surveys and excavations carried out in the ancient settlement of Misis, to evaluate the Conservation Plan prepared and to develop suggestions for the holistic and conscious preservation of the monumental structures in the ancient city. It is expected that the study will contribute to the preservation and survival of the Adana Misis ancient settlement.

Keywords: Misis antique city, Yakapınar, protection, tangible cultural heritage

GİRİŞ

Ceyhan Nehri'nin kuzeyinde, Adana kentine 27 km. ve Yılanlı Kale'ye 16 km. mesafede bulunan Misis'in; Ceyhan Nehri'ne komşu olması ve kuzeyde kayalık dağ silsilesi ile nehir arasında konumlanması ve güneyindeki ovanın verimliliği nedeniyle Kalkolitik Dönem'den günümüze pek çok uygarlık tarafından yerleşim yeri olarak tercih edildiği ve günümüze ulaşan eserlerden kronolojik sıra ile Hitit, Pers, Grek, Roma, Bizans ve Selçuklu dönemlerinde de kesintisiz kullanıldığı söylenebilir. Tarihsel süreç içerisinde yerleşimden veya yakınından geçen tarihi öneme sahip İpek Yolu ve Kervan Yolu gibi yolların varlığı da Misis'in yerleşim alanı olarak seçilmesinde belirleyici olmuştur. Misis Antik Yerleşimi'nden de geçen bu yolun ne zamandan beri kullanıldığı tam bilinmemekle birlikte, yol güzergâhı üzerinde konumlanmış olan ve günümüze ulaşan eserlerden yolun kısmen Geç Hitit, Pers, Grek, Roma, Bizans ve Selçuklu dönemlerinde de etkin bir şekilde kullanıldığı ve Misis'in de önemli ulaşım ve ticaret merkezleri arasında yer aldığı anlaşılmaktadır (Marjory & Williams 1954, s. 121-174; Buyruk, 2011, s. 60; 2013, s. 166-168; 2016, s. 237).

Misis Antik Kenti'nin adı 1960 yılında değiştirilmiş, antik kentin üzerine kurulan yerleşime Yakapınar adı verilmiştir (Google Earth Uydu Görüntüsü) (Fotoğraf 1A). Misis'in bulunduğu bölge topoğrafik açıdan kuzeyde Toros sıradağları ile dağlık ve güneyde ovalık alan olmak üzere iki bölümden oluşmaktadır. Misis (Yakapınar) ve antik kentin batısında gelişen yeni Yakapınar da ovalık alanda konumlanmaktadır. Doğuda Misis Havzası, batıda Seyhan Nehri ve güneyde Karataş Ovası ile çevrelenen yerleşim; kuzeyde Sarıçam, kuzeybatıda Çukurova, batıda Seyhan, doğuda Ceyhan ve güneyde Yumurtalık ve Karataş ilçelerine komşudur. Yerleşim; Seyhan Nehri'nin sürekli yatak değiştirdiği konumda, jeolojik olarak alüvyon, kum, çakıl, silt ve kilden oluşan bir zemin yapısına sahip olması ve Karataş-Yumurtalık ve Misis-Andırın fay hatlarının bulunduğu aktif tektonik yapısı nedeniyle ikinci derece deprem kuşağındadır (Google Fotoğraflar, Misis) (Fotoğraf 1B).

Misis'in kuzey kesimleri yüksek, güneyi ise geniş ovalık alanlardan oluşmaktadır. Seyhan ve Ceyhan nehirlerinin deltalarından oluşan ve Misis'i de kapsayan Yüreğir Ovası 125.000 hektar (ha) alan ile Türkiye'nin en geniş delta ovasıdır. Denize yakın kısımlarda kum ve bataklık görünümünde olan Misis Ovası sahilden genellikle kumul setlerle ayrılmaktadır. Misis ve çevresi Akdeniz ikliminin ve bitki örtüsünün özelliklerini taşımaktadır. Misis uygun iklimi ve verimli tarım alanları ile Adana'nın tarımsal üretim potansiyeli yüksek bölgeleri arasında yer almaktadır. Yerleşimin tarımsal potansiyelinin yanı sıra, yakın çevrede konumlanan ve bölge ekonomisine katkı sağlayan çimento fabrikası, keresteciler, mobilyacılar, demir toptancıları siteleri ve küçük sanayi sitesinin varlığı da bölgenin Doğu ve Güneydoğu Anadolu bölgelerinden göç almasına neden olmaktadır.

19. yüzyıl öncesine ait nüfus verileri bilinmemekle birlikte, 19. yüzyılda Misis'in Adana Vilayeti'ne bağlı 2000 nüfuslu bir nahiye merkezi olduğu anlaşılmaktadır. 20. yüzyıl başında İstanbul-Bağdat demiryolunun Misis'in kuzeyinden geçirilmiş olması ve Fransızların bölgeye

yaklaşık 1200-1500 kişiden oluşan Ermeni birliklerini yerleştirmesi ile nüfusun 3000'in üzerine çıktığı ve günümüzde ise nüfusun 2.755 olduğu bilinmektedir. Misis'de Yüreğir Belediyesi tarafından tespit edilen 806 ruhsatsız konutta barınan toplam 5000 nüfus, bölgede yaşayan yerli nüfusun sosyal yaşamlarının temel gereksinimlerini hatta antik kentin fiziki dokusunun korunmasını da zorlaştırmaktadır.

Bu çalışmanın amacı Misis antik yerleşiminin tarihsel süreç içerisinde mekansal yapısını incelemek, gerçekleştirilen yüzey araştırmaları ve kazı çalışmaları kapsamında anıtsal somut kültür mirası özelinde hazırlanan Koruma Amaçlı İmar Planı'nı (KAİP) değerlendirmek ve yerleşimin anıtsal yapılarla birlikte bütünsel boyutlu bilinçli bir şekilde korunması için öneriler geliştirmektir. Bu kapsamda Misis yerleşiminin tarihsel süreç içerisinde mekansal yapısı, yerleşim ile ilgili alınan kararlar, yüzey araştırmaları ve kazı çalışmaları ile KAİP ile getirilen kararlar tartışılmış, somut kültür mirasının korunmasına yönelik öneriler sunulmuştur.

Misis Yerleşiminin Mekansal Yapısı

Çalışmada tarihsel süreç içerisinde Misis yerleşiminin fiziksel-mekansal gelişimi, kapsamlı bir literatür taraması ile kazı çalışmaları ve yüzey araştırmaları, Misis yerleşiminin korunmasına yönelik faaliyetlerle koruma amaçlı imar planı çalışmaları ile Misis antik kentinde yer alan tescilli ve tescisiz anıtsal yapılar irdelenmiştir.

Tarihsel Süreç İçerisinde Misis Yerleşiminin Fiziksel-Mekansal Gelişimi

Yerleşimin adı Eskiçağ kaynaklarında Mopsuestia, Bizans kaynaklarında Mopsuesta Mamistra (Mampsista, Mamista, Malmistra), Süryanice Masista, Arapça Massisa (Maslsa) (Salman 2008, s. 110; Demir, 2017, s. 69-73) ve Türkçe Misis (Ölümsüzlük Şehri) olarak anılmaktadır. Strabon'a göre Mopsuestia, Issos Körfezi'nde, Kilikia ile Syria arasında kalan bir sınır kentidir (Strabon, 2012, s. 19). Yerleşimin Külek Boğazı'ndaki Mopsukhrene şehirlerinin efsanevi bir şahsiyeti olan Mopsos adında bir kâhin tarafından kurulduğu rivayet edilmektedir. Hıristiyanlığın Anadolu'ya yayılmasından sonra dini bir merkez haline gelen yerleşimin, özellikle piskopos Theodoros'un aracılığı ile tanındığı, Bizans Dönemi'nde Mopsuestia ve Mamista adlarıyla anıldığı bilinmektedir. Hitit, Pers ve Grek uygarlıklarına da ev sahipliği yapan Misis'te bu uygarlıkların kentin hangi bölgesinde, hangi sınırlarda ve nasıl yaşadıklarını tespit etmek şimdilik olanaksız olsa da, yapılacak yüzey araştırmaları ve arkeolojik çalışmalar ile elde edilebileceği söylenebilir (Ünal, 2006, s. 74-80; Marjory, 1954, s. 121-174; Girginer, 2006, s. 107-109).

Misis Höyüğü kazılarında ortaya çıkarılan keramik ve yerleşim katmanları ile obsidyen aletler M.Ö. 7000-4000 yılları arasında Misis'te yerleşimin varlığını göstermektedir. Misis'in Neolitik ve Kalkolitik dönemlere kadar uzanan (Bossert, 1956, s. 40-41; 1958, s. 11-20; 1959, s. 15; Salman, 2000, s. 179-200; 2008, s. 110) bir geçmişi ve her iki dönemde de bölgenin merkezi konumunda olduğu bilinmektedir. Misis'in Yunan geleneksel inanışına göre Troia Savaşı'ndan sonra kahin Mopsos'un önderliğinde yerleşilen ilk alan olduğu aktarılmakla birlikte (Sayar 1992, s. 137-160; 2002, s. 125; 2003, s. 153-184; Buyruk, 2011, s. 55-61; 2013, s. 166-177; 2016, s. 236-240; Demirkent, 2005, s.178-179; Erat 1989, s. 227), yerleşimin bu olaydan 400 sene önce var olduğu Misis Höyüğü bulguları ile anlaşılmıştır (Ünal, 2006, s. 73-74). Yerleşimin M.Ö 9-7 yüzyıllar arasında Asur İmparatorluğu'nun bir eyaleti olan Ovalık Kilikya bölgesinde önemli olduğu da aktarılmaktadır (Ünal, 2006, s. 68-72; Umar, 1993, s. 580). Bu nedenle ilk yerleşim alanının günümüzde 1. Derece Arkeolojik Sit Alanı içerisinde yer alan Höyük Bölgesi olduğu (Bossert, 1956, s. 40-41; 1958, s. 11-20; 1959, s. 15), büyüklüğü nedeniyle bu alanın Neolitik, Kalkolitik, Demir ve Tunç çağlarında da azımsanmayacak bir nüfusu barındırdığı ve bölgede yüzey araştırması gerçekleştiren bazı batılı araştırmacılara göre Hitit İmparatorluğu Dönemi'nde ilk köy-kent modelli yerleşim olabileceği aktarılmaktadır (Bossert, 1956, s. 40-41; 1958, s. 11-20, 1959, s. 15; Salman 2000, s. 179-200; 2008, s. 110). Bundan başka 2000-2010 yılları arasında Pisa Üniversitesi'nden Giovanni Salmari ve Anna Lucia D'Agata başkanlığında Kilikya Yüzey Araştırmaları Projesi kapsamında Misis ve civarında özellikle Akropol'un batı yamacında

yürütülen çalışmalarda da M.Ö. 8000'lerde başlayan Neolitik ve Kalkolitik çağlara tarihlenen kalıntılar bulunmuştur (Salmari, 2008, s. 1-6).

Kaynaklarda M.Ö 4. ve 1. yüzyıllar arasında Mopsuestia olarak anılan yerleşimin; Roma ve Bizans dönemlerine ilişkin ve sayısal olarak oldukça fazla olan yapı kalıntılarını bakılarak, özellikle bu dönemlerde İpek Yolu üzerinde önemli bir ulaşım ve ticaret merkezi olduğu ve mekansal olarak geliştiği söylenebilir (Demirkent, 2005, s. 178-180; Topdal 2007, s. 31; Freely 2008, s. 172-173; Bilir, 2014, s. 83-85; Buyruk, 2016, s. 237-238). Günümüzde yerleşim bütününde izlenememekle birlikte Roma Dönemi'ne tarihlenen mevcut kalıntılardan, surların varlığı, yerleşimin bu dönemde önemli bir savunma merkezi olduğunu ve kısmen izlerine rastladığımız Nekropol'ün de bazı araştırmacıların ifadesi ile yerleşimde bu dönemde kentin önemini gösterdiği görülmektedir. Günümüzde tümüne ulaşılamış olmakla birlikte, 1. Derece Arkeolojik Sit Alanı içerisinde yer alan ve stadyum olarak tanımlanan yapı kalıntısı ile Adana Organize Sanayi Bölgesi içerisinde özel mülkiyet arazisinde bulunan su kemeri kalıntısı da yerleşimin önemli Roma kentlerinden biri olduğunu göstermektedir. Nekropolün, Adana Organize Sanayi Bölgesi olarak bilinen ve Adana KVKBK tarafından 18.09.1996 tarih ve 2593 sayılı karar ile 3. Derece Arkeolojik Sit Alanı olarak ilan edilen alan içerisinde olduğu ve kazı çalışmaları ile ortaya çıkarılan örneklerden daha sonra Bizans Dönemi'nde de kullanıldığı düşünülmektedir. Günümüzde yüzey dolgusu nedeniyle belirsiz olsa da kısmen görülebilen ve yerleşimi batıda Adana'ya ve Tarsus'a bağlayan antik yol izlerinden Bizans İmparatorluğu Dönemi'nde Misis'in Ovalık Kilikya Bölgesi'nin önemli kentlerinden biri haline geldiği anlaşılmaktadır (Buyruk, 2013, s. 166-167).

Yerleşimin bir dönem Bizans İmparatorluğu, Araplar ve Emeviler arasında el değiştirdiği, Emevi Dönemi'nde yerleşim dışında ve günümüzde Geçitli Mahallesi içerisinde kalan alanda bir cami ve sarnıç yaptırdığı, Kale Cami olarak aktarılan bu caminin daha sonra yıkıldığı ve (Belazüri, 1987, s. 234-243), Emevi Halifesi Abdülmelik'in oğlu Abdullah Dönemi'nde iç kalenin eski temelleri üzerine yeniden inşa edildiği ve farklı zamanlarda deprem nedeniyle zarar gören Misis'in ve yıkılan surlarının onarıldığı, Ceyhan Nehri'nin doğusunda Adana ile Misis arasında Velid Köprüsü'nün yapıldığı (Ünal, 2006, s. 85-86; Demirkent, 2005, s. 178-179) da aktarılmaktadır.

Malazgirt Savaşı sonrasında Selçuklu Türkleri'nin egemenliğine giren Misis'in Halep ticaret yolu ve Ayas (Yumurtalık) Limanı bağlantı yolları üzerinde ve konaklama ve depolama mekanlarına sahip olması nedeniyle Selçuklu egemenliği boyunca Ayas Limanı'ndan tüm Anadolu'ya ticari mal akışının sağlandığı bir merkez olarak önemini koruduğu anlaşılmaktadır (Honigmann, 1957, s. 364-373). 19. yüzyıl batılı gezginlerin aktarımlarına göre yerleşim çevresinin onarıma ihtiyaç duyan kuleli surlarla çevrili olduğu, Ceyhan Nehri üzerinden sandallarla Misis'e hatta daha iç bölgelere ulaşılabilirdiği (Texier 1876, s. 485; Ramsey, 1960, s. 68, 94) söylenebilir.

Misis 1151-1375 yılları arasında kesintisiz olarak Ermeni, 1375 yılında Memluk ve I. Selim'in Mısır Seferi sırasında (1516-1517) Osmanlı egemenliğine girmiştir. Bu dönemde 1766 yılında Misis yakınında Ceyhan Nehri üzerinde üzerinde Bizans Dönemi'nde yaptırılan köprü ile 1542 yılında Osmanlılar tarafından yaptırılan ve günümüzde Gedikli Mahallesi içerisinde yer alan han 1830 yılında onarılmıştır. 1671 yılında yerleşimden geçen Evliya Çelebi Misis'i harap ve küçük bir mevki olarak tanımlamakta ve yerleşim dışındaki köprüden ve Köprülü Mehmed Paşa tarafından onarılan hanın varlığından söz etmektedir (Evliya Çelebi, 1985, s. 43-45). 19. yüzyılda Adana iline bağlı 2000 nüfuslu bir nahiye olan Misis, Cumhuriyet'in ilanı ile belde statüsüne getirilmiş ve 1960 yılından sonra adı Yakapınar olarak değiştirilmiştir.

Yukarıdaki verilerden hareketle, yerleşimin mekansal yapısının Roma, Bizans, Arap ve Selçuklu uygarlıkları dönemlerinde şekillendiği söylenebilir (Turan, 1971, s. 213, 511, 527). Misis'te literatür araştırması, gezginlerin notları, günümüze ulaşan kalıntılar ve yerinde yapılan

incelemelerden yerleşimde Roma Dönemi'nde yapıldığını, daha sonra farklı tarihlerde çeşitli nedenlerle onarıldığını bildiğimiz günümüze ulaşamayan surların sınırlarının tespit edilemediği, Höyük ve Akropol çevresindeki surlara ilişkin izlerin yoğun tahribat nedeniyle kısmen izlenebildiği, günümüze ulaşan kısımlarının ise genellikle dörtgen, düzgün kesme taş ve hafif yonu taşlar ile kısmen moloz taş ve dolgu ile inşa edildiği ve yerleşimin doğusunda ve köprüye bakan kalıntılardan ana girişin bu yönde olduğu ve görkemli bir şekilde inşa edildiği tahmin edilmektedir. 1990 yılından günümüze Misis ve çevresinde yüzey araştırmaları ve kazı çalışmalarını yürüten İstanbul Üniversitesi Öğretim Üyesi Prof. Dr. Mustafa Hamdi Sayar, yerleşimde Roma ve Bizans dönemlerine tarihlenen epigrafik taş eserler, surlara ait taş parçaları, bazıları erkek ve kadın büstü şeklinde mezar taşları, kaya mezarları, sütun başlıkları ile adak yazıtları ve Arap harfleriyle yazılı mimari parçaları ortaya çıkararak çözümlenmiştir (Sayar, 1992, s. 137-160; 2002, s. 125; 2003, s. 153-184). Misis ve çevresinde Bossert, Sayar ve Salmeri & D'Agata tarafından yapılmış olan yüzey araştırmaları ve kazılarda ortaya çıkarılan yüksek kaliteli keramik ve obsidyen aletler ile yapı kalıntılarında Misis'in Neolitik Dönem'den günümüze geçen süreç içerisinde ender bir yerleşim alanı olduğunu göstermektedir. Günümüzde Adana Arkeoloji Müzesi'nde sergilenen lahit (Fotoğraf 2) ile 1972 yılında Geçitli Mahallesi'nde bulunarak, 2. yüzyıl sonlarına tarihlenen, malzeme ve köken açısından farklı bir örnek olan lahit Misis'in özel konumunu göstermektedir (Aydın, 2017, s. 29-38; Koch, 2001, s. 570. 608; Buyruk, 2013, s. 167-170).

Literatür Taraması, Kazı Çalışmaları ve Yüzey Araştırmalarında Misis Yerleşimi

Misis yerleşimine ilişkin ilk yayınların antik dönemde başladığı ve Roma, Bizans, Süryani ve Arap kaynaklarda farklı isimler ile anılan yerleşimden söz edildiği bilinmektedir. Strabon'un Geographika adlı eserinde Misis'in jeolojik yapısı ile siyasi dokusu ile yerleşimin Mopsuestia olarak bilindiği ifade edilmektedir (Strabon, 2012, s. 472). Arap kaynaklarında el-Mısısa, Masisa olarak da anılan yerleşimin bir İslam sınır kalesi ve Adana-Antakya arasında önemli bir kavşak noktası olduğu, ortasından geçen Ceyhan Nehri'nin üzerinde eski, sağlam bir taş köprüünün altından geçerek denize döküldüğü, Misis'in karşı yakasında Harun Reşit Dönemi'nde artan nüfus için kurulan ve günümüzde Geçitli Mahallesi olduğu düşünülen alanın (Keferbeyya) sokakları, korunaklı surları ve 3 kapısı bulunduğu aktarılmaktadır (Şekil 1), (Fotoğraf 3) (İbn-ül Adim 1976, s. 23, 132; Belazüri, 1987, s. 234-243). Evliya Çelebi de Misis'ten söz etmekte, yerleşimde köprü başında küçük bir hanın bulunduğunu, IV. Sultan Mehmed Dönemi'nde bu hanın büyütülerek bir mihmanhaneye dönüştürüldüğünü ve köprüünün karşı yakasına kale benzeri bir han ile imaret, hamamı ve büyük bir cami inşa ettirildiğini aktarmaktadır (Evliya Çelebi, 1985, s. 338-340).

Misis'te kazı çalışmaları 507 parselin de yer aldığı 1. Derece Arkeolojik Sit Alanının önemli bir bölümünü oluşturan Misis Höyüğü üzerinde Helmunt Bossert tarafından 1956 yılında başlamış ve 1959 yılına kadar sürdürülmüştür. Bu çalışmalarda yerleşimin Neolitik ve Kalkolitik dönemlere tarihlendiği tespit edilmiştir (Bossert 1956, s. 40-41; 1958, s. 11-20; 1959, s. 15). Yerleşimde Mustafa Sayar'ın 1988-2002 yılları arasında gerçekleştirdiği yüzey araştırmalarını (Sayar 1992, s. 137-160; 2002, s. 125; 2003, s. 153-184) 2006 yılında Giovanni Salmeri'nin yüzey araştırmaları izlemiştir (Salmari, 2008, s. 1-6). Bu araştırmalar, yerleşimde egemen olan uygarlıklara ilişkin kalıntılar tespit edilmiş ve yüzey araştırmaları Kültür Bakanlığı Anıtlar ve Müzeler Genel Müdürlüğü tarafından Araştırma Sonuçları Toplantıları adı altında yayınlanarak bilim dünyasına aktarılmıştır.

Misis Yerleşimi'nin Korunmasına Yönelik Faaliyetler ve KAİP Çalışmaları

Misis Antik Kenti'nin Yakapınar yerleşiminin de büyük bölümünü içine alacak şekilde 176 hektar (ha) alan Kültür Bakanlığı Adana KVKBK'nun 15.07.1992 tarih ve 1256 sayılı kararı ile 1. Derece Arkeolojik Sit Alanı (Şekil 2, Fotoğraf 4), aynı kurulun 18.09.1996 tarih ve 2593 sayılı kararı ile sınırları belirlenerek 1.8 ha alanın 2. Derece Arkeolojik Sit Alanı ve 338 ha alanın ise 3. Derece Arkeolojik Sit Alanı olmasına yöneliktir (Yükseliş İmar Planlama Ltd Şti Arşivi).

Adana KVKBK'nun farklı tarih ve sayılarla aldığı sit alan sınırları, koruma alanı sınırları ve tescillenen yapılara ilişkin kararlar Tablo 1'de verilmiştir.

Tablo 1: Misis'e İlişkin Adana KVKBK'nun kararları (Yükseliş İmar Planlama Ltd Şti Arşivi)

Misis'e İlişkin Adana KVKBK'nun kararları	
15.04.1988 tarih ve 10 sayılı karar	Misis Höyüğü'nün tescili
15.07.1992 tarih ve 1256 sayılı karar	1. Derece Arkeolojik Sit Alanı
	Sur kalıntısının tescili
	Kervansaray (709 parsel)
18.09.1996 tarih ve 2593 sayılı karar	2. Derece Arkeolojik Sit Alanı (1.8 ha alan)
	3. Derece Arkeolojik Sit Alanı (338 ha alan)
	Misis Köprüsü yanında iki sivri tonoz kalıntısı (706 ve 707 parseller)
	Selçuklu yapı kalıntısının tescili (708 parsel)
	Havraniye Cami (1003 parsel)
	Sarnıç (Su değirmeni) (465 parsel)
29.01.2008 tarih ve 3479 sayılı karar	Eski Misis Köyü (Kale) Cami (661 parsel)
27.09.2013 tarih ve 2841 sayılı karar	Misis Köprüsü'nün tescili
28.11.2014 tarih ve 4463 sayılı karar	Sarnıç (su değirmeni) (792 parsel)
	Su kemeri kalıntısı (124 parsel)
	Misis Höyüğü Eteği (109, 208, 504, 505, 506, 508, 509 ve 510 parseller)
	Sur Kalıntısı (574, 575, 576, 577 ve 578 parseller)
	Antik Duvar Kalıntısı (769 parsel)
	Sarnıç (770 parsel)
	Geçitli Mahallesi'nde [633, 651, 705, 377 parseller ile Mozaik Müzesi (907 parsel) ve Antik Stadyum (208 parsel)]

Misis yerleşimi için ilk koruma amaçlı imar planı 1997 yılında hazırlanmış ve 03.09.1997 tarih ve 20/1 sayılı Yüreğir Belediyesi Meclis kararı ile onanmıştır. 5 paftadan (Pafta No: 13ZH-I, Pafta No: 13Zİ-I, Pafta No: 13ZH-IV, Pafta No: 13ZH-II ve Pafta No: 13ZH-III) oluşan planda yerleşimin enerji nakil hatları, DSİ verileri, Ceyhan Nehri'nin kıyı kenar çizgisi, arkeolojik sit alanları ve doğal alanlar ve tarım toprakları gibi planlamada değişmez girdiler yer almıştır. Yerleşimin tarımsal niteliğinin sürdürülebilmesi ve verimli tarım topraklarının korunması amacıyla, hiyerarşik ve minimum enerji kullanımı gerektiren bir ulaşım sisteminin kurulması, belediye tarafından istenen konuların olabildiğince sağlanabilmesi, plan genelinde tüm sosyal donatım ve altyapı imkânlarının standartlar çerçevesinde ele alınması, yerleşimin turizm ve ticaret potansiyelinin gelişebilmesi için somut kültür mirası olan anıtsal ve sivil yapıların turizm ve ticaret işlevi ile yeniden kullanılarak kazandırılması ve yerleşimin gelişmesi ile doğacak planlı alan ihtiyacının mümkün olduğunca meskûn dokuda yoğunluk artışı biçiminde çözülmesi ve böylece yerleşimin ve tarım topraklarının korunması ana ilkeler olarak belirlenmiştir. Bu ilkeler doğrultusunda 1/1000 ölçekli KAİP çalışmalarının aşağıdaki detaylar kapsamında ele alınması istenmiştir:

- Çevresi tamamen narenciye bahçeleri ve sulu tarım alanları ile çevrili yerleşimde; Köy Hizmetleri Genel Müdürlüğü'nün meskûn alan dışında gelişme önerilmesini istememesi üzerine, inşa edilmiş olmasına karşın günümüzde aktif olarak kullanılmayan sulama tesislerinin değerlendirilmesi ve planlanacak alanın kuzey ve doğu yönünde Ceyhan Nehri, güney ve batı yönünde ise tarihi surlar arasında kalan meskûn alanlar ile sınırlandırılması istenmiştir.
- Planlama alanı içerisinde güney-batı yönünde ve sulama alanı içerisinde doğu yönünde kalan nitelikli tarım alanı içerisinde kalan kısımların tarımsal niteliğinin korunarak tasarlanmasına çalışılmıştır.

- Planlama alanı içerisinde ve 3. Derece Arkeolojik Sit Alanı içerisinde kalan kısmın Adana KVKBK'nun bu alan için geliştirdiği kararlar doğrultusunda planlanması istenmiş ve Koruma Kurul kararlarının yapılaşma ile ilgili bölümünün 3 kata izin verilecek şekilde değiştirilerek (TAKS =0.20 KASK=0.60) meskûn alanda yoğunluk artışı sağlamıştır. Plan genelinde verilen emsaller ile 4500 kişi projeksiyon nüfusun planlama alanına yerleştirilebilmesine çalışılmıştır.
- 1/5000 ölçekli Nazım İmar Planı'nda çevredeki tarım alanları; niteliği korunacak alan olarak önerilmiş ve 5000 m² ifraz koşulu ve E= 0.85 emsal ile de yapılaşma önerilmiştir. Bu koşullarla tarımsal alanlarda, yaklaşık 4000 kişilik nüfusun daraltılması hedeflenmiştir.
- Sınırları daha önce belirtilmiş alan için hazırlanan 1/1000 ölçekli Uygulama İmar Planı'nda; yerleşimin özellikle anıtsal eserlerin (sur kalıntıları) bulunduğu meskûn dokusunun bir bölümünün kıyı kenar çizgisinin hemen yanında konumlanmasından kaynaklı kısıtlamalar bulunmaktadır. Bu nedenle yapı kalıntıları olduğu gibi korunmuş, tarihsel doku ve çevresinin yeşil alan olarak tasarlanması önerilmiştir. Benzer şekilde kıyı kenar çizgisine çok yakın konumda olan mevcut ilkokulun arazinin kısıtlı olması ve yeni bir ilkokul alanının önerilememesi nedeniyle korunması ve bahçesinin de batı yönünde geliştirilmesi ön görülmüştür. Bundan başka kıyı kenar çizgisi içerisinde kalan Havraniye Cami ve Misis Köprüsü'nün de mevcut haliyle korunması önerilmiştir. Yerleşim içerisinde az da olsa bulunan arkeolojik değerlerin korunması önemsenmiştir.
- Kervansaray kalıntıları çevresinde yapılaşma önerilmemiş, kalıntıların çevresinin yeşil alan olarak düşünülmesi, kıyıdaki yeşil rekreasyonel kuşağın bu bölge ile bütüncül biçimde ele alınarak turizme hizmet edebilecek hale getirilmesine çalışılmıştır. Bu kapsamda Misis Köprüsü'nden yerleşime giriş; yeşil alanlar, arkasında otopark ve servis alanları ile desteklenmiş, korunması gerekli alan içerisinde kalan ve kervansaray kalıntılarını kapatan akaryakıt istasyonu ve birkaç konutun kaldırılarak yeşil alan ve servis alanları kazandırılması amaçlanmıştır.
- Yerleşimin meskûn dokusu içerisinde yer alan korunması gerekli iki tonozlu yapı kalıntısının da çevreleri düzenlenerek yeşil aks alanı ile ilişkilendirilmiş, yerleşimin güneybatısından doğusuna kadar uzanan sur kalıntıları da yeşil aks içerisine alınmış, önerilen gezinti yollarının farklı noktalardan yerleşim girişindeki sisteme yeşil akslar ile bağlanması istenmiştir.
- Yerleşim girişinde Ceyhan Nehri üzerine müdahale etme olanağı bulunmadığından ulaşımın yine Misis Köprüsü'nden sağlanması öngörülmüştür. Taşıt trafiğine kapatılması zorunlu olan köprünün yanına ikinci bir köprü yapımı önerisi (Misis Köprüsü'nün silüetini olumsuz etkileyeceği düşüncesi ile olsa gerek) gündeme gelmemiştir. Ulaşım sorununun daha doğuda Ceyhan Yolu'na bağlanabilecek bir köprü ile çözümlenebileceğine yönelik öneri ile yerleşim girişinin yine aynı noktadan sağlanması, Misis Köprüsü'nün sadece Yakapınar bağlantısı için kullanılması ve böylece eski Ceyhan Yolu'nun planda yerleşim girişi olabilecek profilde tasarlanması istenmiştir.
- Yerleşim girişinde ulaşımı destekleyecek cep şeklinde minibüs durağı önerilmiştir. Ticari işlevli küçük el sanatları alanlarının öneri ticaret alanlarında kullanılması ve büyük alan gerektiren sanayi tesislerine izin verilmemesi önerilmiştir.
- Planlama kapsamında arazinin kısıtlı olmasının yanı sıra, somut kültür mirası ile tarihi ve arkeolojik değerlerin vurgulanmasının önemi, bazı kentsel fonksiyonlardan feragat edilmesini gerektirmiştir. Bu bağlamda planda küçük ölçekli sanayi sitesi, mezbaha ve hayvan pazarı gibi işlevler önerilmemiştir.
- Eğitim tesisi olarak ilkokul bahçesine ilave alan önerilmiş, ayrıca yerleşimin doğusunda gelişmeye açık olan tek alanın bir kısmı lise kullanımı için önerilmiştir. Resmî kurum alanı için mevcut ve yeni yapılan belediye alanlarına ilave olarak, belediyeye ait sağlık ocağının güneydoğusunda yer alan kısım belediye hizmet alanı olarak öngörülmüştür.

Misis antik yerleşiminde günümüzde kullanılan futbol sahasının kıyıdaki yeşil aksla bütünleştirilerek spor alanı şeklinde değerlendirilmesi önerilmiştir.

- Konut için meskûn dokuda yoğunluk artışına gidilmiş, kısıtlar nedeniyle gelişme konut alanları önerilmemiştir.

Planlama ölçütlerinden de anlaşılacağı üzere Misis Antik yerleşiminin ulaşım şeması ve planlama ölçütleri olabildiğince tarihi ve arkeolojik dokunun korunması ve desteklenmesine yöneliktir. Anıtsal eserler arasında kalan alanın yeşil akslarla desteklenmesi ve yerleşimde araç trafiğinin 20 m olarak önerilen ana aksa ve kuzeyden geçen Eski Ceyhan Yolu'na bağlanan hiyerarşik ulaşım şeması ile çözülmesi hedeflenmiştir. Bundan başka planlama sürecindeki tasarım ölçütleri çerçevesinde yerleşim ekonomisinin temelini oluşturan tarım alanlarının korunmasını ve arkeolojik dokuyu ön plana çıkaracak ve bölgenin turizm ve ticaret potansiyelinin geliştirilmesini amaçlayan planlama anlayışının benimsendiği söylenebilir.

Misis Yerleşiminde Anıtsal Yapılar

Misis yerleşiminde savunma yapıları (sur ve burç kalıntıları), su yapıları [sarnıç (su değirmeni) kalıntıları, su kemeri kalıntısı ve Misis Köprüsü], kamu yapıları (tiyatro), dini yapılar [Nekropol, Eski Misis (Kale Cami) Cami, Havraniye Cami, lahit, islam Mezarlığı], ticari yapılar (kervansaray), spor yapıları (stadyum), höyük, tanımlanamayan yapı kalıntıları [(yapı kantısı 1 ve 2) ve tanımlanamayan duvar kalıntısı] olarak sıralanabilir.

Savunma Yapıları (Sur ve Burç Kalıntıları)

Misis yerleşiminde surlar; büyük kısmının günümüze ulaşamaması ve arazide aralıklar halinde görülebilmesi nedeniyle bütünsellik göstermemektedir. Roma Dönemi'ne tarihlenen surlar yoğun tahribat nedeniyle yer yer izlenebilmektedir. Günümüze ulaşan surların büyük bir bölümünün kare şeklinde düzgün kesme taş ve hafif yonu taşlardan yapıldığı ve duvarlarda moloz taş harç dolgu kullanıldığı görülmektedir. Günümüzde Misis Höyüğü eteğinden başlayarak doğuya doğru uzanan, Adana KVKBK'nun 15.07.1992 tarih ve 1256 sayılı karar doğrultusunda korumaya alınan 1. Derece Arkeolojik Sit Alanı içerisindeki sur kalıntılarının yerleşimin güney ve batısında belirli bir aks üzerinden devam ettiği görülmektedir. Bu durum yerleşimin farklı zamanlarda yaşanan yerleşimin deprem, saldırı veya farklı nedenlerle tahribata maruz kaldığını düşündürmektedir. Bundan başka yerleşimin doğusunda ve köprüye bakan kısımlarda da bazı sur kalıntılarının bulunduğu görülmektedir (Fotoğraf 5 ve 6). Günümüzde kaybolan izler nedeniyle bütünsel bir krokisi çıkarılamamış olmakla birlikte, günümüze ulaşan kalıntılar ve kent üzerine yapılan incelemelerden, yerleşimin gezginlerin anlatımlarıyla uyuşan biçimde surlarla çevrili olduğu anlaşılmaktadır. Kalenin tarihi süreç içinde geçirmiş olduğu fiziksel değişiklikler tam olarak bilinmese de, kaleden şehre biri batıya (Adana Kapısı), diğeri doğuya ve sonuncusu Halep ve Misis Köprüsü'ne (Köprü Kapısı) açılan üç kapının olduğu bilinmektedir. Kalenin Osmanlı Dönemi'nde derbent mahiyetinde olduğu ifade edilmektedir.

Su Yapıları [Sarnıç (Su Değirmeni) Kalıntısı (792 ve 465 Parseller) ve Misis Köprüsü]

Misis yerleşiminde Roma Dönemi'ne tarihlenen, 1. Derece Arkeolojik Sit Alanı içerisinde yer alan ve yöre halkının su değirmeni olarak ifade ettiği sarnıç olduğu düşünülen iki yapı kalıntısı (792 ve 465 parseller), su kemeri kalıntısı (124 parsel) ve Misis Köprüsü günümüze ulaşabilmiştir.

Sarnıç (Su Değirmeni) Kalıntısı 792 Parsel: Bir kısmı 1. Derece Arkeolojik Sit alanı içerisinde, bir kısmı ise sit dışında kalan sarnıç kalıntısı; antik tiyatro kalıntısının batısında ve nehrin yakınında bahçe olarak kullanılan 792 parselde konumlanmaktadır. Kuzey-güney yönünde dikdörtgen formlu sarnıç (su değirmeni) iki katlı, yığma yapıım tekniği ile düzgün kesme taş ve kireç harçla inşa edilmiştir (Fotoğraf 7).

Sarnıçın zemin katına kuzey yönünde kemerli bir kapıdan ulaşılmaktadır. Zemin katın tonoz üst örtüsü ve dış duvarların bir kısmı günümüze ulaşamamış olmakla birlikte, belirli aralıklarla

duvarda dış yaparak taş ayaklara oturan beş adet askı taş kemer günümüze ulaşabilmiştir. Yapının zemin katı doğu duvarının ve duvara paralel yerden yaklaşık 50 cm yüksekliğinde taş sekinin beton malzemeler ile müdahale gördüğü anlaşılmaktadır. Bir dönem değirmen olarak kullanılmış olan sarnıcın bodrum katına; batı yönünde gizli kemerli 5 açıklıktan ulaşılmaktadır ve bu katın içi nehrin getirdiği toprakla dolduğu için gerçek zemin kotunun yüksekliği anlaşılamamaktadır (Şekil 3A) (Adana KVKBK Arşivi). Bodrum katın güney duvarına bitişik üstü yıkıntılarla dolmuş zeminden bodruma inen bir merdiven bulunmaktadır. Bodrum kattaki kemerli açıklıkların duvarlarındaki düşey çark izleri ve zemin katta beton öğütme elemanlarının varlığı, sarnıç kalıntısının Cumhuriyet'in ilk yıllarında su değirmeni olarak kullanıldığını göstermektedir. Yapının değirmen olarak kullanıldığı yıllarda bodrum katın nehir ile ilişkisi nedeniyle nehir suyunu kullanıldığı düşünülmektedir. Son yıllarda metruk halde olan sarnıç kalıntılarının, günümüzde kervansarayın kazı çalışmalarını yürüten ekip tarafından restore edilerek Kazı Evi olarak kullanıldığı görülmektedir (Fotoğraf 8). Sarnıç kalıntısının özgün yapısından günümüze ulaşan malzeme, malzeme kullanım tekniğine bakılarak ve yöre halkı ile görüşmelerden Roma Dönemi'ne tarihlenen sarnıcın zaman içerisinde çeşitli müdahalelere maruz kaldığı, 1950'li yıllarda değirmen olarak kullanıldığı ve bu işlevini 1970'li yıllara kadar sürdürdüğü söylenebilir.

Sarnıç (Su Değirmeni) Kalıntısı (465 Parsel): Bir kısmı 3. Derece Arkeolojik Sit Alanı içerisinde, bir kısmı ise sit dışında kalan sarnıç kalıntısı (su değirmeni) kuzey yönünde Antik Misis kenti, doğu yönünde ise tarihi Misis Köprüsü'ne komşudur. Günümüzde Misis-Adana Organize Sanayi Bölgesi'ne ulaşımı sağlayacak yolun açılması sürecinde tamamen yok edilmiş olan sarnıç eski fotoğrafları üzerinden ele alınmıştır. Düzgün geometrik formu olmayan ve 465 parselin güneybatı köşesinde konumlanan sarnıcın bir kısmının nehir yatağına oturduğu görülmektedir. Dikdörtgen formlu sarnıç (su değirmeni) iki katlı, yığma yapı tekniği ile düzgün kesme taş ve kireç harçla inşa edilmiştir.

Sarnıcın sabit buğday öğütme taşlarının yer aldığı üst katına kuzeybatı yönündeki dikdörtgen formlu giriş kapısından ulaşılmaktadır. Bu katta dış duvarların ve döşemelerin bir kısmı yapının eski fotoğraflarından da anlaşıldığı üzere yıkılmıştır. Yapının eski fotoğraflarından ve üst katta günümüze ulaşabilen bazı izlerden, kuzeydoğu yönünde orta aks ve selyaran üstünden bir kısmı konsol yapan, dikdörtgen planlı ve yıkık durumda bir mekânın ve dikdörtgen pencere açıklıklarının varlığı anlaşılmaktadır. Üst katta kuzeybatı duvarına bitişik taş basamaklı merdiven ile güneydoğu kanadında yer alan simetriğinden çarkların bulunduğu, günümüzde kullanılamayacak durumda olan alt kata inilmektedir. Su çarkının yer aldığı, tonoz üst örtülü alt katta farklı ölçülerde 5 adet kemerli açıklık izlenmektedir. Bu açıklıklardan kuzeydoğu yönünde suyun gelişinin kontrol edilmesi amacıyla yapılmış hareketli bentler, dış cepheden kemer ayaklarında selyaranlar, suyun çıktığı güneybatı kanatta kemer ayaklarında düşey dönen çark izleri okunabilmektedir. Son yıllarda değirmen olarak kullanılan sarnıcın değirmen kullanımına dönüşümü sürecinde, suyun verimini arttırmak için nehir yatağına müdahale edildiği, zaman içinde nehrin getirdiği artıklar ile alt katın bir kısmının dolduğu görülmektedir (Şekil 3B) (Adana KVKBK Arşivi). Günümüze ulaşamamış olmakla birlikte, sadece yeri tespit edilebilen sarnıcın; malzeme, yapı tekniği, plan şeması ve konumu dikkate alındığında Roma Dönemi'ne tarihlendiği söylenebilir. Sarnıcın Roma Dönemi sonrasında da sürekli müdahalelerle farklı işlevler ile kullanılan, yöre halkının anlatımı ile Cumhuriyet'in ilk yıllarından 1950'li yıllara kadar yöre halkı tarafından su değirmenine dönüştürülen yapı, yol açılması sürecinde tamamen yok edilmiş olup, günümüzde sadece kalıntıları izlenmektedir (Fotoğraf 9).

Su Kemer Kalıntısı: Su kemeri olduğunu düşündüğümüz yapı kalıntısı 1. Derece Arkeolojik Sit Alanı içerisinde (124 parsel), yerleşimin kuzeyinde özel mülkiyete ait bir tarlada bulunmakta olup, tescilsizdir. Büyük bölümü günümüze ulaşamamış olan su kemeri oldukça harap haldedir. Roma Dönemi'ne tarihlenen su kemeri kalıntısının Antik Misis kentine kuzey bölgeden su takviye edilmesi amacıyla yapılmış olduğu anlaşılmaktadır. Su kemerinden günümüze düzgün kemer formunda, almalı örgülü bir duvar ulaşabilmiştir (Fotoğraf 10).

Misis Köprüsü: Antik Misis kenti içerisinde de geçen Ceyhan Nehri üzerinde M.S. 3. yüzyılın ortalarında Bizans İmparatoru Valerianus tarafından yaptırılan köprü (Salman, 2008, s. 173; Buyruk, 2013, s. 58), 1736'da orta kemerinin yıkılıp kullanılmaz hale gelmesi üzerine 1766 yılında onarılmıştır (Şekil 4) (Çulpan, 1975, s. 23, 24). 132,80 m. uzunluğunda, 6.45 m. genişliğinde, düzgün kesme taşlarla inşa edilen Misis Köprüsü'nün M.S. 6. yüzyılın ortalarında ise II. Justinianos tarafından onarıldığı (Texier, 1876, s. 485) ve üzerinde günümüze ulaşmamış 2 sütun olduğu söylenmektedir. Birinde 16. lejyondan bir askerin hatırasını belirten bir kitabe ve diğerinde cepheden görülen bir öküz başı mevcut olduğu aktarılan sütunların yeri bilinmemektedir. İbnül Adim Halep Tarihi adlı eserinde Misis'in öneminden söz etmekte, Misis ile Harun Reşit Dönemi'nde imar edilen ve günümüzde Geçitli Mahallesi olarak bilinen alan arasında sağlam ve yüksek bir taş köprü'nün bulunduğunu ifade etmektedir (İbnül Adim, 1976, s. 132, 156). Evliya Çelebi de seyahatnamesinde Misis Köprüsü'nün Köprülü Mehmed Paşa tarafından onarıldığını aktarmaktadır (Evliya Çelebi, 1985, s. 338-340). Köprü'nün onarım kitabesine göre uzun yıllar bölge halkının harap olan köprüden geçmekte sorun yaşamaması nedeniyle IV. Mehmed tarafından onarıldığı (Langlois, 1861, s. 70; Çulpan, 1975, s. 23, 24) ve I. Mahmud Dönemi'nde de köprü'nün 5 gözünün nehir taşkını nedeniyle yıkıldığı ve kullanılmadığı, daha sonra III. Mustafa'nın iradesiyle İbrahim Ağa tarafından onarıldığı ifade edilmektedir (Çulpan 1975, s. 23, 24; Çam, 2010, s. 308) (Fotoğraf 11).

Adana Vilayeti Salnamesinde (1278-1312) Misis Köprüsü'nün 14 gözlü olduğu ifade edilmekle birlikte, bu bilginin salnameye sehven hatalı yazılmış olabileceği düşünülmektedir. Barlett Misis Köprüsü için 9 gözlü olduğu; Lucas Misis'te 9 gözlü bir taş köprüden geçerek büyük bir kervansarayda misafir edildiğini, De Laborde ise Misis Köprüsü'nün antik abidelerin taşlarından yapıldığını ifade etmekte ve gezgin Russegger de köprü'nün boyutları (480 kadem-146 m.) hakkında bilgiler vermektedir (Buyruk, 2016, s. 236-244). Günümüzde sivri kemerli 9 göze sahip olan köprü'nün en büyük gözünün (orta göz) 11.00 m. açıklık geçtiği, orta gözden her iki kıyıya doğru dörder olmak üzere gözlerin giderek küçüldüğü görülmektedir. Düzgün kesme taşlarla inşa edilen köprü korkulukları 0.80 m. yükseklikte olup, sağa ve sola doğru 0.35 m. genişliğinde balık sırtı şeklinde eğimli ve uyumlu yapı malzemesi ile yapılmıştır. Köprü zemininin onarımlar sonucu değiştiği ve özellikle 1988 yılındaki deprem sonrası yapılan büyük onarımla günümüzdeki parke taş döşeli haline ulaştığı söylenebilir. Köprü'nün güneybatı yönünde yer alan mansab kısımlarında ayakları düz iken, kuzeydoğu yönünde ayaklarına selyaran yerleştirilmiştir. Mansab kısımları düz ve üzeri üçgen örtüyle kapatılmış, dokuz adet selyaran kısımları ise hafif şevlidir. Selyaranlar düzgün kesme taşlarla inşa edilmiş olan köprü'nün en az değişime uğrayan kısımlarıdır. (Fotoğraf 12) (Ferruh TORUK Arşivi).

Kamu Yapıları

Tiyatro: 1. Derece Arkeolojik Sit Alanı içerisinde kalan, yeri tam olarak bilinmemekle birlikte, belirli oranda tespit edilebilen tiyatrodan günümüze herhangi bir birim ulaşmamıştır. Ancak yüzey araştırmaları ve zemin izlerinden hareketle; Erken Roma Dönemi'nde inşa edilmiş olabileceği (M.S. 2. yüzyıl) düşünülen tiyatronun yerinin 792 parselin karşısındaki yamaç olabileceği söylenebilir (Şekil 5), (Fotoğraf 13) (Adana KVKBK Arşivi).

Dini yapılar

Misis antik yerleşiminde yer alan dini yapılar Roma ve Bizans dönemlerinde kullanılan nekropol, Eski Misis Köyü Cami (Kale Cami), Havraniye Cami, Geçitli Mahallesi'nde bulunan lahit ve İslam Mezarlığı olarak bilinen mezarlı alanıdır.

Nekropol: Roma Dönemi'nde oluşturulmaya başlandığı ifade edilmekle birlikte günümüze oldukça az izleri ulaşabilmiş Nekropol'ün Adana Organize Sanayi Bölgesi olarak bilinen ve Adana KVKBK tarafından 18.09.1996 tarih ve 2593 sayılı karar doğrultusunda 3. Derece Arkeolojik Sit Alanı olarak ilan edilen bölge içerisinde olduğu düşünülmektedir. Nekropolün daha sonra Bizans İmparatorluğu Dönemi'nde de kullanıldığı söylenebilir. Nekropolde bulunan

birkaç örnek mezar nedeniyle yer altı mezarları şeklinde inşa edildiği söylenebilir. Nekropol genellikle kalker kayaç lokasyonları üstünde olmak üzere çok geniş bir alana yayılmıştır ve günümüzde açıkta olan mezarlardan, defin işleminde kalker kayaçlar üzerine oyulan oda mezarların kullanıldığı görülmektedir (Fotoğraf 14). Roma ve Bizans dönemlerinde kullanılan nekropol alanından günümüze ulaşabilen tek örnek olan mermer Misis Lahti'nin malzeme ve süsleme özellikleri nedeniyle, Halep ticaret yolu ve Ayas limanı bağlantı yollarının üzerinde olan Misis'e başka merkezlerden getirildiği düşünülmektedir. (Bkz. Fotoğraf 2). 2012 yılında başlayan ve günümüzde de sürdürülen İtalyan Salmeri-D'Agata ve ekibi tarafından yürütülen kazılar sonucunda kente gelen ve diğer merkezlere gönderilen malların çeşitliliğinin de ortaya çıkacağı söylenebilir.

Eski Misis Köyü (Kale) Cami: Adana KVKBK tarafından 29.01.2008 tarih ve 3479 sayılı karar ile 1. grup yapı olarak tescillenen cami, 1. Derece Arkeolojik Sit Alanı içerisinde 661 parselde ve Maliye Hazinesi'nde yer almaktadır. Caminin inşa kitabesi yer almakla birlikte Adana KVKBK arşivindeki tescil fişinde cami 17. yüzyıl yapısı olarak belirtilmekte, Vakıflar Genel Müdürlüğü (VGM) arşivinde bulunan bir belgede ise caminin inşa tarihi H1070/M1659-1660 olarak verilmektedir. Bu tarih Havraniye Kervansarayı'nın 1660-1661 yılında Sultan IV. Mehmed tarafından yeniden inşa edildiği tarihler ile uyumaktadır. Bu durum caminin de bu dönemde kervansaray ile birlikte onarıldığını düşündürmektedir. Belazüri'nin ifade ettiği gibi Mu'tasım-Billah zamanında yıkılmış olan Kale Cami'nin Eski Misis Köyü Cami olabileceği ve cami ile kervansarayın aynı tarihlerde onarıldığı söylenebilir (Belazüri, 1987, s. 234).

Uzun kenar yönünde, dikdörtgen planlı caminin önünde 3 direk ile taşınan ve bu direkler üzerine ahşap kirişlemeli bir tavanla kapatılmış olan zemini taş döşeli son cemaat mahali bulunmaktadır. Son cemaat mahalinin sağında, batı duvarına bağımlı ve kesme taş örgülü minare kaidesi bulunmaktadır. Kare planlı kaideden silindirik gövdeye köşeleri pahlı bir pabuçla geçilmektedir. Şerefe altı, üç sıra halinde iç ve dış bükey silmelerle oluşturulmuştur. Korkuluk ve külâhı taş kaplamalıdır. Son cemaat mahalinden basık kemerli bir kapı ile harim kısmına ve harim kapısının solunda 1982 yılında yapılan onarımlardan sonra ilave edilen bir odaya ulaşılmaktadır. Harim, kible duvarına paralel 3 sahından ibarettir. Ortada yer alan toplam 4 adet sütun birbirine ve doğu ile batı duvarlarına bitişik ayaklara doğu-batı yönünde atılmış beşik kemerlerle bağlanmaktadır. Sütun başlıkları devşirmedir. Sütunların taşıdığı kemerlere, son cemaat mahalinde olduğu gibi ahşap kirişlemeli tavan oturmaktadır. Harim kuzey, güney ve doğu cephelerinde iki, batı cephesinde ise üç pencere ile aydınlatılmaktadır. Ahşap minber yakın zamanda yapılmıştır. Harim içerisinde toplam 6 ayağa oturan ahşap hanımlar mahfili yer almaktadır. Minarenin giriş kapısı bu mahfile açılmaktadır. Caminin beden duvarları sıralı moloz taş örgüdür. Duvar aralarına 2 sıra ahşap hatıllar yerleştirilmiştir. Duvarların bilinmeyen yakın bir tarihte yükseltildiği anlaşılmaktadır. Beden duvarları hafif silmeli bir saçak ve saç kaplı çatı ile sonlandırılmıştır (Fotoğraf 15).

Havraniye Cami: Cami 1. Derece Arkeolojik Sit Alanı içerisinde, günümüzde Geçitli Mahallesi olarak bilinen alanda 1003 parselde yer almaktadır. Belazüri'nin, Abbasi Sultanı Ömer bin Abdülaziz'in yerleşimin dış mahallesinde (Keferbeyya bölgesi) bir cami ve bir sarnıç yaptırdığını ifade etmesi (Belazuri, 1987, s. 234) ve yakınında yer alan Havraniye Medresesi'nden dolayı aynı isimle anıldığı ve Abbasiler Dönemi'nde veya 1660 yılında Kervansarayı onaran IV. Mehmed tarafından aynı yıllarda yapılmış olabileceği düşünülmektedir. Caminin Adana KVKBK uzmanları da -bu nedenle olsa gerek- cami için hazırlamış oldukları tescil fişinde biri H1070/M1659 (IV. Mehmed Dönemi), diğeri Selçuklu Dönemi olarak iki farklı yapım yılı vermişlerdir. Caminin yanında yer alan kervansaray Selçuklu Dönemi'nde inşa edildiğine göre bu caminin Belazüri'nin ifadesine göre Abbasiler Dönemi'nde yapıldığı ve Selçuklu Dönemi'nde de yer yer onararak kervansaraya gelen kişilerin ibadet ihtiyacını karşılamış olabileceği söylenebilir (Belazuri, 1987, s. 234). Camiye ilişkin diğer bir görüş ise IV. Mehmed'in H1072/M1661 yılında Havraniye Kervansarayı'nı onarımında mevcut olan caminin genişleterek veya onararak plan ve boyutsal anlamda değişikliğe uğramış olabileceğidir. Yakınındaki

kervansaray nedeniyle 13.yüzyılda inşa edildiğini düşündüğümüz cami dikdörtgen planlı, sivri kemerli ve kemerler arası kesme taş örgüdür. Caminin harim kısmında yer alan taş mihrap dikkat çekicidir. Harime giriş sivri kemerli bir kapıdandır. Caminin güney yönünde iki yanlarda ve doğu ve batı yönünde ise birer adet demir aksamlı çift kemerli pencereler yer almaktadır. Taban döşemesi taş kaplama olan caminin iç duvarları sıvalı, dış cepheler ise sıvasızdır. Yapım yılı bilinmemekle birlikte kubbenin de son yıllarda beton malzeme ile yapıldığı ve yıkım yılı ve nedeni de bilinmemekle birlikte, caminin günümüzdeki görüntüsü tarihi kimliğinin yok olduğunu göstermektedir (Fotoğraf 16).

Lahit: Geçitler Mahallesi girişinde yer alan Havraniye Kervansarayı'nın (parsel 709) batısında, kervansaraya yakın konumda ve İslam Mezarlığı'nın bir bölümünde yer alan tescilli lahidin parseli bilinmemektedir. Lahitin günümüzdeki konumunun özgün olup olmadığı tespit edilememiştir ve buraya neden, nereden ve hangi tarihte getirilmiş olabileceği de belirsizdir. Roma Dönemi'ne tarihlenen ve kapaklı lahit sınıflaması içerisine giren lahit örneklerinden olduğunu söyleyebileceğimiz, tamamı blok taştan oluşan ve yüksek bir kaide üzerine oturtulmuş lahitin batı yüzünde defermasyona uğradığı için tam anlaşılamayan bitkisel süslemeler yer almaktadır (Fotoğraf 17).

İslam Mezarlığı: Misis yerleşiminin günümüzde Geçitli Mahallesi girişinde 1. Derece Arkeolojik Sit Alanı içerisinde tescilli 705 parselde yer alan mezarlığın kervansarayın batısında 19. yüzyılda oluşmaya başladığı ve İslam Mezarlığı olduğu söylenebilir. Günümüzde kullanılmayan mezarlık içerisinde son yıllarda yapılmış olduğu anlaşılan kare planlı, betonarme bir türbe bulunmaktadır. Mezarlıkta 19. yüzyıl sonu 20. yüzyıl başına tarihlenen mezar taşlarının şahideleri üzerindeki yazılar ve süslemeler dikkat çekicidir (Fotoğraf 18A). Bu mezarlığın devamı niteliğinde olmasa da, kervansarayın doğusunda Ceyhan Nehri kıyısına sıfır denilebilecek bir alandan başlayarak yine 1. Derece Arkeolojik Sit Alanı içerisinde kalması nedeniyle tescillenmediğini düşündüğümüz bir İslam mezarlığı daha bulunmaktadır. İslam Mezarlığı gibi bu alanın da 19. yüzyıl sonu ve 20 yüzyıl başına kadar mezarlık olarak kullanılmış olmakla birlikte, yerleşimin yeni bir mezarlığı bulunmaması nedeniyle bu alanda günümüzde de defin işlemlerinin sürdüğü görülmektedir (Fotoğraf 18B).

Ticari yapılar

Kervansaray: Kaynaklarda Misis Kervansarayı olarak da bilinen Havraniye Kervansarayı Misis'in iki mahallesinden biri olan Geçitli Mahallesi sınırları içerisinde, Misis Köprüsü'nün güneyinde, 1. Derece Arkeolojik Sit Alanı içerisinde 709 parselde konumlanmaktadır. Kervansaray ve kervansaraya ait kare plânlı, tek kubbeli bir mescitten ibaret olan yapı gurubu günümüzde tamamen harabeye dönüşmüştür. 1671 yılında Misis'i ziyaret eden Evliya Çelebi, yerleşimin harap ve küçük bir mevki olduğunu, yerleşim alanı dışındaki köprü'nün diğer yakasında bakımsız haldeki hanın IV. Mehmed'in emriyle onarıldığını, askeri bir birliğin handa konaklayan kervanları eşkıya baskınlarından koruduğunu, hanın çevresinde toprak damlı 380 ev, köprü ve han arasında 20'ye yakın kagir dükkanlar ile karşı yakada çok eskiden beri kullanılan değirmenlerin bulunduğunu aktarmaktadır (Evliya Çelebi, 1985, s. 338-340). Kervansarayın inşa tarihine ilişkin bir kitabe varsa da günümüze ulaşmamıştır. Ancak kalıntılar, yazılı belgeler, mimari üslup, plan şeması ve duvar örgü tekniği gibi veriler ile kervansarayı 12.-13. yüzyıllar arasına tarihlendirmek mümkündür (Salman, 2008, s. 112; Buyruk, 2011, s. 56-57). Konumu nedeniyle Misis Köprüsü'nün yanı başındaki kervansarayın yerleşimin stratejik önemini artırdığı söylenebilir. Roma İmparatorluğu'nun güvenlik sağlamak amacıyla Misis'te askeri konaklama yapıları olan Castrumları bu köprü'nün de başında yaptırmış olabileceği, daha sonra bu yapının yerine günümüzdeki kervansarayın yapıldığı düşünülmektedir. Bundan başka kervansarayın olasılıkla antik Ayas Lmanı ile bağlantılı olarak Cenevizli tüccarlar ile yapılan anlaşmalar karşılığında Selçuklular Dönemi'nde inşa edilmiş olabileceğini, kervansarayın taç kapısında süslemenin Selçuklu Dönemi süslemelere benzememesinden hareketle, 13. yüzyılda Türk Memlûklüleri tarafından han olarak yapıldığını ve 14. yüzyılda da aynı amaçla kullanıldığını ve

kervansarayın 17 yüzyılın sonlarına doğru (1661-1662) IV. Mehmed tarafından köprü ile birlikte onarıldığını söyleyen kaynaklar da bulunmaktadır. (Çulpan, 1975, s. 24; Çam, 2010, s. 308; Laz, 2016, s. 44-45). Kervansaray üzerinde IV. Mehmet tarafından yapılan onarım kitabesi (H1072/M1661) ve kervansaray içerisinde paşaların misafir olduğu köşkün kapısı üzerindeki kitabede yer alan (H1072/M1661) ifadelerden günümüzde büyük oranda yıkılmış olan kervansarayın, 19. yüzyılda Davis tarafından çizilen bir gravürde tamamen ayakta olduğu görülmektedir (Evliya Çelebi, 1985, s. 43-44; Çulpan 1975, s. 23-24) (Bkz. Fotoğraf 3). Günümüzde Geçitli Mahallesi'ne giden yolun kervansarayın içerisinden geçirilmiş olması yapıyı ikiye bölmüştür (Fotoğraf 19A). Birkaç duvarı dışında hemen her tarafı yıkık olan kervansaray ile kervansaraya ait kare planlı, tek kubbeli bir mescitten ibaret yapı grubunun yıkık olmasının Misis'te yaşanan depremler nedeniyle olduğu düşünülmektedir (Fotoğraf 19B). Misis Köprüsü başında köpüden geçen kervanların barınağı olarak Selçuklu Dönemi'nde inşa edildiği düşünülen kervansarayın zamanla yıkılan bölümlerinin IV. Mehmed'in talimatı ile bazı kısımları özgün bırakılacak şekilde yeniden inşa edildiği ve onarım kitabesinin de bu dönemde konmuş olabileceği söylenebilir. Kervansarayın geniş kapsamlı onarım öncesinde nasıl bir durumda olduğu bilinmemekle birlikte, sadece portalı ile kuzey duvarının günümüze ulaşabildiği anlaşılmaktadır (Çulpan, 1975, s. 23-24). Günümüze ulaşan kalıntı ve temel izlerinden tek katlı, zemini taş döşeli ve orta avlulu kervansarayın orta avlu etrafında sıralanan mekanlardan oluştuğu ve duvarlarına bakarak düzgün kesme blok taşlardan ve bir kale gibi sağlam inşa edildiği düşünülmektedir. Kervansarayın günümüze ulaşan kısmını oluşturan avlu kapısının sivri kemerli büyük bir niş içinde bulunduğu, portalin duvarlardan çıkan konsol taşlar ile kenetlenmiş biçimde düz silmeli olduğu, sivri kemer alınlığının bütün kemer boyunca taş üzerine stilize edilmiş bitki motiflerinden oluşan bir bordürle çevrili olduğu görülmektedir. Kemerin her iki yanında dikdörtgen bir taş üzerine kabartma olarak işlenmiş, rumi ve palmet motifleri ile bezeli süslemede yer alan ve günümüzde büyük oranda tahribata uğramış iki rozet ilgi çekicidir. Kervansaraydan günümüze Selçuklular Dönemi'ne tarihlenen ve özgün olduğu bilinen 4.70 m. genişliğinde, sivri kemerli eyvan olarak düzenlenen portal, kısmen giriş cephesi ve açık avlunun etrafını saran revak kaideleri ulaşabilmiştir. Yapım tarihi bilinmemekle birlikte son yıllarda yapıldığı söylenen benzin istasyonunun kervansarayın hemen yanına inşa edildiği ve günümüzde harap durumdaki kervansarayın inşa alanı içerisinde lokanta, tamirhane ve bakkal olarak kullanılan bir dükkanın da bulunduğu görülmektedir. Kervansaraydan günümüze ulaşan portalin bulunduğu kuzey cephesi, Selçuklu Dönemi, üst örtüyü taşıyan paye ve kemer kalıntıları ise Osmanlı Dönemi izlerini taşımaktadır.

Spor Yapıları

Stadyum: Roma Dönemi'ne tarihlenen, çok az bir kalıntısı günümüze ulaşabilen, 1. Derece Arkeolojik Sit Alanı'nda 208 parselin tamamını alacak şekilde konumlanan stadyum, Misis'in önemli Roma yerleşimlerinden olduğunu göstermektedir. Günümüze karşılıklı iki duvar kalıntısı şeklinde paradosu, 2. yüzyılda inşa edildiğini düşündüğümüz pandorası ile birleşik durumda stadyumun iki yarış pisti ve izleyiciler için 12 sıralı oturma kısmının kısmen günümüze ulaşabildiği söylenebilir (Fotoğraf 20).

Höyük

Adana KVKBK tarafından 15.04.1988 tarih ve 10 sayılı karar ile koruma altına alınan höyük, 1. Derece Arkeolojik Sit Alanı içerisinde 507 parselin tamamı (toplam alanı 28.530 m²) gösterilmiş olmakla birlikte (Şekil 6), günümüzde güneyde derme çatma konutlar ile 504, 505, 506, 508, 509 ve 510 parsellerin de yer aldığı alanları da ihtiva etmektedir (Fotoğraf 21A). Misis'te kazı çalışmaları 1956 yılında Bossert Helmunt tarafından bu höyük üzerinde başlanmış ve 1959 yılına kadar sürdürülmüştür. Kazı çalışmaları ile elde edilen edilen keramik ve yerleşim katmanları ve kaliteli keramik, obsiyen aletlerin varlığı, bölgenin ilk yerleşim sürecinin Neolitik ve Kalkolitik dönemlere (M.Ö. 7000-4000 yılları arası) kadar uzandığını göstermektedir (Bossert, 1956, s. 40-41; 1958, s. 11-20; 1959, s. 15; Sayar, 1992, s. 137-160, 2002, s. 125; 2003, s. 153-184; Salmari

& D'agata, 2008, s. 1-6). Höyüğün batı yönünden yerleşimin kuzeyine giden asfalt yol ile bu bölüm sınırlandırılmış olup (Fotoğraf 21B), güney yönünde höyüğün eteklerinde tescilli 504, 505, 506 ve 508, 509 ve 510 parsellerin üzerinde öncelikle kaldırılması gereken derme-çatma konutlar yer almaktadır (Fotoğraf 21C). Höyükte süren kazılarda konutlara ait izler (Fotoğraf 21D) ile bu çalışmalar sırasında 1959 yılında, Geç Roma Dönemi'ne tarihlenen ve 4. yüzyılda yapılmış bir tapınağın zemin mozaikleri olduğu düşünülen mozaikler çıkarılmıştır. Yakın zamana kadar 1. Derece Arkeolojik Sit Alanı içerisinde 907 parsel olarak bilinen alanda tescilli Misis Mozaik Müzesi binasında sergilenen mozaikler, daha sonra binanın kullanılmaması üzerine Adana Arkeoloji Müzesi'ne nakledilmiştir. Mozaiklerde Hz. Nuh'un tufan sırasında gemisine aldığı hayvanların betimlemeleri izlenebilmektedir (Fotoğraf 21E).

Tanımlanamayan Yapı Kalıntıları

Tonozlu Yapı Kalıntısı 1: Günümüzde işlevi tespit edilemeyen, tonoz örtülü tek birimden oluşan ve önündeki tonoz kemerinin bir bütün olarak ulaşabildiği yapı kalıntısı Geçitli Mahallesi 1. Derece Arkeolojik Sit Alanı içerisinde, özel mülkiyete ait bir portakal bahçesinde (662 parsel) yer almaktadır. Kare planlı kaba yonu ve moloz taşla inşa edilen yaklaşık 8x8 m. boyutlarındaki tonozlu yapı kalıntısı; Adana KVKBK'nun 18.09.1996 tarih ve 2593 sayılı kararı ile tescillenmiştir. Güney yönünde bir kemer açıklığına sahip ve işlevi tespit edilemeyen yapı kalıntısının Roma Dönemi'ne tarihlenen bir sarnıça ait olabileceği söylenebilir (Fotoğraf 22A).

Tonozlu Yapı Kalıntısı 2: Geçitli Mahallesi 1. Derece Arkeolojik Sit Alanı içerisinde 651 parselde yer alan konutun batısında, özel mülkiyete ait 652-653 parsellerde yer alan tonozlu yapı kalıntısı 2 (tonozlu yapı kalıntısı 1 ile birlikte); Adana KVKBK'nun 18.09.1996 tarih ve 2593 sayılı kararı ile tescillenmiştir. Önündeki yola üç yönden cephe veren yapının iki girişi bulunmaktadır. Zemin kat zaman içerisinde yolun yükselmesi nedeniyle yol kotunun altında kalmaktadır. Günümüzde 651 parselin samanlığı olarak kullanılan yapı kalıntısının giriş cephesindeki duvarların sonradan ilave edildiği ve işlevi tespit edilemeyen yapı kalıntısının Roma Dönemi'ne tarihlenen bir sarnıça ait olabileceği söylenebilir (Fotoğraf 22B).

Duvar Kalıntısı: Eski Misis Mahallesi batısında, 1.Derece Arkeolojik Sit Alanı içerisinde 907 parselde yer alan duvar kalıntısı bir dönem mozaik müzesi olarak kullanılan binanın alt kısmında yer almaktadır. Duvarın ne tür bir yapıya ait olduğu bilinmemektedir. İlk etapta yerleşim surlarının bu noktaya kadar uzandığı ve sur kalıntısı olabileceği düşünülmüşse de, günümüze ulaşan surlardan malzeme ve örgü tekniği açısından önemli farklılıklar içermesi nedeniyle, surların uzantısı olamayacağı görülmektedir. Duvar çevresinde yapılan sondajlarda duvarın doğu yönünde temel seviyesinde devam ettiği anlaşılmaktadır. Bazı noktalarda yer yer beden seviyesinde belli yüksekliğe çıkan duvarın, yığma teknik ve almaşık duvar örgüsü ile inşa edilmiş olması nedeniyle Erken Roma Dönemi'ne tarihlenebileceği söylenebilir (Fotoğraf 22C).

SONUÇ VE ÖNERİLER

Misis yerleşiminde, günümüzde Yakapınar'ın kurulduğu alan üzerinde yer alan ve Kültür Bakanlığı'nın 2863 Sayılı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kanunu kapsamında Adana KVKBK'nun 15.07.192 tarih 1256 sayılı kararı ile 1. Derece Arkeolojik Sit Alanı (Bkz. Şekil 2, Fotoğraf 4), aynı kurulun 18.09.1996 tarih ve 2593 sayılı kararı ile 2. ve 3. Derece Arkeolojik Sit Alanı olarak ilan edilen ve daha sonra yine son halini alan 1. Derece Arkeolojik Sit Alanı'nın tamamı günümüzde Eski Misis Mahallesi ve Geçitli Mahallesi olmak üzere 2 mahalleye bölünmüş olan bölgenin tamamını kaplamaktadır. 1., 2. ve 3. Derece Arkeolojik Sit Alanları'nın içerisindeki taşınmaz kültür varlıkları ile korunması ve kullanılması bağlamında mevcut kültür varlıklarının yoğun olduğu alanlarda yapılması gereken Koruma Amaçlı İmar Planı; Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kanunu uyarınca yukarıda belirlenen sit alanlarında, alanın etkileşim geçiş sahası da göz önünde bulundurularak, somut kültür varlıklarının gelecek kuşaklara

sürdürülebilmesi amaçlanmaktadır. Misis Antik Kent yerleşimi üzerinde yer alan Adana KVKBK'nun 15.04.1988 tarih ve 10 sayılı karar gereği tescillenen höyük dışında, höyüğün güney eteklerinde günümüzde 503, 504, 505, 508, 509, 510 parseller de höyük alanının genişleyebileceği düşüncesiyle tescilenmiştir. Bu parsellerin üzerinde yer alan kaçak yapıların ivedilikle yıkılması gerekmektedir. Misis'te 1., 2. ve 3. Derece Arkeolojik Sit Alanları üzerinde yer alan konutlar korumaya özgü değerlere sahip olmadıklarından (genellikle son dönem betonarme yapılarıdır) tescile değer görülmemişlerdir. Konutların çevresinde herhangi bir sondaj ya da kazı çalışması yapılmamıştır. Yerleşimde 1952 yılından günümüze kazı çalışmalarının sürdürüldüğü tek alan 507 parselin tamamından oluşan Misis Höyüğü'dür. 792 parselde yer alan tescilli sarnıç ile parseli belli olmayan Misis Köprüsü ve 709 parselde tescilli kervansarayın onarım çalışmaları tamamlanmış olup, sarnıç günümüzde kazı evi olarak kullanılmaktadır. Kervansaray ise henüz bir işleve kavuşturulmamıştır.

Yerleşim için hazırlanan KAİP'in temel amacı, bölgenin günümüzde sahip olduğu taşınmaz somut kültür varlıklarının ve tarımsal arazilerinin korunması ve düzenli gelişme ile mevcut arkeolojik turizm potansiyelini de kullanarak yerleşimin ekonomik, ve sosyal kalkınmasının sağlanmasına yönelik olmalıdır. Tarihi kırsal yerleşimler, sahip oldukları sosyo-ekonomik, kültürel ve fiziksel değerleri ile kültürel mirasımızın önemli unsurlarıdır. Bünyelerinde barındırdıkları anıtsal ve sivil yapı örnekleri, geçmişte var olan uygarlıkların yapı bilgisi ve teknolojisi ile kısaca yaşam biçiminin kuşaklar boyunca aktarılmasını sağlamaktadır. Çok fazla örnek olmamakla birlikte, sahip olduğu tarihi anıtsal yapı dokusuna odaklı somut kültür mirasının günümüzde korunmaya çalışıldığı Misis yerleşimi; ağırlıkla Roma ve Bizans dönemleri ile geçmişten günümüze sosyal ve kültürel sürdürülebilirlik sağlayan önemli yapılar barındırmaktadır. Bundan başka Misis'te Selçuklu Dönemi'ne tarihlenen kervansaray ile özellikle Osmanlı Dönemi'ne tarihlenen yapıların 18. yüzyıl sonları ve 19.yüzyılın ilk çeyreği/ortasında yapılan onarımlarla günümüze ulaşabildiği görülmektedir. Roma ve Osmanlı dönemlerinde ulaşım ağı bakımından önemli bir konuma sahip olan yerleşimde Misis Köprüsü'nün varlığı, her iki dönemde de yerleşimi önemli ve özel bir merkez kılmıştır.

Kırsal yerleşimlerdeki somut kültür mirasımız, özellikle 1950'li yıllardan sonra uygulanan yanlış imar politikaları sonucunda telafisi olmayacak biçimde yok olma tehlikesi ile karşı karşıyadır. Bu tahrip ve yok olma süreçlerinin nedenleri ve alınması gereken önlemler uzun yıllar değişik platformlarda tartışılmış olmakla birlikte, etkin sonuçlar alınamamıştır. Kırsalda yaşayan toplumun sosyal, ekonomik ve kültürel yaşamını mekâna yansıtması nedeniyle tarihi yapıların taşıdığı belge değeri, evrensel koruma söyleminde: "... bulunduğu çevrenin, sosyal, kültürel, ekonomik yaşamını yansıtan ve böylece daha sonraki nesillere bu konuda doğru ve doğrudan bilgi aktaran değerler bütünü..." olarak tanımlanmaktadır. Misis'te günümüze ulaşamamış tiyatro, tapınak, stadyum, höyük, kale ve surları gibi yapıların yüzey araştırmaları ve kazılar ile araştırılması, tarihsel süreç içerisinde varlık gösteren uygarlıkların yaşam biçimini yansıtmaktadır.

Misis'te tarımsal arazilerin büyük çoğunluğu 3. Derece Arkeolojik Sit Alanı içerisinde yer almaktadır. Bu durum yerleşimin bütünsel bir bakış açısı ile korunmasını ve alan içerisindeki tiyatro, surlar, stadyum, höyük, su kemerleri, kervansaray, köprü ve camiler gibi yapılar ve yapı kalıntılarının koruma kararlarının yürütülmesinde yaşanan problemler nedeniyle yıpranmasını ve yok olmasını hızlandırmaktadır. Misis'te koruma sorunlarının çözüme kavuşmasında yol gösterici olarak katkı sağlayacağını düşündüğümüz bu çalışmada, Misis yerleşimindeki yapı ve yapı kalıntılarının; konuları, plan tipleri, cephe özellikleri, malzeme ve malzeme kullanım teknikleri ve alanın fiziksel ve sosyal yapısı ile değerlendirilerek restore edilmesi (kervansaray ve köprü özgününe uygun olmayan restorasyonlara maruz kalmıştır) ve gelecek nesillere aktarılması amaçlanmaktadır.

Misis yerleşimi için ilk koruma amaçlı imar planı 1997 yılında hazırlanmış ve 03.09 1997 tarih ve 20/1 sayılı Yüreğir Belediyesi Meclis kararı ile onanmıştır. Yerleşim için 1997 yılında

hazırlanan KAİP'te hedeflenen ölçütlerin yeni hazırlanan KAİP'te uygulanabilirliği sağlanmalıdır. Yerleşimin biçimlenmesinde en büyük etken 1. Derece Arkeolojik Sit Alanı içerisinde kalan tarihi doku ile yerleşimin içinden geçen Ceyhan Nehri ve tarımsal alanların sürdürülebilir biçimde korunmasıdır. Yerleşimde yeşil alan olarak nitelenebilecek belirli bir bölge bulunmadığı ve kentsel boyutta yeşil alana ihtiyaç olduğundan, hazırlanmakta olan planda yeşil alan ihtiyacına cevap verecek ve Misis'te güneybatıdan doğuya kadar uzanan sur kalıntılarını yeşil bir aks içerisinde alarak, her iki yönde gezinti yolları ile beslenmesi, çeşitli noktalardan yerleşim girişindeki sisteme yeşil akslar ile bağlantı verilmesi ve yerleşimin meskûn dokusu içerisinde yer alan korunması gerekli iki adet tonozlu yapı kalıntısının da çevre düzeni yapılarak yeşil aks ile ilişkilendirilmesi önerilmektedir.

Yaya ulaşımının yoğun olduğu yerleşimde motorlu taşıt kullanımı yok denecek kadar azdır. Daha önceki KAİP sürecinde yapılan ve yeni KAİP çalışması ile yapılacak projeksiyonla yerleşimin yaklaşık 4500 kişi bir nüfusa göre planlanması gerektiği anlaşılmaktadır. Yerleşimin konumu ve son yıllardaki ekonomik yapısı incelendiğinde; planlama aşaması içinde iş gücü açısından tarım sektörünün hâkimiyetinin ivme kazanarak süreceği ve hizmet sektörlerinde az da olsa artış olacağı öngörülmektedir. Günümüzde yerleşimde % 44 olan çalışan nüfusun, hazırlanan KAİP kapsamında da çok değişkenlik göstermeyeceği söylenebilir.

Yerleşimde parsel kullanımı güney yönünde, hafif eğimli ve topoğrafyaya paralel gerçekleşmektedir. Kentte eğim doğrultusu ve manzara yönü parselden parselde değişkenlik göstermektedir. Misis'te 1. Derece Arkeolojik Sit Alanı içerisinde günümüzde var olan yapılaşmanın önerilecek yeni alanlara taşınması ve 2. Derece Arkeolojik Sit Alanı da dahil olmak üzere yapılaşmaya izin verilmemesi gerekmektedir. Kervansarayın parselde yerleşimine bakıldığında sıfır eğimli kuzey yönünün Ceyhan Nehri manzaralı olduğu görülmektedir. Planlama alanını oluşturan yerleşimdeki parsel oluşumları, büyüklükleri ve mülkiyet durumları incelendiğinde parsel büyüklüklerinin ortalama 700 m² ve çoğunlukla 0,5-1 ha ve 1-2 ha aralığında olduğu görülmektedir. Alanda şahıs arazisi, belediye+şahıs arazisi ve Maliye hazinesi+şahıs arazisi olmak üzere 3 farklı mülkiyet durumu görülmektedir. Genelde şahıs arazilerinin yoğun olduğu gözlemlenmektedir. Yerleşimin büyük oranda 1., 2. ve 3. Derece Arkeolojik Sit Alanları içerisinde olması nedeniyle yapılanma izninin az verildiği ve şimdilik 3. Derece Arkeolojik Alanı'nın çoğunlukla tarım arazisi ve bir kısmında Adana Organize Sanayi Bölgesi olarak kullanıldığı ve kısmen yeni konut alanları olarak kullanılmak istendiği görülmektedir. Bu nedenle üzerinde yapılanmaya sınırlı izin verildiği için, yukarıda söz edildiği gibi yapı-parcel ilişkisinden söz edilememektedir. Misis yerleşimi üzerine kurulmuş ve günümüzde Yüreğir İlçesi'nin Yakapınar adıyla anılan bölgede yaklaşık 103.93 m²/kişi konut alanı düşmektedir. Genellikle betonarme teknikle, tek katlı inşa edilen konutlar (% 92 oranında) tarihi kimliğe sahip değildir.

Taşınmaz somut kültür varlıklarının niteliklerine bakıldığında planı okunabilir yapılar arasında sadece kervansaray, köprü ve 2 sarnıcın olduğu söylenebilir. Bu yapıların inşa edildikleri dönemlerde kent silüetine, ekonomisine ve kentin fiziksel gelişimine yadsınamayacak katkı sağladıkları ifade edilebilir. Bu yapılardan varlığı kaynaklardan öğrenilen ancak günümüze ulaşamayan tapınağın, mimari niteliklerini bilmek olanaksızdır. Yerleşimde tescilli konut bulunmadığından konutlar dışında kalıntı olmalarına karşın, mevcut 2 sarnıç ile kervansarayın tek katlı olduğu, konutların ise daha öncede belirttiğimiz üzere genelde tek ve ayırık nizamda inşa edildikleri görülmektedir. Burada dikkat çeken önemli bir husus ise 3. Derece Arkeolojik Sit Alanı ile planlama alanı dışında kalan alanlarda konut dokusu, silüet ve yoğunluk dikkate alınmadan -yanlışlıkla olmalı ki- belirli parsellere 3-4 kat izni verilmesidir. Bu alanlarda belli bir parsel için 5 kat yapılaşma izni talebi ve ilgili koruma bölge kurulunun daha önceki yıllarda bu talebe göz kırpması sonucunda 1. Derece Arkeolojik Sit Alanı içerisinde surların ve kervansaray çevresindeki bazı parsellerde 3-4 kat yapılaşma örnekleri ile karşılaşmaktadır.

1. Derece Arkeolojik Sit Alanı'nın yoğun olduğu yerleşimde az sayıda birbirini dik kesen sokaklar bulunmaktadır. Eğimin %30'lara vardığı arazilerde (Höyük ve çevresi dışında) bu planın uygulama güçlüğü ile karşılaşmaktadır. Bazı yerlerde özellikle höyük bölgesinde eğim nedeniyle genellikle 8-10 metre genişliğinde sokaklar birleşmemiştir. Son yıllarda yerleşimin belirli bölümlerinde yapılan plan tadilatları ile daha önce olması gereken TAKS=020, KAKS=0.60 olan alanlarda TAKS, KAKS ve emsal değerleri değiştirilerek günümüzde tarihi kentsel dokuya uymayan yoğunluklar verilmiştir. Bunun sonucunda aynı bölgede birbirinden tamamen farklı anlayışta konut dokuları ortaya çıkmıştır. Bu farklılıkların mekâna yansımaları sonucunda, 2 katlı bahçeli evler ile 3-4 katlı apartman tipi konutlar birlikte görülmektedir. Adana Sanayi Bölgesi'nin yerleşime yakın olması ve küçük sanayi kuruluşlarının yer almaya başlaması ile son yıllarda Misis'te konut baskısı artmaktadır.

Yerleşimden günümüze kalıntı ya da yarı planı okunabilir şekilde ulaşabilen her yapının inşaa dönemi aktarılmış, genellikle Roma, Bizans dönemleri ile Selçuklu ve Osmanlı dönemlerine tarihlenen kervansaray ve camilerin bu tarihi süreçte tezat oluşturduğu söylenebilir. Planlama alanı içerisindeki kaleden kısmen günümüz ulaşabilen sur ve burç kalıntıları, stadyum, su kemeri, sarnıçlar, höyük, tiyatro, nekropol, köprü, kervansaray ve cami dışında tanımlanamayan yapı kalıntıları da bulunmaktadır. Az olmakla birlikte kale surları içerisinde harabe yapı izleriyle de karşılaşmaktadır. Yapıların höyükte yapılan kazılarda M.S. 4 yüzyıla ait bir tapınak zemini olduğu bilinen mozaik kaplama gibi herhangi bir nedenle toprak altında kalan kısımlarında üç dört katlı konutların yapılması veya alanın ahır, müştemilat gibi farklı işlevlerde kullanılması tarihi doku içerisinde olumsuz bir görüntü sergilemektedir. Özellikle 1. ve 2. Derece Arkeolojik Sit Alanları'nda bu tip yapılaşmalara izin verilmemesi ve tarihi taşınmaz kültür varlıklarının ve çevresinin bozulmadan sağlıklı bir şekilde korunması esas olmalıdır. Bu amaçla tarihi dokunun bulunduğu alanlara dikkat ederek hazırlanmış olan KAİP revizyon imar planına bağlı kalınarak; belgeleme ve tescilleme çalışmalarının ardından envanterlerin hazırlanması gerekmektedir. Bu anlamda bölgenin sahip olduğu kültürel değerlerin yaşatılmasında Yüreğir Belediyesi'nin çabaları da gözardı edilmemelidir.

Tarihi doku içerisinde KAİP çalışmalarına katkı sağlayacağını düşündüğümüz bu çalışmanın devamında surlar, su kemerleri, stadyum ve tanımlanamayan yapı kalıntılarının rölöve, restitüsyon ve restorasyon projeleri hazırlanmalıdır. KAİP kapsamında acil onarımlarda, yapı-sokak ilişkisi tarihi doku içerisinde aslına uygun kapı, pencere, duvar, tavan, ocak, saçak ve baca gibi yapı bileşenleri ve bunlarda kullanılan (sayısal olarak azdır) süsleme unsurları onarılmak üzere ele alınmalıdır. Bundan başka toprak altından çıkarılması gereken nekropol, stadyum, su kemeri ve diğer yapılarda dâhil olmak üzere onarımlarda kullanılacak her tür malzemenin aslına uygun şekilde seçilmesi ve yine bu malzemenin uygun teknikle kullanılması gerekmektedir. Genellikle tarihi yapıların bulunduğu korunması gereken alanlarda, yeni ve tarihi dokuya uyum sağlamayan yapıların inşasına izin verilmemesi, başlamış olanların da ivedilikle durdurulması ve Kozan, Kastamonu ve Tarsus gibi yerleşimlerde olduğu gibi tarihi dokunun dışında yapı izni verilmelidir.

Alan için hazırlanan 1/1000 Ölçekli Revizyon KAİP ile planlama alanı; Ticaret-Turizm-Konut Alanı, Gelişme Konut Alanı, Sosyal Tesis Alanı, Resmi Kurum Alanı Ticaret Alanı, Otopark, Meydan, Teknik Alt Yapı Alanı ve Park Alanı olarak belirlenmiştir. Ayrıca planlama alanı içerisinde yer alan yapı kalıntıları (duvar kalıntıları, sur kalıntıları ve yapı temel kalıntıları) sınıflandırılmıştır. Koruma-kullanma kararları doğrultusunda yeni düzenlemeye izin verilebilecek arkeolojik alanlar olarak tanımlanan 3. Derece Arkeolojik Sit Alanları'nda uygulanması düşünülen otopark, meydan, sosyal tesis, yeşil alan gibi kullanımların plan notlarında belirtilen koruma ve kullanma kararları doğrultusunda hayata geçirilmesi hedeflenmektedir. Planlama sırasında iki alanı birbirine bağlayacak ve arkeolojik karakterlerin algılanmasını sağlayacak geçişler oluşturulması, kentin nekropolü olan ve 1. Derece Arkeolojik Sit Alanı sınırlarında kalan alanların tamamının kamulaştırma ve takas gibi yollarla boşaltılması yerine üzerindeki günümüzde yaşamın kısıtlı da olsa sürdürülebilmesi için uygun yer bulunması zorunludur. Ancak uzun vadede bölge sakinleri için sorunlar oluşturabilecek bu uygulama yerine,

1. Derece Arkeolojik Sit Alanları'nda zorunlu alt yapı ihtiyacı dışında kamulaştırma veya takas yapılması düşünülmemelidir. Misis Höyüğü çevresindeki yapılar höyüğün ve surların görünümünü son derece bozduğu için bu alanlarda 1. Derece Arkeolojik Sit Alanı olması nedeniyle imkansız gibi görünmekle birlikte bir an önce kamulaştırma kararı alınmalıdır. Antik kente ait mimari parçaların daha sonraki yapılanmalarda kullanılmış olması nedeniyle tüm yapı ve duvar yıkımlarının ilgili müzesi denetiminde yapılması, açığa çıkabilecek mimari parçaların çok fazla olması ve müzede yeterli yer bulunmaması olasılığı ile rahat ulaşılabilecek ve koruma sağlanabilecek alanlar oluşturulması gerekmektedir.

3. Derece Arkeolojik Sit Alanları'nda, müze uzmanlarınca yapılacak kazılarda ortaya çıkabilecek kalıntıların (bölge kurulunca yeni yapılanmaya gidilmesinde sakınca görülmeyecek parsellerde) çizimlerinin standart hale getirilmesi; bu çizim ve elde edilen bilgilerin özetinin yeni yapının ön cephesinde yine standart bir tabelada gösterilmesi, uzun vadede antik kenti gezen insanların alttaki antik yapıya ilişkin fikir edinilmesini sağlayabilmesi açısından önerilmektedir. Sit alanlarında KVKBK tarafından alınan kararlarla kazısı yapılmış olan alt yapı ve alt yapı onarım çalışmalarının ilgili müze denetiminde gerçekleştirilmesi, karar alma sürecinin uzayabilmesi nedeniyle doğan mağduriyetlerin azaltılması açısından yararlı görülmektedir. Ayrıca alanın kıyı kenar çizgisinden itibaren ilk 20 m. ve tescilli anıtsal yapıların çevrelerinin ise park veya yeşil alan olarak planlanması sağlanmalıdır. Tüm sit alanlarında kültür varlıklarının mahiyetine tesir etmeyecek şekilde ilgili koruma kurulunun izni alınmak koşuluyla tevhit ve ifraz yapılmalıdır. 1., 2. ve 3. Derece Arkeolojik Sit Alanları'nda resmi veya özel kuruluşlarca yapılacak olan teknik altyapı hizmetlerine (kanalizasyon, içme suyu, enerji nakil hattı, otopark vb.) ilişkin uygulamaların da ilgili Müze Müdürlüğü denetiminde yapılması gerekmektedir.

Planlama kararlarında arazi eğimi, iklim doğal çevre komşuluk birimlerinin “yer bağlamında” öne çıkmasına ele alınmasına ve geçmişten gelen kimlik referanslarının kullanılmasına dikkat edilmelidir. Bu çalışmada, planlama sahasında yapılacak planın bütüncül olarak ele alınması, parçacı kararlarla tadilat ve yeni plan kararlarının getirilmediği ve hatta plan tadilatlarının kamusal mekanların düzenlenmesi, ulaşım arterlerinin estetik, fonksiyonel bir şekilde tasarlanmasını kapsayacak şekilde ele alınması da düşünülmüştür. Planlama alanında yerleşiminin bir bölümünü kaplayan 3. Derece Arkeolojik Sit Alanı'nda sulu tarım yapıldığı için yeni yapılaşmaya izin verilmemesi önerilmektedir. Bu tür yeni yapıların 1. Derece Arkeolojik Sit Alanı'ndan uzaklaştırılarak buldukları 2. ve 3. Derece Arkeolojik Sit Alan'larında Kültür Bakanlığı'nın Koruma Mevzuatı içerisinde belirtilen çekme mesafeleri ile muhafaza edilmesi sağlanmalıdır. 2. ve 3. Derece Arkeolojik Sit Alanları'nda verilen yapıların herhangi bir nedenle yıkılması, yanması, yok olması gerekçe gösterilerek yeniden yapılması istendiğinde; yakınında koruma altına alınmış geleneksel dokuya sahip kimi yapılardaki (bu tip yapıların çoğu günümüzde mevcut olmamakla birlikte) yapım ölçütlerine uyum sağlaması ve yapılanma koşulları ile ilgili karar mahiyetindeki alınan genel-geçer kurallar uygulanmalıdır. Bu bağlamda 1970'li yıllardan günümüze Misis Antik Yerleşimi'nin bilinçli bir koruma yaklaşımının başladığı söylenebilir.

Planlama alanı içerisinde mülkiyet sahiplerinin 3. Derece Arkeolojik Sit Alanı içerisinde kalan arazilerini tarım için kullanmaktadır. Bu alan ile 1. Derece Arkeolojik Sit Alan'ının çevresinin dış etkenlerden olumsuz etkilenmesini engellemek için Misis Höyüğü'nde olduğu gibi bir koruma şeriti ile (tel örgü vb.) çevrilmesi gerekmektedir. En iyi korumanın yapının kullanılması olduğu düşüncesiyle 1. Derece Arkeolojik Sit Alanı içerisinde kalan tarihi yapıların günümüz ihtiyaçlarını karşılayarak yeniden işlevlendirmeye yönelik çözümler üretilmesi önerilmektedir. Geleneksel yapılanma ve çağdaş yaşam koşullarının birleştirilerek korunması ile kullanıcılara gelenekselde yaşama ayrıcalığı ile çağdaş yaşam koşullarına sınırlı ölçüde sahip olabileme şansı verilmelidir.

Arazi incelemeleri sürecinde yüzeyden görülebildiği kadarı ile surlar yerinde görülmüş, özellikle batı surlarının güney ve güneydoğu surlarının tamamen toprak altında kaldığı anlaşılacakla birlikte, bu alanda görülebilen ve tüm kuzey hat boyunca devam eden yükselti, surların az da olsa

sağlam olduğunu göstermektedir. Höyük çevresinde yaklaşık 3 metreye varan kot farkı da, kalıntıların toprak altında olduğunun bir başka göstergesidir. Bütün bu veriler doğrultusunda şimdiki Yakapınar yerleşiminin Misis antik bir kenti üzerine kurulması da dikkate alınarak; Yakapınar'ın en geniş sınırlarının mevcut sur sistemi dâhilinde olduğu anlaşılmaktadır. Sur dışında yerleşimin varlığına dair herhangi bir arkeolojik kalıntıya ulaşılamamıştır. Bu alanların aynen korunarak tüm alana Koruma Alanı statüsü kazandırılması, koruma açısından katkı sağlayacak ve sit sınırlarının çevresinde de etkileme geçiş alanı oluşturulmakla birlikte, 2863 sayılı Koruma Kanunu ve koruma ilkelerinin gözetilmesi ve çevresel yapılaşmanın baskısının azaltılmasına yardımcı olacaktır.

Alan içerisinde bulunan tarihi yapılarda koruma önlemleri ivedi kararlar ile alınmalı, sit alan sınırları içerisinde tam olarak algılanamayan ve ziyaretçileri alandaki yapı kalıntılarına yönlendirecek nitelikli bilgi ve yönlendirme levhalarına gereksinim duyulmaktadır. İçerisinde sürekli taşıt dolaşımının olduğu ve genellikle 1. Derece Arkeolojik Sit Alanı'nda kalan sulu tarımsal faaliyetlerinin yapıldığı alanlar ile 3. Derece Arkeolojik Sit Alanı'nın çoğu bölümlerinde alanı çevreleyecek bir koruma şeridi oluşturulmalıdır. Alanda giriş kapısı inşa edilerek ileriye dönük, bölgeyi ziyaret edeceklerin sayısında olası artışlar düşünülerek bilet satış, danışma ve wc birimlerini barındıracak bir yapının alanda geri dönüşüm sağlayacak malzemelerle, zemine zarar vermeden bir platform üzerinde, demontabl olarak ve sit alanının tarihsel değerini kapatmayacak biçimde uygulanması gerekmektedir. Bir açık hava müzesi gibi de düşünülebilecek Misis yerleşiminin sit alanlarında ziyaretçiler için ayrıca bir dolaşım yolu oluşturulmalıdır. Batı ve doğu surlarının bulunduğu hat kamulaştırılarak bu hat üzerinde kazılar yapılmalı ve surlar okunabilir konuma getirilmeli, bitkilerin istila ettiği 1. Derece Arkeolojik Sit alanının bir bölümünü oluşturan nekropol ve portakal bahçesi olarak özel mülkiyette olan stadyum alanı temizlenerek arkeopark alanı olarak düşünülmelidir. Kale ve çevresinde revizyon KAİP'nda gereken düzenlemeler ile bölgenin turizm potansiyeli canlandırılmalıdır. Ayrıca surlarda hiçbir kazı çalışmasının da yapılmadığı anlaşılmaktadır. Tarihi doku alanlarında yapılması zorunlu olan başta KAİP, belgeleme ve restorasyon çalışmaları için koruma altına alınan alanlar ile bu alanlardaki tarihi yapıların kültür envanterleri hazırlanarak, kitap halinde bilim dünyasına sunulmalı, sağlıklaştırma ve onarım çalışmaları başlatılmalıdır. Bu tip alanlarda çalışmalarda halkın yerel yönetimler tarafından bilinçlendirilmesi, yapılacak işin neden ve sonuçları hakkında bilgi verilmesi, tarihi mirasımızın yaşatılması için kaçınılmaz bir gerçektir.

KAYNAKÇA

Adana KVKBK Arşivi (1992). Misis Dosyası. Adana.

Arkeolojik Haber <https://www.arkeolojikhaber.com/haber-adana-misis-mozaiik-muzesi-1270/> adresinden erişildi. Erişim tarihi: 08.07.21

Aydın, A. (2017). Adana Arkeoloji Müzesi'ndeki 6610 Numaralı Misis (Mopsuestia) Lahdi. *SDÜ Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Sayı: 42. ss. 27-43. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/sufesosbil/issue/33853/327884>, adresinden erişildi.

Belazüri, (1987). *Fütûhu'l-Büldan*. Mustafa Fayda (Çev.). Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.

Bilir, A. (2014). Roma Dönemi Doğu Akdeniz Deniz Ticaretinde Kıyı Kilikya Bölgesi'nin Yeri ve Önemi (Basılmamış Doktora Tezi). Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

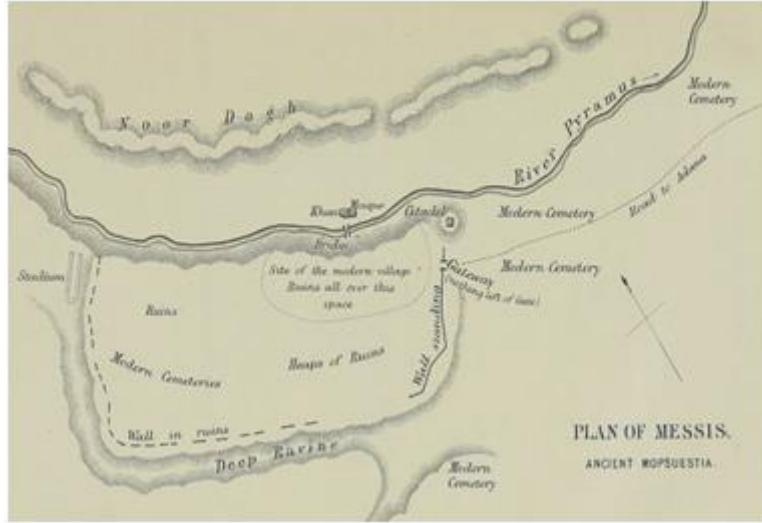
Bossert H, (1956). 1956 Yaz Mevsiminde Misis'te Yapılan Kazı Hakkında Rapor. TAD VII-1. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.

Bossert H, (1958). 1958 Misis Hafriyatı Hakkında Rapor. TAD IX-1. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.

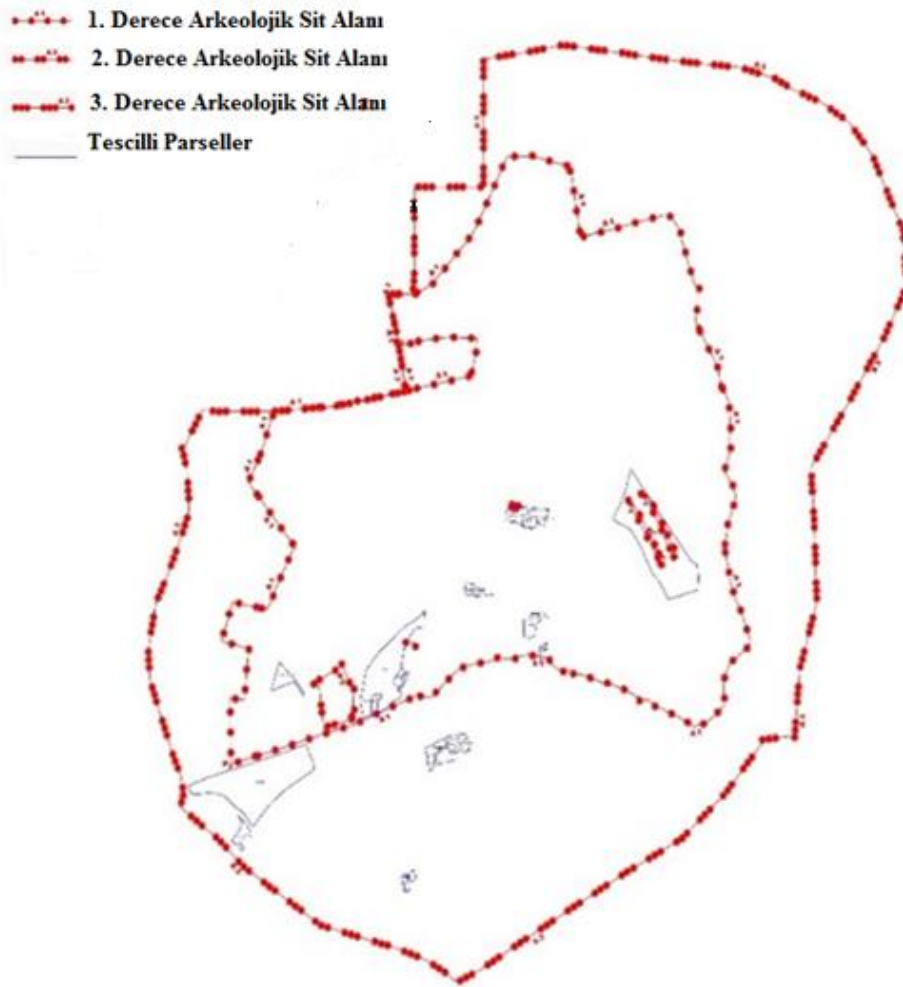
- Bossert H, (1959). Misis Çalışmaları. TAD X-1. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Buyruk, H. (2011). Sis'i (Kozan) Akdeniz'den Kapadokya'ya Bağlayan Kervanyolu Kaleleri. (Basılmamış Doktora Tezi). ss.55-61. Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/tezDetay.jsp?id=bGuNOY2BU786_3CWmmjzWg&no=owu85QeYlyIkFy6r5Y-O2g, adresinden erişildi.
- Buyruk, H. (2013). [Adana Arkeoloji Müzesi'nde Bulunan Hıristiyanlarca Kullanılmış İki Antik Lahit](http://isamveri.org/pdfdr/D03416/2013_6_27/2013_6_27_BUYRUKH.pdf). *Journal of International Social Research* Vol. 6. Issue 27, pp.166-177. http://isamveri.org/pdfdr/D03416/2013_6_27/2013_6_27_BUYRUKH.pdf adresinden erişildi.
- Buyruk, H. (2016). Tarihi Kervan Yolları Kavşağında Bir Kent; Misis. *Ordu Üniversitesi Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi OÜSOBİAD*, Cilt 6(15), ss.236-244. <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/273718> adresinden erişildi.
- Çam, N. (2010). Türk Kültür Varlıkları Envanteri (Adana). Sayı: 27. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Çulpan C. (1975). Türk Taş Köprüleri: (Selçuklu ve Osmanlı Dönemi). İstanbul: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Davis E. J. (1879). Life in Asiatic Turkey. *A Journal of Travel in Cilicia, Nature* 19, p.457 Londra.
- Demir, M. (2017). 13. Yüzyıl Doğu Akdenizi'nin (Antalya-Alanya-Misis-Tarsus-Anazarba-Lazkiye-Süveydiye) Siyasi, Sosyal ve Ekonomik Tarihi. (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi). Akdeniz Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Demirkent, I. (2005). Misis. *İslam Ansiklopedisi* Cilt: 30. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları. ss.178-180.
- Erat, A. (1989). Mitoloji Sözlüğü. İstanbul: Remzi Kitapevi
- Evliya Çelebi. (1985). Tam Metin Seyahatname. Mümin Çevik (Çev.). C. 9-10. İstanbul: Üçdal Neşriyat.
- Freely, J. (2008). Türkiye Uygarlıklar Rehberi 4 Akdeniz Kıyıları. Tuncay Birkan , Gürol Koca, Aslı Biçen (Çev.). İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Girginer, Ö. (2006). Orta ve Geç Tunç Çağlarında Çukurova ve Batı Anadolu'ya Genel Bir Bakış. *Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Cilt 15(3). ss. 103-126
- Google Earth Uydu Görüntüsü www.googleearth.com, adresinden erişildi. (Erişim Tarihi: 06.07.2020)
- Google Fotoğraflar, Misis, https://www.google.com/search?q=misis&sxsrf=ALeKk01d9tid1PPEDW3zqFmB5Y3O_VwW8Tw:1625749033553&source=lnms&tbn=isch&sa=X&ved=2ahUKEwja0o2Nw9PxAhX2hf0HHepsAPoQ_AUoAnoECAEQBA&biw=1366&bih=600, adresinden erişildi.
- Honigmann, E. (1957). Misis. *İslam Ansiklopedisi*. Cilt: 7. İstanbul: TDV Yayınları. ss: 364-373.
- Hürriyet Gazetesi, 31.12.2020, <http://hurriyet.com.tr/seyahat/misis-antik-kentindeki-7-bin-yillik-gecmis-gun-yuzune-cikariliyor-41659725>, adresinden erişildi.
- İbnül Adim, (1976). Bugyetü't-taleb fî Tarihi Haleb. Ali Sevim (Çev.). Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.

- Koch, G. (2001). Roma İmparatorluk Dönemi Lahitleri. Zühre İlkelen (Çev.). İstanbul: Kanaat Basımevi.
- Langlois, V. (1861). Voyage Dans la Cilicie et Dans Les Montagnes Du Taurus Execute Pendant Les Annees 1852-1853. Paris: Duprat.
- Laz, H.(2016). Adana Su Yapıları. (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi). Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Marjory, V. and Williams S. (1954). Clician Survey (Kilikya Araştırmaları). *Anatolian Studies*, IV. pp. 121-174.
- Ramsey W.M. (1960). Anadolu'nun Tarihi Coğrafyası. Mihri Pektaş (Ter.). İstanbul: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları.
- Salman, İ. (2000). Adana'nın Antik Kentleri. Erman Altun-M. Sabri Koz (Ed.). Efsaneden Tarihe, Tarihten Bugüne Adana: Köprü Başı, ss. 179-200. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Salman, İ. (2008). Mopsuestia-Misis Antik Kenti Adana Valiliği, Adana İlçeleri Kültür Envanteri II. Adana: Ulusoy Ofset Yayınları.
- Salmari G. & D'agata. (2008). Cilicia Survey Project, Araştırma Sonuçları Toplantısı 25. C.1. (s. 1-6). Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Sayar, H. M. (1992). Doğu Kilikya'da Epigrafi ve Tarihi-Coğrafya Araştırmaları 1990 Araştırma Sonuçları Toplantısı. IX. (s. 137-160). Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Sayar, H. M. (2002). Doğu Kilikya'da Epigrafi ve Tarihi-Coğrafya Araştırmaları Araştırma Sonuçları Toplantısı 20. C1. (s.125). Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Sayar, H. M. (2003). Doğu Kilikya'da Epigrafi ve Tarihi-Coğrafya Araştırmaları 2003 Araştırma Sonuçları Toplantısı 21. C1. (s.153-184). Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Strabon, (2012). Antik Anadolu Coğrafyası Adnan Pekmen (Çev.). İstanbul: Arkeoloji ve Sanat Yayınları.
- Texier, C. (1876). Küçük Asya, Coğrafyası, Tarihi ve Arkeolojisi. C. I-III. Ali Suat (Çev.). Ankara: Enformasyon ve Dokümantasyon Hizmetleri Vakfı Yayınları.
- Topdal, E. (2007). Kilikia Eyaleti: Kentler ve Roma Yönetimi (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi). s. 31. Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/tezDetay.jsp?id=ISK9C3Z_F1I4mnnppMM5yw&no=72jRlzLoKn56CD6QXD0SeQ adresinden erişildi.
- Toruk, Ferruh Arşivi.
- Turan, O. (1971). Selçuklular Zamanında Türkiye. İstanbul: Turan Neşriyat Yurdu.
- Umar, B. (1993). Türkiye'deki Tarihsel Adlar. İstanbul: İnkılâp Yayınları.
- Ünal, A. (2006). Hitit İmparatorluğu'nun Yıkılışından Bizans Dönemi'nin Sonuna Kadar Adana ve Çukurova Tarihi. *Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 15(3). (Arkeoloji Özel Sayısı). ss.68-72, 73-80, 85-86
- Wonder of World Turkey, Misis wow.turkey.com/forum/viewtopic.php adresinden erişildi. Erişim tarihi: 15.10.16
- Yükseliş İmar Planlama Ltd. Şti. Arşivi.
- Yüreğir Belediyesi Arşivi.

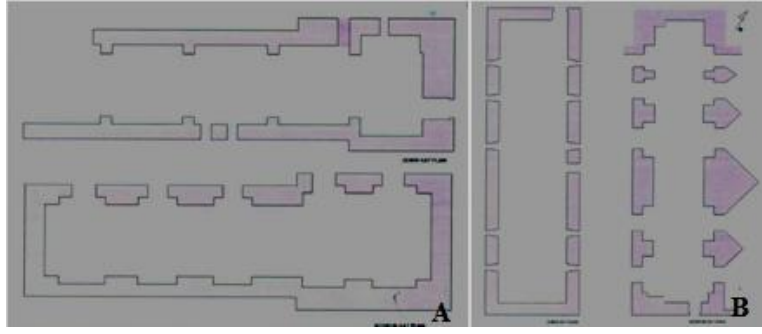
ÇİZİMLER

Şekil 1: Misis (Mopsuestia) (Davis 1879)

Şekil 2: Misis Antik Kenti 1., 2. ve 3. Derece Arkeolojik Sit Alanları (Yükseliş İmar Planlama Ltd. Şti. Arşivi)

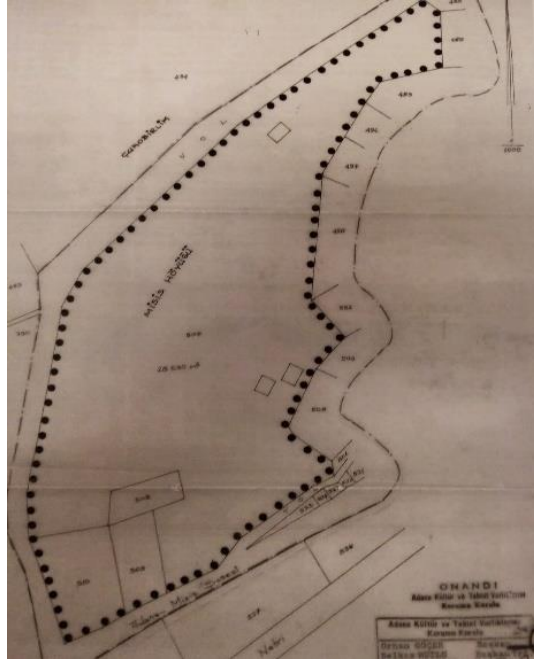
Şekil 3: Misis, A. Sarnıç (Su Değirmeni) Kalıntısı (792 Parsel), B. Sarnıç Kalıntısı (465 Parsel) (Adana KVKBK Arşivi)

Şekil 4: Misis Köprüsü, Koruma Alan Sınırları Koruma Alanı (Adana KVKBK Arşivi)

Şekil 5: Misis, Tiyatro 1. Derece Arkeolojik Sit Alanı (Yükseliş İmar Planlama Ltd. Şti. Arşivi)

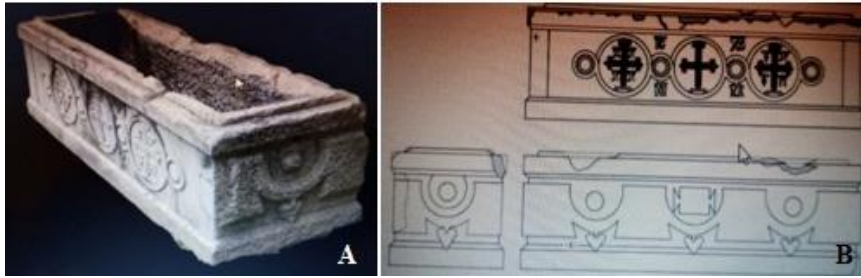

Şekil 6: Misis Hüyükü (Yükseliş İmar Planlama Ltd. Şti. Arşivi)

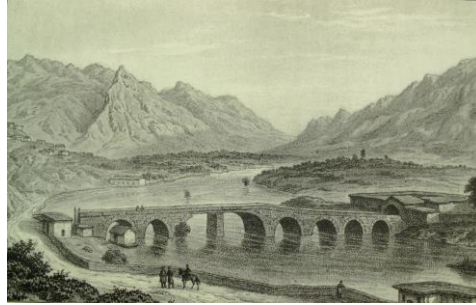
FOTOĞRAFLAR

Fotoğraf 1:A.Misis (Yakapınar) Uydu Görüntüsü (Google Earth Uydu Görüntüsü), B.Misis (Yakapınar) Görünüm (Google Fotoğraflar, Misis)

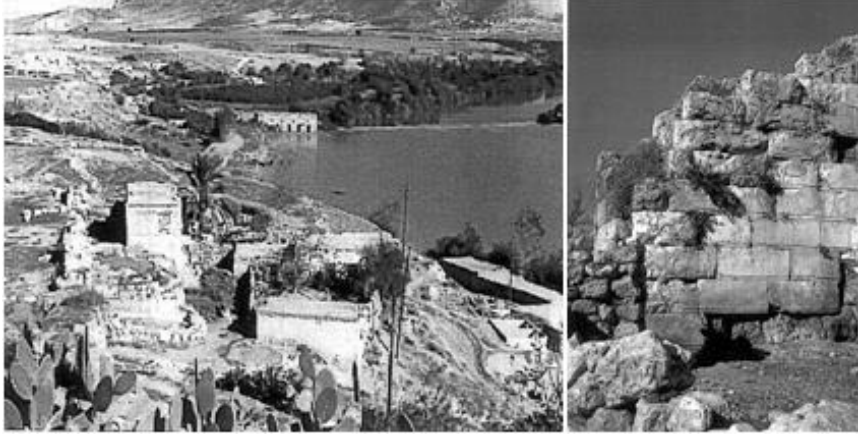
Fotoğraf 2. Misis'te Bulunan Lahit (Adana Arkeoloji Müzesi, Aydın, 2017: 27)

Fotoğraf 3. Misis Antik Kenti Misis Köprüsü (Davis 1879)

Fotoğraf 4: Misis Antik Kenti Arkeolojik Sit Alanları (Google Earth Uydu Görüntüsü)

Fotoğraf 5: Misis, 1. Derece Arkeolojik Sit Alanı Sur ve Burç Kalıntıları (Topdal, 2007: 31)

Fotoğraf 6: Misis, 1. Derece Arkeolojik Sit Alanı Sur ve Burç Kalıntıları (Ferruh TORUK Arşivi)

Fotoğraf 7: Misis, 1. Derece Arkeolojik Sit Alanı Sarnıç (Su Değirmeni) Kalıntısı (792 Parsel) (Adana KVKBK Arşivi)

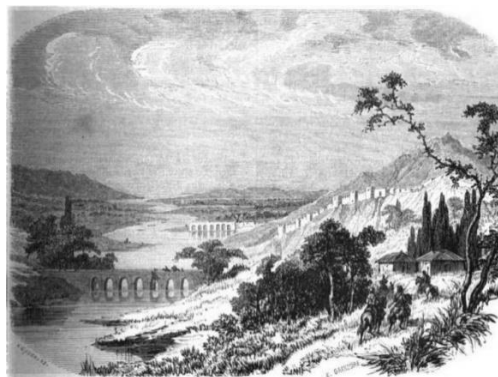
Fotoğraf 8: Misis, Sarnıç (Su Değirmeni) Kalıntısı (792 Parsel) (Ferruh TORUK Arşivi)

Fotoğraf 9: Misis, Sarnıç (Su Değirmeni) Kalıntısı (465 Parsel) (Adana KVKBK Arşivi)

Fotoğraf 10: Misis, Su Kemer kalıntısı (792 Parsel), B. Sarnıç Kalıntısı (124 Parsel) (Ferruh TORUK Arşivi)

Fotoğraf 11: Misis Köprüsü, (Langlois 1861)

Fotoğraf 12: Misis Köprüsü (Google Fotoğraflar, Misis)

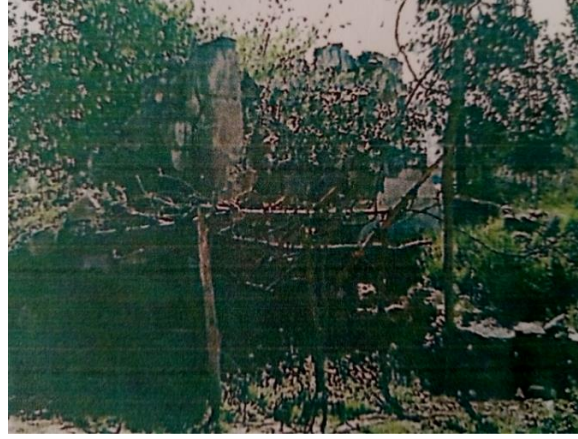
Fotoğraf 13: Misis, Tiyatro, 1. Derece Arkeolojik Sit Alanı (Yüreğir Belediyesi Arşivi)

Fotoğraf 14: Misis, Nekropol Alanı (Yüreğir Belediyesi Arşivi)

Fotoğraf 15: Eski Misis Köyü (Kale) Cami (Ferruh TORUK Arşivi)

Fotoğraf 16: Havraniye Cami (Adana KVKBK Arşivi)

Fotoğraf 17: Lahit (Ferruh TORUK Arşivi)

Fotoğraf 18: A.İslam Mezarlığı (Geçitli Mahallesi 705 parsel), B. Günümüzde de defin yapılan İslam Mezarlığı (Geçitli Mahallesi) (Ferruh TORUK Arşivi)

Fotoğraf 19: A. Misis (Havraniye) Kervansarayı, B. Misis (Havraniye) Kervansarayı (Onarım Sonrası) (Ferruh TORUK Arşivi)

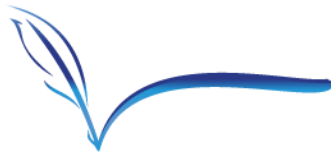
Fotoğraf 20: Misis, Stadyum (Eski Misis Mahallesi) 1. Derece Arkeolojik Sit Alanı (Ferruh TORUK Arşivi)

Fotoğraf 21: A. Misis Höyüğü (Hürriyet Gazetesi, 31.12.2020), B. Batı Yönü (Ferruh TORUK Arşivi), C. Güney Yönü, (Ferruh TORUK Arşivi) D. Konutlar (M.Ö.7000-4000 yılları arası) (World of Wonder Misis), E. Misis Höyüğü Mozaikler (Adana Arkeoloji Müzesi) (Arkeolojik Haber)

Fotoğraf 22: Misis A.(Geçitli Mahallesi) Tonozlu Yapı Kalıntısı 1 (Adana KVKBK Arşivi), B.(Geçitli Mahallesi) Tonozlu Yapı Kalıntısı 2 (Adana KVKBK Arşivi), C. (Eski Misis Mahallesi) Duvar Kalıntısı (Mozaik Müzesi Önü) (Ferruh TORUK Arşivi)

SSAD

Stratejik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi

ISSN 2587-2621

Volume 5 Issue 3, November 2021

sisaddergi@gmail.com

Makale Türü/Article Type: Araştırma/Research

Makale Gönderim Tarihi/Received Date: 11.05.2021

Makale Kabul Tarihi/Accepted Date: 25.07.2021

DOI: 10.30692/siad.936010

ULUSLARARASI YÜKSEKÖĞRETİM ÖĞRENCİLERİNİN TÜRKİYE'Yİ TERCİH ETME NEDENLERİNİN VE BEKLENTİLERİNİN İNCELENMESİ*

*Examination of the Reasons and Expectations of International Higher Education Students to
Prefer Turkey*

Mehmet METE

Maarif Vakfı İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi

Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Eğitim Yönetimi Yüksek Lisans Öğrencisi

ORCID ID: 0000-0001-9244-0916

meh.mete@hotmail.com

Mustafa ÖZGENEL

Doç. Dr.

İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi

Eğitim Fakültesi, Eğitim Bilimleri Bölümü

ORCID ID:0000-0002-7276-4865

mustafa.ozgenel@izu.edu.tr

Atıf/Citation: Mehmet Mete, Mustafa Özgenel (2021), "Uluslararası Yükseköğretim Öğrencilerinin Türkiye'yi Tercih Etme Nedenlerinin ve Beklentilerinin İncelenmesi", *Stratejik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, C.5, S.3 Kasım 2021 s.739-753.

Özet: Bu araştırmanın amacı uluslararası yükseköğretim öğrencilerinin Türkiye'yi tercih nedenlerini ve beklentilerini incelemektir. Çalışma, nitel araştırma yöntemine ve keşfedici durum çalışması desenine göre yürütülmüştür. Araştırmanın çalışma grubu amaçlı örneklem yöntemlerinden maksimum çeşitlilik yöntemine göre belirlenmiş ve çalışma grubuna Türkiye'deki 2019-2020 eğitim-öğretim yılının bahar döneminde devlet ve vakıf üniversitelerinde öğrenim gören 25 uluslararası öğrenci katılmıştır. Araştırmanın verileri yarı yapılandırılmış mülakat tekniği kullanılarak birebir görüşmelerle, kayıt özelliği olan görüntülü aramalarla ve telefon görüşmeleri ile toplanmıştır. Veriler içerik analizi yöntemi ile analiz edilmiştir. Bulgulara göre uluslararası öğrencilerin nitelikli eğitim almak, dini

* Bu çalışma, Mehmet Mete'nin Doç. Dr. Mustafa Özgenel'in danışmanlığında yürütülen yüksek lisans tezinden üretilmiştir. Ayrıca bu çalışmanın bir bölümü İZU Sosyal Bilimler Lisansüstü Öğrenci Kongresinde sözlü bildiri olarak sunulmuştur.

inanç, kültürel yakınlık, burs imkanları ve duygusal yakınlık hissettikleri için Türkiye'yi tercih ettikleri sonucuna ulaşılmıştır. Uluslararası öğrencilerin Türkiye'de bulunmaktan, üniversitelerin eğitimlerinden ve akademik anlamda öğretim üyelerinden/görevlilerinden memnun oldukları ve öğrencilerin tamamına yakını Türkiye'de eğitim almayı başkalarına tavsiye edebileceklerini belirtmişlerdir. Uluslararası öğrencilerin dil öğrenme zorlukları, ekonomik sorunlar, önyargılı tutum, ırkçı tepkiler, kültürel uyum, özel bilgilerin sorgulanması ve bürokratik sorunlarla karşılaşmaları, öğrencilerin Türkiye dışında alternatif olarak Avrupa ülkelerinde eğitim almak istedikleri tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Uluslararasılaşma, Öğrenci hareketliliği, Yükseköğretim

Abstract: The aim of this study was to investigate the causes of international higher education students prefer Turkey. The study is designed in a case study pattern in qualitative research techniques or methods to serve the purpose of the research. The study group of this research occurs 25 international students, studying in private and government universities in Turkey in the 2019-2020 academic year spring term. The study group is selected as to maximum diversity method from purposeful sampling methods. The research data are collected through one-to-one calls, video calls with recording capability, and phone calls, using a semi-structured interview technique. Data are analyzed by the content analysis method. The findings of the research have tried to be determined the international students' preference reasons for universities in Turkey, expectations, and satisfaction. According to the findings, it is observed that international students choose Turkey because of the quality of education, religious life, cultural affinity, scholarship opportunities, and emotional closeness. International students indicated that they are satisfied with being in Turkey, their university education, and lecturers in the academic sense, and almost all the students have said they would recommend it to others to study in Turkey. It has been observed that international students encounter language learning difficulties, economic problems, biased attitudes, racist reactions, cultural adaptation, questioning of private information, and bureaucratic problems. It has been identified that students want to receive education in European countries outside of Turkey as an alternative.

Keywords: Internationalization, Student mobility, Higher Education

GİRİŞ

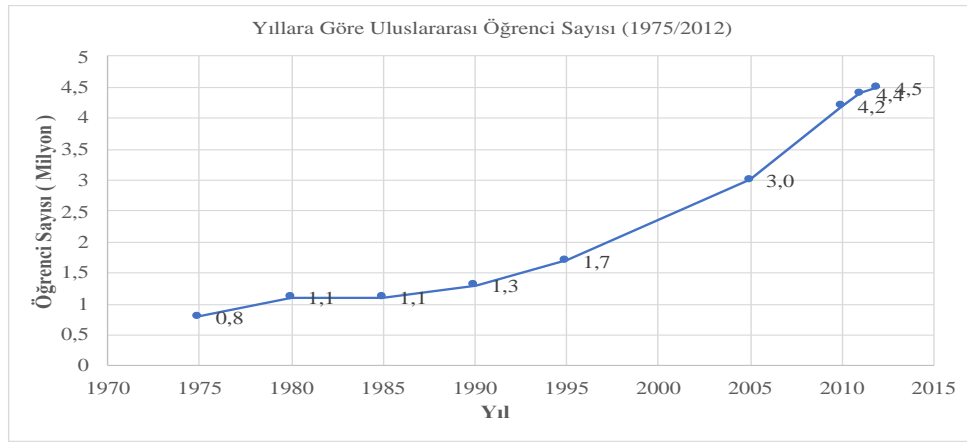
Dünya küreselleşme yolunda hızla ilerlerken ülkeler arasında birçok alanda gelişmeler ve rekabetler yaşanmaktadır. Küreselleşme, insanların yaşamını etkileyen unsurlara uluslararası boyut kazandırmakta, tüm dünya ülkelerini etkilemekte, kültürel, ekonomik, sosyal etkileşimde birlikte teknolojik, bilgi ve eğitim hareketliliğinin ülkeler arası yansımaları olarak karşımıza çıkmaktadır. Küreselleşme ile bilginin, teknoloji ve iletişim araçlarıyla erişme hızı, yükseköğretim sisteminin yeniden yapılandırılması sorununu gündeme getirmiş ve yeni arayışlara yöneltmiştir (Taşçı, 2018). Bu anlamda yükseköğretim alanı da taşıdığı büyük potansiyel dolayısıyla son yıllarda önemli bir uluslararası rekabet alanı haline gelmiştir (YÖK, 2017).

Küreselleşme olgusunun doğurduğu ekonomik, teknolojik, kültürel ve bilimsel eğilimler yükseköğretim hizmetlerinin sunumu ve planlamasında önemli değişimlere sebep olmaktadır (Selvitopu, 2016). Altbach (2002), yükseköğretimin küreselleşmesini, öğrenciler, akademisyenler, üniversitelerin diğer çalışanları ve yükseköğretim kitleleri için bir global bir pazar olarak nitelendirmektedir. Yükseköğretimde uluslararasılaşma, dünya genelinde öğrencilerin ve akademisyenlerin kendi ülkeleri dışında farklı ülkelerdeki eğitim faaliyetlerini kapsayan ve uluslararası anlamda diğer eğitim faaliyetlerinin tamamıdır. Bu alanda akla gelen kavramlardan biri "uluslararası eğitimdir". Bu kavram kısaca, öğrencinin kendi ülkesi dışında bir ülkede eğitimine devam etmesi olarak tanımlanabilir (YÖK, 2017). Eğitim hayatlarını kendi ülkelerinin dışında başka ülkelerde sürdüren ve uluslararası boyut kazanan öğrencilerin oluşturduğu hareketlilik, uluslararası öğrenci hareketliliğinin tanımlaması olarak karşımıza çıkmaktadır.

Uluslararası öğrencilik kavramı ya da tanımlaması bağlamında şekillenen bu hareketlilik, sadece mevcut durumda ulaştığı ya da gelecekte ulaşacağı tahmin edilen sayısal değeri itibarıyla değil, dolaylı veya doğrudan bir şekilde etkide bulunduğu diğer ilişki alanları açısından da büyük bir önem taşımaktadır. Dünya ölçeğinde yaşanan bu hareketliliğin sadece yükseköğretimi etkilemediği akademik, ekonomik, politik, sosyal ve kültürel etkilerinin de olduğu gözlemlenmektedir. Bu önemi dolayısıyla uluslararası öğrenciler ile ev sahibi ülkeler arasındaki

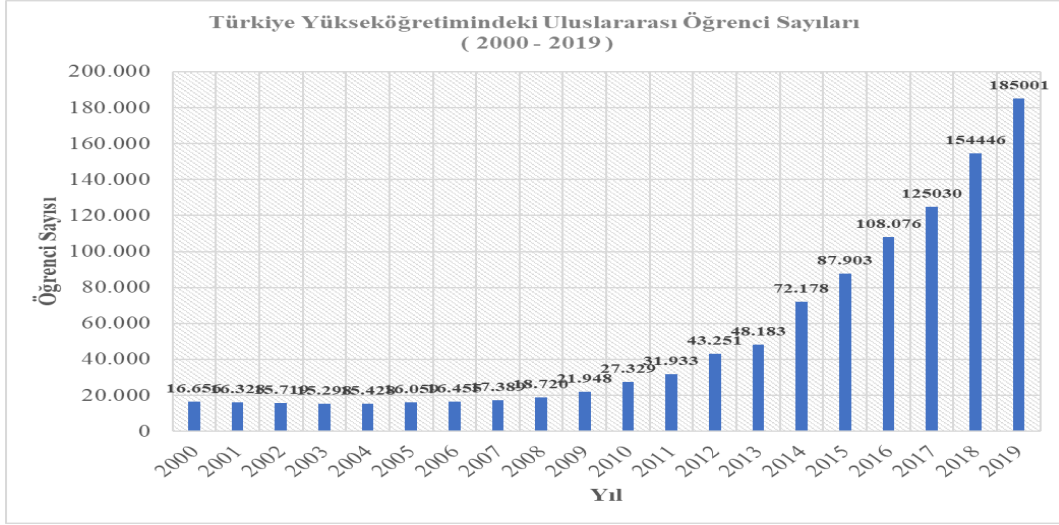
ilişki, “yumuşak güç” bağlamında ele alınmakta ve ülkelerin dış işleri politikalarının belirlenmesinde önemli bir rol oynamaktadır.

Nye (1990) uluslararası öğrenci hareketliliği kavramını “yumuşak güç (soft power)” benzetmesiyle açıklamaktadır. Öncelik sert güç kavramını, bir aktörün ekonomik ve askeri olanaklarını kullanarak başka bir aktör veya aktörlerin davranışları üzerinde değişiklik yapabilme veya nüfuz sağlayabilme becerisi olarak açıklamıştır. Nye, aynı çalışmada yumuşak gücü “baskı ya da zorlamadan, ikna yoluyla başkalarında istediğin sonuçları elde etmek istemesini sağlama” olarak ifade etmiştir. Başka bir anlatımla, “yumuşak güç, zor kullanmadan ya da fırsat maliyetini dikkate almak zorunda kalmadan istediğini elde edebilme becerisidir (Büyükgöze, 2016). Buradan hareketle, Nye’in (1990) literatüre kazandırdığı yumuşak güç bağlamında değerlendirilen uluslararası öğrenciler, ev sahibi ülkeye Knight’ın (2004) uluslararası gerekçe olarak sıraladığı akademik, ekonomik, politik, sosyal ve kültürel açıdan ciddi avantajlar sağlamaktadırlar. Grafik 1’de 1970-2012 arası verilen uluslararası öğrenci hareketliliği verileri, bu konunun önemini kavranması açısından önemli görülebilir.

Grafik 1: Yıllara Göre Uluslararası Öğrenci Sayısı (OECD, 2015).

Dünya genelindeki öğrenci hareketliliğine bakıldığında; 1970’li yıllarda yaklaşık 800.000 olan uluslararası öğrenci sayısının 2012 yılında 4.500.000 öğrenciye ulaştığı görülmektedir (YÖK, 2017). Dünya genelinde öğrenci hareketliliğine dahil olan kişi sayısı 2016 yılında 5 milyona yükselmiştir. Bu hareketliliğin 2025 yılına kadar 8 milyona ulaşacağı tahmin edilmektedir (OECD, 2018). Özellikle yükseköğretimde 2000’li yıllardan sonra uluslararası öğrenci hareketliliğinde önemli gelişmeler yaşandığı söylenebilir. Türkiye’de ise yükseköğretimde uluslararasılaşma hareketleri 2010 yılından sonra hız kazanmıştır.

Grafik 2: Türkiye'deki Uluslararası Yükseköğretim Öğrenci Sayıları (YÖK, 2020).

Ülkemizde 2000'li yılların başında uluslararası öğrenci sayısı 16.656 iken (Çetinsaya, 2014), son yıllarda uluslararası öğrencilerin Türkiye tercihlerinde artışın olduğu ve Türkiye'nin tercih edilir bir ülke olduğu izlenmiştir. Uluslararası öğrenci sayısı 2014/15 öğretim yılında büyük bir sıçrama kaydederek 72.178'e, 2015/16'da ise 87.903'e ulaşmıştır. 2016/17 öğretim yılında, bu rakam yaklaşık %23 artarak 108.076 öğrenciye, 2019 yılında ise 185.001'e ulaşmıştır (YÖK, 2020).

YÖK'ün (2017) Yükseköğretimde Uluslararasılaşma Strateji Belgesinde elde edilen bilgiler ışığında; Türkiye'nin tarihi geçmişi itibariyle kadim bir gelenekten gelmesi, yıllarca egemenliğindeki topraklarda kalıcı izler bırakması, özellikle yanı başımızdaki ülkelerde soydaşlarımızın bulunması, Türkçe ve Türk kültürünün yakın geçmişte beraber yaşadığımız insanları ülkemize çekmesi, ulaşım kolaylığı ve küresel anlamda markalaşmış Türk Hava Yollarının geniş bir coğrafyaya uçuşlar gerçekleştirmesi, Türkiye'nin jeopolitik konumu, ekonomik güce sahip olmamız, üniversitelerimizin sayısal çokluğu ve aynı şekilde program sayısının yeterli oluşu, üniversite sayımızın artması, şehirlerimizi kültürel çeşitliliği, üniversitelerimizin eğitim düzeyinin gelişmesi, ülkemizdeki yükseköğretim maliyetinin uygun oluşu, Türkiye burslarının artması, bilgi teknolojilerindeki gelişmeler yükseköğretimde uluslararası öğrencilerin Türkiye'yi tercih etmelerinde önemli unsurlar olarak yer almaktadır. Sıralanan bu faktörler ve YÖK'ün strateji belgesi doğrultusunda gerçekleştirdiği faaliyetler neticesinde Türkiye'deki uluslararası öğrenci hareketliliği ciddi bir artış göstererek 185.001'e ulaşmıştır (YÖK, 2020). Türkiye'nin sahip olduğu bu avantajları göz önünde bulundurulduğunda uluslararası öğrenci hareketliliğinin istenilen düzeyde olmadığı söylenebilir. Bu anlamda, uluslararası öğrencilerin Türkiye'yi tercih etme nedenleri ve Türkiye'den beklentilerinin belirlenmesi bu konuda Türkiye'nin politika geliştirmesine yardımcı olabilecektir. Bu düşünceden hareketle araştırmanın amacı uluslararası yükseköğretim öğrencilerinin Türkiye'yi tercih nedenlerini ve beklentilerini incelemektir.

YÖNTEM

Araştırma Deseni

Uluslararası yükseköğretim öğrencilerinin Türkiye'yi tercih nedenlerini incelemeyi amaçlayan çalışma, nitel araştırma yöntemine göre tasarlanmıştır. Araştırma nitel araştırma desenlerinden biri olan keşfedici durum çalışması desenine göre gerçekleştirilmiştir. Durum deseni, belirli bir zamanda ve mekânda gerçekleşmiş olay veya olguları derinlemesine irdelemeyi sağlar (Davey, 1991'den akt., Aytaçlı 2012). Keşfedici durum çalışması ise araştırmacının odak noktası

doğrultusunda topladığı verinin içerisinde araştırılan olguyu keşfetmek için kullanılmaktadır sonucunda ise gelecek çalışmalar için durumla ilgili hipotezler geliştirilmekte ve öneriler getirilmektedir (Yin, 1994). Bu anlamda araştırmada uluslararası öğrencilerin; Türkiye'deki üniversiteleri tercih nedenleri, beklentileri, memnuniyetleri, Türkiye hakkındaki düşünceleri, yükseköğretim deneyimlerinin kendilerine sağladığı katkılar, başkalarına tavsiye konusunda ne düşündükleri, yaşadıkları sorunlar nitel araştırma deseni olan durum çalışması deseninde incelenmiştir.

Çalışma Grubu

Araştırmanın çalışma grubunu, Türkiye'deki 2019-2020 eğitim-öğretim yılının bahar döneminde devlet ve vakıf üniversitelerinde eğitim öğretime devam eden 25 uluslararası öğrenci oluşturmaktadır. Araştırmaya katılan 25 uluslararası öğrenci, amaçlı örneklem yöntemlerinden olan maksimum çeşitlilik yöntemine göre seçilmiştir. Maksimum çeşitlilik örneklem, problemle ilgili olan ve kendi içinde benzeşik, değişken ve farklı durumlardan oluşacak şekilde belirlenmektedir (Grix, 2010'dan akt., Baltacı 2017). Nitel araştırmalarda örneklem büyüklüğü belirlenirken verilerde yeni bilgiler almamaya ve veriler tekrarlanmaya başladığında örneklem alma işleminin son bulması gerekir (Keser Özmantar, 2018). Bu çerçevede araştırmanın çalışma grubu 25 öğrenciyle sınırlandırılmıştır. Amaçlı örneklem yöntemi ile seçilen uluslararası öğrencilerin demografik bilgileri Tablo 1'de belirtilmiştir.

Tablo 1. Araştırmaya Katılan Uluslararası Öğrencilere Ait Kişisel Veriler

Katılımcılar	Cinsiyet	Geldikleri Ülkeler	Öğrenim Düzeyi	Üniversitelerin Bulunduğu İl/Bölge	Türkiye'de Bulunma Süreleri (yıl)
Ö1	Erkek	Nijer	Doktora	Ankara	5
Ö2	Erkek	Nijer	Doktora	Ankara	3
Ö3	Erkek	Bangladeş	Doktora	İstanbul-1	3
Ö4	Erkek	Etiyopya	Yüksek Lisans	İstanbul-4	7
Ö5	Erkek	Azerbaycan	Yüksek Lisans	İstanbul-3	5
Ö6	Erkek	Makedonya	Yüksek Lisans	İstanbul-5	7
Ö7	Erkek	Afganistan	Doktora	İstanbul-2	10
Ö8	Erkek	Irak	Lisans	Batı Karadeniz	7
Ö9	Erkek	İran	Lisans	İstanbul-3	5
Ö10	Erkek	Gana Cumhuriyeti	Yüksek Lisans	İstanbul-5	13
Ö11	Erkek	Gürcistan	Lisans	İstanbul-3	1
Ö12	Erkek	Suriye	Lisans	İstanbul-7	6
Ö13	Erkek	Bosna Hersek	Lisans	İstanbul-2	5
Ö14	Erkek	Azerbaycan	Lisans	İstanbul-2	6
Ö15	Erkek	Mısır	Lisans	İstanbul-4	3
Ö16	Erkek	Yunanistan	Yüksek Lisans	İstanbul-2	6
Ö17	Erkek	Nepal	Yüksek Lisans	İstanbul-8	4
Ö18	Erkek	Gine Cumhuriyeti	Lisans	İstanbul-7	3
Ö19	Kadın	Bosna Hersek	Yüksek Lisans	İstanbul-9	3
Ö20	Kadın	Endonezya	Doktora	İstanbul-1	8
Ö21	Kadın	Bangladeş	Yüksek Lisans	İstanbul-2	7
Ö22	Kadın	Gürcistan	Lisans	İstanbul-9	4
Ö23	Kadın	Tunus	Yüksek Lisans	İstanbul-6	6
Ö24	Kadın	Afganistan	Lisans	Konya	2
Ö25	Kadın	Moritanya	Lisans	İç Anadolu	2

Veri Toplama Araçları

Araştırmada veri toplama aracı olarak, yarı yapılandırılmış mülakat tekniği kullanılmıştır. Araştırmada kullanılan yarı yapılandırılmış görüşme formu uzman görüşü alınarak hazırlanmıştır. Görüşme formu araştırmanın alt problemlerine cevap bulabilmek amacıyla 12 sorudan oluşmaktadır. Sorular, görüşme esnasında ek sorularla desteklenmiştir.

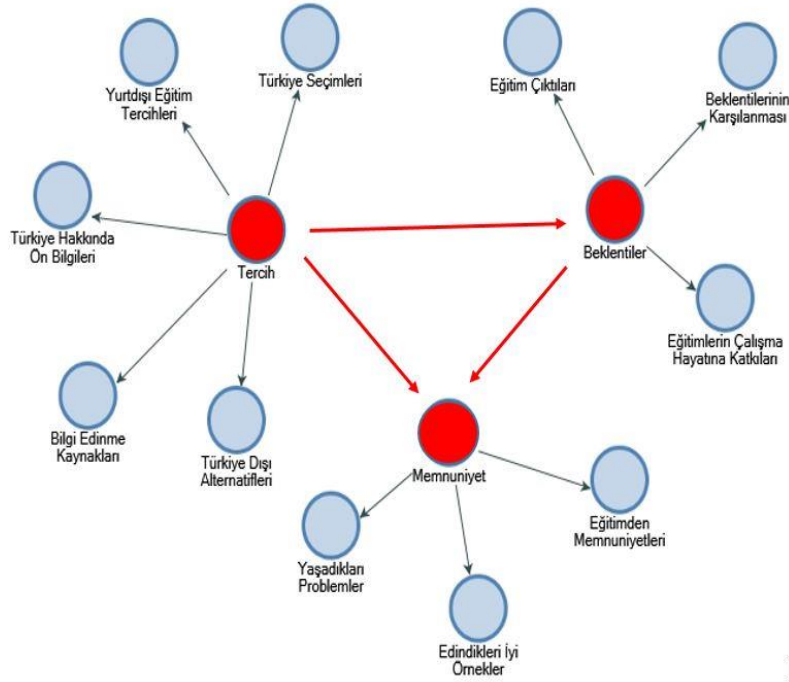
Verilerin Toplanması ve Analizi

Uluslararası öğrencilerin görüşlerine cevap bulmak için araştırmacı tarafından hazırlanan ve geliştirilen sorularla yüz yüze, görüntülü ve telefon aracılığıyla gerçekleştirilen birebir görüşmelerde elde edilen veriler kayıtlar ve not tutularak yazıya dökülmüştür. Bu veriler içerik analizi yöntemi ile analiz edilmiştir. Yıldırım ve Şimşek (2006) içerik analizini birbirine benzeyen verileri belirli temalar ve kavramlar çerçevesinde bir araya getirerek anlaşılır bir şekilde düzenleyip yorumlamak olarak tarif eder.

Araştırmada kullanılan görüşme formları f1, f2, f3... olarak kodlanmıştır. Öğrencilerle yapılan görüşmeler için Ö1, Ö2, Ö3... Ö25 kodları kullanılmıştır. Öğrencilerden elde edilen bulgular üç ana tema ile gruplandırılıp içerik analizi yöntemi ile toplamda 11 ana başlıkta açıklanmaya çalışılmış ve elde edilen bilgiler yorumlanmıştır. Bu temalar “Tercih, Beklentiler ve Memnuniyet” ana başlıklarında izah edilmeye çalışılmıştır. Tercih teması altında uluslararası öğrencilerin; Yurt Dışı Eğitim Tercihleri, Türkiye Hakkında Ön Bilgileri, Türkiye Seçimleri, Türkiye Dışı Alternatifleri ve Bilgi Edinme Kaynakları anlatılmaya çalışılmıştır. Beklentiler teması altında uluslararası öğrencilerin; Beklentilerinin Karşılanması, Eğitim Çıktıları ve Eğitimlerinin Çalışma Hayatına Katkısı anlatılmıştır. Memnuniyet teması altında uluslararası öğrencilerin; Eğitimden Memnuniyetleri, Yaşadıkları Problemler ve Edindikleri İyi Örnekler anlatılmıştır.

BULGULAR

Bu araştırmanın amacı, uluslararası yükseköğretim öğrencilerinin Türkiye'yi tercih nedenlerini ve beklentilerini incelemektir. Çalışmaya katılan uluslararası öğrenci görüşmelerinden elde edilen veriler analiz edilerek 3 temada toplanmıştır. Bu temalar “Tercih, Beklentiler ve Memnuniyet” olarak isimlendirilmiştir. Temaların alt kategorileri/alt temaları belirlenmiş olup, öğrencilerin görüşleri analiz edilmiştir. Ayrıca temaların birbirleri ile olan ilişkileri de belirtilmiştir. Farklı sorulara verilen cevapların birbirleri ile olan ilişkileri temalara yansıtılmıştır. Temalar Şekil 3'te belirtilmiştir.

Şekil 1. Uluslararası Öğrencilerin Türk Yükseköğretime İlişkin Görüşlerine Ait Temalar

Çalışmaya katılan uluslararası öğrencilerin görüşmelerinden elde edilen veriler analiz edilerek 3 temada toplanmıştır. Bu temalar “Tercih, Beklentiler ve Memnuniyet” ana başlıklarında izah edilmeye çalışılmıştır.

Tercih

Katılımcılardan toplanan veriler değerlendirilerek “Tercih” temasına ilişkin bulgular “Yurtdışı Eğitim Tercihleri, Türkiye Hakkında Ön Bilgileri, Türkiye Seçimleri, Türkiye Dışı Alternatifleri ve Bilgi Edinme Kaynakları” alt temaları altında incelenmiştir.

Yurtdışı Eğitim Tercihleri

Araştırma kapsamında görüşülen öğrenciler “neden başka bir ülkede yükseköğrenim görme ihtiyacı hissettikleri” sorusuna katılımcıların büyük bölümünün “Nitelikli eğitim alma ($f=16$)” cevabını verdikleri görülmüştür. Ayrıca diğer nedenler olarak « farklı deneyimler edinme isteği ($f=5$), burs kazanmış olmak ($f=4$), siyasi sebepler ($f=4$), Türkiye sevgisi ($f=4$), kolay iş bulma ($f=3$) ve ülkesinde alanında lisansüstü programların olmaması ($f=3$) » cevaplarını verdikleri görülmüştür.

“Türkiye’deki eğitimin ülkemizdeki eğitimden daha kaliteli olduğunu düşünüyorum. Daha iyi bir eğitim almak için yurtdışında okumayı tercih ettim.” (Ö 13)

“Ülkemizdeki eğitim kalitesi ve imkânlar yetersizdir. Yurt dışında gelişmiş bir yerde iyi bir eğitim almak ülkemizde yaygın olan düşüncedir. Uluslararası öğrenci olmak prestijli bir konudur.” (Ö 4)

“Farklı bir ülkede eğitim görmek kendimi geliştirmek açısından önemlidir. Bu ülkenin Türkiye olması da Anavatanım olmasından kaynaklanmaktadır.” (Ö 6)

Türkiye Hakkında Ön Bilgi

Katılımcı öğrenciler gelmeden önce Türkiye hakkında bilgilere hangi yollarla sahip oldukları sorusuna « *İnternette (f=6), Türkiye’de okumuş arkadaşlarımdan (f=6) TV dizi ve filmlerinden (f=5) ve Maarif Vakfı okulları aracılığıyla (f=3)* » cevaplarını vermişlerdir. Katılımcılardan 4’ünün gelmeden önce Türkiye hakkında herhangi bir bilgiye sahip olmadıklarını ve Türkiye hakkında en çok Türkiye’nin *Osmanlı mirası (f=7)* olduğu yönünde bir bilgi birikiminde olduklarını belirtmiş olmaları da dikkat çekicidir.

“...sosyal medyada araştırma yaparak kolayca buradaki şartlar ve fırsatlar hakkında bilgi alabildim.” (Ö 14)

“Ramazan ve Kurban çalışmalarında ülkemize gelen Türk sivil toplum kuruluşlarını biliyordum. Türkiye Maarif Vakfının okullarından biliyorum. Maarif okulu ülkemizde çok çok kaliteli bir okul olduğu için Türkiye’yi tercih ettim.” (Ö 2)

“Doğru söylemek gerekirse benim Türkiye’ye gelmeden önce Türkiye hakkında hiçbir bilgim yoktu.” (Ö 10)

“Türkiye Osmanlı İmparatorluğunun devamı olan bir ülkedir. Osmanlı tüm İslam alemine çok iyi hizmetlerin yanı sıra Müslümanların şanını da yüceltti. Tarihi kitaplardan okuduğumuz bilgiler bunlar. Şimdi Türkiye İslam alemine hizmet etmektedir. Günümüzde de mazlumların sesi olarak biliniyor Türkiye.” (Ö 17)

Türkiye Seçimleri

Araştırma kapsamında görüşülen öğrencilere “eğitim almak için Türkiye’yi tercih etme sebepleri” sorulduğunda katılımcıların büyük bölümünün “*Türkiye’nin Müslüman bir ülke olması (f=15)*” ve “*Türkiye’de kaliteli bir eğitim alabilme olanağı (f=14)*” cevabını verdikleri görülmüştür.

“Türkiye’nin Müslüman bir ülke olması, Türk halkının misafirperver olması, dini inançlarını rahat bir şekilde yerine getirecek olmanın verdiği olumlu düşünce, tercihlerimi şekillendirdi.” (Ö 13)

“Müslüman bir ülkede bir kadın olarak okumak için güvenli bir ortamın olması.” (Ö 14)

“Malezya bir üniversitede yüksek lisan kazandım başladım ve Türkiye Bursunu kazanınca bırakıp Türkiye’yi tercih ettim.” (Ö 3)

“...uluslararası öğrencilere sağlanan kolaylıklar, üniversite harçlarının düşük olması ve çeşitli burs imkânlarından dolayı eğitim için tercih edilmeye değer bir ülkedir.” (Ö 9)

Türkiye Dışı Alternatifleri

Araştırma kapsamında görüşülen öğrencilere “Türkiye dışında eğitim almak için düşündükleri alternatif ülkeler” sorulduğunda katılımcıların “*İngiltere (f=6), Fransa (f=2), Almanya (f=2), Malezya (f=2), Mısır (f=2), ABD (f=1), Kanada (f=1), Hollanda (f=1), Sudan (f=1), Burkina Faso (f=1) ve Dubai (f=1)*” cevabını verdikleri görülmüştür. 7 öğrenci ise eğitim almak için Türkiye dışında alternatif başka bir ülke düşünmediklerini belirtmişlerdir. Bunun yanı sıra katılımcı öğrenciler başka bir ülkede eğitim alma isteklerine gerekçe olarak “*Daha kaliteli eğitim alma isteği (f=10), dil öğrenmek (f=4) ve daha iyi iş imkânı (f=4)*” cevaplarını verdikleri görülmüştür.

“Bölümüm ile alakalı olarak Dünya ki en önemli ekonomi okullarından biri olan ‘London School of Economics’ de eğitim görmek isterdim.” (Ö 16)

“Bu eğitim aldığım alanda uzman olmak için Avrupa Üniversitelerden yararlanmak gerekiyor. Çünkü daha uzun zamandır bu alanda çalışıyorlar.” (Ö 19)

“...eğitim seviyesi yüksek olan ülkeler olarak görüyorum söz konusu ülkeleri. Eğitim seviyesi yüksek olan yerlerde okumak istiyorum.” (Ö 23)

“Avrupa'nın eğitim kalitesinin daha gelişmiş olduğunu düşünüyorum.” (Ö 5)

“İngilizce dil ile eğitim almak, hem de farklı medeniyetleri yakından görmek için, en azından lisansüstü eğitim için tercih ederdim.” (Ö 7)

Bilgi Edinme Kaynakları

Araştırma kapsamında görüşülen öğrenciler “okudukları üniversite hakkında hangi kaynaklardan bilgi edindikleri” sorulduğunda Türkiye hakkında bilgi edindikleri kaynaklarla benzer olarak “İnternette (f=14), arkadaşlarımdan (f=10), resmi kanallar ve Sivil Toplum Kuruluşlarından (f=3)” cevabını verdikleri görülmüştür.

“Üniversitem İstanbul üniversitesi ve meşhur bir üniversite olduğu için araştırıp bulmam çok zor olmadı. Birinci araştırma kaynağım internet idi.” (Ö 21)

“Türkiye Burslarına başvuru sonrası ve Yabancı Öğren Sınavı'na girdikten sonra bilgi edindim. Bu bilgilere internet ortamında ulaştım.” (Ö 4)

“Türkiye hakkında bilgiye sahip hocalarım ve arkadaşlarımdan sayesinde öğrenip ona göre hazırlığımı yaptım.” (Ö 13)

“Arkadaşlarımla Ankara Üniversitesinde okuyorlardı onlardan bilgi aldım.” (Ö 2)

Beklentiler

Katılımcılardan toplanan veriler değerlendirilerek beklentiler temasına ilişkin bulgular “Beklentilerinin Karşılanması, Eğitim Çıktıları ve Eğitimlerin Çalışma Hayatına Katkıları” alt temaları altında incelenmiştir.

Beklentilerinin Karşılanması

Araştırma kapsamında görüşülen öğrencilerin “Türkiye'yi tercih etme sebebi” olarak “Eğitimin kalitesi (f=12), dini gerekçeler (f=6), kültürel yakınlık (f=4), burs imkânı (f=2) ve iş imkânı (f=1)” cevaplarını verdikleri görülmüştür. Katılımcı öğrencilerden 18'i belirttikleri beklentilerin karşılandığını belirtirken 3'ü ise beklentilerinin karşılanmadığını belirtmişlerdir.

“İlahiyat alanında kendimi yetiştirmek için, eğitim kalitesinin çok iyi olduğu gerçeği.” (Ö 20)

“Kaliteli eğitim almak, ülkemdeki sorunlara çözüm bulacak eğitimi almak istedim.” (Ö 4)

“Kaliteli eğitim almak için Türkiye'nin iyi bir ülke olduğunu düşünmüştüm. Eğitime önem veren bir ailemiz var beni küçüklüğümde beri bilgilendirdiler. Türkiye'nin eğitim sistemini ailem bana anlattı.” (Ö 5)

“Türkiye'de eğitim alanındaki beklentilerim ziyadesiyle karşılandı. Farklı bir ülkede eğitim görmek elbette güzel olacaktı. Ancak Türkiye'de İngilizce eğitim görmek beni dünyaya açtı. İngilizcem geliştirenken, bir yandan da İstanbul Türkçesini geliştirme fırsatı buldum. Ayrıca ilk geldiğimde çevrem çok gelişeceğini düşünmemiştim. Gelişen süreçte UDEF (Uluslararası Öğrenci Dernekleri Federasyonu) gibi bir camia ile tanıştım. Bu da beni oldukça sosyal bir birey olmama neden oldu. Bir

yandan eğitim görürken, bir yandan da vakıf kültürü görerek dünyanın dört bir yanında öğrenciler ile tanışma fırsatım da olmuş oldu.” (Ö 6)

Eğitim Çıktıları

Araştırma kapsamında görüşülen öğrencilerden 20'sinin (%80) Türkiye'de aldıkları eğitimin kendilerine ve ülkelerine yarar sağlayacağını düşündüklerini belirttikleri görülürken 2'sinin ise aldıkları eğitimden bir fayda beklemediklerini belirttikleri görülmüştür. Katılımcılardan 3'ü de bu konuda görüş belirtmekten kaçınmıştır.

“Gerçekten gelmeden önce kendime soru sordum. Bazı insanlarla istişare ettim, doğru bir seçim yaptığımı söylediler. Aldığım eğitim ile ülkeme döndüğümde çok güzel işler yapacağıma inanıyorum.” (Ö 1)

“Evet, özellikle benim ilahiyat alanında edindiğim eğitimin ve Türkiye'de edindiğim tecrübenin çalışma hayatımda çok yardımcı olacağını umut ediyorum.” (Ö 10)

“Evet, bana ve ülkeme faydalı olacağını düşünüyorum. Çünkü Türkiye'nin eğitimini çok merak edenler var Endonezya'da. Ülkemde yurt dışında okuyan öğrencilerden tecrübeleri ve öğrendikleri paylaşılsın istenir ve çok merak edilir. Türkiye'de edindiğim tecrübeleri ve öğrendiklerimi memleketimdeki insanların faydasına olacak şekilde paylaşmak istiyorum.” (Ö 20)

Eğitimlerinin Çalışma Hayatına Katkısı

Araştırma kapsamında görüşülen öğrencilerin eğitimlerinden sonra ülkelerinde iş bulabilme konusunda nispeten karamsar oldukları görülmüştür. Katılımcılardan 13'ü ülkelerinde iş bulabileceklerini belirtirken 10'u ise iş bulamayacaklarını belirtmişlerdir. İş bulabileceğini belirtenlerin çoğunun da daha çok üniversite ve özel sektörde iş bulabileceklerini ancak devlet kademelerinde işe girebileceklerini düşünmediklerini belirtmeleri dikkat çekicidir.

“Buradan mezun olmak benim için büyük bir şanstır. En iyi, en kaliteli Türk Dili ve Edebiyatı bölümünde okuyorum. İstanbul'un merkezindeki tarihi ve en iyi üniversitelerden biri olan İstanbul Üniversitesi'nde okumak büyük bir şanstır. Bu avantajlarla eğer Bosna Hersek'e dönersem diğer arkadaşlarıma göre daha kolay bir şekilde iş bulabileceğimi düşünüyorum. Hangi alanlar olabilir, kurslarda öğretmenlik, okullarda öğretmenlik, tercüman veya turist rehberliği olabilir.” (Ö 13)

“Kolaylıkla iş bulabileceğimi düşünüyorum. Her işte çalışabilirim ama daha da çok elektrik elektronik ve bilgisayar alanlarında iş bulma fırsatım daha geniştir.” (Ö 18)

“Bitirince akademisyen olarak üniversitelerde çalışmak istiyorum, Biyoloji alanında iş bulabileceğimi düşünüyorum.” (Ö 2)

“Evet, iş bulabileceğimi düşünüyorum. Müslüman bir ülkemiz olduğu için Türkiye'deki gibi ilahiyat fakülteleri, kuran kursları, imam hatipleri vb. kurumlarda öğretmenlik yapacağımı ummuyorum.” (Ö 21)

Memnuniyet

Katılımcılardan toplanan veriler değerlendirilerek Memnuniyet Temasına İlişkin Bulgular “Eğitimden Memnuniyetleri, Yaşadıkları Problemler ve Edindikleri İyi Örnekler” alt temaları altında incelenmiştir.

Eğitimden Memnuniyetleri

Araştırma kapsamında görüşülen öğrencilerin 16'sı okudukları üniversite konusunda kendi seçim haklarını kullandıklarını belirtirken 3'ü ise kararını başkalarından yardım alarak verdiklerini beyan etmişlerdir. Katılımcılar Türkiye'de eğitim alma kararlarından memnun kalıp kalmadıkları sorulduğunda ise büyük çoğunluğu *Memnun* ($f=19$), olduğunu belirtirken *Memnun değilim* ($f=4$) diyenlerin oldukça azınlıkta kaldığı görülmüştür. Görüşme yapılan katılımcı öğrencilerden 22'si Türkiye'de eğitim almayı başkalarına tavsiye edebileceğini belirtirken 3'ü ise farklı sebepler öne sürerek bunu tavsiye etmeyeceklerini belirtmişlerdir.

"Okuduğum üniversiteyi kendi isteğim ile seçtim çünkü bu üniversitenin akademik açıdan başarılı olduğunu düşünüyorum." (Ö 10)

"Okuduğum üniversiteyi kendim araştırarak seçtim, başka üniversitelerin programlarına da baktım ama şimdi okuduğum fakülteyi seçtim." (Ö 11)

"Okuduğum üniversiteyi kendi isteğimle tercih ettim. Özellikle İSAM gibi bir kütüphane olması beni hedeflerime giden yolda oldukça heveslendirmişti." (Ö 6)

"Eğitim gördüğüm programdan da ziyadesiyle memnunum. Lisans eğitimimi bu üniversitede aldım, yüksek lisans eğitimimi de aynı üniversitede almaktayım. Bunun sebebi ise hocalarımın hepsi yurtdışı doktoralı ve alanında çok iyi akademisyenler olmasından kaynaklanmaktadır." (Ö 6)

"...bazı konularda memnun kalmadığımı söyleyebilirim. Özellikle ünlü hocaların büyük bir kısmının öğrencilere karşı sergiledikleri egoist tavırları beni rahatsız ediyor. Sadece ben bunu hissetmiş olsam bir şey söylemem yanlış olurdu fakat konuştuğum birçok arkadaşlarım buna benzer şeyler anlattılar." (Ö 17)

"Evet, tavsiye ediyorum. Özellikle yüksek lisanstan önce lisans eğitimini tamamladığım Sakarya şehrini ve Sakarya Üniversitesini tavsiye ediyorum. Her şehrin bir ruhu olduğunu düşünüyorum. Sakarya şehrinin de öğrencilerin kendilerini geliştirmeleri için olumlu bir havası olduğunu düşünüyorum." (Ö 16)

"Eğitim kalitesinden dolayı, okuma ortamının güzel olmasından dolayı arkadaşlarıma tavsiye ederim. Ayrıca Müslüman bir ülke olması ve ibadetlerimi sorunsuz yerine getirdiğim için tavsiye ederim." (Ö 2)

Yaşadıkları Problemler

Araştırma kapsamında görüşülen öğrencilerin "Türkiye'de karşılaştıkları zorluklar olarak "Dil sorunu ($f=9$), ekonomik sorunlar ($f=8$), önyargı ve ırkçılık ($f=6$), kültürel uyum ($f=4$), özel bilgilerin sorgulanması ($f=3$) ve bürokratik sorunlar ($f=3$)" cevaplarını verdikleri görülmüştür.

"En büyük zorluğumun dil öğrenme sorunu olduğunu düşünüyorum." (Ö 21)

"Üniversitede ilk sene özellikle Türkçe dil becerimin yetersiz olmasından dolayı dersleri yeteri kadar anlayamadım." (Ö 7)

"Yaşadığım en büyük zorluk dil sorunuydu." (Ö 12)

"Kendi imkânları ile gelen, ailesinin maddi durumu pek iyi olmayan uluslararası öğrencilerin çektiği maddi zorlukları ben de çektim. Özellikle İstanbul gibi büyük bir şehirde. İstanbul'da hayat çok pahalıdır. Bir şekilde Allah'ın yardımıyla, hayırseverlerin bağışlarıyla geçiniyoruz." (Ö 13)

"Türk halkı tarafından beklenmedik özel sorularla muhatap olmak zorlandığım konulardır." (Ö 4)

"Oturum izni, devlet dairelerindeki bürokratik işler, kamu görevlilerin ilgisizliği yaşadığım zorluklara örnek verilebilir." (Ö 5)

"...devlet daireleri ve resmî kurumlar çok uğraştırıyorlar işlemler pratik bir şekilde çözülüyor." (Ö 22)

Edindikleri İyi Örnekler

Katılımcı öğrenciler "Ülkelerine dönerken Türkiye'den hangi uygulamaları götürmek istedikleri" sorusuna « Kültürel unsurları (f=7), STK yapılanmasını (f=6) eğitimdeki kaliteyi (f=4), hizmet altyapısını (f=3) ve araştırma merkezleri altyapısını (f=2) » cevaplarını vermişlerdir.

"Türkiye'nin başarılı olduğu vakıf ve organize işler gibi uygulamaları götürürüm. Özellikle gençlik çalışmalarındaki başarı ki benim en çok çalışmak istediğim alan, şuurlu ve bilinçli gençleri yetiştirmek ve onlarla hemhal olmak." (Ö 10)

"Bizim ülkemizde vakıf dernek çok fazla yok. Ülkeme döndüğümde sivil toplum kuruluşlarının çalışma metodunu orada da uygulamak istiyorum. Ülkemin sosyal sorumluluk projelerine ihtiyacı olduğunu düşünüyorum." (Ö 14)

"STK kültürünü götürmek isterim, Bab-ı Alem, UDEF gibi uluslararası öğrencilerle ilgilenen kurumları örnek olarak götürmek isterim." (Ö 5)

"Güçlü bir sağlık sistemini ülkemeye götürmek isterim. Türkiye'nin sağlık altyapısı çok gelişmiş durumdadır." (Ö 25)

"Laboratuvar alt yapısını ülkemeye götürmek isterim." (Ö 2)

"Hayalimde ISAM Kütüphanesi gibi bir kütüphane açmak. O uzun vadeli bir hayal ve proje." (Ö 19)

Tüm bu görüşmelerden elde edilen bulgular sonucunda ortaya çıkan kelime bulutu Şekil 2'de verilmiştir.

Şekil 2. Kelime Bulutu

TARTIŞMA VE SONUÇ

Araştırmada, öğrencilerin görüşlerinde elde edilen bulgular tercih, beklenti ve memnuniyet temaları altında ele alınmıştır. Bu temaların belirlenen alt kategorileri doğrultusunda öğrencilerin görüşler analiz edilmiştir.

Öğrencilerin kendi ülkeleri dışında eğitim almaya iten sebeplere baktığımızda; nitelikli eğitim almak, burs imkanlarından faydalanmak, farklı kültürleri tanımak, geldikleri ülkelerin siyasi belirsizlikleri, Türkiye'ye duyulan sevgi, yurt dışı eğitim avantajlarından yararlanmak, iş imkanları olarak görülmüştür. Radmard (2012) tarafından uluslararası öğrencilerle gerçekleştirdiği çalışmada öğrencilerin yurt dışı ve Türkiye tercihlerini nitelikli eğitim olduğu sonucuna varılmıştır. Musaoğlu (2016) Türkiye'de eğitim gören uluslararası öğrencilerin uyum süreçleri ve sınıf arkadaşlarının uluslararası öğrencilere bakış açıları ve uluslararasılaşma çalışmasında da uluslararası öğrencilerin en önemli beklentisinin nitelikli bir eğitim olduğu görülmektedir. Uluslararası öğrencilerin yurt dışı tercihlerinde öne çıkan gerekçenin nitelikli eğitim alma talebinin olduğu görülmektedir. Öğrencilerin geldikleri ülkelerin eğitim ve ekonomik anlamda az gelişmişliği öğrencileri bu arayışa yönlendirmiş olabilir.

Öğrencilerin Türkiye hakkında edindikleri bilgilere bakıldığında; Türkiye mezunu öğrencilerden, internet ortamında elde edilen bilgilerden, Türk dizilerinden, Türkiye adına yurt dışında faaliyette bulunan kurumlardan bilgi edindikleri görülmüştür. Tekelioğlu, Başer, Örtlek ve Aydın (2012) tarafından yapılan araştırmada Uluslararası öğrencilerin ülkemiz üniversitelerinin yurtdışında yeterince tanıtım çalışmaları yapmadıklarını ifade etmişlerdir. Araştırmanın yapıldığı tarihten sonra Türkiye uluslararası öğrenciler için yeni stratejiler ve politikalar belirlemiş, Yükseköğretim Kurumu önemli çalışmalar yapmış 2017 yılında "Yükseköğretimde Uluslararasılaşma Stratejik Belgesi" yayınlamış ve üniversiteler yurt dışında önemli tanıtım çalışmaları başlatarak uluslararası öğrenci sayısı büyük oranda artmıştır.

Öğrencilerin Türkiye'yi tercih etme sebeplerine baktığımızda; dini inançlar, eğitim kalitesi, kültürel yakınlık, burs imkanları, Türkçe öğrenme isteği, Türkiye'ye duyulan sevgi olduğu görülmüştür. Bu konuda Enterieva ve Sezgin (2016) uluslararası öğrencilerin nitelikli eğitim ve iyi meslek edinmek için Türkiye'yi tercih ettiklerini tespit etmiştir. Bununla birlikte, Savaşan, Yardımcıoğlu ve Beşel (2015) yaptığı araştırmada uluslararası öğrencilerin Türkiye'yi tercih nedenlerinin başında eğitim kalitesi, dini yakınlık, kültürel yakınlık, aile tavsiyesi ve bilimsel başarılar gelmektedir. Uluslararası öğrencilerin yurt dışı tercihlerinde öne çıkan gerekçenin nitelikli eğitim alma talebinin olduğu görülmektedir. Bulguların bu alanda yapılan araştırmalarla uyumlu olduğu görülmektedir. Öğrencilerin başka bir ülkede eğitim yönelmesi ile Türkiye tercihleri arasında anlamlı bir ilişkinin olduğu görülmektedir.

Öğrencilerin Türkiye'de okudukları üniversite hakkında bilgi edinme kaynakları görüşlerine bakıldığında; internet ortamından, arkadaş çevresinden, kamu kurum ve kuruluşlarından ve yurt dışında faaliyet gösteren sivil toplum örgütlerinden bilgi sahibi oldukları görülmüştür.

Öğrencilerin Türkiye dışında eğitim almak istekleri ülkelere baktığımızda; Avrupa ülkeleri başta olmak üzere ABD, Kanada, Sudan ve Dubai olduğu görülmüştür. Bazı öğrenciler Türkiye dışında başka bir ülkede eğitim almak istemediklerini belirtmişlerdir. Enterieva ve Sezgin (2018) tarafından Türkiye Cumhuriyetlerinden Türkiye'ye yükseköğrenim amacıyla gelen öğrencilerin akademik ve sosyal beklentilerinin karşılanma düzeylerini belirlemeyi amaçlayan araştırmada öğrencilerin nitelikli eğitim ve iyi meslek edinmek için Türkiye'yi tercih ettikleri belirtilmiştir. Bazı öğrencilerin Türkiye'den sonra Avrupa ülkelerinde eğitimlerine devam etmek istedikleri belirtilmiştir. Öğrencilerin Türk yükseköğretimini okunmaya değer, nitelikli buldukları ancak Avrupa ülkelerindeki yükseköğretimi daha nitelikli buldukları görülmektedir.

Öğrencilerin Türkiye'den beklentilerine dair görüşlere baktığımızda; nitelikli eğitim, kültürel yakınlık, burs imkanları, Türkçe öğrenme arzusu, iş imkanları olduğu görülmüştür. Musaoğlu

(2016) Türkiye'de eğitim gören uluslararası öğrencilerin uyum süreçleri ve sınıf arkadaşlarının uluslararası öğrencilere bakış açıları ve uluslararasılaşmaya dair düşüncelerini irdeleyen araştırmaya göre uluslararası öğrencilerin en önemli beklentisinin nitelikli bir eğitim olduğu belirtilmiştir. Ercan (2012) tarafında yapılan araştırmada öğrencilerin geneli Türkiye'deki yükseköğretim sistemini başarılı bulmaktadır. Öğrencilerin geldikleri ülkelere baktığımızda ekonomik olarak az geliştikleri, eğitim seviyelerinin Türkiye'nin gerisinde olduğu görülmekte ve bu durumun öğrencileri yeni arayışlara sevk ettiği görülmektedir.

Öğrencilerin Türkiye'de aldıkları eğitimi faydalı bulup bulmadığına dair görüşlere baktığımızda;

Öğrencilerin tamamına yakını faydalı bulmakta, birkaç öğrenci de bu konuda görüş belirtmekten kaçınmıştır. Radmard (2017) tarafından yapılan araştırmada birtakım zorluklara rağmen uluslararası öğrencilerin Türkiye'nin mevcut eğitiminden memnun oldukları tespiti yapılmıştır.

Öğrencilerin eğitim sürecinden sonra ülkelerinde iş bulabilme konusunda iyimser olmadıkları görülmüştür. Katılımcılardan bir kısmı iş bulabileceklerini, bir kısmı da iş bulamayacaklarını belirtmişlerdir. İş bulamayacağını belirten öğrencilerin kendi ülkelerinin az gelişmişliği, ekonomik ve siyasi sorunları ile ilişkilendirdikleri görülmektedir Ercan (2012) tarafından geliştirilen araştırmada öğrencilerin sosyo-ekonomik olarak dar ve orta gelirli ailelerden geldiği gözlemlenmekte olup ekonomik sorun yaşadıkları görülmektedir.

Öğrencilerin okudukları üniversite tercihleri konusundaki seçimleri sorulduğunda tamamına yakını kendileri tarafından tercih ettikleri görülmüştür. Okudukları üniversite programını başarılı buldukları, akademik anlamda ders hocalarından memnun oldukları belirtilmiştir. Birkaç öğrencinin hocaların dersteki tavırlarından ve tutumlarından memnun olmadıkları belirtilmiştir. Katılımcı öğrencilerin çoğunluğu Türkiye'de eğitim görmeyi arkadaşlarına tavsiye edeceklerini belirtmişlerdir. Toska (2019) tarafından uluslararası öğrencilerin Türkiye'deki yükseköğretime dair görüşlerini ortaya koymayı amaçlayan araştırmada öğrencilerin genelinin beklentilerinin karşılandığı ancak öğrencilerin öğretim üyelerinin ders içindeki davranışlarında memnun kalmadıkları belirtilmiştir. Öğretim üyelerinin ders dışındaki davranışlarından, idari personelden, barınma ve sağlık olanaklarından memnun oldukları sonucuna ulaşılmıştır.

Öğrencilerin Türkiye'de karşılaştıkları zorluklar olarak dil öğrenme güçlüğü, ekonomik, önyargı ve ırkçılık, kültürel uyum, özel bilgilerin sorgulanması ve bürokratik sorunlar yaşamaktadır. Yaşadıkları bu sorunlara rağmen Türkiye'den ülkelerine dönerken kültürel değerleri, STK yapılanmasını, aldıkları eğitimin kalitesini, hizmet altyapısını ve araştırma merkezleri altyapısını iyi örnekler olarak alıp götüreceklerini ifade etmişlerdir. Radmard (2017) tarafından yapılan araştırmada birtakım zorluklara rağmen uluslararası öğrencilerin Türkiye'de aldıkları eğitimden memnun oldukları ortaya çıkmıştır. Ercan'ın (2012) yaptığı araştırmada öğrencilerin sosyo-ekonomik olarak dar ve orta gelirli ailelerden geldiği ve ekonomik sorun yaşadıkları görülmüştür. Akanwa (2015) Batı ülkelerinde eğitim gören uluslararası öğrencilerin kültürel ve toplumsal uyum, yabancı dil öğrenme güçlüğü, üniversitelerin kaynaklarından yeterince istifade edememe gibi sorunlarla karşılaştıklarını saptamıştır. Öğrencilerin ekonomik ve eğitim anlamında az gelişmiş veya gelişmekte olan ülkelere geldiği gerçeğinden hareketle Türkiye'nin eğitim, sosyal ve hizmet alanlarındaki çalışmalarının kendi ülkelerine göre daha geliştiği sonucuna ulaşmak mümkündür. Öğrencilerin Türkiye'den edindikleri iyi örnekler baktığımızda Türk halkının misafirperverliği, hoşgörülü olması, saygısı, sevgisi, gelenekleri, adetleri, yardımseverliği, sıcak ilgisi, kardeşlik duygusu, temizlik anlayışını benimsedikleri ve Türkiye'nin sivil toplum kuruluşlarına dair iyi izlenimler edindikleri görülmüştür.

ÖNERİLER

Uluslararası öğrencilerin Türkiye'deki eğitimi nitelikli buldukları ancak uluslararası alanda kendilerine avantaj sağlayacak yabancı dillerde eğitim almak istedikleri belirtilmiştir. Bu

çerçevede uluslararası öğrenciler açısından yükseköğretim alanında cazip bir ülke olmak için üniversiteler uluslararası geçerliliği olan dillerde eğitim öğretim programlarına ağırlık verebilirler.

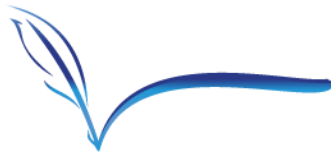
Bazı öğrencilerin Türkiye’de veya iş olanakları gelişmiş farklı ülkelerde hayatlarını devam ettirmek istedikleri belirtilmiştir. Nitelikli öğrencileri elde tutmak için Üniversite sonrası iş imkanları sunulabilir. Uluslararası öğrencilerin bir kısmı alternatif olarak Avrupa ülkelerinde eğitim hayatlarına devam etmek istedikleri belirtilmiştir. Yetişmiş, nitelikli öğrencileri üçüncü ülkelere kaptırmamak için doktora ve sonrası Türkiye’de kalmalarını veya mezuniyet sonrası ülkelere dönmelerini sağlayacak tedbirler alınabilir. Üniversiteler ve YÖK uluslararası öğrencilere yönelik önyargılı tavırlardan ve ırkçılık tutumlarından kaçınmalarını sağlayacak bilinçlendirme ve kamu spotu çalışmaları yapılabilir. Uluslararası öğrencilerin oturma ve resmi işlemler konusunda yaşadıkları bürokratik sorunlara çözüm geliştirilmelidir. Üniversitelerin uluslararası ilişkiler ofisleri bu konularda ve diğer yaşanan zorluklarda öğrencilere yardımcı olabilir. Uluslararası öğrencilerin barınma sorunlarına yönelik sorunları aşmak için üniversiteler KYK yurtları ile iş birliği geliştirebilir.

Türk yükseköğretiminin uluslararasılaşma alanında geliştirdiği politika ve stratejiler uluslararası öğrencilerin ülkemize gelişlerini arttırmıştır. Bu alanda daha farklı stratejilerin ve politikaların geliştirilmesi, büyük ölçekli projelerin hayata geçirilmesi gerekir. Başarılı öğrencilerin yerinde tespit edilerek Türk üniversitelerinde okumalarını sağlamak, mezuniyet sonrası iş olanakları geliştirilebilir. Başarılı öğrencilere yönelik stratejik bursların sağlanması ve uzun vadede bu öğrencilerin kendi ülkesi ile Türkiye arasında politik ve ekonomik ilişkiler alanında önemli roller üstlenmesini sağlamak için mezun olan ve ülkesine dönen öğrencileri takip edecek bir sistem geliştirilebilir.

KAYNAKÇA

- Akanwa, E. E. (2015). International students in western developed countries: History, challenges, and prospects. *Journal of International Students*, 5(3), 271-284.
- Altbach, P. (2002). Perspectives on internationalizing higher education. *International Higher Education*, (27), 6-8.
- Aytaçlı, B. (2012). Durum çalışmasına ayrıntılı bir bakış. *Adnan Menderes Üniversitesi Eğitim Dergisi*, 3(1), 1-9.
- Baltacı, A. (2017). Nitel veri analizinde Miles-Huberman Modeli. *Ahi Evran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 3(1), 1-15.
- Büyükgöze, H. (2016). Bir etki aracı olarak Türk Yükseköğretiminin ‘Yumuşak Güç’ bağlamında incelenmesi. *Yükseköğretim ve Bilim Dergisi*, 6(1), 41-49.
- Çetinsaya, G. (2014). Büyüme, kalite, uluslararasılaşma: Türkiye yükseköğretimi için bir yol haritası. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Basımevi.
- Enterieva, M. & Sezgin, F. (2016). Türki Cumhuriyetlerden Türkiye’ye gelen Yükseköğretim öğrencilerinin akademik ve sosyal beklentilerinin karşılanma düzeyi. *Gazi Üniversitesi, Yükseköğretim ve Bilim Dergisi*, 6(1), 102-115.
- Ercan, M. S. (2012). Uluslararası öğrencilerin uyum sorunlarının incelenmesi ve bu sorunların çözümüne yönelik beklentilerin araştırılması (Basılmamış Uzmanlık Tezi). Yurtdışı Türkler ve Akraba Topluluklar Başkanlığı, Ankara.

- Keser Özmantar, Z. (2018). Örneklem yöntemleri ve örneklem süreci. Eğitim yönetimi araştırmaları. K. Beycioğlu, N. Özer ve Y. Kondakçı (Ed.), *Eğitim yönetimi araştırmaları* içinde (88-110). Ankara: Pegem.
- Knight, J. (2004). Internationalization remodeled: Definition, approaches and rationales. *Journal of Studies in International Education*, 8(1), 5-31.
- Musaoğlu, N. B. (2016). Yerel ve uzun dönemli uluslararası öğrencilerin uyum süreci ve uluslararasılaşma üzerine deneyimleri (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi). Bahçeşehir Üniversitesi, İstanbul.
- Nye, J. S. Jr. (1990). Soft power. *Foreign Policy*, 80, 153-171
- OECD. (2018). Education at a Glance 2018 *OECD INDICATORS*. Paris.
- Radmard, S. (2012). Türkiye üniversitelerinin uluslararasılaşma politikaları bağlamında uluslararası öğrencilerin yükseköğretim taleplerini etkileyen etkenlerin incelenmesi (Basılmamış Doktora Tezi). Ankara Üniversitesi, Ankara.
- Radmard, S. (2017). Türk üniversitelerindeki uluslararası öğrencilerin yükseköğretim taleplerini etkileyen etkenler. *Yükseköğretim ve Bilim Dergisi*, 7(1), 67-77.
- Selvitopu, A. (2016). Türk yükseköğretiminde uluslararasılaşma stratejileri: süreç yaklaşımı çerçevesinde nitel bir inceleme (Basılmamış Doktora Tezi). Osmangazi Üniversitesi, Eskişehir.
- Savaşan, F., Yardımcıoğlu, F., ve Beşel, F. (2015). Yabancı uyruklu lisans ve lisansüstü öğrencilerin sosyo-ekonomik problemleri: Sakarya Üniversitesi Örneği. *Uluslararası Öğrenci Sempozyumu*, 6-8.
- Taşçı, G. (2018). Yükseköğretimde uluslararasılaşma: Türkiye örneği (1995-2014) (Basılmamış Doktora Tezi). Marmara Üniversitesi, İstanbul.
- Tekelioğlu, S., Başer, H., Örtlek, M., ve Aydın, C. (2012). Uluslararası Öğrencilerin Ülke ve Üniversite Seçiminde Etkili Faktörler: Vakıf Üniversitesi Örneği. *Organizasyon ve Yönetim Bilimleri Dergisi*, 4(2), 191-200.
- Toska, R. (2019). Uluslararası öğrencilerin yükseköğrenime ilişkin görüşleri (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi). Kocaeli Üniversitesi, Kocaeli.
- Yıldırım, A. & Şimşek, H. (2006). Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri. Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Yükseköğretim Kurulu [YÖK] (2017). Yükseköğretimde Uluslararasılaşma Stratejik Belgesi 2018-2022. https://www.yok.gov.tr/Documents/AnaSayfa/Yuksekokretimde_Uluslararasılaşma_Stratejik_Belgesi_2018_2022.pdf adresinden 10.06.2020 tarihinde erişilmiştir.
- Yükseköğretim Kurulu [YÖK] (2020). İstatistikler: Yükseköğretim Bilgi Yönetim Sistemi. <https://istatistik.yok.gov.tr/> adresinden 15.08.2020 tarihinde erişilmiştir.
- Yin, R. K. (1994). Case study research: design and methods. Thousand Oaks, CA: Sage.

SSAD

Stratejik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi

ISSN 2587-2621

Volume 5 Issue 3, November 2021

sisaddergi@gmail.com

Makale Türü/Article Type: Araştırma/Research

Makale Gönderim Tarihi/Received Date: 27.10.2021

Makale Kabul Tarihi/Accepted Date: 15.10.2021

DOI: 10.30692/sisad.1015448

VAROLUŞÇULUĞUN SAVAŞ SONRASI İSPANYOL ROMANLARINA ETKİSİ*

The Effect of Existentialism on Post-War Spanish Novels

Ayşegül OKKA TAĞMAN

Arş. Gör.

Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi

Fen-Edebiyat Fakültesi, Batı Dilleri ve Edebiyatları Bölümü

ORCID ID: 0000-0002-4362-963X

aysegulokka@gmail.com

Atıf/Citation: Ayşegül Okka Tağman (2021), “Varoluşçuluğun Savaş Sonrası İspanyol Romanlarına Etkisi”, *Stratejik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, C.5, S.3 Kasım 2021 s.755-763.

Özet: İspanya’da Franco diktatörlüğünün başlangıcı olarak kabul edilen İç Savaş yılları (1936-1939), entelektüeller de dâhil olmak üzere birçok İspanyol’un sürgün edilmesinin yanında siyasi ve ideolojik bir sansürün de başlamasına zemin hazırladığından, İspanyol kültürü için zor geçen yıllar olmuştur. Edebiyat da bu sıkıntılı süreçten payına düşeni almış, sansürün izin verdiğı kadarıyla yaşananlar ya da hissedilenler ifade edilmeye çalışılmıştır. Diğer taraftan edebiyatta da etkili olan Varoluşçuluğun 20. yüzyılda ön plana çıkmasında, savaşlardan çıkmış ve endüstrilemiş toplumda kendine yabancılaşmış ve yalnız kalmış bireyin hayatta kalma mücadelesi ve kendine dönmesinin etkili olduğu bilinmektedir. Bu felsefi anlayışın dönemin düşünsel atmosferine bir tepki mahiyetinde olduğu düşünülebilir. Bu tepkinin özü, en genel anlamda “öznellik”, “bireysellik” ve “tutku” gibi değerlerin; “nesnellik”, “evrensellik” ve “akıl” gibi değerlerden daha önemli ve öncelikli olduğu iddiasıdır. Bu çalışmada 20. yüzyılda ön plana çıkmış Varoluşçuluk felsefesinin İspanya’da oluşturduğu tepki ve savaş sonrası İspanyol romanlarına olan etkisi inceleme konusunu oluşturur. İspanya’daki varoluşçuluk akımı, ülkenin önde gelen düşünürü Miguel de Unamuno’nun düşünceleri bağlamında ele alınmış, varoluőçü düşüncelerin İspanyol ve Avrupa romanlarına yansımalarının bir karşılaştırılması yapılmış olup bu düşüncelerin İspanyol romanlarını nasıl etkilediği inceleyeceğimiz konular arasına girmiştir.

Anahtar Kelimeler: İspanyol romanı, varoluşçuluk, Miguel de Unamuno, tremendismo

Abstract: The Civil War (1936-1939), which is considered the beginning of the Franco dictatorship in Spain, paved the way for the exile of many Spaniards, including intellectuals, as well as the start of political and ideological censorship, and these years were difficult years for Spanish culture. Literature has also taken its share from this troubled process, and what has been experienced or felt has been tried to be expressed as much as the censorship allows. On the other hand, it is known that existentialism, which is also influential in literature, came to the forefront in the 20th

* Bu çalışma Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü bünyesinde “İç Savaş Sonrası İspanyol Edebiyatında Antikahraman ve Varoluşçuluk Örneği Üç Roman: *La sombra del ciprés es alargada, Con la muerte al hombro ve El hombre de los santos*” başlığı ile hazırlanmış olan doktora tezinin bir kısmından üretilmiştir.

century, and the struggle for survival and the return of the individual who was alienated and lonely in the industrialized society after the wars were effective. It can be thought that this philosophical understanding is a reaction to the intellectual atmosphere of the period. The essence of this reaction is that values such as “subjectivity”, “individuality” and “passion” in the most general sense; It is the claim that “objectivity” is more important and prioritized than values such as “universality” and “reason”. In this study, the reaction of Existentialism, which came to the forefront in the 20th century, in Spain and its effect on post-war Spanish novels are the subject of analysis. The current of existentialism in Spain has been discussed in the context of the thoughts of Miguel de Unamuno, the leading thinker of the country, a comparison of the reflection of existential ideas on Spanish and European novels has been made, and how these ideas affect Spanish novels has become one of the topics we will examine.

Keywords: Spanish novel, existentialism, Miguel de Unamuno, tremendismo

GİRİŞ

20. yüzyılda felsefi ilgi; bilginin ve varlığın özüne ilişkin kaygılardan yaşamın kendisiyle ilgili düşünceye; felsefenin soyut kavramlarından bireysel tecrübeye doğru kaymıştı. Tüm medeni dünyayı etkileyen bu savaş yüzyılı olarak adlandırılacak dönemde, insan yaşamına ve özgürlüğüne daha fazla değer verildiği, temel değer olarak yaşama verilen önceliğin, dayanağını katı ilkelerden değil, yalnızca özgürlükten ve her insanın kendi gerçekliğinden aldığı dikkat çekmektedir. Bu bakımdan felsefedeki, sanattaki ve bilimdeki gelişmelerin sosyal olaylardan bağımsız bir yapıya sahip olmadığı, 20. yüzyıldaki savaşlardan ve zorlu dönemlerden etkilenmiş edebiyat ürünlerinde de görülür. Özellikle bireyi ve bireyin içsel durumlarını merkeze alan romanların bu yüzyılda daha fazla ortaya çıkması, toplumsal durumlar karşısında bireyin tutkularının unutulmasına bir tepki olarak düşünülebilir.

Julián Marías *El existencialismo en España* adlı eserinde, İspanya’da varoluşçuluk denilince ilk akla Miguel de Unamuno’nun (1864 - 1936) geldiğine, onun Kierkegaard’ı özgün dilinden okuyabilmek için Danca öğrendiğine ve *Yaşamın Trajik Duygusu* (Del Sentimiento trágico de la vida, 1913) ve *Hristiyanlığın İstirabı* (La agonía del cristianismo, 1924) gibi eserlerinin Kierkegaard’a yaptığı atıflarla dolu olduğuna değinir. José Ortega y Gasset (1883- 1955) 1913 yılında yazdığı *Sobre el concepto de sensación* (Duyu Kavramı Üzerine) adlı makalesinde Edmund Husserl’in ve öğrencilerinin fikirlerinden bahseder. Martin Heidegger ise İspanya’da çok önce okunmuş, Ortega y Gasset 1928’de Heidegger’in “Varlık ve Zaman”ından bahsetmiş, İspanyol düşünür Xavier Zubiri 1933’de bu düşünürün *Metafizik Nedir?* adlı eserini İspanyolcaya çevirmiştir. Bunu takiben Kierkegaard’ın Kaygı Kavramı adlı eseri 1930 yılında İspanyolcaya çevrilmiştir (Marías, 1953, s. 17).

İspanya’da varoluşçuluktan etkilenen ilk düşünür ve yazarlardan birinin Salamanca Üniversitesi Rektörlüğü de yapmış olan Unamuno olduğunu söylemek mümkündür. Unamuno için felsefe, insanın dünyaya ve yaşama ait tek ve tam bir anlayış oluşturma ihtiyacına cevap verir ve bu anlayışın bir sonucu olarak, felsefe samimi bir tavır ve hatta eylem yaratan *bir duygudur*. Ancak Unamuno’ya göre bu duygu, bu anlayışın bir sonucu olmak yerine, bunun sebebi olarak ortaya çıkar. Yani, “dünyayı ve yaşamı anlama ya da anlamama biçimimiz, yaşamın kendisine karşı olan duygumuzdan doğar” (1986, s. 14). Buna bağlı olarak Unamuno felsefeyi gerekli bir “varoluşsal işlev” olarak yorumlar. İnsanın sadece yaşamın gerçekliğini anlaması değil, bu gerçekliğin neye dayandığını, nasıl olması gerektiğini, insanın bu gerçeklikten tatmin mi olacağını ya da hayal kırıklığına mı uğrayacağını da anlaması gerekir. İşte bu yüzden *Yaşamın Trajik Duygusu* adlı eserinin başında “Bizim irdeleyeceğimiz insan etten ve kemikten insandır ve bu somut insan, bu etten ve kemikten insan aynı zamanda öznesi ve en önemli nesnesidir tüm felsefenin” (1986, s. 14) der. Felsefe yapanın kendisi de, konusu da insandır. Ancak insan, insanlık yani “tür” olarak değil, somut insan olarak “et ve kemiğe” bürünmüş biri olarak ele alınmalıdır. Dolayısıyla “İnsan nedir?” sorusu yerine Unamuno “Ben kimim?” diye sormaktadır; bu ikinci formülde soru ve cevap soru soranın varlığını içerir ve böylece soruyu anlamlı kılar. Unamuno’ya göre felsefe sadece akılla değil, tüm irade, duygu, et ve kemikleriyle tüm beden ve ruhla yapılır. Tüm felsefenin konusu ve en yüce nesnesi, et ve kemikten oluşan bütünüyle insandır.

Unamuno, 1900 yılında yayımladığı Adentro adlı makalesinde de, varoluş konusuna önemli ölçüde yer vermiştir:

“Bitmiş kişiliğin hayatın başında değil, sonundadır; sadece ölümlle tamamlanır ve taçlanır. Bugünün insanı ne dünüdür ne yarının, değişirsin. Hayatın kendi bilincinle yaşanırken, kendini gerçekleştirmen zamanla olur, eserlerine göre kendini keşfedersin. Ruhunun derinliklerinde ilerle, her gün yeni ufuklar, bakir topraklar, tertemiz saf nehirler, daha önce görülmeeyen gökyüzü, yeni yıldızlar ve takımyıldızları keşfedeceksin. Hayat derin olduğunda, sürekli ve dalgalı bir ritimdir. Zamanın dalgalarında gününü yaşa, ama sonsuzluk içinde bir gün yaşamalıymışsın gibi, sonsuzluk denizinin içinde ruhunun derinliklerinde yaşa” (Unamuno, 1916, s. 186).

Varoluşçu terimlerle (bilinç, kendini gerçekleştirme, kendini keşfetme, gününü yaşa) dolu bu metinde insanın varoluşunun zaman içinde ortaya çıktığı ve kendini sürekli gerçekleştirdiği belirtilmektedir. Bu ifadeler, Sartre’in daha sonra öne sürdüğü “varoluş önden önce gelir” düşüncesiyle aynı anlamdadır. İnsanın varoluşunu gerçekleştirmesi, hayatta olma sebebinin de en üst noktada tamamlaması anlamına gelmektedir. Unamuno için varoluş sadece ölümlle tamamlanır, ölüm varlığı temellendirir, bu nedenle tamamlanmış ve bitmiş bir kişilik hayatın sonundadır. Aynı şekilde, insan varoluş mücadelesi verirken her yeni durumda idealini değiştirir, ancak özgürce yapılan seçim gerçek bir seçim olacaktır. Başkaları tarafından sürüklenen, geleceğe dair bir planı olmayan, sadece olaylara dönük yaşayarak varolan insan, Unamuno için “varolan” değildir: “Gerçekten varlar mı? Sanıyorum hayır, çünkü gerçekten var olsalardı, var olmanın acısını çekerlerdi ve bundan memnun olmazlardı. Eğer gerçekten zaman ve mekânda var olsaydılar, sonsuz ve ebedi olmadıkları için acı çekerlerdi” (2017, s. 6). Bu nedenle, “insan sadece kendini meşgul etmekle kalmamalı, aynı zamanda varlığından endişe duymalıdır” (Vayá Menéndez, 1966, s. 292). Yani kendisiyle ilgili hedefleri olan, yalnızca yaşamakla memnun olmayan insan ve kendisi olmaya devam etmek isteyen varolan insandır.¹

Ona göre felsefenin de en trajik sorunu aklın gereksinmelerini kalbin ve iradenin gereksinmeleriyle uzlaştırmaktır: “Bu üstün uğraşı ise yalnız akılcı olamaz, ilişkinliği gerekir kalple. Yazgımız üzerinde düşünmek yeterli değildir: duyumsanması gerekir” (Unamuno, 1986, s. 25). Duyumsamanın önemli olması kadar varolan birey kişiliğini yitirme olasılığına karşı da savaşmalıdır. Birey olmak, sadece olduğu gibi var olmak değil, aynı zamanda ve her şeyden önce olmak istediği gibi var olmak anlamına gelir, ancak her gün daha “ekonomik”, “teknik” ve “kitlese” bir dünyanın ortasında kendin olmak zordur (Vayá Menéndez, 1966, s. 293).

Akıl ile yaşam arasındaki bu mücadele trajedinin ta kendisidir; akıl, yaşamı mantıklı hale getirerek kaçınılmaz ve normal olana boyun eğmeye zorlar; yaşam ise akılı kendi arzularına destek vermeye zorlar (Vayá Menéndez, 1966, s. 295). Unamuno’nun ne akıldan ne de yaşamdan vazgeçmediği açıktır. Her ikisinin çatışmasını ve bu çatışmayla hayatını sürdürmeyi kabul etmektedir. Çünkü yaşam kendi içinde sürekli olarak hayal kırıklığı yaratan ve mükemmellik isteyen bir arzudur. Bu kendin olma bir tutku meselesidir, akıl ve duygu, bilim ve yaşam arasındaki sonsuz çatışmadır. Unamuno’ya göre bilim, artan mantıksal veya zihinsel gereksinimleri tatmin edebilir ancak insanın duygusal ve istemli ihtiyaçlarını, ölümsüzlük açlığını tatmin etmekten uzaktır (Unamuno, 1986, s. 92-97). Unamuno için rasyonel insan dünyayı mantıksal olarak bilmesinin yanı sıra teknik olarak da kontrol edebildiğinde kendini güvende hissetmektedir. Ancak bu güvenlik yapaydır:

“Bazen nasıl ve nerede olduğumuzu bilmeden aniden ürkeriz ve ölüm duygusu bizi hazırlıksız yakalar. Kendimi daha odaklanmış şekilde hayatın özeni ve ihtiyaçlarının

¹ Krş. Stoacı filozofların yaşam ve ölüme ilişkin görüşleri, bkz: Karabulut, D. ve Kaynak İltar, E. (2020). “Stoa Felsefesi’nde Sağaltımın İzleri: Bir Pratik Yaşam Felsefesi”, Mediterranean Journal of Humanities, Sayı X ss. 265-277.

başında bulurken, aniden ölüm üzerimde kanat çırparmış gibi görünür. Ölüm değildir, daha da kötüsü yok olma hissidir, yüce bir kaygı hissidir” (Unamuno, 2017, s. 180).

Kaygı her şeyden önce, var olanın kendisi ile ilgili farkındalığıdır, ölmek için var olduğunun bilincine sahip olduğunda hissettiği duygudur. Bu nedenle kaygı insana kendi varlığının sınırını, hiçliğini ve ölümü, asıl gerçekliğini yani sonlu varoluşunu hatırlatmaktadır. Unamuno için, bu anlamda varoluş kaygısı kişinin kendi bilincinin, kendi sınırının farkına varmasını sağlar (Marías, 1953, s. 83). Et ve kemikten oluşan, acı, ruhsal sıkıntı, ölüm ve trajik yaşam hissi ve ölümsüzlük arzusuyla sarmalanmış insanın varlığıyla ilgili düşünceleriyle Unamuno'nun varoluşçu düşüncenin öncüleri arasında olduğuna ilişkin iddia geçerli durmaktadır. Belirleyici konulara dikkat çeken, yeni bir felsefe yapma ihtiyacı hisseden ve belki de herkesten önce bu yüzyılın metafizik düşüncesini tahmin eden Unamuno olmuştur. Unamuno sonuçlarının daha verimli olacağına inandığı, soyutluk yerine somutluğu seçerek, bir felsefe sistemi oluşturmak yerine roman ve oyun yazmayı tercih etmiştir. Unamuno'nun romanları “varoluşçu roman” ya da daha doğru ifadeyle “bireyci roman” (*novela personal*) olarak adlandırılabilir (Marías, 1953, s. 16).

İç Savaş'ın sonlanmasıyla İspanya'nın genel siyasi durumu bağlamında, kültür alanı da yeni siyasi koşullardan kaynaklanan etkilerden payına düşeni almıştır. Rejim değişikliği Cumhuriyet döneminde desteklenen ideolojik ve kültürel tasarıları radikal bir dönüşüme uğratmıştır. Felsefe ve edebiyat, resmi kurumların özellikle yeni rejimi korumak amacıyla gözetecikleri alanlar olmuşlardır. 1939'dan itibaren İspanya'da felsefe alanında epey bir zaman hüküm sürecek olan yaklaşım yeni rejimin ilkelerine de uygun olan neoskolastik düşüncedir. Skolastik düşüncüyü temsil eden *Rázon y Fe* ve *Arbor* dergileri vasıtasıyla muhafazakâr fikirler yaygınlaşmıştır. Yüzyılın iki büyük İspanyol düşünürü Unamuno ve Ortega y Gasset'in eserlerine saldırılmış, Unamuno için “19. yüzyıl İspanyol Katolikliğinin en büyük düşmanı” olduğu, eserlerinin “sapkınlıklar, küfürler, dine saygısızlıklar ve pornografik tanımlarla dolu olduğu” (Barrero Pérez, 1987, s. 20) söylenmiştir. Özellikle her iki düşünürü karşı tepki ve güvensizlik yetmişli yıllara kadar devam etmiştir. Böyle bir durumda skolastik geleneğin savunucularından, özellikle bu gelenek temelinde tüm özcü yaklaşımlara karşı olan varoluşçu düşüncenin ülkeye girmesinde olumlu ya da yansız bir tavır almaları beklenmesi de çok makul olmayacaktır.

Bununla beraber, İspanyol düşün dünyasının dış dünyayla temas edip, kendi ülkesinde de beklenen güncellemeyi başlatması 1950'lere doğru gerçekleşecektir. Edebiyat sohbetleri çoğalmış ve buralarda Alman ve Fransız varoluşçuluğun öne çıkan eserleri okunmaya ve yorumlanmaya başlamıştır. Sartre'in tüm eserlerinin Yasaklı Kitaplar Listesine (*Índice de Libros Prohibidos*) dâhil edilmesinden sonra (Ekim 1948) sadece felsefe ve dini konularla sınırlı kalmayan dergiler dahi varoluşçulukla ilgili yazılar yayımlamaya başlamıştır. Skolastik felsefe savunucularının saldırganlığı yoğunlaşsa da engeller ve önyarguların giderilmesi pahasına Fransız varoluşçuluğu entelektüel çevrelere nüfuz etmeye başlamıştır (Barrero Pérez, 1987, s. 21).

İspanya İç Savaşı patlak vermeden önce Heidegger'in *Metafizik Nedir* adlı eserinin İspanyolcaya çevrilmesi, Unamuno'nun Kierkegaard'la ilgili atıflar yapması ve daha sonra Ortega y Gasset'in yine Heidegger'in eserini yorumlamasıyla İspanyol aydınlarının bir kısmı varoluşçulukla tanışmıştır. Savaşın ortasında falanjistler de *Jerarquía*'da varoluşçuluğa atıfta bulunan yazılar çıkarmışlar, Heidegger, Gabriel Marcel ya da genel anlamda varoluşçu felsefeden bahsetmişlerdir. P. Laín Entralgo, *Meditación apasionada sobre el estilo de la Falange* adlı yazısında Heidegger'in milliyetçiliğine vurgu yaparken, bunun o güne kadar olan felsefelerin en derini ve en insancıl olanı olduğunu belirtmiş ve “ölüme yönelik varlık” (Sein zum Tode) düşüncesini “İspanyolların diğer herkesten daha fazla yaşayıp uyguladıklarını” eklemiştir (Barrero Pérez, 1977, s. 23). T. Mermall, “insanın ölüme yönelik olduğunu söyleyen Heidegger'in mistisizminin ve kaderci ve etik çözüme olan anlayışının falanjistlerin romantik doğasına uyduğunu” (1978, s. 33-34) söyler. Bunun yanında Heidegger'in felsefesine gösterilen ilgiyle İspanya'daki ilk varoluşçu kuşağına olan etkisi artarken diğer varoluşçular için de alan

hazırlanmıştır. 1948’de Katolik varoluşçuluğun en önemli temsilcisi Gabriel Marcel de İspanya’yı ziyaret etmiş, Madrid’de bir dizi konferans vermiş, İspanya’da pratik anlamda tanınmamış bir felsefenin tanıtılmasını sağlamıştır (Barrero Pérez, 1987, s. 24).

Varoluşçuluğa karşı saldırılar özellikle dini taraftan yapılmış, varoluşçuluğun korunması gereken ahlaki ilkeleri tehdit ettiği iddia edilmiştir. Örneğin 1950’de Padre M. Oromí’nin yazısında “*insanın tüm aşağı arzularının yücelticisi*” olarak varoluşçuluğu gösterdiğini görebiliriz. Oromí “*Ciddi olan konu şudur ki varoluşçuluğun neyi içerdiğini bilmiyoruz, modanın da neyi içerdiğini bilmiyoruz. Varoluşçuluk modadan oluşuyorsa bir tutarlılığa da sahip değildir*” (Oromí, 1950, s. 5) diyerek bu yeni düşünce akımının bir karmaşıklığa sahip olduğunu belirtir. Aslında Heidegger’in düşüncelerine saygıyla yaklaşıırken, Sartre’in düşüncelerine karşı açık bir düşmanlık sezilmektedir. Sartre edebiyatı “*dinsiz, pornografik ve mide bulandırıcı*” olarak nitelenmiş, Fransız Natüralizmine bir dönüş olarak kabul edilmiş ve Sartre da “*varoluşçuların en az filozof olanı*” olarak adlandırılmıştır (Barrero Pérez, 1987, s. 32).

Varoluşçuluğun Avrupa’da yüzyılın en etkili felsefesi olduğu ve edebi akımları da etkilediği çoğu kimse tarafından kabul edilmektedir. İspanya’daki varoluşçuluk ile ilgili Julian Marías bir takım belirlemelerde bulunmuştur: “*İspanya’da bir felsefe vardır, ancak varoluşçuluk değildir, bununla birlikte varoluşçu düşünceyle yazılan romanın bir başlangıcı olmuştur*” (Unamuno, 1953, s. 216). Marías, Unamuno düşüncesinin metafizik yönünün olmadığını ve sonraki İspanyol felsefesinin etkilendiği Ortega y Gasset’in *raciovitalismo*’sunun ve ekolünün varoluşçuluğun temel özelliklerinden ayrıldığını belirtir: “*Bir filozof olamayacak ölçüde belki bir varoluşçu olarak Unamuno’yu bir tarafa bırakırsak, İspanya’da varoluşçuluk yoktur. Çünkü bahsedilen tezler, fikirler varoluşçu felsefeye ait değildir, sadece düşüncenin başka bir şekli, radikal olarak farklı bir formudur*” (Unamuno, 1953, s. 228). Bununla birlikte Marías, İspanya’da varoluşçu temaya ait birçok özelliğe rastlanıldığını inkâr etmez. Her halükarda varoluşçuluk teriminin günümüzde yeterince esnek ve genişletilebilir olduğu, teist-ateist, Hristiyan, Yahudi eğilimleri ve fikirleri temel noktalarda sapmaya uğrayan düşünürleri dahi içine aldığı düşünülürse İspanyol düşüncesinin belli görüşlerinin de varoluşçu olacağını kabul etmek çok güç olmaz (Roberts, 1973, s. 32). Bu yönden sadece yazarların kendi tarihi ve kişisel koşulları içinde bu tarzdaki bir düşünmenin bir dizi önemli noktalarıyla uyuşmaları aracılığıyla olsa da İspanya’da bir varoluşçuluğun olduğu söylenebilir.

Savaş sonrası dönemde İspanyol edebiyatında, savaşın verdiği acı deneyimlerle birlikte insan hayatı ile ilgili belirsizlik, sıkıntı ve saçma hissi ortaya çıkmış, yalnızlık, kaygı ve umutsuzluk özellikle romanların konusu olmuştur. Acının, mücadelenin ve ölümün olduğu sınırları belli ya da yabancılaşmış bir dünyada, savaş tecrübesini birebir yaşamış ya da savaş sonrası sonuçları deneyimlemiş İspanyol yazarlar da eserlerinde varoluşçu felsefenin unsurları olan kaygı, belirsizlik, umutsuzluk ve saçma duygular içinde olan karakterler yaratmışlardır. İnsanlara kin, güvensizlik ve endişe aşılayan savaşın neden olduğu karmaşa; durum, çevre ve karakterler aracılığıyla kurgu dünyasına aktarılmıştır. Bu karakterlerin çoğu, yolunu şaşırılmış, kaybolmuşluk hissi içinde, kararsızlık, hayal kırıklığı ya da çaresiz bir hastalığa mahkûm olmuş, ekonomik ve toplumsal baskı içinde şiddete ve suça eğilim gösteren bireylerdir. Sınırlı yerler içine yerleştirilmiş bu bireyler sürekli olarak ölümün gölgesi altında yaşamaktadırlar. Bu dönemde yazılan romanların konularının geçtiği yerler genellikle kentler olmuş, büyük kentlerde yalnızlık, iletişimsizlik, şiddet ve buraların karmaşası yansıtılırken, küçük kentlerin rutin hayatı ve sıkıcılığı gibi çağın toplumsal yaşamının temel özellikleri sunulmuştur. Baş karakter olarak tek bir bireyin ele alınması, karakterlerin baskı ve boğulma hislerini daha belirgin yansıtan dar ve sıkıştırılmış mekânların seçilmesi (hücre, kahvehane, hastane gibi), nesnel anlatım yardımıyla yazarın ortadan kalkması ve eserin biçimsel özelliklerine gerektiği kadar önem verilmemesi bu romanların dikkat çeken özellikleri olmuştur (Sobejano, 1970, s. 203-207).

Bu dönüşümün sonucu olarak kırklı yılların sonu ve ellili yıllarda İspanyol edebiyatında varoluşçuluk akımının etkisiyle yazılan romanlara nispeten daha fazla rastlanmaktadır. Varoluşsal

kaygı çağdaş İspanyol romanına kötümserlik, memnuniyetsizlik, acı çekme gibi unsurlarla yansıtılmış, hayal kırıklığı, acı ve ölüm İspanyol yazarların işlemek zorunda oldukları konulara dönüşmüştür. 1949'da yayımlanan Gabriel Celaya'nın *Lázaro Calla* adlı eseri, 1950'de basılan Suárez Carreño'nun *Las últimas horas* adlı eseri, José Castillo de Puche'nin 1954'de basılan *Con la muerte al hombre* ve 1956'daki *Sin camino* adlı eserleri bu varoluşçuluk etkisi altında yazılan ilk eserler olarak görülmektedir (Barrero Pérez, 1987, s. 65). Bu eserler incelendiğinde temelde varoluşçuluğun, İç Savaş sonrası İspanyol edebiyatında, kaygılı bir ortam ve siyasi rejime olan güvensizlik gibi belli başlı yönlerle ortaya çıktığı görülür. Bu düşünceyle yazılmış İspanyol romanının diğer bir özelliği varlığın anlamını aramak ve bulmaktır. Savaştan kaynaklanan bu acılı anlam arayışı, "hayal kırıklığı, hastalık ve ölüm" ile karşı karşıya kaldığı durumlarda bile insanın yaşamaya zorunlu bir varlık olduğunun farkına varmasını sağlamıştır (Barrero Pérez, 1987, s. 105). Bu durum yaratılan karakterlerin eser içinde sürekli olarak kendilerini sorgulamalarına sebep olmuştur. Bu akımın etkisiyle yazılmış romanların öne çıkan özellikleri karakterlerin kötümserlikle belirlenmiş düşünceleri içselleştirmeleri ve bireyin gerçek sorunların çözümünde yetersiz kalmasının etkisiyle oluşan kaygıyla yüzleşildiği yalnızlıktır (Roberts, 1973, s. 264).

Yine de sadece çok az sayıda roman varoluşsal sorunu derinlemesine incelemeyi başarmıştır. Bu tür eserlerde varoluşçuluğun tam olarak uygulanamamasını Franco sansürüne bağlayanlar olmuş, bu tür eserlerin İspanya'da yayımlanmasına müsaade edilemeyeceği için varoluşçu etkilerin eserlerde etkili olmadığı öne sürülmüştür (Roberts, 1973, s. 42). Bunun yanı sıra Oscar Barrero Pérez, Avrupa'da varoluşçuluk düşüncesi yaygınlaşmadan önce İspanya'da ilk olarak 98 Kuşağı yazarlarının varoluşçu problemlerle çok yakın sayılabilecek endişelerle eserler verdiklerini vurgular. Bu yazarların etik hatta metafizik kaygılarla, ülkenin mevcut durumundan kaynaklı tecrübeyle daha da bilenmiş olarak bir sorgulama içine girdiklerini ve hem kurgu hem de deneme türü eserlerde bireyin varoluşunu tarihsel perspektif içinde değerlendirmeye çalıştıklarını ifade eder (1987, s. 107-108). İspanya'da var olmanın öznelliğini ilk ifade edenlerden biri olarak, 98 Kuşağı yazarlarından da olan Unamuno gösterilebilir. Yazarın 1916'da yazdığı *Adentro* (İçeri) adlı denemesinde insan varoluşunun bireysel ve özgün doğasını, yaşamın acılı ve kaygılı duygusunu yansıttığı görülür:

"Hayatı ciddiye al, yaşam sarhoşu olmadan ona sahip ol; ona köle değil, çünkü senin hayatın geçecek ve sen kalacaksın. Senin geçeceğini ve hayatının kalacağını söyleyen paganlara itimat etme. Hayat? Hayat nedir? Benim olmayan, senin olmayan, diğerinin olmayan hayat nedir? Hayat! Her birimizin hayatını feda etmemizi istedikleri bir pagan put! Kendi kötülüğünden kurtulmak için acının içine dal; temkinli ol. Neşeli de; ama temkini elden bırakmadan neşeli ol" (Unamuno'dan aktaran Roberts, 1973, s. 34).

Unamuno ile birlikte onun kuşağındaki bazı yazarlar tarafından İspanya'da "ben" ve dünyadaki varlığı için derin ve ciddi bir kaygı dile getirilmiştir. Aynı zamanda bu kaygı romanın gelişimi açısından da bu türe bir yenilik olarak görülebilir. Özellikle 19. yüzyılda İspanyol romanında etkisi olan, temel kusuru insanı bir objeden başka bir şey olarak sunmayan töre romanlarına karşı, 98 Kuşağı'nın tepkisi, varlığın öznelliğine yoğunlaşmaktır; bu da romancıları insanın varoluşsal kaygısına yöneltmiştir. Bu kuşağın yazarları, "gerçekte insan varlığının ne "ben" ne dünya olduğunu, Heidegger'in vurguladığı gibi "dünya içinde varlık" olarak, ben ile koşulları arasındaki derin etkileşim olduğunu" vurgulamışlardır. Töreciliğin, gerçekliği yüzeysel olarak yansıtmasına karşı 98 Kuşağı'nın başlattığı tepki, diğer romancıları yaratıcı, yorumcu ve kendi tecrübesinin öznelliğine odaklanmaya götürmüştür (Roberts, 1973, s. 40).

Savaş sonrası İspanyol romanının öne çıkan özelliği gerçekçiliktir. Ancak bu gerçekçiliğin 19. yüzyılın insan ve dünyanın yüzeysel anlamda gözlem ve betimleyici analizini yapan töre romanlarından farkı, insanın çevreyle ve diğerleriyle olan ilişkilerine tarihsel ve toplumsal bağlamda tanıklık etmesidir. Gonzalo Sobejano savaş sonrası romanda öne çıkan bu unsur, çağdaş İspanyol insanının varlığına yönelik eğilim olarak "varoluşsal gerçekçilik" ve toplum

yaşamı içinde çıkan sorunlar ve çözümlere odaklanılan “toplumsal gerçekçilik” olarak iki dala ayırmıştır (1968, s. 35-36). Bu anlamda savaş sonrasında edebi alanda tarihi koşullar da göz önüne alınarak hem bireysel hem de toplumsal anlatılara yer verilmiş, toplumla bütünleşmesi beklenen birey kendi içindeki sorunlar ve çatışmalarla ele alınmıştır.

Camilo José Cela'nın 1942'de yayımladığı *La Familia de Pascual Duarte* (Pascual Duarte ve Ailesi) savaş sonrası İspanyol romanının yeniden doğuşu olarak ele alınır. Bu eser, “gerçek yaşamın kaba ve yabani yönlerini abartılı bir ifadeyle yansıtan bir edebiyat akımı” (Yener Gökşenli, 2011, s. 36) olan *tremendismo*'nun ortaya çıkmasını sağlamıştır. Çoğu eleştirmence İspanyol varoluşçuluğu olarak tanımlanan bu akım savaşın acı olayları sonucunda “varoluşçuluk kılığına bürünmüş bir tür” (Palley, 1961, s. 24) olarak bir süre İspanya'da büyük bir üne kavuşmuştur.

Olga Ferrer, *tremendismo*'yu Avrupa'daki varoluşçu eğilimin “ulusal bir ifadesi” olarak karşılarken, varoluşçu endişe ve özgür irade sorununun dönemin İspanyol romanında da sıklıkla görüldüğünü ve *tremendismo* tarzında yazılmış tüm bu romanlarda var olma hissine büyük önem verildiğinin altını çizer (Ferrer'den aktaran Yener Gökşenli, 2011, s. 42).

Tremendismo'nun varoluşçulukla çakışan özellikleri olsa da tamamıyla bir varoluşçu tür denemez. İlk olarak Julian Palley'in doğruladığı gibi *tremendismo*'nun hayatın karanlık yönlerini vurguladığı, olayların sıkıcı, sıkıntılı bir çevrede geliştiği, ayrıca acımasızlık, ölüm, hüznün, bunaltı, sıkıntı gibi hayatın olumsuz yönlerini öne çıkardığı aşikârdır. Bununla birlikte Palley, *tremendismo*'nun olumlu değerleri göz ardı ettiğini, oysaki varoluşçu düşünceyle yazılmış romanın olumlu değerleri hiçe saymadığını, yalnızca bu değerlerin yokluklarıyla diyalektik olarak sunulduğunu belirtir (1961, s. 24-25).

Bununla birlikte *tremendismo*, varoluşçu düşünceyle yazılmış romanın yalnızca biraz daha yüzeysel olan unsuruna önem verir, yani insan yaşamının korku ve acımasız dolu yönlerini kullanır. Ancak burada sunulan insan yaşamı daima varoluşçu romanda olduğu gibi metafizik yönde olmamıştır. *Tremendista* akımına örnek romanın varoluşçu düşünceyle yazılmış romanla çakıştığı yerler ruhsal bir durumun anlatılması yönündedir. Fakat genelde varoluşçu romanın özel bir felsefe ışığı altında insan hayatının yönünü bulmada sarf ettiği çaba *tremendismo*'da görülmez. Gemma Roberts'a göre 1940-1955 yılları arasında *tremendismo* akımına uyan şiddet içerikli durumlara odaklanan birçok roman yazılmıştır. Ancak varoluşçu anlatıda, *tremendista* romanda olduğu gibi aşırılık ve şiddet içeren durumlar ön planda tutulmaz. Her iki anlatıda da bireylerin yaşadığı kaygı sunulur ancak *tremendista* romanda kaygıya dehşet de eklenir; buna karşılık varoluşçu düşünceyle yazılmış romanda görülen kaygı okuyucuyu şaşırtacak derece inişli çıkışlı olsa da dehşet olarak değerlendirilmez. Diğer bir uyuşmazlık da Fransız varoluşçular felsefi kaygıyı ön planda tuttıklarından, anlatılarında durumları oldukça basit ve ölçülü sunmuşlardır. Bununla birlikte, *tremendista* romanda biçimsel endişelerden dolayı kanlı, korkunç, iğrendirici betimlemeler çoğunluktadır. Ayrıca eleştirmene göre *tremendismo*'nun varoluşçuluğun İspanyol türü olduğunu söylemek abartılıdır. Çünkü İspanya'da bu dönemde yazılan romanlarda varlığın felsefi ifadesini ve özellikle insan varlığı yönündeki felsefi doktrini sadece belirli bir ahlaki ve ruhsal çevreyi tanımada değil, ontolojik kökenlere varan bir sorgulamayı içeren varoluşçuluğu bulmak zordur (Roberts, 1973, s. 44-46).

J. L. Marfany, İspanyol romanında 1945'den önce varoluşçuluğun izlerini aramanın zaman kaybı olacağını, ancak 1948 sonlarında Sartre ismi duyulmaya başladıktan sonra varoluşçu türde yazılmış romanlar çıkabileceğini (Marfany'den aktaran Barrero Pérez, 1987, s. 42) belirtmektedir. Gabriel Celaya'nın 1949'da yazdığı romanı *Lázaro calla* (Lázaro Susuyor) ve José Suárez Carreño'nun yine aynı yıla ait *Las últimas horas* (Son Saatler) adlı eserleri savaş sonrası İspanyol romanında varoluşsal sorunsalın göz önünde bulundurulmasında bir başlangıç noktası olarak kabul edilebilir (Barrero Pérez, 1987, s. 42). Bu romanlarla okur, boşluk, hiçlik, ölüm ve bunun bireye olan etkileri, bireyin yabancılaşması gibi insanın içsel sorunlarına odaklanmaktadır.

Kuşku, iletişimsizlik, kötümserlik, boşluk, sıkıntı, suçluluk, acı, üstün bir gerçekliğe karşı sürekli bir mücadele durumu ve sonunda nihai gizemiyle ölüm İspanyol yazarlar tarafından tercih edilen konular olmuş, yarattıkları karakterler ıstırap, hastalık ve yalnızlığa itilmişlerdir. Bu eserlerin başlıkları da içerdikleri konuyu yansıtmıştır: *Las últimas horas* (Son Saatler), *Cuando voy a morir* (Öleceğim zaman), *Con la muerte al hombro* (Omzumdaki Ölümle) ölümün varlığını hatırlatırken; *Hospital general* (Devlet Hastanesi), *Cama 36* (36 Nolu Yatak), hastalık ve acı çekmeyi; *Lázaro calla* (Lázaro Susuyor), *La gota de mercurio* (Cıva Damlası), *La segunda agonía* (İkinci İstırap) ölüm ile ilgili sembolik ve metafiziksel yaklaşımlar içerirken, *Buhardilla* (Çatı Katı) çaresiz ve kaygılı bir yalnızlıkla baş başa kalan bir adamın sığınağına; *Lola, espejo oscuro* (Lola, Karanlık Ayna), *No sé* (Bilmiyorum) insanoglunun içsel bilinmezliğine atıfta bulunurken; *Sin camino* (Yönsüz) kişiliğini saran varoluşsal sorgulamalardan kendini kurtaramayan bireyi konu almaktadır (Barrero Pérez, 1987, s. 60).

Söz konusu romanlarda ön plana çıkan karakterleri Sobejano, şiddet uygulayanlar, baskı altında olanlar ve kararsızlar olmak üzere üç sınıfa ayırmıştır. Bu karakterler diğer tüm bilgiler (kalıtım, geçmiş, psikolojik nitelikler) önemsenmeyerek varoluşçu sorgulama içinde sunulmuşlardır (1970, s. 211). Neredeyse tüm bu romanlar varoluşçu düşüncenin incelemek istediği boşluk, bunaltı, suçluluk, acı çekme ve mücadele ile özellikle ölüm kaygısının da olduğu insan sınırlarını zorlayan durumları içermektedirler. Genellikle bir yol seçmek için ikilemde kalanlar, öldürmeye itilenler, intihara eğilimliler ya da aklını kaçıran karakterler ortaya çıkar. Bu karakterleri şiddete, rutin hayata iten, mizaçlarından çok içinde buldukları durumdur. Bu nedenle bu romanların çoğunda belirsizlik ve kopukluk durumlarında olan karmaşık karakterli bir birey mevcuttur.

Öte yandan eleştirmen Gemma Roberts'a göre varoluşçuluk düşüncesiyle yazılmış İspanyol romanı ile Avrupa romanı arasında bazı farklar mevcuttur. Savaş sonrası resmi ortam, Katolik gelenek ve İspanyol devletinin otoriter tavrını sarsacak ruhsal kaygılar ve entelektüel sorunları dile getirmek için pek uygun değildir. Bu bağlamda varoluşçuluk gibi özgür bir düşünce sistemini ele alma şekli tarihi-toplumsal koşullar nedeniyle kısıtlanmıştır. Sözü geçen koşullar, daha nesnel ve deneysel bir sunumun ortaya çıkmasına, bu da ideolojik içerikten çok estetik ve biçimsel kaygının ön planda olmasına neden olmuştur. Birçok eserde estetik kaygı içeriğin önüne geçer. Diğer bir fark ise çevrenin, İspanyol romanında daha fazla ön plana çıkması ve yazarın daha çok dış gerçekliği yansıtmasıdır. Son olarak İspanyol romanını Avrupa romanından ayıran özellik, İspanyollarda görülen daha derin toplumsal endişedir. Ülkede gelişen ekonomik sıkıntılar ve her gün daha fazla katılan ve sıkı hale gelen toplumsal kısıtlamalar yazarları da zor duruma sokmuştur. Bu nedenle İspanyol romancıları ülkedeki yaşamın yetersizliğine takılmışlar ve milli koşulların baskıcı durumuna göz yummak durumunda kalmışlardır. Ancak bu söylenenler çağdaş İspanyol romanında hiç metafizik bir kaygının olmadığı anlamına gelmez, sadece toplumsal kaygı çoğu yazarda diğer tüm kaygıların önüne geçmiştir (Roberts, 1973, s. 52-54).

SONUÇ

İspanyol romanında varoluşsal olarak işlenen konular, insan kaderinin belirsizliği ve kişisel iletişimin yokluğu veya zorluğu olarak da belirtilebilir. Dayanışmanın yokluğundan ya da azalmasından kaynaklanan belirsizlik bu dönemdeki İspanyol insanının kafa karışıklığını, dağılmasını, yabancılaşmasını ve kaybolmuşluk hissini ifade etmektedir. Bireyin kendine ve içinde bulunduğu ancak katkıda bulunamadığı topluma yabancılaşması, zamanın dışında kendini hayali bir yerde konumlandırmasına, kendiyile ve toplumla çatışmasına ve en sonunda başarısızlığına neden olmaktadır. Bu romanlardaki karakterlerin içinde bulunduğu eylemler genellikle bir hedefe doğru uygun adımlar değil; sendelemeler, hatalar, sapmalar, kaymalar ve düşmelerden oluşmaktadır. Karakterin köklerini nerede bulacağı, yolunu nasıl aydınlatacağı, hangi tarafa doğru yöneleceği bu romanların örtük sorularıdır.

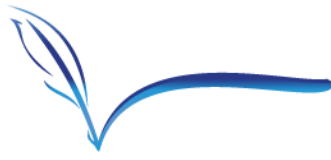
Sonuç olarak İspanya varoluşçuluk gibi yüzyılın en yaygın ve tarihi şartlarına uygun felsefi akımından tamamen kaçmamıştır. Diğer taraftan Unamuno, romanıyla en öncü meyvelerini

zaten vermiştir. Bu dönem İspanyol romanı tam manasıyla varoluşçu olamamıştır, ancak dönemin felsefi fikirlerinden dolayı da olsa etkilenmiş, konu ve kurgu yoluyla İspanyollara has özellikleri de içine katarak kendilerine özgü bir ifade biçimi ortaya koymuşlardır.

Çağdaş insanın farkındalığı genel anlamda varoluşçulukla tanımlandığında, bu felsefenin insandan çıktığı ve insan için olduğu söylenebilir ve bu farkındalık sadece düşünürler için değil tüm insanlar içindir. Hiç şüphesiz insan bu felsefede dolaysız olarak kendisini ilgilendiren acıları ve endişeleri tanımıştır ve açıktır ki bunlar İspanyolların da en derinden hissettikleri duygulardır.

KAYNAKÇA

- Barrero, Perez, O. (1987). *La Novela Existencial Española de Posguerra*. Madrid: Gredos.
- Karabulut, D. ve Kaynak İltar, E. (2020). Stoa Felsefesi'nde Sağaltımın İzleri: Bir Pratik Yaşam Felsefesi. *Mediterranean Journal of Humanities*, (Sayı X) ss. 265-277.
- Marías, J. (1953). *El existencialismo en España*. Bogota: Universidad Nacional de Colombia.
- Mermall, T. (1978). *La Retorica del humanismo. La Cultura española después de Ortega*. Madrid: Taurus.
- Oromi, P. M. (1950). Existencialismo por penúltima vez. *Colit*, (Sayı 1).
- Palley, J. (1961). Existentialist Trends in The Modern Spanish Novel. *Hispania*, XLIV (Sayı 1), ss. 21-26.
- Roberts, G. (1973). *Temas Existenciales en la Novela Española*. Madrid: Gredos.
- Sobejano, G. (1968). Reflexiones sobre La Familia de Pascual Duarte. *Papeles de Son Armadans*, Cilt XLVIII, Palma de Mallorca.
- Sobejano, G. (1970). *Novela española de nuestro tiempo*. Madrid: Editorial Prensa Española.
- Unamuno, M. De (1916). *Ensayos. Tomo III*. Madrid: Publicaciones de la Residencia de Estudiantes.
- Unamuno, M. De (1986). *Yaşamın Trajik Duygusu*. Osman Derinsu (Çev.). İstanbul: İnkılap Yayınevi.
- Unamuno, M. De (2017). *Vida de Don Quijote y Sancho*, Madrid: Alianza Editorial.
- Vayá Menendez, J. (1966). Unamuno, Filofofo Existencial. *Convivium: Revista de filosofía*, (Sayı 21), ss. 287-298.
- Yener Gökşenli, E. (2011). *İç Savaş Sonrası İspanyol Romanına Yansıyan Tarihsel, Toplumsal ve Sosyal Çeşitliliğin İncelenmesi*. (Yayımlanmamış Doktora Tezi). İstanbul Üniversitesi.

SSAD

Stratejik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi

ISSN 2587-2621

Volume 5 Issue 3, November 2021

sisaddergi@gmail.com

Makale Türü/Article Type: Araştırma/Research

Makale Gönderim Tarihi/Received Date: 07.10.2021

Makale Kabul Tarihi/Accepted Date: 10.11.2021

DOI: 10.30692/sisad.1005937

TARİHİN TEKNOLOJİ İLE BÜTÜNLEŞTİRİLMESİNİN TARİH BİLİNCİNİN OLUŞMASINA ETKİLERİ (ISPARTA ÖRNEĞİ)

The Effects of Integrating History with Technology on the Formation of Historical Consciousness (The Case of Isparta)

Fazilet Cemile ARMAĞAN

M.E.B.

OCID ID: 0000-0001-7065-6177

fcarmagan@gmail.com

Atıf/Citation: Fazilet Cemile Armağan (2021), "Tarihin Teknoloji ile Bütünleştirilmesinin Tarih Bilincinin Oluşmasına Etkileri (Isparta Örneği)", *Stratejik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, C.5, S.3 Kasım 2021 s.765-773.

Özet: Isparta merkezdeki göz önünde bulunan ve önemli kültürel özelliklere sahip bazı tarihi mekânların ne zaman ve hangi şartlarda yapıldığını, yapıldığı dönemde faaliyetlerini kapsayan tanıtımlar araştırmanın ana amacını oluşturmaktadır. Bu mekânların günümüzde, insanlar üzerindeki psikososyal ve kültürel etkilerini belirlemek amacıyla hayatımızın önemli bir parçası haline gelen cep telefonları ile çekilen kısa ve tanıtıcı videolarını kullanarak mekânların sosyal medyada ve çeşitli platformlarda tanıtımı yapılmıştır. Bu çalışmada amaç olarak, teknolojinin olumsuz imajını kırmayı ve faydalı alanlarda da kullanılabilceğini gösterme hedeflendi. Böylece, tarihi mekânlar ve özellikleri ile ilgili video ve fotoğraflar çekilip aynı zamanda çekim yapılan mekânın tanıtımı yapılarak, elde edilen bulgular sosyal medyada ve çeşitli platformlarda paylaşmıştır. Çalışma içerisinde edinilen bilgilerin en hızlı ve etkili bir biçimde sosyal çevreye ulaştırabilmenin yöntemleri üzerinde durulmuştur. Her fırsatta ebeveynlerin ve çevredeki kişilerin yoğun eleştirilerine maruz kalan cep telefonları ve tabletlerin daha etkin ve faydalı şekilde kullanılabilcek bir cihaz olabileceğini düşünülerek çalışmaya yön verilmiştir.

Çalışmaya başlarken hedef kitle ve amaçlar çerçevesinde hem yaşanılan şehrin tarihi değerlerinin ve kültürel altyapısının açığa çıkarılmasını, hem de bu özelliklerin günümüz gençliğinin eli ile bundan sonraki nesillere aktarılmasını ve yaşatılmasını hedeflenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Tarih, Değer, Kültür, Teknoloji, Milli Değerler

Abstract: The main purpose of the research is to introduce historical places, located in the center of Isparta with important cultural features with covering when and under what conditions it was built, activities were carried out at the time. Historical places were promoted on social media and various platforms by using short and promotional videos taken with mobile phones which have become an important part of our lives to determine psychosocial and cultural influence on people, nowadays Thus, it was aimed to break the negative image of technology and to show that it can be used in useful areas. For this purpose, videos and photos about historical places and their features were taken, and the findings were shared on social media and various platforms, by promoting the location at the same time. The methods of conveying the information obtained in the study area to the social environment in the fastest and most effective way have been focused. The study was directed with the thought that mobile phones and tablets, which are

exposed to intense criticism from parents and people around at every opportunity, can be used more effectively and beneficially.

At the beginning of the study within the framework of the target audience and objectives, it was aimed both to reveal the historical values and cultural infrastructure of the city and to transfer these features to the next generations by the hands of today's youth.

Keywords: History, Value, Culture, Technology, National Values

GİRİŞ

Tarih, geçmişte yaşamış toplumların ya da devletlerin kültürel, ekonomik, coğrafi, hukuksal, sosyal ve dinsel yapılarını ve yaşayışlarını inceleyen bir bilimdir. Tarihin bir bilim dalı olması sağlayan, onun geçmişi incelerken bilgi ve belgeye dayanması; neden ve sonuç ilişkisini gözetmesidir (Ata, 2000, s. 85). Tarih, insanların yargılarını ve hafızalarını kuvvetlendirir. Fikirlerine olgunluk verir, insanları kültür bakımından yükseltir. Tarih, insanda aile, vatan ve millet sevgisinin oluşumunu hızlandırır. İnsana ait olan her şeye karşı sevgi ve sempati uyandırır. İnsan tarih okumakla geçmişteki olaylardan ders alır. Bu bakımdan tarih büyük bir ibret vesikasıdır. İnsanlar ileride çıkacak olan olaylara karşı fikren ve manen hazırlanmış olurlar. Cevdet Paşa'nın dediği gibi tarihten amaç; “olayların doğruluk ve yanlışlığını ve gerçek sebeplerini öğrenmek ve bunlardan ders almaktır.” Tarih, halka, geçmiş olayları ve eserleri, devlet adamlarına da bilinmesi lazım gelen sırları öğretir. Tarih öğretiminde Türkiye'deki en büyük eksikliklerden birisi de, öğretim yöntemlerinin profesyonel tarihçilik alanı içine yerleştirilememiş olmasıdır. Bunun da en kötü sonucu, araştırmacı ile öğrenci, yani kitaplar ile okuyucu arasında önemli bir görev yüklenmesi gereken uzmanların, uygulayıcıların yetiştirilememiş olmasıdır. Bilim olarak tarih güzel işlenmiş, ama son yıllardaki bazı önemli gelişmelere rağmen, bu bilim dalının öğretimi konusunda çağdaş ülkelerle yarışılmamıştır. Türkiye'de yapılan bir araştırma, tarih dersinin ezbercilikle bezenmiş, yararına inanılmayan, sıkıcı bir ders olduğu için öğrencilerin motive edilemediklerini ortaya koymuştur (Karaman, 2008, s.16).

Tarih, bir milletin aynasıdır, geleceğinin rotasıdır aslında. Kim olduğunuzu ve ne olacağınızı, nereye ve nasıl gitmeniz gerektiğini öğretir. Her millet iyisiyle kötüsüyle kendini tarih aynasından görebilir (Aydm, 2021, s. 4). Tarih bilincinin sağlanması ancak eğitimle gerçekleşir. Doğru bir eğitim ve ön yargılardan ayrılmış, belli kalıpların dışına çıkmayı başarmış bir eğitim tarih bilincinin oluşmasında etkilidir. Bir toplum için tarih bilincinin anlamı, öncelikle, belli bir kimlik altında, kendi kültürel sistemi içinde, dünyayı anlayan ve yorumlayan kurumlarıyla varlığını sürdürebilmektir. Bir bakıma, kültür dünyasında yaşanan doğal ayıklanmadan sağ kurtulmak için, kendi kültürel zemininin mücadeleye dayanıklı kısımlarını keşfetme, onu güçlendirme ve gerekli olan yanlarını yenileme sürecidir. Var olma mücadelesi, büyük ölçüde gelecek kaygısıyla yapılır. Çünkü gelecek iyi planlanıp kurulamazsa, toplum yok olma tehlikesiyle karşı karşıya kalır (Dura, 2021, s.7).

Amaç ve Önemi

Yukarıdaki metinden hareketle bulunulan yerleşim yerinde unutulmaya yüz tutmuş tarihi mekanların ve özelliklerinin teknolojik araçları kullanarak; hem teknolojik araçların üzerimizdeki olumsuz imajını ortadan kaldırmayı hem de bu araçlar ile tarihi mekanların tanıtımını hızlandırılması hedeflenmiştir. Bu amaçla yola çıkarak herhangi bir konuda veya tarihi mekân üzerinde bir araştırma yaparak bulunduğumuz şehrin tarihi özelliklerinin açığa çıkarılıp farkındalık oluşturulmasına katkıda bulunmayı; hem de kentin gezip görülecek yerlerinin sanal ortamlardaki yayınlar ve gösterimler ile tanıtımına katkıda bulunulması hedeflenmiştir. Bunun için sosyal medyanın veya sanal ortamın etkin kullanılıyor olmasını avantaja çevrilmesine çalışılmıştır. Bu sayede cep telefonlarımızın faydalı alanlarda da kullanılarak telefon ve internet üzerindeki olumsuz imajı kaldırmayı veya olumlu amaçlar doğrultusunda kullanılması gerçeği üzerinde durulmuştur. Bu bağlamda öğrencilerimize araştırma yapmayı öğretmek ve öğrenirken

de teknolojiyi rahatlıkla kullanmalarına izin vererek yaptıkları araştırmanın eğlenceli hale getirilebileceği düşüncesi amaçlanmıştır.

Problem Tespiti

Araştırmada şu problem cümlesine yanıt aranmaya çalışılmıştır:

Tarih bilincinin oluşmasında lise öğrencileri (14-17 Yaş Aralığı), teknolojiyi hangi oranda kullanmakta ve teknolojinin hangi oranda faydalı olduğuna inanmaktadır?

Alt Problemler:

Bu probleme dayalı olarak araştırmada aşağıdaki alt problemlere yanıt aranmıştır:

1. Tarih bilinci kavramını daha önce duydunuz mu?
2. İnsanların bu bilince sahip olması ne anlam ifade eder?
3. Teknolojiyi tarih bilinci oluşmasında ne oranda kullanıyorsunuz?
4. Okullarda okutulan tarih dersi bu bilincin oluşmasında yeterli mi?
5. TYT'de tarihten 5 soru sorulması yeterli mi?
6. Tarihcilik bir meslek midir? Yoksa bir milli değer midir?
7. Sosyal medyada ilginizi tarihi videolar mı, tarihi fotoğraflar mı, daha çok çeker?
8. Tarihi videoları ne oranda açıp izlersiniz?

Anket sorularına katılımcıların vermiş oldukları tüm cevaplar tamamen onların gerçek görüş ve düşüncelerini yansıttığı düşünülmektedir.

Sınırlılıklar

Bu araştırmanın sınırlılıkları şöyle sıralanabilir:

1. Araştırma 2021 yılında, Isparta merkezinde yaşayan 14-17 yaş arasındaki farklı eğitim kurumları ve farklı cinsiyetteki katılımcılar ile sınırlıdır. Sonuçlar, aynı ve benzer özelliği taşıyan diğer illere de genellenebileceği düşünülmektedir.
2. Bulgular, uygulanan anket ve SPSS'e göre analiz ile sınırlıdır.

Yöntem

1. Tarihi Mekânların Isparta Kültür Envanteri kitabından tespiti ve özelliklerinin araştırılması Ayrıca yerel tarih ile ilgili yazılan eserlerin tespit edilmesi, bu iş için Isparta İl Kültür Turizm Müdürlüğü'nün ilgili birimleri ile temasa geçilmesinin, araştırmanın uygunluğu ve sağlayacağı kolaylık açısından doğru olacağı gerçeği üzerinden yol izlenmiştir.
2. Tarihi mekânların tanıtımı için telefon ve gerekli teknik donanımların hazırlanması ve bu iş için teknik destek alınmasının gerekliliği üzerinde durulmuştur.
3. Çekim yaparken teknik ayrıntıların önemli olmasından dolayı çekim özellikleri ile ilgili bilgi ve birikimlerin daha önceden çalışılması uygun olacaktır.
4. Çektiğimiz fotoğraf ve videolar daha sonra izlenecek ve varsa bilgi ve çekim hataları giderilmeye çalışılacaktır. Çalıştığımız görsel ve işitsel materyaller sanal ortamda ve sosyal medya aracılığı ile paylaşılacak ve bir farkındalık oluşturulmaya çalışılacaktır.
5. Paylaştığımız materyallerle ilgili geri dönüşler olursa bunlarla ilgili bir rapor hazırlanarak bir sonraki çalışma için altyapı oluşturması amacıyla dosyalar olarak uygun bir mekânda saklanacaktır.
6. Öğrencilerin bu çalışma için aile büyükleri ile de temasa geçerek araştıracağımız tarihi mekanlarla ilgili halk arasında var olan bilgi ve söylemleri de dikkate alınması düşünüldü.

Örnekleme

Araştırmanın sınırlılıkları 2021 yılı Isparta merkez 14-17 yaş arası farklı yaş ve cinsiyete göre, an itibari ile herhangi bir örgün eğitim kurumunda okuyan 100 katılımcıdan oluşmaktadır. Anket katılımcılarından bir kısmı Mesleki ve Teknik Anadolu Liselerinden, bir kısmı Anadolu Lisesi öğrencilerinden, bir kısmı da İmam Hatip Lisesi öğrencilerinden oluşmaktadır. Seçilen okullar kolay ulaşılabilir örneklem grubu ölçütüne göre tercih edilmiştir.

Tablo 1. Araştırmayı Oluşturan Katılımcılar Yaş Aralıkları

	FREKANS	YÜZDE	GEÇERLİ YÜZDE
14-17 YAŞ ARALIĞI	100	100	100
TOPLAM	100	100	100

Tablo 1'e göre araştırmaya katılan anket katılımcılarının % 100'ü 14- 17 yaş aralığında yer almaktadır.

Veri Toplama Araçları

Araştırmada katılımcılara “Tarih dersine yönelik bilinç anketi” uygulanmıştır. Ölçekler ve ölçmedeki kriterler araştırmacı öğrenciler ve tarafımızdan geliştirilmiştir. Ölçeklerin hazırlanma sürecinde gerçekleştirilen işlemler aşağıda açıklanmaktadır.

Tarih Bilinci Tutum Ölçeği

Ölçek ilk etapta 8 soru olarak hazırlanmış olup, 100 kişide uygulandıktan sonra, güvenilirlik ve geçerliliği sonucuna varılmıştır. Sonrasında soru sayısı 8 olarak kalmaya devam etmiştir.

Veri Toplama Süreci

Tarih bilinç düzeyi anketi geçerlilik ve güvenilirliği, Nisan, Mayıs ve Haziran 2021 tarihlerinde sosyal medyayı etkin olarak kullandığını düşündüğümüz liseli öğrencilerimizden rastgele seçilen katılımcılar ile Mesleki ve Teknik Anadolu Liselerinden, bir kısmı Anadolu Lisesi öğrencilerinden, bir kısmı da İmam Hatip Lisesi öğrencilerinden sağlanmıştır. Toplanan veriler 2021 yılı Eylül ayında SPSS ortamına aktarılmış ve analizler yine 2021 Eylül ayı içerisinde bitirilmiştir.

Verilerin Analizi

Uygulanan ankette elde edilen veriler SPSS analiz programı kullanılarak değerlendirilmiştir.

Bulgular ve Yorumlar

Birinci Alt Problem

Tablo 2. Katılımcıların "tarih bilinci" kelimesini daha önce duydunuz mu? Sorusuna vermiş oldukları cevapların yüzdeler dağılımı

	FREKANS	YÜZDE	GEÇERLİ YÜZDE
EVET	86	86,0	86
HAYIR	14	14,0	14
TOPLAM	100	100	100

Tablo 2'ye göre katılımcıların % 86'sı tarih bilinci kelimesini duymuş, % 14'ü ise tarih bilinci kelimesini hiç duymadıklarını belirtmişleridir.

İkinci Alt Problem

Tablo 3. Katılımcıların İnsanların bu bilime sahip olması ne anlam ifade eder? Sorusuna vermiş oldukları cevapların dağılımı

	FREKANS	YÜZDE	GEÇERLİ YÜZDE
TARİHİ DEĞERLERE ÖNEM VERDİĞİ	61	61,0	61
TEKNOLOJİNİN İLERLEDİĞİ	8	8,0	8
KİŞİNİN ARAŞTIRMACI BİR ALTYAPISININ OLDUĞU	31	31,0	31
TOPLAM	100	100	100

Tablo 3'e göre katılımcıların % 61,0 gibi büyük bir oranla tarihi değerlerine önem verdiğine inandıkları, % 8,0'ı Teknolojinin ilerlediğini düşündüklerini, % 31,0'ı ise kişinin araştırmacı bir yapısı olduğunu belirtmişlerdir.

Üçüncü Alt Problem

Tablo 4. Katılımcıların Teknolojiyi tarih bilinci oluşmasında ne oranda kullanıyorsunuz? Sorusuna ilişkin cevapların dağılımı

	FREKANS	YÜZDE	GEÇERLİ YÜZDE
HERZAMAN	10	10,0	10
BAZEN	35	35,0	35
NADİREN	20	20,0	20
SIKLIKLA	35	35,0	35
TOPLAM	100	100	100

Tablo 4'e göre katılımcıların % 10'u her zaman, % 35'i bazen, % 20'si nadiren, %35'i ise sıklıkla sonucunu belirtmiştir.

Dördüncü Alt Problem

Tablo 5. Okullarda okutulan tarih dersi bu bilincin oluşmasında yeterli mi? Sorusuna vermiş oldukları cevapların dağılımı

	FREKANS	YÜZDE	GEÇERLİ YÜZDE
EVET	22	22,0	22
HAYIR	78	78,0	78
TOPLAM	100	100	100

Tablo 5'e göre katılımcıların % 22'si yeterli, % 78'i ise yeterli bulmadığını belirtmişlerdir.

Beşinci Alt Problem

Tablo 6. Katılımcıların TYT'de tarihten 5 soru sorulması yeterli mi? Sorusuna vermiş oldukları cevapların dağılımı

	FREKANS	YÜZDE	GEÇERLİ YÜZDE
EVET	60	60,0	60
HAYIR	40	40,0	40
TOPLAM	100	100	100

Tablo 6'ya göre katılımcıların % 60'ı yeterli cevabını verirken, % 40'ı yeterli olmadığını belirtmişlerdir.

Altıncı Alt Problem

	FREKANS	YÜZDE	GEÇERLİ YÜZDE
MİLLİ DEĞER	89	89,0	89
MESLEK	11	11,0	11
TOPLAM	100	100	100

Tablo 7 ve Şekil 6'a göre %89'u tarihçiliği milli değer, %11'i meslek olarak görmektedir.

Yedinci Alt Problem

	FREKANS	YÜZDE	GEÇERLİ YÜZDE
TARİHİ VİDEOLAR	66	66,0	66
TARİHİ FOTOĞRAFLAR	34	34,0	34
TOPLAM	100	100	100

Tablo 8'e göre katılımcıların % 66'sı sosyal medyada tarihi videoların ilgisini çektiğini belirtirken, %24'ü ise tarihi fotoğrafların ilgisini çektiğini belirtmiştir.

Sekizinci Alt Problem

	FREKANS	YÜZDE	GEÇERLİ YÜZDE
HER ZAMAN	13	13,0	13
BAZEN	27	27,0	27
NADİREN	29	29,0	29
SIKLIKLA	31	31	31
TOPLAM	100	100	100

Tablo 9'a göre katılımcıların %13'ü bazen, %27'si her zaman, % 29'u nadiren, % 31'i ise sıklıkla cevabını belirtmişlerdir.

SONUÇ

Liseli öğrenciler arasında yapılan anket çalışması doğrultusunda çıkan sonuca bakıldığında; Okullardaki tarih derslerinde, verilen müfredatın dışına çıkılamaması veya tarih bilinci noktasında yeterli değerlerin aktarılamadığı sonucuna varılmıştır. Bunun sebebi olarak da genel

itibari ile Tarih derslerinin milli değerlerin verilmesi noktasında müfredata uygun olarak işlenmesine rağmen YKS (Yüksek Öğretim Kurumları Sınavı)'nin olması; diğer derslerde olduğu gibi tarih derslerinin de öğrencilerde sınav endeksli düşünmeye yönelik bir etki bıraktığını, her konunun sınavda nasıl soruya dönüşebileceğini düşünerek hareket ettikleri görüldü.

Dolayısıyla yine anket çalışması sonuçlarına göre tarihi değerlerin aktarılması ve öğretilmesi noktasında sosyal medyanın da etkin olduğu, öğrencilere dersleri her ne kadar akademik anlamda işlense de bazı olguların sosyal medya platformlarının da etkin bir biçimde kullanılarak verilebileceği ve öğrencilerin sanal ortamda da tarih ile ilgili yarışma, fotoğraf, videoları takip ettikleri görülmüştür.

Bundan hareketle yapılacak olan video ve fotoğraf çalışmaları ile tarih bilincinin oluşumuna katkıda bulunulabileceği ve bu bağlamda yapılan ve yapılacak çalışmaların amaca hizmet edeceği kanaati oluşmuştur.

Tartışma Öneriler

1. Tarih öğretimi gündeme geldiğinde çok sık kullanılan bir kavram olan tarih bilinci, tarihsel bilgiye yüklenen anlamlara dayalı olarak geçmiş, bugün ve gelecek arasında bağ kurma olarak tanımlanabilir. Başka bir deyişle tarih bilinci, geçmiş anlama ve algılama şeklimiz olup, bugünü ve geleceği nasıl anlayacağımızı belirlemektedir. Geçmişin bilgisi olmaksızın günümüzün sosyal, ekonomik, politik, toplumsal ve dini çatışma ve değişimlerini anlamak mümkün değildir. Dünü anlamayan insanların bugünü; bugünü anlayamayan insanların ise geleceği anlaması söz konusu olamaz. (Demircioğlu, 2016, s. 65).
2. Tarih bilinci; önemli tarihsel olay, tarihi mekan ve şahsiyetlere dayanmaktadır; Bunlar olmadan tarihi yazmak da anlamak da mümkün değildir. Bu sebeple bu üç unsur tarih yazımında ve tarihin öğretiminde temel unsurlar olarak karşımıza çıkmaktadır. Tarih bilinci bağlamında toplumların önemli değişim, süreklilik ve kırılma noktalarının dayandığı tarihsel olaylar, mekanlar ve bu süreçlerde rol oynamış önemli şahsiyetler öğrencilere öğretilmeli ve bu şekilde gelecek nesillere aktarılmalıdır.
3. Günümüzde sosyal medyanın etkinliğini artırması ile birlikte tarihi değerlere önem veren insanların birbirleri ile bağlantı kurmasını sağlayarak onların tarihi değerlere daha kolay ulaşmaları sağlanabilir. Bunun nasıl olacağını çalışmamızda da kanıtladığımız gibi tarihi videolar ve fotoğrafları sosyal medyada ilgi çekebilecek biçim ve ortamlarda yayabiliriz.
4. Tarihi videolar ve fotoğraflar çekerek insanların tarih bilincini arttırmamız onların teknolojiyi daha iyi yönde kullanmalarını sağlayacaktır.
5. Okullarda verilen tarih dersinin, öğrencilerimizin sınav endeksli düşüncelerinden dolayı, öğrencilere tarih bilincini ve tarihi değerleri sosyal medyanın eğlenceli ve zevkli taraflarından faydalanarak aktarılabilir.

KAYNAKÇA

Ata, Bahri (2000). Atatürk Tarih Öğretimi ve Müzeler. *Türk Yurdu*, 160, ss.85-90.

Aydın, Necati

(file:///F:/T%C3%9CB%C4%B0TAK/KAYNAKCA/NEDEN%20TAR%C4%B0H.html)

21.04.2021

Demircioğlu, İsmail Hakkı (2010). *Tarih Öğretiminde Öğrenci Merkezli Yaklaşımlar*. Ankara: Anı Yayıncılık.

Demircioğlu, İsmail Hakkı (2010). Tarih Öğretiminin Amaçları. *Tarih Nasıl Öğretilir*, c.1, s.65-70.

Demircioğlu, İsmail Hakkı (<http://kirmizilar.com/tr/index.php/konuk-yazarlar2/1584-medeniyet-insasinda-tarih-bilincinin-yeri-ne-olmalidir>) 25.04.2021

Dura,Cihan

(file:///F:/T%C3%9CB%C4%B0TAK/KAYNAKCA/TAR%C4%B0H%20B%C4%B0L%C4%B0NC%C4%B0%20VE%20C3%96NEM%C4%B0.html) 20.04.2021

Karaman, Mehmet Ali (2008). Tarih Dersinde Teknoloji Kullanımının Öğrenci Başarısına Katkısı (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi). Beykent Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Kaymakçı, Selahaddin (2016). Sosyal Bilgiler Öğretimine Teknolojinin Bir Yansıması: Paylaşım Siteleri. D. Dilek (Ed.) içinde, *Sosyal Bilgiler Eğitimi*, ss. 709-720. Ankara: Pegem A Yayıncılık.

Kaymakçı, Selahaddin (2013). Yeni Sosyal Bilgiler Programının ve Ders Kitaplarının Bilim ve Teknolojiye Yaklaşımı. B. Ata (Ed.) içinde, *Bilim, Teknoloji ve Sosyal Değişme*, s. 13-37. Ankara: Pegem A Yayıncılık.

SSAD

Stratejik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi

ISSN 2587-2621

Volume 5 Issue 3, November 2021

sisaddergi@gmail.com

Makale Türü/Article Type: Olgu Sunumu / Case of Report

Makale Gönderim Tarihi/Received Date: 29.09.2021

Makale Kabul Tarihi/Accepted Date: 02.11.2021

DOI: 10.30692/sisad.1002153

GÖSTERİŐİ TUKETİMİN TÜRKİYE’DE KÜLTÜR BAĞLAMINDA İNCELENMESİ: ELTİLERİN SAVAŞI FİLMİ ÜZERİNE DEĞERLENDİRMELER

*Examining Conspicuous Consumption within the Context of Culture in Turkey: Evaluations
on the Film Eltilerin Savaşı*

Rıfı Buğra BAĞCI

Arş. Gör.

İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi

İşletme ve Yönetim Bilimleri Fakültesi, İşletme

ORCID ID: 0000-0001-7273-1046

bugra.bagci@izu.edu.tr

Atıf/Citation: Rıfı Buğra Yağcı, (2021), “Gösteriş Tüketimin Türkiye’de Kültür Bağlamında İncelenmesi: Eltilerin Savaşı Filmi Üzerine Değerlendirmeler”, *Stratejik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, C.5, S.3 Kasım 2021 s.775-787.

Özet: Bu çalışmada Eltilerin Savaşı filmi incelenerek aylıklık ve gösteriş tüketim olgusu nitel araştırma yöntemlerinden örnek olay ve söylem analizi ile açıklanmaya çalışılmıştır. Çalışmanın amacı Türk toplumu üzerine genelleme yapmak değil, söz konusu olguların Türkiye’deki filmler üzerindeki yansımalarını bir örnek üzerinden açıklamaktır. Sadece üst sınıfta değil, toplumun diğer kesimlerinde de görülen gösteriş tüketim sosyal medyanın kullanımıyla daha da görünür hale gelmiştir. Orta kesime ait iki eltinin birbiriyle mücadelesini ele alan Eltilerin Savaşı filminde önceki çalışmalarda dağınık halde bulunan şu dört tema bir arada görünmektedir: Öncelikle insanlar gösteriş tüketim ve aylıklık ile toplum içerisindeki statülerini göstermeye çalışmaktadır (statünün gösterilmesi). İkincisi muhafazakâr nitelik gösteren bu kişiler kendilerinin daha farklı olduğunu göstermeye çalışırken bir yandan da kendisi gibi davranmayan kişileri zevksizlik, aşağılık gibi ifadeler ile eleştirmektedir (imrenme ve eleştirme). Üçüncüsü aylık kesim gösteriş davranışını baby shower, cinsiyet partisi gibi etkinliklere yüksek bedeller harcayarak etrafına göstermeye çalışmaktadır (etkinlikler). Son olarak da sosyal medya kullanımı yoluyla gösteriş tüketimin gösterilmesi onun daha görünür bir hale gelmesine neden olmuştur (sosyal medya kullanımı). Nitel analiz yöntemlerinden içerik analizi ve örnek olayı kullanan bu çalışma, daha önceki çalışmalarda dağınık halde bulunan belirli temaları film analizi üzerinden bir araya getirmesi nedeniyle özgün niteliktedir.

Anahtar Kelimeler: Gösteriş Tüketim, Sosyal Medya, Tüketici Davranışları

Abstract: This article explores the film Eltilerin Savaşı and tries to explain the phenomenon of leisure class and conspicuous consumption with the qualitative analysis methods of case study and discourse analysis. Aim of this study is not to generalize about Turkish society, but to explain reflections of the mentioned concepts over the films in Turkey via an example. Observed not only in the upper class but also in the middle class, conspicuous consumption is more visible with social media. Within this film about the struggle between two middle class sisters in law, we can see four themes, which were separate in the previous studies. First, people try to show their status by leisure and conspicuous

consumption (showing status). Secondly, while people try to show they are different from their environment, they behave conservatively and criticize others not behaving like themselves by saying tasteless and inferior (envy and criticism). Thirdly, the leisure class show their conspicuous behavior to their environment by spending higher amounts to the activities like baby showers and gender parties (activities). Lastly, conspicuous consumption by social media use makes it more visible (social media usage). The present study preserves its originality by combining certain themes which are dispersed in the previous studies via film analysis.

Keywords: Conspicuous Consumption, Social Media, Consumer Behaviors

GİRİŞ

Tüketici araştırmalarında, toplumun derinliklerine inen kodların ortaya çıkarılması ihtiyacı ortaya çıkmıştır. Film gibi materyaller de her ne kadar kurgu olsalar da hayatın kendisinden esinlenilerek oluşturuldukları için toplumun davranışları, kültürü ve alışkanlıkları hakkında oldukça bilgi vermektedir. Söz konusu çalışmada incelenen film ise *Eltelerin Savaşı*’dır (2020). Komedi türünde çekilmiş bu filmin başrollerini Gupse Özay ve Merve Dizdar paylaşmakta olup Gizem ve Sultan isimli iki eltinin birbiriyle rekabete girmesini konu almaktadır.

Söz konusu film Türk toplumunda da rastlanılan aylak sınıfın yaşam tarzı ve tüketim tercihleri hakkında derinlemesine bir içgörü sağlamaktadır. Günümüzde sosyal medyanın kullanımının artmasıyla beraber Türkiye’de hem vaktini hem de parasını boşa harcayan bir aylak sınıf ortaya çıkmış, bu sınıfın içerisindeki kişiler günlük yaşam tarzlarını Instagram gibi uygulamalar aracılığıyla paylaşmış, sınıfın diğer üyeleri de birbirini etkilemiştir.

Söz konusu sınıf bir anlamda muhafazakâr olup toplumun diğer gruplarına göre elde ettikleri imtiyazları sürdürmeye çalışır. Bunu yaparken de ev eşyaları ve giyim üzerinden gösterişçi tüketimini ortaya koyar (Aydın, 2017). Söz konusu tüketim, her zaman ürünlerin ziyan edilmesi anlamına gelmez. Daha çok bu sınıfın daha iyi mal ve ürün kullanmaya çalışmasıyla alakalıdır. Osmanlı’dan günümüze Türk toplumunu incelediğimizde de birçok yazılı ve görsel medyada aylak sınıfın tüketim, davranış ve pratiklerinin anlatıldığı görülmektedir.

Bu çalışmada nitel araştırma yöntemlerinden örnek olay yöntemi kullanılacaktır. *Eltelerin Savaşı* adlı filmde kullanılan semboller ve metaforlar üzerinden Türkiye’deki aylak sınıfın davranışları ve bunların Türk toplumundaki yansımaları açıklanacak, buradan tüketim davranışları bağlamında ne gibi dersler çıkarılabileceği özetlenmeye çalışılacaktır. Buradan hareketle gelecek çalışmalara da ışık tutulacaktır. Söz konusu çalışma kesinlikle film üzerinden toplumu genelleme çabası değildir. Burada sadece toplum içerisindeki bir kesim anlatılacaktır.

Kuramsal Çerçeve

Bu kısımda araştırmanın dayandığı kuramsal çerçeve hakkında bilgi verilecektir. Gösterişçi tüketim olgusunu kültür bağlamında eleştirmek için öncelikle kültür, değerler ve yaşam biçimlerinin ayrıntılı bir şekilde anlatılması ve daha sonra bunların Thorstein Veblen tarafından ortaya atılan Aylak Sınıfın Teorisi’ne bağlanması gerekir. Bu şekilde *Eltelerin Savaşı* filmindeki ayrıntılar daha iyi anlaşılacaktır.

Kültür, Değerler ve Yaşam Biçimleri

Kültür, yaşayan bir kavram olarak çeşitli tanımlara sahip olsa da genel olarak sosyal varlık olan insanların bir arada paylaştığı ortak anlamlar olarak tanımlanabilir. Ortak anlamları ise ortak duygu, inanç ve davranış kalıpları olarak ikiye ayırmak mümkündür. Birçok toplumun nesnelere ve olaylara karşı verdikleri reaksiyonlar farklıdır (Rokeach, 1973). Örneğin, Batı’da domuz figürü sevimli bir varlık olarak anılsa da Türkiye’de İslam inancının etkisiyle uzak durulması gereken bir hayvan olarak görülür. Bu yüzden Türkiye’de özellikle gıda ile alakalı reklamlarda domuz

figürünün kullanılmaması gerekir. Aynı durum inek örneği ele alındığında Hindistan için geçerlidir.

Bir toplumda paylaşılan inançlar da oradaki nesne ve olaylara karşı davranışlar üzerinde etkili olabilir. Buna örnek olarak Türkiye ve Japonya'daki yemeğin pişme derecesine olan yaklaşımı örnek gösterebiliriz. Türkiye'de çok pişmemiş et ya da diğer gıdaların hala zararlı bakteri vb. barındırdığı düşünülür. Japonya'da ise tam tersi bu yöntemle gıdadan alınabilecek tüm besleyici özelliklerin alınamayacağı düşünülür. Kültür dolayısıyla toplumların davranış kalıplarını da etkileyerek onlara ayrı bir karakter katmaktadır (Peter & Olson, 1990). Bir toplumda kabul görülen başka kültüre sahip bir toplumda tam tersi bir tepkiyle karşılanabilir.

Kültürler ve toplumdaki yaşam biçimleri arasında maddi ve manevi etkileşim bulunmaktadır (Koç, 2013). İslam inancına sahip bir toplumda helal gıda menüleri görülürken, Yahudi toplumlarında da koşer menüleri bulunmaktadır. Kültür her ne kadar toplumun geneline yayılmış olsa da toplum içerisinde de kültürel farklılıklar görülebilir. Bunlar alt kültürler olarak adlandırılabilir (Pitts vd., 1985). Alt kültürler yaş, din, ırk, milliyet gibi hususlara göre ayrılabilir. Alt kültürler içinde bulunduğu kültürden farklı tercihlere neden olabilir. Tüm bu faktörler düşünüldüğünde kültür, değerler ve yaşam biçimlerinin tüketim tercihlerinde dolayısıyla satın alma davranışında farklılıklara neden olduğu söylenebilir.

İnsanların satın alma davranışını etkileyen başka bir faktör ise içinde buldukları sosyal sınıflardır. Özellikle gelişmekte olan ve gelişmemiş ülkelerde toplumlar sınıflara ayrılmışlardır. Bu sınıflar genellikle gelir durumlarına göre olmakla birlikte onların davranışlarını sadece gelir durumları belirlemez (Koç, 2013). Bu da tüketici araştırmaları yaparken segmentasyonun önemini vurgulamaktadır. Örneğin, alt sınıflar bir ürün satın alırken işlevsel özelliklerine dikkat ederken, üst gelir grupları ürünlerin sembolik anlamlar da yüklemektedir (Chisnall, 1995).

Aylak Sınıfın Teorisi

19. yy'da yaşamış ünlü düşünür Thorstein Veblen (1973) tarafından ortaya atılan Aylak Sınıfın Teorisi ilk defa yazarın 1899 yılında yayımladığı Aylak Sınıfın Teorisi (The Theory of The Leisure Class) isimli kitabında ortaya konulmuştur. Söz konusu eserin ürettiği en önemli kavram gösterişçi tüketimdir (conspicuous consumption). Kavrama genel hatlarıyla bakıldığında tüketim her zaman rasyonel tercihler ile herhangi bir ihtiyacı karşılamak için yapılmaz (Veblen & Galbraith, 1973). İnsanlar ayrıca sosyal statüsünü göstermek amacıyla da tüketim davranışları gösterebilir.

Bulduğu çağdaki iktisat kuramlarına karşı çıkan Veblen, hem üreticilerin hem de tüketicilerin fayda sağlamayacak üretim ve tüketim davranışları gösterebileceğini savunmuştur. Veblen'e (1973) göre üretimde verimlilik ve kalite artışı gibi hususlar insan doğasındaki ana-baba, ustalık ve açgözlülük içgüdüleriyle mümkündür. Üretici kesimdeki düşünceleri tüketim konusundaki görüşlerine ışık tutmuştur. Toplumların gelişmesi ile toplumlar barbar yapıdan barışçıl yapıya geçerken aylak sınıf ortaya çıkar.

Aylak sınıfı en çok toplumda güç mesafesinin yüksek olduğu yerlerde bulunur. Bunlara örnek olarak Feodal Avrupa ve Feodal Japonya gösterilebilir. Parasal evreye geçildiği zaman ise yaşamak için avcılık ve toplayıcılığa ihtiyaç olmadığından aylak sınıf daha görünür bir hal almaya başlar (Güleç, 2015). Bu sınıfın etkinliklerini devlet işleri, savaş, spor ve dini ritüeller oluşturur. Doğası gereği muhafazakâr olan aylak sınıf üretimin içinde bulunmayıp kâr amacı gütmeyen ancak her zaman iyiliğe hizmet etmeyen etkinlikler yapar (Aydın, 2017).

Aylak sınıf genellikle zamanını ve mallarını boşa harcar. Genellikle üst sosyal sınıfa ait insanların oluşturduğu bir grup olduğu için, aylak sınıf bulunduğu grubun özelliklerini etrafındakilere de belli etmek için gösterişçi tüketim gösterir. Çalışsalar da daha çok sembolik görevlerinde yer alıp asıl işler ile uğraşmazlar. Çalışmayan bu kesim konumunu gösterişçi tüketim şeklinde gösterir.

Gösterişçi tüketim insanların temel ihtiyaçları dışında yaptığı ve gerek statü gerekse ekonomik durumu göstermek adına yaptığı tüketim olarak adlandırılabilir (Veblen & Galbraith, 1973).

İktisat tarihinde ortaya atılan ilk fikirler tüketicinin rasyonel tercihte bulunduğunu ortaya koymuşsa da daha sonra gelen birçok çalışma insanların üründe temel ihtiyaçların yanı sıra çeşitli sosyal ve kültürel faydalarını da beklediğini belirtmiştir. Bahsedilen kavram Veblen’den önce var olmuşsa da kavramlaştırma sürecini Veblen tamamlamıştır. Kitabında da genellikle üst sınıfı hedef alarak, örneklerini Amerika’daki hayat tarzına göre vermiştir. İnsanların varlıklarından gelen sosyal statülerini göstermenin yanı sıra, kendilerinden üst sınıflara öykünme, kıskanma duyguları da insanları gösterişçi tüketime itmektir.

Veblen, eserinde çalışan sınıfını bu davranışların dışında tutmaya çalışmıştır fakat tüm sosyal sınıfların bu tür harcamalarda bulunduğunu da kabul etmiştir. Özellikle taklit etme ve özenme bakımından günümüzde de alt sınıftan insanların da daha çok üst sınıfın tercih ettiği ürün ve hizmetleri satın almaya çalıştığı görülmektedir. Ancak yine de bu tüketim davranışı nedeniyle Veblen toplumun üst kesiminde bulunan ve üretim aktivitelerinde bulunmayan aristokratlar ve onların hizmetçilerini gösterişçi tüketiciler ve boşa giden değerler olarak değerlendirmiştir.

Burada miras sahibi olan zenginlerin daha da suçlandığını belirtmek gerekir. Söz konusu kesim zenginliğini çalışıp tasarruf ederek değil, ailesinden kalan mallar veya ailesinin sağladığı imkanlarla elde etmiştir (Veblen & Galbraith, 1973). Bu açıdan bakıldığında söz konusu durum çalışmaya ihtiyacı olmayacak şekilde zengin olduklarını göstermeleri ya da başkalarının ulaşamayacağı malları tüketerek farklarını ortaya koymaları şeklinde gerçekleşir. Tehlikeli olan ise alt kesimden insanların buna öykünüp taklit etmesi, lüks ürünlere erişmesi ve üst kesimin daha pahalı ürünlere yönelip bunun bir döngü halini almasıdır.

Film ve Gerçeklik

Filmler kurgu ürünü olarak önemli bir yere sahiptir. Kurgu olmaları onların gerçek dışı sayılarak reddedilmesini gerektirmemelidir. Çünkü filmler, kurgusunu yapan kişinin yaşadığı deneyimlerden, bilgi birikiminden vb. almaktadır. Film ve gerçeklik konusundaki kuramcılardan Cornelius Castoriadis (1997), filozofların varlık hakkında yorum yaparken kurgusal eserlerden hiç faydalanmamalarını eleştirmektedir. Ona göre varlık ve gerçeklik hakkında soru sorarken, örn. Mozart’ın Requiem adlı eseri gibi yaratıcı bir eseri varlık paradigmasına bir başlangıç noktası olarak alıp gerçekliğin derinliklerindeki izler anlaşılabilir. Dolayısıyla filmler gibi hayatın yaratıcı yönünü yansıtan eserlerin de gerçekliği anlamada ikincil değil, birincil öneme sahip olması gerekmektedir.

Filmlerin gerçekliği temsil etmesi konusunda bir başka görüş ise André Bazin’in (2004) gerçekliğe kutsallık atfettiği ve filmin bu kutsal gerçekliği koruması gerektiği fikridir. Buna göre film çeken kişinin görevi kamerası ile dışarıda hazır bulunan gerçekliği yakalayıp sunmaktır. Buna karşın Christian Metz (1974) sinemanın bir hayal ürünü olduğunu vurgulamakta, sinemanın gerçeği temsil yeteneğine gölge düşürmektedir. Yani filmlerin bize gerçekliği aktarmaktan ziyade hayal ürünleri aracılığıyla bize daha basit bir halde sunduğunu ileri sürmektedir.

Cavell (2005) de bu fikre katkıda bulunarak filmlerin gerçek hayatı olduğu gibi yansıtmadığını, yaşamdan belirli kesitler ve deneyimler sunarak bize gerçekliğin bir kısmını sunduğunu belirtmektedir. Bunun iyi tarafı normal hayatın görülemeyen yönlerinin de sunularak ortaya konulmasıdır. Jacques Rancière’ye göre filmler insanların içinde yaşadığı tarihin bir parçası olup o zamanın belirlediği sanatsal kaygılarına göre şekillenir (Guénoun, 2000). Burada estetik rejim ve temsilci rejim kavramları ortaya konmuştur. Rancière temsilci rejimi belirli bir kod, teknik ve pratikler bütünü olarak tanımlamaktadır. Buna göre sanatçının görevi bu bütünü tekrar üretmek film yapmaktır.

Richard Rushton tarafından yazılan The Reality of Film adlı eserde (2011) bu kuramdan yola çıkarak filmlerin gerçekliği nasıl ele aldığını tartışmaktadır. Eserde filmlerin gerçek hayatın bir

yeniden üretme süreci olduğu savunulmaktadır. Buna göre filmler gerçek hayattaki öğelerden ve olaylardan beslenerek yazarın tecrübesiyle onları yeniden üretir.

Yukarıdaki kuramları dikkate alarak filmlerin yazarın hayal dünyasından etkilense de gerçeğin tamamını ya da bir kısmını yansıttığı söylenebilir. Yukarıdaki anlatılanlardan filmleri analiz ederek hayatın belirli kesitleri hakkında çıkarımda bulunabileceği anlaşılabilir. Bu da tüketici davranışlarını bağlamında, bu araştırmanın aylıklık ve gösterişçi tüketim olgusunun bir kesitini sunma konusunda yardımcı olduğunu ortaya koymaktadır. Ancak buradan filmler üzerinden toplumun tümüne genelleme yapılacağı anlamı çıkarılmamalıdır.

Alanda Yapılan Çalışmalar

Veblen gösterişçi tüketimi kültür içinde gelişen bir kavram olarak ele almıştır. Bu bağlamdan bakıldığında insanların tüketim tercihleri içinde buldukları referans gruplarına göre değişebilir. Aydın'ın (2017) yaptığı çalışmada Yakup Kadri Karaosmanoğlu'nun romanlarından hareketle Osmanlı ve Cumhuriyet döneminde üst sınıfın aylıklık ve gösterişçi tüketim davranışları incelenmiştir. Yakup Kadri'nin realist bir yazar olması nedeniyle de romanlarında hem kendi yaşamı hem de o zamanlardaki üst sınıfın davranışlarına ışık tutması bu araştırmayı daha da kolaylaştırmıştır.

Söz konusu çalışmada özellikle referans grubu olarak aylak sınıfın muhafazakâr yapısı ile adabı muâşeret olarak adlandırdıkları pratikleri korumak istemeleri, alt sınıf ve yeni nesli bu pratiklere uymamakla eleştirmeleri konularına vurgu yapılmıştır. Ayrıca gösterişçi tüketime bu sınıfın mevcut konumunu ve statüsünü göstermek ve korumak için sıklıkla başvurulduğu, hatta ekonomik durum kötüleşse de vazgeçilmediği vurgulanır.

Gösterişçi tüketim davranışlarının yalnızca gelişmiş ülkelerde değil, gelişmekte olan toplumlarda da olabileceği birçok çalışmada gösterilmiştir. Roth'un (2014) Endonezya'da yaptığı saha çalışmasında fakir topluluklarda da akran etkileri ile insanların gösterişçi tüketime yönelebileceğini ortaya konmuştur. Din ile gösterişçi tüketim arasındaki ilişkide ise ortaya karmaşık bir durum çıktığı söylenebilir. Günümüz toplumlarında dini inanışlar insanlara birçok görev ve davranış kalıpları yüklemiştir. Ayrıca birçok dinin öğretisinde hem zamanın hem de maddi imkanların boşa kullanımı yasaklanmıştır. Ancak pratikte tüketim davranışlarında dine göre farklılıkların olduğu ortaya konmuştur. Program Keluarga Harapan (PKH) isimli maddi yardım programına dahil ev halkı harcamaları üzerine yapılan bu çalışmada ev gelirinde artış olduğu zaman insanların kendini göstermek için harcamalarında artış olduğu belirtilmiştir.

Essoo & Dibb (2004) tarafından yapılan çalışmada Hinduizm, Hristiyanlık ve İslam inancına sahip 1000 kişi arasında yapılan araştırmaya göre dini inançlar insanların tüketim davranışlarını etkilemektedir. Ayrıca birçok çalışmada dini inançların gösterişçi tüketim ile negatif ilişkide olduğu bulunmuştur (Hu vd., 2018; Stillman vd., 2012). Ancak yine de dini inançları yüksek olan insanların da gösterişçi tüketim gösterdiğini ortaya koyan çalışmalar mevcuttur.

Ramazani & Kermani (2021) tarafından yapılan çalışmada israfı yasaklayan İslam kültüründe dahi gösterişçi tüketimin kendini gösterebileceği ortaya konmuştur. İran'da 534 katılımcıya anket yoluyla yapılan çalışmaya göre, İslami inanç ile gösterişçi tüketim arasında olumlu bir ilişki bulunmakla birlikte buna sebep olan faktörlerin özellikle cinsiyet, sosyal medya kullanımı ve gelir olduğu da belirtilmiştir. Bu araştırmanın sonuçlarına göre lüks tüketim firmaları İslami inancın yüksek olduğu yerlere de yatırım yapabilir.

Daha geniş çaplı bakıldığında toplumdaki değer yönelimlerinin tüketim tercihlerine etki ettiği açıktır. Öncelikle toplulukçuluk değerinin ön planda olduğu toplumlarda gösterişçi tüketim daha ön plandadır. Ali vd. tarafından yapılan çalışmada (2019) hem yatay hem de dikey toplulukçuluk değerlerinin statü gösterme davranışını anlamlı bir şekilde etkilediği bulunmuştur. Sung vd. (2020) ise yaptıkları çalışmada insanların bir topluğa ait olmadıklarını hissettikleri zaman,

kendilerini o toplumda daha fazla hissettirebilmek için lüks tüketime başvurabildiklerini belirtmiştir.

Erillik, dişilik açısından ise erillik değerine sahip topluluklarda lüks tüketimin daha fazla olduğu görülmektedir. Ogden & Cheng (2011) tarafından yapılan araştırmada Kanada ve Çin’deki toplumsal değerler ve materyalizm ilişkisi kıyaslanmıştır. Eril toplumlarda daha fazla materyalizm anlayışının hâkim olduğu bulunmuştur. Buna göre eril toplumlarda insanlar daha fazla statü ve başarı elde etmeye çalıştıklarından tüketim yoluyla bunu elde ettiklerini etraflarına göstermeye çalışırlar (Zakaria vd., 2020).

Bu boyuta benzeyen güç mesafesi de bizlere oldukça önemli bilgiler vermektedir. Toplum içerisindeki insanlar arası güç ve statü farkını belirten bu boyutu yüksek olan kültürlerde prestij, güç ve konum belirten unsurlar daha belirgindir. Yüksek statü ve makama sahip insanlar bunu göstermeye ve vurgulamaya çalışmaktadırlar. Bunun için de özellikle ithal ürünleri kullanarak daha alt statüdeki insanlarla aralarındaki farkı gösterirler. Rose vd. 2002 tarafından aile içi iletişimin satın alma davranışları üzerine etkisi üzerine yapılan çalışmada toplumdaki güç mesafesi arttıkça statü gösteren tüketim davranışlarının arttığı görülmüştür. Düşük güç mesafesinin söz konusu olduğu toplumlarda da statü gösterme ihtiyacı daha az olduğundan dolayı insanlar kendilerini gösterişçi tüketim göstermek zorunda hissetmez.

Yine belirsizlikten kaçınma boyutunun tüketim üzerinde anlamlı bir etkisi olduğu görülmektedir. Literatüre bakıldığında, belirsizlikten kaçınma davranışı hayatı kontrolü altında tutma güdüsünü artırdığı ve bu sahip olma duygusunun da insanları daha fazla para ve güç sahibi olmaya, yani gösterişçi tüketime yönlendirdiğini belirten çalışmalar mevcuttur (Chang & Arkin, 2002). Ayrıca bazı çalışmalara göre belirsizlikten kaçınmanın yüksek olduğu toplumlarda insanlar risk almaktan kaçınır ve bildiği ürünleri tüketir (Yoo & Donthu, 2005). Bu kişiler yeni ürünlerde kalite problemi olacağını düşündüğünden risk gördüğü ürünü almak yerine önceden beri tükettiği ürünü almaya devam ederek marka sadakati gösterir. Bunun tam tersi, belirsizlikten kaçınma seviyesi düşük olan toplumlarda ise insanlar yeni ürün kullanmaya açık olup gösterişçi tüketimden çekinmezler (Zhao vd., 2019). Böylesine toplumlarda insanlar daha esnek olup gösterişçi tüketim daha düşüktür.

Veblen’in gösterişçi tüketim kavramını incelerken söz konusu eserin kitle tüketimi henüz yokken yazılması hususunu dikkate almak gerekir. Bu açıdan bakıldığında gösterişçi tüketim alt kesimlerin de göstermeye çalıştığı bir davranış biçimidir. Özellikle artan sosyal medya ve internet imkanlarının kullanımı bu davranışı daha da artırmıştır. Birçok marka bunu fırsat olarak bilip müşteri davranışlarını belirlemeye yönelik sosyal medya aktiviteleri yapmaya başlamıştır (Becan & Eaghaniokou, 2019). Son zamanlarda Türk toplumu içerisindeki aylak sınıf ve gösterişçi tüketim davranışları hakkında belirli çalışmaların yapıldığı görülmektedir. Yeni evlenen kadınların tüketim davranışlarının araştırıldığı netnografi çalışmasında (Akgül, 2020) Türkiye’de pembe gelinler diye bir sınıfın varlığı ve bu sınıfın sosyal medya aracılığıyla paylaştıkları ev eşyaları, sunumlar vb. ile sosyal onay olarak bir benlik inşası içinde oldukları ve bu sayede sosyal statü elde etmeye çalıştıkları bulunmuştur.

Yöntem ve Gözlem Sonuçları

Bu çalışmada Thorstein Veblen’in kavramsallaştırdığı Aylaklık ve Gösterişçi Tüketim kavramlarının Türk toplumundaki yansımalarını Eltilerin Savaşı filmi üzerinden incelenmiştir. Önceki bölümlerde söz konusu kavramlar hakkında ayrıntılı açıklamalar verilmiştir.

Bundan sonraki kısımlarda ise film üzerine nitel içerik analizi ve örnek olay çalışması yapılacaktır. Bu sayede belirli temalar bulunacak ve bu temalar üzerinden günümüzdeki aylaklık ve gösterişçi tüketim pratikleri incelenecektir. Örnek olay çalışması, tanım itibarıyla güncel bir olgu veya kavramın örnek olay üzerinden çeşitli analiz yöntemleriyle incelenmesidir (Yin, 1992). Bu yönetime göre önce araştırılması gereken olgu ve bağlam belirlenir, daha sonra söz konusu

olgu ve bağlamın inceleneceği örnek olay belirlenir, veriler toplanır ve analiz edilir. Söylem analizi ise yazılı, görsel veya işitsel bir eserdeki söylemlerin tanımlanması ve yorumlanması olarak açıklanabilir (Cook, 2011). Burada deneysel bir yöntemle konuşma ve metinlerin nasıl düzenlendiği araştırılıp çeşitli kuramların sosyal hayatta nasıl tekrar üretildiği sorusuna cevap aranır (Cameron ve Panovic, 2014).

Söz konusu çalışmanın çözüm bulmaya çalıştığı araştırma soruları şunlardır:

- Türkiye'nin orta sınıfında aylıklık ve gösterişçi tüketim mevcut mudur?
- Türkiye'de son zamanlarda görülen aylıklık ve gösterişçi tüketim davranışları nelerdir?
- Gösterişçi tüketim ve aylıklık olgusu filmlere nasıl yansımıştır?

Bu çalışmada araştırma soruları belirlendikten sonra örnek olay olarak Eltilerin Savaşı filmi seçilmiştir. Aylak Sınıfın Teorisi dikkate alınarak önce Eltilerin Savaşı filmi nitel içerik analiz yöntemlerinden söylem analizi yoluyla incelenmiş ve sahnelere belirli konular atanmıştır. Bu konular daha sonra birleştirilerek temalar ortaya çıkarılmıştır. Daha sonra bu temaların geçerliliğini ölçmek için öncelikle yapılan benzer çalışmalar incelenmiştir. Bulunan temaların Aydın (2017) tarafından yapılan çalışmada statünün gösterilmesi ile imrenme ve eleştirme, Becan & Eaghaniokou (2019) tarafından yapılan çalışmadaki sosyal medya kullanımı ve Akgül (2020) tarafından yapılan çalışmadaki etkinlik temasıyla uyum halinde olduğu görülmüştür.

Ardından aynı analiz başka bir araştırmacıya yaptırılmıştır. Uzman değerlendirmesinde ifade edilen ayrıntılı temalar benzer özellikleri itibarıyla gruplandırıldığında, makale yazarının dört başlıkta toplamış olduğu temalarla tamamen örtüşmektedir. Bu bağlamda, içerik analizine dayalı temaların geçerli olduğu değerlendirilmiştir.

Temalar

2020 yılında vizyona giren Eltilerin Savaşı filminin ana konusu Sultan ve Gizem isimli iki genç eltinin birbirleri arasındaki güç mücadelesidir. Aralarında yaşanan tartışmalar bir süre sonra tatlı bir rekabet halini alır, eltiler sürekli kendilerinin daha üstün olduğunu göstermeye çalışır. Bu eltilerin eşleri Selim ve Fatih ise onların bu gösteriş mücadelesine ayak uydurmaya çalışır. Yönetmenlik koltuğunda Onur Bilgetay'ın olduğu filmin senaristi ise başrol oyuncularından Gupse Özay'dır.

Filmin incelenmesi sonucu dört adet tema bulunmuştur: statünün gösterilmesi, imrenme ve eleştirme, etkinlikler ve sosyal medyanın kullanımı.

Statünün Gösterilmesi

Filmin ilk sahnesinden itibaren hem eltilerin hem de diğer aile üyelerinin birbirine statülerini gösterme çabasında olduğu görülmektedir. Aile üyelerinin birbiriyle muhabbetiyle başlayan kız isteme sahnesinde her iki taraftaki aile üyeleri de birbirlerine üstünlük kurmaya çalışmaktadır. Güç mesafesinin yüksek olduğu Türkiye'de insanlar kendi çevresinde bile daha üst konumda olmaya çalışmaktadır. Aşağıdaki diyalog bunun örneklerinden biridir:

Gizemin Annesi: Aynı arabayla mı geldiniz oğlum?

Fatih: Hayır efendim. Annem, babam, ben arabayla geldik. Selim abimle, Sultan yengem de... (Selim araya girip kardeşinin sözünü tamamlar)

Selim: Biz eşimle uçak tercih ettik. Kendisi uzun yol hiç sevmez.

Sultan: Ben ilk gelinim. Kıyamazlar bana hiç. (Özay, 2020)

Yukarıdaki diyalogta Sultan'ın Gizem üzerinde seyahat tercihleri üzerinden üstünlük kurma çabası görülür. Gizem'in müstakbel kocası Fatih 10 saatlik mesafeyi arabayla gelirken, Selim ise Sultan'a kıyamadığı için uçak yolculuğunu tercih etmiştir. Yine sebep olarak Sultan'ın ilk gelin,

yani bir anlamda ilk göz ağrısı olma durumu gösterilir. Aynı sahne üzerinden devam ederse Sultan’ın üstünlük kurma çabası farklı sahnelerde aşağıdaki gibi aşağılayıcı ifadeler ile devam etmektedir.

Sultan: Çok bakmayın kız. Gözünüz kalır.

Sultan: Pis, izbe, ucuz. Çok üzüldüm. Keşke Dubai’ye gitseydiniz. Biz gideceğiz. Bizim durumumuz daha iyi. (Özay, 2020)

Burada sadece yaşam tarzı değil sahip olunan takı gibi metalar da gelir durumu gibi statü gösteren simgelerdir. Sultan gittikleri tatil ve Selim’in ona aldığı takıyı göstererek kendilerinin daha zengin olduğunu, dolayısıyla daha iyisini hak ettiğini vurgulamaya çalışmaktadır. Gizem her ne kadar ciddiye almamaya çalışsa da içten içe o da Sultan’ın söylemlerinden etkilenmektedir. Burada da toplumun genelinde kültürün erillik-dişlilik boyutunun dişlilik boyutu yüksek olsa da burada eril kısmını görmekteyiz. Literatürde bahsedildiği gibi erilliğin yüksek olduğu alanlarda gösterişçi tüketim daha yüksektir.

Gizem: Eltimi asit dolu bir havuzda boğmak istemiyorum. (Özay, 2020)

Etiler arasındaki statü gösterme yarışı zaman zaman yukarıdaki gibi diyaloglara sahne olabilmektedir.

İmrenme ve Eleştirme

Muhafazakâr bir doğaya sahip aylak sınıf yaşam tarzlarına bir standart koyup o standardın altında kalan alt sınıfları eleştirir. Makale konusu filmde ilk gelin ile yeni gelin üzerinden zengin fakir ayrımı yapılmış, üst sınıf alt sınıfı aşağıdaki diyalogda olduğu gibi eleştirmiştir.

Sultan: Kız hadi zevksizsin de yatak odanı niye kıraathane gibi yaptın? (Özay, 2020)

Söz konusu diyalogda Sultan kendi sınıfı için bir ev tasarım standardı oluşturmuş, ona uymayan tasarımları zevksiz olmakla itham etmiştir. Eleştirirken de alt sınıftaki erkeklerin sıklıkla kullandığı ve genellikle düzensizliği ve nezih olmayışı ile bilenen kıraathane ortamına referansta bulunmuştur. Kendi evindeki odaları gösterirken de zevk sahibi olduğunu ve Gizem’in de buna özeneceğini söyler. Aşağıdaki diyalog bunun göstergesidir:

Sultan: Yeni gelinsin ya, özenirsin falan.

Gizem: Yo, özenmem. (Özay, 2020)

Yine aşağıdaki diyaloga bakıldığında eleştirme ifadeleri her zaman açık bir şekilde söylenmez. Diyalogların içinde ima yoluyla da söylenebilir. Ayrıca daha önceki çalışmalarda da belirtildiği üzere aylak kesim özellikle ev eşyaları üzerinden gösterişçi tüketim davranış göstermektedir. Yukarıdaki diyaloglar ile de birleştirildiği zaman ev eşyaları ve giyim kuşamın gösterişçi tüketim açısından bir vitrin görevi gördüğü söylenebilir.

Gizem: Burası mutfak. Tuvalet ileride.

Sultan: Ay, aklım karıştı. Benziyorlar ya. (Özay, 2020)

Etkinlikler

Etkinlikler, aylaklığın ve gösterişçi tüketimin kendini en çok gösterdiği yerlerden biridir. Esasen zengin üst sınıf biriken servetinin kolay kolay tükenmeyeceğini göstermek için birçok etkinlik düzenleyip bu etkinliklerde olması gerekenden çok daha fazlasını harcar. Türk toplumunda bu tür etkinliklerin başında düğünler gelir. Birçok kişi normal zamanda sade bir nikahı düşünürken, düğün zamanı geldiğinde bu etkinlik bir kez yapılacağı için masraftan kaçınılmaz.

Sultan ve Gizem'in hamileliğinden itibaren bebeklerle ilgili bütün etkinlikler sırayla yapmaya çalışırlar. Balayı konusunda Sultan'ın gerisinde kalan Gizem çocukla ilgili konularda kesinlikle geri kalmak istemez. Bu konuda deyim yerindeyse bir yarış başlar. Aile babaları ise bu işe bir anlam vermeye çalışırken eşleri bu yarışa hız kesmeden devam ederler. Bebekler bir anlamda anne karnından itibaren metalaşma süreci içerisinde. Hamilelik, anne ve bebek sadece biyolojik bir varlığı değil, ayrıca sosyal bir varlığı da ifade etmektedir.

Kitle iletişim araçlarının etkisiyle tanıtılan bu etkinlikler önce ünlüler ve toplumun üst kesimleri tarafından daha sonra ise toplumun alt kesimleri tarafından uygulanmaya başlanır. Her ne kadar abartılı olsa da bu etkinlikler gitgide normal karşılanmaya ve bu etkinlikleri yapmayan insanlar ayıplanmaya başlanır. Küreselleşme ile birlikte gelen kusursuz anne, kusursuz baba olma baskısı ile statü gösterme baskısı birleştiğinde bu etkinliklerin yapılması daha da yaygınlaşacaktır. Her ne kadar abartılıyor gibi görülse de filmde kusursuz anne baskısının örneğini Gizem'in ebe mülakatlarında görebiliriz. Söz konusu sahnede ebe adayları çocuk yetiştirme deneyimlerini anlatmaktadır ve Fatih de bu sahneye anlam vermeye çalışmaktadır. Gizem'in aşağıdaki açıklaması olayı daha da karmaşık hale getirmiştir:

Gizem: Doğumda ve doğumdan sonra bizimle üç ay kalacak arkadaşlarla birazcık sohbet. (Özay, 2020)

Klasik Türk toplumunda ebe sadece doğum ve lohusalık döneminden sorumlu iken günümüzde bebek ile üç ay kalabilecek bir konuma gelmiştir. Klasik Türk toplumunda bulunan etkinliklerin karmaşıklaşmasının yanı sıra cinsiyet partisi, profesyonel fotoğraf çekimi, anne-babalık kursları, babyshower ve babymoon gibi yeni etkinliklerin de girişiyle bu etkinlikler bir sektör haline almıştır.

Yukarıda açıklanan durumun özeti babalar arasında aşağıdaki diyalogda bulunabilir.

Fatih: Baby shower'ıydı, işte cinsiyet partisi... özel hastanede doğum... bakıcı makıcı falan derken, bebeğin gelişi beni biraz yoracak herhalde abi.

Selim: Oğlum şimdi hani bir kere yapıyor ya bunlar Fatih.

Fatih: Ya abi orası öyle. Tamam zaten hayır da denmiyor da... ama yani her şeyin

de en pahalısına, en lüksüne... gitmek zorunda mıyız? Onu da bilmiyorum yani. (Özay, 2020)

Yukarıdaki diyalog incelendiğinde Fatih ve Selim'de belirsizlikten kaçınma boyutunun yüksek olduğu görülmektedir. Bilmedikleri etkinliklere oldukça yüksek paralar harcamak istemeyen babalar dolayısıyla gösterişçi tüketimden de kaçınmaktadır. Anneler ise maceraya açık olup bu konuda birbiriyle yarışa gitmişlerdir.

Bu durumun toplumdaki yansıması olarak Altaş (2018) tarafından yapılan çalışmayı gösterebiliriz. Söz konusu araştırmaya göre anneler ne olduğunu bilmese bile kendilerini bebekleriyle ilgili birçok etkinliği yapmak zorunda hissettikleri, bu etkinlikleri yaparken de hem etrafındaki insanların baskıları hem de etkinlikleri bir kez yapacak olmaları duygusuyla normalin üzerinde harcama yaptıkları ortaya çıkmıştır. Ayrıca diyaloglardan insanların gösteriş amacıyla da pahalı etkinlikler düzenledikleri belirtilmiştir.

Sosyal Medyanın Kullanımı

Gösterişçi tüketim ve aylaklık konusunda günümüzün yeni teması sosyal medya kullanımınıdır. Her ne kadar sosyal medyada yemek paylaşımı vb. üzerine çalışmalar olsa da sosyal medya kullanımının toplumdaki aylak kesim ve gösterişçi tüketim üzerine yansımaları üzerine araştırma yapma ihtiyacı bulunmaktadır. Sosyal medya temasının vurgulandığı Eltilerin Savaşı filminde de

bu mecra üzerinden karakterler hem gösterişçi tüketime yönlendirilmekte hem de bu davranışlarını gösterme aracı olarak kullanılmaktadır.

Söz konusu filmde Sultan’ın evindeki yemek sahnesinde Sultan statüsünü göstermeye çalışırken Instagram’ı etkin bir şekilde kullanmıştır. “Kimin kocası bu” mottosuyla bilinen bu paylaşımlarla Sultan hem etrafına hem de eltilisine aylıklık davranışı gösterecek kadar varlıklı olduklarını göstermeye çalışmıştır. Burada sadece varlık değil sofraya paylaşımı gibi paylaşımlar üzerinden yetenek konusunda da üstünlük elde edilmeye çalışıldığı görülmektedir. Ayrıca Gizem’i eleştirirken de Instagram gönderilerini referans olarak kullanılmaktadır.

Sultan: Insta’da gördüm. Ne kadar kötü çıkmış otel (Özay, 2020)

Hayat tarzları açısından Sultan ve Gizem arasında yaşanan rekabet sanal alemde de devam etmektedir. Sosyal medya, özellikle de Instagram’daki takipçi sayısı, etkileşim üzerine eltiler sürekli bir savaşın içindedirler. Birbirlerine bu sayılar üzerinden bir anlamda üstünlük gösterme çabasıdır. Diğer bir deyişle eltiler maddi açıdan doğrudan bir karşılığı olmasa da manevi olarak birbirlerinden daha zengin olmaya çalıştıkları görülmektedir. Aşağıdaki diyalog bunun bir örneğidir.

Gizem: Abla tabii benim takipçi sayılarım o kadar yüksek ki.

Sultan: Yalnız senin izlenme sayılarının o kadar yüksek değil.

Gizem: Hayvan gibi izleniyorum ben.

Sultan: Yo, benim düğün klibim seninkinin üç katı.

Gizem: Komedi diye izlemişlerdir seninkini.

Sultan: Seninkini de korku filmi diye. (Özay, 2020)

Etkinlikler kısmında bahsedilen kusursuz annelik baskısının sosyal medya kullanımında da etkisini görebiliyoruz. Burada Kadın Doğum Uzmanı Doktor Serkan Cansevdi karakteri örneği gösterilebilir. Kadınlar ünlü olduğu için bu doktora doğum yapmak ve onun paylaşımlarına konu olabilmek için yarışmaktadır. Doktorun reklamında da bu görülmektedir.

Serkan Cansevdi: Ben Doktor Serkan Cansevdi. Uzun ve zorlu hayat yolculuğunda her bebek avantajlı bir başlangıç yapmayı hak eder. Bin K like için Cansevdi kliniğini seçin. (Özay, 2020)

Doktorun randevuları hep dolu olup Sultan ve Gizem de doktordan randevu alabilmek için çeşitli ikna yollarını deneyip sonunda başarılı olmuştur. Doktora kardeş olduklarını ve aynı anda hamile kaldıklarını söyleyip doktor da bunu sosyal medyada ilgi çekeceğini düşündüğü için onları kabul etmiştir. Buradan da görüldüğü üzere referans grubu olarak sosyal çevre bir baskı unsuru olarak yer almakta ve insanların dışarıya açılan kapısı olan sosyal medyadaki davranışlarını etkilemektedir.

SONUÇ

Varlıklı insan sayısının gitgide arttığı günümüzde bu varlık birikiminin sonucu olan gösterişçi tüketim ve aylıklık davranışlarının incelenmesi kaçınılmazdır. Bunun için toplumda bulunan davranış kodlarının analiz edilerek ortaya çıkarılması büyük önem taşımaktadır. Her ne kadar kurgu olduğu için abartı olarak değerlendirilebilecek öğeler taşısa da filmlerde bu tür kodları bulmak mümkündür. Etilerin Savaşı filmi Thorstein Veblen tarafından ortaya konulan “Aylıklık Sınıfın Teorisi” ve “Gösterişçi Tüketim”in Türk toplumunda yansımalarını inceleyip davranış kodlarını ortaya çıkarmada iyi bir örnektir.

Filmi incelediğimiz zaman bulunan temalar önceki çalışmalar ile benzerlik göstermektedir. Sultan ile Gizem arasında başlayan statü gösterme mücadelesi toplumun birçok kesiminde görülen durumların bir yansıması niteliğindedir. Aylak Sınıfın Kuramı'na göre üst sınıfa ait olan gösterişçi tüketimi toplumun diğer kesimlerinde de görmekteyiz. Toplumun diğer kesimlerinde de diğerlerine karşı bir üstünlük gösterme, kendisinden üst sınıfta bulunan kişilere öykünme ve bunları sosyal medya kullanımı ve etkinlikler yoluyla yapma durumu söz konusudur.

Ancak mevcut çalışma söz konusu temaları bir araya getirerek inceleme açısından orijinalliğini korumaktadır. Mevcut araştırmanın yöntem ve veri açısından belirli kısıtlılıkları vardır. Bunlar incelenen kaynak olarak filmlerin kurgusal olması ve sanatsal bir yönünün olması nedeniyle abartı öğelerini barındırması gibi durumlardır. Söz konusu kısıtlılıkların giderilmesi adına bu konu üzerine nicel veya diğer nitel yöntemler kullanılarak daha ayrıntılı bir araştırma yapılabilir.

Yöneticiler açısından mevcut çalışma birçok çıkarım içermektedir. Söz konusu çalışma bir film üzerinden gösterişçi tüketimi Türk toplumuna genelleme amacı taşımasa da birinci çıkarım Türkiye'de toplumun her kesiminde büyüme potansiyeli olan aylak bir sınıfın mevcut olması ve bu aylak sınıfın gösterişçi tüketim davranışlarında bulunması lüks tüketim ürünleri için burada ciddi bir pazarın olduğudur. Pazarlama yöneticilerinin bu kesimi iyi bir şekilde analiz ederek kampanya ve ürünleri buna göre planlaması gerekmektedir. Ayrıca bireylerin de toplumdaki bu olguyu bilerek buna göre hareket etmesi gerekmektedir.

KAYNAKÇA

- Akgül, D. (2020). Gösterişçi Tüketim ile Benlik Genişleten #pembegelinler: Netnografi Uygulaması. *Nitel Sosyal Bilimler*, 2(1), 40–59.
- Ali, A., Xiaoling, G., Ali, A., Sherwani, M., & Muneeb, F. M. (2019). Customer motivations for sustainable consumption: Investigating the drivers of purchase behavior for a green-luxury car. *Business Strategy and the Environment*, 28(5), 833–846. <https://doi.org/10.1002/bse.2284>
- Altaş, B. (2018). Kutlama ve Armağanlarca Kuşatılan Annelik: Diş Buğdayı, Baby Shower ve Annelik Eksenindeki Diğer Ritüeller. *Mediterranean Journal of Humanities*, 8(2), 1–31. <https://doi.org/10.13114/mjh.2018.407>
- Aydın, Y. (2017). Yakup Kadri'nin Romanlarında Aylaklık ve Gösterişçi Tüketim. *Journal of International Social Research*, 10(52), 28–56. <https://doi.org/10.17719/jisr.2017.1870>
- Bazin, A. (2004). An Aesthetic of Reality: Neorealism. In *What Is Cinema? Volume II* (pp. 16–40). Berkeley : University of California Press.
- Becan, C., & Eaghanioskoui, G. (2019). Gösterişçi Tüketim Aracı Olarak Instagramın Tüketicilerin Satın Alma Motivasyonuna Etkisi. 3, 84–101. <https://doi.org/10.17932/IAU.EJNM.25480200.2019.3/2.84-101>
- Cameron, D., & Panović, I. (2014). Discourse and discourse analysis. *Working with Written Discourse*. London: SAGE Publications, Ltd, 3-14.
- Castoriadis, C., & Curtis, D. A. (1997). *World in fragments: Writings on politics, society, psychoanalysis, and the imagination*. Stanford University Press.
- Cavell, S. (2005). *Groundhog Day. Cavell on film*. Albany, NY: State University of New York.

- Chang, L., & Arkin, R. M. (2002). Materialism as an attempt to cope with uncertainty. *Psychology & Marketing*, 19(5), 389–406.
- Chisnall, P. M. (1995). *Consumer behaviour*. London : McGraw-Hill.
- Cook, G. (2011). Discourse analysis. In *The Routledge handbook of applied linguistics* (pp. 451-464). London and New York : Routledge.
- Essoo, N., & Dibb, S. (2004). Religious Influences on Shopping Behaviour: An Exploratory Study. *Journal of Marketing Management*, 20(7–8), 683–712. <https://doi.org/10.1362/0267257041838728>
- Guénoun, S. (2000). An interview with Jacques Rancière: Cinematographic image, democracy, and the “splendor of the insignificant.” *Sites: The Journal of Twentieth-Century/Contemporary French Studies Revue d’études Français*, 4(2), 249–258. <https://doi.org/10.1080/10260210008456030>
- Güleç, C. (2015). Thorstein Veblen ve gösterişçi tüketim kavramı. *Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 1(38), 62-82.
- Hu, J., Yang, Y., Jing, F. J., & Nguyen, B. (2018). Awe, spirituality and conspicuous consumer behavior. *International Journal of Consumer Studies*, 42(6), 829–839. <https://doi.org/10.1111/ijcs.12470>
- Koç, E. (2013). *Tüketici Davranışları ve Pazarlama Stratejileri*. Ankara : Seçkin Yayıncılık.
- Metz, C. (1974). On the Impression of Reality in the Cinema. *Film Language: A Semiotics of the Cinema*, 3–15.
- Ogden, H., & Cheng, S. (2011). Cultural dimensions and materialism: comparing Canada and China. *Asia Pacific Journal of Marketing and Logistics*, 23(4), 431–447. <https://doi.org/10.1108/13555851111165011>
- Özay, G. (2020). *Etilerin Savaşı*. Nulook Production.
- Peter, J. P., Olson, J. C., & Peter, J. P. (1990). *Consumer behavior and marketing strategy*. Homewood, IL: Irwin.
- Pitts, R. E., Canty, A. L., & Tsalikis, J. (1985). Exploring the impact of personal values on socially oriented communications. *Psychology & Marketing*, 2(4), 267–278. <https://doi.org/10.1002/mar.4220020406>
- Ramazani, A., & Kermani, M. (2021). Spiritualism versus materialism: can religiosity reduce conspicuous consumption? *Journal of Islamic Marketing*. <https://doi.org/10.1108/JIMA-09-2019-0184>
- Rokeach, M. (1973). *The nature of human values*. New York: Free Press.
- Rose, G. M., Boush, D., & Shoham, A. (2002). Family communication and children’s purchasing influence: A cross-national examination. *Journal of Business Research*, 55(11), 867–873. [https://doi.org/10.1016/S0148-2963\(01\)00205-3](https://doi.org/10.1016/S0148-2963(01)00205-3)
- Roth, C. P. (2014). Conspicuous Consumption and Peer Effects among the Poor: Evidence From a Field Experiment. *CSAE Working Paper Series*, 29.

- Rushton, R. (2013). *The reality of film: Theories of filmic reality*. Manchester: Manchester University Press.
- Stillman, T. F., Fincham, F. D., Vohs, K. D., Lambert, N. M., & Phillips, C. A. (2012). The material and immaterial in conflict: Spirituality reduces conspicuous consumption. *Journal of Economic Psychology*, 33(1), 1–7. <https://doi.org/10.1016/j.joep.2011.08.012>
- Sung, E., Calantone, R., & Huddleston, P. (2020). Motivators of Prestige Brand Purchase: Testing Cultural (In)stability of Measures Over Time Across the United States, Poland, and South Korea. *Journal of International Consumer Marketing*, 32(1), 15–32. <https://doi.org/10.1080/08961530.2019.1642172>
- Veblen, T., & Galbraith, J. K. (1973). *The theory of the leisure class*. Boston : Houghton Mifflin.
- Yin, R. K. (1992). The case study method as a tool for doing evaluation. *Current Sociology*, 40(1), 121–137.
- Yoo, B., & Donthu, N. (2005). The effect of personal cultural orientation on consumer ethnocentrism: Evaluations and behaviors of US consumers toward Japanese products. *Journal of International Consumer Marketing*, 18(1–2), 7–44.
- Zakaria, N., Wan-Ismael, W. N. A., & Abdul-Talib, A. N. (2020). Seriously, conspicuous consumption? The impact of culture, materialism and religiosity on Malaysian Generation Y consumers' purchasing of foreign brands. *Asia Pacific Journal of Marketing and Logistics*, 33(2), 526–560. <https://doi.org/10.1108/APJML-07-2018-0283>
- Zhao, X., Zhao, K., & Deng, J. (2019). Geography still matters: Examine the role of location in online markets for foreign branded products. *Decision Sciences*, 50(2), 285–310.